

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00887

TSILI ADLER DERTSEYLT

Celia Adler

Permanent preservation of this book was made possible by

Denise D. & Alvin L. Schwarzbach

in memory of

Alter, Brendele & Rosa Damensztein, victims of the Holocaust

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

געשריבן מיט דער הילף פון

יעקב טיקמאן

CELIA ADLER DERTZEILT

The Celia Adler Story

Copyright 1959 by

CELIA ADLER FOUNDATION

New York, N. Y.

ביים סוף פון צווייטן באַנד געפינט זיך אַ זוכצעטל צו אַלע געמען
וואָס זיינען דערמאָנט אין די צוויי בענדער.

געדרוקט ביי די ברידער שולזינגער

Printed in the U.S.A. by

SHULSINGER BROS. LINOTYPING & PUBLISHING CO.

21 East 4th Street, New York 3, N. Y.

„מיין דערציילן“

איך בין זיך פאר אייך מודה ומתודה, אז מיר איז אפילו קיינמאל אין זינען ניט געלעגן ווען עס איז צו דערציילן מיין לעבנס-געשיכטע. ווען נאָר דער ענין איז אויפגעשוואומען האָב איך זיך דערפון קאָטעגאָריש אָפגעזאָגט. איך האָב ניט געהאַט קיין שום פאַרלאַנג דאָס צו טאָן. ווען מיין ליבער פריינט חיים עהרענרייך האָט מיט יאָרן צוריק פאַרגעלייגט מיין מאַן, דזשעק קאָן, אז איך זאָל דערציילן מייע זכרונות פאַרן „פאַרווערטס“, האָט דזשעק אים אויך אַנטשידן אָפגעזאָגט. די מאַטיוון אונזערע קעגן זיינען געווען גאַנץ פאַרשידענע. דזשעק האָט געהאַט אַ באַשטימטע מיינונג, אַז מעמאָרן שרייבט מען ווען ס'איז שוין נאָך אַלעמען, ווען די קאַריערע האָט זיך געענדיקט. זיין ציל'ס קאַריערע אָבער וועט נאָך גיין און גיין. — „זי וועט נאָך אַ סך באַ-ווייזן“... ביזן סוף פון זיין לעבן בין איך ביי אים געווען דער סאַמע אויבן-אַן פון אידישן טעאַטער. זייער אָפט פלעגט ער האָבן טענות צו מיר: „דו ווייסט אַליין ניט, צילי, ווי גרויס דו ביסט“. ניין, זיין צילי איז נאָך ניט גרייט צו דערציילן איר לעבנס-געשיכטע.

מיין אָפזאָגן זיך איז געווען אינגאַנצן צוליב אַנדערע סיבות. איך האָב פשוט געוואָלט אַלץ פאַרגעסן. איך האָב בשום אופן ניט געוואָלט ווידער איבערלעבן מייע טרויעריקע קינדער-יאָרן... און אוודאי ניט קיין חשק געהאַט זיך צו דערמאַנען אין די פיינלעכע יאָרן ווען איך האָב געמאַכט מייע ערשטע טריט אויף דער בינע אַלס דערוואַקסענע. איך האָב תמיד רחמנות געהאַט אויף דער קליינער מיידעלע צילי פיינמאַן, וועלכע האָט, אַ דאַנק דעם געוועב פון משפחה-פלאַנטערס, קיינמאַל קיין ברעקל אמת'ע קינד-דערשע פרייד ניט געהאַט. און עד היום טוט מיר וויי דאָס האַרץ, ווען איך טראַכט פון יענער צילי אַדלער, וואָס האָט געדאַרפט אַליין, אָן דער וואַ-רעמקייט פון אַ טאַטע-מאַמעשער היים, מיט ציין און נעגל, מיט האַרצווייטיק און יסורים, זיך דורכשלאָגן אַ וועג, שאַפן פאַר זיך אַ בכבוד'יקן אַרט אויף דער אידישער בינע... .

אומדירעקט האָט מיין ניט צו-מזל'דיקער וויזיט אין ישראל, אין 1956, גורם געווען, אז מיין „צילי אַדלער דערציילט“ זאָל קומען צום לעבן. ווידער האָט דאָ געשפילט אַ הויפט-ראַלע מיין פריינט חיים עהרענרייך. ווען איך בין צוריקגעקומען פון יענער רייזע, האָט ער מיר פאַרגעלייגט צו שרייבן פאַרן „פאַרווערטס“ מייע איינדרוקן פון ישראל. מיין גרויס דרך-אַרץ פאַרן גע-דרוקטן אידישן וואָרט האָט מיך געשראַקן דאָס צו טאָן אויף מיין אייגענער אחריות. איך האָב זיך דורכגערעדט מיט מיין לאַנגיאַריקן חבר און פריינט יעקב טיקמאַן. ער האָט מיר צוגערעדט. ער האָט מיר געהאַלפן. די שותפות איז עולה יפה געווען. די ישראל-אַרטיקלען האָבן אויסגענומען.

מיט דער צושטימונג פון הלל ראגאף האט עהרענרייך ווידער באנייט זיין אלטן פאָרשלאַג איך זאל דערציילן מיינע זכרונות. טיקמאַן איז צוגע- שטאַנען. זיי האָבן מיך גערייצט מיטן טעאַטער געשיכטלעכן ווערט וואָס מיינ דערציילן קען האָבן. איך האָב זיך געלאָזט איבעררעדן. איך האָב גע- גלויבט און געהאַט צוטרוי אין טיקמאַן'ס הילף, אין זיין וואונדערלעכן זכרון, אין זיין גרויסן אינטערעס, ליבע און לאַנגיאַריקער נאָענטער באַקאַנטשאַפט מיט אידיש טעאַטער. זיין געטרייע פריינטשאַפט צו מיר פאַר ארום 40 יאָר, זיין נאָענטקייט מיט מיינ משפּחה און נאָענטע פריינט, האָבן מיר פאַרזיכערט, אַז איך קען זיך אויף אים פאַרלאָזן. האָף איך באַמונה שלימה, אַז אונזער שותפות'דיקע אַרבעט פאַר מער ווי צוויי יאָר אויף „צילי אַדלער דערציילט“ האָט זיך געלויבט.

האָב איך דערציילט אַלץ וואָס איך געדענק, און אפשר ניט אַלץ... דערציילט אויפריכטיק און אמת'דיק, מיט אַ סך איינזען פאַר מענטשלעכע געפילן, קאַלעגיאַלע סענטימענטן און פאַרדרוסן. מיט מיינ פולן באַוואוסט- זיין נעם איך אויף זיך די אחריות פאַר אַלץ וואָס איז דערציילט אין די צוויי בענדער. קיינער, חוץ טיקמאַן און איך, האָבן צו „מיינ דערציילן“ קיים שום שייכות ניט געהאַט.

ווילט זיך מיר דאָ אויסדריקן מיינ ווייטיק וואָס ס'איז ניט באַשרעט געווען מיינ דזשעק'ן צו דערלעבן דעם נחת. עס וואָלט אים אַזויפיל פרייד און שטאַלץ פאַרשאַפט.

קומט אַ סך דאַנק און לויב אונזער ליבן רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“, הלל ראַגאָף, פאַר זיין צוטרוי צו מיר, פאַר זיין גלויבן, פאַר זיין ליבן שמייכל וואָס האָט מיך דערמוטיקט.

איך וועל אוודאי קיינמאַל ניט קענען אויסצאָלן מיינ דאַנקבאַרקייט צו מיינ טייערן פריינט חיים עהרענרייך פאַר זיין געדולד, זיין שטענדיקע גרייט- קייט מיר צו עצה'ן, צו העלפן. איך וועל אויך כסדר מיט ליבע געדענקען די חשוב'ע זשורנאַליסטן, דר. פאַגעלמאַן און אַשעראַוויטש, פאַר זייער אַפטער דערמוטיקונג, און בכלל די וואַרעמע באַציאונג צו מיר פון גאַנצען „פאַר- ווערטס“-שטאַב.

מיט גרויס דרך-אַרץ און ליבע וויל איך אויסדריקן מיינ האַרציקסטן דאַנק צום ליבן טעאַטער-וועטעראַן און ענערגישן קולטור-עסקן, מענדל עלקין. ביי מיינע גריבלענישן אין איוואָ טעאַטער-אַרכיוו האָט ער מיך מיט האַרציקער וואַרעמקייט אויפגענומען און מיר אַנטקעגנגעקומען מיט זיין הילף, מיט זיינע קלוגע, פראַקטישע עצות.

איך פיל זיך אויך ווי אַ גרויסער בעל-חוב צו מיינ גוטן פריינט, דעם אומדערמידלעכן טעאַטער-היסטאָריקער, זשורנאַליסט און רעדאַקטאָר פון גרויסן טעאַטער-ווערק, „לעקסיקאָן פון אידישן טעאַטער“, זלמן זילבערצווייג. איך האָב געשעפט אַ סך געשיכטלעכע פאַקטן און דאַטעס פון „לעקסיקאָן“, פון זיינע אייגענע טעאַטער-ביכער און בילדער-אַלבום. מיינ האַרציקסטן דאַנק!

פאר דערמעגלעכן דאס דערשיינען פון די צוויי פרעכטיקע בענדער וויל איך מיט ליבע און פריינטשאפט איבערגעבן מיין טיפסטן דאנק צום „צילי אדלער בוך-קאמיטעט“. ביים איצטיקן געשלאגענעם מצב פון אידישן בוך וואלט אן אזא קאמיטעט ניט מעגלעך געווען די ביכער ארויסצוגעבן. שאץ איך זייער הויך די איניציאטיוו פון מיינע חברים און פריינט — נארמאן פור-מאן, מרדכי ירדני, סימור רעכטצייט, צבי סקולער, חיים עהרענרייך. ווי נאענטע חברים און קאלעגן אין דער פראפעסיע, איז זייער הילף, אזוי צו זאגן, אין גאנג פון זייער בארוף. קומט דערפאר א באזונדער דאנק דעם ביז גאר ליבן פריינט מיינעם, נייטען פארמאן, וואס רייסט אפ צייט פון זיינע געשעפטלעכע זארגן און טראגט צו זיין געטרייע הילף אזוי ברייטהארציק. ניט קיין קלענערן דאנק און אנערקענונג פאר זייער מי און אינטערעס קומט די איבערגעגעבענע מיטארבעטער פון קאמיטעט — זעליק סלאבאדניק, יוסף ליפשיץ, יעקב קופער, מענדל ראטמאן און מאקס גאלדפעדער.

און ווי קען איך פארגעסן דעם הארציקן טעאטראל און גוטן חבר, לואיס מארקאוויץ? זיינע געלונגענע צייכענונגען אויף דער הילע און טאוול גיבן צו די צוויי בענדער א סך חן און טעאטער-סטיל.

צו אלעמען מיין הארציקסטן דאנק און בעסטע ברכות.

צילי אדלער

„א שותף אין שרייבן“

ווי איר זעט פון צילי אדלער'ס הקדמה, בין איך א שותף אין שרייבן „צילי אדלער דערציילט“. דערלויב איך זיך צו מאכן די עטלעכע באמער-קונגען.

שרייבן בשותפות איז ניט קיין געוויינלעכע דערשיינונג אין אונזער לי-טעראטור. אין אונזער פאל איז וויכטיק צו פארצייענען, אז סיי ביי צילי, סיי ביי מיר איז עס דער ערשטער שרייבערישער פארווה.

וויל איך, ראשית, עפנטלעך אויסדריקן מיין טיפסטע דאנקבארקייט צו צילי'ן פאר אויסקלייבן מיך אלס איר שותף, פאר איר צוטרוי צו מיר, פאר געבן מיר די געלעגנהייט צוזאמען מיט איר וועקן אונזער זכרון, זוכן און צעגלידערן די לאנגע יארן פון אויפבלי און פארוועלקן, וואס אונזער בא-ליבטע אינסטיטוציע אידיש טעאטער האט דורכגעמאכט. זיינען די איבער צוויי יאר פון אונזער שותפות'דיקן שרייבן געווען די שענסטע, די דערהוי-בנסטע פון אונזער לאנגיאריקער פריינטשאפט, וואס איז ביי מיר שטענדיק געווען ביז גאר אנגעלייגט.

גריבלענדיק זיך אין צילי'ס לעבן — פון וויגעלע ביז איר איצטיקער עלטער — האבן זיך אויפגעוויקלט די סאמע אינטימסטע, שטרענג-פערזענ-לעכע איבערלעבונגען. פאסירונגען און טראכטענישן אזעלכע וואס בלייבן אויף אייביק פארשלאסן אין איגענעם זכרון... בין איך אפט טיף גערירט

געוואָרן פון איר אויפריכטיקער און אמת'ער אָפּנהאַרציקייט, וואָס האָט זיך צייטנווייז געגרעניצט מיט קינדערשער נאַאיוויטעט.

האַבן מיר ביידע אין לויף פון אונזער שרייבן דורכגעלעבט מינוטן פון היסטערישע אויסברוכן, און שטילע אינערלעכע געוויינען. . ניט בלויז פון אירע אייגענע פּערזענלעכע שווערע איבערלעבענישן וואָס זי האָט געהאַט, לרוב, נאָר אויך ביים דערמאָנען סצענעס און פאַרדרוסן פון קאַלעגן נאַענטע, פון חלומות צערונגענע — זייערע, אירע און אויך מיינע. . .

צילי'ס אומבאַגרעניצטע ליבע צו אידיש טעאַטער, איר טיפע פאַר־שטענדעניש פאַר דער נשמה פון שוישפילער, איר געטרייע זאָרג פאַר קאַלע־גיאלע סענטימענטן, האָבן כסדר בולט אַרויסגעשיינט דורך די טעג און נעכט פון אונזער שרייבן.

האַבן מיר געטריי און מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט אָפּגעהיט דעם געשיכטלעכן גאַנג פון אונזער טעאַטער, וואָס האָט זיך געוועבט אַרום צילי'ס קאַריערע, און דער אַדלער־דינאַסטיע, מיר האָבן, ווי נאָר מעגלעך, אויס־געמיטן געשיכטלעכע אמת'ן וואָס קענען עמיצן וויי טאָן, כאַטש ניט שטענדיק איז עס אונז געלונגען, זענען מן הסתם דאָ פאַרדרוסן און קריוודעס. אַזוי גייט דער וועג פון געשיכטע. . .

וויל איך, ווי אַ גלייכער שותף, נעמען אויף זיך אַ טייל פון די טענות. איך וויל דאָ אויך אונטערשטרייכן אַז סיי ביים שרייבן, סיי ביים צוגרייטן די צוויי בענדער צום דרוק, האָבן בלויז מיר ביידע זיך דערמיט אָפּגעגעבן. אין עצם־אַרבעט פון דרוקן צוויי היפשע בענדער, אַרום 700 זייטן, פאַדערט זיך אַ סך שטרענגע אָפּגעהיטקייט, אַ פינקטלעכער, קלאַר־אויגיקער, ליטעראַריש־דערפאַרענער בליק, בין איך ביז גאָר דאַנקבאַר מיין חבר און פריינט, דעם דיכטער הערש ראָזנפעלד פאַר זיין געטרייער הילף.

איך וויל דאָ אויך פאַרצייכענען מיין אויסדרוק פון אָנערקענונג צו די ברידער שולזיגער פאַר זייער חבר'שער באַציאונג דורך די לאַנגע וואַכן פון דרוקן די ביכער. אַ ספּעציעלן דאַנק זייער שאַפ־פאַרוואַלטער, אוירווינג הונגער, וואָס האָט מיט אַ סך זאָרג אָפּגעהיט, אַז אַלץ זאָל אַרויסקומען אויפן שענסטן און בעסטן אופן.

צערטל איך אַ באַהאַלטענע האַפענונג, אַז אונזער אַנשטרענונג וועט אַרויסרופן די אָנערקענונג, קריגן די לויב, וואָס צילי האָט אַזוי כשר פאַר־דינט.

יעקב טיקמאַן

אויגוסט, 1959

צירי אדרער דער צירי

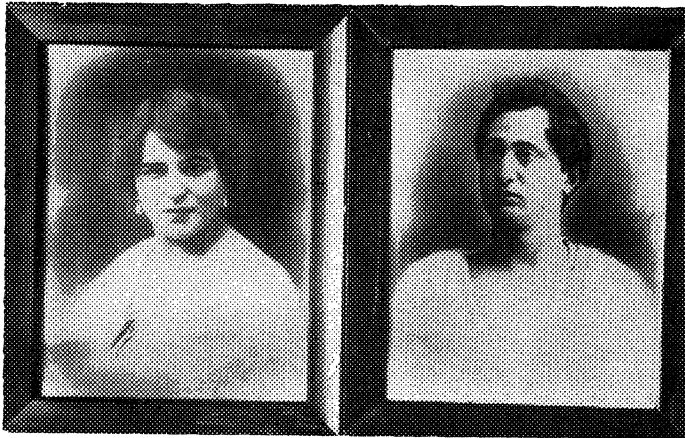
אן אינטימער בליק איבער אַ טעאָטער־דינאַסטיע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן כמעט ביים וויגעלע פון אידישן טעאָטער און אין וועלכער איך האָב געהאַט די זכיה איינגעבוירן צו ווערן. מענטשלעכע שוואַכקייטן און טעאָטער ווערטן, פיקאַנטע סודות און טיפע איבערלעבונגען פון די סאַמע גרעסטע פערזענליכקייטן אין אַ טעאָטער־וועלט, וואָס האַלט אין פאַרגיין... איך וועל אַלץ דערציילן געטריי, ערליך און אָפּן־האַרציק, אויף מיין פשוטן אופן, גאַרניט פאַרשווייגן. איך וועל אָבער שטרענג אויספּאָלגן דאָס אידישע גלייכווערטל: „אַ פען האָט צוויי שפיצן — מ'קען צעשטעכן זיך און יענעם“...

מיינע עלטערן און איד

וויילט זיך מיר אנהויבן מיין דערציילן מיט אן עפיזאד, וואָס לויט דער געשיכטליכער אַרדנונג באַלאַנגט ער העט־העט, כמעט ביים סאַמע סוף... איז עס אפשר קעגן דער שרייבערישער לאַגיק. אָבער מיין שוישפילערי־שער אינסטינקט וועלכער האָט נאָך אַלץ איבער מיר אַ גרעסערע דעה, דיקטירט מיר אַז דער עפיזאָד וועט אַזוי ווי עפענען דעם פאַרהאַנג איבער דעם משפּחה־לעבן פון מיינע עלטערן, וואָס האָט געשפילט אַזאַ וויכטיגע ראָלע אין מיין אייגענעם לעבן... איר וועט דערביי אויך זיך באַלד באַקענען מיט דער איידעלער נשמה, די צאַרטע געפילן און מיט דער קלאַרער לאַגיק פון מיין ליבער האַרציקער מאַמע, דינע פיינמאַן. דער עפיזאָד וועט אויך אויפדעקן די גוואַלדיקע מענשליכע שוואַכקייטן, וואָס האָבן מיין גרויסן טאַטן, יעקב פּ. אַדלער, פאַרפּאָלט דורך די שטורמדיקע יאַרן זיינע און אים אַזוי גרויזאַם באַרויבט פון אַ גליקליך לעבן מיט מיין מאַמען, נאָך וועלכן ער האָט געבענקט און געוויינט אַ סך, אַ סך יאַרן...

איך וועל אין לויף פון מיין געשיכטע פאַרעפענטליכען אינטימע פּערזענ־ליכע בריף פון מיין טאַטן, געשריבן צו מיין מאַמען און מיר, וואָס וועלן פאַר אייך אַנטפלעקן זיין צעריסענע און צעווייטיקטע נשמה, פאַרלוירן אין אַ ים פון ליידן און יסורים... אָבער איצט צום עפיזאָד.

מיין מאמע האט אין די לעצטע עטליכע יאָר פון איר לעבן, ווען זי איז שוין געווען צוריקגעצויגן פון דער בינע, געוואוינט מיט מיין אינגערע שוועסטער, לילי זאָץ. איינמאָל איז זי געקומען צו מיר פאַרברענגען עטלעכע וואָכן דורכ'ן זומער. מ'האָט דאָן ביי מיר איבערגעפאַרברט די צימערן. מיין מאַן, דזשעק קאָן, און איד האָבן זיך געפאַרעט מיט אויפהענגען די בילדער אויף די ווענט. עס הייסט דזשעק האָט געאַרבייט און איד האָב געגעבן עצות... אויף דער מזרח וואַנט, אויף ביידע זייטן פון פענסטער, זיינע געהאַנגען צוויי שיינע, גרויסע בילדער, איינע פון מיין מאַמען און איינע פון מיין טאַטן. שטייט זי אַזוי, מיין מאַמע, קוקט פון איין זייט פענסטער צום צווייטן, פון מיין טאַטנס בילד צו איר בילד, און רופט זיך אָפּ מיט אַ זיפּץ: אַי, קינד מיינס, דאָס ביזע, פאַרפלאַנטערטע לעבן האָט אונז צעשיידט... דיין טאַטן און מיך... זאָלן כאַטש די בילדער הענגען נאָענט איינס צום אַנדערן..."

פאַרשטייט זיך, אַז איד האָב זי באַלד געפאַלגט, און געוויזן דזשעק'ן וואו ער זאָל די בילדער אויפהענגען איינס לעבן אַנדערן... איד האָב זיך אַוועק־געזעצט מיט מיין מאַמען, און קוקנדיק אין אירע מילדע, קלוגע אויגן, האָב איד געזאָגט: ״מיר דוכט זיך, מאַמע, אַז מיר האָבן ביידע קיינמאָל ניט גערעדט וועגן דעם ענין... אָבער זינט איד בין צו מיין שכל געקומען, האָב איד זייער אַ סך און זייער אָפט געטראַכט דערפון. זאָג־זשע מיר, מאַמע, איז עס מעגליך אַז אין דיין האַרץ האָט זיך דורך די אַלע ביטערע יאָרן דייע איינע ניט אָנגעקליבן קיין בייזקייט, קיין שלעכטע געפילן צו אים?... ער האָט דאָך דיר אַזוי וויי געטאַן, אַזוי פיל יסורים פאַרשאַפט!״

מיין מאַמע האָט מיט צאַרטקייט געקוקט אויף מיין טאַטנ'ס בילד, און

אן דער מינדעסטער פארלעגנהייט, נאָר אַזוי ווי זי וואָלט געווען צעפרידן וואָס איך האָב איר געעגעבן די געלעגנהייט זיך אַראָפּצוריידן פון האַרצן, האָט זיך ווי אַ קוואַל פון רייד און געפילן ביי איר צעעפענט, און זי האָט געזאָגט :

„בייזקייט אויף אים? שלעכטע געפילן צו אים?! ניין, טאָכטער, קיינמאָל ניט... ער איז ניט געווען שולדיק... פרויען האָבן אים ניט צורו געלאָזט... ער איז געווען צו שיין... ערגיץ באַזינגט איינער פון אונזערע גרויסע פּאַעטן, דוכט זיך יהאָש, אונזער שלמה המלך, און ער דריקט דאָרט אויס דעם געדאַנק, אַז ס'טרעפט אַמאָל אַז גאַט, דער באַשאַפער פון דער וועלט, באַטראַכטנדיק זיין שטיקל אַרבעט, ווערט זייער צופרידן, און אויף זיין פנים צעגיסט זיך אַ שמיכל... בלויז איין טויזנט־טויזנטס חלק פון אַ רגע שטראַלט דער שמיכל... אָבער פאַר דעם קינד, וואָס איז מזל'דיק געבוירן צו ווערן אין יענעם מאַמענט, זיינען אָפן אַלע הימלישע אוצרות פון חן און שיינקייט, חכמה און גבורה, רייכקייט און מדות שיינע... איז שלמה המלך, הייסט עס, געבוירן געוואָרן אין אַזאַ מאַמענט... מיר דוכט זיך, טאָכטער מיינע, אַז אויך דיין טאַטע איז אַ קינד פון יענער שמיכלדיקער רגע... ער האָט זיך אָבער אַזוי פאַרכליי־ניעט שעפענדיק פון די אוצרות חן און שיינקייט, אַז ער האָט אפשר ניט גענוג גענומען פון די אַנדערע אוצרות... האָבן דערפאַר זייער ווייניק מענער אויף דער וועלט געקענט זיך פאַרגלייכן מיט אים אין חן און אין שיינקייט... וואו נאָר ער האָט זיך באַוווּן, איז ער באַוואונדערט געוואָרן פון יעדן, אפילו פון מענער... אָבער פרויען זיינען אים ממש גאַכגעלאָפן... אים פשוט ביי די פּאַלעס געריסן, איך געדענק ווען מיר פלעגן ביידע, אַלס חתן־כלה, שפּאַצירן אין לאַנדאָן אויף דער וועסט ענד אַדער האַיד פאַרק, פלעגן זיך אַלע אָפּשטעלן קוקן אויף אים. ער האָט געטראָגן העל בלויע קליידער, מיט אַ פעלערניע איבער זיינע אַקסלען, מיט אַ צילינדער, פלעג איך הערן ווי מען זאָגט: „דאָס איז אַוודאי אַן אַמבאַסאַדאָר, אַדער גאָר אַ פּרינץ...“ און מיר האָט דאָס האַרץ געקוואַלן פאַר נחת... פרויען פלעגן זיך אומיסטן אַנשלאָגן אין אים, אַדער אים פשוט אַ צי טאָן ביים אַרבל, כדי ער זאָל זיי באַמערקן אַדער שענקען אַ שמיכל... ס'קען זיין, אַז ווען ער וואָלט פון די אַנדערע הימלישע אוצרות, וואָס זיינען פאַר אים געוון אָפּן, אויך גענומען גרעסערע פאַרציעס, וואָלט ער מיט מער חכמה און טאַקט באַהאַנדלט זיין פּאַפּולאַריטעט ביי פרויען... זיך ניט אַזוי פאַרלוירן... אָבער ווי האָב איך געקענט האָבן שלעכטע געפילן צו אים?... פאַרקערט, איך בין אים מיינ גאַנץ לעבן געווען דאַנקבאַר, און עס געהאַלטן פאַר אַ גרויס גליק, וואָס איך האָב אים אַנגע־

טראָפן אויף מיין לעבנס־וועג. ער האָט מיך פון מיין בידנעם וואָכעדיקן לעבן אַרויסגעריסן... פאַר מיר געעפנט נייע האַריזאָנטן... מיך דערהויבן, געגעבן מיר פליגל... מיך אַריינגעפירט אין אַ צויבער־וועלט... ווען ניט ער, וואָס וואָלט פון מיר געוואָרן? ווער וואָלט געוואוסט פון מיר? ווער וואָלט פון מיינע קינדער געהערט? ניין, טאַכטער, דיין טאַטע איז מיר גאַרניט שולדיק געבליבן. איך האָב ניט אין מיין האַרצן קיין בייזקייט צו אים.

„עס קען גאָר זיין, אַז ער האָט געהאַט אַ רעכט צו האָבן בייזע געפילן צו מיר... איך האָב דאָך אים אָפגע'גט און ניט ער מיך. ער האָט זיך ביי מיר שטאַרק געבעטן און ממש געוויינט פאַר מיר, אַז איך זאָל דעם שריט ניט מאַכן... אפילו ווען מיר זיינען שוין אַרויס פון געריכט מיט דעם גט, האָט ער זיך ביי מיר נאָך אַלץ געבעטן, אַז איך זאָל מיין באַשלוס ענדערן... איך צווייפל שטאַרק אויב אַן אנדער פרוי אויף מיין אַרט וואָלט זיך אַנטשלאָסן אָפצו'גט'ן יעקב פ. אַדלער'ן... און אַוודאי ניט איינע, וואָס איז אַליין אַ שוישפילעריין... אָבער עס זעט אויס אַז מיין באַלעבאַטישע היים האָט אין מיר אַיינגעפלאַנצט אַ הייליקע באַציאָנונג צום פאַמיליע־לעבן... צום דעם וואָס מען רופט ביי אונז טהרת המשפחה. אין מיינע אַלע יאָרן אין טעאַטער האָט אַט די באַציאָנונג מיינע אויף אַ האַר זיך ניט געענדערט...“

„איך האָף אַז אין אַלע הינזיכטן האָב איך געטריי דערפילט מיין באַרוף אַלס שוישפילעריין, ערלעך געדינט דעם טעאַטער און אים געגעבן אַלץ וואָס איך האָב פאַרמאָגט... איך האָב אָבער ניט געקענט שלום מאַכן מיט דעם לייכטזיניקן, און טיילווייז פאַרשייטן, צוגאַנג, וואָס אַ היבשע צאָל טעאַטער־מענשן, סיי מענער און סיי פרויען, האָבן צו היים און פאַמיליע... ס'איז מיר געווען שרעקליך דערווידער דער געדאַנק צו טיילן מיט אַנדערע מיין מאַנ'ס ליבע און מיין מאַנ'ס לאַסקעס... מעג דאָס זיין דער גאַט־געבענשטער יעקב פ. אַדלער... איך האָב זיך אפילו אָפגעזאָגט פון אַלימענטן, צו דער גרעסטער איבעראַשונונג און באַוואונדערונג פון ריכטער, ווען ער האָט מיר צוגע'פסק'נט אַ געוויסע סומע געלט אַלס וועכנטליכע שטיצע פון אים... אַוודאי האָב איך מיט דעם אויף זיך גענומען יאָרן פון שווערער און ביטערער נויט... און זיכער דערמיט שטאַרק געזינדיקט קעגן דיר, צילי טייערע... דיין לעבן סיי אַלס קינד און סיי אַלס דערוואַקסענע, און אפשר אויך דיין קאַמף פאַר דיין קאַריערע, וואָלט געווען בעסער און באַקוועמער... דו האָסט אַ רעכט צו זיין בייז אויף מיר דערפאַר, ווייל איך האָב דאָס אַלץ געבראַכט אויף דיר... איך האָב אָבער אַנדערש ניט געקענט, מיין ליב קינד... דער באַלעבאַטישער שטאַלץ מיינער, האָט מיך ניט דערלאָזט צו האַנדלען אַנדערש...“

דער שטראם פון רייד האט זיך אָפגעשטעלט. מיין מאַמע'ס פייכטע, קלוגע, אָפענע אויגן האָבן ווי מיט שולדיגקייט געקוקט אויף מיר... איך בין איר געפאלן אויפ'ן האַלן. דורך די טרערן, וואָס האָבן פון מיינע אויגן אָן אויפהער געפלאָסן, האָב איך געשעפטשעט:

„איך דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס דו האָסט מיר אַזאַ מאַמען געגעבן... גלויב מיר, מאַמעניו טייערע, אָו איצט בין איך נאָך מער שטאַלץ מיט דיר. איך פיל זיך באמת ווי די גליקליכסטע טאַכטער אין דער וועלט, וואָס איך קען דיך רופן מיין מאַמע...“

מיט דעם ענדיקט זיך דער עפיזאָד. מיר דוכט זיך, אַז דער געשפרעך מיינער מיט מיין ליבער טייערער מאַמען, איבערהויפט איר וואונדערליכער מאָנאָלאָג, וואָס גיט איבער אַזוי פיל טיף-מענשליכע און ערליכע געפילן, איז זייער צוגעפאַסט צו דינען ווי אַ פּראָלאָג צו מיינע זכרונות, און ספּעציעל צום ערשטן טייל: „מיינע עלטערן און איך.“

די מיינ מאַמע, דינאַ פיינמאַן, סיי מיין אמת'ער טאַטע, יעקב פ. אַדלער, סיי „מיין צווייטער טאַטע“, זיגמונד פיינמאַן, וועלכער האָט מיט ברייטהאַר-ציקייט מיך אַרומגערינגלט מיט אמת-פאַטערלעכער ליבע און געטריישאַפט, — אַלע דריי זיינען זיי געווען פון די סאַמע וויכטיגסטע זיילן אין דער טעאַטער דינאַסטיע, וואָס איך האָב זיך אונטערגענומען צו באַשרייבן. וואָלט איך געדאַרפט אייד באַקענען כאַטש מיט די קינדער-יאָרן פון די דריי גרויסע פּערזענליכקייטן, כדי איר זאָלט פאַרשטיין דעם וועג, וואָס האָט זיי געפירט צום אידישן טעאַטער. האָט אָבער דאָס בייזע קאַפּריזע לעבן מיך אין מיין פּריסטער קינדהייט אָפגעשיידט, דערווייטערט און אָפגעפרעמדט פון מיין גרויסן טאַטן יעקב פ. אַדלער, און צו יונג בין איך געווען, ווען מיין צווייטער טאַטע, דער ליבער און האַרציקער זיגמונד פיינמאַן, איז אין 1909 פּלוצלונג געשטאַרבן אויף דער בינע, שפּילענדיק אין לאַדז. זייערע קינדער-יאָרן קען איך בלויז פון געלייענטע באַשרייבונגען. קען דערביי, פאַרשטייט זיך, ניט זיין דער „אינטימער בליק“, וואָס איך וואָלט וועלן געבן.

מיט מיין מאַמען, זעט איר, האָב איך געלעבט, געווען מיט איר אין דער נאַענטסטער באַרירונג צענדליקער יאָרן; געוואוסט איר יעדן ריר און קער, געקענט איר יעדע מינע, פאַרשטאַנען איר יעדן באַגער, איר יעדן קאַפּריז, פון אירע קינדער-יאָרן האָט זי אַליין מיר אַ סך מאָל דערציילט. קען איך מיט זיכערקייט אייך איבערגעבן אַלץ אַזוי אינטיים, ווי נאָר אַ געטרייע

טאָכטער קען עס טאָן. מיינע ביידע טאָטעס וועלן אַריינקומען אין מיין באַשרייבונג פון דעם מאַמענט ווען זייערע לעבנס האָבן זיי דערפירט צו מיין מאַמען.

אין א קליין פויליש שטעטעלע, ליפנא, פלאָצקער גובערניע, האָט מיין מאַמע צום ערשטן מאל די ליכטיקע וועלט דערזען. זי איז קוים צוויי יאָר אַלט געווען, ווען איר מאַמע צירל, נאָך וועמען מען האָט מיר אַ נאָמען געגעבן, איז געשטאָרבן. איר פרומער טאָטע, מיין זיידע ר' יוסף חיים שטעטין, האָט אין גיכן אַ צווייטן מאל חתונה געהאַט. דאָס יונגע וויבל איז זייער גוט געווען צו מיין מאַמען, אזוי אַז זי האָט זיך קיינמאל ניט געהאַט צו באַקלאַנגן אויף „צרות פון אַ שטיף מאַמע“. איז זי זיך געוואַקסן, די מאַמע מיינע, אין דעם כרך ליפנא, וואָס איז אין דער אמת'ן געווען ווייט פון דער ליכטיקער וועלט, אַ שטעטעלע אָנגעפיקעוועט מיט פרום אידישן שטייגער-לעבן, מיט אידישער טראַדיציע, אָבער זייער ווייט אָפגעשיידט פון פראַגרעס און מאַדערנעם לעבן. די השכלה באַוועגונג איז נאָך דאָן צו ליפנא ניט דערגאַנגען. און פון אַזאַ זאך ווי טעאַטער, האָבן זיי ניט געהערט, און אַוודאי ניט פון אידיש טעאַטער, וואָס איז נאָך דאָן געווען אין די סאַמע וויקעלעך, ערגעץ אין דרום רוסלאַנד און רומעניע. איז עס טאַקע עד היום פאַר מיר דאָס גרעסטע רעטעניש ווי אזוי ביי מיין מאַמען האָט זיך נאָך אין אירע פריע קינדער-יאָרן, אין אַט דעם פאַרוואַרפענעם שטעטעלע ליפנא שוין גענומען פיקען דער חשק זיך צו „פאַרשטעלן“, צו שפילן טעאַטער. איר זייער פרומע און שטרענגע באַבע, איר טאַטן'ס מאַמע, האָט עס טאַקע גערופן — „ווילדע משוגע'נע איינפאַלן“, „נאַרישע שטיק“, „ניט אַנדערש אַ לץ איז אין איר אַריין, אָדער אַ דיבוק, רחמנא לצלן“... אָבער איר וועט אַליין מוזן צוגעבן אַז דאָס איז געווען טעאַטער. אַט ווי מיין מאַמע האָט עס מיר אין אירע אייגענע ווערטער איבער-געגעבן:

„אין וואָס זיינען באַשטאַנען מיינע „נאַרישע שטיק“, „מיינע ווילדע, משוגע'נע איינפאַלן“? זיי זיינען באַשטאַנען אין שפילן טעאַטער. איך פלעג זיך אַנטאָן אין אַ לאַנגער ספּאָדניצע, פאַרבונדן מיין קאַפּ מיט אַ טיכל, זיך אַוועקגעשטעלט פאַר'ן גרויסן וואַנט-שפיגל אין אונזער עס-צימער, און גענו-מען נאָכמאַכן אַלערליי גרימאַסן און באַוועגונגען פון אַן אַלטער אידענע. איך האָב איבערגעקרימט מיין פנים אזוי, אַז עס האָט געקראָגן אַלע קניישטן פון אַ זקנה. דערביי פאַרזשמורעט די אויגן און גענומען רעדן און טענה'ן מיט אַ הייזעריקלעך-צעבראַכן קול, די ווערטער זיינען ביי מיר אַרויסגעקומען ווי איך וואַלט קיין איין צאָן אין מויל ניט געהאַט. איך האָב אויך געפרואווט נאָכמאַכן די קלאַג-ווייבער, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו זען און הערן

ביי לוויית אין אונזער שטעטל. איך האָב אפילו געהאַט אַן עולם אויך. כמעט יעדן שבת בייטאָג, ווען די עלטערן פלעגן כאַפן אַ דרימל נאָכ'ן שבת/דיקן טשאַלנט, האָבן זיך מיינע חבר'טעס פאַרקליבן צו מיר אין שטוב, און איך האָב גענומען פראַווען מיינע שטיק... אַ סך צייט פלעג איך אויף דעם אין די מיטנוואַך טעג אָפגעבן און בין שטונדן לאַנג געשטאַנען פאַר'ן שפיגל, און צוגעגרייט אַלץ נייע און נייע שטיק..."

איז ווי אַנדערש קענט איר דאָס רופן, אויב ניט טעאָטער?! און איז עס ניט די גרעסטע רעטעניש: ווי קומט עס צו מיין מאַמען, און ווי גראַמט זיך דאָס מיט ליפּנא?!

און כדי די רעטעניש נאָך בולט'ער צו אונטערשטרייכן, וועל איך דאָ בריינגען אַן עפיזאָד, פון מיין פרומן, נאַאיוון זיידן, רב יוסף חיים שטעטיץ, שוין אין די שפּעטערדיקע יאָרן. דאָס וועט אייך קלאַר באַווייזן ווי ווייט עס איז געווען זיין צוריקגעשטאַנענקייט בנוגע טעאָטער. ער איז שוין דאָן געווען וואַסערע צוויי צענדליק יאָר אַוועק פון דעם "כרד" ליפּנא, די מערסטע פון אַט'די יאָרן געוואוינט אין דער גרעסטער אייראָפּעאישער שטאָט, לאַנדאָן. זיין טאָכטער, מיין מאַמע, איז שוין דאָן געווען אַן אַנגעזעענע, באַרימטע אַקטריסע, זיין איידעם איז געווען דער "נשר הגדול" יעקב פ. אַדלער, איז אַט דער זיידע מיינער געקומען קיין אַמעריקע, מיטגעבראַכט מיט זיך זיין האַנדל מיט לאַטערע־צעטלעך און געמאַכט וואַסער אויף קאַשע...

האַט יעקב פ. אַדלער, האַבנדיק אַ זייער וואַרעם געפיל צו אים, געוואַלט עפעס טאָן פאַר אים, העלפן אים מיט פרנסה, האָט ער מיין זיידן געבראַכט אין זיין טעאָטער און געפרעגט אים: "וואָס אַ שטייגער, רב יוסף חיים, וואַלט איר דאָ אין טעאָטער געוואַלט טאָן? וואָס פאַראַ אַרבעט וואַלט אייך געווען צום האַרצן?... איר קענט דאָ מאַכן זייער אַ שיין לעבן?..."

שטייט ער אַזוי, דער זיידע מיינער, באַטראַכט אַלץ, און קען זיך ניט באַשליסן, אָפּנעמען די טיקעטס ביי דער טיר? האָט ער מורא, אַז ביז ער וועט נעמען דעם טיקעט ביי איינעם, וועלן זעקס אַנדערע אַריין אָן טיקעטס... אין קאַסע האָט ער זיך ממש דערשראַקן פאַר די שאַפקעס מיט טויזנטער טיקעטס... דאָס אַלץ האַלטן אויפ'ן קאַפּ... הינטער דער בינע איז אַלץ אַזעלכע שווערע אַרבעטן... שטייט ער אַזוי מיט אַדלער'ן אין אַרקעסטער, באַטראַכט די קלעזמער און רופט זיך אָפּ מיט אַ זיפּץ: — "קלעזמעררי איז אויך ניט קיין לייכטע מלאכה"...

נאָר מיטאַמאָל האָבן זיינע אויגן אויפגעלויכטן. ער האָט אַדלער'ן אַ שלעפּ געטאָן ביים אַרבל: — "אַט זעסטו, יעקב, אַט דער וואָס שטייט און

מאכט מיט'ן שטעקעלע? דאָס קוקט מיר אויס ווי אַ גרינגע אַרבעט, דאָס זעסטו, געפעלט מיר. דאָס וואָלט איך געקענט טאָן...

מעגט איר מיר גלויבן, אַז דאָס איז ניט קיין אויסגעטראַכטע מעשה. דאָס איז באַמת אַזוי געווען. איר זאָלט אָבער אויך ניט מיינען, אַז מײן זיידע איז געווען עפעס אַן אָפּגעריסענער נאַר. חלילה, רב יוסף חיים שטעטין איז געווען פון די סאַמע אָנגעזעענסטע באַלעבאַטיים אין שטעטל, אַ איד אַ יודע ספר, און מענשן זיינען צו אים געקומען נאָך עצות וועגן גאַר וויכטיקע ענינים... אָבער, ווי האָט ער וועגן זיך אַליין געזאָגט, „איך ווייס, אַז אין דיאָ ענינים בין איך אַן עס־האַרץ“...

און זיכער זיינען אַלע אַנדערע אידן אין שטעטעלע ליפּנא געווען פּונקט אַזוי ווייט פון טעאַטער... איז, אַפּנים, צו מײן גרויס רעטעניש „ווי עס איז געקומען צו מײן מאַמען“, דאָ נאַר איין באַשייד. און דאָס איז, אַז ביי אַ היבשער צאָל פון יענעם ערשטן דור שוישפּילער, איז דער געטלעכער פּונק, דער באַרוף צו טעאַטער, געלעגן טיף אין זייער בלוט, און זיי האָבן דעם באַרוף זייערן געמוזט אויספּאַלגן... בלויז אַט־דער דראַנג האָט זיי געגעבן דעם מוט און אויסדויער צו טראַגן דעם שווערן יאָך קעגן אַלע בייז־וויליקע שטרױכלונגען — לייזן הונגער און נויט, דורכגיין פיזישע און גייסטיקע יסורים און פּיין, און דאָך גיין אויף זייער שטעטיקן וועג צו שאַפּן און פּורעמען דאָס אידישע טעאַטער.

אמת, די מערסטע פון זיי האָבן פאַרמאָגט זייער ווייניק פון דעם נויטיקן וויסן, געווען זייער אַרעם אין גייסטיק־קולטורעלן באַגאַוש. איז דער־פאַר זייער ווערק אין אָנהויב געווען רוי און פּרימיטיוו. איז מײן באַוואונדער־רונג און דרך־אַרץ נאָך טיפּער און גרעסער פאַר דעם אויפטו און פאַר דער ירושה פון יענעם דור. זיי האָבן סוף כל סוף, דערפּירט דאָס אידיש טעאַטער צו פּעריאָדן פון גאַר אַ הויכער מדרגה... פּיל איך שטאַרקער דעם ווייטיק ווען איך זע אַיצט, ווי דאָס אַלץ האַלט אין פאַרגיין...

וואָס וואָלט פון מײן מאַמען געוואָרן, ווען זי זאָל זיך געווען עלטערן
 אין קליינעם שטעטעלע ליפּנא, נעם איך זיך ניט אונטער צו טרעפּן, איך צווייפּל אָבער שטאַרק, אויב „אירע נאַרישע שטיק“ און „משוגע'נע איינפאַלן“ וואָלטן איר אַזש פון ליפּנא דערפּירט צו אַ טעאַטער־קאַריערע. אָבער ווי עס זעט אויס, איז דאָס פּלאַץ אין דער „טעאַטער־דינאַסטיע“ שוין געווען אָנגעצייכנט פאַר איר — איר באַרוף איז שוין געווען באַשטימט, איר

גורל פאַרזיגלט. ווי זאָגט דאָס אידישע ווערטל — „וואָס באַשערט דאָס באַווערט“...

האַט איר טאַטע פּלוצים, פון העלער הויט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן ליפּנא, און ער האָט זיך באַזעצט אין לאַנדאָן. מיין מאַמע איז שוין דאָן געווען אַ מויד פון קנאַפע אַכט יאָר. איז אַט ווי מיין מאַמע גיט עס איבער אין אירע אייגענע ווערטער:

איך, אַ מיידעלע פון 8 יאָר, קום פון אַ קליין פאַרוואַרפן שטעטל אין דער וועלט־שטאַט, לאַנדאָן. איך קום אין דער שטאַט, וואָס האָט מיר שפּעטער געגעבן אַזוי פיל גליק און ניט ווינציק צרות. געמאַכט מיין ערשטן שפּאַן אַלס שווישפּילערין דאָרט, וואו איך האָב געפונען צוערשט ליבע און דערנאָך ביטערע אַנטווישונג — לאַנדאָן וואו מיין יוגנט איז פאַרביי — וואו מיין שטערן איז אויפגעאַנגען — וואו אַלץ וואָס איז שפּעטער געוואָרן טייער און הייליק, האָט זיך אָנגעהויבן.

דער בייט פון דעם קליינעם, שטילן, רואיקן שטעטעלע אויף דער ריזיק־קאַכיקער לאַנדאָן, האָט היבשלעך געענדערט דעם לעבנס־שטייגער פון מיין מאַמע'ס הויז־געזינד. ס'איז געווען צו שווער פאַר'ן זידען צו שלעפּן דעם גאַנצן עול פון פרנסה פאַר ווייב און קינדער, ווי מען איז געוואוינט געווען צו טאָן אין די אידישע שטעט און שטעטלעך אין פּוילען, ליטא און רוסלאַנד. ליפּנער לאַנדסלייט אין לאַנדאָן האָבן לאַנג איינגע'טענה'ט מיט אים, ביז ער האָט ביי זיך געקענט באַשליסן צו לאָזן זיין דינה'לען גיין אַרבעטן אין שאַפּ. דער שניידער־שאַפּ האָט טאַקע באַלאַנגט צו זיינעם אַ לאַנדסמאַן, אַן עמיגראַנט פון ליפּנא, וואָס האָט זיך אין לאַנדאָן אַרויפגעאַרבעט.

דער לאַנדסמאַן האָט געוואוסט דעם זיידנ'ס יחוס, געהאַט פאַר אים גרויס דרך־אַרץ, און עס געהאַלטן פאַר אַ כבוד, וואָס רב יוסף חיים שטעטינ'ס טעכטערל אַרבעט ביי אים אין שאַפּ. האָט ער זי זייער מענשלעך באַהאַנדלט, געהאַלטן אַן אויג אויף איר, זי אָפּגעהיט פון ניבול־פּה און אַנדערע גראַב־קייטן, וואָס שאַפּ־אַרבעטער ערלויבן זיך. אַזוי האָט דינה'לע שטעטין, דאָס נאַויווע קליין־שטעטלדיקע מיידל, דאָס צאַרט, באַלעבאַטיש קינד, אין אירע ערשטע אַרבעטס־יאָרן ניט צופיל געליטן פון די איבלען פון שאַפּ.

וועל איך איר שאַפּ־לעבן בלויז באַרירן אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל עס האָט זי געפירט צום אידישן טעאַטער. אָבער אין טראַגי־קאַמישן אינ־צידענט מוז איך דאָ באַשרייבן. דאָס וועט אפשר אַ סך לייענער דערמאַנען אַן זייערע אייגענע גרינע יאָרן אין לאַנדאָן, אַדער אין ניו יאָרק, אגב, האָבן די פאַר צענדליק יאָר פון דער גרויסער מאַסן עמיגראַציע, פון יענער צייט, געלייגט זייער שטעמפל אויף דעם גאַנג פון אידיש לעבן אין דער גאַרער וועלט.

זיכער האָבן זיי אויסגעפורעמט אונזער איצטיק לעבן דאָ אין אַמעריקע. פאַרדינען זיי כאַטש עטלעכע שורות אין מיין דערציילן. דער אינצידענט מיט מיין מאַמע'ן איז מן הסתם, איינער פון טויזנטער ענליכע אינצידענטן פון יענע יאָרן:

אין אַ זייער הייסן, שטיקענדיקן טאָג אין לאַנדאָנער „ווייטשעפל“, וואו מיין מאַמע האָט געאַרבעט און געוואוינט, האָט זיך איר „באַס“ פאַרגלוסט אַ קאַלטן טרונק. האָט ער געשיקט דיינע'ן זי זאָל אים פון אַ דערבייאיקן „סאַלזן“ בריינגען אַ „קופל“ ביר. דער סאַלזן איז געווען בלוז אַ צוויי־דריי בלאַק פון שאַפ, אָבער ניט אויף דער זעלבער גאַס. האָט מיין מאַמע לייכט געפונען דעם פלאַץ, זי האָט געקראָגן דעם קופל ביר מיט'ן הויכן שוים, און זיך געלאָזט גיין צוריק צו דערפרישן איר „באַס“. טראָגט זי דעם קופל אין דער אויסגעצויגענער האַנט, אירע אויגן צוגעקאָוועט צום ווייסן שוים, זי זאָל חלילה קיין טראָפן ניט פאַרלירן. גייט זי זיך אַזוי פאַרזיכטיק און פאַמעלעך, איר האַנט זאָל זיך ניט טרייסלען... זי גייט און גייט, ביז ס'הויבט זיך איר אָן צו דאַכטן, אַז עפעס גייט זי שוין צו לאַנג... זי נעמט אַוועק די אויגן פון דעם ביר, ערשט זי דערקענט גאַרניט. ניט די גאַס, ניט די הייזער... הפנים, אַז ווען אירע אויגן זיינען געווען פאַרנומען מיטן ביר, האָט זי זיך פאַרדרייט ניט אויפ'ן ריכטיקן „קאַרנער“, און אַזאַ פאַלשער דריי אין לאַנדאָנער „ווייטשעפל“ קען אייך ווייט פאַרפירן...

זי וויל אימיצן פרעגן, אָבער זי כאַפט זיך, אַז זי ווייסט ניט וואָס צו פרעגן. ניט זי ווייסט דעם אַדרעס פון שאַפ, ניט איר אייגענעם אַדרעס... זי האָט עס קיינמאָל ניט געדאַרפט. זי פלעגט גיין יעדן טאָג פון דער היים צום שאַפ, און צוריק, לויט באַשטימטע סימנים אויפ'ן וועג. ביי די אייזערנע שטאַכעטן דאַרף זי זיך פאַרנעמען לינקס, און ביי יענער „בשר כשר“ קראָם, דאַרף זי זיך נעמען רעכטס... אַזוי האָבן די מערסטע גרינע, אין יענע יאָרן זיך געפירט. ניט איין טראָגעדיע איז אַרויסגעקומען, ווען אַ גרינער פאַרקן איז מיטאַמאָל אַפגעפאַרבט געוואָרן אויף געל, אַדער אַ צעבראַכענער לאָדן איז פלוצלונג פאַרביטן געוואָרן אויף אַ נייעם...

און דאָ די צייט שטייט ניט... זי כאַפט אַ קוק אויפ'ן קופל ביר, און דאָס האַרץ פאַלט איר איין. קיין סימן ניטאָ מער פון שיינעם ווייסן שוים — כמעט האַלב ליידיק... וואו איז עס אַהינגעקומען? זי קען שווערן, אַז זי האָט קיין טראָפן ניט פאַרלוירן... וואָס וועט דער „באַס“ טראַכטן פון איר, ער וועט אפשר פאַרדעכטיקן, אַז זי האָט דעם שוים אַליין אויסגעזופט... און דאָ פילט זי, אַז איר האַנט ווערט איר אַזוי שווער, די פיס ברעכן, זי איז דורכגעווייקט פון שווייס...

זי האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ „סטופּ“ און זיך ביטער צעוויינט... אַ פּאַליסמאַן האָט זי דערזען און איז צוגעקומען צו איר; וואָס ער האָט ביי זיך געטראַכט ווען ער האָט דערזען אַ קליין, שיין מיידעלע מיט אַ גרויסן האַלבן קופּל ביר אין האַנט... דאָס וועל איך לאָזן צו אייער אייגענער פּאַנטאַזיע... פון די געציילטע פּאַרגרייזטע ווערטער אין ענגליש, וואָס זי האָט אַרויסגעזאָגט, האָט ער גאַרניט געקענט דערגיין. האָט ער קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, דער לאַנדאַנער „באבי“, ווי זי אָפּפירן אין פּאַליס סטעישיאָן. ערשט העט פּאַרנאַכט איז איר טאַטע, אַ צום טויט דער-שראַקענער, מיט דעם באָס, אַ שטאַרק פּאַרשולדיקטער, געקומען און זי גענומען אַהיים...

ווי געזאָגט, האָבן די עטליכע יאָר אין שאַפּ מיין מאַמע'ן קיין גרעסערע צרות ווי די מעשה מיט דער גלאָז ביר, ניט פּאַרשאַפט. אומדירעקט אָבער, האָט דער שאַפּ איר דערפירט צו איר קאַריערע אויף דער בינע. זי האָט איינמאָל דערהערט ווי עטליכע אַרבעטער רעדן וועגן אידיש טעאַטער, דערמאַנען און פרובירן זינגען לידלעך, וואָס זיי האָבן דאָרט געהערט. און כאַטש זי האָט קיין שום באַגריף ניט געהאַט, וואָס דאָס איז אַזוינס, האָט עס אין איר דערוועקט אַ מאַדנע אומרואיקייט. זי האָט מיט דער גרעסטער נייגעריקייט זיך צוגעהערט און אויפגעכאַפט יעדעס וואָרט; און אַ געדאַנק האָט זיך אַריינגע'גנב'עט אין איר מוח, אַ שטאַרקער חשק צו גיין זען אידיש טעאַטער. זי האָט שטאַרק הנאה געהאַט צו טראַכטן דערפון און גלייכצייטיק זיך געשראַקן און מורא געהאַט. זי האָט געוואוסט אַז אין דער היים טאָר זי עס אפילו אויפ'ן מויל ניט בריינגען.

אין באַלעבאַטישע אידישע הייזער איז אין יענע יאָרן טעאַטער געווען אַן אָפּגעפרעגטע זאַך, ערגער פון ערגסטן. ביי איר טאַטן אַוודאי און אַוודאי. איז אַט דער געוואַנטער געדאַנק, צו גיין זען אידיש טעאַטער ביי איר געוואָרן אַ חלום, אַזוי ווי אַ סך אַנדערע יונג-מיידלשע חלומות, וואָס קומען אויף און פּאַרגייען...

אָבער אַז ס'איז באַשערט איז דאָך ניט שייך. האָט איינמאָל אירע אַ שאַפּ חבר'טע איר דערציילט, אַז זי האָט אַ נאָענטע חבר'טע, וואָס איז אַ כאַריסטקע אין אידישן טעאַטער, און אַז יענע וועט איר נעמען צו אַ פּאַר-שטעלונג איבעראַכטאָג מיטוואַך. דאַרף איך אייך קיין פינגער אין מויל ניט אַריינלייגן. איר פּאַרשטייט שוין אַליין, אַז מיין מאַמע איז יענעם אויפ-דערנאַכט געגאַנגען מיט איר חבר'טע צו זען איר ערשטע טעאַטער פּאַרשטע-לונג. וועל איך אייך ניט דערציילן וועגן די אַלע איינפאַלן און תירוצים, וואָס זי האָט געדאַרפט אויסטראַכטן פּאַר איר טאַטן און גאַנצן הויזגעזינט, כדי

צו קענען דורכפירן איר געוואגטן פלאן... איך וואָלט אָבער שטאַרק געזיני דיקט קעגן געשיכטלעכן טייל פון מיין דערציילן איך זאָל אייך ניט איבערגעבן אין מיין מאַמע'ס אייגענע ווערטער איר איינדרוק פון יענער פאַרשטעלונג. „ווען איך בין מיט מיין חבר'טע צוגעקומען צום פלאַץ און זי האָט מיר געזאָגט, אַז דאָ איז עס, האָב איך מיינע אויגן ניט געגלויבט. פון זינט איך געדיינק זיך, האָב איך זיך געשראַקן און ווי גע'מיאוס'ט פאַר אַ שענק, פאַר אַ סאַלון, און אַט שטיי איך פאַר אַזאַ פלאַץ און אַהער דאַרף איך אַריינגיין צו זען אידיש טעאַטער. עס איז מיר געוואָרן זייער טרויעריק אויפ'ן האַרצן, ווען איך בין אין גרויס שרעק אַריבער די שוועל, האָב איך דערפילט נאָך ערגער. אַ לאַנגער גרויסער באַראַק, שמוציקע פאַרפלעקטע ווענט; דער דיל דיק באַשאַטן מיט זעגעכץ, אַנגעשטעלט מיט בענקלעך און טישלעך. דער געדיכטער רויך האָט זיך מיר איינגעגעסן אין די אויגן, דער גערוך פון ביר האָט מיר געביסן אין נאַז, איך האָב געפילט ווי צום חלש'ן...“

„מיין ערשטער אימפולס איז געווען צו אַנטלויפן. אָבער מיין חבר'טע האָט מיך געהאַלטן ביי דער האַנט און געפירט צום צווייטן עק, דאָרט האָבן מיר זיך אָועקגעזעצט. זי האָט מיר געוויזן אויף אַ ברודיקן פאַרהאַנג, וואָס האָט זיך געצויגן פון איין וואַנט צו דער צווייטער און מיר געזאָגט, אַז דאָרט איז די בינע. ווען דער פאַרהאַנג וועט זיך עפענען, וועט זיך אָנהויבן דער שפיל.“

„מיינע אויגן האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעוואוינט צום רויך און דער פאַרע, וואָס האָט אַנגעפילט דעם זאָל. איך האָב דערזען ביי די טישלעך זיצן מענער, פרויען און קינדער. פון צעעפענטע פאַפירענע פעקלעך עסט מען אַלערליי מאַכלים, מען טרינק ביר, קוואַס אָדער טיי. מען רעדט, מען שרייט, מען קריגט זיך... נאָר אַט אינמיטן דעם שרעקליכן טומל איז אונטן ביים פאַרהאַנג ליכטיק געוואָרן. אין אַ וויילע שפעטער האָט זיך דער פאַרהאַנג צעעפנט. פון יענער מינוט, איז דער זאָל, דער עולם, די גאַנצע אומריינקייט מיט דער שלעכטער אַטמאָספערע, אַלץ — איז פאַרשוואונדן געוואָרן. איך האָב זיך איינגעגעסן מיט די אויגן אויף דער בינע, נאָכגעפאַלגט יעדן ריר און קער פון די אַקטיאָרן און די אַקטריסעס, ממש געשלונגען יעדעס וואָרט וואָס זיי האָבן אַרויסגעלאָזט פון מויל. איך בין ווי היפּנאָטיזירט געוואָרן, פאַרטראַגן געוואָרן אין אַן אַנדער וועלט. אַט וויינען זיי, רייסן זיך די האַר פון קאַפּ; אַט לאַכן זיי, זינגען און טאַנצן... און כאַטש דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן וואָס איך האָב געזען דאָס וואָס מען רופט טעאַטער, האָב איך עפעס געפילט אַז עס איז מיר ניט אינגאַנצן פרעמד. עס האָט מיר ווי דערמאָנט מיינע „נאַרישע, ווילדע שטיק“, וואָס איך פלעג

פראווען אין מיין שטעטעלע ליפנא... וואָכן און חדשים נאָך יענער פאָר-
שטעלונג בין איך געווען ווי אין אַ היבערפלעט... איך האָב ניט געוואוסט
אויף וואָס פאָר אַ וועלט איך בין".

זייער אָפט פלעגט מיין מאמע מיר דערציילן פון יענע טעאָטער יאָרן
און פון דער אַטמאָספּערע, אין וועלכער עס איז דאָן אויסגעקומען צו שפּילן, און
ווען איך דערמאָן זיך אין דעם, טוט מיר וויי דאָס האַרץ פאָר די ריזן פון
אונזער "טעאָטער דינאַסטיע" וואָס האָבן אונטער אַזעלכע שרעקלעכע, כמעט
שענדלעכע באַדינגונגען געגרינדעט און געפורעמט דאָס אידישע טעאָטער...
און אַ פּחד באַפאַלט מיר ווען איך זע די געפאַר אַז זייער גאַנצע מי און
פּראַצע זאָלן חלילה ניט אַוועק אין ניוועץ מיט דעם איצטיקן חורבן פון אונזער
טעאָטער.

זינט יענער ערשטער אידישער פאָרשטעלונג וואָס מיין מאַמע האָט אַלס
13-12 יאָריק מיידעלע געזען אין אַ ביר סאַלון אין לאַנדאָן, איז דאָס שטיל
באַלעבאַטיש, דריבענע לעבן אין איר היים, אין ווייטשעפל, איר געוואָרן שווער,
פּוסט און איבערדריסיק, זי האָט עס זייער טרעפליך אויסגעדריקט אין
עטליכע געציילטע פּראָזן:

"איך האָב עפּעס פּלוצלונג דערפּילט אַ מין ליידיקייט אין מיין האַרצן, ווי
עפּעס פעלט מיר. עס האָט זיך מיר געדוכט, אַז מיין טאָג-טעגליך לעבן איז
נאָר אַן איבערקומעניש. אַלץ וואָס איך טו איז בלויז אויף דערווייל... אַט,
אַט, און עס וועט פּאַרביי... איך האָב אַליין ניט געוואוסט וואָס עס פעלט
מיר, אויף וואָס איך וואַרט... איך האָב אַבער געהאַט דעם געפּיל, אַז עפּעס
וועט געשען".

און אַט האָט זי אין אַ צייטונג דערזען, אַז מען זוכט כאַריסטקעס
פאַרן אידישן טעאָטער. איר האַרץ האָט גענומען שטאַרק קלאַפּן... איר יונג
רויט-האַריק קעפל האָט גענומען אַרבעטן און פאַרמירן פּלענער...
מיין מאַמע איז געווען געבענטשט מיט אַ שטאַרקן כאַראַקטער. זי האָט
כסדר געהאַט דעם מוט צו מאַכן געוואַגטע באַשלוסן און זיי אויך דורכפירן.
אין איר פאַרפּלאַנטערטן לעבן איז זי אַ סך מאָל געשטעלט געוואָרן פאַר
זייער שווערע און וויכטיגע אַנטשיידונגען; אַזעלכע, וואָס האָבן דעם גאַנצן
גאַנג פון איר לעבן געענדערט... איר פעסטער כאַראַקטער איז איר שטענדיק
בייגעשטאַנען. עס זעט אויס, אַז אַט דער שטריך אין איר כאַראַקטער איז שוין
אין איר פּריסטער יוגנט ביי איר געווען איינגעוואַרצלט, ווייל עס איז גאָר

ניט געווען קיין קלייניקייט פאַר דער קליינער באַלעבאַטיש-דערצויגענער דיינע'לע צו באַשליסן זיך אַפצורופן אויף דעם אַנאַנס וועגן כאַריסטקעס... עס איז איר היפּשלעך שווער אַנגעקומען צו באַהאַלטן דעם סוד פון איר היים, אַז זי האָט געזען אַ אידישע טעאַטער-פאַרשטעלונג. קענט איר שוין זיך אַליין פאַרשטעלן דעם געראַנגל וואָס זי האָט, נעבעך, געמוזט דורכמאַכן אין איר יונג מוח'ל, צו טראַכטן וועגן ווערן אַ טייל פון אידישן טעאַטער בסוד פון איר היים. זי האָט אָבער דעם באַשלוס געמאַכט.

וואָלט אַוודאי כדאי געווען דאָ צו דערציילן מיט אַלע איינצלהייטן, מיין מאַמע'ס אַריינטריט אין אידישן טעאַטער און אירע ערשטע טריט אויף דער בינע. אָבער ווען איך זאָל זיך פאַרנעמען אויף די וועגן, האָב איך מורא אַז מיין דערציילן וועט זיך פאַרציען צו-לאַנג און איך וועל קיינמאַל צו מיין אייגן לעבן ניט צוקומען. נאָך אַלעמען, דאַרף דאָך דאָס זיין מיין לעבנס-באַשרייבונג. וועל איך דערפאַר בלויז אַנרירן די קאַריערעס פון מיין מאַמען, פון מיין טאַטן יעקב פ. אַדלער, און פון מיין צווייטן טאַטן, זיגמונד פיינמאַן, אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל זיי האָבן אַ דירעקטע שייכות מיט מיין ווערן אַ טייל פון זיי.

האָב איך דאָך די זכירה, שרייבנדיק וועגן די גרויסע בינע-פּערזענליכ-קייטן, צו קענען רופן דעם טייל — „מיינע עלטערן און איך“.

איך וויל אויך, באַווירקט פון מיין גרויסן דרך-ארץ פאַר יענעם ערשטן דור אידישע שווישפּילער, באַרייכערן מיין באַשרייבונג מיט דערמאָנען דעם שוין כמעט פאַרגעסענעם נאָמען פון דעם סאַמע ערשטן אידישן שווישפּילער, ישראל גראַדנער. אַגב, האָט ער געהאַט אַ גרויסן חלק אין דעם, וואָס מיין מאַמע'ס חלום וועגן אַ טעאַטער-קאַריערע איז פאַרווירקליכט געוואָרן. און דאָס האָט דאָך שוין גאָר אַ דירעקטע שייכות מיט מיין אייגן לעבן. וועל איך זיך דאָ בלויז ערלויבן צו בריינגען אַ פאַר ציטאַטן פון עטלעכע באַשריי-בונגען וועגן ישראל גראַדנער, באַשרייבונגען פון מענטשן וואָס האָבן דורכגע-לעבט די עפּאָכע פון די „בראָדער זינגער“, די פאַרלויפער פון אונזער אידישן טעאַטער.

אברהם גאַלדפּאָדן, דער פאַקטישער גרינדער פון אונזער טעאַטער, באַ-טיטלט אים בפירוש אַלס „דער ערשטער אידישער אַקטיאָר“. ער שרייבט וועגן אים:

„ישראל גראַדנער האָט, אחוץ זיינע גרויסע קינסטלערישע פעאיקייטן, אויך פאַרמאָגט אַ רייכן אונטערנעמונגס-גייסט. אין דער צייט ווען אַנדערע לידער-זינגער זיינען אַרומגעפאַרן אין די קליינע שטעטלעך, געזונגען אין שענקען און אין ווייך-קעלערס, אַדער גאָר ביי אימעצן אין קיך, און זיינען

נאכדעם אַרומגעגאַנגען מיט אַ טעלער, וואו אַחוץ אַרעמע מטבעות, האָבן זיי געקראָגן אַ היבש ביסל זידלעריי און קללות... האָט שוין ישראל גראַדנער געהאַט דעם מוט צו קומען אין גרויסע שטעט, אַפּוּזוכן אַ גרויסן זאַל, אויפֿ-שטעלן אַ בינע, צוגרייטן נומערירטע בענקלעך, דרוקן קליינע אַפּישלעך און פאַרקויפֿן בילעטן... אין זיינע לידער פּלעגט ער אַרויסטרעטן אין אין קאַסטיום און גרים... אַ דאַנק גראַדנער'ן, איז ביי מיר פאַרטיק געוואָרן דער געדאַנק, זיך ערנסט נעמען צו דער גרינדונג פון אַן אַמ'ן אידישן טעאַטער"...

אונזער אייגענער ראוב'עלע וויסמאַן, איינער פון די ערשטע סופּליאַרן ביי'ם אידישן טעאַטער, דער פּאַטער פון די צוויי באַרימטע שוישפּילערניס דאַראַ און בעסי וויסמאַן, דערציילט:

"ישראל גראַדנער'ס מימיק און באַוועגונג זיינען געווען פון אַ ריכטיקן אַקטיאָר, וואָס מען האָט נאָך ביז דעמאָלט ביי אידן אַזוינס ניט געזען... מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, זאָגט:

"ישראל גראַדנער איז געווען דער ערשטער פּאַלקס־זינגער וועמען איך האָב געזען צוזאַמענשטעלן בילדער און סצענעס פון אידישן לעבן"... עס איז באמת אַ שאַד, וואָס אַט דער אידישע קינסטלער איז אַזוי פרי פון דער וועלט אַוועק... ער איז געשטאַרבן אין לאַנדאָן אין זיינע פּערציקער יאָרן, און, ווי אַ פּאַרוואַרף צו אונזער טעאַטער־וועלט, וויל איך דאָ פאַר-צייכנען, אַז ביז היינט־צוטאָג איז אויפֿן סטראַטפּאַרד בית־עולם, אין ענגלאַנד, ניטאָ קיין מצבה אויף זיין קבר...

אַט דער ישראל גראַדנער איז עס געווען דער דירעקטאָר פון דעם אידישן טעאַטער, מ'שטיינס געזאָגט, אין וועלכן מיין מאַמען איז אויסגעקומען אַנצו־הויבן איר קאַריערע, דאָס איז געווען אין אַנהויב פון די אַכציקער יאָרן פון פּאַריקן יאָרהונדערט. עס איז נאָך דאָן בכלל געווען אַ מאַנגל אין פּרויען פּערסאָנאַל אויף דער אידישער בינע. אַזעלכע באַלעבאַטיש־נאַאיווע מיידלעך, ווי מיין מאַמע, זיינען גאָר געווען אַ זעלטענע דערשיינונג. האָט ישראל גראַדנער זי אויפגעכאַפט ווי אַן אבן־טוב, און סיי ער, סיי זיין פרוי, אַנעט גראַדנער, האָבן זיך אַ סך אָפּגעגעבן מיט איר, זי געהיט פון שטרויכלונגען און בכלל איר אַרומגערינגלט מיט וואַרימקייט און האַרציקער געטריישאַפט. זי האָט אַפּילו גלייך אַנגעהויבן קריגן אַ געהאַלט פון צוויי שילינג אַ וואָך.

עס איז אויך כדאי דאָ צו פאַרציכנען, אַז צווישן די עטליכע מיידלעך אין כאָר איז געווען איינע, וואָס האָט זיך גאָר נאָענט פאַרהאַלטן מיט מיין מאַמע'ן, און אַט וואָס מיין מאַמע דערציילט וועגן איר:

"חנה'לע, האָט זי געהייסן. זי איז געווען אַזוי אַרעם, אַז איך פּלעג

איר דארפן ליען מיינע א פאר שיד, א קליידל, אדער אונטערוועש און גאנץ אפט זיך טיילן מיט איר מיט א מאלצייט. זי איז געווען אינגאנצן אנדערש פון מיר. זי פלעגט לאכן פון מיינן נאאיוויטעט און מיינן ערנסטער באציאונג צום טעאטער. אבער שיינן איז זי געווען ווי די גאנצע וועלט — אזא פיגור, אזעלכע אויגן זעט מען זעלטן. דו וועסט זען, דינעלע, לארדן, פרינצן און קעניגע וועלן ליגן ביי מיינע פיס, אלע לוקסוסן פון דער וועלט וועלן זיין מיינע, פלעגט זי טרוימען אויפ'ן קול, און ס'איז אלץ מקוים געווארן...".

איך דארף אייך קיין סך ניט דערציילן פון איר. איך וועל אייך בלויז זאגן, אז דאס איז געווען די שפעטערע וועלט-בארימטקייט — אננא העלד, די קעניגין פון די אמעריקאנער זיגפעלד פאליס און די פרוי פון פ. זיגפעלד. האט מיינן מאמע, אלץ בסוד פון איר היים, געזונגען אין כאר, אמאל געקראגן א ראלעכל פון עטליכע ווערטער, און איינמאל, דורך א צופאל, גע-שפילט די קליינע דראמאטישע ראל פון דער אם אין "שולמית". איך דערמאן עס דא בלויז דערפאר, ווייל ס'איז איר צונוצגעקומען אין איר באגעגעניש מיט מיינן טאטן, יעקב פ. אדלער.

איך פיל אז איך וואלט באגאנגען א זינד, ווען איך זאל אייך בארויבן פונ'ם פארגעניגן און ניט איבערגעבן א קורצע רעדע פאר'ן זאגענאנטן פובליקום, וואס ס'האט געהאלטן דער באלעבאס פונ'ם סאלון, וואו זיי האבן געשפילט:

"איר זעט, דאס טעאטער איז האלב ליידיק? נו, פרעג איך אייך, אזעלכע חזירים, אזעלכע פארקעס! טעאטער געב זיי! עקטערס ברענג פאר זיי ארונטער! א כאליעירע קומט זיי, ניט קיין עקטערס! א כוואראבע דארף מען זיי געבן ניט קיין טעאטער!... איז, זאג איך אייך, אויב עץ וועט קימען צי אינז און ברענגען די פאר שילינג, וועלן די עקטערס האבן וואס צו קייען... אויב עץ וועט ניט קימען, וועלען די עקטערס פעכנען אויפ'ן פיסק, אין עץ וועט זיין גרויסע פארקעס, און שוין!...".

אבער אפילו אט דער "איידעלער" און הארצרייטנדער אפיל האט ניט געהאלפן. די געשעפטן זיינען געגאנגען ערגער און ערגער. דאס טעאטער האט מער ניט געקענט זיך האלטן, און ס'האט זיך געשלאסן. די גראדנערס זיינען אוועקגעפארן קיין אויסלאנד, און מיט עטלעכע וואכן שפעטער האט מען אויף זייער ארט געבראכט קיין לאנדאן דעם וועלט-בארימטן יעקב פ. אדלער מיט זיין דאמאלסטיקער "לידינג לעידיי", קעני ליפצין.

מיין מאמע, וועלכע האָט הויך געשעצט די גראַדנערס און איז זיי געווען אמת געטריי, האָט עפעס געפילט, אַז ס'וועט ניט זיין שיין און לייטיש פון איר זייט, אויב זי וועט זיך באַטייליקן אין פאַרשטעלונגען מיט די וואָס פאַרנעמען דעם אָרט פון די גראַדנערס. זי האָט אַפילו שטאַרק באַקעמפט איר גרויסן חשק צו גיין זען אַ פאַרשטעלונג פון דער נייער טרופע. אָבער איינמאָל גייענדיק אויף אַ שפּאַציר מיט איר'ס א חבר'טע, האָט איר יענע צוגעפירט צו אַ רעסטאָראַן וואו זי האָט זיך געדאַרפט טרעפן מיט אירער אַ קוזינע וואָס האָט געזונגען אין אַדלער'ס טרופע און אַריינקוקנדיק דורך דעם פענסטער אין רעסטאָראַן האָט איר יענע אָנגעוויזן: „אַט דאָרט זיצט אַדלער, אַט דער מיט'ן גרויען קאַפּ“...

מיין מאמע איז געבליבן ווי צוגעקאוועט צו איר אָרט און די אויגן ניט געקענט אַראָפּנעמען פון וואונדערליכן אימפּאַזאַנטן קאַפּ... און אַט זעט זי ווי אַדלער הויבט זיך אויף און לאָזט זיך צום אַרויסגאַנג. זי האָט גע-
נומען שלעפּן איר חבר'טע, זיי זאָלן אוועקגיין, אָבער דערווייל איז שוין יענער'ס קוזינע געשטאַנען לעבן זיי, און איידער וואָס ווען איז אַדלער אַרויסגעקומען. ער איז צוגעקומען נאָענט צו זיי — „זע נאָר-זע, שטייען זיך דאָ אַזוי דריי קראַסאוויצעס“... מיין מאמע דערמאָנט יענע סצענע אַזוי:

„מיר איז געוואָרן הייס און קאַלט, איך האָב דערפילט אַז מיין פנים ברענט. די כאַריסטקע האָט אונז פאַרגעשטעלט און ווען אַדלער האָט מיט זיין האַנט מיך אָנגענומען ביי מיין גאַמבעלע און מיר געקוקט גלייך אין די אויגן, האָבן זיך מיר די פיס מיינע ממש אונטערגעהאַקט. איך האָב ניט געוואוסט אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. איך האָב קוים געהערט ווי ער האָט געזאָגט, „העי, ביזט דאָך גאָר אַ שיין בובציקל“... איך געדענק ניט ווי אַזוי מיר האָבן זיך צעשיידט, ווי אַזוי איך בין אַהיים געקומען... אין שטוב האָבן זיי מיך געפרעגט וואָס מיר איז, צי פיל איך חלילה ניט מיט אַלעמען“...

מיין מאמע האָט שוין נאָכדעם מער ניט געקענט קעמפן מיט איר לאַיאַליטעט צו די גראַדנערס, און זי איז אוועק אין טעאָטער זען אַדלער'ס אַ פאַרשטעלונג. דורך דער צייט האָט זיך דאָס אידישע טעאָטער אַריבערגעצויגן אין דעם פרינצעס קלוב. ביי דער טיר איז געשטאַנען אַ דיקלעכער פאַר-שוין, וואָס האָט מיין מאמע'ן געזאָגט, אַז כדי אַריינצוגיין אין טעאָטער מוז זי קויפן אַ בילעט. זי האָט זיך מיט אים גענומען אַמפערן אָבער פונקט דאָן איז אַדלער אַרויסגעקומען פון דער קאַסע. — ער האָט זי ניט דערקענט. — מיין מאמע מאַלט אָפּ די סצענע אַזוי:

ער איז צוגעקומען צו אונז און געפרעגט וואָס דאָ קומט פאַר. דער
דיקלעכער פאַרשוין ענטפערט:
„ס'איז גאַרניט, מר. אַדלער, עפעס אַ שוואַרץ יאָר וויל זיך אַריינגב'נען
אין טעאַטער“.

זיין ענטפער האָט מיך אויפגערעגט: „ווי וואָגט איר אַזוי צו ריידן
וועגן מיר?! איך וויל זיך ניט אַריינגב'נען, איך האָב דאָ מער רעכט צו
זיין ווי איר!“

דאָ רופט זיך אַדלער אָן: „נו, מיידעלע, זיי ניט אין כעס. אויב דו
ווילסט אַריינגיין, מוזטו האָבן אַ בילעט“.

„איך בין אייך ניט קיין מיידעלע“, האָב איך זיך נאָך שטאַרקער צעקאַכט,
„אויב איר ווילט מיר ניט אַריינלאָזן, בין איך אייך מוחל דעם גאַנצן
טעאַטער“.

„נו, קראַסאָוויצע, קאָך זיך ניט אַזוי, אַדער אפשר קאָך זיך יא. וויי
דו ביזט אין כעס און צעפלאַמט, קוקסטו אויס וואונדערלעך שיין. מיט וואָס
האַסטו עס אַזאַ רעכט צום טעאַטער?“

„ווייל איך בין אַן אַקטריסע“.

„אַזוי גאַר, אַן אַקטריסע?! וואָס און מיט וועמען האָסטו געשפילט?“

„איך האָב געשפילט מיט די גראַדנערס און איך האָב געשפילט די
אַם אין שולמית!“ — האָב איך אַרויסגערעדט אין אַ טאָן, ווי דאָס וואַלט
געווען כאַטש די „קאמעליען דאַמע“...“

„דאָ האָט זיך אַדלער אַ קער געטאָן צום דיקליכן פאַרשוין און אַ זאָג
געטאָן מיט גרויס פאַמפּ:
„נו, ווי וואָסטו טאַקע איר ניט אַריינצולאָזן אין טעאַטער?! אַן אַקטריסע,
דו האָסט געהערט?... זי האָט דאָך געשפילט די אַם אין שולמית!“

„איך האָב געפילט, אַז ער מאַכט שפאַס פון מיר... אָבער זיינע שמיכל-
דיקע אויגן האָבן געהאַט אַזאַ צויבער, אַז איך האָב ניט געקענט זיין אין
כעס אויף אים... בפרט ווען ער האָט מיט אַ ברייטן זשעסט אַליין פאַר
מיר געעפנט די טיר און מיר אַריינגעלאָזט אין טעאַטער...“

ס'האַט לאַנג ניט גענומען און מיין מאַמע איז ווידער אַריינגעטראָטן
אין טעאַטער. אַדלער האָט זי זייער פיין באַהאַנדלט, איר אָפט געלאָזט
שפילן קליינע ראָלן, איר געלערנט בינע טעכניק, די קונסט פון גרים און,
בכלל, זיך אָפגעגעבן מיט איר.

אָודאי איז זי געווען איבערגליקלעך פון דעם פראַגרעס, וואָס זי האָט
געמאַכט אין איר שפילן. זי האָט ממש געשוועבט אין די הימלען פון דעם
וואָס אַדלער גיט זיך אַזוי די מיט איר און אַנערקענט זי אַלט אַקטריסע...“

זי האָט אָבער אָפט געליטן יסורים פון עפעס, וואָס זי האָט בשום אופן ניט געקענט באַגרייפן. — קעני ליפצין האָט זי פאַרפאַלגט, אַרויסגעוויזן אָפּענע שנאה צו איר, איר אָפט באַליידיקט... פאַרוואָס?! פאַרוואָס?!... ווען מען האָט איר ערקלערט, אַז די ליפצין איז אייפּערזוכטיג און פאַרגינט איר ניט, וואָס זי איז יונג און שייך, האָט זי ניט געקענט באַנעמען... ס'האָט איר וויי געטאַן... איר ערשטע באַגעגעניש מיט ביליגע טעאַטער אינטריגעס און קליינלעכע אַקטיאָרישע אייפּערזוכט האָבן איר צעטרייסלט... טוט מיר אַוודאי וויי דאָס האַרץ פאַר מייך יונגער, נאַיווער, טייערער מאַמען... אָבער ווען איר וועט קומען בשלום צו מיינע אייגענע ביטערע יסורים און זען, ווי אַזוי די הינטער-קוליסן אינטריגעס פון אונזער טעאַטער האָבן אויף מיר ממש געהאַגלט, וועט איר מייך מאַמעס ליידן אינגאַנצן פאַרגעסן...

אָבער סיי-ווי די ליפצין איז אינגיכן אַוועק פון לאַנדאָן. די גראַדנערס זיינען צוריקגעקומען צו שפּילן מיט אַדלער'ן און מייך מאַמע'ס גליק איז געווען פאַרפּילט. ביז, ביז יענעם אומגליקלעכן אַווענט...

דאָס איז געווען ביי אַ פאַרשטעלונג פון דער באַרימטער אָפּערעטע „זשידאָוקאַ“. מייך מאַמע האָט געשפּילט די פּרינצעסין. אַ ראַלע וואָס האָט זיך זייער געפאַסט צו איר שיינקייט און איידלקייט. איז אָבער די צרה געווען, וואָס זי האָט געמוזט אַנטאַן אַ קלייד פון סאַמעט און בראַקאַט, באַצירט מיט אַלערליי פאַטשערקעס און בליאַשקעס און מיט אַ לאַנגן שלעפּ. דערצו איז דאָס קלייד געווען מיט עטלעכע „סאַיזעס“ גרעסער ווי מייך מאַמע'ס 15 יאָריג קליין איידל פיגורקעלע. אַזוי אַז מען האָט זי געמוזט היפּשליך אויס-בעטן. און ווען מ'האָט זי ענדלעך אַריינגעשטעלט אין קלייד, האָט זי זיך פשוט ניט געקענט רירן. דאָס אויסגעבעטעכס און דאָס קלייד האָבן געוואויגן צוויי מאָל אַזוי פיל ווי זי אינגאַנצן. ביז זי איז פון גאַרדעראַב דערגאַנגען צו דער בינע האָט זי זיך פאַרפלאַנטערט אין דער לאַנגער שלעפּ און איז עטלעכע מאָל געפאַלן... מיט גרויס מאַטערניש האָט זי אָפּגעשפּילט די ערשטע סצענע. זי האָט געפּילט אַז זי ווערט דערשטיקט. אַ חלשות איז איר באַפאַלן. מיט צרות האָט זי זיך דערשלעפּט צו דער גאַרדעראַב. אין גרעסטן אימפעט האָט זי זיך אַרויסגעראַטעוועט פון דער געפּערלעכער קלייד. אַ באַפּרייטע איז זי געזעסן און מיט מורא געטראַכט פון דער צווייטער סצענע, וואָס דאַרף באַלד קומען. זי האָט פעסט באַשלאָסן, אַז אין דעם פאַנצער-קלייד וועט זי זיך מער ניט לאָזן איינשפּאַנען...

זי האָט דערזען אויף דער וואַנט הענגען אַ שייך לייכט קליידל, וואָס זי האָט

אלס דאָרפס־מיידל געטראָגן אין אַ פריערדיקער פּיעסע. זי האָט שנעל אָנגעטאָן אַט דאָס קליידל, און איז אַרויף אויף דער בינע צום קעניגלעכן באַל ... „איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן“ — דערציילט די מאַמע, — „אדלער'ס אויגן ווען ער האָט מיך דערזען אויף דער בינע אין דעם ניי־מאָדנעם פרינצעסין־קלייד. זיין שטענדיקער צויבער־שמיכל איז פאַרשוואונדן ... זיינע אויגן האָבן געברענט מיט צאָרן און געשאַסן מיט פייער ... אַ שרעק איז מיך באַפאַלן קוקנדיק אויף אים ... פון זיין שרייענדיקן באַפעל אָז איך זאָל זיך תּיכּף גיין איבערטאָן, האָב איך זיך דערפּילט קליין און נישטיק ... איך בין אַנטלאָפּן אין גאַרדעראַב און זיך ביטער צעוויינט. אדלער'ס פייערדיקע בליקן האָבן ווי אויסגעלאָשן מיין וועלט פאַר מיר ... איך האָב דערפּילט אַז איך מוז אַנטלויפּן פון דאָנען ... אַנעט גראָדנער איז באַלד אַריינגעקומען, מיך גענומען אין אירע אַרעמס, און ווי אַ געטרייע מאַמע האָט זי מיך געטוילעט צו זיך, און האַרציק גערעדט צו מיר ... מיך באַרואיקט“.

אַבער דערמיט האָט זיך יענער שרעקלעכער אָונט פאַר מיין מאַמען ניט געענדיקט. ווען זי איז נאָך דער אומגליקלעכער פאַרשטעלונג ענדלעך אַרויס פון טעאַטער, האָט אויף איר געוואַרט אַ נייע דערשיטערנדיקע איבע־ראַשונג ... ביי דעם סאַמע אַרויסגאַנג, איז אַ דערשראָקענער, אַ ציטערנדיקער, געשטאַנען איר טאַטע. אין זיינע אויגן האָט מיין מאַמע דערזען אַ וועלט מיט צער און זאָרג ... ער האָט מיט אַ פאַרשטיקט קול קוים אַרויסגערעדט: „אוי, דינה'לע, ווען דיין מאַמעשי, צירעלע די צנועה, אַ ליכטיקן גן עדן זאָל זי האָבן, ווען זי זאָל אויפשטיין פון קבר און זען וואָס פון איר מוזינקלעע איז געוואָרן ... ווי קענסטו איר אָנטאָן אַזאַ בושע ...“

מיין מאַמע איז אַריינגעפאַלן אין זיינע אַרעמס, און זיי האָבן ביידע געוויינט ... ער האָט זי שטאַרק געדריקט צו זיין האַרץ, און ווי סודות־דיק איר דערציילט, אַז איר מאַמע איז אים געקומען צו חלום, און אים געוואַרנט: „יוסף חיים, אונזער מוזינקלעע שטייט אויף אַ הויכן שווינדלדיקן באַרג ... זי קען חלילה אַראָפּפאַלן אין טיפּן אָפּגרונט.“ ער האָט דעם חלום ניט פאַרשטאַנען. אַבער היינט האָט זיינער אַ לאַנדסמאַן אים געפרעגט, צי ס'איז אמת, וואָס ער האָט געהערט, אַז דינה'לע איז אַ קאַמעדיאַנטקע אין אידישן טעאַטער ... ערשט דאַן האָט ער זיך געכאַפט וואָס דער חלום האָט באַדייט ...

ער וועט דעם בזיון ניט אַריבערטראָגן ... ער וועט חלילה ... — ער האָט מער ניט געקענט ריידן.

איר קענט זיך פאַרשטעלן, וואָס מיין מאַמע האָט אין יענעם אָונט דורכגעלעבט ... איר האַרץ איז איר אויסגעגאַנגען פון רחמנות צו איר

טאטן... פארשטייט זיך אז זי האט אים צוגעזאגט, אז זי וועט זיי מאַרגן זאָגן, אז זי קומט מער ניט אין טעאטער.

ווען מיין מאַמע האט צו מיר גערעדט וועגן יענעם עפיזאָד מיט איר טאטנס חלום האט זי, קוקנדיק אין דער ווייט, געזאָגט:

„איך האָב אָפט געהאַט אַ ניט זיכערן חשד, אז מיין טאטע האט דעם חלום אויסגעטראַכט, כדי מיך אַוועקצורייסן פון דעם, וואָס איז ביי מיר געווען דאָס טייערסטע אין מיין יונג לעבן... יענע נאַכט האָב איך מיין קישן דורכגעווייקט מיט טרערן... איך האָב לאַנג באַוויינט מיינע יונגע יאָרן, און די צויבער-וועלט, צו וועלכער מיין האַרץ האָט אַזוי שטאַרק געצויגן... ווען איך בין ענדלעך אַיינגעשלאָפן, האָט זיך מיר אין חלום געפלאַנטערט דאָס געוויין פון יתח'ס טאַכטער, וואָס האָט צוליב איר פאַטערס נדר מקריב געווען אירע יונג-מיידלשע און יונג-פרוּיאישע חלו-מות...“

מיט אַ שווער האַרץ נעבעך, איז מיין מאַמע אויף מאַרגן געקומען אין טעאטער. די שווערע איבערלעבונגען פון דער שרעקליכער נאַכט האָבן געלאָזט טיפע שפורן אויף איר איידל-צאַרטן פנים. אַדלער האָט געוואַרט אויף איר.

וועט איר מיך לאָזן איבערגעבן אין מיין מאַמעס אַייגענע ווערטער, וועגן יענער באַגעעניש:

„אַדלער האָט זיך זייער דערפרייט מיט מיר, אָבער מיין אויסזען האָט אים דערשראַקן. ער האָט אַריינגענומען מיין פנים אין זיינע סאַמעט-גלאַטע הענט, מיט אַ מינע פון שולדיקייט מיר געקוקט אין די אויגן, און געזאָגט:

— וויי איז מיר, וואָס איז דיר, דינה'לע? ... וואָס איז געשען? ... זיי ניט ביזן אויף מיר פאַר מיין נעכטיקן שרייען אויף דיר. אָבער טייער-רינקע, האָסט עס ניט געטאַרט טאָן... כ'מיין בייטן דאָס קלייד... פאַרשטיי, ליבינקע, דערמיט וואָס דו האָסט אין מיטן פון דער האַנדלונג פאַרביטן דאָס רייכע פרינצעסין-קלייד אויף דעם אַרעמען דאַרפס-קלייד, האָסטו ביים עולם אַוועקגע'הרג'עט די גאַנצע אילוזיע, אז דו ביזט אַ פרינצעסין... דאָס איז אַ שווערע זינד ביים טעאטער. אונזער גרעסטע מי איז צו מאַכן דעם עולם גלויבן, אז מיר זיינען באמת די וואָס מיר ווילן פאַרשטעלן... אָבער איך זאָג דיר צו, קליינינקע, אז איך וועל קיינמאַל מער אויף דיר ניט שרייען...“

איך האָב געקוקט אין זיינע מילדע גלעטנדיקע אויגן און געפילט אַ זיסע וואַרעמקייט אין אַלע מיינע גלידער, מיין האַרץ האָט זיך געצאָפלט פון גליק און פרייד... דער סאַמע שענסטער פרינץ פון מיין צויבער-

וועלט, רעדט אזוי האַרציק צו מיר... איז אזוי נאָענט מיט מיר... מיט וואָס האָב איך עס פאַרדינט? ... איך האָב מיט מיינע קליינע הענטלעך, שטאַרקער געטוליעט זיינע הענט צו מיין פנים, ווי איך וואָלט מורא געהאַט ער זאל זיי צונעמען... זיין צויבער שמיכל האָט מיך פאַר'כישופ'ט... אָבער געענטפערט האָב איך:

— איר וועט מער אויף מיר ניט דאַרפן שרייען... איך וועל מער ניט קענען קומען אין טעאָטער...

„איך האָב אים דערציילט וועגן דער נעכטיקער סצענע מיט מיין טאַטן, און וועגן זיין חלום, און אַז איך האָב אים געמוזט געבן מיין וואָרט, אַז איך וועל אויפגעבן דאָס טעאָטער. אַדלער'ס פנים איז טרויעריק גע- וואָרן. ער האָט מיט אַ פאַרוואַרגטן בליק געקוקט אויף מיר, זיך פאַרטראַכט אַ וויילע און מיט אַ זיכערן טאָן געזאָגט:

— זאָרג זיך ניט, דינה'לע, פאַרלאָז זיך אויף מיר. איך וועל גיין רייך מיט דיין טאַטן, ער וועט דיך פון מיר ניט צונעמען...”

איך האָף אַז איר אַלע פאַרשטייט שוין פונקט ווי איך, אַז מיר האַלטן ביים אָנהויב פון מיין מאַמעס פאַרליבן זיך אין מיין טאַטן. דוכט זיך מיר, אַז ס'וועט זיין בעסער איך זאל לאָזן מיין מאַמען אַליין ווייטער דערציילן:

„דער איינדרוק פון אַדלערס ערשטן באַזוך ביי אונז אין שטוב איז פאַר- בליבן איינגעקריצט אין מיין האַרץ און אין מיין זכרון... מיין טאַטע פלעגט אין די שפּעטערדיקע יאָרן זייער אָפט דערמאָנען יענעם וויזנט אַדלער'ס, אַמאָל מיט אַ שטילן קרעכץ, אַמאָל מיט אַ ביטרן שמיכל... ער האָט פאַר- שטאַנען, אַז יענער וויזנט האָט באַשטימט דעם ווייטערדיקן גאַנג פון מיין לעבן...”

„אַדלער איז געווען דער גרויסער אַקטיאָר אין לעבן פונקט ווי אויף דער בינע... און מיר וויזנט זיך אויס, אַז ער האָט זיך ספּעציעל צוגעגרייט פאַר יענעם וויזנט... און טאַקע עפעס ווי אַ קינסטלער רעזשיסאָר וואָלט מיט גרויס מי פאַר אים צוגעגרייט די סצענע פאַר דעם אויסערגעוויינליכן אויפטריט...”

„דאָס איז געווען צום צווייטן סדר, מיין טאַטע איז געזעסן אויפן היסב- בעט, אין זיין ווייסן קיטל, טאַקע נאָר ווי אַ מלך אויפן טראָן. איך האָב בכלל ליב צו דערמאָנען זיך אין מיין טאַטנס שיינע סדרים. אָבער יענע צווייטע סדר-נאַכט פאַרטונקלט אַלע אַנדערע זכרונות מיינע... עס איז שוין געווען לאַנג נאָכן „שפּוך חמתך“ ווען מ'עפנט די טיר פאַר אליהו הנביא... אָבער ווען נאָך אַ קלאַפּ אין טיר, האָט זיך אויף דער שוועל באַוויזן אַדלער'ס גראַ- ציעזע פיגור, האָב איך באמת דערפילט, אַז אליהו הנביא איז געקומען צו

אונז אין שטוב... אין דער לאנגער פעלערינע, הויכן צילינדער־הוט, שטעקן אין האַנט, מיטן קלאַסישן שיינעם פנים, מלא חן, האָט ער אויסגעזען ווי עפעס אַ לעגענדאַרע פיגור פון אַ ביכל אַרויס.

מיין טאַטע און אַלע שטוב־מענטשן האָבן צום ערשטן מאַל אין זיין ער לעבן דערזען אַ מאַן מיט אַזאַ שטעל, אַזאַ אויסזען... זיי זיינען געבליבן געפלעפט... מיר האָט ממש דער אַטעם פאַרכאַפט... אַדלער האָט מיט אַקטיאָרישן פאַמפ און גראַציע זיך פאַרגעשטעלט, אַנטשולדיקט זיך פאַר מיין טאַטן וואָס ער שטערט אים דעם סדר, אָבער ער האָט עפעס צו אים אַ וויכטיקן ענין... מיין טאַטע האָט אים געבעטן זיצן. מיר זיינען אַלע אַרויס, און געלאָזן דעם טאַטן אַליין מיט אַדלער'ן. איך בין אַרויס די לעצטע, האָב איך די טיר געעלאָזט אַ קאַפעטשקע אָפן, געבליבן שטיין הינטער דער טיר מיט אַנגעשפיצטע אויערן...

„אַדלער איז גלייך צוגעטראָטן צום ענין. ער איז אַרויס מיט אַ גוט־צוגעטראַכטן און פאַרזיכטיק אויסגעאַרבעטן מאַנאַלאָג, וואָס האָט ביי מיין באַאויונ טאַטן, נעבעך, פשוט אַפגענומען דאָס לשון...“

— זייט מיר מוחל, מר. שטעטיק, וואָס איך נעם זיך דאָס רעכט אַריין־צומישן זיך אין אַייער אַ משפּחה ענין. איך וויל איר זאָלט מיר גלויבן, אַז איך האָב זיך לאַנג געשלאָגן מיט דער דעה, ביז איך האָב ביי זיך גע'פּוועל'ט צו קומען צו אייך מיט מיין שליחות... אפשר אַ שליחות פון דער השגחה... איך מיין אַז איר זענט אומגערעכט צו אַייער טאַכטער דערמיט וואָס איר ווילט זי אַוועקרייסן פון טעאַטער. זי איז פון גאָט געבענטשט מיט אַ גרויסן טאַלאַנט פאַר דער בינע. דאָס אידישע פאַלק און דאָס אידישע טעאַטער נויטיקן זיך אין אַזעלכע גאָט־געבענטשטע טאַלאַנטן ווי אַייער טאַכטער. איז עס אַ זינד דאָס אין איר צו דערשטיקן... איך ווייס, אַז אין באַלעבאַטישע הייזער איז אַנגענומען, אַז מיר זיינע אַלע „באַסיאַקעס“, „קאַרמאַנשטיקעס“ און שאַרלאַטאַנעס... אָבער גלויבט מיר, מר. שטעטיק, אַז דאָס איז אַ בלבול...“

„דאָ האָט אַדלער אויסגערעכענט אַ צעטל מיט נעמען פון גרויסע וועלט־קינסטלער, ווי אַדאַלף זאַנענטאַל, סאַראַ בערנאַרד און אַנדערע פון וועלכע ניט נאָר מיין טאַטע, נאָר אַפילו איך האָב זייערע נעמען קיינמאַל פריער ניט געהערט.“

— זיי אַלע האָבן פאַרשאַפט כבוד און שטאַלץ דעם אידישן פאַלק — האָט אַדלער ווייטער גערעדט — ס'קען זיין, מר. שטעטיק, אַז איר האָט די זכיה, אַז אַייער טעכטערל זאָל אונזער אַרים, געפלאַגט אידיש פאַלק צוטיילן אַ סך כבוד און פאַרגעניגן... איר טאַרט איר ניט שטיין אין וועג...

— איך מוז זיך מודה זיין, מר. אדלער — האָט מיין טאַטע געזאָגט. —
אז אין די ענינים בין איך לגמרי אָן עס-הארץ...
אַבער אַדלער האָט ניט אָפּגעלאָזט:

— למאי, מר. שטעטין, זאָלט איר זיך פאַרלאָזן אויף געזאָגט און גע-
הערט... אָט, אדרבה, קומט אַליין און זעט מיט אייערע אייגענע אויגן, און
הערט מיט אייערע אייגענע אויערן, איר זענט קיין עין-הרע אַ איד אַ
תלמיד-חכם און איר מעגט זיך פאַרלאָזן אויף אייער אייגענע מבינות. איך
פאַרבעט אייך צו זיין מיין גאַסט ביי אַ פאַרשטעלונג אין אונזער טעאַטער,
און איך גיב אייך מיין האַנט תקיעת-כף, אַז אויב ס'וועט אייך ניט געפעלן,
וועל איך אייך מער ניט דערקוטשען וועגן דעם ענין.

„מיין טאַטע האָט זיך, נעבעך, ניט געקענט אַרויסדרייען און האָט אָנגע-
נומען אַדלער'ס איינלאַדונג. די פאַרשטעלונג איז באַשטאַנען פון „אוריאל
אַקאַסטא“, אַ ראַל, אין וועלכער אַדלער האָט זיך באַרימט געמאַכט. מיר
האָט ער געגעבן די דראַמאַטישע ראַל פון זיין אַלטיטשקער מאַמע. ער האָט
אַ סך געאַרבעט מיט מיר אויף דער ראַל, און איך האָב פאַר דער ראַל
שטענדיק געקראָגן אַ סך לויבגעזאַנגען.“

דאַרף איך פאַר אייך ניט אַנטפלעקן די נייעס, אַז אויף מיין נאַאיוון
זיידן האָט יענע פאַרשטעלונג געמאַכט אַ גוואַלדיקן רושם. די תורה און
חכמה וואָס די אַקטיאָרן אין „אוריאל אַקאַסטא“ האָבן גערעדט, האָט ער
אָנגענומען פאַר זייער אייגנס... איז ווי קענען אַזעלכע זיין באַסיאָקעס
און שאַרלאַטאַנעס? ... עס איז אים אַפילו ניט איינגעפאַלן, אַז די אַלטיטשקע
איינגעבויענע מאַמע, מיטן וויסן קאַפּ, וואָס קען קוים גיין, אַז דאָס איז
זיין רויט-האַריק, 15-יאַריק טעכטערל, דינה'לע...

אַ גליק איז וואָס דאָן איז נאָך געווען שטאַרק די מאַדע ביי אַקטיאָרן,
אַז ביים נויגן זיך פאַרן עולם נאָכן לעצטן אַקט, זאָלן זיי אַראָפּנעמען זייערע
פאַרוקן. אַדלער האָט ספּעציעל ביי מיין מאַמען אַראָפּגענומען איר פאַרוק
כדי מיין זיידע זאָל באַשיינפּערלעך זען, אַז דאָס איז זיין דינה'לע... די גרויסע
אַוואַציע פון עולם פאַר מיים מאַמען האָט מיין זיידן איבערצייגט, אַז זי טוט
אַ גוטע און אַנשטענדיקע זאַך... דער וועג איז געוואָרן פריי און אָפּן
פאַר מיין מאַמען צו איר קאַריערע, צו מיין טאַטן — און צו מיר...

זייט דאָן האָט מען כסדר פאַר דער ראַל פון אַקאַסטאָ'ס מאַמע געזוכט
יונגע דראַמאַטישע שוישפּילערינס און אויך איך האָב אין מייע יונגע
יאָרן די ראַל אַ סך מאַל געשפּילט. געדענק איך, ווען איך האָב די ראַל
געשפּילט צום ערשטן מאַל מיט מיין טאַטן, האָט ער מיד פאַרן עולם אויף
דער בינע שטאַרק געקושט. אַראָפּגייענדיק פון דער בינע, האָט ער מיד

אריינגעפירט אין זיין גארדער־ראַב, אַרויסגעשיקט זיין גארדער־אַבער, און בלייבן־דיק מיט מיר אַליין, האָט ער מיר געזאָגט :

„ציליקו, האָסט מיר היינט אַזוי דערמאָנט אין דיין מאַמען, ווען זי האָט די ראָל געשפּילט מיט מיר צום ערשטן מאָל.“

פּלוצלונג איז ער מיר געפאַלן אויפן האַלז און האָט אויסגעבראַכן אין אַ היסטעריש געוויין :

„אוי, ציליקו, וואָס האָט דיין מאַמע געהאַט צו מיר?! ... פאַרוואָס האָט זי מיך גע'גט? פאַרוואָס האָט זי מיך אומגליקלעך געמאַכט אויף מיין גאַנצן לעבן?!“ ...

פאַרוואָס?! פאַרוואָס! !

ווען מײן פרומער, נאַאווער זיידע, האָט, מיט דער הילף פון „אוריאל אַקאַסטאַ“, פרייגעלאָזן פאַר מיין מאַמען דעם וועג צו איר טעאַטער־קאַריערע, האָט ער זיכער ניט געהאַט דעם מינדעסטן חשד, אַז דאָס וועט פירן צו אַ שידוך צווישן זיין באַלעבאַטיש, לייטיש טעכטערל, דינה'לע, מיט דעם גרויסן אַקטיאָר יעקב פ. אַדלער. אַפילו מיין מאַמע אַליין האָט ניט געוואָגט צו חלומ'ען פון אַזאַ מעגלעכקייט.

אַבער פאַר דעם קליינעם, פאַרשייטן מאַלכל, וואָס לויפט אַרום מיטן פייל־און־בויגן, און שיסט זיינע ליבעס־פיילן אין יונגע הערצעלעך — פאַר אים איז מיין מאַמעס יונג, נאַאיוו, אָפן האַרץ געווען דער פאַסיקסטער ציל ... דאָס פּופּצן־יאָריק, צנועה'דיק, ציכטיק־ריין, ראַמאַנטיש מיידעלע, וואָס האָט געלעבט אין אַ וועלט פון צויבער און פאַרביקע חלומות, זי איז געווען ווי אַנגעמאַסטן פאַר „קיפּיד'ס“ ליבעס־שפּיל ...

ווייל איך מיט אייך טיילן דעם נחת און פאַרגניגן, און לאָזן מיין מאַמע אַליין פאַר אונז עפענען איר האַרץ, און פאַר אונז אויסגיסן אירע יונג־מיידלשע ליבעס־געפּילן :

„ביי מיין גאַנצער נאַאיוויטעט און אומשולד, איז עס פאַר מיר קלאַר געוואָרן, אַז איך בין פאַרליבט. דאָס געפּיל האָט מיך פּלוצלונג, כמעט קעגן מיין ווילן, געפאַקט און מיין גאַנצן וועזן פאַרכאַפט ... מיין האַרץ האָט גענאָגט, האָט זיך געצאַפּלט ... אָבער אין דער זעלבער צייט געשפּרונגען פאַר פרייד, געטאַנצט פון גליק ... עפעס ווי מיטאַמאַל איז אַלץ אַרום מיר געוואָרן פּוסט און ליידיק ... ניטאַ גאַרניט, ניטאַ קיינער ... די גאַנצע וועלט איז נאָר ער אַליין ... נאָר אַדלער ... ער איז געוואָרן אַלץ אין מיין לעבן —

מיינע געדאנקען, מיינע האַפנונגען, מיינע וואונשן, מיינע פאַרלאַנגען, מיינע יונג-מיידלשע פאַנטאַזיעס און חלומות... אַלץ פון אים, מיט אים... אַז איך האָב אים דערזען, בין איך געוואָרן אַ צעשטראַלטע, האָט מיין האַרץ געזונגען פון פרייד, האָט אַלץ אין מיר אויפגעלעבט, זיין יעדער ריר און קער האָבן מיך באַגייסטערט... פון זיינעם אַ בליק האָבן אַלע מיינע גלידער געפיבערט... פון זיינעם אַ שמייכל איז מיר געוואָרן זיס און וואַרעם...

„דערפאַר, אָבער, די לאַנגע שטונדן און טעג אָן אים, זיינען פאַר מיר געווען אַן אַפּקומעניש... איך האָב זיך קיין אַרט נישט געקענט געפינען, איך בין אַרומגעגאַנגען ווי אַ פאַרבלאָדזשעטע, אַ נישט־דאָאיִקע...“

„איך האָב זיך שטאַרק געראַנגלט און געקעמפט קעגן מיין ליבע: ווי קום איך צו אים? ... וואָס פאַר אַן אינטערעס קען ער האָבן אין מיר?! ... אַזוי פיל פרויען לויפן אים נאָך — האָב איך זיך אַליין געפיניקט מיט שטראַך־פּנדיקע רייד... זיך אַליין געוואָרנט: מ'טאָר נישט פאַרלאַנגען וואָס מ'קען נישט דערלאַנגען; אַ טראַפּן ליבע בריינגט אַ מאַל אַ ים מיט טרערן...“

„אָבער ווי גאָר איך האָב אים דערזען, זיינען אַלע שכל'דיקע געדאַנקען און גערעכטע צווייפלען אַוועק מיטן ווינט... האָב איך זיך שטילערהייט געקוויקט מיט מיין באַהאַלטענער ליבע, און געטראָגן אין מיין האַרצן דעם ווייטיק, וואָס איז אַ שטענדיקער באַגלייטער פון ליבע... און זיכער בין איך געווען, אַז דער סוד איז בלויז מיינער, אַז קיינער ווייסט נישט דערפון... אָבער ס'איז, הפנים, אמת, וואָס די וועלט זאָגט: פאַרליבטע טראָגן זייער ליבע אויף דער גאָז. האָב איך פּלוצלונג גענומען הערן פון מיינע קאַלעגן אין טעאַטער שטעכיקע און צינישע באַמערקונגען אויפן חשבון פון מיינע הייליקסטע געפילן... זאָל מיר מיין פּראַפעסיע מוחל זיין, נאָר אַזעלכע גיפטיקע, בייזע מייילער, וואָס מען געפינט אין דער טעאַטער־וועלט, ספּעציעל צווישן ווייבערשן טייל, קען מען, דוכט זיך, נישט געפינען ביי קיין אַנדער גרופּע מענטשן.“

„האָט מיין פנים געפלאַמט פון זייער ביליקן ציניזם... האָט מיין האַרץ געווייטיקט פון זייערע גיפטיקע רייד און שענדלעכע רכילות'ן... איז מיר נאָך שווערער געוואָרן דער געראַנגל מיט מיין ליבע, וואָס איך האָב נאָך דעמאָלט געהאַלטן פאַר האַפנונגסלאָז...“

„איך קען אָבער אויך נישט פאַרגעסן די פינע באַציאונג וואָס עס האָט מיר אַרויסגעוויזן די האַרציק־געטרייע אַנעט גראַדנער; זי האָט מיך געטרייסט און מיטגעפילט, גלייכצייטיק מיך געוואָרנט, אַז די מענער האָבן נישט די ווערט מ'זאָל זיי דאָס גאַנצע האַרץ אַוועקגעבן... אָבער ווי אַלע

פארליבטע, האָב איך געהאַט אַ קנאַפּע דעה אויף מײן האַרץ, האָט זיך עס געלאָזט וואוילגיין און איז ממש אויסגעגאַנגען פון ליבע צו אַדלער'ן... וועט איר מיר מוחל זײן, וואָס איך וועל אויף אַ וויילע איבעררייסן מײן ליבער מאַמעס שיר השירים, פון איר גרויסער ליבע צו מײן טאַטן. עס רייסט זיך ממש פון מײן פען, דאָ צו פאַרצײכען מײנע געפילן פון פרייד פאַר מײן מאַמעס גרויס גליק וואָס זי האָט דורכגעלעבט אַזאַ וואונדער־לעכע ליבע... איך פריי זיך פאַר איר, און בין איר מקנא. מקנא. ווייל מיך האָט דאָס פאַרשייטע מלאכ'ל מיט זײנע ליבע־פּיילן, אינגאַנצן אויסגעמיטן... מײן האַרץ איז קײנמאַל נײט פאַרכאַפט געוואָרן מיט אַזאַ שטראַלנדיקער ליבע, ווי מײן מאַמעס.

עס באַפאַלט מיך אָפט אַזש אַ רחמנות אויף זיך אַליין, פאַרוואָס איך, וואָס אין מײנע יונג־מײדלשע יאָרן בין געווען אַזוי ענלעך צו מײן מאַמען, סײ אין נאַאיווער אומשולד, סײ אין ראַמאַנטישער סענסיטיוויטעט, פאַרוואָס איך בין באַרויבט געוואָרן פון אַזאַ אַטעם־פאַרכאַפּנדיקער ליבע, ווי זי. דערפאַר אָבער האָב איך פיל איבערגעשטיגן מײן מאַמען אין צרות און לייד פון טעאַטער־רכילות, פון גיפטיקע אומריינע צינגער... .

קען נאָך מײן מאַמע, זײער איידל, און אפילו מיט אַן אַנטשולדיקונג, ריידן פון די רכילות און שטעך־ווערטלעך פון אירע טעאַטער קאַלעגן... זי קען אפילו מיט לויב און אַנערקענונג דערמאַנען די פײנע באַציאונג פון דער אמת־האַרציקער אַנעט גראַדנער, צו וועמען איך פיל אַ טיפּע דאַנקבאַרקיט פאַר גרינגער מאַכן מײן מאַמען אירע שווערע, פאַרצווייפלטע מאַמענטן... .

איך, אָבער, וועל ביןן סוף פון מײנע טעג זיך נײט קענען באַפרייען פון דעם סם און גיפט, וואָס איז אין מײן האַרץ אַרײנגעגאַסן געוואָרן, פון מײנע ברוטאַלע פּײניקער, וועלכע האָבן אַן אַ פאַרוואָס מיר מײנע יונגע יאָרן פאַרביטערט... איך קען בשום אופן נײט פאַרגעסן די טעג און נעכט, ווען זײ האָבן מיט ווילדער הנאה זיך ממש געבאַדן אין מײנע בלו־טיקע טרערן און פאַרוואַנדלט דעם אַנהויב פון מײן דערפאַלגרייכער קאַר־יערע אין אַ גיהנום פון לייד און יסורים. און קײן אַנעט גראַדנער מיך צו טרייסטן איז צווישן מײנע קאַלעגן נײט געווען. יענע קאַפּיטלען אין מײנע באַשרײבונגען וועלן זײן אַנגעפילט מיט פעך און שוועבל... .

אָבער איר וועט נאָך דאַרפן וואַרטן, דערווייל האַלטן מיר ערשט בײ דעם אַנהויב פון מײן מאַמעס פאַרליבן זיך אין מײן טאַטן, און — ווי גײט דער אויסדרוק אין אונזער תנ"ך: „מײן טאַטע האָט נאָך מײן מאַמען נײט

דערקענט" און פון מיר איז נאך קיין אנהויב ניט געווען... וועלן מיר דערווייל לאָזן מיין מאַמען ציען ווייטער איר גאלדענעם פּאָדעם:

"דעם ערשטן צייכן, וואָס איך האָב געקראָגן, אַז אַדלער איז ניט אינגאַנצן גלייכגילטיק צו מיר, איז געווען אין אַן אַוונט־שפּאַציר איבער איינעם פון די וועלט־באַרימטע לאַנדאַנער בריקן. ער האָט מיך צוגעפירט צו דער פּאַרענטשע פון בריק, מיט זיינע ביידע הענט געהאַלטן די פּאַרענטשע הינטער מיר, זיך איינגעבויגן צו מיר אַזוי, אַז זיין זיסער חנ'עוודיקער פנים איז געווען זייער נאָענט צו מיינעם און מיט אַ דראַמאַטישן טאָן געזאָגט: "אַט ווי דו קוקסט מיך אָן, דינ'ה'לע, בין איך אַן עלנדער מענטש. זינט מיין פרוי איז געשטאַרבן, בין איך דער איינזאַמסטער מענטש אין דער גאַרער וועלט; דאָס וואָס דו זעסט אַ סך פרויען אַרום מיר, דאָס מיינט גאַרניט... וואָס מיר פעלט איז אַ חבר, אַ פריינט אין לעבן, אימעצער וואָס זאָל לעבן פאַר מיר און איך פאַר איר... אַנדערש בין איך אַ פאַרפאַלענער... דו פאַרשטייסט, דינ'ה'לע?!"

"כאַטש איך האָב געפילט אַ טאָן פון אַקטיאַרישקייט אין זיינע ווערטער, איז מיין האַרץ אויסגעגאַנגען צו אים. און ווען ער וואָלט אין יענעם מאַמענט מיר געהייסן שפּרינגען אין פייער פאַר אים, וואָלט איך עס מיט פאַרגינג געטאָן..."

"אַ פאַר טעג שפּעטער, אין טעאַטער ביי פּראָבע, די גאַנצע טרופּע איז אויף דער בינע, אַדלער און איך האָבן זיך געפונען אין אַ ווינקל, ער האָט מיר געוויזן ווי אַזוי איך וועל זיך דאַרפן גרימירן פאַר מיין ראָל. מיטאַמאַל האָט ער מיין האַנט צוגעטראָגן צו זיינע ליפּן, און אין אַ טאָן, ווי ער וואָלט מיט מורא זיך געבעטן ביי מיר, האָט ער געזאָגט: "זאָג מיר, דינ'ה'לע, דו וואָלסט געקענט ליב האָבן אַזאַ מאַן ווי איך?!... איך מיין אויף אַן אמת ליב האָבן... מיט מיר חתונה האָבן..."

"מיין האַרץ האָט זיך אָפּגעשטעלט... דער אַטעם האָט מיר פאַר־כאַפט... איך האָב ניט געקענט ענטפּערן... צום גליק האָבן זיך דערהערט טריט, און איינער פון די אַקטיאָרן אין פאַרבייגעגאַנגען און מיט אַ שפּאַטיש געלעכטערל אַ זאָג געטאָן: "זע נאָר, זע, זיך פאַרקליבן אין אַ ווינקעלע ווי צוויי פאַרליבטע טייבעלעך...". איך בין אַנטלאָפן אין גאַרדעראַב, און פון גליק און פרייד זיך צעוויינט..."

"מיין שטענדיקע באַשיצערקע, די געטרייע אַנעט גראַדנער, איז באַלד געווען ביי מיין זייט... "וואָס איז מיט דיר, דינ'ה'לע?..."

"אין עקסטאַז בין איך געפאַלן אויף איר האַלו, און שלינגענדיק די טרערן געשעפטשעט — ער האָט מיך ליב!... ער האָט מיך ליב!..."

צו מיין מאמעס גליק איז גאָר קיין גרעניץ ניט געווען... איר ליבע איז, אַלזאָ, ניט געווען קיין האַפנונגסלאָזע... דער סאַמע שענסטער פּרינץ פון איר צויבערוועלט איז פאַרליבט אין איר!... ער וויל זי פאַר זיין ווייב!...

האַבן די טעג, וואָס און מאַנאַטן פון מיין טאַטע-מאַמעס חתן-כלה'שאַפט זיך געצויגן אין פּרייד און פאַרגניגן... מיין מאַמעס יונג-מיידלשע פאַנטאַזיע האָט זיך צעשפּילט אין חלומות פון אַ גליקלעכער צוקונפּט... זי האָט פאַר זיך געזען אַ לעבן פון לויטער נחת און פּרייד — לאַנגע, לאַנגע יאָרן מיט מיין טאַטן, איר באַשערטן. ער איז דאָך פון גאָט געבענטשט מיט אַזוי פּיל חן, שיינקייט און געטליכן טאַלאַנט, אויף צו פאַרזיכערן סיי איר פּערזענלעכן גליק, סיי אַ דערפאַלגרייכע בינע-קאַריערע פאַר זיי ביידן...

אַבער ניט אַזוי האָט דער גורל אָנגעצייכנט זייער לעבן... אַרעמינקע מאַמע מיינע, ניט לאַנג איז איר באַשערט געווען צו חלומ'ען פון אַ גליקלעכן לעבן... דער גאַנג פון אידישן טעאַטער האָט מיין טאַטן געפירט קיין אַמעריקע, וואו זיין גוואַלדיקע פּאָפּולאַריטעט ביי פּרויען האָט אים געשטעלט צו נסיונות, וועלכע ער האָט אין זיין לייכטזיניקייט ניט געקענט בייקומען... ס'איז אַרום יענער צייט אַרויס דער פאַרבאַט אויף אידיש טעאַטער כמעט אין גאַנץ רוסלאַנד. די מעגלעכקייט פאַר אַ ברייטער אַנטוויקלונג פון אידישן טעאַטער אין די מערסטע אייראָפּעאישע לענדער, ענגלאַנד אַריינגערעכנט, איז געווען זייער באַגרעניצט. די אידישע מאַסן-עמיגראַציע וואָס האָט געשטראַמט קיין אַמעריקע פון רוסלאַנד, גאַליציע און רומעניע, האָט דאָס דאָזיקע לאַנד ווי אָנגעצייכנט פאַר דעם דערפאַלגרייכן וואוקס פון אידישן טעאַטער.

ווי אַ לעצטער שטויס איז געקומען דער טראַגישער אינצידענט ביי אַ פאַרשטעלונג פון אַדלער'ס טרופּע אין דעם לאַנדאַנער פּרינצעס קלוב. אַ פּאַלשער געשריי "פּייער!" האָט דעם עולם אַריינגעוואָרפן אין אַ פּאַניק און זיבעצן מענטשן זיינען אומגעקומען...

ס'איז געווען בלויז אַ צוויי מאַנאַטן נאָך מיין טאַטע-מאַמעס חתונה, ווען מיין טאַטע האָט, מיט מיין מאַמעס צושטימונג, אָנגענומען אַ פאַר-שלאַג פון אַמעריקע צו קומען שפּילן אין ניו יאָרק. זי בלייבט דערווייל ביי איר טאַטן אין לאַנדאָן ביז אַדלער וועט זיך איבערצייגן, אַז אַמעריקע איז באמת דאָס לאַנד פון גרויסע מעגלעכקייטן פאַר אידיש טעאַטער. צי וועט ער נישא חן זיין גענוג ביי די אידן אין אַמעריקע, אים זאָל זיך וועלן דאָרט בויען זייער היים, זייער צוקונפּט.

האַט מיין מאַמע דערווייל אין לאַנדאַנער ווייטשעפּל שטאַלצירט מיט איר

נייעם נאָמען, דינה אַדלער... זי האָט זיך געקוויקט מיט מיין טאַטנס הייסע ליבעס-בריה, ביז זי האָט מיט עטלעכע חדשים שפעטער פון אים געקראָגן די היסטאָריש-באַרימטע „שיפס-קאַרטע“... אַ גליקלעכע, פול מיט בענק-שאַפט און האַפנונג, האָט זי מיט מיר „אונטער איר האַרצן“, ווי ס'גייט דער טעאַטער-אויסדרוק, זיך געלאָזן אויף דער ווייטער, געפערלעכער רייזע. פאַר מיר, אין מיין מאַמעס טראַכט, איז די נסיעה, הפנים, געווען זייער אַ גרינגע... פאַר איר, אָבער, אין איר שוואַנגערשאַפט, איז דאָס וואַרפן זיך איבער צוויי וואַכן, אויף די שטורמדיקע ים-כוואַליעס געפאלן זייער, זייער שווער...

מיין טאַטע האָט אונז אַפגעוואַרט אין האַבאַקען. פאַרנדיק אויף דער „פערי“ קיין ניו יאָרק, האָט ער אַ סך גערעדט און דערציילט וועגן זיין גרויסער בענקשאַפט צו איר...

נאָר פלוצלונג האָט ער מיט זיין באַרימטן אַדלערישן צויבער-שמיכל איר אַ זאָג געטאָן: „הער, דינה'לע, זאָלס זיך ניט צוהערן צו די בייזע צינגער... מ'וועט דיר אַוודאי דערציילן שרעקלעכע זאַכן וועגן מיר מיט דער אַקטריסע, די חיימ'אָוטשקע, זאָלסטו וויסן, אַז ס'איז שקר וכזב... גאַרנישט מיט נישט...“

אַן אויסגעמוטשעטע, נעבעך, פון דער לאַנגער, שווערער רייזע, האָט אַט-דער אָנזאָג געמאַכט אויף מיין מאַמען אַ שווערן איינדרוק...

נאָך איידער זי האָט געהאַט אַ געלעגעהייט רעכט אַנצוקוקן אַמעריקע, זיך אַריינטיין אין דער אידישער טעאַטער-סביבה אין ניו יאָרק, איז זי שוין געווען אין די הויכע חדשים... מיר איז, זעט אויס, מיטאַמאַל ענג געוואָרן מיין ניין-חדשים/דיקע קוואַרטיר ביי מיין מאַמען... און אפשר האָב איך אויך דערפילט רחמנות אויף איר — ביז וויפל טאַקע איז דער שיעור זיך צו טראָגן מיט מיר? ... האָב איך, ווי זאָגט מען עס, אין אַ שיינעם טאַג, אויפן פערטן פלאַך אין אַ „טענעמענט“ הויז אויף קלינטאָן סטריט, גע-מאַכט מיין קוויטשעדיקן אויפטריט אויף אונזער זינדיק וועלטל.

מיין טאַטע-מאַמע האָבן זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיין דערשיינונג... זיי האָבן מיר איבערגעגעבן דעם נאָמען פון מיין מאַמעס מאַמע, צירעלע די צנועה, וואָס איז גאָר אינגיכן אַמעריקאַניזירט געוואָרן אויף צילי, דעם נאָמען וואָס איך טראָג עד היום...

בכלל, קענען אַקטריסעס זיך לאַנג ניט אַפגעבן מיט זייערע מאַמעשע פליכטן, בפרט אידישע אַקטריסעס פון יענע יאָרן... בין איך טאַקע, גאָר אין גיכן, געוואָרן פאַר מיין מאַמען אַ פראַבלעם. זי האָט געדאַרפט לויפן אין טע-אַטער צו פראַבען, צו פאַרשטעלונגען. וואָס-זשע טוט מען מיט צירעלען? ...

ביי די דעמאלסטטיקע פארדינסטן האָט מען ניט געקענט קלערן פון אַנשטעלן אַ מענטשן. און וואו נעמט מען אַ מיידל פאַר אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט? ... פלעגט די מאַמע, נעבעך, זיך שלעפּן מיט מיר אין טעאַטער, מיר באַשטאַטן ערגעץ הינטער די קוליסן אָדער אין גאַרדער־אַב־צימער, און פון צייט צו צייט קומען מיך אַנזויגן ...

ווייס איך ניט, צי ס'איז געווען מיין מאַמעס צי מיין גוטער מזל, אָבער אַט דער שווערער פּראָבלעם איז גאַר אינגיכן געלייזט געוואָרן אויף זייער אַ געלונגענעם אופן ... סיי פאַר מיין מאַמען, און נאָך מער פאַר מיר, איז עס געווען אַ ברכה פון גאָט, פאַר לאַנגע, לאַנגע יאָרן ...

אויב איר זענט באַקאַנט מיט דעם אופן, ווי אַזוי די אַמאָליקע „טענע־מענט“ הייזער אויף דער „איסט סייד“ זיינען געווען געבויט, דאַרפט איר עס געדענקען. אָבער כדי איך זאָל זיכער זיין, אַז איר וועט אַלע וויסן וואָס איך מיין, וועל איך עס פאַר אייך אין קורצן אָפּמאַלן: די פינף און זעקס שטאַקיקע הייזער, האָרט איינס נעבן אַנדערן, פלעגן האָבן צווישן זיך אַ קליינעם „צווישן־אַרט“ אין דער פאַרמע פון אַן „אַקטעגאַן“. צו אַט דעם אַכט־ווינקלדיקן, שמאַלן, שטיקל ליידיקן פּלאַץ צווישן די הויכע טענעמענט־הייזער, זיינען אַרויס אַלע פענסטער פון די זייטיקע צימערן. פון דאָרט האָט מען עס זייער זעלטן געקראָגן אַ קאַפעטשקע ליכט, און נאָך זעלטענער — אַ טראָפּעלע לופט. ביי די צוויי שמאַלסטע ווינקלען פון אַט־דעם צווישן־אַרט זיינען זיך ביידע הייזער צוזאַמענגעקומען. די פענסטער ביי יענע ווינקלען זיינען געווען מיט דער האַנט צו דערלאַנגען.

דאָס איז ניט גלאַט אַ פּראָזע, נאָר טאַקע אין דער אמת'ן. שכנים, לאַמיר זאָגן, פון פּערטן שטאַק אין איין הויז, האָבן זיך געקענט דורך די פענסטער ממש געבן שלום־עליכם, מיט די שכנים פון פּערטן שטאַק אין דעם צווייטן הויז. דורך אַט־די פענסטער איז אַנגעגאַנגען אַ שטענדיקער פאַרקער צווישן די שכנים, און איבערהויפט די שכנ'טעס — ווער לייען אַ טעפל, אַ ביסל זאַלץ, אַ שטיקל פּעטרעשקע — אַלץ דורך די פענסטער. פאַרשטייט זיך, אַז צו רעדן און באַרעדן, זיינען די פענסטער געווען ווי געוואונטשן ... קריגערייען, זידלערייען, און אפילו רייסן זיך ביי די האָר, האָט מען אויך געקענט דורך די פענסטער ... איר מוזט וויסן, אַז די פענסטער וואָס זיינען אַרויס צו יענעם „גן־עדב'דיקן“ אַרט זיינען געווען מערסטנס פון די שלאָף־צימערן און פון קיך, אַזוי אַז ניט נאָר האָט מען געוואוסט וואָס ביי יענעם אין טעפל קאַכט זיך, נאָר די אינטימסטע סודות פון די שלאָף־צימערן ...

אין די הייסע, שטיקנדיקע זומער־נעכט, ווען די פענסטער זיינען געווען

צעפראַלט — אפשר וועט זיך אַ ווינטעלע מרחם זיין און אַ בלאַז טאָן — איז אפילו אייער אייגענע נאַקעטקייט געוואָרן אַן עפנטליכער ענין... איך וואָלט אייך געקענט דערציילן און דערציילן פון די קאָמישע און טראַגישע אינ-צידענטן וואָס אַט-די נאַענטקייט פון די פענסטער האָט אַרויסגעבראַכט. איך האָב אַ סך געהערט פון מיין מאַמען וועגן דעם... אַבער ניט דאָס בין איך אויסן.

איך האָב בלויז דאָס אַלץ אָפגעמאַלן, ווייל דוקא אַט-די צרה איז פאַר מיין מאַמען געווען אַ ברכה... אויפן פערטן שטאַק, פון צווייטן הויז, וואָס האָט זיך געגרעניצט מיט אונז, האָט געוואוינט אַ יונג ווייבל. שיינע-פייגע איז געווען איר נאָמען, אַן עגונה, נעבעך. איר מאָן האָט זי פאַרלאָזן אין אַ קליין שטעטל אין פוילן און איז אַוועק קיין אַמעריקע. מער האָט זי פון אים ניט געהערט. זי איז אַהערצו געקומען אים זוכן, כדי צו קריגן פון אים אַ גט. פלעגט זי אין איר פרייער צייט זיצן ביים אָפּענעם פענסטער. האָט זי זיך שטאַק פאַרליבט אין מיר; איך האָב איר דערמאָנט אַן אירער אַן איין-איניציק קינד, אויך אַ מיידעלע, וואָס איז אַלס פּיצעלע ביי איר נעבעך געשטאַרבן...

איז אַט-די שיינע-פייגע איינמאַל צוגעשטאַנען צו מיין מאַמען: „וואָס דאַרפט איר שלעפּן אַ פּיצל קינד מיט זיך אין טעאַטער?... לאָזט זי ביי מיר, גלויבט מיר, איך וועל זי אָפהיטן ווי אַן אויג אין קאַפּ“.

האָט זיך מיין מאַמע, אין איר נויט, געלאָזט צורעדן. כדי צו שפּאַרן דאָס גיין פיר שטאַק טרעפּ, פלעגט מיין מאַמע דורכן פענסטער מיך דער-לאָנגען צו שיינע-פייגע'ן... ס'האָט לאַנג ניט גענומען, און די מאַמע האָט ביי איר גע'פּוועל'ט, אַז זי וועט איר צאָלן די עטלעכע דאָלער וואָס שיינע-פייגע פאַרדינט אין שאַפּ, און זי זאָל ווערן איר הויז-באַלעבאַסטע און מיין גאווערנאַנטקע...

שיינע-פייגע איז געוואָרן מיינע אויף שטענדיק, ניט נאָר האָט זי אויפגעהאָדעוועט מיך און שפעטער מיין אינגער שוועסטערדל לילי, נאָר זי האָט מיך שוין קיינמאַל ניט פאַרלאָזן. זי איז מיר געווען געטריי ניט וויי-ניקער ווי מיין ליבע מאַמע. זי האָט געשפּילט אַ גאָר וויכטיקע ראָלע אין גאַנג פון מיין לעבן. עס וועט מיר נאָך אויסקומען אַ סך מאָל זי צו דערמאָנען אין מיינע באַשרייבונגען.

ווייל איך דאָ איצט בלויז פאַרצייכענען, אַז זי האָט אויך אויסגעהאַ-דעוועט מיין איינציקן זון, זעליג'ל. געדענק איך, ווי כסדר, ווען זי פלעגט אים אַלס קינד האָדעווען, אַדער לייגן שלאָפּן, פלעגט זי אים אויסמאַלן, אַז ער וועט אויסוואַקסן אַ גרויסער, גרויסער דאַקטאָר. אין דער שיינער רייכער

קארעטע, אין וועלכער ער וועט פארן צו זיינע פאציענטן, וועט זי מיט אים שטענדיק מיטפארן און אים אפהיטן... און ער האט אין זיין קינדערשער ליבע איר פארזיכערט, אז זי זאל זיך גארניט זארגן, ווען זי וועט זיין שלאף, וועט ער איר געבן מעדיציניען און פלעשלעך פון אלערליי קאלירן און פארבן... ווער ווייסט, אפשר קומט פייגען מער ווי מיר, דער קרעדיט, וואס מיין זון איז געווארן דער פיינער, אנערקענטער און באליבטער דאקטאר סאלוויין פריד.

מיט פייגעס אריינקומען צו אונז אין הויז, האבן מיין מאמעס און מיין לעבן זיך היפּשלעך געענדערט צום בעסערן, ראשית, איז מיין מאמע באפרייט געווארן פון דער הויז באַלעבאַטישקייט. זי האָט זיך מער געקענט איבער-געבן צו איר טעאַטער-קאַריערע. פייגע איז געוואָרן די גאַנצע באַלעבאַסטע און זי האָט איבערגענומען אַלע הויז פליכטן.

אויך איך בין אַריבער אין פייגעס הענט. מער ניט, וואָס מיין מאַמע האָט מיך געדאַרפט זויגן. אָבער ביי די פּראָבען און ביי די שבת-זונטיקדיקע „מאַטינע“ פאַרשטעלונגען פלעג איך זיך שוין מער ניט דאַרפן וואַלגען ערעץ הינטער די קוליסן אין שטויביקן טעאַטער... פייגע פלעגט מיך בריינגען אין טעאַטער אין דער צייט, וואָס מיין מאַמע האָט מיך געדאַרפט האַדעווען און אַ זאַטע מיך באַלד נעמען אַהיים.

דאָס בריינגט אונז צו מיין ערשטן אויפטריט אויף דער בינע, מיין ערשטן קאָנטאַקט מיטן טעאַטער-עולם, מיין ערשטן גרויסן דערפאַלג ביים פּובליקום, וואָס האָט, ווי שפּעטער אין מיין קאַריערע, שוין עמעצן גע-ערגערט... אַ גליק נאָר, וואָס איך האָב נאָך קיין שכל ניט געהאַט דערפון צו ליידן...

אָבער מיין מאַמע, וועמען איך האָב שיער מיט מיין דערפאַלג שלעכטס געטאָן, האָט דאָס אָנגענומען מיט ליבע, און מיט איר געזונטן שווישפילערישן אינסטינקט און גרויסן טאַלאַט דאָס אויסגענוצט אויך צו איר דערפאַלג... געווען בין איך דעמאָלט אַ פינף אַדער זעקס חדשים אַלט. האָט פייגע, ווי געוויינלעך, אינמיטן אַ מאַטינע מיך געבראַכט אין טעאַטער, אַז מיין מאַמע זאַל שטילן מיין הונגער. מיין טאַטע איז גראַד דאָן געשטאַנען אין די קוליסן פאַר זיינעם אָן אויפטריט. האָט ער דערווייל זיך געוואַלט אַ שפּיל טאָן מיט מיר. ווען איך האָב אים, אָבער, דערזען אין זיין גרים, אַ באַוואַקסענעם מיט לאַנגע, צעשוּבערטע ווייסע האָר און באַרד, האָב איך

זיך הפנים דערשראָקן און בין זיך פאַרגאַנגען אין אַ שרעקלעכן געוויין... מיין טאַטע, וואָס האָט מיך משוגע ליב געהאַט, איז געווען גרייט אַראַפּצורייסן זיין גרים, כדי איך זאָל אים לאָזן זיך שפּילן מיט מיר. אַ גליק וואָס מיין מאַמע האָט אים אָפּגעהאַלטן, ווייל פּונקט דאָן האָט ער געדאַרפט אַרויף אויף דער בינע פאַר זיין דראַמאַטישן קלימאַקס... אַ פאַרצווייפּעלטער, נעבעך, האָט ער מיך איבערגעלאָזן אַ וויינענדיקע און איז אַרויף אויף דער בינע צו ציען טרערן ביים עולם...

איך האָב זיך שנעל באַרואיגט ווען מיין מאַמע האָט מיך גענומען אויף איר שויס, און איך האָב דערפּילט דעם קוואַל פון מיין חיונה... זי האָט אָבער אויך געדאַרפט באַלד אַרויף אויף דער בינע — זי האָט אין יענער פּיעסע געשפּילט די ראַלע פון אַן אומגליקלעכע מיידל-מאַמע, אַ פאַרפּירטע, נעבעך, וואָס דאַרף זיך איצט שייַדן פון איר פּיצעלע קינד. שטייט שוין דער „פּראַפּערטי-מאַן“ (פאַרוואַלטער פון אויסשטאַטונג) מיט אַן איינגעוויקל-טע זאך, וואָס דאַרף דינען אַלס דאָס פּיצעלע קינד... פּאַלט מיין מאַמען איין, אַז אַנשטאַט דער איינגעוויקלטער זאך, זאָל זי מיך אַרויפּנעמען אויף דער בינע, אַזוי, אַז איך וועל דערווייל, ביז דער לעצטער מינוט קענען ציען מיין חיונה... און אַזוי האָט זי טאַקע געטאַן...

איז אַט זיינען מיר ביידע אויף דער בינע. מיין מאַמע צעלאָזט זיך מיט איר האַרצרייסנדיקן מאַנאַלאָג, געזעגנט זיך מיט איר אַרעם עופּה'לע. נעבעך, מיט ביטערע טרערן, וואָס קענען רירן אַ שטיין... דער עולם ווישט די אויגן און שנייצט די נעזער אַז ס'גייט אַ רויך... אָבער דאָ, אין סאַמע געדיכטן מיטן האָב איך גענומען אויסציען און וואַרפּן מייע הענטלעך און פּיסלעך, און מיטאַמאַל אַ הויב געטאַן מיין קעפּעלע און מיינע גרויסע אויגן אָנגעשטעלט גלייך אויפן עולם...

אויף אַ וויילע זיינען אַלע געבליבן געפּלעפט, און טאַקע באַלד אויס-געשאַסן אין אַ הירזשענדיקן געלעכטער...

מיין מאַמע איז געוואָרן פאַרצווייפּלט, זיך פאַרלוירן... איך האָב איר דער'הרג'ט איר וואונדערלעכן שלוס'אַקט, וואָס ענדיקט זיך געוויינלעך מיט שטורעמדיקע אַפּלאַדיסמענטן, טופּעניש מיט די פּיס און געשרייען... אָבער באַלד האָט זי מיך גענומען דריקן צו איר האַרצן, מיך באַדעקט מיר אירע הייסע קושן, און היסטעריש אויסגעשריען: „אַרעם קינד מיינס! דו ווייסט און פּילסט דיין אומגליקלעכער מאַמעס האַרץ!...“ און דער פּאַרהאַנג איז געפּאַלן מיט אַ גרעסערן שטורעם ווי אַלע מאַל... אונזער לעבן האָט זיך איינגעשטעלט אויפן בעסטן אופּן. מיין טאַטע-

מאמע האָבן גאַנץ דערפאַלגרייך געבויט זייער קאַריערע אין טעאַטער. איך בין געווען אַרומגערינגלט מיט וואַרעמער, האַרציקער ליבע פון זיי ביידן, און אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ פון מיין גוטער פייגע.

איז מיר באמת אַ שאַד, וואָס אַט-די איינציקע, געציילטע, גליקלעכע טעג, וואָכן און חדשים, ווען מיין לעבן איז זיך געגאַנגען כמעט דעם נאָר-מאַלן גאַנג פון אַ שטילן צופרידענעם משפּחה-לעבן, זיינען מיר באַשערט געווען נאָר אַלס פּיצל קינד. ס'איז געווען צו פרי אין מיין לעבן, אַז מיר זאָלן קענען בלייבן זיסע זכרונות, פריידיקע דעראינערונגען פון אידילישע קינדער יאָרן, מער האָב איך דאָס שוין קיינמאַל ניט געהאַט... אין מיין שפּעטערדיקער קינדהייט, ווען אַ קינד הויבט שוין עפעס אָן צו פאַרשטיין און פילן, האָט זיך שוין אין מיין הערצל גענומען זאַמלען אַ געוויסער פאַר-דרוס, אַלעמאָי ביי מיר איז עס ניט ווי ביי אַנדערע קינדער...

אַבער — לאַמיר ניט כאַפּן די פיש פאַר דער נעץ... דערווייל האַלט איך נאָך דערביי, ווי מיר איז גוט ווי די וועלט. מיין יעדע חכמה'לע און חנ'דעלע איז באַוואונדערט געוואָרן סיי פון מיין טאַטע-מאַמע, סיי פון מיין געטרייער, איבערגעגעבענער פייגע...

האַט אַבער, ביסלעכווייז, מיין טאַטנס הילפלאַזע לייכטזיניקייט און דער "חיימאָוויטשקע" לילית'דיקער כישוף, פון אַלץ געמאַכט אַש און בלאַ-טע. איר האָט שוין ביז איצט, סיי פון מיין מאַמעס רייד, סיי טיילווייז פון מיינע, אַ גוטן באַגריף פון מיין טאַטנס מאַדנעם כאַראַקטער. עס האָט אים אָפט געפעלט דער כוח און מוח בייצושטיין די נסיונות וואָס זיין אויסער-געוויינלעכער דערפאַלג ביי פרויען האָט אים געשטעלט... און כאַטש אים האָט בעסער געצויגן צו אַזאַ באַלעבאַטישער באַשיידנקייט און דער שטילער אינטימער ליבשאַפט, וואָס מיין מאַמע האָט אים געגעבן, האָט ער אַבער זייער לייכט זיך געלאָזט אַריינציען אין שרייענדיקע, שטורעמדיקע אַפערעס, וועלכע צינדן דאָס בלוט און רייצן די מענערשע תאוה... פלעגט ער אָפט פאַרכאַפט ווערן פון אַזעלכע פאַרשייטע, זינדיקע אַוואַנטורעס, אַבער זיין סענסיטיוויטעט פלעגט אים שנעל דערפון אויסטשוּכען...

איז דער "חיימאָוויטשקע", אַבער, ווי מיין טאַטע האָט זי אין יענער צייט גערופן, האָט ער אַנגעטראַפּן צו אַ האַרטן נוס... זי איז געווען אַ וואונדערלעך שיינע, יונגע פרימאָדאַנע, די פרוי פון דעם אַקטיאָר משה היינע-חיימאָוויטש, איר שיינקייט און איר גאַנצע באַנעמונג זיינען געווען רייזנדיקע, פול מיט ליידינשאַפטלעכן כישוף... אַדלער האָט איר גוואַלדיק אימפּאַנירט, זיין אוצר פון חן און שיינקייט, זיין מענליכער אויסזען, זיין גראַציעזע פיגור האָבן איר גערייצט און געצויגן...

זי האָט אין אים אויך דערזען די גרויסע געלעגנהייט צו שטייגן אין איר קאַריערע ביים טעאַטער. זי האָט געהאַט אַמביציע צו ווערן אַ דראַמאַ-טישע שוישפּילערין, צו וואָס איר גרויסער טאַלאַנט האָט איר זיכער באַרעכ-טיקט. זי האָט באַשלאָסן, אַז זי מוז אים האָבן... זי מוז ווערן מאַדאַם אַדלער... האָט זי אויסגענוצט יעדן ווייבליכן כּישוף-מיטל כדי אים צו פּאַקן...

מיין טאַטנס שוואַכער כאַראַקטער איז פון איר פרויען חן און ליידינשאַפּט-לעכן רייץ אינגאַנצן צעשמאַלצן געוואָרן...

האָט עס לאַנג ניט גענומען און אין אַ שיינעם טאַג זיינען זיי ביידע נעלם געוואָרן... מיין טאַטע איז אַוועק מיט איר. עטלעכע מאַנאַטן האָט מען פון זיי ניט געהערט. ווען זיי זיינען ענדלעך צוריקגעקומען, האָט מיין טאַטע פּרובירט מיט אַלע מיטלען גוט ווערן מיט מיין מאַמען — געוויינט און זיך געבעטן ביי איר, זי זאָל אים מוחל זיין.

זי האָט אָבער בשום אופן ניט געוואַלט מער בלייבן מאַדאַם אַדלער... איר שטאַלץ, איר אַיינגעבוירענע איידלקייט האָבן עס ניט דערלאָזן. איר געזונטער שכל האָט איר דיקטירט, אַז ער קען מער קיינמאַל ניט זיין אינגאַנצן אירער... זיך טיילן מיט אַנדערע האָט זי ניט געוואַלט. האָבן ניט געהאַפּלן זיינע טענות און די רייד פון די שליחים, וואָס ער האָט צו איר געשיקט — זי איז געווען פעסט אַנטשלאָסן ווייטער עס ניט צו לאָזן גיין...

קעגן יעדער פּראַקטישער לאַגיק האָט זי ביי זיך אָפּגעמאַכט דעם גרויסן יעקב פּ. אַדלער אָפּצו'גטן, און איר פעסטער כאַראַקטער איז איר בייגעשטאַנען.

ד י צוגרייטונגען צום גט זיינען אַנגעגאַנגען. עס איז פאַר דער ניו יאָרקער אידישער טעאַטער-וועלט מער קיין סוד ניט געווען.

מיין מאַמע האָט אויסגענוצט איר גאַנצע שוישפּילערישע פּיאַיאַקייט, אַז מען זאָל אויף איר ניט דערקענען ווי צעבראַכן זי איז פון דעם שרעק-לעכן שפּיל, וואָס דער גורל האָט איר צוגעטיילט... זי האָט ניט געקענט פאַרטראַגן די רחמנות-בליקן, מיט וועלכע מען האָט איר באַגעגנט... עס האָבן איר וויי געטאַן און באַליידיקט די ווערטער פון מיטלייד און מיטגע-פיל... אויך האָבן ניט געפעלט קיין גיפטיקע, בייז-צונגיגע רכילות'ן און פאַטשטן אויפן חשבון פון די פאַרשייטע טרעפּענישן פון מיין טאַטן

מיט דער „חיימאָוויטשקע“, וועלכע זיינען איבערגעגעבן געוואָרן מיט אַלע פישטשעווקעס, אַט פונקט ווי זיי וואָלטן געשטאַנען דערביי...

האַט מיין מאַמע, קוים אין צוואַנציקסטן יאָר פון איר לעבן, געדאַרפֿט מיט געמאַסטענעם טאַקט און זייער קלוגער האַלטונג צונישט מאַכן סיי די צינישע רכילות'ן, סיי די אמת-ערלעכע רחמנות-בליקן... פאַר איר שטאַלצן און איידעלן כאַראַקטער זיינען ביידע געווען שווער צו פאַרדייען... איז איר ניט איינמאַל געקומען אויף די געדאַנקען צו אַנטלויפֿן פון אַלץ און אַלעמען, אַוועק מיט מיר ערגעץ וואו, זי זאָל ניט דאַרפֿן טאַג-טעגלעך זיך באַגעגענען מיט די מענטשן, מיט דער אומגעבונג, מיט דער אַטמאָספֿערע...

אַפּגעהאַלטן פון דעם באַשלוס האָבן איר צוויי זאַכן — איך און איר קאַריערע. איר באַשלוס צו פאַרלאָזן אַדלער'ן, איז איר אַנגעקומען מיט אַ סך טרערן און האַרצווייטיק. דערצו אויך, אויפגעבן איר קאַריערע, האָט זי מורא געהאַט, אַז ס'וועט איר בריינגען צו אַזאַ פאַרצווייפֿונג, אַז זי זאָל, חלילה, אַפּטאַן עפעס שרעקלעכעס. וואָס וועט ווערן פון מיר, איר צירעלען? ... מיר טאָר גאַרניט פעלן, פון וואָס אַנדערש קען זי ציען חיונה פאַר מיר, פאַר פייגע'ן, פאַר זיך?

האַט זי זיך געמוזט אַנהאַלטן אין טעאַטער, אַנגיין ווי פריער מיט אַלץ און אַלעמען — פאַר אירע קאַלעגן מאַכן דעם אַינדרוק, אַז זי האָט קנאַפּ ערגערניש פון דעם וואָס איז געשען. קנייפֿן די באַקן די פאַרב זאָל שטיין. כאַטש איר האַרץ, נעבעך, האָט זיך יעדן טאַג געצאַפֿלט אין לייד און אין יסורים...

וויל איך דאָ פאַר אייך אויפֿדעקן מיין מאַמעס האַרץ, אַנטפלעקן פאַר אייך איר געמיט-צושטאַנד, אירע אינטימסטע געפילן און טראַכטענישן אין יענע טעג אירע. זאָל עס זיין אַ פאַרשפּעטיקטער פּראַטעסט-געשריי פון מיין אייגן צעווייטיקט האַרץ, ווי איך פיל איצט, ווען איך טראַכט פאַר זיך פון מיין גרויסער, איידעלער און שטאַלצער מאַמען, וואָס איז מיט אַזוי פיל טיפּער ווירדע, קעגן אַלע פּראַקטישע חשבונות, באַשטאַנען אויף איר מענטשלעכע רעכט אַלס פרוי און מוטער, און דערביי אויף אַ מינוט ניט פאַרלוירן איר גלייכגעוויכט...

עס איז מיין טיפּסטע האַפענונג, אַז אויך איר, לייענענדיק מיין מאַמעס פאַרצייכנטע זכרונות פון יענע טעג, וועט דערפילן איר גרויסע פּערזענ-לעכקייט. און דאָס וועט זיין מיין שכר.

איך האָב, זוכנדיק צווישן איר היפּשן טעאַטער-אַרכיוו, געפונען אירע אייגענע פאַרצייכנונגען. גיב איך זיי אייך ווי זי האָט זיי געשריבן:
„איך קום איצט צו דעם טראַגישסטן מאַמענט אין מיין לעבן — מיין

גט מיט אדלער'ן. ווען ער איז פלוצלונג פארשוואונדן, אוועק מיט איר, האב איך זיך געפילט שטארק באליידיקט, דערנידעריקט... א טיפער ווייטיק האט מיין הארץ אויף שטיקער צעריסן. איך האב דאך אים אזוי משוגע ליב געהאט... איך בין אבער ניט אריינגעפאלן אין פארצווייפלונג. איך האב געפילט און געוואוסט, אז אויך זיין ליבע צו מיר איז ניט אויסגעלאשן געווארן. טראץ זיין מיאוס'ער האנדלונג האב איך עס געפילט מיט אלע מיינע חושים. א פרויס הארץ נארט ניט אפ...

„אבער ביי מיין גאנצער אומשולדיקער, ערלעכער פארליבטקייט האט מיר מיין יונגער אבער קלארער שכל דיקטירט, אז צווישן אונז קען מער קיין גליקלעך לעבן ניט זיין. די לייכטזיניקע האנדלונג זיינע האט געעפנט א טיפן אפגרונט צווישן אונז, געמאכט א ריס, וואס מיין איינגעבארענער שטאלץ און באלעבאטישע טוגענט האבן מיט דעם ניט געקענט שלום מאכן. איך האב געוואוסט, אז ער וועט צוריק קומען, ער מוז קומען צוריק... דערצו דארף איך זיך גרייטן. איך האב באשיינפערלעך פאר מיינע אויגן געזען זיין צויבער-שמיכל, וועלכן מיין פרויען-הארץ האט ניט געקענט ביישטיין... זיינע פארשולדיקטע אומגליקלעכע בליקן, וואס וועלן יעדעס ביסל ביטערקייט אין מיין הארץ אפווישן, און איך וועל זיין גרייט צו גיין מיט אים אין עק וועלט... אט קעגן דעם דארף איך זיך באפאנצערן, אנטשטאלן זיך מיט גענוג כוח דאס בייצושטיין...

„האבן טאקע מיין הארץ און געדאנק מיר ניט אפגענארט. אדלער איז צוריקגעקומען... ער האט געטאן אלץ ווי איך האב פאראויסגעזען, און מיין פעסטער כאראקטער איז מיר בייגעשטאנען...

„און אט איז געקומען אונזער טאג אין געריכט. איך האב א סך מאל געלייענט באשרייבונגען וועגן העלדישע מארטירער, וואס גייען מיט שטאלץ צו זייער הינריכטונג, האבן זיך אט די באשרייבונגען מיר געפלאנטערט אין מוח, ווען איך בין געגאנגען אין געריכט קריגן מיין גט פון אדלער'ן. „עס איז, ווי צוגעפאסט צו מיין שטימונג, געווען זייער א טריבער פרי-מארגן. ווען איך האב געעפנט מיינע אויגן און ארויסגעקוקט פון פענסטער, האב איך געפילט, אז די הימלען וויינען איבער מיר... די געדיכטע פינגסטערע וואלקנס האבן זייער געטריי אפגעמאלט דעם שווערן טיפן טרויער אין מיין הארצן...

„איך האב א קוק געטאן אויף מיין צירעלע'ן, אויף מיין קינד, וואס איז געלעגן אין וויגעלע מיט פארמאכטע אויגעלעך, פארויטעלטע בעקעלעך און געשלאפן איר זיסן, אומשולדיק-קינדערשן שלאף. עס האט זיך מיר זייער געוואלט פאר איר אויסגיסן מיין פארביטערט הארץ...

עס האָט מיך געצויגן איר צו פרעגן, בעטן, זוכן ביי איר אָן ענטפער אויף מיינע צווייפלען — צי בין איך גערעכט צו איר מיט מיין האַנדלונג, מיט מיין געוואַגטן באַשלוס. אפשר ווער איך דערמיט אַ שלעכטע מאַמע... אפשר באַגיי איך, חלילה, אַ שרעקלעכן פאַרברעכן קעגן מיין קינד, וואָס איז מיר ליבער ווי מיין לעבן... וועט זי מיר פאַרשטיין, ווען זי וועט גרעסער ווערן, אַז אַנדערש האָב איך ניט געקענט? אַז אַנדערש וואַלט איך מיט זיך ניט געקענט לעבן... וועט זי, חלילה, מיך פיינט האָבן דערפאַר? — האָב איך קוקנדיק אויף איר געזוכט די ענטפערס, וואָס איך האָב געוואוסט, אַז זי קען מיר ניט געבן.

„מיין פייגע, וואָס איז ניט נאָר געווען מיין צירעלע'ס ניאַנקע, נאָר איז אויך געוואָרן צו מיר אַ שוועסטער, אַ מאַמע, האָט זיך שוין אַרומגעדרייט אין שטוב. זי האָט זיך ווי געהיט צו קוקן אויף מיר. זי איז געגאַנגען מיט מיט זייער שטילע טריט, ווי מען גייט אַרום אַ געפערלעך־קראַנקן. געדענק איך, ווי ליגנדיק מיט פאַרמאַכטע אויגן, האָב איך געטראַכט איך זאָל שוין קיינמאַל מער ניט אויפשטיין, ניט קומען מער פנים אל פנים מיט דער טרוי־עריקער לאַגע מיינער...“

„אָבער באַלד זיינען געקומען אַ פאַר פריינט. איך האָב שנעל אויף זיך אַרויפגעכאַפט אַ קלייד און גלייכצייטיק אויף מיין פנים אַרויפגעצויגן די מאַסקע פון כלומר־שטער גלייכגילטיקייט. איך געדיינק אפילו ווי איך האָב עפעס דערציילט און זיך צעלאַכט הויך אויפן קול... איך האָב זיך ווי דערשראַקן פאַר מיין אייגענעם געלעכטער, עס האָט דערמאַנט אין היסטעריקע, און דערפאַר האָב איך מורא געהאַט... וואָס־וואָס, היסטעריש האָב איך ניט געוואַלט ווערן...“

„אין געריכט־זאָל, וואו דער פאַרהער וועגן מיין גט האָט געדאַרפט פאַרקומען, זיינען בלויז געווען אוינזערע נאָענטע. אַדלער מיט זיין לאַיער און אַ פאַר פריינט זיינען שוין געווען. ער האָט אַ קוק געטאָן אין מיין זייט און, ניט־וויילנדיק, האָב איך דערזען זיין פנים. איך האָב אויפגעציטערט. איך האָב זיך געמוזט אַנכאַפן אין דער פאַרענטשע איך זאָל ניט פאַלן... זיין פנים איז געווען ווייט ווי קאַלך, עפעס ווי באַצויגן מיט אַ טויטער בלאַסקייט, און זיינע אויגן זיינען געווען פאַרלאַפן מיט בלוט... אַ שרעק איז מיך באַפאַלן...“

„נאָר אַט איז אַריין דער ריכטער. צווישן אַנדערעס האָט ער מיך געפרעגט וויפיל איך פאַדער „סופאַרט“ פאַר זיך און פאַרן קינד. איך האָב אַ וויילע באַטראַכט אַדלער'ן, זיין הילפלאָזן, נעבעכדיקן אויסזען, און מיט פעסטקייט אַ זאָג געטאָן:

— ניין, יור האַנאַר, איך וויל ניט קיין „סופאַרט“, ניט פאַר זיך און
ניט פאַר מיין קינד! ...

„דערשטוינט פרעגט מיך דער ריכטער נאַכאַמאַל :

— זענט איר זיכער, מאַדאַם אַדלער? איר זענט באַרעכטיקט צו דעם.

— איך בין זיכער, יור האַנאַר! איך קען זיך און מיין קינד אַליין
פאַרזאָרגן... איך האַלט זיך ניט מער פאַר מאַדאַם אַדלער...

„איך בין אַרויס פון געריכט. עס האָט מיר געשווינדלט פאַר די אויגן...
מיינע פריינט האָבן מיך אַרומגערינגלט, גערעדט צו מיר. איך האָב גאַרניט
געהערט, ניט געוואוסט וואָס עס טוט זיך מיט מיר. נאָר מיטאַמאַל, אַדלער
איז ביי מיין זייט...“

— דינה'לע, איך בעט דיך, קום מיט מיר אין אַ רעסטאָראַן, איך וויל
זאַלט עסן דינער מיט מיר. איך בעט דיך, זאָג מיר ניט אָפּ...“

„איך בין געווען גרייט מיט כעס אים אַפּוזאָגן, אים שיקן צו אַלדע
גוטע יאָר. נאָר איין בליק אויף זיין בלאַסן, רחמנות'דיקן פנים, און איך האָב
אים ניט געקענט אַפּוזאָגן... מיר זיינען אַריין אין אַ רעסטאָראַן. ער האָט
אַ סך גערעדט און נאָך מער געוויינט, גערעדט מיט האַרץ און געוויינט
מיט אמת'ע טרערן, אָן אַקטיאָרישן אַנשטעל, אויף וועלכן אַדלער איז
געווען אַ מייסטער סיי אויף דער בינע און סיי אין לעבן...“

„ער האָט אַפּנהאַרציק אויפגעוויקלט די גאַנצע אַפּערע זיינע מיט
איר. ער האָט ביט געשאַנעוועט זיך, אַנגערופן זיך מיט די ערגסטע
נעמען, איר האָט ער אויך ניט צוגעטיילט קיין קאַמפּלימענטן... ער איז
געפאַקט אין אַ קלעם — נאָר איך קען אים ראַטעווען פון אַן אומגליקלעך
לעבן, אָן מיר וועט ער פאַרלוירן גיין... עס איז נאָך צייט, מען קען נאָך
כאַפּן צוריק...“

„איך ווייס ניט פון וואַנען עס האָט זיך גענומען צו מיר דער כוח ביי-
צושטיין דעם שווערן נסיון... עס האָט זיך מיר שטאַרק געוואַלט אים פאַלן
אויפן האַל, אַלץ פאַרגעסן, גיין מיט אים אין עק-וועלט... מיט די לעצטע
כוחות האָב איך דעם געדאַנק מיינעם באַזיגט. געשטיקט פון טרערן, האָב
איך קוים אַרויסגערעדט :

— גלויב מיר, יאַקאַב, אַז מיין האַרץ גייט אויס צו דיר. איך בין זיך
מודה פאַר דיר, איך האָב דיר נאָך אַלץ שטאַרק ליב, אַבער איך קען דיך,
און קען זיך, אַז איך זאָל דאָס לאָזן גיין ווייטער, וועל איך מיט דער צייט
דיר אָנהויבן פיינט האָבן, איך וועל דיר ווערן אַ שונא... דאָס וויל איך ניט;
לאַמיר כאַטש אין מיין זכרון טראַגן דיין געשטאַלט ווי איך האָב דיך ליב

געהאט, אן ביטערקייט, אן שנאה... איך בעט דיר, יאקאב, האָב רחמנות אויף מיר, מוטשע מיך ניט מער...

„אונזער ראַנדעוואו האָט זיך געענדיקט. עס האָט זיך מיר זייער גע-וואַלט איך זאָל ניט קענען מער אויפשטיין און ניט דאַרפן מער אַרויס אין דער פינסטערער וועלט מיינער...“

אַזוי פאַרענדיקט מיין מאַמע די זכרונות פון איר טראַגישער ליבע. אַרימינקע מאַמע מיינע! ווי מיין האַרץ ווערט צערסיסן איצט, לייענענדיק מיט טרערן דיינע ביטערע זכרונות, און עס ווילט זיך מיר אַזוי שטאַרק, אַז דו זאָלסט קענען וויסן, אַז פון דיינע זכרונות שעפּ איך כּוח און מוט צו קענען פאַרגעסן מיינע אייגענע ביטערע עראַינערונגען... פונקט ווי דו, האָב איך מער ווי איינמאָל זיך געוואונשן ניט צו קענען מער אויפשטיין, ניט דאַרפן מער זיין, זיך לאָזן פאַרטראַגן פון די שווימיקע ים-כוואַליעס, אויף וועלכע איך האָב געקוקט פון מיין שיינער היים אין „סי-געיט“, און ווערן פאַרשלונגען אין די ווייט-ווייטע טיפענישן...

מיין טאַטע-מאַמעס גט האָט מיין לעבן, דאָס לעבן פון אַן אַנדערט-האַלבן-יאָריק קינד, אויף אַ האַר ניט געענדערט. פייגע האָט, ווי פריער, געפירט אונזער באַלעבאַטישקייט, געזען אַז מיר זאָל חלילה גאַרניט פעלן. מיין מאַמע האָט פאַרגעזעצט איר טעאַטער קאַריערע, ניש'קשה פאַרדינט און אַלץ איז געאַנגען אין אַרדנונג.

מיין מאַמעס צערודערטע גערוון האָבן זיך אויך ביסלעכווייז איינגעשטילט. די צייט פאַרווישט אַלץ... ס'האָט לאַנג ניט גענומען און די סענסאַציע מיט דיינע און יאקאב אַדלער'ס גט איז אַראָפּ פון די טעאַטער מיילער. מיין טאַטנס שנעלע חתונה מיט סאַראַן איז אויך אויפגענומען געוואָרן אַן רושם...

דאָס אידישע טעאַטער-וועלטל אין ניו יאָרק, און איבער אַמעריקע בכלל, איז נאָך דאָן געווען זייער קליין און באַגרעניצט, און שוין אויפן צווייטן סעזאָן נאָכן גט, איז מיין מאַמען אויסגעקומען צו שפּילן אין זעלבן טעאַטער מיט מיין טאַטן און דער נייער מאַדאָם סאַראַ אַדלער... קיינער איז דערפון, חלילה, ניט געווען שאַקירט, אפילו ניט מיין מאַמע, וועלכע האָט זיך ביסלעכווייז גענומען פילן ווי אַ זיגערין אַנשטאַט אַ באַזיגטע...

סאַראַ אַדלער איז נאָך דאָן געווען בלוז אַ פרימאָדאָנאַ, מיין מאַמע — אַ דראַמאַטישע שווישפּילערין, אַזוי אַז זיי האָבן קיינמאָל ניט געשפּילט אין

דער זעלבער פיעסע... אבער אלע האבן געוואוסט, אז סארא אדלער איז היפּשלעך אומראיק און ניט ווייניק אייפּערזיכטיק אויף מיין מאַמען. מיין מאַמען איז אַפּטער אויסגעקומען צו שפּילן מיט אַדלער'ן אין די דראַמאַטישע פּיעסן... סארא האָט שוין דאָן געטראָגן מיט איר ערשטער טאַכטער, מיין שוועסטער פרענציס. איז סארא'ן געגאַנגען אין לעבן, אז מיין טאַטע זאָל זיין וואָס מער דערווייטערט פון מיר, מיר, חלילה, ניט אַרויסווייזן קיין ליבע... פּלעגט זי שוין זען, אז מיין טאַטע זאָל מיך קיינמאַל ניט אַנקוקן, איך זאָל אין זיינע דלד אמות ניט קומען... האָט מיין מאַמע ספּעציעל אָפּגעמאַכט מיט פּייגע'ן זי זאָל מיך בריינגען אין טעאַטער אין דער צייט פון דער פּראָבע. קענט איר זיך פאַרשטעלן, ווען איך פּלעג אַריינקומען אויף דער בינע אָן אויסגעפּוצטע אין אַ שוין-קליידעלע, מיין באַ'חניט פּנימ'ל אין אַ ראַם פון גאַלדענע לאַקן... (מיין מאַמע און פּייגע ווען זיי פּלעגן דאָס דערציילן האָבן באַך צוגעגעבן — „שיין ווי אַ מלאכ'ל“), האָט מיין טאַטע זיך ניט געקענט צוריקהאַלטן, מיך געכאַפּט אויף די הענט און מיר אויס-געקושט יעדן אבר... מיין טאַטע האָט מיך גאַרניט געוואַלט אַפּלאָזן... מיין מאַמע איז געשטאַנען אָן אַ זייט, אַ שמיכלענדיקע, אַ צופּרידענע...

אין יענעם סעזאָן טאַקע, האָב איך געמאַכט מיין צווייטן אויפּטריט אויף דער בינע פאַרן עולם... דאָס איז אויך געווען מיין מאַמעס אַ שפּיצל זיך אַפּצורעכענען מיט סארא'ן פאַר אַן עוולה אירער. מען האָט געשפּילט עפּס אָן אַריענטאַלישע אָפּערעטע. מיין טאַטע האָט געשפּילט אַ טערקישן גענעראַל, וואָס קומט אַלס העלדישער זיגער פון שלאַכטפּעלד. דער סולטאַן זיצט אויפן טראָן און נעמט אויף דעם גרויסן העלד... אויף ביידע זייטן טרעפּ, וואָס פירן צום טראָן, זיינען געשטאַנען די לייב-וועכטער פון סולטאַן, פאַרפּוצטע אין שיינע, קאַלירפולע מונדירן, מיט רויטע פּעזעס אויף די קעפּ. האָט מיין מאַמע באַשטעלט ביים גאַרדעראַבער אַ ספּעציעלן מונדירל פאַר מיר, און פאַרפּוצט מיט אַ רויטע פּעזע איבער מינע צעלאַזטע גאַלדענע לאַקן, מיך אוועקגעזעצט אין סאַמע מיטן פון די טרעפּ...

וועל איך דורכלאָזן די אלע באַגייסטערטע אַדיעקטיוון, וועלכע פּייגע און מיין מאַמע האָבן גענוצט אויף אַפּצומאַלן ווי שוין איך האָב אויסגעזען אין דעם טערקישן קאַסטיום, אַבער שטעלט זיך אַליין פאַר, מיין טאַטנס פּריידיקע איבערראַשונג, ווען פאַרנייגנדיק זיך פאַרן סולטאַן, האָט ער זיך פּלאַצלונג באַגענגט מיט מיין שיינענדיק פּנימ'ל... זיין פנים איז צעשטראַלט געוואָרן פון גרויס פּרייד, זיינע באַרימטע אַדלער'שע אויגן האָבן זיך צע-עפּנט און ממש צוגעזאַטן געוואָרן צו מיר.

אַנשטאַט צו ענטפּערן דעם סולטאַן אויף די לויב-ווערטער פאַר זיין

העלדישקייט אויפן שלאַכטפעלד, האָט מיין טאָטע אין עקסטאַז געשעפטשעט: „אוי, מיר זאָל זיין פאַר דיין שוין, זיס פּנימ'ל“. די מאַמע און פייגע זיינען באַשטאַנען אויף דעם, אַז איך האָב צוגעלייגט מיין פינגערל צו מיינע ליפעלעך און געזאָגט: „שאַ, מ'פילט (שאַ, מען שפילט)“.

איך בין דאָן געווען אַ מויד פון קנאַפע צוויי און אַ האַלב יאָר... אַלנפאַלס, מייין טאָטע האָט מיך שוין ניט אָפּגעלאָזט ביזן שלום אַקט. מיט מיר אויף די הענט זיך גענויגט פאַרן עולם און געהאַלטן מיך אין איין קושן און גלעטן.

אַזוי ווי איר זעט, האָט מיין מאַמע ניט פאַרלוירן איר גלייכגעוויכט, אפילו אין ניט-גאַר אנגענעמע סיטואַציעס, און זי האָט אָפט אירע פאַר-דרוסן און ערגערנישן פאַרוואַנדלט אין אַ שטיפערישן שפּיל. צו יענער צייט האָבן זיך צו איר גענומען שדכנ'ען אַ פאַר פון די אַנגעזעענע אַקטיאָרן. מ'פלעגט זיך אָפט צוזאַמענקומען ביי אונז אין הויז. זי האָט ביי זיך ניט געקענט באַשליסן וועמען פון זיי אויסצוקלייבן. זי האָט זיך גע'עצה'ט מיט פייגע'ן. אָבער זיי האָבן ניט געקענט זיך אַיינפאַרשטיין. האָט איר, אָבער, פייגע געגעבן אַן עצה ביי וועמען צו פרעגן.

צו יענער צייט איז קיין אַמעריקע געקומען אַ גאַר פיינער אַקטיאָר, זיגמונד פיינמאַן. דערצויגן אין אַ פיינער, באַלעבאַטישער משפּחה אין אַ רומעניש שטעטל, 15 מייל פון קישינעוו, דאָכט זיך אינטשעשט האָט דאָס שטעטל געהייסן. ער איז געווען אַן ערנסטער און זייער אַן אינטעליגענטער מענטש. ער איז גיך געוואָרן אַ פירנדיקער כוח אין דער דאַמאַלסטיקער טעאַטער-משפּחה, גיך פאַררעכנט געוואָרן אַלס איינער פון די סטאַרס. ער האָט אויך אַנגעשריבן אַ צאָל פיעסן פאַרן אידישן טעאַטער. אַ סך פון זיי זיינען מיט גרויס דערפאַלג געשפּילט געוואָרן אין יענע יאָרן און פאַרבליבן אין אידישן טעאַטער רעפּערטואַר. ער האָט צו זיך אַרויסגערופן גרויס דרך-אַרץ, סיי מיט זיין שוישפּילערישן טאַלאַנט, סיי מיט זיין אינטעליגענץ. מ'האַט זיך שטאַרק גערעכנט מיט זיין מיינונג, און מען איז באַווירקט געוואָרן פון זיין וואָרט.

ער איז אויך געווען פון די אַריינגייער צו אונז אין הויז. מיין מאַמע האָט זייער געהאַלטן פון אים. זיין אויפריכטיקייט, זיין ערנסטער בליק, זיין ערלעכע באַציאונג, סיי צום טעאַטער, סיי צו מענטשן, זיינען איר געווען צום האַרצן.

פייגע'ס עצה איז געווען, אַז זי, די מאַמע, זאָל פרעגן ביי פיינמאַנ'ען — ער וועט איר געבן די בעסטע מיינונג פון אַלע. האָט זי באַשלאָסן, אַז פייגע איז גערעכט, זי וועט זיך מיט אים אַן עצה האַלטן, ביי איר איז ניט

געווען מער קיין פראגע פון ווערן פארכאפט פון ליבע... זי האט שוין געהאט גענוג דערפון... אבער בלייבן אליין אויף איר גאנץ לעבן האט זי אויך ניט געוואלט. איז געווען די פראגע וועמען אויסצוקלייבן אויף צו טיילן איר לעבן.

איז איינמאל, ווען זיגמונד פיינמאן איז געווען ביי אונז אויף מיטאג, האט מיין מאמע מיט אים געהאט אן ערנסטן געשפרעך. זי האט געפילט, אז ער וועט זי ריכטיק פארשטיין און, קענענדיק אלע אקטיאָרן, וועט ער איר געבן אן ערליכע מיינונג. האט זי אים דערציילט פון די וואס שדכנ'ען זיך צו איר, און אים געפרעגט, ווער, דענקט ער, איז פאר איר דער פאסיקער אויף חתונה האבן. ער האט זיך אַ וויילע פארטראכט, ווי געוואויגן אין זיין געדאנק דעם און יענעם פון די אויסגערעכנטע אקטיאָרן, און קוקנדיק איר גלייך אין די אויגן, האט ער איר זייער ערנסט געזאָגט:

„ווי זאל איך דיר עס זאָגן, דיינע? מיין ערלעכע, מיין אויפריכטיקע מיינונג איז, אז צווישן די וואס דו האסט אויסגערעכנט, און איך קען זיי אלע זייער גוט, בין איך טיף איבערציגט, אז דער פאסיקסטער מאן, מיט וועמען דו קענסט האָבן אַ רואיק, מער ווייניק גליקלעך לעבן, בין איך אליין...“

מיין מאמע איז אויף אַ וויילע געוואָרן געפלעפט פון דעם גאָר אומדער-ווארטעטן פאָרשלאַג. אבער זיין אַפנהארציקער צוגאַנג האט איר שטאַרק אימפאָנירט... און וואס ליינגער זי האט דערפון געטראַכט, איז ער איר מער געפעלן...

זי איז אינגליכן געוואָרן מאַדאָם פיינמאָן. מיט דעם נאָמען האט זי אירע יאָרן אויסגעלעבט, זיך דערהויבן צו די העכסטע הויכן אין איר פאָרברייכער קאַריערע. דער נאָמען דיינע פיינמאָן איז באַרימט געוואָרן איבער דער גאַרער אידישער וועלט. דער נאָמען איז אין לאַנדאָן געוואָרן כמעט אַ לעגענדע...

מיר וועט נאָך אויסקומען, אין לויף פון מיין שרייבן, אונטערשרייכן געוויסע פאָסירונגען וועגן מיין אייגענעם לעבן אין לאַנדאָן. וועט איר זיך איבערציגן, וואס דער נאָמען דיינע פיינמאָן האט דאָרט מיט זיך פאָרגע-שטעלט. אבער דערווייל בין איך קנאַפע פיר יאָר אלט געווען, ווען אַט די וויכטיקע ענדערונג אין מיין קינדהייט איז געשען. און אויף ווי ווייט איך אליין קען זיך געדענקען און זיך דערמאָנען אין מיינע קינדער יאָרן, איז מיין טאטע געווען זיגמונד פיינמאָן... אז ער האט מיר געגעבן אַזוי פיל פאָטערלעכע ליבע און געטריישאַפט, ווי נאָר אַ קינד קען זיך ווינשן, האָב איך שוין אין אָנהויב פון מיין שרייבן אייך דערציילט.

דאָרף איך דאָ צוגעבן, אז געשען איז עס, פיינמאָן'ס אַריינקומען

אין מיין לעבן, אין א פּעריאָדע אין מיין קינדהייט, ווען פאַר אַ פאַר-
 יאָר, איז מיין טאַטע, יעקב פּ אַדלער, פון מיין לעבן אינגאַנצן פאַר-
 שוואַנדן. דאָס איז געשען אין דער צייט ווען סאַראַ אַדלער האָב געבוירן
 אירע ערשטע צוויי קינדער, מיינע שוועסטער פּרענציס און דזשוליאַ.
 זי האָט דאָן בשום אופן ניט דערלאָזן, אַז מיין טאַטע זאָל טיילן זיין פאַטער-
 לעכע ליבע צווישן זיי און מיר, אַזוי אַז פון דעם עלטער פון דריי יאָר ביז
 אַרום פינף אָדער זעקס פון מיינע קינדערשע יאָרן, איז ניט איך האָב גע-
 וואוסט, ניט איך קען געדענקען אַן אַנדער טאַטן ווי נאָר זיגמונד פּיינמאַן.

בומען מיר ענדלעך אין מיינע זכרונות צו דער צייט ווען איך קען
 אייך שוין דערציילן פון מיין לעבן, וואָס איך אליין געדענק. ווי אַ מויד
 פון קנאַפע פיר יאָר, ווען דער נאָמען פּיינמאַן איז אַריין אין מיין לעבן,
 קען איך שוין שעפן פון מיינע אייגענע זכרונות...

וועל איך לאָזן פאַר פּסיכאָלאָגן און פאַר קינדער דערציער צו פאַר-
 טייטשן פאַרוואָס און ווי אַזוי עס שטעלן זיך אָפּ פון די קינדער-יאָרן מער
 נאַרישע דעראינערונגען איידער ערנסטע... איך וועל ציען מיין לעבן פון
 יענער צייט, אַזוי ווי איך געדענק עס, מיט אַלע נאַרישקייטן און קינדערשע
 חנ'דלעך... קען איך ניט קאָווירן, אַז איך וועל זיין פינקטלעך אין דער
 אַרדנונג ווי די עפּיזאָדן זיינען געשען. איך וועל זיי אָבער געטריי איבער-
 געבן ווי איך געדענק זיי...

געדענקט זיך מיר, למשל, אַז ניט לאַנג איידער פּיינמאַן איז געוואָרן
 מיין טאַטע, האָט זיך אין מיין יונג מוח'ל פאַרקליבן אַ סאַרט פאַרדרוס,
 פאַרוואָס ביי אונז אין שטוב איז עפעס ניט אינגאַנצן אַזוי ווי אין די הייזער
 פון די שכנישע קינדערלעך, וואו איך פלעג זיך אָפט שפּילן... איך האָב
 זיך געפילט ווי געקריוודעט, אָדער אָפּגענאַרט, למאי ביי מיין מאַמען אין
 שלאָפּצימער, איז קיינמאָל ניטאָ קיין פאַפּאַ, ווי אין זייערע מאַמעס שלאָפּ-
 צימערן... איז ווען פּיינמאַן איז געוואָרן מיין פאַפּאַ, האָב איך אין אין
 שיינעם פּרימאַרגן, צונויפגענומען אַ סך פון מיינע שכנישע קינדערלעך,
 זיי אַריינגעפירט אין מיין מאַמעס שלאָפּצימער און אַ שטאַלצע, מיט באַרימע-
 ריי, זיי באַוויזן, אַז איך האָב שוין אויך אַ פאַפּאַ צו מיין מאַמען...
 פון אַרום יענער צייט, פּלאַנטערט זיך אין מיינע זכרונות אַ דינסט-
 מיידל מיטן נאָמען אסתר. און ביי איר האָב איך עס געפּרעגט די האַרבע
 שאלה, וואָס מאַטערט אַ סך קינדער פון יענעם עלטער: פון וואנען און

ווי אזוי קומען נייע קינדערלעך... האָט אָט די אסתר מיר געגעבן דעם ענטפער, אַז ווען אַ מאַמע וויל שטאַרק אַ ניי קינד, עפנט זיך ביי איר דער שאַרבן, און פון דאָרט נעמט מען אַרויס דאָס קינד... געדענק איך אַ גרויסע סעודה ביי אונז אין שטוב, אַ סך מענטשן זיינען געזעסן אַרום טיש. אסתר טראָגט אַריין אַ גרויסן פאַלומעסיק מיט פיש. ווען זי איז צוגע- קומען נאָענט צו מיר, האָב איך איר אַ צי געטאָן ביים אַרבל און מיט מיינע הענטלעך איר געוויון ווי אזוי ס'עפנט זיך דער שאַרבן, און מ'נעמט אַרויס דאָס קינד... אסתר האָט זיך אזוי שטאַרק צעלאַכט, אַז דער פאַ- לומעסיק מיט די פיש איז איר פון די הענט אַרויסגעפאַלן...

איך דערמאָן זיך אויך פון יענער צייט אַ סדר ביי אונז אין שטוב. פאַפּאָ פיינמאָן, אַ פאַרפּוצטער אין אַ ווייסן קיטל מיט אַ ווייסער יאַרמולקע, זיצט אויף קישנס. ביים לאַנגן טיש זיצן אַ סך, אַ סך געסט. איך פרעג די פיר קשיות. אַלע צאַצקען זיך מיט מיר. מ'קושט מיד, מ'גלעט מיד, מ'קנייפט מיד אין די בעקלעך... די מאַמע ווייזט מיר ווי אזוי אַרויסצו/גנב'נען דעם אפיקומן... איך טו עס זייער געשיקט, אָבער מיין פרייד ווערט פאַר- שטערט —

פאַפּאָ האָט מיד פּלוצלונג זייער שטרענג צוגערופן צו זיך, און מיט אַן ערנסט פנים מיר געזאָגט: „צירעלע, ביסט דאָך גאַר אַ גנב'טע! איך האָב זיך שטאַרק צעוויינט און האָב זיך פאַרענטפערט: „מאַמע מיר געהייסן“. ער האָט מיד געכאַפט קושן... אַלע האָבן געלאַכט... איך האָב געקוקט און ניט פאַרשטאַנען...

מיין ערשטע לאַנגע באַן-רייזע. מיר פאַרן קיין שיקאַגאַ, וואו מיין טאַטע- מאַמע זיינען אַנגאַזשירט פאַרן סעזאָן. איך בין אַרום פיר און אַ האַלב יאָר אַלט. איך ווער דאָרט זייער שווער קראַנק מיט אַסטמאַ. מ'נעמט מיד אין שפיטאַל. וואָלט איך געפאַלגט די דאָקטוירים דאָרט, וואָלט איך אייך איצט ניט געדאַרפט מאַטערן מיט מיינע זכרונות... מיינע ביידע נעמען, צילי פיינמאָן און צילי אַדלער, וואָלטן שוין לאַנג געווען פאַרגעסן... און סיי ווי וואָלטן זיי ניט פאַר אייך, ניט פאַר קיינעם עפעס געמיינט... די דאָקטויר- רים האָבן מיט זיכערקייט און אויטאָריטעט פאַרזיכערט מיין טאַטע-מאַמע, אַז ס'איז אַ פאַרפאַלענע זאַך... מ'קען פאַר מיר גאַרניט טאָן... איך וועל סיי-ווי לאַנג ניט לעבן... בעסער נעמען מיד אַהיים אויף די לעצטע פאַר טעג מיינע... אָבער למען השם, אַלע פענסטער האַלטן פאַרמאַכט און, חלילה, ניט לאָזן קיין ברעקל זונשיין אויף מיר...

איין דאָקטאָר האָט יאָ מיט אַ האַלבן מויל אַרויסגעזאָגט אַ סברה, אַז אפשר, אויב מ'זאָל מיד באַלד נעמען קיין קאַליפּאָרניע, און אויב איך וועל דער-

ציען ביז מ'וועט מיר אהין ברענגען... איז אפשר... אפשר... און כאַטש ס'איז זיי זייער שווער אָנגעקומען צונויפקלאַפֿן די היפשע סומע אויף הוצאות קיין קאַליפֿאָרניע, האָט מיין מאַמע, אין אירע הויכע חדשים פון איר שוואַגן- גערשאַפט מיט מיין שוועסטער לילי, מיט אַ שווער האַרץ זיך גענומען פֿאַקן אויף דער ווייטער רייזע... אַ שכנה אונזערע האָט גענומען צושטיין צו מיין מאַמע, אַז זי זאָל נאָך פרובירן גיין מיט מיר צו אַ דאָקטאָר, וואָס זי האָט געהערט, אַז ער איז גאָר אַ וואונדער — זייער אַ גרויסער דאָקטאָר, כמעט אַ פּראָפעסאָר — דר. קידיש, אויב איך געדענקט ריכטיג.

„ער“, זאָגט זי, „איז אַן אַלטער דאָקטאָר, שוין איבער אַכציק... קיין קינדער וויל ער שוין ניט אויפנעמען... ער ווערט זייער גערוועזן... קינדער לאָזן זיך ניט און ס'איז שווער זיי צו אונטערזוכן... דערצו איז ער אויך אַ ביסל טויבלעך... און ניט זעלטן אַ קאָפעטשקע פֿאַרשניאַשקעט, אָבער זאָל די מאַמע פרובירן“...

זי איז צוגעשטאַנען, ניט אָפּגעלאָזט, ביז די מאַמע, כדי איר צו- פּרידנשטעלן, איז אַוועק צום דאָקטאָר... זי איז אים ממש צו די פיס געפֿאַלן, אים פֿאַרויכערט, אַז איך בין אַנדערש פון אַלע קינדער. ער וועט זיכער ניט האָבן קיין צרות מיט מיר...

איז, הפנים, באַשערט געווען, אַז איך זאָל אייך יאָ מוטשען מיט מיינע זכרונות... דער אַלטער דאָקטאָר איז ווייכער געוואָרן. איך שטעל מיך פֿאַר, אַז מיין מאַמעס דראַמאַטישער אָפּיל, אין וועלכן זי האָט אַריינגע- לייגט איר גאַנצן שוישפּילערישן טאַלאַנט, האָט געווירקט... ער האָט צוגעשטימט מיך אויפצונעמען... געדענק איך, אַז מיין מאַמע האָט מיר אַ סך מאָל אָנגעזאָגט צו ענטפערן הויך אויף אַלע פֿראַגן וואָס דער דאָק- טאָר וועט מיר פֿרעגן, און פֿאַלגן אַלץ וואָס ער וועט מיר הייסן, אָפּילו אויב ס'וועט מיר זייער וויי טאָן...

ביי דער אונטערזוכונג האָט ער גאָר אָנגעקוואַלן פון מיר — מיך געגלעט, מיר עטלעכע מאָל געזאָגט אַז איך בין זייער אַ שיין מיידעלע. אָבער „דו טאָרסט ניט רעדן אַזוי הויך; ס'איז ניט גוט פֿאַר דיין העלזעלע“... ער האָט זיך דאָן געווענדעט צו מיין מאַמע: „מאָדאַמעניו, זייט ניט פֿאַר- צווייפּלט, איר דאַרפט זיך גאָר ניט זאָרגן... איך פֿאַרויכער אייך, אַז ניט שפּעטער ווי אין דריי חדשים און נאָך אפשר פֿריער, וועט אייער קינד זיין פּולשטענדיק געזונט“.

מיין מאַמע האָט זיך שטאַרק צעווייגט און געכאַפט אים קושן די הענט... דער אַלטער דאָקטאָר האָט זי אָנגעכאַפט ביי די אַקסלען — „ניין, ניין, ליבע פרוי, טוט עס ניט! און איר האָט ניט וואָס צו וויינען, אייער שיין, געראַטן

מיידעלע וועט זיין אלרייט, אבער איר האט איר ניט געדארפט הייסן שרייען אזוי הויך, ס'איז ניט גוט איצט פאר איר העלזעלע...". מיין מאמע האט ווי פארשולדיקט געקוקט אויף מיר, א גליקלעכע און א צופרידענע...

„פארגעסט קאליפארניע“, האט דער דאקטאר ווייטער גערעדט, — „און פארגעסט אויך וואס די דאקטוירים האבן אייך געזאגט וועגן לופט און זון... פארקערט, צעפענט אלע פענסטער, און ווען נאך די זון שיינט, זייט מיט איר אין דרויסן, ווארעם אָנגעטאָן...“

ער האט איר געגעבן א פאר פלעשלעך מעדיצין, און פאר אלץ גענומען ביי איר איין דאלאר... פאר'ן אוועקגיין האט ער מיך געקושט און מיר געגעבן צען סענט אויף קענדי: „ביזט זייער א וואויל קינד... זאלסט פאלגן אלץ, וואס דיין מאמע וועט דיר הייסן...“

דורך דער גאנצער צייט פון מיין קראנקייט, האב איך ניט געקענט לאכן, ווייל פון לאכן פלעג איך זיך שטארק פארהוסטן, אזש ווערן בלוי... נאך עטלעכע וואכן פון דעם אלטן דאקטארס באהאנדלונג, האט פיינמאן איינמאל דערהערט א קלינגענדיקן געלעכטער פון מיין צימער. ניט טויט, ניט לעבעדיק איז ער אריינגעלאפן צו מיר. ערשט איך לאך מיט מיין געוויינלעך-קינדערשן געלעכטער, און ס'שאדט מיר ניט. איך הוסט ניט מער... ער האט מיך א חאפ געטאן אויף די הענט, און ווי א משוגע'נער ארומגעלאפן מיט מיר איבערן הויז און כמעט היסטעריש געשריען: „דו לאכסט! לאכסט, ציליקו! דו וועסט לעבן און זיין געזונט!! איך לאך פון דיין טאטן...“

אזוי ווי איר זעט, האב איך די שיקאגער דאקטוירים אָפּגעטאָן אויף טערקיש און בין געבליבן לעבן. און אזוי עד היום, ווייס איך ניט ווער ס'איז דערפון ארויס דער געווינער... אז די וועלט וואלט זיך גאנץ גוט געקענט באגיין אן מיר, — אפילו מיט מינע ביידע נעמען, — צילי אדלער און צילי פיינמאן — אין דעם בין איך זיכער... און איך אליין געדענק אויך מאמענטן אין מיין לעבן, ווען איך האב עס געהאלטן פאר א נארישקייט, וואס איך האב זיך דאן אזוי איינגעשפארט... ניט מער וואס פאר מינע עלטערן איז עס געווען א גרויסער נצחון און פרייד... .

טאקע אין שיקאגא איז מיין מאמע אינגיכן געלעגן געווארן, און איך האב געקראגן א קליין, שייך, פוכיק שוועסטערל, ליליקו. אבער איך האב שוין געוואוסט, אז מען דארף ניט עפענען דעם שארבן אויף צו קריגן א קינד... . ס'איז זייער טשיקאווע ווי אזוי מיין שוועסטער האט געקראגן איר נאָמען. פיינמאן איז געווען שטארק באגייסטערט פאר ביבלישע נעמען. האט זיך אזוי געמאכט, אז מיין מאמע איז געווען אויף דער צייט מיט מיין

שוועסטערל, ווען ס'איז געגאנגען די סדרה „ויצא“, וואו עס ווערט דערציילט, אז די מוטער לאה האָט יעקב'ן געבוירן אַ טאָכטער דינה. איז פיינמאָנען איינגעפאלן, אז ביי אונז זאָל עס זיין פאַרקערט. דינה, מיין מאַמע, הייסט עס, זאָל געבוירן לאה'ן. און אזוי איז עס געווען.

אַמעריקע האָט, פאַרשטייט זיך, פון לאה'ן געמאַכט לילי — די איצטיקע האַרציקע שוועסטער מיינע, לילי זאָן.

נאָכן סעזאָן אין שיקאַגאָ זיינען מיר צוריקגעקומען קיין ניו יאָרק. זיגמונד און דיינע פיינמאָן זיינען געווען די סטאַרס אין „רומעניען אָפּעראַ הויז“, אַ אידיש טעאַטער אויף דער באַועריי. מיר האָבן געוואוינט טאַקע איבער דעם טעאַטער. יענעם סעזאָן איז מיט גרויס דערפאַלג געגאנגען פיינמאָנ'ס באַרימטע מעלאָדראַמע, „חנה'לע די פּינשיעריין“. אין יענער פּיעסע האָט פיינמאָן ספּע-ציעל פאַר מיר געשריבן אַ קינדער-ראַלע אין וועלכער איך האָב זיך גאָר-גאָר אויסגעצייכנט. ספּעציעל איז דאָרט געווען אַ סצענע וואו איך ליג זייער, זייער קראַנק. אָבער דאָס שטערט מיר ניט צו זינגען אַ לאַנגן דועט מיט פיינמאָנ'ען, וועלכער האָט געשפּילט דעם גוטן, געטרריען זיידן, איך געדענק נאָך אַפילו דעם רעפּריין פון דועט. וועט איר אפשר לאַכן און חוּק-מאַכן פון די ווערטער, אין טעאַטער-לשון הייסט עס די „ליריקס“, אָבער איך פאַרזיכער אייך, אַז טייכן טרערן זיינען יענעם סעזאָן אין טעאַטער פאַר-גאָסן געוואָרן, ווען איך מיט פיינמאָנ'ען האָבן דעם דועט געזונגען...

אַט איז דער רעפּריין :

אַ טאַטעלע און אַ מאַמעלע,
גלעטן, קושן זייער קינד ;
דאָס קינד ווערט קראַנק, ווי טוט זיי באַנג,
און מירעטעט דאָס געשווינד ...
איך האָב אויך אַ טאַטעלע,
וואָס וואַרפט מיך אין מיסט ווי בלאַטעלע ...
אוי אוי, אוי וויי, ווי ס'ברענט מיין הערץ,
אוי זיידעניו, פּילסטו מיין שמערץ ...
מיך היילן דער מאַמעס טרערעלעך,
איך שלינג זיי ווי די פּערעלעך,
איך לעבעדיק יתומה'לה,
איך, פאַרוועלקטעס בוימעלע ...

נעבעך, האַרצרייסנדיק, ניט אמת? ... מיט אונז אין דער פּיעסע האָט דאָן געשפּילט דער געניאַלער קאַמיקער, זיגמונד מאַגילעסקאָ. ער האָט דעם עולם פאַרגיטיקט פאַר אַלע זיינע טרערן מיט הונדערטער האַרציקע געלעכ-טערס. געדענק איך, אַז שוין דעמאָלט — כאַטש איך צווייפל, אַז אַלס קינד פון פינף, פינף-און-אַ-האַלב יאָר, האָב איך שוין פאַרשטאַנען זיין געניאַלן

טאלאנט — פלעג איך אים כסדר נאכקוקן פון די קוליסן, ווען ער איז געווען אויף דער בינע, זיך איינגעגראָבן אין אים מיט מיינע גרויסע אויגן, און נאָכגעפּאָלגט זיין יעדן ריר און קער, זיין יעדע מינע און באַוועגונג... מ'האַט מיך ניט געקענט אָפּרייסן... ביז היינטיקן טאָג, ווען נאָר איך טראַכט און דערמאָן זיך אין דעם געטליכן חן פון דעם אומפאַרגעסלעכן זיגמונד מאַגולעסקאָ, נעמט מיך אַרום אַזאַ וואַרעמקייט. איך פיל אַ גוואַלדיקע דאַנק-באַרקייט וואָס מיר איז באַשערט געווען צו זיין אין נאָענטער באַרירונג מיט אַט דעם גאָט-געבענטשטן קינסטלער, וואָס איך האָב זיך געקענט וואַרעמען אין די שיינענדיקע שטראַלן פון זיין ריזיקן טאַלאַנט.

יענעם סעזאָן, אין אונזער וואוינונג איבער דעם רומעניען אָפּעראַ הויז, אויף דער באַוערי, האָט זיך פּלוצלונג דער מלאַך המות ווידער דערמאָנט אין מיר, און זיך פאַרמאַסטן אויף מיר... פיינמאַן איז געווען אַ ליידנשאַפט-לעכער רויכערער, וואָס מ'רופט ביי אונז אין אַמעריקע — אַ „טשעיִן-סמאָר-קער“. איז ער איינמאַל אַ בייטאַג איינגעשלאָפּן מיט אַ ברענענדיקן סיגאַרעט אין האַנט. עס האָט אויסגעבראַכן אַ שרעכלעכע שרפּה. אונזער וואוינונג איז שנעל אַרומגעכאַפט געוואָרן אין פּלאַמען, די מאַמע, פייגע און מיין שוועס-טערל לילי זיינען הפנים ניט געווען אין שטוב, פיינמאַן, אַ שטאַרק צעברענטער, אַ פאַר'חלש'טער, האָט זיך קוים אַרויסגראַטעוועט. איך בין געשלאָפּן אין מיין אַלקער, צו וועלכן די פייערצונגען האָבן זיך געצויגן, ניט ווייט פון אונז, אין שרייבער'ס טעאַטער קאַפע, אויף גרענד סטריט, איז געזעסן מיין טאַטע יעקב פ. אַדלער. עמיץ האָט אים געבראַכט די נייעס פון דער שרפּה. געדענק איך ווי ער לויפט מיט מיר אויף די הענט, אָן איינגעוויקלטע אין אַ ליללעך. זיינע ווייסע צעשוּיבעטע האָר, זיינע גרויסע צעשראַקענע אויגן זע איך נאָך פאַר זיך. איך געדענק אַבער ניט וואוהין ער האָט מיך גענומען...

די צייט איז געקומען ווען מ'האַט מיך געדאַרפט פאַרשרייבן אין „פאַבליק-סקול“. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז מיין מאַמע זאָל מיך פאַרשרייבן אַלס צילי פיינמאַן, ווי אַנדערש? צוויי קינדער אין שטוב, זאָל איינע הייסן פיינ-מאַן און די אַנדערע אַדלער?... מיט דעם האָט זיך מיין מאַמע אויך פאַר-שפּאַרט אַ טאַפּלטן האַרצווייטיק. ערשטנס, וואָלט פאַפּאָ פיינמאַן זיך דערפון שטאַרק געערגערט און עס וואָלט אפשר, חלילה, אַריינגעבראַכט אַ שטיקל שאַטן אין זייער שיינעם משפּחה-לעבן... ער האָט מיך זייער שטאַרק ליב געהאַט, און אים איז ניט געווען צום האַרצן, אַז איך זאָל טראַכטן וועגן אַן אַנדער טאַטן... צווייטנס, האָט זי מיט דעם אַרויסגענומען אַ שווערן פּלאַנטער אין מיין קינדיש מוח'ל, אַ טיפע צערודערונג אין מיין יונג הערצל... אַרום יענער צייט איז אונזער משפּחה פאַרגרעסערט געוואָרן מיט נאָך

מיין משפחה פון פיינמאן'ס צד

זיגמונד פיינמאן

דיינע פיינמאן

דזשאָו, בעקי, לילי און איד, צילי פיינמאן.

מיין פייגע

מיין זיידע ר' יוסף חיים שטעטין

מיין שוועסטער לילי, מיין מאמע און איד.

צוויי קינדער. עס זיינען געקומען וואוינען מיט אונז פיינמאָנ'ס צוויי קינדער פון זיין ערשטער פרוי — אַ אינגל אַרום מיין עלטער, דזשאָ, און אַ מיידעלע, בעקי, אַ יאָר צוויי אינגער. האָט עפעס קיין גוואַלדיקער שלום-בית צווישן אונז קינדער ניט געהערשט. פאַרוואָס? אַט, קינדער... אָבער אין איין זאָך בין איך זיכער, ווען צווישן אַט די פיר פיינמאָן-קינדער, וואָלט איינס געהייסן אַדלער, וואָלט דער שלום-בית געווען אַ סך ערגער...

פאַרשטייט זיך, אַז קיין טומל אין שטוב האָט ניט געפעלט. פיר קינדער, קיין עין-הרע, קענען אָנפילן אַ שטוב מיט גוואַלדן און געשרייען. האָט טאַקע פייגע נעבעך געהאַט צו זינגען און צו זאָגן. זי האָט זיך קיין עצה ניט געקענט געבן מיט אונז. אין אונזערע שטענדיקע שלאַכטן, און קינדערשע מלחמות, ווען די מאַמע איז געווען אינדערהיים, איז זי געווען די „שטילשטאַנד-קאַמיסיע“... און איר פלעגט אָפט געלינגען צו מאַכן שלום צווישן אונז. אָבער ניט שטענדיק איז עס איר אָנגעקומען גרינג...

געדענק איך ווי איינמאַל, אין צייט פון אַ צעיושעטן קאַמף אונזערן, ווען מיין מאַמעס בעסטע „דיפלאַמאַטישע“ באַמאָונגען האָבן ניט געווירקט איינצושטעלן אַ שלום צווישן אונז, האָט זי אַ פאַרצווייפלטע גערופן פיינ-מאַנען פון זיין צימער: „זיגמונד, גיכער, קום אַהער, דיינע קינדער און מיינע קינדער, שלאָגן אונזערע קינדער“...

ווי איר זעט, האָט מיין מאַמעס שטיפערשישע נאַטור, גאָר אָפט איר געהאַלפן מיט איר הומאַר און ווייך, בייצוקומען די שווערע מאַמענטן אַן כעס און ערגערניש.

הפנים, אַז אַט די נייגונג האָב איך אויך גע'ירש'נט פון מיין מאַמען. געדענקט זיך מיר, אַ יאָר אַדער צוויי שפעטער — איך פלעג דאָן זייער-אָפט שפילן „קינדער-ראָלן“ אין אידישן טעאַטער. זיינען אַ צאָל פון מיינע חברי'ם-לעך און חבר'טעס צו מיר צוגעשטאַנען — זיי האָבן מיך געזען אין דער אַדער יענער ראָלע, זיי זיינען זיכער, אַז אויף דער בינע, קוק איך אויס אַ סך העכער און גרעסער — איך זאָל זיי זאָגן ווי אַזוי איך מאַך עס.

האָב איך מיט זייער אַן ערנסטן פנים, זיי אויסגעזאָגט דעם סוד... זיי האָבן מיר אָבער פריער געמוזט צוזאָגן אַז זיי וועלן דעם סוד, הלילה, קיינעם ניט דערציילן. „מיר אַקטיאָרן האָבן אלע אַזאַ ספרושינקעלע אין אונזער רעכטן דיך, אַז מיר דאַרפן ווערן העכער, גיבן מיר אַ דריי אַזאַ שרייפעלע און מיר ווערן אויסגעצויגן... ווילן מיר ווערן קלענער, דרייען מיר דאָס שרייפעלע אויף צוריק, און מיר לאָזן זיך אַרונטער... דאָס אָבער קענען מיר נאָר טאַן ווען מיר זיינען אויף דער בינע“...

זייט דאָן, פלעגט אָפט טרעפן, אַז פלוצלונג האָט איינער אַדער אַ

צווייטער מיך אַ כאַפּ געטאָן אַרום טאַליע, און מיט די פינגערלעך גע-
טאַפּט און געזוכט דאָס ספרושינקעלע מיט דעם שרייפעלע... פלעג איך
זיך שטאַרק צעלאַכן און שרייען זיי זאָלן מיר אויפהערן קיצלען. אָבער
מיט דעם האָט זיך עס ניט געענדיקט. צוויי פון מיינע בעסטע און נאַענסטע
חבר'טעס, ווען מיר זיינען געווען אַליין ביי אונז אין שטוב, האָבן זיך ביי
מיר גענומען בעטן איך זאָל זיי ווייזן דאָס ספרושינקעלע... זיי האָבן
זיך געשוואוירן מיט די הייליקסטע קינדער-שבועות, אַז זיי וועלן עס
קיינעם, קיינעם ניט דערציילן... זיי זיינען דאָך מיינע בעסטע און גע-
טרייסטע חבר'טעס, זיי מעג איך געטרויען... איך האָב מיט אַן ערנסטער
טרויעריקער מינע, כמעט מיט טרערן אין די אויגן זיי פאַרזיכערט, אַז
ס'איז ניטאָ קיין זאָך אין דער וועלט, וואָס איך וואָלט זיי ניט געטרויט...
אָבער דאָס קען איך, און טאָר בשום אופן ניט טאָן...

„אַט וועל איך אייך איצט אויסזאָגן עפעס וואָס נאָר אייך געטרוי איך
עס. איך ווייס אַז איר וועט עס קיינמאָל פון אייער מויל ניט אַרויסברענגען.
איר זאָלט וויסן, אַז איידער מיר קריגן אַט דאָס ספרושינקעלע, באַשווערט
מען אונז, אַז מיר טאָרן עס ניט ווייזן אפילו אונזערע אייגענע טאַטע-
מאַמע... איר ווילט דאָך ניט אַז ס'זאָל, חלילה, עפעס געשען מיט מיר
שלעכטס?“

אַזוי ווי איר זעט, האָלט איך דעם סוד מיין גאַנץ לעבן... איך וועל עס
אפילו אייך אויך ניט ווייזן...

דער דערפאַלג פון „חנה'לע די פינישערין“, סיי די פיעסע, געשריבן
פון פיינמאַן, סיי דאָס שפילן פון זיגמונד און דיינאַ פיינמאַן, האָט זיי דער-
הויבן צו גאָר אַ וויכטיקער פּאָזיציע אין דעם וואַקסנדיקן אידישן טעאַטער
אין ניו יאָרק. אַזוי, אַז אַ סעזאָן אָדער צוויי שפעטער, טרעטן זיי אַריין ווי
שותפים מיט דוד קעסלער'ן און בערטאַ קאליש אין טהאַליע טעאַטער.
אויך מיין אייגענער דערפאַלג אין יענער פיעסע, האָט מיך געשטעמפלט
אַלס „סטאַר קינדער ראַליסטקע“. בין איך אויך געוואָרן אַ טייל פון יענער
טרופע. מוז איך זיך פאַר אייך מודה זיין, אַז אין אַנזען פון איצטיקן נעבעכ-
דיקן צושטאַנד פון אונזער אידישן טעאַטער, טוט מיר אַזוי טרויעריק באַנג,
און עס נאָגט מיר מיין האַרץ, ווען איך דערמאָן זיך דעם צוזאַמענשטעל פון
דער טרופע יענעם סעזאָן אין „טהאַליאַ טעאַטער“...
ווילט זיך מיר שטאַרק גלויבן, אַז צווישן אייך, איז נאָך דאָ אַ היפשע

צאל מענטשן, וואָס געדענקען אליין, אָדער זיינען גוט באַקאַנט מיט יענער עפאַכע, וואָס האָבן אַ גוטן בעגריף און ס'טליעט נאָך אין זייער זכרון די זיסע טרייסט, דאָס דערפרייענדיקע געמיט, וואָס דאָס אידישע טעאַטער האָט געבראַכט צו די מאַסן גרינע, עלנטע, און בענקענדיקע אימיגראַנטן פון יענער צייט... וועל איך אַוודאי דערוועקן אַ ציטער אין אייערע הערצער, ווען איך וועל דאָ אויסרעכנען די נעמען פון יענער טרופע.

וויילט זיך מיר זייער צו קענען אָנצייכנען זייערע נעמען פינקטלעך, אין דער אַרדנונג ווי זיי זיינען דאָן געווען אַנאַנסירט. דאָס איז געווען גאָר אַ וויכטיקער עלעמענט אין טעאַטער-לעבן... דער „ווי אַזוי“ און אין וועל-כער רייע דער נאָמען זאָל שטיין אין די אַנאַנסן, אין וועלכער זייט און ווי גרויס די מאַס פון בילד אויף די אַפישן... דאָס האָט פאַרשאַפט פאַרדרוס און האַרצווייטיק... ווי אויך פריידיקע דערגרייכונגען אין לעבן פון א סך שוישפילער. מ'האָט דערפאַר געקעמפט מיט ציין און נעגל... וואָלט איך באַגאַנגען אַ זינד דאָס צו איגנאָרירן...

ווייס איך אָבער, אַז אַ סך טעאַטער רעצענזענטן, און די ליטעראַרישע וועלט בכלל שרייבן מיט חוזק און ביטול פון אַט דער אַקטיאָרישער „שוואַכ-קייט“ אָדער „קליינלעכקייט“, ווי זיי באַצייכנען עס... און איך האָב דאָס געפיל אַז אַ היפשער טייל פון עולם איז גענויגט אַנצונעמען אַט די מיינונג, און דערפאַר זיך אַפט איזדיקעוועט איבער אונז, אַקטיאָרן... האָלט איך עס פאַר אַ חוב צו מיינ פראַפעסיע, צו מיינע קאַלעגן און צו זיך אליין, צו פרובירן פאַרטייטשן די באַדייטונג פון אַנאַנסן, און די וויכטיקע ראָל וואָס זיי האָבן געשפילט אין די קאַריערעס פון אַקטיאָרן...

די קנאַפע זעקס צענדליק יאָר וואָס איך האָב געדינט אידיש טעאַטער, גיבן מיר, דוכט מיר, אַ רעכט, צו רעדן מיט אויטאָריטעט סיי וועגן טעאַטער-לעבן און סיי וועגן אַקטיאָרן... איז אָבער דער ענין גאַרניט אַזוי „אויבן-אויפיק“, איך זאָל עס קענען אַפּפּטר'ן מיט עטלעכע שורות... עס נעמט אַריין אַ סך קאַמפליקאַציעס און אַן אַ שיעור פראַבלעמען, וואָס מאַטערן דעם שוישפילער אין דער אַנטוויקלונג פון זיין קאַריערע. וועל איך פרו-בירן פאַנאָדערוויקלען און קלאַר מאַכן די אַלע שטרויכלונגען, וואָס מיר שוישפילער דאַרפן בייקומען אויף אונזער וועג...

איז, ראשית, די אַנאַנסן... מיר וואָלטן צו יעדער צייט גרייט געווען אַרויסצוטערעטן פאַר עולם, אַן שרייענדיקע אַנאַנסן, אַן פאַראויסלויפנדיקע, אי-בערטריבענע, באַנאַלע לויב-געזאַנגען און שבחים, האָבנדיק צוטרוי סיי צום עולם, סיי צו אונזערע פעאיקייטן, אַז מיר וועלן קריגן די פאַרדינטע אַנער-קענונג. ווען-זשע איז דאָס אָבער, גערעדט געוואָרן? ווען דאָס וואָלט געווען

דער כלל פאר אלעמען. ווען אין די זעלבע אנאנסן, וואלט דער סטאר-באלע-באס, אדער ער און זיין פרוי, אדער צוויי סטאר-באלעבאטים מיט זייערע פרויען ניט פארנומען דעם גרעסטן פלאץ פון אנאנס, וואו מיט קידוש-לבנה'דיקע אותיות, און ריזיקע בילדער שרייען זיי זיך אריין אין די אויערן, אויגן און מוחות פון ברייטן עולם... די נעמען פון די אנדערע אקטיארן אין דער טרופע ווערן קיים דערמאנט, מיט רשיכתב, ווי מיר רופן עס, מיט „פליגן-פינטעלעך“... ממילא ווערן זיי שוין דערמיט מינימיזירט און אומ-וויכטיק, סיי פארן עולם, סיי פאר די פארוואלטערס און באלעבאטים פון טעאטערס...

ענדיגט זיך עס ניט בלויז מיטן פארשוועכטן כבוד פון די אקטיארן פארן עולם. דאס רופט זיך שטארק אפ אויף זייער קאריערע, זייערע פארדינסטן, זייער חיונה. ביים ווערן אנגאזשירט אין טעאטער און ביים באשטימען דעם וועכענטליכן געהאלט שאצט אייך דער באלעבאס אפ לויט דעם, וויפיל אייער נאמען מיינט פאר דער קאסע. האט זיך געמוזט אנהויבן א געיעג פאר מער אנגעזעענע אנאנסן — צו האבן דעם נאמען מיט גרעסערע אותיות, דאס בילד גרעסער און אין א פראמינענטן פלאץ אויף די אפישן.

די „סטארס“, אבער, האבן דאס באקעמפט. כדי אנצוהאלטן זייער סטאזש אלס סטארס, און טאקע זייערע פעטע גאזשן, איז עס געווען אין זייערע אינטערעסן, אז די אנדערע שוישפילער אין זייער טרופע, זאלן זיך חלילה ניט אנווען צופיל... האט זיך געשאפן די לאגע, אז ניט דער טאלאנט פון אקטיאר, נאר די אנאנסן האבן באשטימט דעם גאנג פון זיין קאר-יערע...

קען איך זיך ניט צוריקהאלטן, ביי דער געלעגנהייט, דא איבערצורגעבן מיינע א דערפארונג מיט דעם געניאלן, אומשטערבלעכן דוד קעסלער. דאס האט גאר א נאענטע שייכות צו אונזער ענין.

פאסירט האט דאס אין די גאר ערשטע יארן פון מיין קאריערע אלס „צילי אדלער“. דוד קעסלער האט מיך געוואלט האבן אלס זיין „לידינג לידי“, אויף א זומער-טור איבער אמעריקע. בין איך אודאי געווען אין זיבעטן הימל און מיין הארץ האט ממש געשפרונגען פון פרייד, וואס דוד קעסלער טרויט מיר אן די הויפט ראלע אין זיינער א פיעסע. חוץ זיין גרויסן טאלאנט, איז ער געווען באוואוסט אין דער פראפעסיע, אלס איינער פון די געציילטע, אנערקענטע סטארס, וואס האט כסדר געוואלט שפילן נאר מיט גוטע טאלאנטירטע אקטיארן. קיין סך אזעלכע זיינען דאן ליידער ניט געווען, האב איך זיך געפילט דערפון זייער געשמייכלט.

אבער גלייכצייטיק, האב איך אינסטינקטיוו דערפילט, אז דאס איז מיין

געלעגנהייט צו דערהויבן מיין פאזיציע אין דער פראפעסיע. ער האָט מיך געבעטן אים טרעפן אין „שטארק'ס קאָפּע“, סעקאָנד עוועניו און האוסטאָן סטריט — עסן לאַנטש מיט אים און ריידן וועגן מיין אַנגאַזשמאַ. ווייס איך ניט וואו ס'האָט זיך צו מיר גענומען דער מוט, נאָר רעדנדיק מיט אים וועגן מיינע באַדינגונגען, האָב איך מיט שרעק אין האַרצן און מיט אַ ציטער אין מיין קול אים געזאָגט, אַז איך וואָלט וועלן זיין אַנגאַסירט גלייך מיט אים. ער האָט צעעפנט זיינע גרויסע, שטרענגע אויגן, און מיט אַ זייער אַייב־דרוקספולע מינע, געקוקט אויף מיר און קיין וואָרט ניט געענטפערט. איך האָב זיין שטומן אויסדרוק אויסגעטייטשט אין מיין מוח, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגן: „צילי, ווי קענסטו אַזאַ זאַך פאַרלאַנגען? ווי קומסטו צו מיר? ביסט נאָך אַ קינד קעגן מיר!“

איך האָב זיך אַנגעהאַלטן ווי אַ טרינקנדיקער אין אַ שטרוי, און איי־בערבוֹיגנדיק זיך נעענטער איבערן טיש צו אים, האָב איך זייער האַרציק געענטפערט זיין שטיל־שווייגן:

„מיינט איר טאַקע, מר. קעסלער, אַז איר וועט דערמיט ווערן דערניי־דעריגט? ... אַז אייער באַרימטקייט וועט חלילה דערפון געמינערט ווערן, אַז אייער גרויסער נאַמען וועט קלענער ווערן? ... פאַרוואָס זאָלט איר מיך ניט דערהויבן צו זיך און העלפן אַ יונגער, ראַנגלענדיקער שוישפילערין דער־גרייכן אַ העכערן שטאַפל אין איר קאַריערע? ...“

זיין שטרענגער בליק איז ווי מיטאַמאַל מילדער געוואָרן. זיינע שאַרפע אויגן האָבן אויף מיר געקוקט מיט צאַרטקייט און וואַרעמקייט. ער האָט אַנגעכאַפט מיין האַנט איבערן טיש און אַזוי דראַמאַטיש, ווי נאָר ער האָט געקענט, האָט ער געשטאַמלט:

„ביסט גערעכט ... דו צילי, דו פאַרדינסט עס ... דיר קומט עס ... דיין טאַלאַנט ... „יור רייט“ ... אַלרייט ... בלייב מיט מיר ... יו שעל העוו איט“.

קענט איר זען פון דער פּאַטאַסטאַטישער קאַפּיע, אַז קעסלער האָט געהאַלטן וואָרט. בין איך אַוודאי אַלע מיינע יאָרן אים געווען דאַנקבאַר דערפאַר. איך צווייפל אָבער זייער אויב עס זיינען געווען נאָך אַזעלכע פּאַלן אין אונזער גאַנצער טעאַטער געשיכטע.

פאַרקערט, דער איבלדיקער „סטאַר סיסטעם“ האָט געפירט דערצו, אַז אַ צאָל אומדערפאַרענע אַנפאַנגער־שוישפילער, און אפילו טאַלאַנטלאָזע, זעלבסט־געקרוינטע אַקטיאָרן האָבן בלוז מיטן כוח פון „זיין אַ באַלעבאַס פון אַ טעאַטער“, אַדער האָבן אַ מאַן אַלס באַלעבאַס, מיט איבערטריבענע, שרייענדיקע אַנאַנסן זיך אַרויפגעשריגן צו דער מדרגה פון „סטאַרס“, מ'שטיינס

דער ערפאלג פון א פיעסע הענגס אפ פון דריי זאכען:

(1) די פיעסע זעלבסט (2) די אקטיארען
(3) דאס טהעאטער

די בעסטע פיעסע איז פער אידן. זי איז די שיינעסטע זינגען נים זעכענטס מיט דער זעלבסטער בענאפאטיים צו קענען פארשטעלן פאר אינו די אמת'ע מיטען זייערע נייטטיגע זינגען און פרייען אין די מאטעריעל פון זייער שטרעקע און אין די מאטעריעל פון זייער אפטייע בראטעס.

דייזיד קעסלער איז סיריע אדלער

זינגען זעכענטס פון דאס בון קעסט צו קענען פאר אינו מאלען דאס לעבען אזוי פראמיש מיטען אזוי הארצען זעכענטס אז אינו זייערע קעסלער און אינו זייערע נישמות זענען בוכסעבלוך מיטגעריסען ביו צו זענען זעכענטס. דאס פיעסע

דער אידישער גרויבען

אז די ריכטיגע פיעסע פיר די ריכטיגע אקטיארען זינגען די פיעסע אין זעכענטס געווארען אין ניוארק אין קעסלער'ס טהעאטער. דאס איז דער מאכט דעם גרעסטען פאר און די אינטעליגענטסטע קרייזען. די אידישע פרעסע, און אייבנאום, האט געווענען א לויב געוואנג צו דער פיעסע אין צו די שיינעסטע. דאס איז פון די פיעסען זעלבסט זינגען א פיעסען איינדרוק. אויף די צושינגע און עס זינגען זיך אהר זענען נאך אפאר און נאך אפאר.

דאס טהעאטער

זינגען זעכענטס פון דאס בון קעסט צו קענען פאר אינו מאלען דאס לעבען אזוי פראמיש מיטען אזוי הארצען זעכענטס אז אינו זייערע קעסלער און אינו זייערע נישמות זענען בוכסעבלוך מיטגעריסען ביו צו זענען זעכענטס. דאס פיעסע

געזאגט, און מיט דעם ניט נאָר געשעדיקט אונז שווישפילער, נאָר ממש דע-
גראַדירט דעם ווערט פון טעאַטער פאַרן ברייטן עולם.

די געשיכטע פון אונזער טעאַטער פאַרמאָגט ליידער אַ היפשע צאָל
אַזעלכע פּאַלן. און ניט דווקא ערגיץ אין קליינע פּראָווינץ טעאַטערלעך, נאָר
אויך אין גאָר וויכטיקע טעאַטערס אין ניו יאָרק און אַפילו אין געוויסע
פאַרזוכן אויף אַזוי-גערופענע קונסט-טעאַטערס. די וואָס זיינען בעקאַנט מיט
דער געשיכטע פון אונזער טעאַטער, איז דער ענין ניט פרעמד ...

האַב איך פאַר אייך עטוואָס קלאָר געמאַכט, אַזוי האָף איך, דעם ענין
„אַנאַנסן“. אַ סך ערנסטער אָבער איז דער ענין פון ראָלן. וואָסערע ראָלע איר
קריגט, און ווי אַזוי זיי צו שפּילן ... די ווערטער אַליין זיינען נאָך ניט די
ראָלע ... צווישן די ווערטער ליגט באַהאַלטן די נשמה פון דעם כּאָ-
ראַקטער, וואָס זיי דאַרפן פאַרשטעלן. דאַרף דער אַקטיאָר זיך פאַרטיפּן,
אַריינדריןגען און צעגלידערן יעדעס וואָרט, יעדע פּראָזע, יעדן געדאַנק,
כדי צו געפינען און באַלעבן די נשמה פון כּאַראַקטער. גאַנץ אַפט קומט
אונז אויס צו גישטערן, און פּרובירן צו דערגרונטעווען דאָס לעבן פון
באַטרעפּנדיקן כּאַראַקטער, פאַר אַ סך, אַ סך יאָרן איידער ער באַווייזט זיך
אויף דער בינע. מיר דאַרפן אויך אויף זיך און מיט זיך אַ סך אַרבעטן מיט
אונזער פיגור, אונזער קול, אונזער מימיק און באַוועגונג ביז ס'געלינגט אונז
צו באַשאַפן דעם מענטשן, וואָס דער מחבר האָט אין זיינע ווערטער באַהאַלטן.
איז עס, ווי איר זעט, גאַרניט אַזאַ לייכטער ענין.

פאַרשטייט זיך, אַז איך רעד דאָ פון אַקטיאָרן מיט אַן ערנסטער באַ-
ציאונג צו טעאַטער. איך אונטערשרייך דאָס נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל.
ווייל ליידער, ליידער, איז אין אונזער פּראָפעסיע דאָ אַ היפשע צאָל אַקטיאָרן
וואָס די אַלע זאַכן ליגן זיי ניט אין דער לינקער פּיאַטע. זיי טוען אָפּ זייער
טאָג אַרבעט אויף דער בינע, פּונקט ווי יעדער אַרבעטער אין שאַפּ ... האָב
איך אַפט געהערט, אַז אפילו אין שעפּער זיינען אויך דאָ באַלמעלאַכעס וואָס
האַבן אַן ערנסטע, אַ געוויסנהאַפּטע באַציאונג צו זייער אַרבעט און, פאַר-
קערט, אַזעלכע וואָס באַציען זיך מיט לייכטזיניקייט, אומפאַראַנטוואָרטליכ-
קייט, אַבי אַפּצו/פּטרין ... אין טעאַטער-פּאָך איז דער אונטערשיד פון ערנסט-
קייט און לייכטזיניקייט אַ סך אַ וויכטיקערער פּאַקטאָר ווי אין אַ שאַפּ.
מוז איך דאָ צוגעבן, אַז ווען איך האָב פּריער גערעדט וועגן די שוועריקייטן,
וואָס דער ערנסטער אַקטיאָר האָט ביים שאַפּן זיין ראָלע, האָב איך אין
זיינען געהאַט ראָלן אין פּיעסן, געשריבן פון ליטעראַריש-קינסטלערישע פאַר-
פּאַסער, שאַפּונגען אין וועלכע סיי די טעמע, סיי די סיטואַציעס, סיי די
איינצולע כּאַראַקטערן, זיינען געבויט מיט קינסטלערישער וויזיע, מיט פּסי-

כאלאגישן אנאליז און וועבן זיך ווי א רעזולטאט פון לאַגישער, מענטשליכער האַנדלונג. דאָ העלפט אונז דעם מחבר'ס קינסטלערישע שאַפונג צו זוכן, צו דערגרונטעווען אונזערע ראָלן.

אונז קומט דאָך אַבער אויך אויס צו שפּילן ראָלן אין זאָגענאָנטע טעאַטער-„מאַכערייקעס“, וואו פון די אַלע זאַכן איז ניטאָ אַ לעק... ווי פּלעגט חזק'ן אונזער גרויסער דוד קעסלער: „פעסניעס געשריבן מיט דער קני און פאַרטראַכט מיט דער „פּיאַטע“ — אַן לאַגיק, אַן לייב און לעבן, אַן מענטשלעכע געשטאַלטן... אין אַזעלכע „מאַכערייקעס“ איז פאַר דעם ערנסטן אַקטיאָר דאָס דערגרונטעווען זיין ראָלע ממש „קריעת ים-סוף“...

און איך דאַרף דאָך דאָ ניט דערקלערן, אַז דער יונגער אַקטיאָר האָט קיין דעה ניט איבערן אויסוואַל פון ראָלן... ער האָט אַפּילו זייער זעלטן אַ דעה אין וועלכן טעאַטער ער זאָל זיך אַנגאַזשירן... ווי גייט דאָס ווערטל: „וויסטו אין מלחמה גיין, מוזטו פּולווער שמעקן“... איך קען אייך אַבער מיט אַ ריינעם געוויסן פאַרויכערן, אַז דער ערנסטער אַקטיאָר וועט ביי זיך ניט פּוועל'ן אַרויפצוגיין שפּילן אַ ראָלע אפּילו אין ערגסטן שונד ביז ער וועט ניט דערגרונטעווען דעם כאַראַקטער און וויסן באַשטימט פאַרוואָס ער טוט אויף דער בינע וואָס ער טוט, און זאָגט וואָס ער זאָגט... און ניט האַבן-דיק די הילף פון פאַרפאַסערס „שרייבן“, מוז ער מיט זיין אייגענער אינטו-איציע דאָס דערגרונטעווען.

ווייל איך דאָ דערמאָנען, ווי אַ ביישפּיל, מיינעם אַ האַרציקן חבר און פּריינט, אַ שווישפּילער, וואָס אין די קנאַפע צוועלף יאָר, וואָס ער האָט געשפּילט אין אידישן פּראָפעסיאָנאַלן טעאַטער, האָט ער מיט זיין רייזיקן טאַלאַנט זיך איינגעקריצט אין די הערצער פון אַלע ליבהאַבער פון בעסערן טעאַטער און ביי די ערנסטע קריטיקער און רעצענזענטן אונזערע. ער האָט אין מיין קאַריערע, און אין מיין פּערזענלעכן לעבן געשפּילט גאָר אַ וויכ-טיקע און אינטימע ראָלע... מיר וועט נאָך אויסקומען אַ סך, אַ סך צו רעדן פון אים... ער איז, ליידער, פון אונז גרויזאָם אַוועקגעריסן געוואָרן אין סאַמע בלי פון זיין לעבן, קוים אין פּערציקסטן יאָר זיינעם — דער וואונדערלעכער שווישפּילער, יחיאל גאַלדשמיד, איך ברענג דווקא אים פאַר אַ ביישפּיל ניט בלויז צוליב מיינע פּערזענלעכע סימפּאַטיעס און זיסע זכרונות וועגן אים... נאָך ווייל זיין פּאַל וועט אַמבעסטן אַרויסברענגען וואָס איך וויל דאָ אונטערשטרייכן...

גאַלדשמיד איז געקומען קיין אַמעריקע אַלס יונגער אינגל, כמעט אַן וויסן, דערציאָגן געוואָרן אויף די גאַסן פון „האַרלעם“, וואָס האָט זיין וויסן זיכער ניט באַרייכערט... ער איז געקומען צום טעאַטער דורך די דראַמאַטישע

קלובן, ספעציעל דעם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, וואו דער באַוואוסטער שריפטשטעלער און טעאַטער-קריטיקער, יואל ענטין, איז געווען דער פירער און לייטער. ווען ער איז ענדלעך נאך שווערער מי אויפגענומען געוואָרן אַלס מיטגליד פון דער אידישער אַקטיאָרן יוניאָן, איז ער דוקא אָנגעקומען אין איינעם פון אונזערע אויסגעשפראַכענע שונד־טעאַטערס, און אַלס זיין ערשטע ראַלע אין פראַפּעסיאָנאַלן טעאַטער איז אים אויסגעקומען צו שפּילן אַ גענגסטער, אַן אַלפּאַנז, אַ חיה אין מענטשן געשטאַלט“... ער האָט זיך אין דער ראַלע שטאַרק אויסגעצייכנט. האָבן אַ צאַל ערנסטע רעצענזענטן אונטערשטראַכן, אַז ס'איז צו באַוואונדערן וואָס אין דער חיה'שער געשטאַלט האָט גאָלדשמיד צו זיך אַרױסגערופּן אַ געוויסע סימפּאַטיע.

אין אַ געשפרעך מיט איינעם פון די רעצענזענטן האָט גאָלדשמיד אים דערציילט ווי אַזוי ער האָט אויסגע'חלומ'ט דעם גענגסטערס היים, זיין קינד־הייט, די אומגעבונג, די גאַסן־יונגען מיט וועלכע ער האָט זיך דערצויגן, ביז ער איז געקומען צו זיין שטאַנד אַלס גענגסטער און אַלפּאַנז... האָט דער רעצענזענט זיך געוואונדערט — פון דעם אַלעם איז דאָך אין דער פּיסע קיין וואָרט ניט דערמאָנט... האָט אים גאָלדשמיד דערקלערט: „איך האָב דאָס אַלץ אַליין געמוזט אויס'חלומ'ען און דערגרונטעווען, אַנדערש וואָלט איך זיך צו דער ראַלע ניט געקענט צורירן“...

אַט דער רױער טאַלאַנט גאָלדשמיד'ס, האָט מיך מיט זיין שפּילן דער־מאַנט אין אונזער געניאַלן דוד קעסלער, וואָס איז אויך געווען זייער אָפט באַטיטלט אַלס אַ „רויער דימענט“, „עי דאָימאַנד אין דהי ראַף“... גאָלד־שמיד וועט מיר אַ סך העלפּן אין מיינע באַשרייבונגען מיט טשיקאָווע עפיזאָדן פון זיין קורצער קאַריערע אין אונזער טעאַטער.

איך האָף אַ ס'איז מיר געלונגען אייך צו באַקענען מיט די שווערע אַנשטרענגונגען, וואָס דער ערנסטער אַקטיאָר מאַכט דורך אין פראַצעס פון שאַפן זיין ראַלע. טרעפט אַבער ביי אונז גאַנץ אָפט, אַז דער אַקטיאָר ווערט דערפאַר באַלוינט מיט פאַרדרוס און האַרץ־ווייטיק... ניט, חלילה, ווייל ער נעמט ניט אויס ביים עולם, אָדער ער געפעלט ניט די רעצענזענטן. גאַר פאַרקערט, דווקא ווען ער געפעלט אַלעמען, איז דאָ אַ געפאַר, אַז ס'זאָל דעם „סטאַר“ ניט געפעלן... ס'זיינען דאָ „זאָגענאַנטע“ סטאַרס, וועל־כע קענען ניט און ווילן ניט דערלאָזן אַז אַ צווייטער אַקטיאָר אָדער אַן אַנדער ראַל אויסער זייערע זאָל זיך אָנזען. דאָס איז זייער בעסטע באַוואָ־רעניש, אַז זיי זאָלן זיין די הויפט אַטראַקציע ביים עולם, אַז נאָר אויף זיי זאָל מען קוקן, אַז נאָר זיי זאָלן זיך אָנזען... .

דאָס ברענגט אונז צו דער סאַמע ערנסטער קרענק פון אונזער טעאַטער

— דער ניט-סאָלידער און וואַקלדיקער פונדאמענט, אויף וועלכן אונזער טעאָטער איז פון אָנהויב אָן געבויט און אַוועקגעשטעלט געוואָרן — די „סטאַר-סיסטעם“... ביי לייטן איז דער קינסטלערישער טייל פון טעאָטער אינגאַנצן אָפגעטיילט פון דעם געשעפטלעכן טייל; ס'איז דאָ דער באַלעבאַס וואָס זאָרגט פאַר דעם געשעפט; ס'איז דאָ דער קונסט-דירעקטאָר, אָדער רעזשיסער, וואָס זאָרגט פאַר דעם קולטורעלן און אַרטיסטישן טייל; ניט דער באַלעבאַס, ניט דער רעזשיסער מוז דווקא זיין אַן אַקטיאָר. אַלענפאַלס אין דעם טעאָטער וואו זיי פונקציאָנירן פיגורירן זיי בשום אופן ניט אַלס אַקטיאָרן, מיט גאָר, גאָר זעלטענע אויסנאַמען. דער באַלעבאַס באַמיט זיך אויסצוקלייבן און קויפן אַ פּיעסע, וואָס ער האַפט אַז זי וועט אַפּעלירן צום עולם.

דאָן נעמט עס איבער דער רעזשיסער. ער אַרבעט אויס זיין רעזשי-פּלאַן מיט זאָרג נאָר פאַר דער פאַרשטעלונג. ער שאַפט זיך זיינע באַשטימטע מיינונגען, וועלכע מאַמענטן אין דער פּיעסע זאָלן באַלויכטן ווערן און וועלכע ס'זאָלן בלייבן אין שאַטן; וועלכע כאַראַקטערן ער וויל אַרויסהויבן און וועל-כע ער וויל לאָזן אין הינטערגרונד. ער שאַפט אַזוי צו זאָגן, אַ גאַנצע קאַמ-פּאָזיציע, אין וועלכער יעדער טייל מוז זיין אין פינקטלעכן טאָן, יעדע פיגור אַריינגעפאַסט אין דער ריכטיקער ראַם.

ניט דער סטאַר אָדער סטאַריכע, ניט דער הויפט העלד אָדער העלדין פון דער פּיעסע האָט וועלכע ס'איז דעה אין דעם אופן ווי אַזוי די פּיעסע זאָל געשטעלט ווערן, און אַוודאי האָבן זיי ניט קיין דעה אויף די ראַלן. זיינען ערנסטע אַקטיאָרן אייביק דאַנקבאַר דעם אמת-קינסטלערישן רעזשיסער פאַר געבן זיי אַנווייזונגען און, פאַר פירן זיי אין דער ריכטונג צו וועלכער ער צילט אין זיין רעזשי-פּלאַן.

ביי אונז, אָבער, ליגט אַלץ אין איין האַנט — אין דער האַנט פון „סטאַר“. ער איז דער באַלעבאַס, ער באַשטימט די פּיעסע, ער טיילט אויס די ראַלן, ער רעזשיסירט, ער לערנט אַלעמען ווי אַזוי צו שפּילן טעאָטער. זיין פאַ-טענט אויף די אַלע קונסטן איז בלויז דער פאַקט וואָס ער איז באַלעבאַס און סטאַר. גאָרניט זעלטן צווינגט ער דעם אויטאָר צוצושניידן די פּיעסע און די ראַלן כדי זיי זאָלן בעסער דינען זיינע קליינלעכע אַמביציעס, זיין ביליקן געשמאַק. גאַנץ אָפט טוט ער עס אַליין, אָן דעם אויטאָרס וויסן... די אומגליקלעכע קאַנסעקווענצן, דער טרויעריקער סך-הכל פון דער סיסטעם האָבן זיכער צוגעטראָגן אַ גרויסן חלק צו דער מורא'דיקער ירידה פון אידישן טעאָטער.

כדי צו באַקרעפטיקן מיינע מיינונגען וועגן דעם פאַטאַלן שאָדן וואָס

די „סטאַר-סיסטעם“ האָט אונזער טעאַטער געבראַכט, מוז איך אייך דאָ ברענגן גען כאַטש עטלעכע עפּיזאָדן, פון די הונדערטער, וועלכע איך האָב געהאַט די געלעגנהייט מיטצומאַכן דורך די פּילע יאָרן מיינע ביים טעאַטער. זיי וועלן פאַר אייך בולט'ער אונטערשרייכן די הפּקות, די חוצפּה, דעם „עולם גולם“ באַגריף וואָס האָט זיך אין אונזער טעאַטער איינגעפּרעסן אַ דאַנק דער „זאַגענאַנטער סיסטעם“. איר וועט דאָן אפשר בעסער פאַרשטיין מיינע טענות, מיין „איך באַשולדיק“...

ווייס איך אַז איך גיי דאָ אויף גלאַז... איך וועל דערפאַר אין די עפּיזאָדן אָנגעבן די נעמען בלויז פון די געקרייודעטע, כדי איר זאָלט האָבן די זיכערקייט, אַז דאָס זיינען ניט קיין אויסגעטראַכטע מעשות. איך וועל אָבער ניט דערמאָנען די נעמען פון די קרייודע-מאַכערס... אַ טייל פון זיי זיי-נען שוין לאַנג אויפן עולם האמת. אויב עמעצער פון מיינע לעבעדיקע קאַלעגן וועט זיך דערקענען צווישן די שולדיקע, מעג ער עס פאַרדייען גע-זונטערהייט.

ביי אַ פאַרשטעלונג אין גאָר אַן אָנגעזעענער פּראָווינץ-שטאָט האָט דער אַקטיאָר סעם אויערבאַך, אַ שוואַגער פון מיין באַרימטן שוואַגער, יוסף שייב-גאַלד, געשפּילט די ראַלע פון אַ טאַטן. דער „סטאַר“ האָט געשפּילט זיין זון, וואָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען די הויפּט-ראַלע. האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז כאַטש דער סטאַר האָט אויערבאַכ'ס „טאַטע ראַלע“ היפּשלעך אַרומ-געשניטן, האָט סעם פונדעסטוועגן ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג געקראָגן אַ גרויסן אַפּלאָז פאַר אַ געוויסער פּראָזע אין אַ דיאַלאָג מיטן זון זיינעם, דעם „סטאַר“. ביי דער צווייטער פאַרשטעלונג אויף מאַרגן, אַז ס'איז געקו-מען צו דעם דיאַלאָג, האָט דער „סטאַר“, דער זון, הייסט עס, אַזוי געזאָגט: „איך ווייס, איך ווייס, טאַטע, וואָס דו ווילסט מיר זאָגן“, און האָט אַליין אַפּגעזאָגט די פּראָזע און אויסגעכאַפּט די פעטש...

סעם אויערבאַך איז אַ קאַלטער לונג-און-לעבער, אָבער ניט קיין נאַר. ער איז אויך פון די אַקטיאָרן וואָס לאָזן זיך ניט, ווי מ'זאָגט עס, „שפּייען אין דער קאַשע“... איז ער קאַלט און געלאַסן צוגעגאַנגען צום טיש, וואו דער זון, דער סטאַר, איז געזעסן, דעמאָנסטראַטיוו אַרויסגעלייגט אויפן טיש זיין געלט פון קעשענע, זיין גאַלדענעם זייגער מיט דער קייט, זיין דימענטענעם פינגערל, און געזאָגט גאַנץ הויך, אַז אַלע אין טעאַטער זאָלן הערן:

„נאַ, נאַ, זון מיינער, נעם דאָס אויך צו, דיר קומט דאָך אַלץ!!!“

ער האָט דערביי גענומען אויסטאַן זיין רעקל: „ווילסט אפשר מיין

גאַרניטור אויך?! דיר איז דאָך קיין זאַך ניט גענוג!!!“

דער סטאר האָט זיך, חלילה, ניט געפילט געטראָפן פון אויערבאַכ'ס געלונגענער לעקציע... ניט מער, וואָס פון יענעם אינצידענט אָן האָט ער זיך פאַרזיכערט, אַז יעדע פּראָזע אין אַ פּיעסע וואָס האָט אַ שאַנס פאַר אַן אַפּלאָוז, זאָל זיין נאָר אין דער „סטאַר-ראַלע“.

אַ צווייטער עפּיזאָד — מיט מיר אַליין.

איך האָב געשפּילט אין פּילאָדעלפּיער אַרטש סטריט טעאַטער. דער באַלעבאַס איז געווען דער באַרימטער אַנשלאַ שאַר. ער איז געווען אַ זייער קלוגער טעאַטראַל, אַ גאַנץ פּיינער פּיעסן-שרייבער, און פון די געציילטע טעאַטער באַלעבאַטים, וואָס האָבן געפּירט זייער טעאַטער מיט אַ שטרענגער דיסציפּלין און ניט דערלאָזט קיין הפּקות אין זיין טעאַטער... מיר זיינען געווען זייער גוטע פּריינט. האָט ער יענעם סעזאָן, פאַר אַ ספּעציעלער פּאַר-שטעלונג, באַשלאָסן צו שטעלן די באַרימטע פּיעסע „דער ישיבה-בחור“, פון זאָלאַטאַרעווסקי, און ביי מיר גע'פּועל'ט איך זאָל שפּילן די הויפּט-ראַלע, „אַביגדור'ל“, אַ ראַלע אין וועלכער דער אומפאַרגעסלעכער באַריס טאַמאַ-שעפּסקי האָט זיך באַרימט געמאַכט.

ס'איז געווען פאַר מיר אַ גוואַלדיקע אַנשטרענגונג — דאָס אויסלערנען אויסנווייניק אַזאַ גרויסע ראַלע מיט דער מוזיק. דער באַרימטער חזן און קאַמפּאָזיטאָר יודעלע בעלזער, זייענדיק דער מוזיקאַלישער דירעקטאָר פון טעאַטער יענעם סעזאָן, האָט געדאַרפּט צוליב מיר די מוזיק איבערשטעלן — אַ פאַר טענער נידעריקער פאַר מיר און באַלד אַ פאַר טענער העכער פאַרן כאָר. גלויבט מיר, אַז ביז יענער פאַרשטעלונג, אין אַ ראַלע וואָס איז ווייט פון מיין זשאַנד, און טראָגט מיט זיך אַ שטיק געשיכטע פון אידישן טעאַטער, איז מיין נערוועזיטעט אַלץ מער און מער געשטיגן...

זיצנדיק אין מיין גאַרדעראַב, שוין אַנגעטאַן און גרימירט אַלס „ישיבה בחור“, דערטראָגן זיך צו מיינע אויערן שטילע רייד פון אַן אַקטריסע, וואָס האָט געקוואַקעט אויף אַ סטאַר... הער איך ווי זי זאָגט:

„איר וועט שוין זען וואָס איך וועל איר היינט אַפּטאַן. איך בין דאָך שוין אויף דער בינע, ווען זי מאַכט איר אויפּטריט אַלס אַביגדור'ל אין ערשטן אַקט, וועל איך זי אוועקלייגן איבער מיינע קני און איר אַזוי אַריינצימבלען, אַז זי וועט דעם גאַנצן אַוונט ניט קענען זיצן...“

אַ פאַרציטערטע בין איך געוואָרן. דער געדאַנק פון אַזאַ סצענע אויף דער בינע פאַר אַן עולם, האָט מיך ממש דערשיטערט. איך מוז דאָס אַפּ-שטעלן... אָבער ווי אַזוי?! זי איז פיזיש אַזוי פיל שטאַרקער פון מיר... איך וועל אויף דער בינע זיך ניט קענען ווערן קעגן איר... מיט איר איצט האָבן אַן איבעררייד, האָב איך מורא געהאַט, אַז איך וועל זיך אַזוי

אויפרעגן, אז עס וועט ווירקן אויף מיין שפילן... בין איך געוועסן אין גע-
האקטע צרות, געזוכט וועגן און מיטלען ווי אזוי אויסצומיידן די בושה און
ווייטיק, און איך האב זיך דערטראכט.

איך האב זיך דערמאנט, אז אנשל שאר איז א סך יארן געווען א סו-
פליאר, און זייער א גוטער סופליאר, האב איך געשיקט אים זאגן, אז איך
מוז אים תיכף זען, איידער דער פארהאנג גייט אויף, איידער איך גיי ארויף
אויף דער בינע. ער איז, פארשטייט זיך, געקומען. האב איך זיך גענומען
בעטן ביי אים, אז אזוי ווי איך בין זייער גערוועזן צוליב מיין ראָלע, וויל
איך ניט אנדערש, אז ער זאל היינט סופלירן.

„מיט דיר אין סופליאר-קעסטל וועל איך זיין זיכערער מיט מיין ראָלע“.

האב איך אים דערקלערט.

ס'האט ניט געהאלפן זיין רעדן און טענה'ן. איך האב אים פעסט געזאגט:
„אנשל, איך וועל אנדערש ניט ארויפגיין שפילן... איך האב דיר צוליב
געטאן און מיך געלאזט איינרעדן צו שפילן אזא ראָלע, מעגסטו מיר צוליב
טאן און היינט זיצן אין קאסטן“...

ער האט קיין ברירה ניט געהאט. ער האט מיר געמוזט נאכגעבן. פאר-
שטייט איר דאך, אז יענער אקטריסעס פלאן איז איר, נעבעך, צעשטערט
געוואָרן... ווען זי האט דערזען אים זיצן אין סופליאר-קאסטן, האבן איר
אָפגענומען הענט און פיס... און דאָס לשון אויך... אזוי האב איך זיך
פארהיט פון ווערן א געצוואונגענער שותף אין א סצענע פון הפקות און
ווייטיק...

אנשל שאר האט קיינמאל ניט פארשטאנען פארוואס איך האב זיך פלוצ-
לונג אזוי פארליבט אין זיין סופלירן, בפרט ווען ער האט באַלד ביים ערשטן
אָקט דערזען, אז איך קען מיין ראָלע אויף אויסווייניק... האב איך אים
געלאָזט זיך וואונדערן...

כדי איר זאָלט ניט מיינען, אז בלויז אויף דער פראַווינג האט מען זיך
דערלויבט אומרעכט און הפקות וועל איך דאָ ווידער אויפלעבן מיין ליבן
פריינט יחיאל גאָלדשמיד, וואָס האט די מערסטע יארן פון זיין קורצן לעבן
אויף דער בינע געשפילט אין בעסערע אידישע טעאַטערס אין ניו יאָרק. דער
עפיזאָד איז א סך אָן ערנסטערער און גייט א סך טיפער...

פאָסירט האט עס אין איינער פון די סאַמע דערפאָלגרייכסטע פיעסן
פון בעסערן אידישן רעפערטואַר. די ראָלע וואָס גאָלדשמיד האט געדאַרפט
שפילן איז, לויטן אינהאַלט פון דער פיעסע, געווען כמעט אַ הויפט-ראָלע.
איז עס אָבער געווען אַ ראָלע, וואָס האט ניט קיין סך רייד. כאָטש ער געפינט
זיך אויף דער בינע דעם גרעסטן טייל פון יעדן אָקט, האט מען די ווערטער

פון זיין ראָלע געקענט אַפּוּזאָגן אין עטלעכע מינוט. זיין ראָלע האָט געהאַט מער פינטעלעך ווי ווערטער... אָט די פינטעלעך האָט ער דורך זיין שווייגן געדאַרפט אַרויסברענגען, כדי צו ציען דעם מיסטשישן פּאָדעם, וואָס דער מחבר האָט אין זיין ווערק אַריינגעוועבט — אַ זייער קאָמפּליצירטע ראָלע. גאַלדשמיד איז ניט געווען פון די אַקטיאָרן וואָס דערלויבן זיך מיט ביליקע טעאַטער־קונצן מאַכן דעם עולם קוקן אויף זיך... האָט ער, נעבעך, אין די ערשטע וואָכן פון פּראָבע געבלאַנדזשעט און 'געטאַפט אַ וואַנט' און אַלץ ניט געקענט געפינען דעם מיסטשישן פּאָדעם פון זיין ראָלע. דער „סטאַר“, וואָס איז „זעלבספּאַרשטענדלעך“ אויך געווען דער רעזשיסאָר, האָט אים ניט געהאַלפּן, ניט, חלילה, ווייל ער האָט ניט געוואַלט. ווי מיר אַלע, ווי גאַלשמיד אַליין, האָט אויך דער רעזשיסאָר געפילט, אַז יחיאל ברענגט ניט אַרויס זיין ראָלע ווי ס'באַדאַרף צו זיין... לויט דער אַנגענומענער מעטאָדע פון אונזער רעזשי, האָט דער רעזשיסאָר געהייסן גאַלשמיד'ן אים נאָכזאָגן, אים נאָכמאַכן. אָבער דאָס העלפט זייער ווייניק אַ ראָלע צו דערגרונטעווען... דער שוישפילער מוז פילן און פאַרשטיין זיין ראָל דורך און דורך כדי צו קענען אַרויסברענגען אַלע ניואַנסן און קנייטשעלעך מיט אייגענע מיטלען, אין דער מאָס פון טאַלאַנט און פעאַיקייט וואָס ער פאַרמאַגט... אַלענפאַלס, גאַלדשמיד'ן האָט עס ניט געהאַלפּן...

ענדלעך, מיר זיצן אַלע ביי אַ פּראָבע, און ס'קומט זיין ערשטער אויפ־טריט אין ערשטן אַקט און ווי נאָר יחיאל האָט אַרויסגערעדט די ערשטע עטלעכע זאַצן, האָבן מיר אַלע אויפגעלויכטן. צום ערשטן מאל האָבן מיר אַלע דערפילט דעם אמת אין זיין טאָן... עס איז פאַר אונז אַלעמען פּלוצ־לונג קלאָר געוואָרן די מיסטישע אַנדייטונג, וואָס דער מחבר האָט אין זיינע פינטעלעך באַהאַלטן... ווען ער האָט די סצענע געענדיקט, האָבן מיר אַלע אַפּלאַדירט. דער רעזשיסאָר האָט אויך געקוואַלן און שטאַרק אַפּלאַדירט...

מיטן גאַנצן פיזישן כח און וואויל־יונגערישקייט, וואָס גאַלדשמיד האָט פאַרמאַגט, איז ער געווען זייער סענטימענטאַל, און אין געוויסע פּאַלן, גאַנץ נאַאוון. נאָך דעם ספּאַנטאַנעם אַפּלאָ, האָבן זיך אים אַזש געשטעלט טרערן אין די אויגן... דאָס קענען אפשר בלויז פאַרשטיין די, וואָס האָבן אַ באַג־ריף פון די מאַטערנישן וואָס דער ערנסטער שוישפילער גייט דורך ביי די פּראָבען, ווען ער בלאַנדזשעט אין אַ ראָלע, און זיין איבערפילט האַרץ ווען ער געפינט ענדלעך דעם ריכטיקן וועג... איז ער אַ באַגייסטערטער צו־געאַנגען צום רעזשיסאָר און, איבערוועלטיקט פון זיין גערירטקייט, אים געפּראַווט איבערגעבן זיינע געפילן:

„איר וויסט גאַרניט ווי איך האָב געליטן פון מיין בלאַנדזשעניש...

איך בין נעכט ניט געשלאָפֿן... איך האָב געזוכט און גענישטערט... און ענדלעך נעכטן, צוויי ביינאַכט, לייענענדיק נאַכאַמאַל און ווידעראַמאַל די פּיעסע, האָב איך פּלוצים דערטאַפּט דעם פּאַדעם פּון דער ראַלע... ס'איז מיר ליכטיק געוואָרן אין די אויגן... איך בין שוין אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפֿן... אַ סך מאַל איבערגעגאַנגען מיין ראַלע ביז יעדעס וואָרט און יעדעס פּינטעלע איז מיר קלאָר געוואָרן..."

איז וואָס, מיינט איר, האָט דער רעזשיסאָר אים געענטפּערט אויף זיין אָפּנהאַרציקער ווידוי? ער האָט ביז געזאָגט:

„ווער דאַרף אייער טראַכטן?! ווער בעט אייך זוכן? איך זוך פאַר אייך..."

איר דאַרפט גאַרניט טאָן — איר טוט נאָר וואָס איך הייס אייך?!
דאַרף איך אייך אָפּמאַלן ווי גאַלדשמיד האָט, נעבעך, געפּילט נאָך אַזאַ עפּנטלעכער דערנידערונג? ער האָט גאַנץ שנעל פּאַרלוירן זיין גאַנצע סענטי-מענטאַליטעט, זיין פנים האָט זיך געענדערט און ער האָט אַזש געציטערט פּון אויפּרעגונג... אָבער עטלעכע אַקטיאָרן האָבן זיך אַריינגעמישט, דעם ענין ווי ניט איז פּאַרגלעט און אויסגעמיטן אַן ערנסטן סקאַנדאַל... מען האָט דער-פּירט דעם עפּיזאָד צו גאַר אַ צופּרידנשטעלנדיקן סוף פאַר אַלעמען.

אַט שפּילט מען שוין די פּיעסע, ס'איז דער ערשטער סוף-וואָך, זונטיק נאַכט, נאָך דער פינפטער פּאַרשטעלונג, האָט דער סטאַר אַריינגערופּן צו זיך אין גאַרדעראַב אַ געוויסן טעאַטראַל, אַ ליבהאַבער פּון בעסערן אַידישן טעאַטער, אַ נאַענטער פּריינט פּון אַ סך אַנגעזעענע אידישע שוישפּילער, און ער האָט אים געזאָגט:

„איר ווייסט, איך האָב זיך היינט קוים געקענט קאַנצענטרירן אויף מיין ראַל. איך בין אזוי גערירט געוואָרן פּון גאַלדשמיד'ס וואונדערלעכן שפּילן... איך זאָג אייך, ער איז געניאַל אין זיין ראַל..."

איך האָף, אַז עס איז מיר געלונגען דורך מיינע באַטראַכטונגען און

די עפּיזאָדן אין די לעצטע קאַפיטלען, צו באַרעכטיקן מיינע אויספירונגען, סך-הכל'ען, אָדער, ווי איך רוף זיי: מיין „איך באַשולדיק"...

איך בין זיכער, אַז אין מיינע באַשרייבונגען ביז איצט, האָב איך קלאָר אַרויסגעבראַכט מיין גרויסן דרך-אַרץ, מיין אומבאַגרענעצטע באַוואונדערונג, פאַר די גרינדער און בויער פּון אונזער אידישן טעאַטער און פאַרן ערשטן דור אידישע שוישפּילער בכלל, איז אויב מיין איך באַשולדיק" איז אין גרעסטן טייל געצילט אין דער ריכטונג פּון יענעם דור, איז עס ניט, חלילה,

ווייל איך שאַץ ניט אָפּ זייער גאונות, אָדער וואָס מיין באַציאונג צו זיי איז ניט מיטן טיפּסטן ערנסט.

געניאַלע שווישפּילער קומען זעלטן מער ווי איינער אין אַ דור. מיר אָבער, האָבן געהאַט דאָס גליק, אַז דווקא צווישן ערשטן דור שווישפּילער זיינען מיר געווען געבענטשט מיט אַ היפשער צאָל פון אַט־דעם קאַליבער. האָבן זיי מיט זייער ריזיקן טאַלאַנט געקענט פאַרדעקן זייער הינטערשטעליקייט אין ידיעות פון טעאַטער־קונסט, זייער אַרעמקייט אין קולטור־וויסן.

אָבער טאַקע אַט־די אַרעמקייט זייערע, האָט עס גורם געווען, אַז זיי זאָלן ניט פאַרשטיין די אחריות, וואָס די געשיכטע האָט אויף זיי אַרויפגעלייגט. זיי זיינען ניט געווען גייטיק בכח זיך צו באַטראַכטן ווי די שאַפּער און בויער פון אַ קולטורעלער אינסטיטוציע, וואָס וועט איבערגיין בירושה צו דורות נאָך זיי... זיי זיינען ניט געווען אָפּגעהיט גענוג זייער ווערק צו האַלטן ריין און זויבער, צו קענען ביישטיין קאַריערישע נסיונות, טעאַ־ראַלע שטרויכלונגען. זיינען זיי געכאַפט געוואָרן אין דער נעץ... און אין דעם פּלאַנטער פון אַט־די שטרויכלונגען איז געבוירן געוואָרן די „סטאַר־סיסטעם“ מיט אַלע אירע טריפה'נע רייצן... דאָס האָט זיי שוין במילא געפירט צו אַלערליי ענגהאַרציקע שוואַכקייטן.

זייער אוצר פון קינסטלערישער שווישפּילערישער אינטואיציע האָט זיי געהאַלפּן צו דערגרייכן אַ גאָר הויכע מדריגה פון שווישפּיל־קונסט, אַפילו אין ראָלן וואָס האָבן זיך בכלל ניט צוגעפאַסט צו זייער זשאַנר, זייער פיגור, זייער אויסזען און זייער עלטער... אַזוי האָט דוד קעסלער, למשל, באַוווּזן צו שאַפּן איינע פון זיינע קרוין־ראָלן, הערשעלע דובראַוונער אין גאַרדינ'ס „גאַט, מענטש און טייוול“, כאַטש דער אידל־צאַרטער, רוחניות'דיקער סופּר, איז לגמרי ניט געווען צוגעפאַסט צו זיין קרעפטיקער פיגור, שטאַרקער שטימע, שאַרפע באַוועגונגען און נאַטירלעכע מאַנירן... ער האָט אויך שוין אַלס באַיאַרטער איד גאָר פּיין אַרויסגעבראַכט דעם יונגן ליבהאַבער, אָפּאַלאַן זאַנענשניין, אין גאַרדינ'ס „סאַפּאַ“, אָדער דעם 18־יאַריקן יאַסעלע, אין „מירעלע אפרת“, פון יעקב גאַרדין.

מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, האָט אין זיינע הויכע פּופּציקער יאָרן, זיך געמאַכט אומשטערבלעך אין דער ראָל פון צוואַנציק־יאַריקן בן־ציון אין גאַרדינ'ס „דער מטורף“, אָדער דעם נאָך אינגערן למך, אין גאַרדינ'ס „ווילדער מענטש“... אַזוי אויך די אַנדערע פון יענעם דור

די „סטאַר־סיסטעם“ האָט איינגעשטעלט, אַז די הויפט ראָל קומט דעם סטאַר אָפּגעזען צי ער איז צוגעפאַסט צו דער ראָל, צי ניט... האָבן זיי עס

טאָקע געקענט באַווייזן. זיי האָט דער עולם געגלויבט... זיי האָבן אָבער דער- מיט געוויזן אַ שלעכטן ביישפּיל פֿאַר די דורות נאָך זיי, ווען שווישפּילער מיט באַגרענעצטע טאַלאַנטן — אָדער נאָך ווייניקער — האָבן זיך ערלויבט צו טאָן דאָס אייגענע, אָבער מיט זייער, זייער טרויעריקע רעזולטאַטן... אַ סך אַ גרעסערע זינד זיינען די גאונים פון יענעם דור באַגאַנגען קעגן דעם זייער וויכטיקן טייל פון טעאַטער-קונסט — רעזשי. די «סטאַר-סיסטעם» האָט אויך איינגעשטעלט, אַז דער סטאַר דאַרף זיין דער רעזשיסאָר, כאַטש די סטאַרס זיינען בכלל ניט געווען צוגעגרייט דערצו... אין רעזשי קונסט גילט שוין ניט בלויז דער טאַלאַנט און די שווישפּילערישע אינטואַי- ציע...

דער רעזשיסאָר מוז האָבן די קענטעניש און פּיאַיקייט צו קענען פֿאַר- טייטשן און אויפקלערן זיינע רעזשי פּלענער צו אַלע שווישפּילער אין דער פּיעסע...

שרייבט, למשל, לעאָן קאַברין וועגן מיינ טאַטן :

«קיינ רעזשיסאָר אין אמת'ן זין פון וואָרט איז ער קיינמאָל ניט געווען. ס'איז אמת, אַז ער האָט זיך זייער ערנסט אָפּגעגעבן מיט דער אויפפירונג פון אַ פּיעסע, ביי די פּראָבן שטענדיק געהאַט אַ העפט וואו עס איז אויסגע- שריבן געווען אין אַלע פרטים, וואָס ער, די הויפט פּערזאָן אין דער פּיעסע, דאַרף טאָן, וואו דער «ספּאַט» (דאָס עלעקטרישע ליכט) דאַרף אויף אים שיינען, וואו דער באַס פון אַרקעסטער דאַרף צו אים אַ רעד טאָן, וואו דאָס פּידעלע דאַרף זיך איבער זיינע יסורים צעקערעכצן... עס זיינען אויך געווען אַנגע- מערקט וואָס עס דאַרפן טאָן די אַנדערע פּערזאָנען אין דער פּיעסע, אָבער נאָר אויף אַזוי פּיל ווי דאָס זאָל אים העלפן»...

און אַט וועל איך איבערגעבן אַן עפּיזאָד ווי אַזוי דוד קעסלער האָט מיר אויפגעקלערט אַ רעזשי-ענין.

דאָס האָט פּאַסירט טאָקע אויף יענעם זומער-טור, וואָס איך דערמאָן אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל. אין איינער פון די שטעט אויף יענעם טור האָבן מיר אומדערוואַרטעט געדאַרפט שפּילן יעקב גאַרדינ'ס «קרייצער סאַנאַטאַ». די פּיעסע איז שוין דאָן אַרום צוויי צענדליק יאָר געווען אין קעסלער'ס רע- פּערטואַר. איך האָב נאָך, אָבער, ביז דאָן קיינמאָל ניט געשפּילט די הויפט פּרויען-ראָל, עטי. אין אַזעלכע פּאַלן מאַכט מען זייער זעלטן ריכטיקע פּראַ- בען אין אידישן טעאַטער.

אין דעם פּאַל, וואָס איז געקומען פּלוצלונג, אומדערוואַרטעט, האָט מען מיר געגעבן די ראָלע, און דער סופּליאַר איז מיט מיר איבערגעגאַנגען די «פּראָזע». ער האָט מיר געוויזן וואו צו שטיין און וואו צו זיצן, ווען

אַרײַנצוגיין און ווען אַרויסגיין. ווען מיר האָבן אין אַוונט אָפּגעשפּילט דעם ערשטן אַקט, רופּט מיך קעסלער אַרײַן צו זיך אין גאַרדעראַב, גיט מיר אַ היפש ביסל קאַמלימענטן פאַר מיין שפּילן, און דאַן זאָגט ער מיר:

„באַט יו סי, צילי, אין ערשטן אַקט, ווען דו קומסט אַרײַן, יו וואָר נאַט אין פּלעיס... יו סי...“

ער האָט גענומען עטלעכע שטיקלעך שמינק, זיי צעלייגט אויפן טישל אין אַ האַלבן קרייז, אַ טייל אין דער לענג, אַ טייל אין דער ברייט. און אַנ-ווייזנדיק אויף יעדן שטיקל שמינק באַזונדער, האָט ער מיר ערקלערעט:

„יו סי, צילי, דאָס בין איך; דאָ זיצט גרעגואַר; דאָ שטייט אפּריס קלעזמער; דאָס איז די מאַמע... ענד דהער יו וואָר. יו סי, איט וואָז נאַ גוד... יו דידינ'ט פיט אין... יו אַנדערסטענד?!“

„יעס, יעס, מר. קעסלער, באַט יו נאַ...“

ער שלאָגט מיר איבער:

„אָף קאַרס, אָף קאַרס... דו ביזט ניט שולדיק... אָן פּראָבע... באַט

יו סי, צילי, יו אַנדערסטענד?!“

„יעס, מר. קעסלער!“

איך האָב עס געמוזט פאַרשטיין. איך האָב געוואוסט, אַז ער וועט מיר מער ניט אויפקלערן. ער האָט געפּילט וואָס ער וויל, אָבער אויפקלערן עס... מיט זייער גרויסן קינסטלערישן אינסטינקט זיינען זיי אויך זייער שטומ-פּיקייט אין רעזשי בייגעקומען.

דערצו זיינען די טרופּעס אין יענע יאָרן געווען אָנגעפּיקעוועט מיט ערשט-קלאַסיקע שוישפּילער, וועלכע האָבן טראָץ דער שוואַכער, אָפט ניש-טיקער רעזשי, דאָך געקענט זייערע ראַלן דערהויבן צו גאָר אַ הויכער מדריגה... זיי האָבן אָבער איינגעפלאַנצט אַ גרינגשעצונג צו רעזשי, וואָס האָט שעדלעך געווירקט אויף אונזער טעאַטער אין גאַנג פון די יאָרן.

דורך אַט די אויסגערעכנטע שטרויכלונגען פון אונזערע גאונים איז זייער רייכע ירושה צו אונז שוין געקומען טיילווייז אַ פאַרפּלעקטע... האָט נאָך דער צווייטער דור, אַ געמיש פון די לעצטע פון ערשטן דור און די יונג-צוגעקומענע, געהאַלטן די ירושה מיט אחריות און ערנסט, אפילו פרובירט די ירושה צו פאַרשענערן און באַרייכערן, די פּלעקן אויסרייניקן... האָט, אָבער, אַט דער „געמישטער דור“ לאַנג קיין קיום ניט געהאַט. די שטרויכלונגען פון יענע גרויסע האָבן גענומען שלאָגן וואַרצ-לען — דער רייץ פון דער „סטאַר-סיסטעם“ האָט אַ סך פון אונז ביסלעכ-ווייז פאַר'סמ'ט...

אויך מיר האָבן זיך געריסן צו ווערן „סטאַרס“, צו מאַכן שבת יעדער

פאר זיך... מיר זיינען עפעס ווי פארפליצט געווארן פון אַ מין „דור הפלגה“...

דערצו איז נאך צוגעקומען אַ נייע מגיפה — נאָכצומאָכן בראָדוועי, ניט חלילה די בראָדוועיער דיסציפלין, אָדער די פּיאָנערישע פּאַרזוכן וואָס ווערן צייטנווייז געמאַכט, נאָר דעם פּוסטן גלאַנץ און טראַסק זייערן.

געמיינט האָט מען דערמיט אַריינציען די אַמעריקאַניזירטע אידישע יוגנט צו זען אונזער טעאַטער. האָט עס אָבער געווירקט פּונקט פּאַרקערט. מיטן נאָכקרימען בראָדוועי איז אונזער טעאַטער אויסגעליידיקט געוואָרן פון אידישן קנייטש, אידישן חן... צו וואָס גיין זען ווי מען מאַכט נאָך בראָדוועי? מ'קען דאָך גיין אויף בראָדוועי גופא... .

דערצו האָט עס אונז געבראַכט אַ פּונדאַמענטאַלע ענדערונג אין אונזער גאַנצער טעאַטער-סיסטעם. געווען אַ צייט אין אידישן טעאַטער, ווען אַ נייע אידישע פּיעסע פּלעגט נאָר געשפּילט ווערן אין סוף-וואָך — פּרייטיק, שבת און זונטיק. פאַר יענע פּאַרשטעלונגען פּלעגט מען קיין „בענעפיט טיקעטס“ צו אָרגאַניזאַציעס כּמעט קיינמאַל ניט פּאַרקויפּן. דאָס פּלעגט מען טאָן נאָר פאַר די מיטן-וואָך טעג. און דאָן פּלעגט מען שפּילן פּיעסן פון אַלטן רעפּערטוואַר.

דערפון האָט דאָס טעאַטער צווייפּאָך געוואונען. ערשטנס, פּלעגן די אָפּגעשפּילטע פּיעסן ניט אַוועק אין ביוועז, די אַקטיאָרן האָבן געהאַט די געלעגנהייט זיך צו ווייזן אין פּאַרשידענע ראָלן און געבן די אינגערע אַ געלעגנהייט זיך צו אַנטוויקלען. צווייטנס, איז דער בענעפיט-עולם, וועמען די אָרגאַניזאַציעס האָבן געבראַכט אין טעאַטער אין די מיטן-וואָך טעג, גע-וואָרן פּאַטענציעלע קונים אויף טעאַטער בילעטן פאַר די נייע פּיעסן אין די סוף-וואָך. פּאַרשטעלונגען.

די בראָדוועיער סיסטעם פון שפּילן די פּיעסע די גאַנצע וואָך איז פאַרן אידישן טעאַטער, וואָס קען אָן בענעפיטס ניט לעבן, געווען די גרעסטע קאַטאַסטראַפּע.

אַט די אַלע אָנגעגעבענע סיבות האָבן פּאַרטאַכלעוועט און צעטרענצלט דעם גאַנצן ירושה-אוצר, דערפירט אונזער טעאַטער צום איצטיקן חורבן... ווייטיקט דאָס האַרץ... קען איך אָבער ניט וואַרפן די שולד בלויז אויף אונזער דור. וואַלטן די טעאַטער גאונים פון אַמאָל געווען געהאַט גענוג כּח און ווייטזעודיקייט צו קענען ביישטיין דעם רייץ פון קאַריערישע נסיונות, וואַלטן די דורות נאָך זיי אפשר ניט געוואָגט צו באַגיין זייערע זינד... .

האָב איך זיך אַביסל אַראָפּגערעדט פון האַרצן... קער איך זיך איצט אום צוריק צו מיינע קינדער-יאָרן.

איך בין צוריק די קליינע „סטאר קינדער-ראליסטקע“, צילי פיינמאן, און מיינע עלטערן זיגמונד און דיינע פיינמאן טרעטן אריין אלס שותפים צו דוד קעסלער און בערטא קאליש אין טהאליא טעאטער. און אָט זיינען די געמען פון דער טרופע אין טהאליא טעאטער יענעם סעזאן, אין דער אַרדנונג ווי זיי זיינען געווען אָנאַסירט:

דוד קעסלער, זיגמונד פיינמאן, בערטא קאליש — לעסיס; לעאָפּאָלד שפּאַכנער, ביזנעס מענעדזשער; יעקב גאַרדין, אויטאָר.

די טרופע: דוד קעסלער, בערטא קאליש, זיגמונד פיינמאן, דיינע פיינמאן, מאָריס מאָשקאוויטש, קעני ליפּצין, קאַהן, מערי ווילענסקי, מיזל, סאַניאַ נאדאלסקי, טאַרנבערג, בערטא טאַנצמאַן, גינבורג, לעאָן בלאַנק, סאַבינאַ וויינבלאַט, ווי אויך אונזער גרויסער גאַסט, זיגמונד מאָגולעסקאַ.

איז דאָך, דוכט זיך, אַזאַ פּערסאָנאַל אַ גענוגענדע גאַראַנטיע פאַר אַ טעאָטער, איז אָבער די קאַנקורענץ פון „פּילס טעאָטער“ געווען זייער, זייער שטאַרק. דער פּערסאָנאַל אין יענעם טעאָטער איז בסך־הכל באַשטאַנען פון:

יעקב פּ. אַדלער, סאַראַ אַדלער, באָריס טאַמאַשעפּסקי, בעסי טאַמאַשעפּסקי, מאַקס ראָזענטאַל, פּריילין בעלאַ גודינסקי, מאָריס פינקעל, מערי עפּשטיין, סעמיועל טאַבאַטשניקאָף, נעטי טאַבאַטשניקאָף, עליאַס ראַטשטיין, פּאָלינאַ עדעלשטיין.

צוליב דער גרויסער קאַנקורענץ, האָט דער טהאליא טעאָטער גאַנץ אויבנאָן אַרויפגעשטעלט די פּאַלגענדע מאָטאָ:

„מ'קען אָפּנאַרן אַמאַל אַלע מענטשן; מ'קען אָפּנאַרן טייל מענטשן אַלע מאָל; מ'קען אָבער ניט אָפּנאַרן אַלע מענטשן אַלע מאָל“ — לינקאַלן.

יענער סעזאָן אין „טהאליא טעאָטער“ האָט אונז מער־ווייניקער געשטעלט אויף די פּיס. אונזער פינאַנציעלע מערכה האָט זיך היפש פאַרבעסערט. מיר האָבן ניט געלעבט אין לוקסוס און רייכטום, אָבער זייער, זייער באַקוועם.

מיין מאַמע איז בטבע געווען פון די זייער שפּאַרזאַמע נאַטורן. ווי גייט דער אויסדרוק? „געהיט דעם דאָלער“, זיך ניט געוואָרפן מיט קליין־געלט אויף אונזערע קינדערשע פּערלאַנגען. דאָס פּלעגן מיר פון פּאַפּאַ פיינמאַן קריגן מיט דער ברייטער האַנט... ער איז, פאַרקערט, אין די הינזיכטן געווען זייער ברייטהאַרציק און האָט אונז קיינמאַל ניט אָפּגעזאַגט. די מאַמע, געדענק איך, פּלעגט אונז זאָגן: „מיט די ביליקע נאַשערייען וועט איר זיך בלויז קאָליע מאַכן אייערע שיינע, ווייסע ציינדעלעך... אַט, איר זעט?“ וויזט זי אונז דורך דער גלעזערנער טיר פון בופּעט, אַט שטייט אַ שיינן שאַכטל מיטן בעסטן טייערסטן שאַקאַלאַד.

ווען מײן שוועסטערל לילי און איך זיינען צו איר צוגעשטאנען זי זאל שוין אמאל עפענען די „באקס שאקאלאד“, האָט זי מיט איר געזונטן הומאַר, זייער חבֿעוודיק געענטפערט:

— קינדער זעט: ווען איך זאל ווי אנדערע מאמעס זיין אַ קאַרגע, אייך חלילה זשאַלעווען אָדער גאַר באהאַלטן דעם שאַקאַלאַד... זעט איר דאָך אַז איך טו עס ניט... איז דען ניט בעסער, וואָס איר ווייסט, און קענט אַליין זען, אַז אַט שטייט דאָרט אַ גאַנצע באַקס מיט שאַקאַלאַד? ... ס'איז דאָ, טאָ זאַל עס זיין..."

זי האָט, אָבער, ניט געזשאַלעוועט אויף פונדאַמענטאַלע באַקוועמלעכ־קייטן. אַזוי האָבן מיר יענעם סעזאָן זיך אַריבערגעצויגן אין אַ פראַכטפולער דירה ביים גאַס־ווינקל פון גרענד און נאַרפּאָלק, אין דער באַנק־געביידע. דאָרט איז געווען אַן „עלעוועיטאַר“. אין יענע יאָרן, ווי איר קענט פאַרשטיין, איז עס געווען אַ זעלטנהייט.

ביז דאָן האָבן מיר אַלץ געוואוינט אין די ענגע, ביליקע טענעמענט־הייער, אָן דער עלעמענטאַרסטער באַקוועמלעכקייט... האָט מען געוואוינט אויף די נידעריקע גאַרנס, איז כסדר געווען פינסטער און פאַרשטיקט. אויף די העכערע, האָט מען געדאַרפט גיין אָן אַ שיעור טרעפּ. אונזער נייע דירה איז געווען אויפן העכסטן שטאַק, פול מיט ליכט און זונשיין, און מען האָט ניט געדאַרפט פאַרמאַטערט ווערן אַרויפצוגיין.

געדענקט זיך מיר אַ טשיקאַוועסטס בנוגע אינזער „מופּן“ (אַריבערקלייבן) אין יענע יאָרן. פיינמאַן האָט ניט געקענט ליידן די אומאַרדנונג און די שווערע אַר־בעט וואָס זיינען פאַרבונדן מיט איבערקלייבן זיך. האָט ער צוגעטראַכט אַ זייער פראַקטישן וועג ווי אַזוי דאָס אויסצומיידן. ער האָט גענומען דעם אַדרעס און אַ שליסל צו דער נייער דירה, באַשטעלט די בינע אַרבעטער (סטיידזש־הענדס) פון טעאַטער צו העלפן דער מאַמען איינפאַקן און אַריבערפירן די מעבל און דאָרט אויספאַקן און צוריקשטעלן אַלץ, און אַליין פלעגט ער אַוועק אין אַ טערקישער באַד אויף צוויי טעג און אַ נאַכט. ווען ער איז צוריק־געקומען אין דער נייער היים, איז שוין אַלץ געווען איינגעשטעלט אין דער בעסטער אַרדנונג, אפילו די בילדער האָבן שוין די בינע אַרבעטער אויפ־געהאַנגען.

פון יענער צייט געדענקט זיך מיר זייער שטאַרק מײן וואַקסענדיקער באַוואוסטזיין, אַז מײן אמת'ער טאַטע איז יעקב פּ. אַדלער. סיי מײנע חבֿר־טעס אין פאַבליק־סקול, סיי די טעאַטער־וועלט מיט וועלכער איך בין געווען אין נאַענטער באַרירונג, אַלס סטאַר קינדער־ראַליסטקע אין אידישן טעאַטער, האָבן אַט דעם באַוואוסטזיין אין מיר קלאָר און דייטלעך באַפעסטיקט.

געדענק איך, ווי אפט, גייענדיק אליין צו פוס פון אונזער היים צום „טהאָ" ליע טעאָטער", פלעג איך זיך אָפּשטעלן אַנטקעגן דעם גרענד טעאָטער, און וואַרטן ביז מיין טאָטע, יעקב פ. אַדלער, פלעגט קומען צופאַרן אין זיין שיינער, גלאַנצנדיקער קאַרעטע, צו די מאַטינע פאַרשטעלונג גען אין זיין גרענד סטריט טעאָטער. איידער איך האָב אים נאָך געזען אַנקומען פלעג איך שוין הערן שרייען: „אַדלער פאַרט! אַדלער פאַרט!" אַ היפשער עולם פלעגט וואַרטן ביים טעאָטער. ווי נאָר ער איז אַרויס פון דער קאַרעטע, האָבן זיי אים אַרומגערינגלט, מענער, ווייבער און קינדער, און אויסגעדריקט זייער באַגייסטערונג און באַוואַנדערונג פאַר אים.

זע איך ווי איצט, זיין פּרעכטיק-מאַיעסטעטיש הויכע פיגור, מיטן קלאַ-סישן פנים און ווייסן קאָפּ האַר, וואָס האָבן זיך אַרויסגעהויבן איבערן גאַנצן עולם. פלעגט מיך אַרומנעמען אַזאַ וואַרעמער שטאַלצער געפיל, וואָס אַזוי פיל מענטשן ווייזן אַרויס ליבע און גיבן אָפּ אַזוי פיל כבוד צו מיין טאָטן.

צוזאַמען מיט מיין וואַקסנדיקן באַוואַסטזיין, אַז אַדלער איז מיין אמת'ער טאָטע, האָב איך אויך אינסטינקטיוו דערפילט, אַז איך דאַרף אין דער אַנ-וועזנהייט פון פאַפּאָ פיינמאַן, ניט רעדן וועגן מיין טאָטן אַדלער... גע-דענק איך ניט איינמאַל, אַז מיין מאַמע זאָל דאָס מיר זאָגן, אַדער רעדן צו מיר וועגן אַט דער מאַדנער סיטואַציע... אָבער ניט גערעדטערהייד, איז צווישן מיין מאַמען און מיר געקומען אַ פאַרשטענדעניש, אַז וועגן אַלע מעגלעכע באַגעגענישן מיינע מיט מיין טאָטן אַדלער, זאָל איך בלויז מיט איר רעדן, און מיט איר באַשטימען און אויספלאַנעווען. און מאַדנע, אין דער פאַרשטענדעניש איז ביי מיר קיינמאַל ניט געווען קיין געפיל פון פאַרדרוס, אַדער פאַראיבל אויף פאַפּאָ פיינמאַן, למאי אַזאַ לאַגע עקזיס-טירט. אַוודאי האָב איך דאָן, אַלס יונג קינד, דאָס ניט געקענט פאַרשטיין און פאַרטייטשן...

ווען איך האָב אין מיינע שפּעטערדיקע יאָרן געטראַכט פון יענער צייט, פרובירט זיך אָפּגעבן אַ חשבון „פאַרוואָס" און „פאַרווען" ס'האָט זיך אַזאַ לאַגע געשאַפּן, האָב איך זייער גוט פאַרשטאַנען פאַרוואָס עס האָט פיינמאַנ'ען געקענט ערגערן מיין אינטערעס צו אַדלער'ן... פיינמאַן איז געווען זייער אַ פיינער, איידעלער, יושר'דיקער מענטש, מיט אַן איינגעבוירענעם, שטאַרקן געפיל פאַר אַנשטענדיקייט און איידעלער אויפפירונג. ער האָט, למשל, שטאַרק פאַראיבל געהאַט ווען מיין מאַמע האָט, ווי די מאַדע איז געווען ביי אַנגעזעענע אַקטריסעס, געוואַלט נוצן פּודער, אַדער פאַרב אויפן פנים, אַז מען האָט ערגיץ געדאַרפּט גיין. — „אין טעאָטער ביזטו אַן אַקטריסע, מוזטו עס נוצן, אין גאַס, אָבער, איז עס ניט אַנשטענדיק, דאַרפסט עס ניט"...

ער פלעגט אפילו אמאל מיט וואסער נאָס מאַכן איר פּודער־שאַכטל, אָן זי זאָל עס ניט קענען נוצן. האָט ער נאָך דעם שטאַנדפּונקט זיינען, בשום אופן ניט געקענט מוחל זיין אַדלער'ן פאַר זיין האַנדלונג קעגן מיין מאַמען, און געהאַלטן אָן ער האָט ניט פאַרדינט, אָדער ער איז ניט ראוי צו זיין אַ טאַטע פון „אַזאַ איידל קינד ווי איך בין“. כאַטש איך האָב עס פון אים קיינמאַל ניט געהערט. ער האָט דערפון קיינמאַל ניט גערעדט אַלענפאַלס ניט ווי ווייט איך קען געדענקען.

פּונקט אזוי, איז עס פאַר מיר ביז היינט ניט פאַרשטענדלעך, וואָס אין מיינע באַגעגענעשן מיט מיין טאַטן און שפּעטער מיט די דערוואַקסענע אַדלער־שוועסטערלעך און ברידערלעך, האָב איך קיינמאַל ניט געפילט די מינדעס־טע טענה, אָדער קריוודע, כאַטש זייער אָפט האָט זיך אין אונזרע באַגעגענישן שטאַרק אַנגעזען דער צוזאַמענשטויס פון לוקסוס, רייכטום און אַלדאָס־גוטס פון איין זייט; דחקות, אַרעמקייט און נויט פון דער צווייטער זייט.

אין מיין קינדערשן לעבן, זיינען די פעטע, זאַטע יאָרן ביי אונז געווען זעלטענע געסט. מייסטנס וועט איר אין די טשיקאָווע עפּיזאָדן, וואָס איך וועל אייך דאָ באַשרייבן פון יענע יאָרן, מיך זען אין דער באַרימטער לאַגע פון „דאָס אַרעם־רייכע יתומה'לע“... און דאָך געדענק איך ניט, אָן איך זאָל ווען עס איז, ביי יענע באַגעגענישן, ווערן באַהערשט פון אַ געפיל פון פאַרדרוס אָדער קנאה צו זיי.

קומט מן הסתם דער גרעסטער שבח מיין איידעלער, שטאַלצער מאַמע, וועלכע האָט קיינמאַל, אפילו מיט אַ וואָרט ניט, אַנגעדייט אויף עפעס אַ קריוודע, וואָס זי האָט קעגן אַדלער'ן, און מיט דער הילף פון פיינמאַנסי אינטעליגענץ און פיינער באַציאונג האָט זי אין מיר איינגעפלאַנצט פיינע, איידעלע מאַנירן.

וועגן מיר, צי איך פאַרדין לויב פאַר דעם, צי ניט, וועל איך איבערלאָזן פאַר אייך אַליין, צו שאַפן אייער מיינונג, פון די עפּיזאָדן, וואָס איך וועל דאָ איצט ברענגען.

וועל איך אָנהויבן מיט מיין טאַטנס ערשטן זון, מיין עלטערן ברודער, אייב אַדלער, אייב, אָדער, ווי ער רופט זיך אויך, אַדאַלף, איז דער איינציק־פאַרבליבענער זון פון מיין טאַטנס ערשטער פרוי סאַפּיע אַבערלענדער. זי איז געווען פון די סאַמע ערשטע אַקטריסעס אויף דער אידישער בינע. אייב'ס מוטער איז גאָר יונג געשטאַרבן, אין אירע צוואַנציקער יאָרן. זיין פעטער אַלעקסאַנדער אַבערלענדער, זיין מוטערס אַ ברודער, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיטן געשעפטלעכן טייל פון יונגן אידישן טעאַטער אין אייראָפע, האָט דאָן גראַד באַשלאָסן צו פאַרן קיין אַמעריקע. פילנדיק אָן אי פאַר אַדלער'ן, ווי

א וואַנדערנדיקער אַקטיאָר, אָן אַ ווייב, אי פאַרן פּיצל קינד איז עס אַ שווערע
לאַגע, האָט ער מיט אַדלער'ס צושטימונג מיטגענומען דאָס קינד מיט זיך
קיין אמעריקע, וואו ער האָט זיך באַזעצט אין שיקאַגאַ.

ווען מיין טאָטע האָט מיט אַ פאַר יאָר שפּעטער געבראַכט מיין מאַמע'ן
קיין ניו יאָרק און זיך דאָ באַזעצט, האָט ער באַלד אייב'ן גענומען צו זיך.
אַזוי איז מיין מאַמע געוואָרן אייב'ס ערשטע שטיף-מאַמע. דאַרף איך אייך
ניט דערציילן, אַז מיין מאַמע איז, חלילה, צו אים ניט געווען קיין „בייזע
שטיף-מאַמע“. אייב האָט כסדר צו מיין מאַמע געהאַט די פּיינסטע און איידל-
סטע באַציאונג, זי באמת ליב געהאַט און איר צוגעטיילט דעם גרעסטן כבוד.
ער איז געווען מיט אונז ווען איך בין געבוירן געוואָרן, און מיך שטאַרק
ליב געהאַט ווי זיין פּיצעלע שוועסטערל. און דער וואַרעמער געפיל איז
צווישן אונז געבליבן דורך די אַלע יאָרן.

ווען ער האָט מיך איינמאַל דערזען שטייענדיק אַנטקעגן דעם גרענד
טעאַטער, כדי צו כאַפן פון דער ווייטן אַ קוק אויף מיין באַרימטן טאַטן,
האַט ער זיך מיט מיר אַרומגעכאַפט און געוואָלט איך זאָל אַריינגיין זען
די פאַרשטעלונג, איך האָב אָבער געמוזט גיין שפּילן אין טהאַליע טעאַטער.
איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז איך וועל קומען ווען איך וועל קענען. זייט
דאָן, פלעג איך מיט מיין מאַמעס צושטימונג, גיין אין מיין טאַטנס „גרענד
טעאַטער“.

צווישן אַלע אַדלער-קינדער, איז אייב דער איינציקער, וואָס האָט ניט
געהאַט קיין נויגונג צו שפּילן טעאַטער, האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיט דעם
געשעפטלעכן טייל פון טעאַטער. ווי נאָר ער פלעגט מיך דערזען אין דער
„לאַבי“, פלעגט ער מיך גלייך אַרייננעמען אין טעאַטער, מיך באַזעצן אין
דער ערשטער לאַזשע, מיר ברענגען אַ „באַקס שאַקאַלאַד“, און לאָזן וויסן
דעם טאַטן, פלעגט אַדלער, אין מיטן שפּילן, ווען נאָר ער האָט געהאַט
פרייע צייט פון דער בינע, אין דער פּינצטערניש פון טעאַטער, אין זיין
גרים, זיך אַריינכאַפן צו מיר אין באַקס (לאַזשע).

געדענק איך וויפיל ליבע און צערטלעכקייט ער פלעגט מיר אין יענע
מאַמענטן אַרויסווייזן... זיך כסדר נאָכגעפרעגט אויף דער מאַמען, און גאָר
אַפט האָב איך דערפילט אַ ציטער אין זיין קול, ביים געזעגענען זיך, און ניט
איינמאַל איז אויף מיר געפאַלן מיין טאַטנס אַ טרער...

ווידער געדענק איך אַ פאַסירונג איינמאַל, אויף מיין וועג צו טהאַליע
טעאַטער פאַר אַ „מאַטינע“ פאַרשטעלונג. מיין ראַלע האָט זיך ערשט אָנגע-
הויבן אין פּערטן אַקט — מיך דוכט זיך שלמה'לע אין „מירעלע אפרת“.
גי איך זיך אַזוי לאַנגזאַם פאַרביי דעם „גרענד טעאַטער“. ערשט ס'קומט

מיר אנטקעגן רחל, די פרוי וואָס איז ביי דער אַדלער משפּחה געווען ווי פייגע ביי אונז. זי פירט ביי די הענט צוויי שיינינקע מיידעלעך, פאַרפּוצט ווי פרינצעסינס. רחל האָט זיך מיט מיר זייער דערפרייט, און זאָגט מיר: „דאָס, ציליקו, זיינען דיינע שוועסטערלעך, דאָס איז דזשוליאַ און דאָס איז סטעלאַ. דאָס איז אייער שוועסטער צילי.“

סטעלאַ איז דאָן געווען אפשר דריי, אַדער פיר יאָר אַלט. איר ליכטיק שיינ פנימ'ל, די גרויסע בלויע אויגן, די כוואליעס גאַלדענע לאַקן האָבן מיך באַצויבערט.

איך וויל זיך אַרומכאַפּן מיט איר. אָבער זי דרייט זיך אַוועק פון מיר, און מיט אַנגעבלאָזענע ליפעלעך זאָגט זי: „מיין מאַמע מיר אַנגעזאָגט, איך טאָר ניט רעדן מיט דיר“...

דורך מיינע באַזוכן אין אַדלער'ס גרענד טעאַטער אין משך פון עטלעכע יאָר האָב איך זיך ביסלעכווייז באַקענט מיט אַלע מיינע ברידערלעך און שוועס-טערלעך, מיין טאַטנס קינדער מיט סאַראַ אַדלער, וועלכע איך האָב ביז דאָן ניט געקענט.

די עפּיזאָדן, וואָס איך ברענג דאָ פון מיינע באַגעגענישן מיט מיין טאַטן און זיין משפּחה, זיינען פאַרגעקומען אין לויף פון היפּשע עטלעכע יאָר. ברענג איך זיי דאָ, ניט דווקא אין דער פינקטלעכער אַרדנונג ווי זיי זיינען פאַרגעקומען. איך בין ניט גאָר זיכער צי איך געדענק וועלכע ס'האַבן פאַסירט פריער און וועלכע שפעטער.

פון די אַדלער-קינדער, מיט וועלכע איך האָב דאָן זיך באַקענט, איז פרענציס געווען די נאַענסטע צו מיין עלטער. מיר זיינען אָפּגערוקט בלויז מיט עט-וואָס ווייניקער ווי צוויי יאָר. אונז איז זי מער באַקאַנט אַלס „ניוניאַ“. זי האָט שוין דאָן אין אונזער טאַטנס רעפּערטואַר געשפּילט קינדער-ראָלן. איך בין זיכער, אַז אַ סך טעאַטער-גייער פון יענער צייט מוזן נאָך געדענקען דעם דערפאַלג וואָס פרענציס אַדלער האָט דאָן געהאַט אין קאַברין'ס „גרויסער איד“, שפּילנדיק די ראָל פון „אַרטשיק פון קליינעם בונד“.

ניוניאַ איז מיט מיר גאָר גיך געוואָרן זייער נאַענט. זי איז אַפילו געווען אַן אַפטע אַריינגייערין צו אונז אין הויז.

אַלס מיידעלע פון אַ יאָר צען-עלף, ווען איך האָב זי דערקענט, איז זי געווען זייער סענסיטיוו... זי האָט ניט געבלאָזן פון זיך, ניט געשטאַכן די אויגן מיט איר לוקסוסדיקן, רייכן אויסזען, געווען ביז גאָר אָפּנהאַרציק

— װאָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג, מיט אַ געזונטן חוש פאַר הומאָר, כאַטש שוין עטוואָס באַשפּריצט מיט חזק.

מיר האָבן זיך זייער ליב געהאַט. זי האָט צו מיר גאַנץ אָפּן גערעדט מיט ביטערקייט וועגן איר היים. זי האָט מיר שטאַרק מקנא געווען, וואָס איך האָב אַזאַ וואַרעמע היים, וואָס איך בין אַרומגערינגלט מיט אַזוי פּיל גע־טריישאַפט און ליבע, סיי פון מיין מאַמען און סיי פון מיין פּאַפּאַ, פּיינמאַן.

„איך האָב עס ניט, צילי. ביי אונז איז עס ניטאַ“, פּלעגט זי מיר זאָגן. איך האָב עס דאָן ניט פאַרשטאַנען. ביז איך בין איינמאַל, איר צוליב, געקומען צו זיי אין שטוב. דאָס איז געווען צו אַ סדר. ניוניאַ האָט אויסגעפּירט ביים טאַטן, איך זאָל זיין אַ גאַסט צו מיין טאַטנס אַ סדר.

געדענק איך, וואָס פאַר אַ שטורם פון געפּילן ס'האַט מיך באַהערשט, גרייטנדיק זיך צו יענעם אויסערגעוויינלעכן וויזיט. מיין מאַמע האָט מיר געהאַלפּן זיך אויספּוצן אין בעסטן וואָס איך האָב פאַרמאַגט.

און אַט קום איך צו צום הויז. דאָס האַרץ נעמט שטאַרקער קלאַפּן... איך שטיי ווי אַ פרעמדע פאַר דער טיר... איך בין דאָן געווען נאַענט צו 14 יאָר אַלט, און צום ערשטן מאַל קום איך צו מיין טאַטן אין שטוב... מיט שרעק האָב איך אַ דריי געטאַן דאָס גלעקל ביי דער טיר... עמיצער עפנט די טיר, פרעגט מיך וואָס איך וויל... איך ווער עפעס פאַרלוירן... קוים וואָס איך רעד אַרויס: „איז ניוניאַ דאָ?“

בניאַ קומט צולויפּן, און מיין שרעק לאָזט מיך אָפּ אַביסל. זי נעמט מיך ביי דער האַנט, פירט מיך דורכן לאַנגן קאַרידאָר. מיר גייען פאַרביי עטלעכע צימערן, איך דריי מיין קאַפּ פון איין צימער צום צווייטן... אַט שטייען מיר ביי דער אָפּענער טיר פון קיך, און איך דערזע דאָרט זיצן סאַראַ אַדלער. איך ווייס ניט וואָס צו טאָן — צי זאָל איך גיין וויי־טער, צי זאָל איך איר עפעס זאָגן. אַט דערזעט זי מיך... זי גיט אויף מיר אַ קוק מיט אויגן וואָס לעכערען מיך ממש דורך, וואָס ברענען פון שנאה.

ניוניאַ גיט מיך אַ שלעפּ ביי דער האַנט, אַזוי אַז איך פאַל שיר ניט אום. זי פירט מיך אַריין אין גרויסן עס־צימער. דער טאַטע נעמט מיך אַרום, מיר קושן זיך. איך באַגריס זיך מיט די קינדער, מיט עטלעכע געסט, צווישן זיי דער באַרימטער ענגלישער טעאַטער־מענדזשער מאַריס געסט, דוד בעלאַסקאַס אײדעם, ווי אויך אַ באַקאַנטער טעאַטראַל מאַנדעלקערן. ניוניאַ שטעלט מיך פאַר. אַלע באַגריסן מיך וואַרעם.

מ'בעט צום טיש. מיר זעצן זיך אַלע אויס. דער טאַטע, פאַרפּוצט אין אַ ווייסן זיידענעם קיטל, מיט אַ ווייסער יאַרמולקע אויף זיין פרעכטיק־ווייסן

קאפ, זעצט זיך אויבן-אָן. איך דריי דעם קאָפּ אין אַלע זייטן — ווען קומט שוין אַרײַן די אַדלערשע? ...

און אַט, מ'הויבט שוין אָן... דער טאַטע זאָגט שוין דעם „הא לחמא עניא“, און לוסהער, דער אינגסטער זון, שיין ווי אַ מלאַכיל, שטעלט זיך אויף און פרעגט די פיר קשיות. אָבער איך זיך ווי אויף שפּילקעס. איך האַלט אין איין קוקן אויף אַלע טירן — פאַרוואָס קומט זי ניט אַרײַן? זי איז דאָך דאָ... איך האָב זי דאָך אַליין געזען... וואָס הייסט דאָס? זי איז ניטאָ ביים טיש, און קיינעם אַרט דאָס ניט?... אַזא יום-טוב!

ניוּניאַ, וועלכע זיצט נעבן מיר, פרעגט מיך וואָס איך בין אַזוי אומרואיק, איך קען זיך מער ניט אַיינהאַלטן און איך פרעג איר: „פאַרוואָס איז דיין מאַמע ניטאָ ביים טיש?“

זי ענטפּערט: „פאַרוואָס?! פאַרוואָס!... מוזט עס טאַקע וויסן! וואָס פאַרשטייטו ניט? דערפאַר וואָס דו ביזט דאָ...“

ביים טיש זיינען אַלע פּריילעך — גערעדט, געשפּאַסט, געלאַכט. נאָכן סדר איז מען אַרײַן אין „פאַרלאָר“, מ'האַט זייער פּריילעך פאַרבראַכט, מ'האַט אַרײַנגערעדט אין אַ מאַשינקע און דאָס האָט אַרויסגערעדט. אַלע האָבן היס-טעריש געלאַכט. אָבער מיר איז דאָס אַלץ ניט אַיינגעגאַנגען... אַזא שווערע שטימונג האָט מיך געדריקט... איך האָב זיך געפּילט ווי עפעס אויף אַ פרעמדע וועלט. וואָס פאַר אַ היים איז דאָס?...!

אַ צעווייטיקטע בין איך פון דאָרט אַוועק, איך האָב מורא געהאַט זיך אומקוקן אויף צוריק, ערשט דאָן האָב איך פאַרשטאַנען ניוּניאַ'ס ביטער-קייט, ניוּניאַ'ס מקנא זיין מיר.

מיר דוכט זיך, אַז פון אַלע אַדלער'ס קינדער האָט ניוּניאַ אַממערסטנס געליטן פון דעם צעריסענעם, צעשטערטן שלום-בית. אין די שפּעטערע יאָרן, ווען זי איז שוין געווען איז עלטער צו שפּילן ראָלן פון אַ דערוואַקסענער, האָט זי באַגעגנט אַ סך שטרויכלונגען פון איר אייגענער מאַמען. גאַנץ ערנסט-טע קריגערייען זיינען פאַרגעקומען ווען דער טאַטע האָט ניוּניאַ'ן געלאָזט שפּילן הויפט-ראָלן אין זיין רעפּערטואַר. האָט די גרויסע סאַראַ אַדלער געהאַט קעגן איר אייגענער טאַכטער אַקטיאַרישע אייפּערזוכט?... ניט-פאַרגינעריש-קייט?... אַלנפּאַלס, בין איך איבערצייגט, אַז אַט די זאַכן האָבן אויף ניר-ניאַ'ס כאַראַקטער געלאָזט טיפע שפּורן.

רייסט זיך דאָ ביי מיר ממש מיט גוואַלד צו פאַרצייכנען אַ פּאַסירונג צווישן מיינ מאַמען און מיר, וואָס האָט אַ שייכות צו אַקטיאַרישער קאַנ-קורענץ און מיינ מאַמעס געפּילן צו מיר וועגן אַט דעם ענין. פּאַסירט האָט עס אין לאַנדאָן, אין פּאַוויליאַן טעאַטער, אַרום 1910. די מאַמע איז געווען די

הויפט „סטאר“ פון טעאטער און דער ליבלינג פון לאַנדאַנער טעאטער-עולם. כ'האָב אויך מיט איר געשפילט, געמאַכט מיינע ערשטע טריט אַלס דער-וואַקסענע.

כדי איר זאָלט האָבן אַ שטיקל באַגריף, וואָס דער נאָמען דיינע פיינמאַן האָט דאָן געמיינט אין לאַנדאָן, מוז איך אייך פריער איבערגעבן פאַלגענדן זייער טשיקאָון אינצידענט: לויט די קאַנדיציעס פון מיין מאַמעס קאַנ-טראַקט, האָט זי געדאַרפט האָבן דעם ערשטן „ערן-אָוונט“ פון סעזאָן. ווען די צייט איז געקומען, האָט זי מיטן באַלעבאַס פעסטגעשטעלט דעם דאַטום, און האָט זיך גענומען גרייטן צו איר אָוונט. עס זיינען אַרויס ספּעציעלע אַפישן, די צייטונגען האָבן זייער פּראָמינענט דעם אָוונט אַנאַנסירט און די בילעטן זיינען געכאַפט געוואָרן ווי „מזח-וואַסער“...

אַרום אַ צוויי וואָכן פאַרן אָוונט האָט דער באַלעבאַס, וואָס איז געווען דער מענער-„סטאר“ פון טעאטער, פּלוצלונג באַשלאָסן, אַז ער וויל האָבן זיין ערן-אָוונט יענעם אויפדערנאַכט. האָט ער געלאָזט וויסן דער מאַמען, אַז זי מוז איר „אָוונט“ אַפלייגן אויף שפּעטער. מיין מאַמע דערמאַנט אים וועגן דעם קאַנטראַקט, אָבער דער „סטאר-באַלעבאַס“ לאַכט זיך אויס דערפון. די מאַמע איז בטבע ניט געווען קיין קריגערקע, און אַוודאי האָט זי ניט געוואָלט זיך באַנוצן מיטן געזעצלעכן קאַנטראַקט און קלאָגן אין געריכט, ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט, „אויף לייטיש געלעכטער“...

אָבער אַפלייגן די פאַרשטעלונג איז געווען פאַרבונדן מיט אַן אַ שיעור טעכנישע שוועריקייטן. איז די מאַמע אַוועק צו דער טעגלעכער צייטונג, „די צייט“, זיך דורכצורעדן מיטן רעדאַקטאָר, דעם זייער ערנסטן און אַנ-געזעענעם זשורנאַליסט מאַריס מייער. ווען זי האָט אים איבערגעגעבן וועגן איר פאַרלעגנהייט, האָט ער איר געזאָגט אַז זי זאָל זיך ניט ערגערן און גיין רואיק אַהיים.

מיט צוויי שעה שפּעטער איז די אידישע לאַנדאָן פאַרפלייצט געוואָרן מיט אַן „עקסטראַ“. אויף דער ערשטער זייט איז מיטן גרעסטן שריפט איבערגעגעבן געוואָרן דער שענדלעכער אַקט קעגן „אונזער דיינע“... טויזנטער אידן האָבן באַלאַגערט דעם טעאטער, געשריען פאַר זייער „דיינע“. דער אינגעשפּאַרטער „סטאר-באַלעבאַס“ האָט זיך ניט געוואָלט אונטערגעבן. ער איז אויס מורא ניט אַרויס פון טעאטער. מ'האָט צוויי טעג ניט געקענט שפילן. ווען ער האָט זיך באַוויזן אויף דער בינע, האָט דער עולם גע-שריען: „געט אָף“, און ער האָט געמוזט אַראָפּ פון דער בינע און אַן אַנדער שוישפילער איז אַרויף שפילן זיין ראַלע. ענדלעך האָט ער זיך אונטערגע-געבן.

ביי דער ערשטער פֿארשטעלונג נאָך זיין קאַפּיטולאַציע — נאָך אַן עפּנטלעכער בקשה אָז מען זאָל אים מוחל זיין — האָט דער עולם אים אַלץ ניט געלאָזט שפּילן. מען האָט זיי ניט געקענט באַרואיקן — ער האָט וויי געטאָן „זייער דיינען“. איר אָונט, פֿאַרשטייט זיך, איז פֿאַרגעקומען ווי באַשטימט. און איך דאַרף שוין ניט זאָגן, אָז דאָס טעאַטער איז געווען „קאַפּ אויף קאַפּ“, און הונדערטער מענטשן האָבן ניט געקענט אַרײַנגיין. ... אַזוי האָבן זיי אָפּגעהיט „זייער דיינען“ ...

האַט איינמאַל פֿאַסירט אָז די מאַמע איז געווען ערנסט קראַנק און האָט ניט געקענט שפּילן. און דאָ איז פֿאַרקויפט געוואָרן אַן אָונט צו אַן אַרגאַ-ניזאַציע, וואו די מאַמע האָט געדאַרפט שפּילן „די יתומה“ פון יעקב גאַרדין. איינע פון אירע קרוין־ראַלן ... אָבער די דאָקטוירים האָבן איר בשום־אופן ניט געלאָזט אַראָפּ פון בעט, וואָס פֿאַר אַ פּיעסע מען האָט דער אַרגאַניזאַציע ניט פֿאַרגעלייגט, האָבן זיי ניט געוואָלט — אָדער „די דיינע“, אָז ניט ווילן זיי צוריק דאָס געלט ...

אַ פֿאַרצווייפּלטער איז דער טעאַטער־באַלעבאָס געקומען צו דער מאַמען: „וואָס טוט מען? גיב אַן עצה, דיינע.“ „זייט רואיק; איר וועט ניט דאַרפן צוריקגעבן דאָס געלט. צילי וועט שפּילן מיין ראַלע“, האָט די מאַמע אים געזאָגט.

איך האָב ממש אָנגעהויבן ציטערן: „וואָס רעדסטו, מאַמע? איך אין דער ראַלע פון כאַשע? ... אַט אַזוי, אַן פּראַבען, אַן לערנען? מאַמע, איך וועל אפשר חלש'ן“ ...

די מאַמע דריקט מיר שטאַרק די האַנט און זאָגט: „איך ווייס, צירעלע, וואָס ס'מיינט אַרײַנשפּרינגען אין אַזאַ ראַלע, אַזוי פּלוצלונג ... איך ווייס אָבער אָז דו האָסט גענוג טאַלאַנט די ראַלע צו שפּילן ... האָסט מיט מיר אַ סך מאָל אין דער „יתומה“ געשפּילט. אויך האָב איך געזען ווי דו פּלעגסט פון די קוליסן מיר באַקוקן ... איך בין זיכער, אָז דו, מיט דיין יונגן קאַפּ, קענסט מיין ראַלע כמעט אויף אויסנווייניק ... פֿאַרגעס ניט אָז דו ביזט אַ טאַכטער פון דיינע פּיינמאַן און יעקב אַדלער ... גיי טאַכטער, נעם זיך אין די הענט ... איך ווייס, דו וועסט מיך ניט פֿאַרשעמען ...“

מיין מאַמעס גוטע פּריינט, מר. און מרס. קאַסקי, זיינען דאָן געקומען מבקר־חולה זיין דער מאַמען. ער איז געווען אַן אָנגעזעענער מענטש; זיין טיטול איז געווען „מעיאָר פון סטעפּני“ — אַ פֿאַרשטאַט אָדער אַ טייל פון לאַנדאָן. האָט די מאַמע אים געבעטן, אָז ער זאָל מיט מיר גיין אין טעאַטער, און ער זאָל פֿאַרן עולם דערקלערן, אָז „די דיינע“ איז באמת קראַנק.

און אז זי שיקט איר טאָכטער צילי צו שפילן איר ראָלע. „איך וועט מען גלויבן... דעם באַלעבאָס גלויבט מען ניט...“

די מאַמע איז אין אַלץ געווען גערעכט. דער עולם האָט מר. קאַסקין געגלויבט און מיך אויפגענומען ווי זייער דיינעס טאָכטער. זי איז אויך געווען גערעכט — איך האָב טאַקע די ראָלע כמעט געקענט אויף אויסנ-ווייניק... ווען קאַסקי איז גלייך נאָך דער פאַרשטעלונג געקומען צו דער מאַמען, האָט ער איר אין אַ שפּאַס געזאָגט: „קענסט גאַנץ רואיק קרענקען, דיינע. דאָס קינד האָט זיך געספּראָוועט מיט דער ראָלע — אויף מיר אַזא יאָר...“

מיין מאַמע האָט אָנגעקוואַלן פון נחת... און זינט דאָן פלעגט זי פון צייט צו צייט מיך לאָזן איר פאַרטרעטן אין אירע ראָלן...

ווי איר זעט, איז מיין גורל געווען אַזא, וואָס איז גאַרניט געוויינלעך ביי קינדער, וואָס זיינען געבענטשט מיט אַ נאַרמאַלן משפּחה־לעבן... מיר איז באַשערט געווען צו דערקענען סיי מיין אמת'ן טאַטן, סיי די מערסטע פון מיינע שוועסטער און ברידער ערשט ווען איך בין שוין אַ דערוואַקסן קינד געווען.

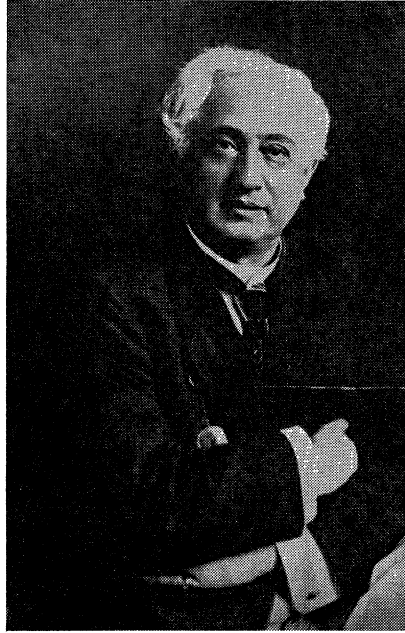
איז נאָך מיין ערשטן וויזיט ביי מיין טאַטן אין שטוב אַלס פּערצן־יאָריק מיידל, צו יענעם סדר, וואָס האָט אויף מיר געלאָזט אַזא שווערן איינדרוק, בין איך געעוון זיכער, אַז שוין — איך קען שוין מיינע אַלע שוועסטער און ברידער פון דעם אַדלער־שטאַם... ערשט מיט איבער צוויי יאָר שפּע־טער, ווען איך בין שוין געווען אַ זעכצן־יאָריקע „באַרישנע“, האָב איך זיך דערפרייט מיט אַ נייעם ברודער, וואָס איז שוין דאָן אַלט געווען צוואַנציק, אַדער צוויי־און־צוואַנציק יאָר. פאַרדינט זיכער אַט די טשיקאָווע באַגעגעניש אַן אויספירלעכע באַשרייבונג:

אַרום יאָר 1906 איז עס געווען. אין אַ זונטיק בייטאָג האָט אין „לאַבי“ פון „אַדלער'ס גרענד טעאַטער“ אַריינגעשפּאַצירט אַ שיינער, שלאַנקער יונגערמאַן. זיין קליידונג, זיינע גאַלאַנטע מאַנירן האָבן בפירוש עדות געזאָגט, אַז ער איז אַן אייראָפּעאישער קאַוואַליער... די „מאַטינע“ פאַרשטעלונג איז שוין אָנגעגאַנגען, אַזוי אַז די לאַבי איז געווען לידיק. ער איז צוגעגאַנגען צו דער קאַסע, וואו מיין ברודער אייב האָט געהאַלטן אין מאַכן דעם חשבון פון דער „מאַטינע“ הכנסה. פאַרטאָן אין חשבונות, האָט אייב ניט אויפהויבנדיק זיינע אויגן אים געפרעגט, וואָס פאַראַ בילעטן ער וויל. דער יונגערמאַן האָט מיט אַ לייכטן שמייכל געענטפּערט אַז ער וויל ניט קיין בילעטן.

„וואָס־זשע ווילט איר?“ — פּרעגט אייב, נאָך אַלץ פאַרנומען אין זיין

אַרבעט.

מיין משפחה פון אדלער'ס צד

מיין טאטע יעקב פ. אדלער

מיין מאמע און איך

אירווינג, טשאַרלי, פּרענציס, אייב, דזשוליא, לוטער, סערא, יוסף שיינגאָלד
און סטעלאַ אַדלער.

צילי אַדלער

„איך וויל זען יעקב פ. אַדלער'ן“.

„ניט איצט“, זאָגט אים אייב. „ער איז אויף דער בינע. ער שפּילט איצט.“

קומט נאָך דער מאַטינע, אַרום פינף דרייסיק“.

„עס טוט מיר לייד, אָבער מיין צייט איז זייער באַגרעניצט, איך קען

ניט וואַרטן אַזוי לאַנג, איך מוז אים שוין זען, און איך בין זיכער, אַז ער

וויל מיך אויך זען“.

אייב, פאַרנומען מיטן חשבון, פרעגט אים שוין עטוואָס אומעגדולדיק:

„ווער זייט איר?“

געלאַסן און באַשיידן ענטפּערט דער יונגערמאַן: — „איך בין זיין זון!“

אייב האָט האַסטיק אַ הויב געטאָן דעם קאַפּ, און אָנגעקוקט דעם יונגן-

מאַן. לאַנג האָט ער ניט געדאַרפט קוקן, מיטן ערשטן בליק איז ער איבער-

צייגט געוואָרן, אַז דער פרעמדער, וואָס שטייט פאַר אים איז אַדלער'ס זון... .

מיט זיין פנים, מיט זיין שיינער, גריכישער נאָז, מיט די גרויסע שמייכלעבן-

דיקע אויגן, האָט ער אויסגעזען מער אַדלער ווי אַדלער אַליין... . אייב איז

שנעל אַרויס צו אים אין דער „לאַבי“, אים דערלאַנגט אַ האַרציקן שלום

עליכם, און צוויי פאַר שמייכלענדיקע אַדלער אויגן האָבן פריינטלעך באַ-

וואונדערט איינער דעם צווייטן.

ווען די ערשטע איבערראַשונג איז אַריבער, האָט אייב געזאָגט: —

„איך דאַרף דאָך דיר ניט זאָגן, אַז איך בין דיין ברודער“.

„ניין, ניט דו דאַרפסט עס זאָגן, ניט דו קענסט עס לייקענען... דיין

פנים זאָגט עס שוין פאַר דיר... דו ביזט...?“

„איך בין אייב אַדלער“.

„איך בין טשאַרלי אַדלער“.

זיי האָבן זיך איבעראַנייט וואַרעם באַגריסט. איר ווייסט שוין, אַז אייב

איז דער איינציק פאַרבליבענער זון פון מיין טאַטנס ערשטער פרוי, סאָפיע

אַבערלענדער. טשאַרלי, איז דער איינציק פאַרבליבענער זון פון מיין טאַטנס

צווייטער פרוי, די זייער שיינע שוישפילערין דזשעני קיזער. אגב, איז מיר

אויסגעקומען מיט עטלעכע יאָר שפעטער זי צו באַגעגענען אויף איינעם פון

מיינע אייראָפּעאישע טורנייען, אירע פרעכטיק-שיינע אויגן האָבן מיך ממש

באצויבערט.

טשאַרלי האָט דאָן אייב'ן דערקלערט, אַז ער איז מיט „וואַלקאָוסקי'ס באַ-

לעט און באַלאַלאַיקע אַרקעסטער“ דאָ געווען אויף אַ טור איבער די אַמערי-

קאַנער שטאַטן. דער טור האָט מיט אַ טאָג פריער זיך פאַרענדיקט. זיי זיינען

היינט גאַנץ פרי געקומען קיין ניו יאָרק, און שוין מאַרגן פרי פאָרן זיי

אַפּ צוריק קיין אייראָפּע. דערפאַר איז ער אין אַזאַ אַילעניש.

איב האָט אים תיכף אַרויפגעפירט אויף דער בינע, און אים אַריינגע-
פירט צו טאַטן אין גאַרדעראָב. אַוודאי האָט זיך דער טאַטע מיט אים שטאַרק
דערפרייט, אים פאַרגעשטעלט פאַר אַלעמען, אים געבעטן צו וואַרטן ביז
נאָך דער „מאַטינע“, וועלן זיי צוזאַמען גיין עסן. טשאַרלי האָט אים דער-
קלערט פאַרוואַס ער איז אין אַזאַ אַיילעניש און האָט זיך מיט אים געזעגנט.

אַרויסגייענדיק האָט ער געפרעגט אייב'ן וואו ער קען זען צילי'ן. ער איז
זייער נייגעריק זיך מיט מיר צו באַקענען. אייב האָט אים געוויזן דעם וועג
צום „ווינדזאַר טעאַטער“, וואו מיר האָבן דאָן געשפּילט.

וועל איך קיינמאַל ניט פאַרגעסן דעם מאַדנעם געפיל וואָס האָט מיך
באַהערשט ווען טשאַרלי האָט מיך געהאַלטן אין זיינע שטאַרקע אַרעמס און
מיך האַרציק געקושט... אַ „פאַדראַסטקע“ (אַ טיען-עידזש'ער) פון אַ יאָר
זעכצן, מיט יונג-מיידלשע חלומות און פאַנטאַזיעס, ווערט געקושט און גע-
האַלט פון אַ פּרעכטיק-שיינעם בחור, וואָס איז מיר אַ פּרעמדער, און איז
גאַר אַן אייגענער ברודער... איך האָב אים שטאַרק ליב געקראָגן, כאַטש מיר
האָבן זיך אינגיכן געדאַרפט געזעגענען.

אַזאַ שטאַרקער איינדרוק, אַזאַ טיפּער געפיל האָט מיך אַרומגעכאַפט
ביי יענער קורצע באַגעגעניש, אַז אויף מאַרגן אין דער פּרי, וויסנדיק אַז
זיין שיף גייט אָפּ צוועלף אַזייגער, בין איך געלעגן אין בעט מיטן זייגער
אין האַנט, געציילט די מינוטן און דאָס קלאַפּן פון מיין האַרץ. און פונקט
צוועלף אַזייגער, האָבן זיך טרערן גענומען גיסן פון מיינע אויגן, ווי איך וואַלט
באַוויינט מיין ערשטע יונג-מיידלשע ליבע, וואָס האָט זיך אַנגעשטויסן דווקא
אויף מיין פּרעמד-אייגענעם ברודער.

דאָס צווייטע מאַל האָב איך אים געטראָפּן מיט עטלעכע יאָר שפּעטער
אין פאַריז, ווען ער האָט געטאַנצט אין דעם באַרימטסטן פאַריזער קאַבאַרעט,
„מילאַן רוזש“.

ער איז ענדלעך געקומען קיין אַמעריקע, דאָ געוואָרן אַ תושב, זיך
פאַרליבט און חתונה געהאַט מיט דער ליבער און שיינער עמילי שאַכט,
אַ טאַכטער פון דעם באַוואוסטן, פיינעם אידישן שוישפּילער גוסטאַוו שאַכט,
און זיי פירן אַ גליקלעכן לעבן ביז היינט צו טאָג.

וועל איך עס ווידער לאָזן פאַר די גרויסע פּסיכאָלאָגן אויסצוטייטשן
פאַרוואַס צווישן אונז דריי — די אַזוי-גערופענע „זייטיקע“ אַדלער קינדער —
אייב'ן, טשאַרלי'ן און מיר — האָט שטענדיק געהערשט אַזאַ וואַרעמע
און האַרציקע באַציאונג, וואָס האַלט אַן ביז'ן היינטיקן טאָג...

איך באַטיטל אונז דרייען אַלס „זייטיקע קינדער“, ווייל אין מיינע באַ-
געגענישן מיט סאַראַ אַדלער האָב איך געפּילט, אַז פאַר איר זיינען מיר

נאך א סך ווייטער ווי „זייטיקע“... איך האב קיינמאל ניט פארשטאנען איר פיינטלעכע באציאונג צו מיר. אויב שלעכטע געפילן און שנאה, האט עס געדארפט זיין פארקערט, פון מיר צו איר...

אזוי ווי איך האב אָנגערירט באציאונגען צווישן דער אַדלערשע און מיר, איז לאַמיר שוין דאָ פאַרצייכענען נאָך עפעס וועגן דעם ענין.

איך האָב אין גרענד טעאָטער געזען גאַרדינ'ס פּיעסע, „אָן אַ היים“, ספּעציעל געשריבן פאַר סאַראַ אַדלער. איך האַלט, אַז דאָס איז געווען איר קרוין־ראַלע. ווען איך בין געזעסן ביי דער פאַרשטעלונג, בין איך אזוי באַהערשט און באַווירקט געוואָרן פון איר וואונדערלעכען שפּילן, אַז איך האָב מיט מיינ גאַנצן כּוח, אָן אויפהער אַזוי אַפּלאַדירט, ביז איך האָב דערפּילט אַז מיינע הענט שמאַרצן און טוען מיר וויי. איך בין געבליבן זיצן און אין מיינ קאָפּ האָבן זיך גענומען ראַנגלען געדאַנקען: צי דאַרף איך, פאַר איר שנאה צו מיר, פאַר דעם שלעכטס וואָס זי האָט געטאָן מיינ מאַמען און מיר, צי דאַרף איך איר פאַר דעם אַפּפּאַלן מיט אַפּלאַדיסמענטן און לויב... צי ליגט ניט אין דעם אַ שטיקל פאַרראַט צו מיינ מאַמען... און צו זיך אַליין...

דערמאָנט זיך מיר איצט אַ זייער קאָמישער אינצידענט מיט מיינ טאַטן, וואָס איז געשען אין מיינ ערשטן יאָר אין היי־סקול... געדענק איך ניט ווי אזוי עס האָט זיך אָנגעהויבן, נאָר אַ צאָל קינדער פון סקול און חברים פון דער געגנט האָבן גערעדט וועגן יעקב פ. אַדלער, ניט וויסנדיק אַז ער איז מיינ טאַטע...

איך האָב אין סקול געהייסן צילי פּיינמאַן, אַבער די וואָס האָבן יאָ געוואוסט האָבן געזאָגט: אַט, לאַמיר פּרעגן צילין; ער איז דאָך איר טאַטע. מיינ ענטפּער האָט ניט אַלעמען צופּרידגעשטעלט. צווישן די אומצור־פּרידענע איז געווען איינער זייער אַ טראַציקער בחור'ל, וואָס מען רופּט אַ „בראַוואַדאַ“ — ער ווייסט אַלץ. ווען מיינ ענטפּער האָט צוגישט געמאַכט אַלץ וואָס ער האָט געזאָגט וועגן אַדלער'ן, — איך קען זיך בשום־אופן ניט דערמאָנען וועגן וואָס דער געשפּרעך איז געווען — האָט דער בחור געזאָגט: „עס הייבט זיך ניט אָן... זי ווייסט גאַרניט וועגן אַדלער'ן... מיינ אָנקלס אַ פּריינט איז אַן אַשער אין טעאָטער, און ער ווייסט בעסער... איך גלויב איר אינגאַנצן ניט, אַז אַדלער איז איר טאַטע... זי איז אַ באַרימערין, אַ שאַר־אַך“...

עטלעכע קינדער האָבן געהאַלטן מיט אים.

האַט איינער פאַרגעשלאָגן אַזאַ „שטאַלענדזש“: „אויב זי איז טאַקע אַד־

לעריס טאָכטער, זאָל זי שבת בייטאָג אונז אַלעמען נעמען אין זיין גרענד טעאַטער אָן געלט... איר טאַטע איז דאָך דער באַלעבאַס".
 עס איז געזאָגט געוואָרן אין אַזאַ טאָן אַז איך האָב זיך ניט געקענט אַרויסדרייען.

שבת בייטאָג זיינען גאַנצע זעכצן חברה געקומען צום טעאַטער. איך בין צוגעגאַנגען צו דער קאַסע, און, אויף מיין מזל איז מיין ברודער אייב יענעם בייטאָג ניט געווען. אַנשטאַט אים איז דאָרט געזעסן מר. לוואיס, אַ ברודער פון סאַראַ אַדלער.

איך האָב זיך אָבער ניט געקענט צוריקציען. איך האָב געוואוסט אַז איך וועל מיין פנים ניט קענען ווייזן פאַר די זעכצן, וואָס שטייען און וואַרטן, און מיין גאַנצע רעפוטאַציע אין דער געגנט וועט דערפון א סך ליידין... איך האָב געזאָגט מר. לוואיס וואָס איך וויל. ווען ער האָט דערהערט, אַז איך וויל בילעטן פאַר זיבעצן, האָט ער מיר געזאָגט, אַז איך מוז גיין צו מיין טאַטן קריגן אַ "פעס", אַן דעם קען איך מיינע געסט ניט אַרייננעמען אין טעאַטער. איך האָב זיך אַנגענומען מיט מוט און בין אַן אַנגעשראַקענע אַוועק צו מיין טאַטן אין גאַרדעראַב.

דער טאַטע זיצט פאַר זיין שפיגל און זיין פנים צעשמייכלט זיך:
 "ציליקו, מאַמעלע, וואָס טוסטו דאָ?"

זיין האַרציקע וואַרעמקייט האָט מיין שרעק אינגאַנצן פאַרטריבן. איך נעם אים אַרום און קוש אים אין האַלז און נאַקן, דער איינציקער פּלאַץ וואָס איז ניט געווען פאַרשמירט מיט גרים.

"איך וויל, טאַטע, זאָלסט מיר אַנשרייבן אַ "פעס".

ער נעמט זיין פען:

— וועמען, ציליקו, ברענגסטו עס אין טעאַטער?

— מיינע חבר'טעס.

ער נעמט שרייבן:

— וויפיל, מאַמעלע, צוויי צי דריי?

— זיבעצן האָב איך אויף שנעל אַרויסגעזאָגט.

זיינע גרויסע אויגן זיינען אין שפיגל נאָך גרעסער געוואָרן...

— זיבעצן?!... דאָס איז זייער פּיין, ציליקו... דו ווילסט זיך באַ-רימען מיט דיין טאַטן... זייער גוט... דאָס צווייטע מאל נעם אויך מיט זייערע טאַטעס און מאַמעס... די גאַנצע גאַס.

איך האָב פאַרשטאַנען זיין סאַרקאַזם, אָבער איך האָב געשוויגן...

— מילא — זאָגט ער, שרייבנדיק — אפשר האָסטו פאַרציילט, זאָל

שוין זיין אַכצן... דאָס איז ח"י, זאָל דיר זיין צום לעבן.

איך האָב נאָכאַמאָל זיין נאַקן באַדעקט מיט קושן און אַ שטאַלצע אַרויס צו מיין חברה... מיין רעפּוטאַציע איז ביי זיי געשטיגן... דער בחור, וואָס האָט מיך גערופן „באַרימערין“ און „שאָראָף“, האָט פאַרלוירן דאָס לשון...

מיט אַרום עטלעכע און צוואנציק יאָר שפּעטער איז מיין זון, זעליק'ל (ער איז דאָן אַלט געווען אַ יאָר ניין אָדער צען) געווען איבערן זומער אין קעמפּ „קינדער-וועלט“ פון אידיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. אין זיין „באַנק“ איבער זיין בעט, האָט ער אויפגעהאַנגען מיין בילד. אין זעלבן קעמפּ איז אויך געווען דעם שווישפּילער מיכל גיבסאָנס אַ אינגל, פון זעלבן עלטער וואָס מיין זעליק. ער האָט ניט געוואוסט, אַז זעליק פּריד איז מיין זון. אַז ער האָט דערזען מיין בילד איבער זעליק'ס בעט, האָט ער מיט בראַוואַדאָ אויסגערופן:

— קוק אים אָן, צילי אַדלער'ס בילד האָט ער ביי זיך איבערן בעט אויפגעהאַנגען! איך קען צילי אַדלער בעסער ווי דו, מיין טאַטע האָט גע-שפּילט מיט איר... און איך באַרים זיך ניט מיט איר בילד... זעליק'ל האָט געשמייכלט און אַ וואונק געטאָן צו זיין „באַנק“-שותף, קלמן, אַ זון פון איינעם פון מיינע בעסטע פּריינט, און ביידע האָבן זיך האַרציק צעלאַכט...

אַין די ניינציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט האָט מיין טאַטע שוין דערגרייכט אַ הויכע מדריגה אין זיין שווישפּילערישער קאַריערע. אין יענער צייט איז יעקב גאַרדין געקומען קיין אַמעריקע. ביי דער ערשטער באַגעגעניש וואָס מיין טאַטע האָט מיט אים געהאַט האָט ער גאַרדינ'ען פאַרגעלייגט צו שרייבן אַ פּיעסע פאַר אים. מיין טאַטע האָט אַלע זיינע יאָרן געהאַט אַ שוואַכקייט צו מענטשן וואָס האָבן גערעדט רוסיש. גאַרדין האָט, פאַר-שטייט זיך גערעדט אַ פּרעכטיקן רוסיש. איז עס שוין געווען גענוג, אַז מיין טאַטע זאָל פאַר אים זיין באַגייסטערט און האָבן צוטרוי צו אים. אַט-די באַגעגעניש האָט געפירט צום גליקלעכן שידוך פון יעקב גאַרדין מיטן אידישן טעאַטער.

מיין טאַטע איז געווען דער ערשטער פון די גרויסע שווישפּילער פון יענעם דור, וואָס האָט דערפּילט דעם נייעם טאָן, דעם נייעם גייסט, וואָס גאַרדין האָט געבראַכט אין זיינע פּיעסן... צום ערשטן מאל האָט מען געזען מענטש-לעכע געשטאַלטן, נאַטירלעכע האַנדלונגען, און אַ אידיש לשון, אַנשטאָט

דעם צעקאליעטשעטן דייטשמערישן מיש-מאַש... האָט מיין טאַטע זיך אָנגעכאַפט אָן גאַרדינען ווי אָן אַן אַבן-טוב... די מייסטערהאַפטע כאַראַק-טערן וועלכע גאַרדין האָט אין זיינע פּיעסן געמאַלן זיינען גיך געוואָרן דער פּרישער לעבעדיקער קוואַל פון וועלכן די מערסטע שווישפּילער פון יענעם דור האָבן געשעפט מיט פּולע זשמעניעס, און האָבן געהאַלפן אַנטוויקלען זייערע טאַלאַנטן, זיך דערהויבן צו גאָר הויכע הויכן ווי שווישפּילער.

די הויפט ראָלן, וואָס האָבן געריט אידישע הערצער, אַרויסגערופן צו זיך ליבע און מיטגעפּיל, האָבן מיין טאַטן אַלץ מער און מער באַליבט געמאַכט ביים עולם, און אים דערהויבן צו דער לעגענדאַרישער פּערזענ-לעכקייט, וואָס דער נאָמען יאַקאָב פ. אַדלער, דער „נשר הגדול“, איז גע-וואָרן... ער איז אַריין אין דער אידישער ליטעראַטור ווי אַ סינאָנים פאַרן גרויסן אידישן שווישפּילער. אַזוי האָט אונזער געניאַלער שלום עליכם אין זיין „באַרדיטשעווער טעאַטער“, וואָס איז שפּעטער געוואָרן „דאָס נייע קאַ-סרילעווקע“, פאַראייביקט דעם נאָמען יעקב פ. אַדלער. איז אַודאי גאַרדינען רעפּערטואַר געווען אַ גרויס געווינס פאַר מיין טאַטן.

איך וויל זיך דאָ אַבער, דערלויבן צו נעמען אַ פּראָזע ביי יעקב גאַר-דין, פון זיינער אַ קריטיק, וואָס ער האָט געשריבן וועגן דעם הויפט-שווי-שפּילער קאַזימיר בראַוויטש אין קאַמיעסאַרזשעוויסק'ס טרופּע.

„ס'איז זיכער אַ גרויסער כּבוד פאַר בראַוויטש'ן צו שפּילן איבסענ'ען. ס'איז אַבער ניט קיין קלענערער כּבוד פאַר איבסען געשפּילט צו ווערן פון בראַוויטש'ן. וועל איך עס פאַראַפּראַזירן — ס'איז זיכער געווען אַ גרויס גליק פאַר אַדלער'ן צו שפּילן גאַרדין, ס'איז אַבער ניט געווען קיין קלענערער גליק פאַר גאַרדינען געשפּילט צו ווערן פון אַדלער'ן...“

כדי איר זאָלט האָבן אַ באַגריף פון דער פּאַפּולאַריטעט און גרויסער ליבע וואָס מיין טאַטע האָט געהאַט ביים אידישן עולם אין ניו יאָרק, וויל איך דאָ פאַרצייענען אַ שפּאַסיקן עפּיזאָד פון יענער צייט. אַרום 1902 אין דאָס געווען. מיין טאַטע איז געווען ערנסט קראַנק און איז געלעגן אין שפּי-טאַל. ווען ער האָט אָנגעהויבן פּילן בעסער, איז אים אַיינגעפּאַלן אַפּצוטאָן אַ שפּיצל די טעאַטער דירעקטאָרן. ער האָט כּסדר געהאַט קרויודעס קעגן זיי. אין יענע צייטן איז שבת בייטאָג געווען די גרעסטע הכנסה אין די אידישע טעאַטערס, האָט אַדלער געלאָזט וויסן דורך דער פּרעסע, אַז עס האָלט זייער שמאַל מיט אים, און שבת בייטאָג וועט ער זיך געזעגענען מיט זיין עולם... טויזנטער, טויזנטער טעאַטער-גייער זיינען געקומען צום שפּי-טאַל, און אַדלער האָט זיך מיט זיי געזעגנט... די אידישע טעאַטערס האָבן יענעם שבת בייטאָג געפּוסטעוועט.

מיינע אַ זייער נאָענטע חבר'טע און פריינדין, די פריצייטיק-פאַר-שטאַרבענע שוישפילערין מלכה קאַרנשטיין, האָט מיט דעם באַרימטן דזשאַן באַרימאַר געשפילט אין דעם פילם „קאַנסעלאָר עט-לאָאַ“, פון עלמער רייס. האָט זי מיר דערציילט, אַז באַרימאַר האָט זייער אָפט גערעדט פון יעקב פ. אַדלער. ער האָט איר געזאָגט, אַז אין זיינע יונגע יאָרן פלעגט ער צוויי און דריי מאָל אַ וואָך קומען אויף דער באַזערי זען שפילן מיין טאַטן. דעיוויד קעסלער'ן און די אנדערע גרויסע שוישפילער. פראָפעסאָרן פון די גרויסע אוניווערסיטעטן פלעגן זייערע סטודענטן ברענגען צו זייערע פאַרשטעלונגען. ווען אַדלער פלעגט קומען אַמאָל צו אַ פאַרשטעלונג אויף בראַדוויי, פלעגט דער עולם מער קוקן אויף אים ווי אויף דער בינע... פלעגן מענעדזשערס זיך בעטן ביי אים, אַז זיצנדיק אין לאַזשע זאָל ער זיך פאַרשטעלן מיטן פאַר-האַנג, אַזוי אַז דער עולם זאָל אים ניט זען.

אַרום 1901 האָט מיין טאַטע, צום ערשטן מאָל אויף דער אידישער בינע, אויפגעפירט שעקספיר'ס באַרימטע פיעסע „שיילאַק“. ער האָט אין דער הויפט ראָלע געהאַט אַ גוואַלדיקן דערפאַלג, און זייער אָפט די פיעסע געשפילט אין זיין טעאַטער. האָט אַ בראַדוועיער מענעדזשער באַשלאָסן צו מאַכן אַ ספעציעלע אויפפירונג פון „שיילאַק“ און איינגעלאָדן אַדלער'ן צו שפילן די הויפט-ראָלע. די פאַרשטעלונג איז, פאַרשטייט זיך, געשפילט געוואָרן אין ענגליש, נאָר די ראָלע פון „שיילאַק“ האָט מיין טאַטע געשפילט אין אידיש. נעם איך זיך ניט אונטער צו זאָגן אַז אַזעלכעס אין קיינמאָל ניט געשען אין קיין טעאַטער אויף דער וועלט, ס'איז אָבער זיכער געווען דאָס ערשטע מאָל אין אַמעריקע. איז עס פאַרשטייט זיך, געווען אַ גרויסע סענסאַציע.

איך האָב זייער שטאַרק געוואָלט זיין ביי דער פרעמיערע, און עס געזאָגט מיין מאַמען. וועל איך קיינמאָל יענע פאַרשטעלונג ניט פאַרגעסן. מיין מאַמע האָט מיט אַ סך געטריישאַפט און זאָרג מיך אויסגעפוצט פאַר דער פאַר-שטעלונג: אַ פראַכטפול-שיינע „פאַרטי“ קליידל, אַ הוט מיט אַ ווייסן פעדער אַרום, אַ שיינעם ווייסן מאַנטל, ווייסע שיך און הענטשקעס. זי האָט זיך ממש געשפילגט אין מיר... „איך זאָל שוין האָבן אַזאַ יאָר, פרינצעסעלע מיינע, ווי דו קוקסט אויס“.

ווען איך בין געקומען אין טעאַטער, בין איך מיט שטאַלץ צוגעגאַנגען צו דער קאַסע און געזאָגט ווער איך בין — סיליאַ אַדלער, דאָטהער אַוו דזשייקאַב פ. אַדלער. דער מענעדזשער האָט עמיצן צוגערופן און אים געהייסן מיך אַריינפירן אין „אַדלער'ס באַקס“.

ער עפנט פאַר מיר די טיר צו דער באַקס, און איך דערזע זיצן סאַראַ אַדלער, מיין שוועסטער פּרענציס, אַ מאַן און אַ פרוי, וועלכע זיינען מיר ניט

באקאנט. אלע דרייען אויס די קעפ צו מיר, אבער קיינער באגריסט מיך ניט. איך זען זיך שטיל אַוועק טיף הינטער זיי.

דער פראכט און גלאַנץ פון סאַראַ אַדלער'ס דעקאָלירט אָונט-קלייד, די בריליאַנטן און דימענטן מיט וועלכע זי איז געווען באַהאַנגען האָבן מיר געשווינדלט אין די אויגן. די שטעכיקע בליקן וואָס זי האָט געוואָרפן אין מיין זייט האָבן מיר מיין מאַרד געברענט. ווען דער טעאַטער איז פינסטער געוואָרן האָב איך דערפילט עטוואָס בעסער. אַבער ווען דער פאַרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן, איז מיר ווידער שלעכט געוואָרן — זיצנדיק הינטער זיי איז מיר געווען שווער עפעס צו זען: חוץ דעם וואָס איך בין געווען קליין-געוואָקסן, האָבן זייערע גרויסע „שליאַפעס“ פאַר מיר אַלץ פאַרשטעלט, בין איך געזעסן, געבעד, אין געהאַקטע וואונדן.

דאָס געפיל פון שטאַלץ וואָס איך האָב געהאַט קומענדיק אין טעאַטער, איז אינגאַנצן אַוועק. דאָס האַרץ האָט אין מיר געוויינט. איך האָב זיך דער-פילט אַזוי איבעריק דאָ, אַזוי קליין און דערנידעריקט — פאַרוואָס הויב איך זיך ניט אויף און אַנטלויף פון דאַנען? אַלערליי געדאַנקען האָבן זיך גע-מישט אין מיין קאַפּ. איך האָב געפילט, אַז איך בין אין אַ פּרעמדער וועלט... איך בין אַבער ווי אַ צוגעשמידטע געבליבן זיצן. דער ערשטער אַקט האָט זיך געענדיקט... ווי נאָר ס'איז ליכטיק געוואָרן, האָט זיך סאַראַ אַדלער אויפגעהויבן, און קוקנדיק אויף מיר ווי אויף אַ וואָרעם איז זי מאַ-יעסטעטיש אַרויסגעגאַנגען פון דער לאַזשע.

ווי נאָר די טיר האָט זיך הינטער איר פאַרמאַכט, איז נוגיע אויפגע-שפרונגען, מיך אַרומגעכאַפט, מיך געקושט, פאַרגעשטעלט פאַר דעם פּרעמדן פאַרפאַלק, און מיך באַזעצט אויף איר מאַמעס אָרט... איך בין ביסלעכווייז געקומען צו זיך. איך האָב דערפילט אַז נוגיע האָט דורכן ערשטן אַקט אויך אַ סך געליטן פון דער מאַדנער פיינלעכער סיטואַציע.

ווען ס'איז פינסטער געוואָרן פאַרן צווייטן אַקט און סאַראַ איז ניט צוריקגעקומען, איז מיין שטימונג אַ סך פריילעכער געוואָרן, און זיצנדיק אויבן-אָן ביזן סוף פון דער פאַרשטעלונג, האָב איך אינגאַנצן פאַרגעסן מיינע ביטערע געפילן פון ערשטן אַקט. איך האָב שטאַרק הנאה געהאַט פון דער פאַרשטעלונג, און די גרויסע אַוואַציעס וואָס מיין טאַטע האָט גע-קראָגן פאַר זיין שפילן האָבן מיין האַרץ אַנגעפילט מיט שטאַלץ און פאַר-געניגן.

פון יענער פאַרשטעלונג האָבן זיך אין מיין מוח איינגעקריצט צוויי הויפט מאַטיוון וואָס מיין טאַטע האָט אין דער ראַל אַרויסגעבראַכט און וואָס איך האָב שטענדיק געזוכט ווען מיר איז אויסגעקומען צו זען אַנדערע

שיילאָקס אין די שפעטערדיקע יאָרן... ראשית, דער אידישער מאָטיוו. אין זיין יעדן ריר און קער, סיי אין זיין מאָנען גערעכטיקייט, סיי אין זיין זוכן נקמה, האָט מיין טאָטע שטאַרק אונטערשטראַכן דעם איד... קעגן די באַליידיקונגען, קעגן די דערנידערונגען, וואָס האַגלען אויף אים פון זיינע שונאים, קעמפט ער און פאַרטיידיקט דעם איד, מער ווי דעם מענטש... ווען ער פאַרלאָזט דאָס געריכט נאָך דעם אומגערעכטן משפט, גייט ער ניט אָפּ ווי אַ דערשלאָגענער און באַזיגטער נאָר ווי אַ שטאַלצער אידישער פאַ-טריאַר, וואָס בויגט ניט זיין קאָפּ אפילו ווען ער איז הילפלאָז קעגן זיינע פייניקער.

דעם צווייטן מאָטיוו וואָס ער האָט שטאַרק אונטערשטראַכן האָב איך קיינמאָל ביי אַן אַנדער שיילאָק ניט געזען. דאָס איז דער „פאַטער מאָטיוו“... אין דער סצענע ווען ער קומט אַהיים און געפינט אַז זיין טאָכטער דזשעסיקאַ איז אַנטלאָפן מיט איר געליבטן, און מיטן גרעסטן טייל פאַרמעגן, האָט מיין טאָטע מער אונטערשטראַכן זיין ווייטיק אַלס פאַטער, ווי אַלס באַרויבטער... אין זיין פאַרצווייפלטן געשריי — „דזשעסיקאַ!... דזשעסיקאַ!... האָט זיך געהערט אַזוי פיל אידישער פייך און פאַטערלעכער ווייטיק... דער געשריי האָט אַ סך, אַ סך יאָרן מיר געקלונגען אין די אויערן...“

געדענק איך, ווען מיט פיל יאָרן שפעטער האָב איך געזען דעם באַרימטן דעיוויד וואַרפילד אין דער ראַלע. מיין שוועסטער דזשוליאַ אַדלער האָט דאָן דעביוטירט אויף בראַדוועי אין דער ראַל פון דזשעסיקאַ. און כאָטש וואַרפילד האָט יענע סצענע גאָר אַנדערש אויפגעפאַסט, אין גאַנצן אַנדערש געשפילט, האָט, הפנים, די שייכות פון דזשוליאַ'ס דזשעסיקאַ אין מיין זכרון אויפגע-לעבט צוריק יענע פאַרשטעלונג, און אַנשטאָט וואַרפילד'ן, האָב איך ווידער געהערט מיין טאָטנס האַרץ-רייסנדיקן געשריי — „דזשעסיקאַ! דזשעסי-קאַ!“...“

יענע פאַרשטעלונג פון מיין טאָטנס פרעמיערע, אויף בראַדוועי, אין „שיילאָק“, האָט זיך טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון, און אַ סך יאָרן אין מיר געוועקט אַלערליי סענטימענטן... און, ווי גייט דאָס ווערטל — „די צייט ווישט אָפּ אַליץ“... אפילו די ביטערע געפילן וואָס די אַדלערשע האָט מיר צוגעטיילט זיינען אויך מיט דער צייט פאַרשוואונדן...

געדענק איך אַן אַוונט אין דער באַרימטער אַקטיאָרישער „קאָפּע ראַיאַל“, אויף סעקאָנד עוועניו און דער 12-טער גאַס, בלויז אפשר אַ יאָר ניין אָדער צען צוריק, ווען איך בין מיט סאַראַ'ן געזעסן ביי איין טיש און זי האָט מיט באַגייסטערונג גערעדט און געגרויסט זיך מיט „אונזער“ משפּחה. דעם זכות האָב איך צו פאַרדאַנקען מיין ליבן זון, דר. סעלווין פריד.

זי איז פאר דעם געווען ערנסט קראנק; זי האט געליטן שרעקלעכע ווייטיקן און האט באדארפט האבן ספעציעלע באהאנדלונג פון א נירן-ספעציע-אליסט. איר הויז דאקטאר האט אירע קינדער רעקאמענדירט דר. סעלווין פריד, דעם „יוראלאדזשיסט“, אלס איינעם פון די בעסטע ספעציעאליסטן אויף דעם פעלד. האט איר טאכטער, מיין שוועסטער סטעלא אדלער, זיך מיט אים געשטעלט אין פארבינדונג און געבראכט די אדלערשע צו אים. איז אים געלונגען איר שנעל צו באפרייען פון אירע ווייטיקן, און ער האט איר גאר גיך גשטעלט אויף די פיס.

איך האב פון דער גאנצער מעשה ניט געוואוסט. בין איך יענעם אונט אריינקומענדיק אין דער „ראיאל“, טאקע שיר ניט געפאלן פון מיינע פיס, ווען זי האט מיך צוגערופן צו איר טיש און פאר מיר גענומען לויבן מיין זון... „צילי, איך האב דאך גארניט געוואוסט אז דיין זון איז אזא גרויסער דאקטאר — ער איז דאך א גאט, א מלאך!... ער האט מיך געראטעוועט — אונזער משפחה מעג שטאלצירן מיט אים“...

איך בין זייט דאן אריין אין דער משפחה... ער, מיין זון, איז אויך שטארק באליבט און געאכטעט ביי אלע אירע קינדער, ווי אויך ביי אירע אייניקלעך...

איך וועל פארענדיקן די סעריע עפיזאדן אין שייכות מיט מיינע בא-געגענישן מיט מיין טאטן און מיט דער גאנצער משפחה מיט איינעם זייער א רירענדן עפיזאד.

זייער אפט שווימט ער ארויף אין מיין זכרון, און שטענדיק דערוועקט ער אין מיר מאדנע געפילן, עפעס ווי א רחמנות-געפיל צו מיינע ניט גאר גליקלעכע קינדער-יאָרן, וואָס האָבן מיך נאָכאָנאָנד געשליידערט אין פאַר-פלאַנטערטע משפחה קאָנפליקטן, מיך אָפט געשטעלט צו נסיונות, וועלכע האָבן קעגן מיין ווילן, און אפשר אָן מיין וויסן, געלאָזן טיפע שפורן אויף מיין כאַראַקטער, געהאַט אַ בעדייטענדע ווירקונג אויפן גאַנצן גאַנג פון מיין לעבן... ער וועקט אין מיר געמישטע געפילן פון פאַרדרוס און רחמנות צו מיין גרויסן טאָטן וואָס דורך זיינע מענטשלעכע שוואַכקייטן, זיין קאָמפּלי-צירטן פאַרוויקלטן כאַראַקטער האָט ער זיין אייגן לעבן, דאָס לעבן פון פיל אנדערע, זיינע קינדער אַריינגערעכנט, אויסגעשטעלט צו אַ סך לידן און יסורים... ווען איר וועט דעם עפיזאָד איבערלייענען, וועט איר אפשר מיינע געפילן בעסער פאַרשטיין, ווי איך קען עס אין ווערטער איבערגעבן... דאָס האָט געמוזט זיין אַרום צוויי אָדער דריי יאָר נאָך יענער „שיילאַק“ פאַרשטעלונג, וואָס איך האָב פריער באַשריבן, אונזער פינאַנציעלע לאַגע האָט זיך געביטן צום ערגערן... פאַפּאָ פינאַמאַן האָט דאָן געוואַנדערט

איבער אייראָפּע, זוכנדיק דעם בכבוד'יקן זיכערן אָרט אין אידישן טעאַטער וואָס איז אים געקומען לויט זיין טאַלאַנט און שוישפּילערישן סטאַזש... מיין מאַמע האָט דאָ געדאַרפט ציען איר חיונה פאַר אונז אַלעמען פון טע-אַטער, וואָס איז געלעגן אין מענערשע הענט, און פאַר אַ פרוי אָן אַ מע-נערשן סטאַר איז עס געווען זייער אַ שווערער ענין... מיט איין וואָרט, אונזער לאַגע איז ניט געווען קיין „פּויגלדיקע“...

איז דאָן אין אַלע צייטונגען און דורך ספּעציעלע אַפּישן שטאַרק אַנאַנסירט געוואָרן אַ גרויסע פאַרשטעלונג אין מאַנהעטן אָפּערע הויז פאַר אַ וויכטיקן „וואוילטעטיקן“ צוועק. איך געדענק ניט וואָס דער צוועק איז געווען. ס'איז געווען איינע פון די זאָגענאַנטע „גאַלאַ“ פאַרשטעלונגען, ווי זיי זיינען באַוואוסט, מיט די גרעסטע סטאַרס פון דער אידישער און ענגלישער בינע... מיין טאַטנס נאַמען אין געווען אין סאַמע אויבנאָן.

איך האָב שטאַרק חשק געהאַט צו זען די פאַרשטעלונג. אָבער וואו נעמט מען אַ בילעט?... איך האָב געפילט אַז איך קען עס מיין מאַמען ניט זאָגן, ווייל זי וועט זיך ערגערן וואָס זי קען מיר ניט העלפן... האָב איך באַשלאָסן אָן מיין מאַמעס וויסן צו גיין אַהין, אַט, ווי זאָגט מען עס, אויף גאַטס באַראַט... אפשר וועט מיר געלינגען צו טרעפן עמיצן וואָס וועט מיך אַריינגעמען.

ס'איז געווען אַ קאַלטער, ווינטערדיקער טאַג, און איך האָב ניט גע-האַט קיין אַנשטענדיקן ווינטער-מאַנטל. אין אַ לייכטן קורצן רעקעלע האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט צו דער פאַרשטעלונג. די עטלעכע סענט וואָס איך האָב געהאַט ביי זיך האָב איך געזשאַלעוועט און באַשלאָסן צו גיין צופּוס פון אונזער הויז אויף סעקאַנד עוועניו צו דער פיר-און-דרייסיקסטער גאַס און אַכטע עוועניו...

פאַרוואָס מיר איז אַזוי געגאַנגען אין לעבן צו זען יענע פאַרשטעלונג ווייס איך ניט. צי דער טומלדיקער אַנאַנס האָט מיך גערייצט, אָדער אפשר דערפאַר וואָס זאָכן וואָס איז שווער צו דערגרייכן ווילט זיך דווקא. איך געדענק אָבער זייער גוט ווי די קעלט און דער ווינט האָבן מיך דורכגענומען אויפן לאַנגן שפּאַציר אַהין.

אַ האַלב-פאַרפּורירענע, בין איך ענדלעך אַנגעקומען. די אַלטע מאַנהעטן אָפּערע-הויז האָט געהאַט טרעפּ אַרויפצוגיין צו דער לאַבי, אַ מידע און פאַרמאַטערטע האָב איך זיך אַרויפגעשלעפט אויף די טרעפּ און בין אַריין אין דער וואַרעמער „לאַבי“. איך האָב זיך מחיה געווען מיט דער וואַרעמ-קייט. ווען איך בין צו זיך געקומען פון דער קעלט און לאַנגן שפּאַציר, האָב איך זיך גענומען אַרומקוקן. אפשר קען איך דעם „דאַרמען“, אפשר

איז אין קאסע דאָ עמיצער וואָס קען מיר. אָבער מיין קוקן איז געווען אומזיסט. אַלץ פרעמדע, ווי מיר האָט זיך געדוכט, קאַלטע, פּיינטלעכע „גוים“.

אויף אַ וויילע איז מיר געקומען אויפן געדאַנק, ווי אַזוי ביי דער פרעמיערע פון „שיילאַק“ בין איך גאַר אַן מורא צוגעגאַנגען צו דער קאַסע און מיט שטאַלץ געמאַלדן — „סיליאַ אַדלער, דאַהטער אָוו דזשייקאַב פּ. אַדלער“... און ס'איז מיר אַיינגעפאַלן אפשר דאָ אויך טאַן דאָס אַייגענע. אָבער הפנים, אַז ווען די קעשענע איז ליידיק און אויפן האַרצן איז חושך, קען מען ניט ווייזן קיין שטאַלץ און עס פעלט דער מוט צו מאַכן אַן אַנשטעל, צו פאַדערן און פאַרלאַנגען... .

די לאַבי איז געוואָרן אַלץ מער און מער אַנגעפילט. איך האָב מיט די אויגן געזוכט אַ מענטשן וואָס איז מיר קענטלעך. אָבער אַלע זיינען מיר פרעמד, קיין איין היימיש באַקאַנט פנים ניטאָ. די „לאַבי“ איז ביס-לעכווייז געוואָרן אַזוי געפאַקט, אַז איך האָב אַנגעהויבן מורא צו האַבן, אַז אויב באַקאַנטע וועלן יאָ קומען וועלן איך זיי ניט זען, און זיי מיר ניט... האָב איך באַשלאָסן אַרויסצוגיין אין דרויסן, זיך אַוועקשטעלן אינ-דערמיט פון די הויכע טרעפּ. דאָרט וועלן איך זען אַלע וואָס קומען, און אַלע וועלן מיר זען.

שטיי איך אַזוי אין דרויסן; די קעלט נעמט מיר דורך. דער ווינט בלאַזט דורך מיין קורצן לייכטן רעקעלע. איך קוק אַנגעשטרענגט מיט מיינע פאַרטערטע אויגן — אפשר וועט זיך עמיץ באַווייזן... און אַט דערזע איך, עס פאַרט צו אַ שיינע גלאַנציקע קאַרעטע — יאָ, איר האָט געטראָפּן, פון דער קאַרעטע קומט אַרויס מיין שיינער גראַציעזער טאַטע מיט זיינע צוויי אינגסטע טעכטערלעך, מיינע שוועסטערלעך דזשוליאַ און סטעלאַ, פאַרפּוצטע אין פרעכ-טיק-שיינע ווינטער מאַנטעלעך, מיט ווייסע פּוטערנע קעלנער, וואַרעמע גלאַנ-ציקע שטיוועלעך. אַ פאַרגניגן צו קוקן אויף זיי... זיי וויקלען זיך שנעל איין אין זייערע קעלנער איבער די אויערן און לויפן אַרויף די טרעפּ ניט זעענדיק מיר.

ווען מיין טאַטע האָט זיך געלאָסן און מיט ווירדע געלאָזט גיין אויף די טרעפּ, בין איך אים געקומען אַקעגן, „העלאַ פאַפּאָ!“ ער צעעפנט ברייט די גרויסע אויגן זיינע, ווי ער וואַלט ניט געגלויבט אַז דאָס בין איך... דאָס ביזטו, ציליקו, וואָס שטייסטו דאָ אין דער קעלט?!... „איך וויל אַריינגיין זען די פאַרשטעלונג“.

„האַסט ניט קיין בילעט?!... וואָרט דאָ אַ וויילע“.

ער איילט אַריין אין דער לאַבי. ס'נעמט ניט לאַנג ער קומט צוריק,

דערלאנגט מיר, אָן ווערטער, דעם בילעט, טוט אַ גלעט מיין פנים מיט זיינע גלאַטע וואַרעמע הענט... איך האָב קוים באַוויון אים אין די הענט אַ קוש טאָן, און ער איז אין איילעניש צוריק אַריין אין דער „לאַבי“.

איך אייל זיך נאָך אים און זע ווי ער מיט מיינע שוועסטערלעך גייען מיט שטאַלץ דורך דער טיר אין טעאַטער אַריין. איך לאָז זיך נאָך זיי. אָבער דער „דאָרמען“ ווייזט מיר אויף אַ זייטיקן אַרײַנגאַנג. איך לאָז זיך אַהין. איך זע טרעפּ. איך לאָז זיך גיין. איך גיי און גיי... אַרויף, אַרויף... אַלץ העכער און העכער... אַזוי פיל טרעפּ... אַט, שוין, ניטאָ מער קיין טרעפּ. איך קום אַריין. איך בין אויף דער העכסטער גאַלאַרקע... מ'פירט מיך צו מיין פּלאַץ, אַראָפּ, אַראָפּ... אין דער צווייטער ריי. איך באַזעץ זיך און קוק זיך אַרום. אַזא ריזיקער טעאַטער. איך האָב נאָך קיינמאַל פון אַזא הויך ניט געקוקט אויף אַ טעאַטער. עטלעכע באַלקאַנען... אומעטום אָנגע-פיקעוועט מיט מענטשן. קאַפּ אויף קאַפּ. העט, העט, אונטן אין „פאַרטער“ קוקן די מענטשן אויס קלעבער.

און אַט דערהער איך אַרום מיר, פון אַלע זייטן, מענטשן טייטלען מיט די פינגער — אַ, אַ, דאָרטן, איר זעט? אין באַקס, דאָרט אין דער ערשטער באַקס... דאָס איז אַדלער, אַדלער, דאָרט מיט צוויי מיידעלעך.

איך קוק זיי נאָך. איך דערזע פון מיין הויכקייט מיין ווייס-באַקרוינטן, גראַציעזן טאַטן מיט מיינע שיינע שוועסטערלעך... ער שטייט מיטן צילינדער אין האַנט, ער נויגט זיך צום עולם. עס ווערט אַן אַוואַציע, מ'פאַטשט, מען קלאַפּט, מען פייפט... מיטן צילינדער שיקט ער זיינע גרוסן צו אַלע באַלקאַ-נען, אויך צו אונז... אין באַגייסטערונג און עקסטאַז שרייט מען: „אַדלער! אַדלער!“

ווי אַלע אַרום מיר, קלאַפּ איך אויך... איך וויל אויך שרייען ווי זיי „אַדלער! אַדלער!“ אָבער עס וואַרגט מיר אין האַלז... איך קען ניט שרייען. און דאָך פיל איך מיך זייער שטאַלץ. דאָס איז מיין טאַטע. אַלע האָבן אים אַזוי ליב, מען גיט אים אַפּ אַזוי פיל כבוד...

און פונקט ווי מיינע שוועסטערלעך אונטן, וואָס זיינען געשטאַנען נעבן מיין טאַטן, שמיכלענדיקע, מיט שיינענדיקע פנימ'לעך, האָב איך, אין דער הויך, אויך געשמייכלט און זיך געפרייט, וואָס ער איז מיין טאַטע... איך האָב ניט געפילט קיין שום פאַרדרוס אַדער פאַראיבל, ניט דעמאַלט, און אוודאי ניט איצט, וואָס ער האָט מיך ניט גענומען מיט זיך אין זיין לאַזשע... מיט מיין אַנטוועכץ דאָן האָב איך זיך דאָרטן זיכער ניט אַריינגעפאַסט... ער האָט בעטנדיק דעם בילעט זיכער ניט געזאָגט אַז ס'איז פאַר זיין טאַכטער... אין דער אויספאַרקויפטער קאַסע האָט מען אים זיכער געגעבן

דעם בעסטן בילעט וואס איז נאך דאָרט געווען פאַרבליבן... איך בין זיכער, אז נאָר אַדלער האָט געקענט באַווייזן אין דער לעצטער מינוט, בכלל, צו קריגן אַ בילעט. און פונקט ווי דאָן, פיל איך נאָך איצט די דאָנקבאַרקייט צו אים. פאַרוואָס איך פיל אַזוי, וועל איך עס, ווי אַלע מינע שווערע פּסי-כאַלאָגישע פּראַבלעמען, איבערלאָזן צו די פּסיכאָלאָגיע עקספּערטן צו פאַר-ענטפּערן...

און זאָלן זיי שוין פאַר איין וועג פאַרענטפּערן אַט דעם זייער ניט אַנ-גענעמן אינצידענט צווישן מיין טאַטן אַדלער און מיר. ער איז געווען זייער אַ הייסער, האַרציקער און געטרייער פּאַטער, זיך כּסדר אַרומגערינגלט מיט אַלע זיינע קינדער, זיי געהאַלטן מיט זיך דורך די אַלע יאָרן פון זיין טעאַטער קאַריערע. די קינדער האָבן שטענדיק ביי אים אויסגעפירט וואָס זיי האָבן געוואָלט, איבערהויפּט די מיידלעך. ער האָט זיי כּמעט קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט זייערע פאַרלאַנגען. ווי פּלעגט מיר מיין שוועסטער נוניע זאָגן: „ביים טאַטן קען מען אַלץ פּוועלן. ווען ער איז אַמאָל אין אַ צערייצטער, בייזער שטימונג, דאַרף מען נוצן אַ קאַפּעטשקע חניפה. ער האָט עס זייער ליב. זיין גאַנצע בייזקייט ווערט אויסגעוועפּט... איך האָב צו אים נאָך אַ מיטל, איך גיב אַ קלאַפּ אין טיש — איך וויל עס און שוין!“...

איך האָב אָבער ביידע זאַכן ניט געקענט. און אַט האָב איך צו אים געדאַרפּט אָנקומען. אַרום יענער צייט האָבן די הויפּט שוישפּילער באַש-לאָסן זיך צו פאַראייניקן אין אַ מין קלוב, כּדי זיי און זייערע עלטערע קינדער זאָלן זיך צוזאַמענקומען פון צייט צו צייט זיך צו פאַרוויילן און נעענטער זיך צו באַקענען. זיי האָבן אַראַנזשירט אַ גרויסן באַל. אַלע אַקטיאָרישע קינדער אין מיין עלטער האָבן זיך געטומלט און געגרייט. איך האָב אויך געוואָלט גיין. איך האָב אָבער ניט געהאַט קיין „באַל-קלייד“. ווען איך האָב באַמערקט, אַז מיין מאַמע מיידט אויס צו רעדן דערפון, האָב איך שוין אַליין פאַרשטאַנען, אַז ס'פּעלט איר פשוט אויס די עטלעכע דאָלער דערפאַר. האָב איך מער דערפון אין שטוב ניט גערעדט. ס'איז ביי מיר געבליבן צו גיין צו אַדלער'ן... ס'האַט מיר גענומען עטלעכע טעג ביז איך האָב זיך אָנגענומען מיט גענוג קוראַזש. ענדלעך בין איך אין אַ בייטאַג געקומען צו מיין טאַטן.

פונקט ווי דאָס ערשטע מאָל, ביי יענעם סדר וואָס איך האָב באַשריבן, בין איך ווידער פאַרבּלענדט געוואָרן פון דער רייכער היים — וואָס איז איצט געווען אַ גאַנץ הויז אויף דער 72-טער גאַס. דער טאַטע איז געזעסן אויבן-אָן ביים לאַנגן טיש אין זיין גאַלדענעם „פּאַטער שטול“. דאָס גאַנצע מעבל אין צימער איז געווען באַצירט מיט גאַלדענע ראַמען. די פאַרענטשעס פון „פּאַטער-שטול“ זיינען באַשטאַנען פון צוויי בייזע, צערייצטע לייבן. אויף

מיין מזל איז גראָד מיין טאַטע אויך געווען אין אַ ביזער שטימונג. האָבן דרייַ ביזע, צערייצטע קעפּ געקוקט אויף מיר ...

שטייענדיק ביים צווייטן עק פון לאַנגן טיש, האָב איך קוים אַרויסגעזאָגט מיין בקשה.

ער האָט זיך צעשריען: „אַלע פּאָדערן!! אַלעמען גיב!! איך האָב ניט! איך גיב ניט!!“

טרערן האָבן מיר גענומען שטיקן. איך האָב קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרעדן.

מיין האַפנונג אויף אַ באַל־קלייד איז אויסגערונען ...

דאָס אידישע טעאַטער אין ניו יאָרק האָט אין אָנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט זיך שטאַרק צעוואַקסן. די מאַסן־עמיגראַציע פון רוסלאַנד, פוילן, רומעניע און גאַליציע, האָט אָן אויפהער געשטראָמט קיין אַמעריקע, און מערסטנס קיין ניו יאָרק. די אידישע באַפעלקערונג איז דאָ געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. אין זייער איינזאַמקייט איז פאַר די צענדליקער טויזנטער נייע אימיגראַנטן דאָס אידיש טעאַטער געווען אַ טרייסט.

דאָרטן האָבן זיי אויסגעוויינט זייער בענקשאַפט אַהיים, אויסגעלאַכט זייער לייד און פּיין וואָס זיי האָבן באַגעגנט אין די „גרינע“ יאָרן זייערע. אידישע לאַנדסמאַנשאַפטן, אידישע „סאָסייעטיס“ און אָרדנס זיינע געגרינד־דעט געוואָרן איבערנאַכט, ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ ברייטער און פאַר־צווייגטער געזעלשאַפטלעכער לעבן.

כדי צו שאַפן די נויטיקע פּאַנדן פאַר זייערע וואוילטעטיקע צוועקן, האָבן זיי אָפּגעקויפט גאַנצע אַדער טייל אַונטן אין די אידישע טעאַטערס — „בענעפיטס“ הייסט עס ... זיינען זיי מיט דעם געוואָרן אַ גאָר וויכטיג־קער פּאַקטאָר אין דעם וואוקס פון אונזער טעאַטער. צוזאַמען מיט דעם גרויסן וואוקס, האָבן זיך צעשפּילט די אַפעטיטן פון די טעאַטער גדולים פון יענער צייט ... דער רייץ צו פאַרכאַפן דעם אויבן־אָן, האָט זיי געטריבן צו זוכן בלוז פּערזענלעכן דערפאַלג. צו ענג זיינען געוואָרן די דריי ווענט פון איין בינע פאַר עטלעכע גדולים צוזאַמען ... עס איז געוואָרן אַלץ שווערער און שווערער זיך איינצוטיילן מיט די ראַלן ... אַלע האָבן געוואַלט שפּילן נאָר די גוטע, די סימפּאַטישע, די נאַבעלע העלדן אין אַ פּיעסע ...

די סאָרט ראָלן האָבן דעם דעמאָלסטיקן פרימיטיוון טעאָטער-עולם שטאַרק גערירט. ביי זיי געוועקט רחמנות און ליבע, סיי צום העלד, סיי צום אַק-טיאַר. איז יעדער סטאַר אַוועק מאַכן שבת פאַר זיך...

אַזוי איז דאָס אידיש טעאָטער אין ניו יאָרק גאָר אין גיכן צעטיילט געוואָרן אין באַזונדערע, סטאַבילע פירמעס. יעקב און סאַראַ אַדלער, באַ-ריס און בעסי טאַמאַשעפּסקי, דעיוויד קעסלער און בערטאַ קאַליש, אַדער קעני ליפּצין.

זיגמונד פיינמאַן האָט זיך ניט געקענט צופאַסן צו קיינעם פון זיי. סיי די הינטער-קוליסן פּאַליטיק, סיי דאָס איינטיילן פון די ראָלן, האָט ניט געשטימט מיט זיין געשמאַק, מיט זיינע אַמביציעס און מיט זיין געפיל פאַר יושר. ס'איז אים ענג געוואָרן די טעאָטער-וועלט אין ניו יאָרק. האָט פיינ-מאַן זיך געלאָזט וואַנדערן איבער דער אַמעריקאַנער פּראָווינץ, וועלכע איז בנוגע אידיש טעאָטער, נאָך דעמאָלט געווען אין די וויקעלעך. אויך די אַדלערס און די טאַמאַשעפּסקיס האָבן, מיט עטלעכע יאָר פריער, געפרואווט זייער מזל אויף דער פּראָווינץ, און ס'איז זיי ניט געלונגען. האָט אויך פיינמאַן געהאַט דעם זעלבן גורל.

מערסטנס איז די מאַמע מיט אים מיטגעפאַרן. מיר, דאָס הייסט, מיין שוועסטערל לילי און איך, פלעגן דאָ בלייבן מיט אונזער פייגען. מיר זיינען געווען „סקול“ קינדער; האָט זיך זיי ניט געוואָלט אונז אַרומשלעפּן מיט זיך. האָט, אָבער, געטראָפן אַז אַ געוויסע שטאַט האָט געוווּן אַ מעגלעכקייט, אַז זי קען ווערן אַ סטאַבילע טעאָטער שטאַט, פלעגן מיר זיך אַריבער-קלייבן אין יענער שטאַט. כמעט כסדר האָט זיך עס אויסגעלאָזט מיט אַ דורכפאַל.

דאָן זיינען געווען ביי אונז די „מאַגערע“ יאָרן. געדענק איך ווען מיר האָבן זיך אַריבערגעקליבן קיין פּילאַדעלפיע, ווייל ס'האָט אויסגעזען, אַז דאָרט קען ווערן אַ סטאַבילע טעאָטער-שטאַט. מיט יאָרן שפעטער איז טאַקע פּילאַדעלפיע געוואָרן אַזאַ שטאַט, און האָט אויסגעהאַלטן גאַנצע צוויי טעאָ-טערן. אָבער דאָן איז נאָך ניט געווען די צייט דערפאַר. נאָך די ערשטע עטלעכע חדשים האָט זיך דאָס טעאָטער געמוזט שליסן.

ווייס איך עד היום ניט, וועמענס איינפאַל דאָס איז געווען, פיינמאַנ'ס אַדער דער מאַמעס, פונקט אַזוי איז עס מיר ביז איצט ניט פאַרשטענדלעך, ווי אַזוי זיי זיינען בכלל געקומען צו אַזאַ מאַדנעם און טשיקאַוון באַשלוס. אָבער ווען דאָס טעאָטער האָט זיך געשלאָסן אין מיטן סעזאָן, זיינען מיר אַוועק אויף אַ פאַרם אין ראָזנהייץ, ניו דזשורזי. איר זאָלט אָבער ניט פאַר-מישן אונזער זיין אין ראָזנהייץ מיט די היינטיקע זומער און ווינטער האַטעלן

אין די בערג, אָדער אין לייקוואוד, וואו מ'פארקויפט אידישע אַקטיאָרן, מער ווי גוטע שפייז און פרישע לופט... .

אונזער ראָזנהייך איז געווען בלויז אַ פאַרם. פיינמאַן האָט געדונגען אַ פאַרפאַלק, וואָס האָבן זיך אָפגעגעבן מיט דער פאַרם-אַרבעט. פון ראָזנהייך האָט זיך אין מייך זכרון איינגעקריצט אַן אַינדרוקספולע באַגעעניש.

גאַנץ אָפט פלעגט ער קומען און פאַרברענגען מיט פאַפּא פיינמאַן, געהאַט האָט ער לאַנגע האָר וואָס פלעגן געבלאַזן ווערן פון ווינט. און כסדר האָט ער מיט זיך געהאַט אַ פלעשל... . ווען איך האָב אין אָנהויב פרו- בירט לאַכן פון אים, האָט פאַפּא פיינמאַן מיר געשטראַפט :

„ציליקו, דער מענטש איז אַ גרויסער פאַעט, זיין נאַמען וועט אייביק לעבן ביים אידישן פאַלק. דאָס איז נפתלי הערץ אימבער, דער פאַרפאַסער פון „התקוה“, וואָס איז אָנגענומען ביי אידן ווי דער נאַציאָנאַלער הימן“... . ווייס איך ניט פאַוואָס, נאָר ווען איך פלעג נאָכדעם אים זען אין דער פּאָזע מיטן פלעשל, פלעגן זיך מיר שטעלן טרערן אין די אויגן.

פון ראָזנהייך, געדענק איך אויך ווי מיר פלעגט אָפט אַרומפאַרן צווישן די פאַרמס אויף אַ וואַגן און איך און מייך שוועסטערל פלעגן זינגען אידישע לידלעך און קלייבן געלט פאַר וואוילטעטיקע צוועקן. געשלעפט דעם וואַגן האָט אונזער פערדל, וואָס האָט געהייסן נעלי. איז די נעלי געווען עפעס אַ גלגול פון מענדעלע מוכר ספרימ'ס קליאַטשע, אָדער פון שלום עליכמ'ס פערדל מתושלח... . זי פלעגט אַזוי געטריי טאַן איר אַרבעט — שטענדיק געלאַסן, ניט געאייילט... .

זיינען מיר איינמאַל פאַרנדיק אַהיים פון אַזאַ נסיעה, באַפאַלן געוואָרן פון אַ שרעקלעכן שטורם. ס'האַט געבליצט און געדונערט.

די מאַמע טרייבט נעלי'ן שטאַרקער, זי וויל קומען אַהיים וואָס גיכער. פאַרן רעגן, רעדט זי צו נעלי'ן און בעט זיך ביי איר: „נעלי'נקע חיות'ל, פאַר שנעלער, שנעלער... . ציליקו און ליליקו וועלן אויסגענעצט ווערן!... .“

הפנים אַז נעלי האָט איר פאַרשטאַנען, גענומען לויפן — שנעלער- שנעלער — ס'האַט פון איר פעל אַזש געזעצט אַ פאַרע און זי האָט אונז געבראַכט אַהיים בלויז אַ פאַר סעקונדן נאָכדעם ווי דער שלאַקס רעגן האָט זיך אַראַפגעלאָזן. מיר זיינען ניט צו שטאַרק פאַרנעצט געוואָרן. אָבער די פאַר- שוויצטע נעלי, איז פון רעגן קראַנק געוואָרן. דער דאָקטאָר האָט געטאַן אַליק, וואָס ער האָט געקענט. אָבער נעלי איז נעבעך געוואָרן ערגער און ערגער. זי איז אויפן דריטן טאַג געשטאַרבן.

ווען מיר זיינען נאָך ראָזנהייך צוריקגעקומען קיין גיו יאַרק, האָב איך

דערווייל פארלוירן א גאנץ יאָר סקול. די מאַמע האָט ניט געוואָלט איד זאָל דאָס יאָר פאַרלירן, איז זי געגאַנגען צו דעם „ווייס־פּרינציפּאַל“, דווקא אַ פּרוי, דערציילט די לאַגע — וואָס דאָס מיינט פאַר איר קינד, זיין צוריק־געשטאַענען אַ יאָר — און גע'פּוועל'ט ביי איר, אַז איד זאָל קריגן אַ „ספּעשל טעסט“.

מ'האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ קלאַס־ציימער וואו נאָך אַ פאַר קינדער זיינען געזעסן גרייט פאַרן „טעסט“. די לערערין האָט מיר געגעבן דריי אַריפ־מעטישע אויפגאַבן.

איד קוק אויפן פאַפיר און ווייס ניט ווי אַזוי אַנצוהויבן. זיך איד אַ פאַרזאָרגטע, און אין געדאַנק איז מיר אויפגעשוואומען נעלי'ס טויט. מיינע אויגן האָבן זיך אַנגעפילט מיט טרערן. דערווייל גייט פאַרביי די „ווייס־פּרינציפּאַל“ — אַזאַ שיינע געווען, געדענק איד — זי קוקט אויף מיין ליידיקן פאַפיר, טוט אַ קוק אויף מיינע פאַרטערטע אויגן. נעמט ביי מיר דעם „פּענסיל“, מאַכט שנעל די דריי „עקזעמפּלס“, אַנגעשריבן אויבן „קאַרעקט“, צוגענומען מיין „פּעיפּער“ און שיקט מיך אַריין אין דעם ריכטיקן קלאַס.

אַן אַלטע נערוועזע לערערין, מיס נאַבעל האָט זי געהייסן, נעמט צו מיין קאַרטל — מיט מיין נאָמען אויפגעשריבן — הייסט זיך מיר זעצן אויפן לעצטן בענקל העט הינטן. איד זעץ זיך אַוועק.

פון דעם אַלעם וואָס איז מיט מיר אַזוי שנעל און פּלוצים געשען, בין איד נאָך ווי צעמישט. כ'קוק זיך אַרום אויף אַלע קינדער — צי קען איד עמיצן — מיס נאַבעל רעדט — איד הער זיך ניט צו — איד פאַרנעם נאָך גאַרניט. און מיטאַמאַל הער איד מיין נאָמען: „יו, סיליאַ פּיינמאַן, יו ענסער דהיס קוועסטשאַן!“ ...

איד שטעל זיך אויף, איד ווייס ניט וואָס די פּראַגע איז געווען, כ'האַב אַפילו ניט געוואוסט וועגן וואָס זי האָט גערעדט... איבערפּרעגן האָב איד מורא געהאַט, טאַמער שיקט זי מיך צוריק אין נידעריקן קלאַס... שטיי איד אין געהאַקטע וואונדן, מיט אַמאַל הער איד עמעצן שעפּטשען „עיושיאַ (אַזיע), עיושיאַ“. איד פּאַלג און ענטפּער „עיושיאַ!“ „קאַרעקט, סיט דאָן!“ — זאַגט מיס נאַבעל... .

אַ באַגאַסענע מיט שווייס זעץ איד זיך אַוועק. איד ווך מיט די אויגן ווער איז עס מיין מלאך געווען... איד זע אַ קליין מיידעלע, אויפן צווייטן בענקל פאַר מיר, קוקט אויף מיר מיט גליקלעכע אויגעלעך.

איד בין צו איר צוגעבונדן געוואָרן. דאָראַ האַרוויץ האָט זי געהייסן. מיר זיינען געבליבן חבר'טעס פאַר לאַנגע, לאַנגע יאָרן.

מוז איד דאָ פאַרצייכנען אַ זייער קאַמישן עפּיזאָד, טאַקע מיט דער ליבער
חבר'טע מיינער, דאָראַ האַרוויץ.

געשען איז דאָס מיט עטלעכע יאָר שפעטער. מיר האָבן דאָן גע-
וואוינט אויף דער צווייטער עוועניו, אין אַן אַפּאַרטמענט הויז אויפן זיבעטן
שטאַק. דאָראַ פלעגט זייער אָפט זיין ביי אונז. האָט איינמאַל אויסגעבראַכן
אַ פּייער אין הויז וואו מיר האָבן געוואוינט. מיר זיינען געווען אויפן
העכסטן גאַרן, סאַמע אויבן. האָט פּאַפּאַ פּיינמאַן אונז גענומען פירן דורך
די פּייער-טרעפּ.

פאַרשטייט זיך, אַז פון זיבעטן שטאַק גיין איבער די פּייער-טרעפּ איז ניט
קיין צו באַקוועמער און זיכערער שפּאַציר... דאָראַ איז בכלל געווען אַ
שרעקעוודיקע, גייט זי נעבעך אַ ציטערנדיקע און וויינט מיט ביטערע טרערן.
פּיינמאַן האַלט זי פעסט, ער טראָגט זי כמעט. פּיינמאַן איז שוין אין יענע
יאָרן געווען היפּשלעך דיק... איז עס גאַרניט געווען אַזוי לייכט אויף די
שמאַלע אייזערנע טרעפּ... האַלט דאָראַ אים אַרומגענומען אַרום האַלז, און
זאָגט אים וויינענדיק: — אוי, מר. פּיינמאַן, אויב ס'זאָל עפעס טרעפּן...
כ'מיין אויב איך זאָל חלילה גע'הרג'ט ווערן... מיין מאַמע וועט מיר...
זי וועט מיר קיינמאַל ניט מוחל זיין...

מיר זיינען בשלום אַראָפּ אונטן. ווי נאָר פּיינמאַן האָט זי אַראָפּגעלאָזט
אויפן "סיידוואַק" איז זי אַן אַ זיי-געזונט, אַ האַלב היסטערישע אַוועקגעלאָפּן
אַהיים...

דאָ שטופּט מיר שוין מיינ באַרימערשיקייט צו פאַרצייכנען מיינ גראַדואירן
פון "פּאַבליק-סקול". כדי איר זאָלט ניט מיינען, אַז איך בין שטענדיק גע-
ווען הילפּסלאָז אין סקול, אַז כסדר האָט מיר עמיצער געדאַרפּט אונטערזאָגן,
ווייל איך איר זאָלט וויסן, אַז כ'האָב מיט כבוד גראַדואירט, און בין אפילו
אויסגעקליבן געוואָרן צו מאַכן דעם "וואַלעדיקטאָרי אַדרעס"... איז הפנים
די געזעגענונגס רעדע, וואָס איך האָב געהאַלטן, געווען גאָר ניט שלעכט.
אַ סך פון מיינע אידישע קאַלעגן גראַדואאַנטן האָבן זיך דערטראַכט, אַז מן
הסתם האָט יעקב גאַרדין פאַר מיר די רעדע אָנגעשריבן.

האָב איך שוין פאַרענדיקט "פּאַבליק-סקול" און בין אַריין אין "האי-
סקול". איך בין שוין געווען אַ מויד פון 15 יאָר. ביי לייטן אַזאַ מויד איז
שוין אַ גאַנצער פאַרשוין, בפרט אַז איך האָב שוין דאָן געפירט מיינ ערשטן
יונג-מיידלשן ראַמאַנס...

פיליפּ האַאָז האָט ער געהייסן, אַ "לאַאָ טווענט". ער פלעגט האָבן
טענות צו מיר למאָי איך טראָג נאָך קורצע קליידלעך. ווען מיר פלעגן
גיין שפּאַצירן אויף סעקאַנד עוועניו, פלעגן מיר גיין אַביסל אָפּגערוקט

איינער פון צווייטן. ערשט נאך דעם פארקל וואָס איז צווישן דער פופצנטער און זיבעצנטער גאָס האָט ער זיך דערלויבט מיך צו נעמען ביי דער האַנט אַריבערצוגיין די גאָס.

וואָלט זיך אַוודאי געפאַסט, אַז איך זאָל אייך פון יענער צייט ברענגען דעראינערונגען, וואָס זאָלן באַווייזן וואָס פאַר אַ געזעצטער פאַרשוין איך בין שוין געווען. מוז איך אָבער, געטריי צו דער אָפּנהאַרציקייט וואָס איך האָב אייך צוגעזאָגט, דאָ ברענגען אַן עפיזאָד, וואָס וועט מיך אין אַיערע אויגן אַוועקשטעלן ניט אויף קיין געהויבענער מדריגה... איר וועט אפשר מיט רעכט קענען טראַכטן, אַז מיין קינדער־שקייט, מיין ניט־דערוואַקסנקייט, איז געאַנגען פיל העכער ווי מיינע קורצע קליידלעך. אָבער פאַרפאַלן — איך בין ניט אויסן אין מיינע באַשרייבונגען זיך דווקא אויסצופינען. און אַזוי ווי דער עפיזאָד האָט סיי מיר און סיי מיינע עלטערן פאַרשאַפט פאַרדרוס און האַרצווייטיק, מוז איך עס דערציילן.

אין אַ פרימאַרגן — איך לאָז זיך גיין אין היי־סקול באַלאָדן מיט אַ פּאַק ביכער וואָס היי־סקול קינדער טראָגן געוויינלעך. פאַרבייגייענדיק די ברי־קעסטלעך אין אונזער קאַרידאָר, זע איך, אַז עס שטעקט אַ בריף אין אונזער ברי־קעסטל. באַפריי איך מיט גרויס אַנשטרענגונג איין האַנט פון דעם פּאַק ביכער און נעם אַרויס דעם בריף. ער איז אַדרעסירט צו זיגמונד פיינמאַן.

איך האָב זיך געפּוילט גיין צוריק אַרויף אין הויז אָפּצוגעבן דעם בריף און עס איז שוין געווען אַביסל שפּעט פאַר סקול, האָב איך דעם בריף אַרייַן געשטופּט אין איינעם פון מיינע ביכער, טראַכטנדיק, אַז עס וועט זיין רעכט, אַז איך וועל פיינמאַנ'ען געבן דעם בריף ווען איך וועל צוריקקומען פון סקול.

שטויסט איר זיך שוין מן הסתם אַליין אָן, אַז דורך די פינג־זעקס שעה אין סקול האָב איך אָן דעם בריף אינגאַנצן פאַרגעסן. עטלעכע טעג נאַכאַנאַנד האָב איך אין שטוב געהערט געשפרעכן וועגן אַן ענטפּער וואָס פיינמאַן האָט דערוואַרטעט. זייער אָפט האָט זיך פיינמאַן געקאַכט וועגן דעם, די מאַמע האָט זיך געערגערט, אים געפרוואווט באַרואיקן, זיך באַמיט אים אויסרעכנען, ציילנדיק די טעג, אַז דער ענטפּער וועט מן הסתם קומען היינט, מאָרגן.

אַזוי זיינען די טעג געלאָפּן איינער נאַכן צווייטן. דער דערוואַרטעטער בריף איז זיך רואיק געלעגן אין איינעם פון מיינע ביכער און איך, די גרויסע פופצן־יאַריקע מויד, זאָל עס אפילו אָנהויבן צו געדענקען. דער בריף האָט סיי פאַר פיינמאַנ'ען און סיי פאַר דער מאַמען און

אויך פאַר אונז אַלעמען געמיינט זייער, זייער פיל. דער טעאַטער מענעדזשער, מיטניק, פון מאַנטרעאַל, קענעדע, האָט פאַרגעלייגט מיין טאַטע-מאַמע צו קומען קיין מאַנטרעאַל אויף עטלעכע וואָכן צו שפּילן אין זיין טעאַטער. די באַדינגונגען זיינען געווען זייער גוטע. עס האָט פאַר זיי געמיינט צו פאַרדינען איבער צוויי טויזנט דאָלער און אפשר מער. זיי זיינען יענעם סעזאָן ניט געווען אַנגאַזשירט, עס האָט געמיינט פּרנסה פאַרן גאַנצן ווינטער... מיט יעדן טאָג איז די אויפּרעגונג אין שטוב געשטיגן.

„פאַרוואָס ענטפּערט ער ניט? ער האָט דאָך אונז אַזוי געבעטן. איך האָב דאָך אים קלאָר געשריבן, אַז מיר נעמען אַן כמעט אַלע זיינע באַדינגונגען“ — אַזוי קאָכט זיך פּיינמאַן. די מאַמע פּרובירט אים באַרואיקן, כאָטש איך קען זען, אַז זי איז אויך שטאַרק פאַרצווייפלט.

ענדלעך, איין טאָג, לייענען זיי אין איינער פון די אידישע צייטונגען, אַז דעיוויד קעסלער פאַרט שפּילן אין מאַנטרעאַל. די געמאָלדענע דאַטומס זיינען די וואָס מיינע עלטערן האָבן אָנגענומען צו שפּילן דאָרט.

פונקט דאָן האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין קאָפּ: „אוי, יענער בריף!“... איך לויף צו מיינע ביכער און איך געפין דעם בריף. אַ פאַרשול-דיקטע טראַג איך עס צו צו פאַפּאָ פּיינמאַן. אין דעם בריף שרייבט מיטניק, אַז ער נעמט אַן די פאַר קליינע ענדערונגען אין די באַדינגונגען און זיי זאָלן אים תּיכּף טעלעגראַפירן צי קען ער אָנאַנסירן די דערעפּענונג פאַר דעם און דעם דאַטום. ער וואָרט אויף זייער ענטפּער.

פּיינמאַן איז געבליבן זיצן אַ געפּלעפטער. די מאַמע איז געוואָרן אוי-סער זיך. זי האָט זיך אַזש היסטעריש צעוויינט פון פאַרדרוס און ערגערניש. זי איז געווען גרייט מיך צו צערייסן, אָבער פּיינמאַן, אַ דערשלאַגענער, זאָגט איר שטיל:

„דיינע, זאָלסט ניט וואַגן לייגן אַ האַנט אויף איר... לאָז זי איבער צו מיר, איך וועל שוין וויסן וואָס צו טאָן.“

די מאַמע האָט שנעל געכאַפט עפעס אויף זיך און אַרויס פון הויז מיטן אויסגעשריי: „זאָל זי גיין צו אַכט און אַכציק גוטע יאָר!“ איר טאָן איז געווען אַזאַ בייזער, אַז עס האָט געקלונגען ווי אַ שרעקלע-כע קללה. איך האָב דערפּילט דעם גוואַלדיקן ערנסט פון מיין האַנדלונג. דערצו, מיין גוטער, טייערער מאַמעס אויפּרעגונג און „קללה“... איך בין געשטאַנען אַ פאַרשולדיקטע, אַ דערשלאַגענע, מיט אַ פאַרשטיקטן האַלז און קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסברענגען. מיין מאַמעס קלאַפּ מיט דער טיר, ווען זי איז אַרויס, האָט סיי די אַטמאָספּערע אין שטוב און סיי מיין צערודערט געמיט אַ סך שווערער געמאַכט. נאָך אַ ווילע דריקענדיקער שטילקייט,

איז פיינמאן צוגעקומען צו מיר, אריינגענומען מיין פנים אין זיינע גלאטע הענט. איך בין צוגעפאלן צו אים און איינגעגראָבן מיין קאָפּ אין זיין ברוסט און זיך פאַרגאַנגען אין אַ היסטערישן שלוכצן. אָפּגעהאַקטע פּראָזן האָבן זיך געריסן פון מיין פאַרשטיקטן האַלז: „אוי, פאַפּאַ, פאַפּאַ, וואָס האָב איך געטאָן!... הלוואי וואָלטן מיר מיינע הענט...“

פיינמאן האָט מיט זיין האַנט פאַרשטעלט מיין מויל: „רעד ניט קיין נאַרישקייטן, ציליקו, עס איז דאָך שוין פאַרפאַלן. נעם זיך ניט צום האַרצן. אפשר איז אונז, חלילה, געווען באַשערט אַן ערגערער אומגליק... זאָלסט אָבער וויסן, ציליקו, אַז יענעמס אַ בריף טאָר מען זיך קיינמאָל ניט דערלויבן צו נעמען און האַלטן אָפּילו אַ מינוט.“

ער האָט מיך באַרואיקט. ער איז באַלד אַרויס פון הויז; עס האָט לאַנג ניט גענומען און ער איז צוריקגעקומען מיט דער מאַמען. איך בין געלאָפּן דער מאַמען אַנטקעגן און אָן ווערטער זיינען מיר איינער דער צווייטער גע-פאַלן אויפן האַלז און זיך גוט אויסגעוויינט. זיי האָבן מיר ביידע מוחל געווען מיין נאַרישן טאָט און מיין צעטראַגנדיקייט.

איך האָף, אַז איר וועט מיר אויך מוחל זיין און אַז איך וועל דערמיט ניט אַראָפּפאַלן אין אַייערע אויגן. און אַזוי ווי איך האָב שוין דערציילט איין נאַרישקייט מיינע פון יענע יאָרן, וועל איך שוין דערציילן נאָך איינע, וואָס האָט מיר אויך פאַרשאַפט אַ סך פאַרדרוס און פאַרצווייפלונג. עס האָט אָבער ניט געבראַכט קיין שאַדן, דאָס איז שוין אַ טייל פון מיינע יונג-מיידלשע, ראַמאַנטישע, נאַרישקייטן.

ער איז געווען מיינער אַ הייסקול קאַלעגע, און עס האָט געהייסן, אַז מיר זיינען פאַרליבט איינער אין צווייטן. האָב איך איינמאָל, ווען איך בין געווען אין אַ זייער ראַמאַנטישער שטימונג — מיר האָבן דאָן אין קלאַס שטודירט שעקספיר'ס „ראַמעאָ און דזשוליעט“ — האָב איך אָנגעשריבן אַ גוואַלדאַווע-ראַמאַנטיש ליבעס-בריוועלע, וואו איך האָב אויסגעגאַסן מיין האַרץ און ליבעס-עקסטאַז. איך האָב ספּעציעל געקויפט אַ שייך שאַכטל שרייב-פאַפּיר, פון ראַזעווען קאַליר, איבערגעשריבן אין אַ זייער געקינצלטער האַנט-שריפט מיין ליבעס-בריוועלע צו אים און עס אין קלאַס אים איבערגעגעבן.

איז ער אַוודאי געווען אין זיבעטן הימל. ער איז אָבער פון דער נאַטור געווען אַ שטיקל באַוואַדאַ, אַ באַרימער, און דאָס בריוועלע מיינט האָט נאָך מער צערייצט זיין עגאָ... איז מיר ניט געפּעלן עטלעכע באַמערקונגען זיינע, און מיין ליבע צו אים איז מיטאַמאָל אויסגעוועפט געוואָרן. דערווייל האָט ער אין זיין הויז געמאַכט אַ „פאַרטי“ און האָט מיך אויך אַיינגעלאָדן. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט צו קומען... ער האָט געפרוּאוּט עטלעכע מאָל מיך

בעטן און איך האָב אַלץ ניט געוואָלט. האָט ער מיך געסטראַשעט, אַז אויב איך וועל ניט קומען, וועט ער מיין ליבעס-בריוועלע ניט נאָר לייענען פאַר אַלע היי-סקול סטודענטן און סטודענטקעס ביי זיין „פאַרטי“, נאָר ער וועט עס אויך ווייזן מיין טאַטע-מאַמע...

אַ פאַרציטערטע בין איך געוואָרן. מיין טאַטע-מאַמע זאָלן וויסן, אַז איך די נאַאיווע, אומשולדיקע, איידעלע צילי, דערלויב זיך צו שרייבן ליבעס-בריוועלעך צו אַ בחור! מיין מאַמע וועט דאָך מיר איך ווייס ניט וואָס טאָן! איך בין געוואָרן פאַרצווייפלט. ער קען דאָך דאָס טאַקע טאָן... וואָס טו איך?! ווי אַזוי היט איך זיך אויס פון אַזאַ בושה און חרפה? איך האָב זיך אָבער פאַרט ניט געוואָלט אונטערגעבן צו אים. איך האָב זיך פאַר-טרויט פאַר מיין בעסטער חבר'טע, מיין אייביק געטרייע דאָראַ האַרוויץ. מיר האָבן ביידע אַנגעשטרענגט אונזערע „שאַרפע קעפּ" און נאָך אַ לאַנגן „ישוב הדעת" האָבן מיר באַשלאָסן, אַז גיין צו דער „פאַרטי" מוז איך. אָבער, כדי ער זאָל מיך ניט קענען מער האַלטן אין דער מורא, מוז זי ביי אים דאָס בריוועלע אַרויסקריגן.

ווען ער האָט מיך דערזען אַריינקומען, האָט ער זיך גאָר דערפילט ווי אַ זיגער און עטלעכע מאָל, אויף שטום-לשון, מיר געוויזן דאָס בריוועלע אין זיין בוזעם-קעשענע.

מיין גוטע דאָראַ האָט עס באַמערקט, האָט זי גענומען איינרעדן דעם בחור וואָס האָט נאָך איר „אוכאַזשעוועט", אַז עס איז זייער הייס אין שטוב, פאַרוואָס טוט ער ניט אויס זיין רעקל? ער האָט איר צוליב געטאָן און פאַר-געלייגט, אַז אַלע בחורים זאָלן אויסטאָן די רעקלעך. זיי האָבן אַלע עס געטאָן. מער האָבן מיר ניט געדאַרפט. מיר האָבן זייער געשיקט דאָס „שרעק-לעכע" בריוועלע אַרויסגעשלעפט פון זיין רעקל-קעשענע.

אָבער דערמיט האָבן זיך מיינע צרות ניט געענדיקט. אין בריוועלע האָט ער געהאַלטן זיינע פאַטשט מאַרקעס, אפשר צען שטיק, אויף מאַרגן האָט ער זיך געכאַפט וואָס אים פעלט, און כאַטש ער האָט ניט געקענט באַ-ווייזן, אַז איך האָב דאָס בריוועלע גע'גנב'עט, האָט ער מיר געלאָזט וויסן, אַז ער וועט גיין צו מיין טאַטן און אים זאָגן, אַז איך האָב ביי אים אַרויס-גע'גנב'עט אַן אוצר מיט מאַרקעס.

געזען, אַז עס איז אַ מעשה אַן אַן עק. האָב איך זיך איינגעשטעלט און עס דערציילט פאַפּאָ פיינמאַן, פאַרשטייט זיך, אַז די מאַמע זאָל עס חלילה ניט וויסן, ווען פיינמאַן האָט איבערגעלייענט דאָס „שרעקלעכע" בריוול, האָט ער זייער שטאַרק געלאַכט און מיר געזאָגט: „זאָרג זיך ניט, ציליקו, אויב ער וועט קומען צו מיר וועל איך אים אַראָפּוואַרפן פון אַלע טרעפּ.

גוט האַסטו געטאָן. זאָלסט אַזוי קענען לערנען בלך מיט אַלע דייע חוצ-פה'דיקע ליבהאַבער..."

אַבער צו דעם בחור'ס קרעדיט מוז איך צוגעבן, אַז ער איז ניט גע-קומען. הפנים, ער האָט מיר נאָר געסטראַשעט, זיך בלויו גערייצט מיט מיר...

פון די, אַזוי גערופענע, פעטע יאָרן אונזערע פון יענער צייט, האָב איך דורכגעלאָזן מיין זיידנס קומען קיין אַמעריקע. איר זייט שוין באַקאַנט מיט מיין זיידן, ר' יוסף חיים שטעטיץ, מיין מאַמעס טאַטע, פון די גאָר ערשטע קאָפיטלען מיינע. איר האָט שוין אפילו געזען אַ בילד פון אים. געדענקט איר נאָך מסתמא ווי ער זעט אויס. איר געדענקט אַוודאי אויך, אַז ווען אַדלער האָט אים געוואַלט געבן אַ "דזשאַב" אין זיין טעאַטער, האָט ער זייער נאַאיוו געזאָגט, אַז "שטיין און מאַכן מיטן שטעקעלע צו די קלעזמער", זעט אים אויס צו זיין אַ גרינגע מלאכה...

און כאַטש מיין זיידנס קומען קיין אַמעריקע האָט ניט געהאַט קיין שום דירעקטע ווירקונג אויף מיין לעבן, דוכט מיר, אַז איך וואַלט באַקאַנגען אַ זינד קעגן אייך, און אפשר קעגן טעאַטער, ווען איך זאָל ניט פאַרציכענען אַן אויסטערלישן עפיזאָד פון מיין זיידן מיט טעאַטער שפּילן.

שטעלט אייך פאַר, ווען איך זאָל אייך זאָגן, אַז מיין נאַאיווער, פרומער זיידע האָט ניט וויסנדיק געשפּילט טעאַטער! ער האָט אפילו ניט געוואוסט, אַז ער איז אויף דער בינע פאַר אַן עולם פון הונדערטער מענטשן. ער האָט געקראָגן אַזאַ שטורמישע אַוואַציע, אַז דער גרעסטער "סטאַר" קריגט עס זעלטן, כאַטש דאָס האָט ער אויך ניט געוואוסט. קלינגט עס דאָך אַוודאי ווי אַ רעטעניש... איז טאַקע דערפאַר מוז איך עס אייך דערציילן.

מיין זיידנס פרנסה אין לאַנדאָן מיט די לאַטעריי צעטלעך איז ניט גע-גאַנגען צו גוט. האָט מיין מאַמע גע'פּוועל'ט ער זאָל קומען קיין אַמעריקע, דערווייל אַליין. אויב ס'וועט אים געפּעלן, וועט מען אַריבערנעמען דאָס ווייב מיט די קינדער אויך. ער איז געקומען, געוואוינט מיט אונז אין אונזער שיינער דירה אויף גרענד סטריט. אונזער פייגע האָט נעבעך פון אים גע-האַט אַ סך צרות. ער פלעגט זיך מישן אין קיך — כדי אַפּצוהיטן כשרות. כאַטש זי איז געווען שטרענג אין אַפּהיטן אַז אַליץ זאָל זיין כשר, האָט ער אַליץ ניט אינגאַנצן איר געטרױט.

זיין פרנסה האָט ער געבראַכט מיט זיך. איז עס אים אין אָנהויב ניט

אזוי גוט געגאנגען. אבער גאר גיך איז ער באוואוסט געווארן צווישן די אק-טיאָרן אין אלע טעאָטערס, אויך צווישן די אַנדערע טעאָטער-אַנגעשטעלטע. אלע האָבן אים גערן געהאַט. האָט ער ביסלעכווייז זיי אלעמען געמאַכט פֿאַר שטענדיקע קונים אויף זיינע „צעטלעך“. מיט דער צייט האָט ער מיט מיין מאַמעס הילף טאַקע אַריבערגענומען זיין משפּחה, און זיך דאָ באַזעצט.

זיין פרנסה האָט אים געמאַכט פֿאַר אַן אָפטן אַריינגייער אין אלע טע-אַטערס, ניט אַלס צוקוקער — דאָס האָט אים קיינמאַל ניט אינטערעסירט. ער פלעגט קומען גלייך אויף דער בינע, אויפמאַנען פון די אַקטיאָרן און בינע אַרבעטער פֿאַר די „צעטלעך“, וואָס ער פלעגט זיי פֿאַרקויפֿן אויף אויסצאלן. פלעגט ער פֿראַנק און פֿריי אַרומשפּאַצירן הינטער די קוליסן, און אין די גאַרדעראַבעס. פלעגט זיך טרעפֿן, אַז ווען ער האָט געדאַרפט אַריבער-גיין פון איין זייט בינע צו דער צווייטער, פלעגט ער ניט וויסנדיק דורכגיין דורך דער אָפענער בינע אינמיטן שפּילן.

דער אויסטערלישער עפיזאָד מיט מיין זיידנס „שפּילן“ האָט פֿאַסירט מיט און דורך דעם באַרימטן קאָמיקער בערל בערנשטיין.

איך בין זיכער, אַז אַ סך פון אייך געדענקען נאָך זייער גוט דעם קוועק-זילבערדיקן, חבֿעוודיקן בערל בערנשטיין, פון די יאָרן וואָס ער האָט געגלאַנצט אין אידישן טעאָטער. טאַקע מיין טאַטע, יעקב פֿ. אַדלער, האָט אים געבראַכט קיין אַמעריקע אין די שפּעטע אַכציקער יאָרן פון פֿאַ-ריקן יאָרהונדערט. ער איז גאַר גיך געוואָרן פּאָפּולער און באַליבט ביים טעאָטער-עולם. בערנשטיין איז ניט געווען קיין כאַראַקטער-מאַלער; ער איז געווען אַן ערשט-קלאַסיקער בורלעסק-קאָמיקער, אַ זייער געשיקטער טענצער. ניט נאָר איז דער טאַנצ־רייטס ביי אים געלעגן אין די פּיס, ער פלעגט גאַר אָפט טאַנצן נאָך דעם טאַקט פון דער מוזיק, מיט אַ באַק, אַדער מיטן צוגעקלעפטן בערדל.

אין יענע יאָרן, ווען דער סאַרט קאַמיזם איז געווען זייער אַנגענומען ביי די גרויסע מאַסן טעאָטער גייער, איז בערל בערנשטיין געווען פֿאַררעכנט פֿאַרן צווייטן גרעסטן קאָמיקער, נאָך דעם געניאַלן זיגמונד מאַגולעסקאַ. ווען גאַרדין, ליבין און קאַברין האָבן געבראַכט צום אידישן טעאָטער דאָס וואָס מען רופֿט כאַראַקטער קאָמישע ראָלן, זיינען בערנשטיינס אַקציעס אַביסל געפּאַלן. ס'איז אים אפילו יאָ געלונגען פון צייט צו צייט אַ שיינ צו טאָן אין אַ כאַראַקטער ראָלע. אזוי, למשל, האָט ער געשאַפֿן און זיך באַרימט געמאַכט, אין דער ראָלע פון שמאי אין גאַרדינ'ס „דער אידישער קעניג ליר“, וואָס ער האָט געשפּילט מיט מיין טאַטן.

דער עפיזאָד מיט מיין זיידן איז געשען אַרום 1913. דעיוויד קעסלער

האָט דאָן אין זיין סעקאָנדי עוועניו טעאָטער אויפגעפירט אַ נייע פּיעסע פון ז. ליבין, אונטערן נאָמען „דער אייביקער מענטש“, מיט קעסלער'ן אין דער טיטל-ראַלע. בערנשטיין האָט אין דער פּיעסע געהאַט צו שפּילן אַ כאַראַקטער קאָמישע ראַלע, פון די סאַרטן ווייכע, נאַאיווע, רחמנות'דיקע מענטשעלעך, וואָס ליבין פּלעגט אַזוי טרעפלעך אַרויסברענגען.

כאַראַקטער שווישפּילער, בכלל, און ספּעציעל קאָמיקער ווען זיי זיינען „טראַגעדיק“ מיט אַ נייער ראַלע זוכן זיי און נישטערן עפּעס אַ „טיפּ“, וואָס פּאַסט זיך צום כאַראַקטער, וואָס זיי דאַרפן פּאַרשטעלן. איר קענט אָפט ליינענען אין די באַשרייבונגען וועגן באַרימטע כאַראַקטער ראַלן פון באַוואוסט-טע גרויסע שווישפּילער ווי אַזוי זיי האָבן אַרומגעזוכט אין די אַדער יענע גאַסן ביז זיי איז געלונגען צו פּאַקן דעם „טיפּ“, וואָס זיי האָבן געוואָלט פאַר דער באַטרעפּנדער ראַלע.

האָט בערנשטיין געזוכט אַ „טיפּ“ פאַר יענער ראַלע אין ליבין'ס פּיעסע. זיצט ער זיך אַזוי אין גאַרדעראַב, ביי זיין שפּיגל און גרימיר-טישל און ברעכט זיך דעם מוח וואָס פאַר אַ גרים צו מאַכן. ערשט ס'קומט אַריין דער זיידע, זוכנדיק איינעם פון זיינע קונים ביי וועמען ער דאַרף אָפּנעמען געלט פאַר אַ „צעטל“. בערנשטיין'ס אויגן האָבן אין שפּיגל אויפגעלויכטן. אָט איז דאָך דער טיפּ. ער האָט זיך שנעל אויסגעדרייט צו מיין זיידן וועמען ער האָט גוט געקענט, זיך מיט אים גאַר וואַרעם באַגריסט, מיט אים פּאַרפירט אַ שטיקל געשפרעך, און זיך איינגעגעסן מיט די אויגן אין זיין פנים, גרינטלעך באַטראַכט דאָס חנ'עוודיקע בערדעלע, די קנייטשן, די נאָז, די אויגן, די ברעמען, דעם שטערן — נאַכגעפּאַלגט מיין זיידנס גרימאַסן, באַוועגונגען און אַנטוועכץ — אַלין, אַלין.

ווען ער איז צו דער ערשטער פּאַרשטעלונג פּאַרטיק געוואָרן מיט זיין גרים און אַנטוועכץ, האָט ער אויסגעקוקט מער ר' יוסף חיים, ווי מיין זיידע אַליין. אַלע אַקטיאָרן האָבן אים גלייך דערקענט. ניט מער וואָס ער איז געווען אפשר מיט אַ קאַפּ העכער ווי מיין זיידע. בערנשטיין האָט געהאַט זייער לאַנגע פּיס.

אגב, וועגן זיינע פּיס פּלעגן צווישן עולם אַרומגיין אַלערליי לע-גענדעס און מעשיות. מ'פּלעגט זאָגן, אַז בערנשטיין קען מיט זיינע פּיס טאָן וואָס ער וויל. וויל ער מאַכט ער זיי לאַנג; וויל ער מאַכט ער זיי קורץ — ער דאַרף נאָר וועלן, מיין זיידע פּלעגט גיין מיט דריבנע, שנעלע טריטעלעך. און ווען בערנשטיין האָט מיט זיינע לאַנגע פּיס נאַכגעמאַכט מיין זיידנס „גענגעלע“, האָט עס אויסגעקוקט זייער קאָמיש, און ביים עולם אַרויסגע-רופן אַ סך געלעכטער.

איז אַט האַלטן מיר ביי דער דריטער פאַרשטעלונג, שבת נאַכט. ס'איז אַ געפאַקטער טעאַטער. בערנשטיין איז אַליין אויף דער בינע, ער זינגט זיין „קופּלעט“, וואָס איז געוואָרן אַ פעסטגעשטעלטער טעאַטער געזעץ אין אַ קאָמיקערס ראַלע. ער ענדיקט, פאַרשטייט זיך, מיט אַ טענצל, וואָס איז שוין אויך געווען אַ „מוז“ אין אידישן טעאַטער.

בערנשטיין, ווי געזאָגט, איז געווען אַ זייער געשיקטער טענצער, און אין דער ראַלע האָט ער אין זיין טענצל אויך נאַכקאָפּירט מיין זיידנס דריבנע טריטעלעך... ווען ער האָט געענדיקט זיין קופּלעט און אַראָפּגעטאַנצט פון דער בינע, האָט דער עולם שטאַרק געקלאָפּט. איז דאָס אויך אַ שטענדיקע פּראָצעדור אין אידישן טעאַטער — דער עולם קלאָפּט, דער קאָמיקער קומט צוריק אַרויף טאַנצנדיק, זינגט ער נאָך אַ פּערו און טאַנצט ווידער אָפּ. דער עולם אַפּלאַדירט ווידער. טאַנצט דער קאָמיקער ווידער אַרויף אויף דער בינע, זינגט דעם „רעפּרייז“, גייט ווידער אַריין אין דער טאַנצן רוטיין און טאַנצט ווידער אַרויס. איר ווייסט עס שוין מסתמא אַלע. דאָס איז די טעאַטער רוטיין שוין פאַר צענדליקער יאָרן.

ווען בערנשטיין האָט יענעם אָונט שוין צום דריטן אָדער פּערטן מאָל אַראָפּגעטענצלט פון דער בינע מיט מיין זיידנס דריבנע טריטעלעך, איז פונקט פון דער צווייטער זייט בינע, כמעט אין דער זעלבער סעקונדע, מיין זיידע מיט זיין דריבנעם גענגעלע דורכגעגאַנגען די בינע, ניט וויסנדיק, פאַרשטייט זיך, אַז ער גייט אויף אַן אָפּענער בינע. דער עולם איז געוואָרן פאַרגאַפּט. אַלע זיינען געווען זיכער, אַז דאָס איז ווידער בערנשטיין, אַי ער איז דאָך אין דער סעקונדע אַוועק אין דער צווייטער זייט? איז ער דאָך דערפאַר בערנשטיין. אַי ער איז דאָך מיט אַ קאַפּ קלענער? ווייסן דאָך אָבער אַ סך פון עולם, אַז ער קען מיט זיינע פּיס טאַן וואָס נאָר ער וויל...

בקיבור, ס'האָט אויסגעבראַכן אַ דונערנדיקער אַפּלאָוז. דער עולם האָט ממש געשטורעמט דעם טעאַטער. בערנשטיין האָט געזען מיין זיידן דורכגיין די אָפּענע בינע, און הערנדיק דעם שטורעם, האָט ער תּיכּף פאַרשטאַנען דעם ער-למ'ס געדאַנקען... האָט ער זייער קלוג אויסגענוצט דעם צופאַל. ער איז צוריק טאַנצנדיק דריבנינקע אַרויף אויף דער בינע, פאַרשטייט זיך אין זיין אייגענער פולער הויך. דער עולם האָט נאָך ווילדער אַפּלאַדירט. ער האָט אָפּגעטאַנצט אין דער זייט וואוהין דער זיידע איז אַרויס. דאָרט האָט קעסלער, וועלכער האָט אויך געזען דעם אינצידענט אומישנע מיין זיידן פאַרהאַלטן, ווען בערנשטיין האָט געזען אַז ער איז נאָך דאָ, האָט ער אים תּיכּף געזאָגט אַז אויף יענער זייט בינע וויל אים עמיצער זען און אים געוויזן די טיר צו דער בינע. און מיין זיידע האָט ווידער דריבנינקע דורכגעשפּאַנט די אָפּענע בינע.

פון די אפלאדיסמענטן, דאָס קלאַפּן מיט די פיס, דאָס פייפן און געשרייען, זיינען שיר די ווענט איינגעפאלן. און פונקט אין דער רגע, ווען מיין זיידע איז אַראָפּ פון דער בינע אויף יענער זייט, האָט בערנשטיין ווידער זיך באַוויזן מיט דריבנע טריטעלעך, אין זיין אויסגעצויגענער הויך, אויף דער זייט... דער עולם האָט די רעטעניש קיינמאָל ניט געקענט אויסטייטשן. און די לעגענדעס וועגן בערנשטיינ'ס לאַנגע פיס האָבן זיך נאָך מער פאַר-שפּרייט.

אַט אַזוי ווי איר זעט, האָט מיין פרומער, נאַאיוער זיידע, ר' יוסף חיים שטעטיץ, ניט וויסנדיק „געשפּילט“ אַ ראַלע, ניט וויסנדיק געקראָגן אַ שטורעמדיקע אַוואַציע — ניט וויסנדיק אפילו אַז ער איז געווען אויף דער אַפּענער בינע פאַר הונדערטער, הונדערטער מענטשן... פאַרטיפּט אין זיינע חשבונות מיט די צעטלעך, האָט ער גאַרניט געהערט אין ניט באַ-גריפן וואָס עס טוט זיך אַרום אים...

בערנשטיינ'ען איז אפילו איינגעפאלן, אַז קעסלער זאָל איינרעדן מיין זיידן צו קומען אין טעאָטער שטענדיק ווען מ'שפּילט די פּיעסע. אָבער סיי קעסלער, סיי בערנשטיין אַליין, האָבן גוט פאַרשטאַנען, אַז זיי וועלן עס בשום אופן ביי מיין זיידן ניט פּוועלן, האָט זיך בערנשטיין געמוזט באַנוגען מיט זיין אויסטערלישער „פאַרשטעלונג“ און „לעגענדאַרישן“ ערפּאָל פון יענעם איינציקן אויפדערנאַכט...

מיין זיידע איז אויך יענעם אַוונט אַוועק אַהיים אַ גליקלעכער. ס'האַט אָבער, גאַרניט געהאַט צו טאָן מיט זיין וואונדערלעכן „שפּילן“, אַדער מיט דער שטורמדיקער אַוואַציע וואָס דער עולם האָט אים געגעבן. ער איז ממש געווען אויסער זיך פון גליק וואָס קעסלער און בערנשטיין האָבן יענעם אַוונט ביי אים פּלוצלונג געקויפט צו דריי „צעטלעך“, און אים באַצאַלט אין מזומן. ער האָט קיינמאָל ניט געוואוסט פאַרוואָס...

איך וויל דאָ פאַרענדיקן די עפּיזאָדן פון מיין זיידן, דעם כשר'ן, נאַאייוון, פרומן ר' יוסף חיים שטעטיץ, ע"ה, און אין זיין אַנדענק פאַרצייכענען זיינע אַ ווענדונג צו מיר, אפשר אַ יאָר אַדער צוויי פאַר זיין טויט.

מיין מאַמע האָט דאָן געשפּילט אין לאַנדאָן, פיינמאָן איז שוין עטלעכע יאָר געווען טויט. איך בין שוין געווען די שווישפּילערין צילי אַדלער. איז מיין זיידע איינמאָל געקומען צו מיר און זיך געווענדעט צו מיר מיט די ווערטער: „צירעלע טייערע, באַרג מיר, איך בעט דיך, צוואַנציק דאַלער. איך וועל זיי דיר קיינמאָל ניט אַפּגעבן, אָבער איך וועל פאַר דיר גאַט בעטן“...

זיין בקשה האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיפּן איינדרוק. ער האָט ניט

געזאגט גיב מיר, איך בעט דיך, נאָר „באַרג מיר“... ער איז געווען זיכער, אַז ער צאָלט מיר אָפּ מיטן בעסטן וואָס ער קען — מיט בעטן גאָט פאַר מיר.

ווען איך האָב אים מיט אַ קוש אויף זיין גוטמוטיקן פנים אַריינגעלייגט אין האַנט צוויי צוואַנציקער, האָט ער מיט פאַרמאַכטע אויגן מיר אַ קוש געטאָן אין שטערן: — „ביזט אַ וואויל כשר קינד, צירעלע... האָסט די ווערט צו טראָגן דעם נאָמען פון דיין באַבען, צירעלע די צנועה, אַ ליכטיקן גן-עדן זאָל זי האָבן...“ און שטיל שוועבנדיק איז ער אַרויסגעגאַנגען... זאָל ער אויך האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן...

נאָך עטלעכע יאָר וואַנדערן איבער די פּראָווינץ שטעט אין אַמעריקע

און קענעדע, מיט זייער מאַגערע רעזולטאַטן און גאָר אַ סך פאַרדרוס און האַרצווייטיק, איז עס פיינמאַנען שטאַרק נמאס געוואָרן. די סטאַבילע, איינגעפונדעוועטע טעאַטער-פירמעס אין ניו יאָרק האָבן קיין פּלאַץ ניט געהאַט פאַר אַזאַ שוישפּילער פאַרפּאָלק, ווי זיגמונד און דייע פיינמאַן.

פאַר פיינמאַנען ווידער, צו עפענען אַליין אַ נייעם טעאַטער געשעפט, אין קאַנקורענץ צו די שוין שטאַרק אַנערקענטע און פּאָפּולערע „סטאַרס“, איז געווען צו ריזיקאַליש. דאָס האָט באַוויזן דער פּראַווינץ פון די דריי היפש אַנערקענטע און באַרימטע שוישפּילער: סאַפּיע קאַרפּ, בערל בערנשטיין און מאַריס פּינקעל. מיט דער הילף פון דעם טעאַטער אונטערנעמער לואיס גאַטליב, האָבן זיי אויפגעבויט דעם פרעכטיקן גרענד טעאַטער, אין סאַמע האַרץ פון דאַמאַלסטיקן אידישן ניו יאָרק. דאָס איז געווען דער ערשטער טעאַטער בנין אין אַמעריקע, וואָס איז געבויט געוואָרן ספּעציעל פאַר אידיש טעאַטער. אָבער אפילו די אַטראַקציע פון נייעם טעאַטער האָט ניט געהאַלפּן. זיי האָבן זיך קוים איבערגעמוטשעט דעם ערשטן סעזאָן, און געמוזט אויפגעבן. דאָס האָט שוין ממילא אַנגעשראַקן אַנדערע אונטערנעמערס.

פיינמאַן האָט פאַר זיך ניט געזען קיין אַנדער אויסוועג ווי צו פּרובירן זיין מזל אין אייראָפּע. נאָך אַ לאַנגן ישוב-הדעת האָבן ער און די מאַמע באַשלאָסן, אַז פיינמאַן זאָל פאַרן קיין לאַנדאָן. ער זאָל דערווייל פאַרן אַליין און זען וואָס עס קענען זיין די אויסזיכטן זיך דאָרט צו עטאַבלירן.

אין יענער צייט איז שוין דער אידישער טעאַטער אין לאַנדאָן אַרויס פון די הינטער-שטיבלעך אין ביר-סאַלונס, און להבדיל, פון די קלוב זאָלן. דער פּאָויליאַן טעאַטער, אַ זייער שיינער און באַקוועמער טעאַטער, אינ'ם

אריסטאקראטישן טייל פון ווייטשעפל, וואָס איז פאַר יאָרן געווען אַן ענגלישער טעאַטער, איז איבערגענומען געוואָרן פון אידישע טעאַטער אונטערנעמער. דאָרט האָט דאָן געשפּילט אַ טרופּע מיט דעם פּיינעם, קרעפּטיקן אַקטיאָר טשאַרלס נאַטאַנזאָן בראַש.

פּיינמאַן איז דאָרט אויפגעטראָטן אַלס גאַסט-אַקטיאָר אין עטלעכע פּאַר-שטעלונגען. דער לאַנדאַנער אידישער טעאַטער-עולם האָט אים אויפגענומען מיט גרויס באַגייסטערונג. די אייגנטימער האָבן אים פאַרהאַלטן ביון סוף סעזאָן. ער איז געוואָרן שטאַרק באַליבט אין לאַנדאָן. מיר האָבן פון אים באַקומען באַגייסטערטע בריף און וועכענטליך געלט. די באַלעבאַטים האָבן אים פאַר-געלייגט, אַז ער זאָל איבערנעמען דאָס טעאַטער אויף דעם קומענדיקן סעזאָן. ער האָט מיט זיי געשלאָסן אַן אַפּמאַך. ער איז געווען זייער גליקלעך און צעפּרידן.

מיר זיינען אויפן זומער אַלע אַוועקגעפּאַרן אין די בערג און זיך גע-לאָזט וואוילגיין אין אַ פּיינעם האָטעל אין מאָנטענדעיל. ס'איז אונז געווען זייער גוט ...

פאַר מיר איז יענער זומער גאַר געווען אַ גן-עדן. מיין ערשטער יוגנט-געליבטער, דער לאַאָס-טודענט, פּיליפּ האַאז, וועמען איך האָב שוין דערמאַנט אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל, האָט אויך יענעם זומער פאַרבראַכט אין יענע מקומות. זיין פאַרליבעניש אין מיר האָט אויפסניי אויפגעוואַכט. די נאַטור-שיינקייט פון די באַרימטע קעטסקיל בערג, די פאַר'חלומ'טע לבנה-נעכט, די סודות'דיקע שטילע בערג וואָס טראָגן מיט זיך אזוי פיל שיינע לעגענדע-דעס, זיינען זיכער ווי געוואונטשן פאַר ראַמאַנטישע חלומות ... די אַטמאָספּערע פון „באַרשט סוירקייט“ מיט אַלע וואַכעדיקייטן וואָס דער נאַמען טראָגט מיט זיך, האָט נאָך דעמאָלט די קעטסקיל בערג ניט פאַרביליגט ... איז טאַקע פּיליפּ'ס פאַרליבעניש אין מיר, דורך יענע וואָכן דאָרט געוואָרן זייער, זייער ערנסט ...

איז פאַר אונז יענער זומער געווען אַ קורצער. ענדע אויגוסט האָבן מיר שוין געדאַרפט זיך לאָזן אויף דער נסיעה קיין לאַנדאָן. פּיינמאַן איז מיט אַ פאַר וואָכן פּריער אַוועקגעפּאַרן, כדי צו מאַכן אַלע נויטיקע צוגריי-טונגען פאַרן טעאַטער-סעזאָן, אויך באַזאָרגן אַ פּאַסיקע דירה פאַר אונז. מיין מאַמע, מיין שוועסטערל לילי און איך האָבן זיך געזעצט אויף דער שיף. וועל איך דורכלאָזן די אַלע צוגרייטונגען אונזערע, די נערוועזע אויפ-רעגונג וואָס מיר האָבן דורכגעלעבט ערב דער דאָזיקער נסיעה. איך קען אַבער בשום אופן ניט דורכלאָזן דאָס געזעגענען זיך אויף דער שיף ...

מיר דוכט זיך, אז איר וואָלט עס מיר קיינמאָל ניט מוחל געווען, ווייל פונקט ווי פאַר אונז, וועט דאָס אויך פאַר אייך זיין אַ גרויסע איבערראַשונג. איז עס אודאי פאַרשטענדלעך, אז צו דער שיף איז געקומען מיין פאַרליבטער פיליפ, אויך מיין בעסטע חבר'טע דאָראַ האַרוויץ. אָבער שטעלט זיך פאַר מיין און אונזער אַלעמענס איבערראַשונג, ווען ס'האַבן זיך פלוצלונג באַוויזן מיין שוועסטער נוניע און מיין טאַטע יעקב פ. אַדלער!

נעם איך זיך בשום אופן ניט אונטער צו פאַרטייטשן מיין טאַטנס דער־שיינונג. בפרט, ווען ער האָט דורך דער שעה, אַדער מער וואָס ער איז געווען אויף דער שיף, מיר געשענקט אפשר צוויי מינוט, פאַרן אַראַפּגיין.

איך געדענק, אז גלייך פון אָנהויב האָבן זיך ביי אונז פאַרמירט דריי באַזונדערע גרופּן. פיליפ האַאז, דאָראַ האַרוויץ, נוניע און איך — איין גרופּע. מיין שוועסטערל לילי, איינע פון אירע בעסטע חבר'טעס, דזשעני גאַלדשטיין, מיט אונזער פייגע'ן — אַ צווייטע גרופּע, און מיין מאַמע מיט מיין טאַטן — אַ דריטע גרופּע. יעדע גרופּע איז געווען פאַרנומען מיט זיך. וועל איך זיך קיינמאָל ניט מוחל זיין, פאַרוואָס מיר איז ניט איינגעפאַלן, כאַטש פון ווייטן, צו בעאַבאַכטן מיין טאַטן מיט מיין מאַמע... איך זאָל כאַטש מיט עפעס אייך קענען אַנדייטן וואָס צווישן זיי איז פאַרגעקומען ביי יענער אָפּגעזונדערטער, אומדערוואַרטער געזעגענונג־באַגעגעניש... הפנים, אז איך האָב נאָך דאַמאָלס קיין שום פאַרדאַכט ניט געהאַט, אז איך וועל שרייבן זכרונות...

סיי־ווי, פיליפ'ס פאַרליבטע בליקן, זיינע שעמעוודיקע ליבעס־אויסגוסן האָבן מיך געהאַלטן געשפּאַנט... איך האָב קוים באַמערקט ווי אַרום מיין שוועסטערל לילי און איר חבר'טע האָט זיך אַרומגעקליבן אַ היפשער עולם. די צוויי סטאַר קינדער־ראַליסטקעס פון יענער צייט האָבן, אונטער פייגע'ס דירעקציע, איבערגעזונגען אַלע טעאַטער לידלעך וואָס זיי האָבן געקענט. לילי און דזשעני פלעגן עס טאָן כסדר, ווען זיי זיינען געווען צוזאַמען. האָבן די שיף־פּאַסאַזשירן און געסט געהאַט אַ פרייען קאַנצערט. איז דאָ טאַקע כדאי צו פאַרצייכענען עפעס, וואָס וועט אפשר פאַר א סך פון אייך זיין אַ ניס.

איר ווייסט אַלע פון דער פאַרבנרייכער קאַריערע וואָס דזשעני גאַלדשטיין האָט געהאַט אין אונזער טעאַטער. אָבער ווייניק פון אייך ווייסן, אַדער האָבן ווען געזען מיין שוועסטער לילי פיינמאַן אַלס שוישפילערין. זי איז אין משך פון אַ צענדליק יאָרן געווען איינע פון די פּרעכטיקסטע סוברעטינס וואָס דער אידישער טעאַטער האָט פאַרמאַגט; האָט געהאַט אַן אוצר מיט חן. געווען אַ גראַציעזע טענצערין, זייער פּיין געזונגען, בכלל פאַרמאַגט אַלץ וואָס

א גוטע סוברעטיין דארף. זי איז אויך געווען א פיינע כאראקטער שווי-
שפילערין. אין די יארן וואס זי האט געשפילט אין לאַנדאָן, איז זי געוואָרן
זייער באַליבט ביי עולם. נאָך איר חתונה מיט לודוויק זאָץ, האָט זי אַ
צאָל יאָרן מיט אים געשפילט אין אייראָפּע און אויך אין אַמעריקע. ווען זאָץ
האָט נאָך אַ שווערן קאַמף ענדלעך געוואונען אַנערקענונג דאָ אין אַמעריקע,
איז ער גאָר גיך געוואָרן דער פּאָפּולערסטער און באַרימטסטער סטאַר-
קאַמיקער. האָט ער גע'פּוּעל'ט ביי ליליין, אַז זי זאָל אויפגעבן די בינע, און
זיך אָפּגעבן מיט דער גאַר-היפשער קאַריערע פון פרוי און מוטער.

מיר וועט נאָך אויסקומען מער צו שרייבן פון איר און ספּעציעל פון
זאָץ'ן אין דעם טייל פון מיין קאַריערע... אָבער, סיי-ווי, דעמאָלט אויף דער
שיף, האָט דאָס קינדער-פּאַרל, לילי און דזשעני, גוואַלדיק אויסגענומען.
ווען די צייט איז געקומען פאַר די געסט צו פאַרלאָזן די שיף, זיינען די
דריי באַזונדערע גרופן ווידער זיך צוזאַמענגעקומען.

געדענק איך, אַז מיר האָט זיך געדוכט, אַז מיין טאַטנס אויגן זיינען
געווען ווי פאַרוויינט... אויף מיין מאַמען האָב איך גאַרניט באַמערקט. מיר
האַבן זיך גענומען געזעגענען. מיין פיליפ האָט זיך פּלוצלונג שטאַרק צעוויינט.
מיין טאַטע האָט לאַנג געהאַלטן מיין מאַמעס האַנט, און זיינע אויגן, פול
מיט טרויער, האָבן נאָכאַנאַנד געקוקט אין איר פנים... ערשט ביי דער
לעצטער מינוט האָט ער זיך צעקושט מיט מיר. פיליפ האָט זיך ווידער
צעוויינט.

געדענק איך ווי מיין טאַטע האָט מיר געזאָגט: „זאָרג זיך ניט ציליקו,
ער וועט זיך באַרוואיקן... שוין האַלב וועג, איבער דעם אַראַפּגאַנג פון
שיף, האָט זיך מיין טאַטע דערמאַנט און אויסגעשריען: „ציליקו, איך האָב
גאַר פאַרגעסן, דאָ האָסטו אַ „גוד-באָי“ מתנה.“

ער האָט צו מיר אַ וואָרף געטאָן אַ „ביל“. איך ווייס ניט עד-היום וויפיל
עס איז געווען — מיר דוכט זיך אַ צענערל. דעם ביל האָט דער ווינט פאַר-
טראָגן; ער איז אַראַפּגעפאַלן אונטן אין וואַסער.

ווען מיר זיינען געבליבן אַליין, האָב איך ערשט באַמערקט ווי פאַרטראַכט,
טרויעריק און ערנסט די מאַמע זעט אויס. ביים אויספאַקן זיך אין אונזער
קאַזיוטע, האָבן זיך פון איר האַרץ אַרויסגעריסן אָפטע זיפצן. איך געדענק
אויך, אַז די מאַמע האָט מיך זייער אָפט דערמאַנט איך זאָל ניט פאַרגעסן
און שרייבן „דיין טאַטן אָפטע בריוו... ער וועט זיך פרייען מיט זיי...
ער וויל דיינע בריוו“...

איך בין, בכלל, ניט קיין גוטע פאַרערקע, אפילו מיט דער באַן; אויף
אַ שיף בין איך גאַר קיין מענטש ניט, בפרט דאָן, אויף מיין ערשטער לאַנגער

ים־רייזע. אמת, איך האָב דורכגעמאַכט מיין ערשטע רייזע קיין אַמעריקע אויך אויף אַ שיף, אָבער דאָן, ווי איר געדענקט, בין איך נאָך געווען אין מיין מאַמעס טראַכט. איז מיר יענע ים־רייזע אָנגעקומען זייער גרינג. איצט, אָבער, איז ביים ערשטן שאַקל און וויגן זיך פון דער שיף, האָט מיר דער ים גאַרניט „פּאַליובעט“, פלעג איך מערסטנס ליגן אויסגעצויגן אויף מיין דעק־שטול אַ פאַר־חלש־טע.

מיין שוועסטער לילי, פאַרקערט, איז געווען אַ גאַנצער כוואַט. איר איז דער ים ניט געלעגן אפילו אין דער לינקער פּיאַטע. זי איז גיך געוואָרן דער ליבלינג פון אַלעמען אויף דער שיף. זי האָט מיט גרויס ניגעריקייט און אַפעטיט געוואָרט אויף די מאַלצייטן פון וועלכע איך האָב מורא געהאַט אפילו צו טראַכטן ...

געדענק איך, ווי ליגנדיק איינמאַל אויף מיין דעק־שטול, דערשלאָגן פון דער באַקאַנטער „ימי־שער ניט־גוטקייט“, האָב איך געבעטן דעם „סטיר־אַרד“ ער זאָל אַזוי גוט זיין און מיר צושיקן מיין שוועסטערל — וועלכע האָט כסדר געשפּילט אויפן דעק ביי פאַרשידענע „דעק“ פאַרוויילונגען. הער איך ווי ער רופט אויס: „מיס לילי, יור קיד סיסטער וואָנטס יו“. ביי אים בין איך געווען איר קליין שוועסטערל, און איך בין מיט גאַנצע 5 יאָר עלטער פון איר ...

פונדעסטוועגן קען איך זיך ניט באַקלאַגן, אַז קיינער האָט מיך אויף דער שיף ניט באַמערקט. אויפן דעק־שטול נעבן מיינעם איז געזעסן אַ שוואַרץ־חנ־עוודיקער יונגעראַן. פּילנדיק ווי איך האָב געפּילט, האָב איך זיך כמעט ניט אומגעקוקט אויף אים. . . . נאָר איינמאַל, ווען דער ים האָט מיך אַ קאַפעטשקע צורו געלאָזן, האָב איך באַמערקט דעם אַפענעם בוך וואָס ער האָט געלייענט. ס'איז געווען אַ שריפט וואָס איך האָב נאָך קיינמאַל פריער ניט געזען — אַזעלכע מאַדנע אותיות, עטוואָס ענלעך צו אונזער סטענאַגראַפיע ... האָט זיך מיר שטאַרק געוואַלט וויסן וואָס פאַר אַ שפּראַך דאָס איז. איך האָב אָבער ניט געוואַגט אַנצוהויבן רעדן צו אים. האָבן זיך, הפנים, אינוערע געדאַנקען גראַד צוואַמענגעטראַפן. ער האָט מיטאַמאַל אויפגעהערט לייענען, אַ קוק געטאָן אויף מיר, און אַ זאָג געטאָן איז אַ פיינעם ענגליש, מיט אַן עטוואָס אויסלענדישן אַקצענט: מיר דוכט אַז דו פּילסט אַביסל בעסער.

איך האָב מיט אַ לייכטן שמייכל עס באַשטעטיקט. מיר האָבן זיך צערעדט. ער איז אַן עגיפטער, דער בוך וואָס ער לייענט איז אין אַראַביש. ער האָט מיר געוויזן די בוכשטאַבן, געפרוּאוּט אויפקלערן זייער באַדייטונג און קלאַנג.

ער איז געווען אַ פיינער אינטעליגענטער יונגעראַן. ער האָט זייט דאָן מיט מיר כסדר פאַרבאַכט, מיך מיט גוואַלד געצוואונגען זיך צו לאָזן פירן אויף אַ שפאַציר אַרום דעק, לויט זיין מיינונג, איז ים־קראַנקייט מער אַן איינרעדעניש, איידער אַ פיזישע קראַנקייט.

אונזער קורצע באַקאַנטשאַפט האָט אַ וואונדערלעכן ראַמאַנטישן סוף, מיט אַן אַריענטאַלישן כאַראַקטער־שטריך... ווען ער האָט זיך מיט מיר געזעגנט האָט ער מיט אַן ערגסטן בליק געזאָגט אין זיין ספּעציפּישן ענגליש: „אויב דו וועסט ניט געפינען אַ פיינעם אידישן יונגמאַן, טראַכט פון מיר; דו ביזט אַזאַ פיינע, אַזאַ אינטערעסאַנט מיידל, — איך וואַלט וועלן דיר האָבן פאַר מיין ווייב — אויב דו וועסט ניט געפינען אַ פיינעם אידישן יונגמאַן. אַט איז מיין אַדרעס, שרייב צו מיר“.

ער האָט מיר דערלאָנגט זיין אַדרעס און צוגעגעבן: „איך וועל דיר שיקן געלט פאַר אַ בילעט — דיך בריינגען צו מיר אַהיים אין עגיפטן זיך צו באַקענען מיט מיינע עלטערן — געדענק דאָס“.

שטעלט זיך פאַר ווען איך זאָל איצט זיין אַ „מַרס. אידזשיפט“ — ווי גוט מיר וואַלט געווען...

איך געדענק אויך מיינע אַ באַגעגעניש אויף דער שיף מיט אַן אמת'ער ענגלענדערין, וואָס זיי רופן אַ „קאַקני“. ווען זי האָט געהערט אַז מיר פאַרן צו איר, קיין לאַנדאָן, האָט זי זיך צו מיר געווענדעט אין איר עכט־ספּעציפּישן לאַנדאַנער אַקצענט מיט אַזאַ פּראַזע:

— „ז'לענען יאָם?“ ...

איך האָב בשום אופן ניט פאַרשטאַנען וואָס זי זאָגט. זי האָט איר פּראַגע איבערגעזאָגט נאַכאַמאָל און נאַכאַמאָל, און יעדעס מאָל אַלץ מער אינטאַגירט, ווי איינער זאָגט: „וואָס קען זיין קלאַרער, פאַרוואָס זאָלסטו עס ניט פאַר־שטיין?! מיר האָט עס אַלץ געקלונגען ווי — ז'לענען יאָם. איך האָב עס ניט געקענט צעקייען... מיין עגיפטער איז מיר צוהילף געקומען: זי מיינט צו זאָגן — „איז לאַנדאָן יור האָם?“ (צי איז לאַנדאָן מיין היים). די לאַנדאַנער באַדערן זיך ניט מיט דעם „ה“ און היטן ניט אַפּ דעם סוף וואָרט.

איך האָב קיינמאָל ניט שלום געמאַכט מיטן לאַנדאַנער קאַקני־אַקצענט. אפשר איז אונזער געניאַלער שלום עליכם, גאַרניט געווען אַזוי אומ־גערעכט, ווען ער האָט אין זיין „מאַטל פייסי דעם חזוּס“ באַטיטלט זיין באַשרייבונג פון לאַנדאָן, מיטן שיינעם חנ'עוודיקן קעפל — „לאַנדאָן, פאַרוואָס ברענסטו גיט?“ ...

אַין לאַנדאָן האָט אונז פיינמאָן אָפּגעוואַרט, אונז אוועקגעפירט אין דער זייער שייַן־צוגעגרייטער היים אין „באַע, מייל ענד“, אַ טייל פון ווייטשעפל ראָד. איז אונז אַלעמען די היים געווען זייער צום האַרצן. די געגנט אַרום איז געווען פּראַכטפול.

מיר האָבן אָנגעהויבן אַ טעאַטער־סעזאָן אין לאַנדאָן. זעט אויס, אַז אונזער „דאָברע“ מזל איז אונז פאַרלאָפּן דעם וועג. לאַנדאָן, וואָס איז טרויעריק באַרימט מיט אירע טומאַנען, „פּאָגעס“ רופן זיי עס דאָרט, האָט זיך יענעם ווינטער צעלאָזן אָן אַ סוף און אָן אַ גרעניץ. די „פּאָגעס“ זיינען געווען די ערגסטע וואָס לאַנדאָנער איינוואוינער האָבן געדענקט פון לאַנגע, לאַנגע יאָרן. עס איז געווען ממש חושך מצרים . . .

האָט עס, פאַרשטייט זיך, געהאַט אַ שעדלעכע ווירקונג אויף דעם גע־שעפטלעכן טייל פון אונזער טעאַטער. זיך אַרויסלאָזן אין די אַוונטן אין אַזעלכע פּאָגעס איז געווען פשוט אַ לעבנס־געפאַר.

פיינמאָן האָט ליב געהאַט אַלץ מיט דער ברייטער האַנט. אַזוי אויך אין טעאַטער. ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ גאָר פיינע טרופּע, אַפילו גע־בראַכט עטלעכע שווישפילער פון אַמעריקע, און זיי געצאָלט גאָר הויכע גאַזשן. מיט די קלעגלעכע אייננאַמעס האָט ער קוים, קוים געדעקט די הוצאות. הקיצור, עס איז ניט געווען פריילעך . . .

ווייסן דאָך אַלע, אַז ווען פרנסה איז געשלאָגן, איז אופּן האַרצן ניט היימ־לעך . . . פאַר מיר, אין דער סאַמע בליענדיקסטער זעכצן־יאָריקער יוגנט מיינער, אָפּגעריסן פון מיינע חבר'טעס און „באַי־פרענדס“, איז די נעפּלדיקע, חושכ'דיקע לאַנדאָן גאָר ניט געווען צום האַרצן. דערצו האָט מיין גוטע, געטרייע חבר'טע, דאָראַ האַרוויץ, אין אירע אָפטע בריוו, באַשריבן מיט אַלע איינצלהייטן זייערע „גוד־טיימס“ און פריילעכע „פאַרטיס“. זי האָט אין איינעם פון אירע בריוו מיר דערציילט ווי אַזוי מיין טאַטע האָט שטאַרק אויסגערעדט מיין שוועסטער פּרענציס'ן למאי זי גייט צו אָפט מיט פיליפ'ן . . . „דו טאָרסט עס ניט טאָן, ער באַלאַנגט צו צילי'ן“, האָט ער איר גע'מוס'רט. פיליפ אַליין האָט אין אָנהויב מיר זייער אָפט געשריבן הייסע ליבעס־בריוו. איך, אָבער, זייענדיק פאַרנומען מיט פּראַבעס, מיט לערנען ראָלן, מיט שפּילן, האָב איך אים ניט אָפט גענוג געשריבן. האָט ער זיך שטאַרק גענומען צום האַרצן און גענומען „אויסגיין“ מיט בערנשטיינ'ס טאַכטער. דאָס האָט מיר דאָראַ אויך געשריבן.

אַט די אַלע זאַכן האָבן מיין זיין אין דער פרעמד, אין לאַנדאָן, געמאַכט נאָך שווערער. איך בין געוואָרן מעלאַנכאָליש, ניט געקענט שלאָפּן, און דער

דאקטאר האט מיין מאמען געראטן מיך נעמען צוריק קיין אמעריקע ביי דער ערשטער געלעגנהייט. האב איך ארויסגעקוקט מיט אומגעדולד אויף דעם סוף פון סעזאן, ווען איך האב געהאפט זיך אומצוקערן קיין ניו יארק.

וויל איך דא איבערשלאגן מיינע טרויעריקע זכרונות פון יענער צייט מיט א וואונדערלעכן עפיזאד, וואס איז ווערט צו דערציילן.

איך האב דא פריער באמערקט, אז פיינמאן האט ליב געהאט אלץ מיט דער ברייטער האנט. וועט איר עס בולט ארויסזען פון דעם עפיזאד. איר וועט אויך קלאר זען זיין עכט-פאטערלעכע באציאונג צו מיר.

יענער ווינטער אין לאנדאן האט זיך געשטעלט זייער א קאלטער. איך האב געדארפט א ווינטער מאנטל. די מאמע איז געווען זייער פארנומען צו גיין מיט מיר אין די קראמען, האט זי געבעטן פיינמאנ'ען צו גיין מיט מיר קויפן דעם מאנטל. געדענק איך ווי די מאמע האט אים אנגעזאגט:

„געדענק-זשע, זיגמונד, איך קען דאך דיר, ביי דיר מוז דאך אלץ זיין מיט דער ברייטער האנט, בעט איך דיך, מער ווי פיר פונט זאלסטו ניט אויסגעבן, פאר פיר פונט קען מען קויפן זייער א שיינעם מאנטל.“

פיינמאן האט איר צוגעזאגט — ניט מער ווי פיר פונט.

דארף איך אייך דערמאנען, אז פיר ענגלישע פונט האבן באטראפן אונזערע צוואנציק דאלער אין יענע יארן. און צוואנציק דאלער איז געווען א היפשער פרייז פאר א מאנטל, בפרט אין לאנדאן.

מיר זיינען אוועק אין וועסט-ענד, צו „סעלפרידזשעס“, איינער פון די שענסטע און גרעסטע דעפארטמענט סטאָרס אין לאנדאן. פיינמאן האט געהאלטן וואָרט. ער האט דער פארקויפערין געבעטן אונז צו ווייזן א מאנטל פאר פיר פונט. זי האט געבראכט עטלעכע. איך מעסט אן איינעם נאָכן אנדערן. אָבער פיינמאנ'ען געפעלט ניט. ער קוקט אויף מיר אביסל פאר-שולדיקט און הייסט בריינגען א ביסעלע א בעסערן, פאר פיר און א האלב פונט. ס'געפעלט אים אלץ ניט.

און אזוי איז עס געגאנגען העכער און העכער. ערשט ווען איך האב אנגעמאסטן א מאנטל פאר גאנצע צען פונט, האט זיך זיין פנים צעשטראלט — דאס איז אים געפעלן — א פרעכטיק-שיינע ענגלישע סחורה, געבעט דורכאויס מיט פוטער, מיט א גרויסן פוטערנעם קאלנער און א מופטע מיט א היטעלע פון זעלבן פוטער. ס'איז געווען א פארגעניגן דאס אַנצוקוקן. אָבער צען פונט! דאָס מיינט גאַנצע פּופּציק דאַלער! אַוודאי איז עס מיר זייער געפעלן. איך בין געשטאַנען אַ פאַרגאַפּטע פאַרן שפּיגל, הנאה געהאַט פון גלעטן דעם פוטער, מיט פאַרגעניגן זיך געטוילעט אין דער וואַרעמקייט.

איך האָב אָבער געדענקט דער מאַמעס רייד, און איך האָב גאַנץ גוט געוואוסט אונזער פינאַנציעלע לאַגע.

זאָג איך אים:

„וואָס טויסטו, פּאַפּאַ, האָסט פאַרגעסן? די מאַמע האָט דאָך דיר אַזוי געבעטן, אַז מער ווי פיר פונט זאָלסטו ניט אויסגעבן. דאָס איז דאָך צען פונט!...“

פיינמאַן קוקט אויף מיר אַ באַגייסטערטער. ער קען זיך זאָט ניט אָנ-שפּיגלען ווי איך זע אויס אַ פאַרפּוצטע אין דעם פּראַכטפולן מאַנטל מיט דער מופּטע און היטעלע. אַ צעשמייכלטער זאָגט ער:

„וואָס זשע, ציליקו, ס'געפעלט דיר ניט?...“

„אַ, פּאַפּאַ, ווי אַזוי קענסטו עס פּרעגן? איך האָב זיך קיינמאַל אין חלום ניט פאַרגעשטעלט אפילו אַנצומעסטן אַזעלכעס. אָבער, פּאַפּאַ, ביי אונזער איצטיקער לאַגע, צען פונט — די מאַמע וועט דאָך זיין אויסער זיך. אפילו פיר פונט איז דאָך פאַר אונז איצט אַן אַנשטרענגונג.“

ער קוועלט נאָך אַלץ, און קוקנדיק אויף מיר זאָגט ער:

„אָבער האָסט דאָך געזען, נאַרעלע, ווי די פיר פונטיקע מאַנטלען זעען אויס... ס'איז דאָך אַ חלשות זיי אַנצוקוקן. דו ווייסט דען ווי דו זעסט אויס אין דעם פּרעכטיקן קאַסטיום? ס'האַט דאָך די ווערט כל הגעלטן דיך אַנצוקוקן. איך בין זיך גרייט לאָזן קאַסטן אַ פונט פאַר יעדעס מאָל וואָס איך וועל דיך זען אַ פאַרפּוצטע אין דעם טראַכט. ווייסטו וואָס, ציליקו, מיר וועלן זאָגן דער מאַמען, אַז ס'קאַסט פיר און אַ האַלב פונט. זי וועט זיך אַביסל בייזערן וואָס איך האָב אויסגעגעבן אַ גאַנצן האַלבן פונט מער וויפּל זי האָט גערעכנט. אָבער איך בין זיכער, אַז ווען זי וועט דיך דערזען אַזוי פאַרפּוצט, וועט זי מיר מוחל זיין... דאָס איבריקע לאָז שוין צו מיר... איך וועל שוין געפינען אַ וועג ווי אַזוי צו פאַרווישן דעם דעפיציט פון די פינף און אַ האַלבן פונט.“

ס'האַט מיר אַזש דער אַטעם פאַרכאַפט. איך האָב געקוקט אויף אים מיט פאַרטערטע אויגן, ניט געקענט אַ וואָרט אויסרעדן. ער האָט, הפּנים, פון מיינע בליקן אַרויסגעלייענט אַלע מיינע געפילן צו אים, בעסער ווי איך וואָלט זיי מיט ווערטער אויסגעדריקט. ער האָט מיך צוגעטוליעט צו זיין ברוסט. „ס'וועט זיין אַלרייט, ציליקו, די מאַמע וועט אונז מוחל זיין.“

איך האָב קוים אַרויסגערעדט: „אַ פּאַפּאַ, פּאַפּאַ, דו ביזט אַזוי גוט צו מיר...“

ווען מיר זיינען אַרויס פון קראָם, האָב איך ממש געשוועבט אין דער לופטן... פיינמאַן האָט נאַר געקוקט אויף מיר און צופרידן געשמייכלט.

קען איך ניט פאָרגעסן די סצענע ווען מיר זיינען אַריין אין טעאַטער. אַלע שוישפּילער ביי פּראָבע האָבן מיך אַרומגערינגלט, געטאַפט די סחורה, דאָס פּוטער, געזאַגט מבינות, זיך ניט געקענט אָפּלויבן. די מאַמע האָט אויף מיר געקוקט מיט גליקלעכע, שטראַלנדיקע אויגן:

איך זאָל שוין האָבן אַזאַ יאָר ווי דאָס פּאַסט דיר... דו קוקסט דאָך אויס — אין באַקניגהעם פּאַלאַץ איז דאָך קיין שענערס ניטאָ.

פּיינמאַן איז ממש געווען אין זיבעטן הימל. מיר האָט דאָס האַרץ געשראַקן — וואָס וועט זיין ווען די מאַמע וועט פּרעגן וויפּיל עס קאַסט... איך האָב בלוז געהאַפּט, אַז זי וועט די דעליקאַטע פּראָגע ניט שטעלן דירעקט צו מיר. איך האָב מורא געהאַט, אַז איך וועל ניט קענען פּועל'ן ביי זיך צו זאָגן דער מאַמען אַ ליגן.

און אַט איז די שווערע מינוט געקומען. אין אַ מאַמענט ווען מיר דריי זיינען געשטאַנען עטוואָס אָפּגערוקט פּון די אַנדערע שוישפּילער, האָט די מאַמע, גלעטנדיק דעם פּוטערנעם קאַלנער גיך אַ פּרעג געטאַן: „וויפּיל קאַסט עס?...“

שטייענדיק אַזוי נאָענט צו מיר, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז זי פּרעגט עס מיך. און דאָס האַרץ איז מיר איינגעפּאַלן. איך האָב אויף גיך זיך איינגעוויקלט אין גרויסן פּוטערנעם קאַלנער איבער די אויערן און דער נאָז און כמעט אויסגעשריען: „אוי, וועט מיר זיין וואַרעם!“

אַבער סייזוי איז פּיינמאַן באַלד אַרויס מיט זיין ענטפּער:

„דינה'לע, ס'קאַסט כמעט אַזוי פּיל וויפּיל דו האָסט געוואַלט.“

„וואָס הייסט ביי דיר כמעט?“ האָט די מאַמע שטאַרק געקוועטשט דעם „כמעט“.

„בלויז אַ האַלבן פּונט מער ווי דו האָסט געוואַלט. ס'קאַסט פּיר און אַ האַלב פּונט.“

איך האָב „מאָדעל“-מעסיק גענומען פּאַזירן אין מאַנטל... „איך האָב, אַבער, געוואוסט, אַז דיר טאַר מען ניט טרויען“, האָט די מאַמע זיך מילד געביזערט... און שוין מיט אַ לייכטן שמייכל צוגעגעבן: „אוי, זיגמונד, דו מיט דיין ברייטער האַנט... איך מוז אַבער מודה זיין: עס האָט די ווערט פּיר און אַ האַלב פּונט.“

איך בין צוגעלאָפּן און זי געכאַפט קושן... זי האָט מיט פּריידיקע בליקן געקוקט אויף מיר און געזאָגט: „טראָג עס געזונטערהייט, טאַכטערקע... און זאָל דיין מזל אַזוי שיינען, ווי דו שיינסט אין דעם אויסשטייער.“

פּיינמאַן האָט מיט אַ זיגערנישן שמייכל אַ וואונק געטאַן צו מיר: „נו, ציליקו, איך האָב דיר געזאָגט, אַז די מאַמע וועט מיר מוחל זיין פאַר דעם האַלבן

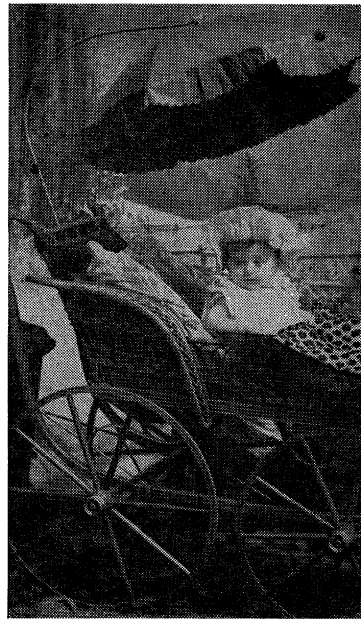
די קורצע גליקלעכע צייט ווען איך בין געווען א פיצל קינד

צילי אלס קינד

צילי אלס קינד

צילי אין קינדער-וויגעלע

אין מיינע ראַמאַנטישע הייסקול יאַרן

מיינ מאמע ארום זעלבן עלטער ווי איך אין מיינע האַרסקול יאַרן

פארפוצט אין א לאנדאנער מאנטל

פונט...“ דאן, צו דער מאַמען: „זי האָט מיר שיר ניט געלאָזט קויפן דעם מאַנטל צוליב דעם האַלבן פונט — די מאַמע האָט געזאָגט ניט מער ווי פיר פונט...“

איך האָב אים אַרומגעקאַפט און אים שטאַרק געקושט. איך האָב זייט דאָן יעדן ווינטער, ווען איך פלעג זיך צום ערשטן מאל פאַרפּוצן אין דעם מאַנטל, דער מאַמען צוגעלייגט אַ פונט צו דעם פרייז, ביז זי האָט אויסגע- פונען דעם אמת'ן פרייז... האָט שוין מיין פייגע ביי מיר דעם מאַנטל גע- ירשנ'ט...

אַט דער שיינער, וואַרעמער מאַנטל מיינער, מיט די פוטערנע באַפּוצונגען, דערמאָנט מיך אין אַ צענע פון יענעם ווינטער אין לאַנדאָן, וואָס איך וואָלט זיך געדאַרפט שעמען דאָס אייך צו דערציילן. אָבער אייך וועט אויסקומען אין מיינע באַשרייבונגען צו לייענען אַ סך נאַרישקייטן פון מיר, וועל איך די נאַרישקייט מיינע פון יענעם ווינטער אין לאַנדאָן, פאַר אייך אויך ניט באַהאַלטן. סיי-ווי איז בעסער, אַז איך זאָל אייך מיינע נאַרישקייטן אַליין דערציילן, איידער איר זאָלט זיי הערן פון אַנדערע...

איך האָב שוין פריער דאָ דערמאָנט, אַז יענער ווינטער אין לאַנדאָן האָט זיך געשטעלט זייער אַ קאַלטער. גיי איך אין אַ זייער קאַלטן טאָג אַזא, אויפן וועג צום טעאַטער, איינגעוויקלט אין מיין זייער וואַרעמן מאַנטל, מיטן הויכן פוטערנעם קאַלנער איבער די אויערן, מיינע הענט אין דער וואַרעמער מופטע, אויפן קאַפּ דאָס פוטערנע היטעלע. האָט די קעלט צו מיר קיין צוטריט ניט געהאַט.

שטאַלץ גיי איך זיך אַזוי פאַמעלעך, געלאַסן, און קוועל אָן פון זיך אַליין... שוין נאָענט צום טעאַטער יאָגט מיך אָן, לויפנדיק, אַ כאַריסטקע פון אונזער טרופע. זי באַגריסט מיך לויפנדיק און טוט אַ זאָג, ציטערנדיק פון קעלט:

„אוי, ס'אַראַ ביטערע קעלט היינט!“

אין מיין שטאַלצער פּאָזע, גייענדיק מיט געלאַסענע טריט, ווי אויף אַ שפּאַציר, זאָג איך מיט זיכערקייט אין טאָן:

„ס'איז גאַרניט אַזוי קאַלט. ס'איז זייער פריש און אַנגענעם.“

זי איז מיך פאַרבייגעלאָפן מורמלנדיק מיט טרייסלענדיקע ציין:

„די קעלט נעמט מיך דורך און דורך.“

ווען איך האָב איר אַ וויילע נאַכגעקוקט אַ לויפנדיקע, האָב איך ערשט דערזען, אַז זי גייט, נעבעך, אין אַ לייכטן פּרילינג-מאַנטעלע, און ציטערט ממש מיט יעדן אבר... אין מיין וואַרעמן אַנטוועכץ האָב איך זיך דערפילט אַזוי פאַרשעמט, אַזוי פאַרשולדיקט קעגן איר, אַז איך האָב זיך אַזש געוואָלט

אליין אויספאטשן... אריינגייענדיק אין טעאטער, האב איך איר ניט געקענט קוקן גלייך אין די אויגן — און יארן לאנג האט מיך געמוטשעט די דעראינערונג. איך שעם זיך אפילו איצט . . .

י' ענער סעזאן אין לאַנדאָן איז באמת געווען דער אָנהויב פון מיין טעאטער־קאריערע; מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע אלס דערוואַקסענע — מיין ערשטער אַריינטריט אין דער טעאטער רוטינ ווי אַן אַקטריסע... איך האָב דערפילט דעם טעם פון זייער אָנגעשטרענגטער, נערוועזער יאָגעניש, אין וועלכער דער טעאטער צווינגט אייך אַריין — שטודירן, פּראָבירן, און שפילן נייע ראָלן יעדע וואָך . . .

עס איז אַוודאי זייער גוט, און אפשר אפילו ביז גאָר וויכטיק, פאַר דעם וואָס זוכט אַ טעאטער קאריערע, דורכצומאַכן אַ דראַמאַטישע שול. דאָרט לערנט מען די טעכניק פון אַלע קונסט עלעמענטן, וואָס דער שוישפילער מוז האָבן אין זיין באַגאַזש, צו קענען קינסטלעריש אויספירן זיין באַרוף. אָבער ווי ביי אַלע קונסטן, איז עס בלויז אַ גוטער אָנהויב. צו דעם פּאָדערט זיך ערשט אומדערמידלעכע אַרבעט, אַ סך, אַ סך פּראָבען און, נאָך וויכטיקער, לאַנגע, לאַנגע יאָרן פון שפילן און שאַפן פאַרשידנאַרטיקע ראָלן, וואָס מער דערפאַרונג. איז עס אמת אַז די אידישע בינע קען זיך ניט באַרימען, אַז אַלע די וואָס האָבן געשפילט טעאטער ביי אידן, האָבן דורכגעמאַכט אַזאַ דראַמאַטישע שול, אפילו ניט דער קלענסטער פּראָצענט פון אונז. אויף ווי ווייט מיר איז באַקאַנט, איז גאָר אַזאַ סטאַבילע אינסטיטוציע ביי אונז אידן ניטאָ. ס'איז אָבער אַ באַוואוסטער און פעסטגעשטעלטער פּאַקט, אַז ביי אונז אין אַמע־ריקע און, אויף וויפל מיר איז באַקאַנט, אויך אין ענגלאַנד, האָט די גוי'אישע טעאטער־וועלט געהאַט גאָר אַ הויכע מיינונג וועגן אונזער טעאטער און איבערהויפט שטאַרק געהאַלטן פון אונזערע שוישפילער.

דאָס איז בלויז דערפאַר וואָס, לויט אונזער טעאטער־סיסטעם, ווערט אַ טרופע צוזאַמענגעשטעלט פאַר ווינציקסטן אַ גאַנצן סעזאן, דאָרף די דאָזיקע טרופע שפילן אַלערליי פיעסן, וואָס דאָס טעאטער פירט אויף דורך אַ סעזאן. ביז מיט אַרום צוויי צענדליק יאָר צוריק האָט אַ אידיש טעאטער געשפילט פיר אַדער פינף פיעסן אַ וואָך. אַ טעאטער סעזאן האָט דאָן געמיינט אַרום עטלעכע און דרייסיק ביי פּערציק וואָכן אין דער היים, דערצו אַרום זעקס אַדער אַכט וואָכן אויף דער פּראָווינץ. אַזוי אַז יעדער שוישפילער האָט אין לויף פון אַ סעזאן געשפילט צענדליקער, צענדליקער פאַרשידענע ראָלן. דאָס

איז בעסער ווי די בעסטע שולע. ענגלישע שוישפילער לעבן אויס זייערע יארן און דערגרייכן ניט די צאל ראָלן וואָס ס'פלעגט אויסקומען אַ אידישן שוישפילער צו שאַפן אין איין סעזאָן.

אַזאַ סעזאָן, למשל, וועגן וועלכן איך שרייב איצט פון לאַנדאָן, איז פאַר אַ יונגער שוישפילערין ווי איך געווען אַ גוואַלדיקער קוואַל פון דער פאַרונג, פון דערגרייכונג. עס קאַסט אַ סך ענערגיע און ניט ווינציק האַרצ-ווייטיק. אָבער אין לעצטן סך-הכל, איז עס אַ גרויסער געווינס.

האַב איך אַוודאי וואָס צו זאָגן און דערציילן פון יענעם סעזאָן, דאָס אָבער באַלאַנגט שוין צום טייל, ווען איך וועל אייך באַשרייבן דעם „גאַנג פון מיין קאַריערע“. איך מוז אָבער דאָ יאָ פאַרציכנען אַ באַגעגעניש מיינע מיט אַ זייער אויסטערלישער פערזענלעכקייט אין אידישן טעאַטער.

אין אונזער טרופע אין לאַנדאָן האָט פאַרנומען גאָר אַן אַנגעזעענעם אַרט איינע פון די קאַלירפולסטע פערזענלעכקייטן פון יענע יארן אויף דער אידישער בינע, פעני וואַדיאַ עפשטיין. ראשית האָט זי אַ שייכות מיט מיין מאַמען. זי האָט איר טעאַטער-קאַריערע אַנגעהויבן אַלס כאַריסטקע, אין דער זעלבער גראַדנער טרופע, אין דעם הינטערשטיבל פון ביר-סאַלון, אין לאַנדאָנער ווייטשעפל, כמעט אין דער זעלבער צייט מיט מיין מאַמען. די 4 יונגע כאַריסטקלעך פון יענער טרופע — אַנאָ העלד, דזשעני קייזער, פעני עפשטיין, און מיין מאַמע דינה שטעטין — זיינען אַלע געוואָרן באַ-רימטע פערזענלעכקייטן אויף דער אידישער און וועלטלעכער בינע.

דאָס אויסטערלישקייט פון פעני וואַדיאַ עפשטיין באַשטייט ניט אַזוי אין איר טעאַטער קאַריערע, ווי דאָס וואָס אין אירע גאָר יונגע יארן האָבן איר שיינקייט און חנוּעוודיקע פערזענלעכקייט זי פאַרוועבט אין אַ ראַמאַנטישער אַוואַנטיוורע, וואָס האָט זי אַוועקגעטראָגן אַזש אין ווייטן, ווייטן אַריענט. אַלערליי פאַנטאַסטישע מעשיות און לעגענדעס זיינען אין די אידי-שע טעאַטער קרייזן אַרומגעגאַנגען וועגן אַט דער אַריענטאַלישער אַוואַנטיוורע אירער. עס זאָל הייסן, אַז אין איר בליענדיקער יוגנט האָט זי זיך ערגעץ באַ-געגנט מיט דעם „מאַהאַראַדזשאַ וואַדיאַ“ (דער ענגלישער גאַווערנאָר אין באַמבעי, אינדיע). ער האָט זיך אַזוי שטאַרק פאַרליבט אין איר, אַז ער האָט זי גענומען פאַר אַ ווייב.

זי האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט נאַכגעגעבן איר פאַרלאַנג און מיט איר חתונה געהאַט לויטן אידישן דין, אין דער „דאקס פלייס“ שול אין לאַנדאָן, וואו די גאַס איז געווען באַוואָרפן מיט בלומען פון זייער קאַרעטע ביז אין שול אריין. ער האָט זי גענומען צו זיך אין פאַלאַץ אין באַמבעי. ווי זי האָט מיר ווייטער דערציילט, האָט דער פירשט וואַדיאַ זי באַוואָרנט

מיט א סאָרט „טראַסט פּאַנד“ פון דריי טויזנט ענגלישע פונט יערלעך אויף איר גאַנצן לעבן. זי האָט אָבער דעם „פּאַנד“ פאַרקויפט פאַר מזומן, צעטיילט אַ סך צווישן פריינט און חברים, אַ סך פאַרלוירן אין אַ געשעפט פון דאַמען־קליידער — און איז דורך זיגמונד פיינמאַן צוריקגעקומען צו דער אידישער בינע.

דאָס מערקווירדיקסטע פון איר קאַריערע און פּערזענלעכקייט: זי האָט ניט געקענט ליענען, ניט שרייבן אין קיין שום שפראַך. זי האָט אָבער פּערפעקט און חנ'עוודיק גערעדט עטלעכע שפראַכן, געשפּילט וויכטיקע, גרויסע הויפט־ראָלן, און אפילו אַליין אויפגעפירט פּיעסן, איינמאַל אויסהערן אַ פּיעסע איז פאַר איר געווען גענוג אויפצוכאַפן די אידעע, זען פאַר זיך די גאַנצע סביבה און קענען דאָס שטיק רעזשיסירן, אַ פאַר מאַל הערן איר ראָלע איז געווען גענוג פאַר איר זי זאָל קענען און באַלעבן דעם כאַראַקטער מיט אַלע ניואַנסן.

זי האָט געציילט צווישן אירע פאַרערער די סאַמע אָנגעזעענסטע ליי־טעראַטן און דיכטער. איר היים איז געווען ווי אַ „חסידים שטיבל“ פאַר אַרטיסטן, קולטור־טריעגער און שרייבער. דאָך האָט זי אַליין זיך געפּילט עלנט און איינזאַם . . . אין מינוטן פון שטילן אייגענעם חשבון הנפש האָט זי זייער אָפט געוויינט . . .

מוז איך דאָ פאַרציכנען כאַטש אַ פאַר אויסצוגן פון דעם וואָס איז וועגן איר געשריבן געוואָרן.

שרייבט, למשל, דוד פרישמאַן:

„זי איז אפשר געווען דער אינטערעסאַנטסטער מענטש, וואָס איך האָב אין מיין לעבן באַגעגנט צווישן אידישע שוישפּילער . . . ווי באַדייטנד זי איז געווען אַלס אַקטריסע, איז זי אַלס מענטש, אַלס פּראַכט עקזעמפּליאַר פון די מענטשן, געווען טויזנט מאַל מער באַדייטנד“ . . .

שרייבט נח פּרילוצקי: — „די ערשטע דאַמע אויף דער אידישער בינע אין פּוילן און רוסלאַנד, וואָס קען כאַראַקטעריזירט ווערן מיטן נאַמען „פּאַני“ . . . אַ צאַרטע וויבלעכע ווייכקייט און גראַציע אין יעדער באַוועגונג, אַ ווייס איידל באַוועגעלעך פנים, מיט אַ פאַר גרויסע, טיפע אויגן, וואָס באַלייכטן דאָס גאַנצע געזיכט . . . אַ זודיקער טעמפּעראַמענט, וואָס פּלייצט פון די טיפּסטע ווינקעלעך פון איר פּרויען־האַרץ. ווען זי שטרעקט אויס אירע הענט, אין געבעט אָדער טרויער, דערמאַנט זייער גראַציע אין דער באַרימטער איזאָדאַראַ דאַנקאַן“ . . .

מיין ערשטער מאַן, לאַזאַר פּריד, האָט זיך באַקענט מיט איר אין וואַרשע, ער האָט מיר דערציילט וועגן איר טראַגישער ענדע דאָרט. דעם 3טן פעברואַר,

1913, קוים אין איר פינף-אין-פערציקסטן יאָר, איז זי געשטאַרבן אין אַ קעלער שטיבל, ביי אירן אַן אַרעמן פעטער...

איך מוז דאָ אייך אויך ברענגען צוויי קאַמישע בינע עפיואַדן. מיינ ערשטע דערפאַרונג מיט ניט-פאַראויסגעזעענע צופאַלן אויף דער בינע, וועלכע שוישפילער דאַרפן פאַרשטעלן פאַרן עולם, כדי ס'זאָל פון דער פאַרשטעלונג ניט ווערן קיין חוּק.

צום סוף פון יענעם שלים-מזל'דיקן סעזאָן אין לאַנדאָן איז פיינמאַן אליין אַוועק אויף גאַסטראָלן קיין גאַליציע, פוילן און ליטע, כדי צו פאַרדינען אַביסל געלט... די מאַמע, לילי און איך, מיט אַ טייל פון דער טרופע, זיינען אויף קאַפּעראַטיווע יסודות אַרויסגעפאַרן איבער דער ענגלישער פּראָווינץ, אויך מיטן זעלבן צוועק. געדענק איך ניט ווי דערפאַלגרייך פיינ-מאַנ'ס גאַסטראָלן זיינען געווען; מיר, אַבער, האָבן גאָר ניט גוט געטראָפן... שפילן מיר אין איינער פון די שטעט, דוכט מיר ליווערפּול אַדער לידס, אַן אַפּערעטע "די נאַכטיגאַל פון ירושלים", פון ז. פיינמאַן. די פרימאַדאַנע האָט אַ גוואַלדיק דראַמאַטישע געזאַנג-סצענע אין 3 טון אַקט. זי האָט זיך שטאַרק פאַרזינדיקט און דאָס פאַלק איז מוראַדיק צאַרנדיק קעגן איר און וויל זי אַרויסטרייבן פון לאַנד, און זי בעט זיך מ'זאָל אויף איר רחמנות האָבן — אַלץ דורך געזאַנג, פאַרשטייט זיך.

דאָס פאַלק, דאָס איז דער כאָר. איז אַלץ גוט און וואויל, ווען דער כאָר זינגט. אַבער ביי אונזערע ביטערע געשעפטן, האָבן מיר געהאַט סטאַטיסן ניט אידישע פון שטאַט. אַבער זיי זינגען ניט. די טרופע איז פון געציילטע, די סאַמע נויטיקסטע מענטשן... איז אַט קומט די זאַגענאַנטע סצענע, ווען דאָס פאַלק — דער כאָר, הייסט עס, דאַרף שרייען זינגענדיק — "אַרויס! אַרויס! טרייבט זי זאָפאַרט אַרויס!" און זי נעבעך, די פאַרזינדיקטע, דאַרף דראַמאַטיש סאַפּראַנעווען — "אוי, האָט רחמנות, טרייבט מיך ניט, וואוהין זאָל איך גיין?...". דאָס דאַרף זיך איבער'חזר'ן עטלעכע מאַל, ביז די פאַרזינדיקטע פאַלט אַוועק און דער פאַרהאַנג פאַלט מיט אַ "דאַנער אַפּלאָוז".

שטייט זי, נעבעך, די פרימאַדאַנע, הייסט עס, גרייט צו פרימאַדאַנעווען. אַבער דער כאָר, ניטאָ קיין כאָר... אַן דעם האָט מען פאַרגעסן... זי מוז דאָך אַבער שליסן דעם אַקט... האָט זי זייער גיך געפונען אַ מיטל — זיך שנעל אַ דריי געטאַן מיט דער פלייצע צום עולם און אויף די העכסטע טענער אליין געזונגען דעם כאָרס געזאַנג — "אַרויס! אַרויס! טרייבט זי זאָ-פאַרט אַרויס!"... און תיכף זיך שנעל אויסגעדרייט צוריק צום עולם און

מיט אויסגעשטרעקטע הענט געזונגען שטיל-ווייניגענדיק איר אייגענעם גע-
זאנג: „אוי, האָט רחמנות, טרייבט מיך ניט . . . וואוהין זאָל איך גיין?“ . . .
און ווידער זיך אַוועקגעדרייט, געזונגען פאַרן כאָר, און ווידער צוריק. אַזוי
עטלעכע מאָל, זייער שנעל, זייער שנעל, ביז זי איז ענדלעך אַוועקגעפאַלן,
טאַקע באמת אָן כחות. . .

דער פאַרהאַנג איז געפאַלן, דער אַפלאַזן איז געקומען, דער שלוס-אַקט
איז געווען געראַטעוועט. מיר האָט די סצענע אויסגעזען אַזוי קאַמיש, אַז
איך קען איר ניט פאַרגעסן. . . מיט אַביסל פאַנטאַזיע, קענט איר זיך פאַר-
שטעלן ווי קאַמיש דאָס האָט אויסגעזען. . .

אין דעם צווייטן עפיזאָד שפיל איך שוין אַליין די הויפט-ראַלע.
ביז מיר האָבן זיך אויף אונזער טרויעריקן טור דערשלעפט קיין גלאַז-
גאַו, זיינען מיר געווען אָן אַ גראַשן געלט. נאָך דער לעצטער שטאַט האָט
די טרופע ניט געהאַט מיט וואָס זיך צו טיילן. די פאַר אידישע טעאַטראַלן
אין גלאַזגאַו, האָבן אונז געזאָגט, אַז די איינציקע פיעסע וואָס קען ברענגען
אַ גוטע אייננאַמע איז „שולמית“. האָבן מיר, פאַרשטייט זיך, אַנאַנסירט
„שולמית“.

דעם טאָג פון דער פאַרשטעלונג האָבן מיך אַ פאַר נייע באַקאַנטע פון
גלאַזגאַו אויסגענומען צו ווייזן זייער שיינע שטאַט, מיך געבראַכט אין פרעכ-
טיקן פאַרק, וואָס איז דער שטאַלץ און שיינדל פון שטאַט. זיצן מיר אַזוי
און האָבן הנאה פון דער שיינקייט און פרישע לופט. ערשט איך דערזע:
אַ פאַרסאַפעטער לויפט אונזער ליבהאַבער זינגער, מאַרקוס גאַזאַווסקי. ווען
ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך זייער דערפרייט. ער דערציילט מיר אָן
אַטעם, אַז ער לויפט שוין אַרום אַ היפשע צייט איבער דער שטאַט און זוכט
מיך. וואָס איז די מעשה?

די טעאַטראַלן זיינען געווען גערעכט. די אַנאַנסירטע פאַרשטעלונג פון
„שולמית“ האָט אַנגעריסן — דער עולם כאַפט די בילעטן. עס וועט זיין
אַ גוטע אייננאַמע. האָט אָבער די פרימאָדאַנע קומענדיק צו דער פראַבע
געפאַדערט מען זאָל איר תיכף געבן אַ סומע געלט, אַז ניט וועט זי ניט
שפילן.

„מיר האָבן ניט קיין געלט, ביז נאָך דער פאַרשטעלונג — האָט די טרופע
איר געמוזט צוריקווייזן איר פאַדערונג, איז זי אַוועקגעפאַרן. האָבן מיר באַ-
שלאָסן, אַז דו, צילי, ביזט די איינציקע, וואָס קען אונז ראַטעווען. דו מוזט
היינט שפילן די ראַל פון „שולמית“ . . .

הענט און פיס האָבן מיר אַזש אַפגענומען. . . „סטייטש, איך — אַזאַ
געזאַנגס-ראַלע? — שולמית! . . . די טרופע טאָר עס פון מיר ניט פאַדערן. . .

די מאמע וועט עס ניט דערלאָזן! זיי קענען פון מיר אַזוינס ניט פאַר-
לאַנגען!

גאַזאַווסקי פאַרזיכערט מיר אַבער, אַז די מאַמע האָט געמוזט צושטימען.
אין אונזער לאַגע קענען מיר אַזאַ איינאַמע ניט אויפגעבן. מיר זיינען פאַר-
אַנוואַרטלעך צום טעאַטער... די טרופע וועט זיך קענען טיילן מיט שיינע
עטלעכע צענדליק פונט... הקיצור, ס'האָט ניט געהאַלפן מיין צאַפּלען זיך און
איך האָב געמוזט נאַכגעבן...

מיר האָבן זיך טאַקע באַלד, אין אַ ווינקל פון פאַרק, אויסגעצויגן אויפן
גראַז און גענומען שטודירן. די מעלאָדיען האָבן איך גוט געדענקט פון
קינדווייז נאָך. מיין יונג קעפל האָט זייער גיך און גוט געקענט אויפנעמען
און איינלערנען...

אין די עטלעכע שעה ביז זעקס אַזייגער, זיינען מיר דורכגעגאַנגען
די געזאַנג-נומען, וועלכע זיינען מיר ניט געווען אינגאַנצן פרעמד. אַבער
חוץ די געזאַנגען איז אויך דאָ אַ היפש ביסל צו רעדן. אין דריטן אַקט
האַט „שולמית“ אַ לאַנגן מאַנאַלאָג אויף קנאַפע פיר זייטן, וואו זי דערציילט
פון איר גאַנצער טראַגעדיע און באַשליסט זיך צו מאַכן פאַר משוגע, כדי
די דריי חתנים, וועלכע שדכנען זיך צו איר, זאָלן זי ניט וועלן, איר צור-
לאָזן, זי זאָל קענען בלייבן טריי איר אבשלומ'ען... אַז מ'דאַרף אין אַזאַ
איילעניש אויסלערנען אַזאַ מאַנאַלאָג, איז גענוג אַז מ'ווייסט דעם אינהאַלט,
אַביסל העלפט מען זיך שוין פון סופּלער, און אַביסל מיט אייגענער פּראָזע
אַז דער עולם זאָל וויסן די מעשה.

איז אַבער אַט דער מאַנאַלאָג אין גראַמען — מ'דאַרף אים טיילווייז
זינגען, טיילווייז רעציטירן אונטער מוזיק. און מיט גראַמען קען מען זיך
ניט שפּילן — איר מוזט זיי גוט קענען... מיין קאַפּ איז שוין אַבער געווען
מיד, איך האָב מער ניט געקענט אויסלערנען. איך האָב אויך געוואוסט
פון זען „שולמית“ אַזוי פיל מאַל, אַז ביי דער סצענע קומט פאַר אַ שטאַרקער
שטורם. עס דונערט און ס'בליצט; דער אַרקעסטער שפּילט זייער הויך;
די טאַצן, פויקן און טרומייטן אַרבעטן מעשים — אַזוי אַז שולמית'עס רייך
ווערן פאַרשריגן פון די דונערן און פון דער שטורעמדיקער מוזיק. האָב איך
געהאַפּט, אַז איך וועל שוין ווי עס איז דורכקומען. די עטלעכע שורות גראַ-
מען וואָס איך האָב אויסגעלערנט, דער שטורם, און אַביסל משוגענע שטיק,
וועלן מיר דורכשלעפּן...

איז אַט שטיי איך אויף דער בינע. ס'איז אַ געפאַקטער טעאַטער...
שוין איבערגעקומען בשלום צוויי און אַ האַלב אַקטן. די טרופע קוקט אויף
מיר ווי אויף זייער מלאַך משיח, אַבער אַט קומט יענע באַרימטע סצענע.

איך בין זיכער, אז די מערסטע פון איך זיינען באקאנט מיט גאלד-פאדניס קלאסישער אפערעטע, „שולמית“, איד זינג אפ דאס בארימטע ליד „שבת יום-טוב און ראש חודש“, און איך דארף זאגן דעם גרויסן מאנאלאג. איך זאג אפ די עטלעכע שורות גראמען וואס איך האב אויסגעלערנט. דער שטורם דארף זיך אנהויבן — אבער עס איז שאַשטיל — ס'שטורמט ניט. אויף מיין מול האט דער שטורם ניט געארבעט — הכלל עס דונערט ניט — חוץ דעם איז דעם איירישן דיריגענט איינגעפאלן דווקא צו שפילן פיאניסמא... איך ווער פארצווייפלט.

איך כאָפּ אַ קוק הינטער די קוליסן — ערשט דורך איינעם פון די זייטיקע אָפּענע ווענטלעך שטעקט דאָס פנים פון מאַדאָם וואַלערשטיין. זי האָט געשפּילט „אביגיל“. זי מאַכט מאַדנע גרימאַסן — איר פנים אויסגעקרימט, מיט די ליפּן, מיטן צונג, מיט די ציין און מיט די פינגער פראוואוט זי מאַכן דעם עפעקט פון שטורם, דונער און ווינט, זי האָט מיר, נעבעך, געוואַלט העלפּן, אָבער איר אויסזען, איר פאַרצווייפּלטער פאַרזוך און אַנשטרענגונג זיינען געווען אַזוי קאַמיש, אַז איך האָב אַרויסגעפּלאַצט אין אַ שטאַרקן געלעכטער. איך האָב דאָס שנעל פאַרוואַנדלט אין אַ היסטעריקע. איך האָב געלאַכט, געקוויטשעט, בין אַרומגעלאָפּן ווי משוגע... .

די ישועה איז ענדלעך געקומען, דער פארהאנג האט זיך האַסטיק אַראָפּ-געלאָזן. איך בין אַ היסטערישע אַריינגעפאַלן אין די הענט פון מיין מאמען און מאַדאָם וואַלערשטיין. ס'האַט זיי גענומען אַ היפשע וויילע ביז זיי האָבן מיך געקענט באַרואיקן. אָבער איידער די פאַרשטעלונג האָט זיך געענדיקט, איז מיר נאָך באַשערט געווען איבערצולעבן אַ סך אַן ערגערן מאַמענט פון פאַרצווייפּלונג אין לעצטן אַקט פון מיין „שולמית“.

איך וועל בלויז אין קורצע עטלעכע פראָזן אָפּפרישן אייער זכרון וועגן די געשעענישן אין לעצטן אַקט: שולמית'עס געליבטער, אבשלום, וועלכער האָט איר אינגאַנצן פאַרגעסן, האָט חתונה געהאַט מיט אביגיל'ן. זי האָט אים 2 קינדער געבוירן, אָבער ביידע קומען אום אלס גאָר פּיצלעך קינדער — דאָס ערשטע דערשטיקט פון אַ קאַץ, דאָס צווייטע פּאַלט אַריין אין אַ ברונעם און ווערט דערטרונקען. דאָס דערמאַנט אבשלום'ן אָן זיין שבועה צו שולמית, ווען דער ברונעם און די קאַץ זיינען געווען די עדות. ער שיידט זיך פון זיין ווייב אביגיל, און גייט זוכן שולמית'ן... .

איז אַט זיצט שולמית אַליין, אַן אָפּגעזונדערטע, אַ פאַרטרויערטע, אַ האַלב צעמישטע... גיסט אויס איר ביטער האַרץ... חלומט און בענקט נאָך איר אבשלום... ביז זי קומט צו דער פּראָזע — „וואָס זאַל איך טאָן? איך קען קיין פּריילעכס היינט ניט זינגען“. די מוזיק דארף איר געבן פיר שטילע

טרויער-טאקטן, און זי הויבט אָן זינגען די באַרימטע קלאַסישע שבועה — „אַ, דער ברונעם אָט דער, און די קאַצע-אה-אה די אה“... אבשלום, וועלכער האָט זי שוין געפונען שטייט אונטער איר פענסטער, אָבער זענענדיק איר צושטאַנד האָט ער מורא זיך צו באַווייזן צו איר מיטאַמאַל, טאַמער וועט חלילה, די פּלוצימדיקע פּרייד, שלעכט ווירקן אויף איר גייסט. וואָרט ער אויף אַ גינסטיקן מאַמענט.

און אָט האָט ער דעם מאַמענט געפונען — ווען שולמית הויבט אָן זינגען די שבועה, הויבט ער אָן איר נאַכזינגען ווי אַ ווידער-קול... זי נעמט זיך ביסלעכווייז באַזיגען. זי דערקענט זיין קול — זיי דערזענען זיך... זיי פאַלן איינער דעם צווייטן אין די אַרעמס... ס'ווערט זיי זייער גוט, דעם עולם אין טעאַטער נאָך בעסער.

ס'קוקט אַריין איר טאַטע, מנוח, און אבשלום'ס ווילדער און שוואַרצער דינער, צינגעטאַנג. זיי צעלאָזן זיך אַלע פיר אין אַ פּריילעכן לוסטיקן קוואַר-טעט... דער פאַרהאַנג פאַלט.

דוכט זיך זייער פשוט און גרינג. אָבער ביי יענער פאַרשטעלונג אין גלאַזאַגאָ, איז עס מיר גאַרניט אַנגעקומען אַזוי פשוט און גרינג. אונזער איירישער דיריגענט האָט פאַרזען אַדער געוואָרפן אַן אומ'חן אויף די פיר, אומשולדיקע שטילע טרויער-טאקטן. און ווען איך האָב אָפּגעזאַגט די פּראַזע — „וואָס זאָל איך טאָן? איך קען קיין פּריילעכס היינט ניט זינגען, נאָר צום טרויעריקן — האָט מיך דער שיקזאַל היינט באַדונגען“ — האָט ער מיטן אַרקעסטער זיך צעלאָזן אין דעם פּריילעכן לוסטיקן קוואַרטעט... די טאַצן, פויקן און טרומפייטן טראַסקען אויף די העכסטע טענער. ווי קען איך אָנהויבן מיין טרויעריקע שבועה, אונטער טענער פון אַזאַ בראַזגעריי? — איך מיט מיין קליין, דין שטימעלע.

זיך איך אויף דער בינע אין געהאַקטע וואונדן, זוך דעם דיריגענט'ס אויגן אים צו לאָזן וויסן, אַז ער האָט געמאַכט אַ טעות. אָבער, ווייס איך וואָס, ער האָט ניט געהאַט קיין „פּרימע“, האָט ער געדאַרפּט דיריגירן פון די נאַטן פון ערשטן פּידלער וואָס זיצט פיל נידעריקער פון אים. האָט ער איינגעגראָבן זיין איינגעבויענעם קאַפּ אין דער מוזיק, וואָס איז געלעגן אויפן סטענדער פון ערשטן פּידלער... בלויז זיין האַנט מיטן פאַכעדיקן שטעקעלע האָבן זיך געזען איבער דער ראַמפע פון דער בינע. ניט די האַנט, ניט דאָס פאַכעדיקע שטעקעלע האָבן געקענט פאַרשטיין מיין פאַר-צווייפלונג — ניטאָ די שבועה, אבשלום קען זיך צו מיר ניט באַווייזן, מ'קען ניט ענדיקן דעם אַקט.

וואָס טוט מען? די סעקונדן לויפן, און ליידיקע סעקונדן און מינוטן

אויף דער בינע ציען זיך ווי אייביקייטן... איר זאלט דערצו קיינמאל ניט געפרואווט ווערן, אפשר צוויי מינוט בין איך אזוי געזעסן, א קאלטער שווייס האט מיך אזש באשלאגן.

נאָר פלוצלונג האָט זיך דער איירישמאַן געכאַפּט, אַז ס'איז שטיל אויף דער בינע, קיינער זינגט ניט. ער האָט אַ הויב געטאַן דעם קאַפּ, מיינע אויסגעסטאַרטשעטע גרויסע אויגן, מיין קאַפּ וואָס האָט מיט פאַרצווייפלונג זיך געדרייט פון רעכטס צו לינקס וויזנדיק אויף „ניין“, האָבן אים, הפנים, איבערצייגט, אַז ס'איז עפעס ניט גלאַט... ער האָט מיטאַמאַל אָפּגעשטעלט דעם אַרקעסטער. איך האָב אים שוין מוחל געווען די פיר טאַקטן, כ'האַב גלייך אָנגעהויבן מיין טרויעריקע שבועה — אבשלום האָט זיך געקענט באַווייזן — די פאַרשטעלונג האָט זיך געענדיקט מיט מזל... אין מיין זכרון איז יענע פאַרשטעלונג פאַרצייכנט אַלס די „איירישע שולמית“.

ווייל איך, אָבער, איר זאלט וויסן, אַז אַט דער נאַמען, איז ניט מיינער. איך האָב ביי אַ געלעגנהייט, מיט יאָרן שפעטער, די איבערלעבונג מיינע פון יענער פאַרשטעלונג אין גלאַזגאָ, דערציילט פאַר דער ליבער, האַר-ציקערק, אָבער זייער אומגליקליכער אידישער שוישפילערין, די טראַגיש באַרימטע עמאַ פינקעל. זי האָט פון דאָן אָן פאַר מיר קיין אַנדער נאַמען ניט געהאַט, ווי די „איירישע שולמית“. בין איך ביז גאַר צופרידן, וואָס דאָס גיט מיר אַ תירוץ, צו באַרייכערן מיין באַשרייבונג און דערמאָנען עמאַ פינקעל און די ראָל, וואָס זי האָט געשפילט אין סאַמע טראַגישסטן קאַפיטל פון דער אידישער טעאַטער-וועלט אין גיו יאָרק.

עמאַ פינקעל איז געווען פאַררעכנט פאַר איינער פון די סאַמע שענסטע פרויען, וואָס די אידישע בינע אין אַמעריקע האָט פאַרמאַגט. זייענדיק אַ טאַמאַשעפּסקי — זי איז געווען פון די אינגסטע שוועסטער פון באַריס טאַ-מאַשעפּסקי — האָט זי זייער יונג אָנגעהויבן איר קאַריערע ביים אידישן טעאַטער. זי האָט זיך גאַר גיך דערוואַרבן אַ נאַמען אַלס איינע פון די פּרעכ-טיקסטע סוברעטינס פון אונזער צייט. די סוברעטין שוישפילערין דאָרף פריילעך מאַכען דעם עולם. עמאַ האָט זיך דערצו גאַרניט געדאַרפט אָן שטרענגען, זי אין געווען די פריילעכקייט אַליין, איר גאַנץ וועזן איז געווען אָנגעפילט מיט לעבעדיקייט, מיט לוסטיקייט, די פרייד פון לעבן האָט פון איר אַרויסגעשטראַלט.

זי איז קוים זעכצן יאָר אַלט געווען, ווען דער אַקטיאָר מאַריס פינקעל האָט זיך אין איר פאַרליבט. ער איז געווען אַן אָנגעזעענער שוישפילער אין יענע יאָרן, אַ פּערזענלעכקייט אין דער דאַמאַלסטיקער אידישער טעאַטער-וועלט. דאָס האָט דער יונגער, לייכטזיניקער, קוועקזילבערדיקער עמאַן

שטאַרק אימפּאַנירט. זי איז צו יונג געווען זיך צו קענען ערנסט פּאַרטראַכטן, אַז דער גרויסער אונטערשייד אין עלטער — ער איז דאָן געווען נאַענט צו פּערציק — קען אַמאַל זיין אַ שטער צו אַ גליקלעך לעבן... איר משפּחה האָט זי ניט אָפּגערעדט.. זיי זיינען אפשר געווען צופרידן, וואָס דער סאָ-לידער און ערנסטער מאָריס פינקעל, וועט די „יונגע ציג“ נעמען אין זיינע הענט, אָבער סיי דער אונטערשייד אין יאָרן, און, נאָך מער, די פּאַרשידנ-אַרטיקייט פון זייערע קאַראַקטערס, האָט כמעט אונמעגלעך געמאַכט, אַז עס זאָל ביי זיי קענען זיי אַ גליקלעך לעבן.

פינקעל איז פון דער נאַטור געווען אַ שטרענגער, סאָלידער, דאָמי-נירנדיקער מענטש. ער איז דערצו אויך געווען היפּשלעך פּאַרביטערט, וואָס זיין דאָליע אין דער אידישער טעאַטער-וועלט, איז ניט געווען ווי ער האָט געוואָלט. דאָס האָט ניט געשטימט מיט עמאַס פּריילעכקייט און לוסטיקייט, וועלכע זיינען אים ניט געווען צום האַרצן. |

זי האָט אים געבוירן דריי קינדערלעך — צוויי מיידעלעך, לוסי און בעלא, און אַ אינגעלע, אייב. אָבער קיין גליקלעך לעבן מיט אים האָט זי ניט געהאַט.

נעם איך זיך ניט דאָס רעכט צו שרייבן מער וועגן זייער שלום-בית. אָבער די גאַנצע אידישע טעאַטער-וועלט און די גרויסע אידישע ניו יאָרק זיינען אויפגעטרייסלט געוואָרן איין טאָג אין זומער, 1904, ווען אין אַן אַנ-פּאַל פון אייפּערזוכט, האָט פינקעל אין זיין שיינער עמאַ אַריינגעיאָגט עטלעכע קוילן פון אַ רעוואָלווער, און דאָן זיך אַליין דערשאַסן. ער איז געפּאַלן טויט, עמאַ איז געבליבן לעבן, אָבער אַ פּאַראַליזירטע... די קנאַפע דרייסיק יאָר, וואָס זי האָט געלעבט נאָך יענעם טראַגישן טאָג האָט זי פּאַר-בראַכט אין אַ „ווהילטשער“ (אַ שטול אויף רעדלעך). זי האָט אפילו פון צייט צו צייט געשפּילט טעאַטער אין דעם צושטאַנד.

זי האָט דערלעבט צו זען אירע צוויי שיינע, געראַטענע טעכטער, לוסי און בעלא פינקעל, פּאַרנעמען אַן אַנגעזעענעם אָרט אין אידישן טעאַטער. זי האָט אויך געהאַט דאָס גליק צו זען איר בעלאַן חתונה האָבן מיטן באַרימטן שווישפּילער מוני ווייזענפּריינד — איינער פון די שיינענדיקע יונגע שטערן אין אידישן טעאַטער, וועלכער האָט שפּעטער, אַלס פּאָל מוני, סיי אויף בראַדוועי, סיי אין האַליוואַד דערגרייכט די סאַמע העכסטע הויכן. עס איז איר פּאַרשפּאַרט געוואָרן איבערצולעבן נאָך אַ דערשיטערנ-דיקע טראַגעדיע... זי איז געשטאַרבן בלויז מיט אַ פּאַר יאָר פּאַר איר עלטערער טאָכטער, לוסי פינקעל, וועלכע איז, נעבעך, געשטאַרבן אין מיט פון איר געראַטענער קאַריערע.

עמא פינקעל איז געווען שטארק באליבט אין דער אידישער טעאטער-וועלט. מיר איז אויסגעקומען וואוינען אויף דער זעלבער גאס מיט איר, פלעג איך זייער אפט קומען צו איר פארבריינגען א פאר שעה. איך פלעג איר דערציילן א סך קאמישע און פריילעכע עפיזאדן פון אונזער טעאטער-וועלט, און שטארק הנאה האבן פון איר הארציקן געלעכטער. זי פלעגט זיצן און שטריקן, זיך צוהערן און הארציק לאכן. איך האב נאך פון איר א מתנה, אן אויסגעשטריקטן, לאנגן "סקארף" — איך שפען עס זייער.

ווען איך האב איר דערציילט דעם עפיזאד פון מיין „שולמית“ אין גלאזאגא, האט זי אזוי הארציק געלאכט און נאכאנאנד, אין געלעכטער, איבער-געחזרט: „דו ביזט די איירישע שולמית“. און אזוי האט זי מיך פון דאן אן גערופען.

איך פלעג אפט מיטברענגען צו איר מיין זעליקלעך, און די צוויי מיידע-לעך, צירעלע און מירעלע. דאן פלעגט זיך עמא גאר מחיה זיין. זי פלעגט מיט די מיידלעך זינגען אלערליי טעאטער-לידלעך, און זי פלעגט גאר אנהייבן קוועלן פון זיי.

מיין זעליקל — ער איז דאן געווען א יאר דריי, — פלעגט זיצן אין א זייט, קיינמאל ניט אנטויל גענומען אין די אימפראוויזירטע קאנצערטן... ער האט קיינמאל קיין חשק ניט געהאט צו זינגען און, בכלל, ניט ארויס-געוויזן קיין שום נייגונג צו טעאטער-שטיק. אבער איינמאל, ביי אזא ווייט, ווען צירעלע און מירעלע האבן פאר עמאן געפראוועט אלערליי טעאטער-שטיק, און איר הארציקער געלעכטער האט געקלונגען איבערן גאנצן הויז, איז מיין זעליקל מיט אמאל אראפ פון בענקל, אויף וועלכן ער איז שטיל געזעסן, און ראפטאם, זיך אוועקגעלאזט אין א סארט רוסישן טענצל — פריי-זיווקעס" רופט מען עס — מיט איינגעבויעגענע פיס, כמעט זיצנדיק, טאנצט מען, ווארפנדיק די פיס ווי פון הינטער זיך. וואו ער האט דאס געזען, ווען ער האט זיך דאס אויסגעלערנט, האב איך ניט אנגעהויבן צו וויסן. אבער סיי עמא, סיי איר, האבן אונזערע אויגן ניט געגליבט, ווען זעליקל האט זיך פלוצלונג אן א ווארט צו זאגן, איינגעשטעלט זיך ארויסצולאזן אין אזא טאנץ.

הפנים, אז עמא'ס הארציקער געלעכטער ווען צירעלע און מירעלע האבן פאר איר געוויזן זייער „קונסט“, האט אין אים דערוועקט א חשק, צו ווייזן, אז ער קען אויך עפעס. דאס אקטיאר'ישע בלוט פון טאטע-מאמע, זיידע-באבע... אבער עמא'ס קוויטשערייען און געלעכטער פון זעליקלס טאנץ קלינגען נאך איצט אין מיינע אויערן...

איידער איך פארלאז ענגלאנד, נאך מיין ערשטן וויזיט קיין אייראפע אלס שוישפילערין, מוז איך אייך דאקוטשען מיט נאך אן עפיזאד. מיר דוכט, אז ער האט אין זיך א סך חן, און רירט אן א סארט ספעציפישע מאמע-טאכטער באציאונג, וואס איז אפילו אין לעבן פון שוישפילער ניט קיין אפטע דערשיינונג. אויב מיין טעאטער-אינסטיטוט נארט מיר ניט אפ, איז עס כדאי צו פארצייכען. די הויפט-ראלע אין דעם עפיזאד שפילט מיין שוועס-טער לילי. די מיטשפילערניס זיינען מיין מאמע און איך.

געשען איז עס טאקע אויף יענעם טרויעריקן טור אונזערן איבער דער ענגלישער פראווינץ, דוכט מיר, אין לידס, אדער אין מאנטשעסטער. מיר האבען דארט געשפילט יעקב גארדינ'ס בארימטע דראמע „די שחיטה“.

איך בין זיכער, אז א סך פון אייך זיינען מיט דער פיעסע באקאנט. א סך, א סך יארן, האט די בארימטע טראגעדיסטין אונזערע, קעני ליפצין, געשפילט „די שחיטה“ איבער גאנץ אמעריקע. יעקב גארדין האט די דראמע ספעציעל פאר איר געשריבן און, ווי קאנטראקטן זיינע דאמאלסט אין אידישן טעאטער געמאכט געווארן, איז עס געווארן איר אייגנטום. קיינער אויסער דער ליפצין האט אין אמעריקע די פיעסע ניט געטארט שפילן. ווען די פיעסע האט שפעטער דערגרייכט קיין אייראפע, האבן די אנגעזעענסטע שוישפילערניס פון יענער צייט דארט די פיעסע געשפילט. אזוי איז עס געווען מיט אלע פיעסן פון גארדין, ליבין, קאברין און אַנ-דערע, וואס זיינען געווען דאס אייגנטום פון אמעריקאנער מענער אדער פרויען „סטארס“.

מיין מאמע האט אין דעם רעפערטואר פון גארדינ'ס פרויען-פיעסן זיך געשאפן א גרויסן נאמען איבער אייראפע און ספעציעל אין לאנדאן, וואו מען האט זי פשוט פארגעטערט. אסתר רחל קאמינסקי האט איר גרויסן נאמען אין פוילן און רוסלאנד זיך דערווארבן אין דעם רעפערטואר.

דערמאנענדיק דא קעני ליפצין, וועט איר מיר מוחל זיין, וואס איך וועל אויף א וויילע איבעררייסן דעם עפיזאד, וואס איך האלט איצט אין דערציילן און אייך ברענגן א סצענע, וואס האט פאסירט מיט א יאר אדער צוויי שפעטער, טאקע צווישן קעני ליפצין און מיין ווייניקיט. מיר האבן זיך צופעליק געטראפן ביי א טעאטער שניידעריין.

געדענקט איר דאך פון מיינע ערשטע קאפיטלען, אז קעני ליפצין האט געווארפן אן אומ'חן אויף מיין מאמען, נאך אין דער אדלער טרופע אין לאנדאן, ווען מיין מאמע איז נאך געווען גאר אן אנפאנגערין אין טעאטער, אלס פופצן-זעכצן יאָריקע מיידעלע. אין די שפעטערע יארן, ווען מיין מאמעס גרויסער דערפאלג אין אייראפע אין די ליפצין ראלן איז אַזש דערגאנגען

קיין אַמעריקע, איז איר שנאה נאָך מער געשטיגן. איך האָב נאָך דאָן דערפון גאַרניט געוואוסט.

ווען זי האָט מיך דערזען ביי דער שניידעריין, האָט זי פון דער העלער הויט גענומען שעלטן מיין מאַמע'ן מיט די ערגסטע קללות. הענט און פיס האָבן מיר אַזש אָנגעהויבן ציטערן. טרערן האָבן זיך פון מיינע אויגן געגאַסן. אָבער זי האָט ניט אויפגעהערט. פון איר מויל האָבן זיך געשאַטן אַליץ ביי זערע און גיפטיקערע קללות. אין די שפעטערע יאָרן מיינע, האָב איך זיך אויסגעלערנט צו בלייבן גלייכגילטיק ווען איך האָב זיך אָנגעטראַפן מיט דער טריפה'נער שוישפילערישער אייפערזוכט. דאָן אָבער בין איך נאָך קיין צוואַנציק יאָר ניט אַלט געווען. די קללות אויף מיין מאַמע'ן האָבן מיך געשראַקן און וויי געטאַן. איך האָב זיך פאַרלוירן. ווען איך האָב שוין מער ניט געקענט אויסהאַלטן, האָב איך אויסער זיך אויסגעשריגן: „איר מעגט איך שעמען! איר זענט דאָך ערגער ווי אַ מאַרק אידענע...“

איך האָב קוים די טיר געפונען און אַ היסטערישע אַרויסגעלאָפן אין גאַס. איך בין אָן אַן אַטעם געלאָפן אַהיים, וואו מיין ליבע, האַרציקע פייגע האָט מיך קוים באַרואיקט.

איז עס אַוודאי איינער פון די ניט שיינע אמת'ן וואָס מיר וועט אויס-קומען אין מיין באַשרייבונג אַרויסצוברענגען. קען איך מיין אויסברוך בלויז פאַרענטפערן מיט דעם, וואָס דאָס איז געווען אין דער צייט פון סאַמע אָנהויב פון מיין שטייגנדיקער קאַריערע ווען אייפערזוכטיקע, ביי-צונגיגע „קאַלעגיס“ מיינע, האָבן מיט זייערע גיפטיקע רכילות'ן געברענט די ערד אונטער מיינע פיס. איך האָב זיך מיט זיי ניט געקענט און ניט געוואָלט פאַרמעסטן. זיך האָב איך געקענט פאַרקוקן; קללות, אָבער, אויף מיין מאַמעס חשבון האָב איך ניט געקענט פאַרשווייגן, האָב איך צו איר אויסגעלאָזט מיין ביטערקייט...“

מיין מאַמע האָט מיט גאַרניט געזינדיקט קעגן דער גרויסער קעני ליפצין, ניט אין לאַנדאָן אַלס מיידעלע פון 15-16 יאָר, ניט שפעטער אַלס דערוואַקסענע שוישפילעריין.

איצט, צוריק צום חנ'עוודיקן עפיזאָד מיט מיין שוועסטער לילי אין „דער שחיטה“. פאַסירט האָט עס אין צווייטן אָקט. וועל איך בלויז אויף גיך אָפּפרישן אייער זכרון און איבערגעבן די האַנדלונג. די יונגע, אַכצן-יאַריקע אסתר'קע, דעם רב'ס, האָט מען חתונה געמאַכט מיט דעם באַיאַרטן גביר און תקיף פון שטעטל, רב צלאַל ראַפּאַפּאַרט, וועלכער איז שוין צום צווייטן מאָל אָן אלמן. ער איז בכלל ניט קיין צערטלעכער מאַן, און מען

מורמלט אויף אים, אָז ער זינדיקט אונטער מיט דער דייטשקע „לואיזע“, די עקאָנאָמקע ביי אים אין שטוב . . .

אויף דער בינע, אין דער סצענע אין צווייטן אַקט, געפינט זיך אסתר'קע, דאָס איז מיין מאַמע, און די דייטשקע „לואיזע“, געשפילט פון מיין שוועס-טערל לילי. איך זאָג „מיין שוועסטערל“, ווייל זי איז דאָן אַלט געווען קוים 12-13 יאָר. לילי איז געווען היפשלעך אויסגעוואַקסן פאַר איר עלטער און ניט קיין דאָרינקע, חלילה... אויף דעם טור האָבן מיר, צוליב עקאָנאָמיע, גענומען זייער אַ באַגרעניצטע טרופע, האָט זי געמוזט שפילן די ראַלע. מען האָט זי היפשלעך אויסגעבעט אַזוי, אָז זי האָט אויסגעקוקט ווי אַן „אַסאַבע“ פרייליך . . .

איז אַט זיינען זיי ביידע, מיין מאַמע און לילי, אויף דער בינע. דער געשפרעך איז וועגן פאַרהייראַטן לעבן, וועגן ליבע, מיט אַנצוהערענישן אויף מאַן-און-ווייב באַציאונגען . . . פירט, הייסט עס, אונזער צניעות'דיקע מאַמע, דיינע פיינמאַן, אַט אַזאַ געשפרעך מיט איר בעיבי, ליליקו :

די דייטשקע, „לואיזע“, באַרימט זיך, אָז זי וועט אין גיכן פאַרן אַהיים קיין דייטשלאַנד, צו איר „שאַץ“, איר חתן, הייסט עס, מיט וועמען זי וועט חתונה האָבן. פּרעגט איר די נאַאיווע אסתר'קע :

„אויב איר האָט אַ חתן אין דייטשלאַנד, איז וואָס איז אייך רב צלאַל ? איר האָט אים ליב ?“ . . .

די דייטשקע לאַכט זיך פאַנאַנדער און זאָגט :

„אַה, ווי נאָך ? נאַטירלעך, מענער ליבען איינע קארפּולענטע פּראָו . . . איך בין עס... אַה, פּראָו ראַפּאַפּאַרט, זי פאַרשטייען יאָ גאַרניט דאָס לעבן אונד די וועלט . . . ווי קאָן זאָ איינע פּראָו ווי זי הייראַטען ?“ . . .

איך שטיי אין די קוליסן — איך האָב געשפילט שיינע העניע — איך קוק זיך צו, ווי וועט מיין קליין שוועסטערל זיך „ספּראַווען“ מיט איר ראַלע . . . אונזער „בעיבי“ ליליקו האָט אין דער סצענע, זיך אַזוי ברייט אַ שטעל געטאַן, מיט די הענט אויף אירע אויסגעבעטע היפטן, און מיט אַ גאַנץ פאַרשייטן חזק, אַ זאָג געטאַן צו דער מאַמען, צו אסתר'קען, הייסט עס, — „אַך פּראָו ראַפּאַפּאַרט, ווי וועניג זי וויסן פאַן פאַרהייראַטען לעבען“ . . . זי האָט עס זייער גוט באַטאַנט, און געהעריק אונטערשטראַכן . . . די מאַמע האָט זיך קוים איינגעהאַלטן פון אויסשיסן אַ געלעכטער. די מאַמע האָט זי שנעל אַ דריי געטאַן און מיך דערזען שטיין אונטער די קוליסן. האָט זי שטיל צו מיר געמורמלט: „הער נאָר ווי זי רעדט, נעם זי צו פון מיר . . . איך וועל ניט קענען שפילן . . .“ פאַרשטייט זיך, אָז זי האָט עס בלויז אַזוי

געזאגט, זי האָט געמוזט שפילן ווייטער... אָבער יאָרן און יאָרן לאַנג פלעגט די מאַמע אונז דערמאָנען יענע סצענע פון „דער שחיטה“... ווען מיר זיינען צוריקגעקומען קיין ניו יאָרק נאָך יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן, איז אונזער פינאַנציעלע לאַגע גאָר ניט געווען קיין געהויבענע. פיינמאָן האָט פּרובירט זיך צו פאַרבינדן מיט אַ טעאַטער אין ניו יאָרק, אָבער ס'איז אים ניט געלונגען. איך קען ביז היינט ניט פאַרשטיין, פאַר-וואָס אַזאַ באַגאַבטע שוישפּילער-פאַר, ווי זיגמונד און דיינע פיינמאָן, האָבן אין יענע יאָרן זיך ניט געקענט דערשלאַגן צו אַ דערפאַלגרייכער פּאָזיציע אין אידישן טעאַטער. הפנים, אַז הינטער-קוליסן פּאָליטיק האָט געהאַט גאָר אַ גרויסע דעה אין דער אידישער טעאַטער-וועלט אין אַלע צייטן, און אין די הינזיכטן בין איך גאָר אַן עס-הארץ...

באין ברירה, האָט פיינמאָן ווידער גענומען דעם וואַנדער-שטעקן און זיך אַוועקגעלאָזן איבער אייראָפּע. די מאַמע, לילי און איך זיינען דאָ גע-בליבן. מיר האָבן זיך באַזעצט אין האַרלעם. די מאַמע איז פון צייט צו צייט אויפגעטראָטן אין דעם „סטאַר טעאַטער“ אין יענעם געגנט.

איך האָב געגעבן פינאַנץ-לעקציעס. אין יענע יאָרן איז כמעט אין יעדן אידישן הויז געוואַקסן אַ „מישאַ“, אַ יאַשאַ“ אָדער אַ „טאַשאַ“, האָבן אידישע מאַמעס געקויפט „פאַרטעפיאַנעס“ אויף אויסצאלן און געמוטשעט די קינדערלאַך מיט פינאַנץ-לעקציעס. מ'האַט געצאָלט אַ קוואַדער אָדער אַ האַלבן דאָלער פאַר אַ לעקציע. מיין מאַמעס און מייע פאַרדינסטן האָבן קוים געקלעקט אויף אַ לעבן.

ענדלעך האָט פיינמאָן געלאָזט וויסן דער מאַמען, אַז ער האָט אויס-געאַרבעט אַ טור פאַר זיי ביידן, איבער פּוילן, ליטע און רומעניע — זי זאָל באַלד קומען. האָט זי אונז איבערגעלאָזט מיט פייגע'ן, און איז אַוועק-געפאַרן. זיי האָבן אונז אָפט געשיקט עטלעכע דאָלער, און דאָס צוזאַמען מיט מייע אַרעמע פאַרדינסטן פון די פינאַנץ-לעקציעס און פייגע'ס גרויסער טאַלאַנט פאַר שפּאַרעוודיקייט האָבן אונז דערהאַלט ביים לעבן.

אָבער מיט אַמאָל האָט זיך אַלץ אָפּגעשטעלט. מיר האָבן געקראָגן אַ דעפּעשע פון דער מאַמען, אַז פיינמאָן איז פּלוצלונג געשטאַרבן אויף דער בינע אין לאַדז. די שוידערלעכע בשורה האָט מיך שרעקלעך צעטרייסלט. פון דעם קלאַפּ בין איך ווי פאַראַלזירט געוואָרן. איך האָב טעג גאַנצע ניט געקענט שטעלן אַ פּוס, איך בין בכלל געוואָרן מוראַדיק אָפהענטיק, דער-פילט זיך שטאַרק פאַר'יתומ'ט, פאַרלירן יעדן אינטערעס עפעס צו טאָן, וואָכן לאַנג ניט געקענט קומען צו זיך.

אויף פייגע'ן, נעבעך, איז געפאלן דער גאַנצער עול פון אויפהאַלטן

דאס הויז. כדי זיך צו העלפן פון דער שווערער לאַגע, האָט זי, אָן מיין וויסן, זיך צוזאַמענגערעדט מיט אַ געשוואַרענעם פּאַטריאַט פון די פיינמאַנס. משה'לע האָט ער געהייסן. זיין צווייטן נאָמען ווייס איך ניט ביז היינט. מ'האָט אים גערופן משה'לע "פיינמאַן", פאַר זיין אומבאַגרעניצטן געטרייען פּאַטרי-אַטיזם צו די פיינמאַנס. איז משה'לע אַוועק צו מיין טאַטן, יעקב פ. אַדלער, געבעטן ער זאָל מיר געבן כּאָטש 10 דאָלער אַ וואָך אויף צו לעבן. מיין טאַטע האָט רעוואָלטירט: "סטייטש, וואָס האַראַ טאַכטער איז זי מיר? ... זי רופט זיך דאָך צילי פיינמאַן ... זי טראַגט אפילו טרויער-קליידער נאָך איר טאַטן פיינמאַן" ...

ער האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט עפעס צו טאָן פאַר מיר. אָבער משה'לע האָט ניט אָפּגעלאָזן. ער האָט געוואוסט אַז פייגע וועט עס לאַנג ניט קענען אָנהאַלטן, געזען אַז נאָר דאָס קען איצט זיין די איינציקע ישועה. ווען ער איז צוגעשטאַנען צו אַדלער'ן און ביי אים פאַרט ניט געקענט פועל'ן, האָט ער די גאַנצע מעשה דערציילט דעם דאַמאָלסטיקן זיער באַ-רימטן אַרבעטער-פירער יוסף באַראַנדעס. חוץ דעם וואָס באַראַנדעס איז געווען אַן אָנגעזעענער מענטש אויף דער אידישער גאַס, איז ער דאָן געווען דער פירער פון דער אידישער אַקטיאָרן-יוניאָן. האָט זיך באַראַנדעס פאַראינטערעסירט אין דעם ענין. ער האָט זיך געזען מיט אַדלער'ן. אים האָט מיין טאַטע ניט געוואָגט אָפּצוואַגן ער האָט צוגעזאָגט באַראַנדעס'ן צו שיקן דורך משה'לען פאַר מיר 10 דאָלער אַ וואָך.

ער האָט געהאַלטן וואָרט. פייגע האָט יעדע וואָך געקראָגן די 10 דאָלער. איך האָב דאָן דערפון ניט געוואוסט. דאָס איז אָנגעגאַנגען היפשע עטלעכע וואָכן. ביז די מאַמע איז צוריקגעקומען פון אייראָפּע. זי האָט תּיכּף אָפּגע-שטעלט די 10 דאָלער. פייגע האָט איר דערציילט אַז איך האָב דערפון ניט געוואוסט. מיין מאַמע האָט מיר אויך אויפגעקלערט, אַז איך דאַרף ניט טראַגן קיין טרויער: "דו האָסט אַ טאַטן, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר" ... מיט דעם פאַרענדיק איך דעם טייל, "מיינע עלטערן און איך". דער ווייטערער גאַנג פון מיין לעבן און אויך מיין פאַרבינדונג מיטן לעבן פון מיינע עלטערן, זיינען שוין אַזוי ענג פאַרקניפט מיט מיין טעאַטער-קאַריערע, אַז מען קען עס ניט פאַנגדערטיילן. גיי איך צו צו מיין קאַריערע.

מיינע ערשטע טריט אין טעאָטער

מיינ מאַמע גיט מיך אַפּ
צום טעאָטער

פֿינקטלעך ווען איך האָב באמת געמאַכט מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע, איז פֿאַר מיר ביז היינט כמעט ניט מעגלעך צו באַשטימען מיט זיכערקייט.

פון ערשטן טייל פון מיינ בוך געדענקט איר אַוודאי, אַז אַזוי שנעל ווי מיינ מאַמע איז צורִיך געקומען פון קימפעט מיט מיר און ווידער געקענט אַנגיין מיט איר טעאָטער־קאַריערע, האָט זי זיך נעבעך געמוזט שלעפֿן מיט מיר אין טעאָטער צו פֿראַבן און אַפֿילו צו פֿאַרשטעלונגען, ווייל זי האָט ניט געהאַט אויף וועמען מיך איבערצולאָזן, ביז אונזער פֿייגע האָט זיך באַוווּזן. אַזוי אַז שוין אַלס פֿיצל קינד פון דריי אָדער פֿיר וואָכן, בין איך אָן מיינ דעה און אָן מיינ וויסן אַרויף הינטער דער בינע... אמת, מיינע טריט האָבן נאָך דאָן די ברעטער פון דער בינע ניט באַרירט.

אַפֿילו מיינ ערשטער אויפטריט אויף דער בינע פֿאַר אָן עולם איז אויך געמאַכט געוואָרן אָן מיינע טריט. איך בין נאָך דאָן קיין פֿולע זעקס חדשים ניט אַלט געווען און סיי פֿייגע, סיי מיינ מאַמע, האָבן געמוזט צוגעבן, אַז אַזא געראַטן קינד — קענען גיין אויף מיינע אייגענע פֿיס פֿאַר זעקס חדשים — בין איך ניט געווען. איך מיינ דאָ דעם עפֿיזאָד ווען מיינ מאַמע האָט מיך אַרויפגענומען אויף דער בינע אין אַ סצענע וואו זי האָט געדאַרפֿט האַלטן אַ פֿיצל קינד אויף די הענט. האָב איך, ווי איר געדענקט, אַרויס-

גערופן געלעכטערס, און געקראָגן אַפּלאַדיסמענטן. אָבער דאָס קען ניט גערעכנט ווערן ווי מיינע ערשטע טריט.

אויך ניט אין דער סצענע ביים טערקישן כולטאָן, ווען מיין מאַמע האָט מיך פאַרפּוזט אין אַ טערקיש מונדירל, און מיך באַזעצט אויף די טרעפּ פון דעם טראָן, ווי איינער פון אירע שפּיצלעך אין דעם צו־להכעיס שפּיל צווישן איר און סאַראַ אַדלער, ווי איך האָב עס באַשריבן אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל.

ווי איר זעט, אין מיין לאַגע, אַלס קינד פון טאַטע־מאַמע שוישפּילער, און איינע וואָס האָט שוין געשפּילט קינדער־ראָלן נאָך איידער זי איז צו איר שכל געקומען, איז מיר גאָר ניט אַזוי גרינג פעסטצושטעלן ווען איך האָב באמת געמאַכט מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע. אין גאַנג פון מיין לאַנגיאַריקער קאַריערע זיינען געווען צייטן ווען אַזוי־גערופענע הויכ־פּונקטן, גרויסע דערפאַלגן מיינע, האָבן גערעגט געוויסע טעאַטער־רעצענז־זעטן און „פּובליסיטי־אַגענטן“ מיך צו באַשרייבן. האָבן זיי דווקא געוואַלט אָנהויבן אַזש פון מיינע ערשטע טריט. זיי האָבן מיך, אַזוי צו זאָגן, „צוגע־דריקט צו דער וואַנט“. איז עס ביי אונז געבליבן, אַז מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע דאַרפן זיך רעכענען פון מיין ערשטער רעדנדיקער ראַלע. געדענק איך זייער גוט יענעם אויפטריט מיינעם, אַזוי מיין איך. כאַטש זייער אַפט, ווען איך טראַכט דערפון, כאַפט זיך אַריין אַ שטיקל חשד ביי מיר, אַז אפשר דערפאַר לעבט יענע סצענע אַזוי פּריש אין מיין זכרון מיט אַלע דעטאַלן, מיטן גאַנצן אַרום, ווייל מיין מאַמע פּלעגט עס זייער אַפט איבערדערציילן. נאָך פיל מער פּלעגט דערפון רעדן מיין האַרציג־געטרייע פּייגע. זי האָט זיך ממש געפּרעגלט פון נחת, דערציילנדיק די מעשה מיט אַלע פּיטשעווקעס, ניט דורכגעלאָזן די קלענסטע קלייניקייטן... אָבער סיי־ווי איז דאָס בילד איינגעקריצט אין מיין זכרון זייער קלאַר...

ס'ווערט געשפּילט יעקב גאַרדינ'ס באַרימטע דראַמע, „דער אידישער קעניג ליר“. איך בין זיכער, אַז אַ סך פון אייך געדענקען זייער גוט די וואונדערלעכע געשטאַלט, די אימפּאַזאַנטע פיגור, וואָס מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, האָט געשאַפן אין דער הויפט־ראַלע, „רב דוד משה'לעס“. געדענקט איר דאָך אויך דעם יום־טוב'דיקן טיש אין ערשטן אַקט, ביי רב דוד משה'לעס אין שטוב. ס'קומען זיך צונויף זיינע דריי טעכטער: עטעלע, גיטעלע און טייבעלע, די צוויי איידעמס: אברהם חריף און משה חסיד, דער „אויפגע־קלערטער“ סטודענט, יאַפע. ס'איז לעבעדיק און פּריילעך ביים טיש. איז אַט אין דער סצענע האָב איך געהאַט מיין ערשטן אויפטריט. די וואָס קענען און געדענקען דעם „אידישן קעניג ליר“, וועלן זיך

אָודאי וואונדערן, ווי קום איך אַהין? ... אין דער פּיעסע איז ניטאָ קיין קינדער־ראַלע, זיכער ניט אין ערשטן אַקט. ערשט אין דריטן אַקט, איז אויף דער בינע דאָ אַ וויגל מיט אַ קינד, אָבער דאָס קינד אין וויגל איז בלויז צונויפגעוויקלטע שמאַטעס. ס'איז ניט קיין קינדער־ראַלע — זייט איר אָודאי גערעכט. ס'איז טאַקע ניטאָ, און ס'איז ניט געווען.

נאָר פאַר יענער פאַרשטעלונג האָט מען פאַר מיר צוגעשריבן די ראַלע. ערשט איצט כאַפּ איך זיך, אַז איך האָב קיינמאַל קיינעם ניט געפרעגט פאַרוואָס מ'האַט עס געטאָן, און וועמעס איינפאַל דאָס איז געווען. געדענק איך זייער קלאַר, ווי די מאַמע און פייגע פּוצן מיך אויס אין „דרעסינג רוים“. די מאַמע טוט מיר אָן אַ שיינ קליידעלע, פייגע קעמט מיר די האָר און פלעכט אַריין אַ שליפעלע פון אַ ראַזעווער סטענגע.

איך האָב ניט אַנדערש געוואַלט נאָר אַז מיינ מאַמע זאָל מיר אויסשמירן מיינ פנים מיט שמינק, ווי זי טוט עס מיט איר פנים. זי האָט געמוזט נעמען פון איר גריס־טישעל אַ שטיקל רויטע שמינק און באַשמירט מיינע בעקעלעך, אָדער אפשר האָט זי נאָר געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז זי טוט עס טאַקע. איך האָב שטענדיק ליב געהאַט דעם ריח פון שמינק.

מיר גייען אין דרייען אַרויס פון דער גאַרדעראַב. די מאַמע פירט מיך פאַר איין הענטל און פייגע — פאַרן צווייטן.

ווען מיר זיינען צוגעקומען צו דער טיר, דורך וועלכער איך האָב געדאַרפט מאַכן מיינ אויפטריט אויף דער בינע, האָט מיר מיינ מאַמע אַ קוש געטאָן אויף ביידע אויגעלעך און שטילערהייט עפעס געמורמלט. זי איז אַוועק אויף דער צווייטער זייט בינע. זי האָט געשפּילט די ראַלע פון טיבעלע און האָט געדאַרפט אַריינקומען דורך דער אַנטקעגנאייבערדיקער טיר. פייגע איז געבליבן מיט מיר. זי האָט זיך אַראַפּגעבויגן צו מיר און שטיל מיט מיר גע'חזר'ט די ווערטער פון מיינ ראַלע.

איך קוק איר גלייך אין פנים און זאָג איר נאָך די ווערטער. איר פנים שמייכלט. אָבער פון די אויגן רינען טרערן ...

ווען איך פלעג, אַלס קינד, אַמאַל זען פייגע'ן ווינען, פלעג איך זי אַרומנעמען, קושן און פרעגן וואָס ס'טוט איר וויי. דאָס מאַל האָב איך עפעס ווי געפּילט, אַז זי וויינט ניט ווייל ס'טוט איר עפעס וויי ... איך האָב מיט מיינע הענטלעך געגלעט אירע באַקן, און געשמייכלט צו איר.

באַלד איז צוגעקומען מערי ווילענסקי; זי האָט געשפּילט די ראַלע פון עטעלע, מיינ מאַמע אין דער פּיעסע. זי האָט זיך אַראַפּגעבויגן צו מיר, מיר אַ קוש געטאָן אין נעזעלע, און שטיל אַ זאָג געטאָן צו פייגע'ן:

„איך זאָל שוין האָבן אַזאַ יאָר, ווי זי שיינט“.

פייגע גיט מיר נאָך אַ לעצטן קוש, די טיר עפנט זיך, און איך מיט מאַמע עטעלע קומען אַריין. פון דער צווייטער זייט קומט אַריין מיין אמת'ע מאַמע אַלס טייבעלע. אַלע זאָגן „גוט יום־טוב, טאַטעניו; גוט יום־טוב, מאַמעניו!“

דוד משה'לעס, מיין זיידע אין דער פיעסע, מיין טאַטע יעקב פ. אַדלער, בויגט זיך אַראָפּ צו מיר, קושט מיך, הויבט מיך אויף הויך, איבערן טיש, אַז דער עולם זאָל מיך זען, און פרעגט מיך:

„נו, און וואָס זאָגסטו עפעס, אייניקל מיינס?...“

ער רוימט מיר אַריין אין מיין אויערל:

„רעד הויך, ציליקו, רעד הויך, מאַמעלע!“

איך ענטפער, ציילנדיק די ווערטער, און שאַקל־צו מיטן קעפל ביי יעדן וואָרט:

„גיט יומטיפ, זיידעניו, דילעב ביאָר, מיט ד'באבע, און גיב ווידע פּיזענטן...“ (גוט יום־טוב, זיידעניו, דערלעב איבער אַ יאָר מיט דער באַבע, און גיב ווידער פרעזענטן).

אַלע לאַכן, דער עולם קלאַפט און לאַכט.

מיין טאַטע קושט מיך נאָך אַ סך מאָל מיט ציטערדיקע ליפן און זעצט מיך אַוועק נעבן זיך... .

איז עס צום גלויבן, אַז איך געדענק דאָס אַלץ פון מיין אייגענעם זכרון?... איך בין דאָן אַלט געווען אַרום צוויי און אַ האַלב יאָר. דאָס איז געווען דער צווייטער סעזאָן נאָכן גט. מיין צווייפל, צי דאָס איז אַלץ פון מיין אייגענעם זכרון, ווערט ביי מיר שטאַרקער, ווייל אַרום יענער צייט איז סערע אַדלער כמעט קיינמאָל אין טעאָטער ניט געקומען. זי איז געווען אין די הויכע חדשים מיט איר ערשטער טאַכטער, מיין שוועסטער נוניע. דאָס, בין איך זיכער, האָב איך געקענט וויסן בלויז פון פייגע'ס אָפּטן דערציילן די מעשה... .

איך בין דאָן בכלל געווען זייער אָפט אויף דער בינע, און אַלע אַקטיאָרן, אַקטריסעס, כאַריסטן און כאַריסטקעס און אַלע אַנדערע בינע־אַרבעטער פלעגן זיך צאָצקען מיט מיר, זיך אָפּגעבן מיט מיר, מיר געבן שיינע צאָצקעס. איך בין געווען אַלעמענס ליבלינג. אַזוי געדענק איך, אַז זייער אָפט, ווען מען פלעגט שפּילן „שולמית“, איז אין דריטן אַקט, ווען די פּאַסטוכער זיצן ביינאַכט אַרום פייער און זינגען דאָס באַרימטע ליד, „פּלאַקער, פייערל, פּלאַקער“ — אַלע כאַריסטן און כאַריסטקעס זיצן אין אַ קרייז — איז אַבי איך בין נאָר געווען אויף דער בינע, פלעגן זיי מיך אַריינגעמען און אַוועקזעצן אין דערמיט, מיר געבן אַ „בעג פינאַטס“.

איך בין זיך רואיק געזעסן, מיטגעזונגען דאָס ליד, געקנאָקט די ניסלעך, אַלעמען געטיילט די יאָדערן, און די שאַלעכץ געוואָרפֿן אין „פּייער“. פֿון יענער צייט פֿלאַנטערט זיך אין מיין זכרון אַ זייער קאַמישע סצענע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט צווישן די בינע-אַרבעטער. ס'איז געווען איינער וואָס האָט זייער ליב געהאַט מיט מיר צו קאַמאַנדעווען און שטאַרק ליב געהאַט מיך מאַכן צו לאַכן. ווען נאָר ער האָט געהאַט אַ פּרייע מינוט פֿון זיין אַרבעט און כ'האַב זיך אַרומגעדרייט הינטער די קוליסן, פּלעגט ער פֿאַר מיר מאַכן אַלערליי קונצן, פּראַווען קאַמישע שטיק, כדי איך זאָל לאַכן.

גערופן האָט מען אים „רעד“; ער האָט געהאַט אַ געדיכטע טשופּרינע רויטע האַר. ער איז געווען זייער אַ גוטער. ער האָט אָבער געהאַט קרומע אויגן, ער איז געווען אַ קאַסאַקער... פּלעג איך האָבן טענות צו אים, פּאַרוואָס ווען ער רעדט צו מיר קוקט ער ניט אויף מיר — „דו רעדסט צו מיר און קוקסט ערגעץ אַנדערש“.

ער פּלעגט מיר וועלן ווייזן, אַז ער קוקט יאָ אויף מיר, און איך פּלעג אים כאַפֿן יעדעס מאָל, ווען ער האָט געזאָגט, אַז ער קוקט אויף מיר, אַז ער קוקט ניט אויף מיר. איך פּלעג אויסציען מיין הענטל און אים ווייזן וואוהיין ער קוקט... איך פּלעג שרייען מיט קולות און טופּען מיט אַ פּיסל: „ניין, ניין, דו קוקסט ניט אויף מיר!“

ביז פּייגע האָט אַמאָל דערהערט מיין געשריי. זי האָט קוים מיט צרות מיר געגעבן צו פּאַרשטיין, אַז „רעד“ קען זיך ניט העלפֿן...

אַט-די נאַאיווי-קינדערישע שלעכטע האַנדלונג דערמאָנט מיך אין אַן ענלעכער סצענע מיט אַרום צוויי צענדליק יאָר שפּעטער. איך האָב דאָן געשפּילט אין פּילאַדעלפּיע, ביי אַנשל שאַר. יענער סעזאָן רופּט ביי מיר שטענדיק אַרויס וואַרעמע געפּילן און זיסע דעראַינערונגען. די טרופּע איז געווען אַזאַ פּריינטלעכע, אַזוי האַרציק איינער צום צווייטן, עפּעס ווי איין משפּחה. מיט מיר אין דער טרופּע זיינען געווען מיין ערשטער מאָן, לאַזאַר פּריד, מיין מאַמע, מיין שוועסטער לילי מיט איר מאָן, לודוויג זאַץ. זאַץ האָט נאָך דאָן שווער געקעמפּט פֿאַר אַנערקענונג. עס זיינען אויך געווען דוד באַראַץ און מישאַ און לויסי גערמאַן.

די מאַמע, לילי, לודוויג, איך און לאַזאַר האָבן געוואוינט אין איין דירה. איז פּאַרשטייט זיך, דער הויפּט פּאַרזאַמלונגס-פּונקט געווען ביי אונז. חוץ די דערוואַקסענע, האָט אונזער הויז געהאַט נאָך אַן אַטראַקציע, דאָס איז געווען ליליס און לודוויג'ס ערשטע טעכטערל, צירעלע. זי איז כמעט געווען דאָס איינציקע פּיצעלע קינד צווישן דער גאַנצער טרופּע. איך האָב

זי משוגע ליב געהאט. די גערמאנס האָבן קיינמאָל קיין קינדער ניט געהאט. איז צירעלע, פאַרשטייט זיך, געווען אַלעמענס ליבלינג.

מישאַ גערמאַן האָט זי שטאַרק ליב געהאַט. ער איז געווען אַ זיידענער מענטש — איידל, פייך, ביז גאַר האַרציק. עס טוט וויי דאָס האַרץ, ווען מען כאַפט זיך, אַז ער איז שוין כמעט אַ פאַרגעסענער. ער איז שוין דאָן געווען אַ גאַנץ אָנגעזעענער שווישפילער און אַ גרויסער ליבלינג אויף דער פּראָווינק. ער איז געווען יונג, שייך, געהאַט אַ שיינעם קאַפּ האַר, אַ פיינע פיגור און אַ זייער אָנגענעמע שטים. ער האָט אָבער שטאַרק געליטן אין זיין זשאַנער אַלס ליבהאַבער פון אַ חסרון. זיינע פיס זיינען ניט געווען קיין גלייכע, שלאַנקע; זיי זיינען געווען אַביסל אויסגעבויגן, קורמלעך...

אין יענע יאָרן, ווען מען פלעגט אָפט שפילן היסטאָרישע פיעסן, און דער ליבהאַבער פלעגט דאַרפן טראָגן „טאַיטס“, האָבן גערמאַנס קרומע פיס אים שטאַרק געשטערט און ער האָט דערפון געהאַט אַ סך ערגערניש...

מיר וועט נאָך אויסקומען אין גאַנג פון מייך קאַריערע, פיל מאָל צו דערמאַנען דעם פיינעם, איידעלן, וואונדערלעכן חבר און פריינט, דעם פאַר דער צייט געשטאַרבענעם מישאַ גערמאַן, און אויך זיין פרוי, די טאַלאַנט-פולע, באַרימטע לויסי גערמאַן, מיט וועלכער איך האָב צוזאַמען געשפילט.

זיצן מיר איינמאָל אַ בייטאָג ביי אונז אין שטוב, צאַצקען זיך אַלע מיט אונזער צירעלעך, קוועלן אָן פון אירע חכמה'לעך און חנידעלעך. ערשט מישאַ קומט אַריין. צירעלע לאָזט אונז אַלעמען איבער, און לויפט אים אַנטקעגן. ער שטייט שוין אָנגעבויגן, מיט אויסגעשטרעקטע אַרעמס. זי שפּרינגט אַרויף, ער כאַפט זי אויף די הענט. זי וויקלט זיך אַרום מיט אירע הענטעלעך אַרום זיין האַלז, קושט אים, גלעט אים, קעמט מיט אירע פינגערלעך זיינע שיינע האַר. ער איז גליקלעך, ער צעגייט זיך פון נחת און פרייד.

מיטאַמאָל האָט זי זיך פון אים באַפרייט, זיך אַראַפּגעלאָזט אויף דער ערד, זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ זייט, און אים געזאָגט: „גיי אַביסל אַרויף און אַראַפּ“.

ער בויגט זיך אַראַפּ צו איר, וויל זי ווידער נעמען אויף די הענט, אָבער זי לאָזט זיך ניט. ווי באַפעלעריש זאָגט זי צו אים ווידער: „גיי אַביסל אַרויף און אַראַפּ, זאָג איך דיר!“ און ווייזט מיטן הענטל צו דער צווייטער זייט פון דער שטוב.

מישאַ האָט איר צוליב געטאָן און זיך געלאָזט גיין איבערן צימער. זי האָט מיט אָנגעשטרענגטע אויגעלעך געקוקט אים אויף די פיס. ווען ער

איז צוריקגעקומען צו איר, האָט זי שאַקלענדיק איר קעפּעלע פון אויבן אַראָפּ, מיט אַ זיפּץ און זייער ערנסטע מינע, געזאָגט: „יאָ, יאָ, דו האָסט קרומע פיס...“

מישאַ און מיר אַלע זיינען געווען אויסער זיך. אַ מינוט איז שטיל געווען און באַלד האָבן אונזערע געלעכטערס פאַרהילכט די שטוב... ווילט זיך מיר דאָ פעסטשטעלן, אַז יענע ראַלעכל מיינע אין „אידישן קעניג ליר“, האָב איך קיינמאַל ניט געהאַלטן פאַר „מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע“. עפעס ווי איך וואָלט דערביי ניט געווען... ניט איך האָב געטראַכט ניט איך האָב געפילט. איך האָב אַרויסגערעדט די עטלעכע ווערטער וואָס מ'האַט אין מיר אַריינגערעדט. אָבער די רעצענזענטן און די „פּובליסיטי אַגענטן“ האָבן געמיינט, אַז זייער באַשרייבונג וועט בעסער קלינגען דערמיט וואָס זיי קענען דערציילן, אַז אַזוי יונג ווי צוויי און אַ האַלב יאָר, האָב איך שוין געשפילט טעאַטער. האָב איך ניט געוואָגט זיי צו ווידערשעפּעניגן... אַקטיאַרישע שוואַכקייטן... איצט אָבער, אויפן וועג „פון דעם יאָריד“ מעג איך שוין, וואָג איך שוין... .

וואָס איך האַלט באמת פאַר מיינע ערשטע טריט אויף דער בינע איז מיין ראַלע אין „פּאַפּאַ“ פיינמאַנ'ס פּיעסע, „חנה'לע די פינישערין“. פיינמאַן האָט די פּיעסע ספּעציעל געשריבן פאַר מיין מאַמען. זי האָט זיך אין דער ראַלע שטאַרק אויסגעצייכנט.

זי שפילט אַן אַרעם שאַפּ־מייַדל. איר טאַטע, געשפילט פון פיינמאַנ'ען אַליין, איז אויך אַן אַרעמער און פּראָסטער מענטש. אין איר פאַרליבט זיך אַן אַריסטאָקראַטישער גביר'ישער זון, געשפילט פון מאַקס ראָזנטאַל. ער איז געווען פון אונזערע גאַר פיינע שווישפילער; און די ראַלן פון אַן אַריסטאָקראַט האָבן אים באמת זייער געפאַסט... מיט זיין פיינער האַלטונג און שיינע מאַנירן האָט ער אין אַזעלכע ראַלן אַלעמאַל געהאַט גרויס דערפאַלג. די רייכע עלטערן זיינען גוואַלדיק קעגן שידוך. זיי האָבן שוין פאַר אים צוגעגרייט אַ רייכע כּלה... האָט ער אין געהיים חתונה מיט זיין גע־ליבטער חנה'לע, און איך קום אויף דער וועלט... ער קען אָבער זעלטן קומען צו מיין מאַמען און מיר, ווייל ער האַלט זיין חתונה פאַר אַ סוד פון זיינע עלטערן. איז אונז טאַקע זייער שלעכט. מיין מאַמע לייַדט נעבעך אַן אַ שיעור און מיר פעלט אויך ניט קיין צרות. דאָס קאַמישע פאַרל אין דער פּיעסע איז געווען זיגמונג מאַגולעסקאַ און סאַבינאַ וויינבלאַט. דאָס איז געווען אַ גליק פאַרן עולם, ווען זיי האָבן שוין מער קיין כּח ניט געהאַט צו וויינען פון די לייַד און יסורים, וואָס מיין מאַמע, מיין זיידע, און איך האָבן

זיי אונטערגעטראגן, פלעגט קומען מאָגולעסקאַ מיט זיין צויבער און חן און האָט זיי פאַרגיטיקט מיט אַ סך פרייד און געלעכטער ...

הפנים, אַז דערפאַר וואָס מיין אמת'ע מאַמע, דייע פיינמאַן, איז געווען מיין אַרעמע, ליידנדיקע מאַמע אין דער פיעסע און מיין "פאַפּאַ" פיינמאַן, דער איינציקער טאַטע וואָס איך האָב אין יענע יאָרן געקענט, איז געווען מיין צעבראַכענער, צעווייטיקטער זיידע — דאָס קען זיין האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג, אַז די ראַלע זאָל ביי מיר אַרויסקומען אַזוי נאַטירלעך. מיין מיטגעפיל און מיינע טרערן איבער מיין מאַמעס צרות זיינען געווען אמת'ע און עכטע. מיין רחמנות צו מיין זיידן, איז געקומען טיף פון מיין יונג הערצעלע.

געדענק איך, אַז ווען פיינמאַן האָט מיט מיר געלערנט די ראַלע, פלעג איך ביי געוויסע סצענעס זיך קעגנשטעלן און וועלן זיי טאָן אַנדערש ווי ער האָט מיר געוויזן. און ווייל די סצענעס פלעגן ביי מיר אַרויסקומען זייער נאַטירלעך, האָט ער מיר געלאָזט גיין מיין וועג. איך האָב דאָרט געהאַט אַ סצענע, וואו איך שטאַרב אויף דער בינע. איך ליג אַ שווער קראַנקע, נעבעך אין בעט, און נאָכדעם ווי איך זינג אָפּ מיט מיין זיידן, דעם זייער טרויעריקן דועט, וואָס איך האָב אייך שוין איבערגעגעבן אין אַ פריערדיקן קאַפיטל, דאָרף איך אויסהויכן מיין לעצטן אַטעם.

ליגט מיר נאָך אין זכרון דער שטאַרקער געפיל פון רחמנות, וואָס האָט מיך אַרומגענומען צו זיך אַליין. פון מיינע אויגעלעך האָבן גערונען אמת'ע טרערן. איז די גאַנצע סצענע אַרויסגעקומען אַזוי נאַטירלעך, אַז דער עולם אין טעאטער איז ממש צעגאַנגען פון געוויין.

דורך מיין טויט ווערט מיין מאַמע געהאַלפן. ביי די רייכע אַריסטאָקראַטן ווערן די הערצער ווייכער, און זיי לאָזן זייער זון, מיין טאַטע אין דער פיעסע, זיך אומקערן צו מיין מאַמען, און אַלעמען ווערט גוט און וואויל. מאָגולעסקאַ, וועלכער איז געווען אַ משרת ביי די רייכע אַריסטאָקראַטן, טאַנצט און זינגט, דער עולם אין טעאטער איז זיך גאַר מחיה. און איך, שטייענדיק הינטער די קוליסן, שוין נאָכדעם ווי איך בין געשטאַרבן, נאָכקונדיק מאָגולעסקאַ'ס חנ'עוודיקע שטיק, האָב דאָן אין מיין יונג מוח'ל באַשלאָסן, אַז שטאַרבן איז גאַרניט אַזאָ שרעקלעכע זאַך ...

איך בין דאָן אַלט געווען אַרום זעקס יאָר. הפנים אַז נאָך מיין גרויסן דערפאַל אין "חנה'לע די פיינישעריין", האָט פיינמאַן אין פילע פיעסן זיינע געפראווט שרייבן אַ ראַלע פאַר מיר.

געדענק איך אַ ראַלע וואָס איך האָב געשפילט אין זיין פיעסע "דער אידישער וויצע קעניג", אַ דראַמאַטישע אַפערעטע, אַלאַ "זשידאָוקאַ". דאָס

האָט געהאַט צו טאָן מיט דער שפּאַנישער אינקוויזיציע, מיט דעם לעבן פון די „מאַראַנען“ — די פּאַרשטעלטע, באַהאַלטענע אידן. איך האָב געשפּילט אַ אַידיש אינגעלע אין שפּאַניע, ביי אַזאַ „מאַראַנען“־משפּחה. לעבן מיר אין באַהעלטעניש, דאַרפן זיך היטן, אַז קיינער זאָל אונז חלילה ניט כאַפּן, אַז מיר פירן אַ אַידיש לעבן. ווייל טאַמער כאַפט מען אונז, וועט מען אונז איבער־געבן צו דער אינקוויזיציע, און ס'וועט אונז שוין קיין צרות ניט פעלן... מיין טאַטע אין דער פּיעסע האָט געשפּילט דוד קעסלער; מיין מאַמע — די באַרימטע, כמעט די ערשטע פּרימאַדאַנע אין אַידישן טעאַטער, די אומ־פּאַרגעסלעכע רעגיאַ פּראַגער. איר נאָמען טראַגט מיט זיך אַ שטיק גע־שיכטע פון אונזער טעאַטער.

וועט איר מיר מוחל זיין, ווען איך וועל אויף אַ מינוט דאָ פּאַרצייכענען אַ געפּיל מיינעם, וואָס נאָגט און פּייניקט מיך, פון זינט איך האָב אָנגעהויבן „מיין דערציילן“. איך פיל צו אַפט אַזוי שטאַרק דעם ווייטיק, וואָס אַזאַ גרויסע צאָל, אַזאַ ריזיקע מערהייט פון די וואָס מיר קומט אויס אין מיין געשיכטע צו דערמאָנען, זיינען שוין מער ניטאַ מיט אונז — ניט נאָר פון ערשטן דור, נאָר אפילו פון מיין אייגענעם דור, די מיט וועמען איך האָב געשפּילט, געלעבט צוזאַמען, געשטרעבט, געפּרייט זיך, און אויך אינאיינעם געליטן, געקעמפט... אַזוי ווייניק פון זיי, זיינען געבליבן... טוט ווי דאָס האַרץ... ס'ווערט אַזוי טרויעריק־באַנג... איז זייט מיר מוחל די נאַטקע פון טרויער וואָס איך האָב דאָ אָנגערירט...

יא, איז, הייסט עס, רעגיאַ פּראַגער, געווען מיין מאַמע אין „אַידישן וויצע־קעניג“. געדענק איך ווי זי האָט מיר פּאַרשאַפט אַ סך שרעק און ציטערניש...

ווי געזאָגט, לעבן מיר ווי באַהאַלטענע אידן. יעדעס פּיצל אַידישקייט וואָס מיר ווילן אָפהיטן דאַרפן מיר טאָן שטיל און אין דער גרעסטער באַ־העלטעניש, איז אין ערשטן אַקט פון דער אָפּערעטע דאָ אַ סצענע פון פּרייטיק פּאַרנאַכט, קבלת שבת. מיין מאַמע, די פּראַגער, הייסט עס, דאַרף בענטשן ליכט, פּאַרשטייט זיך, אַז מען פּאַרמאַכט און מען פּאַרהענגט די פענסטער, מען פּאַרמאַכט די לאַדן — קיינער זאָל עס, חלילה, ניט זען אַדער הערן.

פלעגט זיך די פּראַגער אַוועקשטעלן ביים טיש אין דער פרומער פּאָזע פון ליכט־בענטשן און האָט אויף איר ריזיקער סאַפּראַנאַ־שטימע, געזונגען אַ ליכט־בענטשן אויף פּופּצן מינוט גאַנצע... די הויכע טענער אירע האָבן ממש די הימלען געשפּאַלטן... אין יענע יאָרן איז איר שטימע געווען זייער, זייער שטאַרק...

פון מיינע יארן אלס קינדער-ראַליסטקע

זיגמונד פיינמאַן און איך אין „וויצע-קעניג“

4 קינדער-ראש

געדענק איך ווי אין מיין ראָלע אַלס דאָס שפּאַנישע אינגעלע, פּלעג איך מורא האָבן און ציטערן, אַז אַט-אַט וועט מען זיך אַריינרייסן און אונז אַלע-מען אַוועקפירן צו דער אינקוויזיציע — אַזוי אַריינגעלעבט בין איך געווען אין מיין ראָלע. איך געדענק אַפילו, ווי איינמאַל, גרייטנדיק זיך אויף דער בינע פאַר דער סצענע פון ליכט-בענטשן, האָב איך זיך שטיל גענומען בעטן ביי איר, זי זאָל עס מאַכן שטילער אַביסל... „זיי“ קענען עס דאָך דער-הערן.

די פּראַגער, האָט מיט אירע שיינענדיקע אויגן, אַ היפשע וויילע געקוקט אויף מיר און גלעטנדיק מיך איבער מיין בעקעלע געזאָגט: „ס'איז גוט וואָס דו פּילסט אַזוי, מיין קינד, דער עולם אין טעאטער פּילט אויך אַזוי, איז דאָס אויך גוט. וועסט עלטער ווערן, ציליק, וועסטו עס בעסער פאַרשטיין...“ מיין ראָלע אין יענער פּיעסע האָט ניט געהאַט קיין שפּיל-סצענעס וועגן וועלכע עס איז כּדאי צו דערציילן. איך האָב אַבער געזונגען אַ סאָלאַ, וואָס איך געדענק די ווערטער. איך גלויב אַז עס איז ווערט זיי איבערצוגעבן:

ווען דער מענטש איז נאָך יונג,
איז אים אַלעס זייער גרינג,
אַבער ווען ער ווערט שוין אַלט,
פאַרלירט ער זיינע קרעפטן באַלד.
איביק לעבט נאָר גאָט אַליין!
ער ווערט קיינמאַל ניט אַלט, אַ גיין...

דאָס קאָמישע פאַרל אין דער פּיעסע זיינען געווען דער באַרימטער בוך-קאָמיקער, בערל בערנשטיין, און די דאָן באַרימטע סוברעיטין, מערי ווילענסקי. אַ פאַר שורות פון זייער קאָמישן דועט איז כּדאי איבערצוגעבן:

סעראַפינע, זאָג אַליין:
ווילסטו מיט מיר הייראַטן?
איך ליב דיך, ווייל דו ביזט דאָך שיין
ווי אַ גענוענער בראָטן...

בוֹם איך איצט צו אין „מיין דערציילן“, צו די פּרידיקסטע זכּרונות פון מיין קינדער-קאַריערע אויף דער אידישער בינע, דער סעזאָן פון 99-1898 אין טאליא טעאטער, ווען איך בין אויפגעטראָטן אין מיין ערשטער קינדער-ראָלע, אין יעקב גאַרדינ'ס רעפּערטואַר. איך בין שוין דאָן געווען אַ מויד פון ניין יאָר, מער-ווייניקער געוואוסט „וואו-איין און וואו-איס“. שוין אפילו

אויף מיין קינדערישן אופן געהאט א שטיקל באַגריף וואָס עס טוט זיך אין אונזער טעאָטער-וועלט.

געדענק איך זייער גוט דעם ציטער אין מיין האַרץ, ווען איך בין געזעסן נעבן מיין מאַמען, אויף דער בינע אין „טהאַליע טעאָטער“, בשעת יעקב גאַרדין האָט פאַרגעלייענט פאַר דער טרופע זיין נייע דראַמע „מירעלע אפרת“. איך געדענק אויך מיט וואָס פאַר אַ דרך-ארץ און אַפשיי איך האָב געקוקט אויף דעם וואונדערלעך-אימפּאַזאַנטן קאַפּ פון יעקב גאַרדין מיט דער שיינער, שוואַרצער באַרד, דורכגעוועבט מיט שטאַל-גרויע פעדעם. איך האָב אַפילו געפילט אַ געוויסע שרעק און זיך כסדר געטוליעט צו מיין מאַמען.

איך האָב שוין דאָן אַ סך געהערט פון גאַרדינ'ס שטרענגער באַציאונג צו די שוישפילער ביי פּראָבן און פאַרשטעלונגען פון זיינע פּיעסן. ניט איינמאַל האָב איך בייגעוואוינט הינטער די קוליסן די אומרואיקייט און נערוועזיטעט פון די שוישפילער. ווען שפּילנדיק זיינע אַ פּיעסע האָט מען זיי געלאָזט וויסן: „זייט פאַרזיכטיק מיט אייער פּראָזע; גאַרדין איז דאָ אין טעאָטער“... ניט איין אַקטיאָר און אַקטריסע האָבן געקראָגן אַ מיאוס'ן פּסק פון אים פאַר רעדן, וואָס איז באַקאַנט אין טעאָטער-לשון, אַלס „אַרבל-פּראָזע“, אין זיינער אַ פּיעסע...

ווי אַ ביישפּיל פון זיין שטרענגקייט, זיין אַנטשלאַסנקייט, ניט צו דער-לאָזן קיין הפּקות אין זיינע פּיעסן, מוז איך אייך דאָ דערציילן אַט-דעם זייער טשיקאַוון עפּיזאָד:

דאָס איז געשען נאָך גאַר אין אַנהויב פון זיין קאַריערע אַלס דראַמאַטורג. אין דעם רומעניען אַפּעראַ-הויז, אויף דער באַוערי, איז אויפגעפירט געוואָרן זיין צווייטע אַדער דריטע פּיעסע, „דער פּאַגראַם“. אין דער פּיעסע איז דאָ אַ ראַלע פון אַ פּריסטאָו (אַ רוסישער פּאַליציי-באַאַמטער). גאַרדין האָט געוואָלט, אַז די ראַל זאָל גערעדט ווערן אין רוסיש, האָבן טאַמאַשעפּסקי און פינקל האָט גע'פּוועל'ט ביי אים, אַז ער אַליין טאַקע זאָל שפּילן די ראַלע. זיין שיינע באַרד און זיין פּרעכטיקער רוסיש זיינען געווען ווי אַנגעמאַסטן פאַר דער ראַלע. גאַרדין האָט זיך געלאָזט איינרעדן.

ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג זיצט דער פּריסטאָו ביים אידן אין שטוב. מען דאַרף ביי אים אויס'פּוועל'ן אַ טובה פאַר די אידן פון שטעטל. די באַלעבאַסטע פון שטוב, געשפּילט פון דער בעסטער אידישער מאַמע וואָס די אידישע בינע האָט פאַרמאַגט, בינאַ אַבראַמאָוויטש, טראַגט אים צו אַ טעלער מיט געפּילטע פּיש און זאָגט אים מיט אַ חניפה-שמייעלע: „עסט געזונטערהייט“.

דאָס איז געווען אין איר ראָלע. אָבער די אַבראַמאָוויטש האָט מיט איר עכט-אידישן אינסטינקט דערפילט, אַז עס איז זייער נאַטירלעך, זי זאָל שטיל, אין אַ זייט, צוגעבן אויפן חשבון פון שלעכטן גוי'אישן פריסטאָוו: „אַז דערוואָרגן זאָל ער ווערן“... עס קען זיין, אַז ווען גאַרדין וואָלט די פיעסע געשריבן מיט אַ פּאַר יאָר שפּעטער, ווען ער איז טיפּער אַריינגע-דרונגען אינעם אידישן שטייגער לעבן, וואָלט ער די פּראָזע אַליין אַריינגע-שריבן. דעמאָלט אָבער, ווען ער האָט עס דערהערט פון דער אַבראַמאָוויטש, האָט ער אַ שטאַרקן קלאַפּ געטאָן אין טיש און מיט כּעס אויסגעשריען: „פּערעסטאַנטיע; עטאַ נייע נאַפּיסאַנאַ!“... (הערט אויף, דאָס איז ניט אָנגעשריבן). אַ גליק, וואָס ער האָט עס געזאָגט אין רוסיש, ווי די ראָלע האָט עס געפּאָדערט. אים איז דאָן, אין זיינע ערשטע יאָרן אין אַמעריקע, סיי-ווי געווען שווער צו רעדן אידיש, אַזוי אַז דער עולם האָט ניט געקענט כאַפּן אַז דאָס רעדט ער אויס דער אַבראַמאָוויטש פּאַר איר „אַרבל-פּראָזע“... ביז יעקב גאַרדין, האָבן די פיעסן-שרייבער בכלל געהאַט אַ קנאַפע דעה אויף דער בינע. די אַקטיאָרן האָבן געטאָן מיט די פיעסן וואָס נאָר עס האָט זיך זיי געוואָלט. עס האָט גאַרדינ'ען געקאָסט אַ סך פּאַרדרוס און האַרצווייטיק ביז עס איז אים געלונגען איינצושטעלן אַ שטרענגע דיס-ציפּלין מצד די אַקטיאָרן צו זיינע פיעסן. פונדעסטוועגן פלעגט מען צייטנווייז, אין זיינע פיעסן, זיך אויך דערלויבן עפעס אַריינצוגעבן/ענען, ווען ער איז ניט געווען דערביי.

אַזוי, למשל, האָב איך מיט אַ צוויי יאָר שפּעטער בייגעוואוינט אַזאַ סצענע ביי אַ פּאַרשטעלונג פון זיין באַרימטער דראַמע „גאַט, מענטש און טייוול“. דער לעצטער אַקט איז ביי גאַרדינ'ען איינגעטיילט אין דריי בילדער — דאָס ערשטע בילד, אין דער אַרעמער הויז פונם האַרעפּאַשניק, „כאַצקעל דראַכמע“, ווען מען ברענגט זיין זון, מאַטעלע, אַ האַלב-טויטן, פון דער טליתים-פאַבריק, וואו אַ מאַשין האָט אַריינגעכאַפט זיין האַנט; דאָס צווייטע בילד — אויפן הויף פון הערשעלע דובראַוונער'ס פאַבריק, תּיכּף נאָכן אומגליק מיט מאַטעלע'ן; דאָס דריטע בילד — ביי הערשעלע'ן אין קאַנטאַר, ווען ער מאַכט זיין לעצטן חשבון הנפש און דערווערגט זיך מיטן פאַרבלוטיקטן טלית, אין וועלכן מען האָט מאַטעלע'ן געבראַכט אַהיים.

אַזעלכע דריי בילדער, מיט פאַרשידענע דעקאָראַציעס, איז ביי יענע טעכניש אַרעמע בינע מיטלען ניט געווען קיין גרינגע אַרבעט. האָט קעסלער זיך דערלויבט נאָך די ערשטע עטלעכע פּאַרשטעלונגען, ווען גאַרדין פלעגט שוין ניט קומען אין טעאָטער צו יעדער פּאַרשטעלונג, אַרויסצואוואַרפן דאָס ערשטע בילד.

איז אַט בין איך גראַד הינטער די קוליסן פון טהאַליע טעאַטער ביי אַזאַ פּאַרשטעלונג. מען דאַרף באַלד אָנהויבן דעם לעצטן אַקט; די בינע איז צוגעגרייט פאַרן צווייטן בילד. אַ מינוט איידער דער פּאַרהאַנג דאַרף זיך אויפהויבן, קומט צולויפן אַ פּאַרסאַפּעטער שטאַפּעט מיט דער מעלדונג, אַז גאַרדין איז אַריין אין טעאַטער. אַ פיבערהאַפּטע איילעניש האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט. פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט די אויסרופן: „דאָס ערשטע בילד גייט! דאָס ערשטע בילד גייט!“ די בינע־אַרבעטער האָבן מיט אימפּעט געכאַפּט בייטן די דעקאָראַציעס. די שוישפּילער האָבן אין איילעניש זיך גענומען איבערטאָן. אין עטלעכע מינוט איז דער פּאַרהאַנג אַרויף אויפן ערשטן בילד...

איר וועט איצט בעסער פאַרשטיין מיין שרעק און ציטערניש ביי יענער פּאַרלעזונג. ניט נאָר איך אַליין האָב אַזוי געפּילט; אַלע שוישפּילער האָבן מיטן גרעסטן ערנסט זיך צוגעהערט צו דער פּיעסע. עס איז ניט געווען די אַקטיאָרישע לייכטזיניקייט, די געוויינלעכע שפּאַסן און וויצן אויפן חשבון פון אויטאָר און זיין פּיעסע.

ווייל איך דאָ פאַר אייך אויסרעכענען דעם פּערסאָנאַל און די שוישפּילער, וואָס האָבן געשפּילט ביי דער פּרעמיערע פון „מירעלע אפרת“, דעם 19טן אויגוסט 1898:

מירעלע אפרת — קעני ליפּצין;

יאָסעלע, איר זון — דוד קעסלער;

דאַניע, איר צווייטער זון — סעמיועל טאַביאָס;

מחלה, איר דינסט — מערי עפּשטיין;

רב שלמון, איר פּאַרוואַלטער — מאָריס מאַשקאַוויטש;

נחומ'צע חנה דבורה'ס — סעמיועל טאַרנבערג;

חנה דבורה, זיין ווייב — מערי ווילענסקי;

שיינדעלע, זייער טאַכטער — דיינע פּיינמאַן;

שלמה'לע — צילי פּיינמאַן.

איז, ווי תמיד, דערוועקט עס אין מיר אַ געפּיל פון נאַסטאַלגישן וויי, ווען איך רעכן אויס אַזאַ טרופּע. און איך פּיל, אַז עס איז אַ כבוד און פּאַר־געניגן צו זיין איינע פון זיי. איז מיין ווייטיק איצט שטאַרקער, ווען איך כאַפּ זיך, אַז פון זיי אַלע בין איך איצט די איינציקע לעבן־געבליבענע...

ווי איך האָב שוין געזאָגט, איז אין „מירעלע אפרת“ געווען מיין ערשטע קינדער־אַלע אין דעם גאַרדין־רעפּערטואַר. מיט מיר אין יענער טרופּע איז געווען אַ פּאַרהעלטניסמעסיק יונגער שוישפּילער, וועלכער האָט

אויך דאן צום ערשטן מאל געשפילט אין גארדינ'ס אַ פיעסע. דאָס איז געווען דער ביזגאָר פיינער, אינטעליגענטער, עכט־טאלאָנטירטער און זייער אייגנארטיקער כאַראַקטער־קאָמיקער, סעמיועל טאַרנבערג. ער האָט זיך אין גאַרדינ'ס רעפערטואַר באמת געפונען. זיין נחומ'צע חנה דבורה'ס און זיין לייזער בדחן, זיינען געווען הויך־קינסטלערישע שאַפונגען. איז באמת אַ שאָד, וואָס דער גרויזאַמער טויט האָט אים אַזוי יונג ביי אונז אַרויסגעריסן. ער איז געשטאַרבן אין 1911, קוים אין נייַן־און־דרייסיקסטן יאָר פון זיין לעבן. אין „מירעלע אפרת“ האָט ער געשפילט אַלס מיין זיידע, און טאַקע מיט אים מאַך איך עס אין פערטן אַקט מיין ערשטן אויפטריט אין דער פיעסע.

די סיטואַציע איז אַזאַ: מען גרייט זיך צו מיין בר־מצוה. מיין זיידע לערנט מיט מיר די דרשה, וואָס ער אַליין טאַקע האָט מיט בריה'שקייט צוגעגרייט. מיינע עלטערן, יאָסעלע און שיינדעלע, האָפן שטאַרק, אַז צוליב מיין יום־טוב וועט מיין באַבע, „מירעלע אפרת“, זיך איבערבעטן מיט זיי. שוין מער ווי צען יאָר אַז זי איז מיט זיי צעקריגט.

אַלס דריי־יאָריק קינד, ווען די קריגעריי איז פאַרגעקומען, ווייס איך דערפון גאַרניט, אָדער זייער, זייער ווייניק. מיך האָט זי אַבער שטאַרק ליב, מיין גרויסע, שטאַלצע באַבע. איך האָב איר אויך שטאַרק ליב. זיין איך מיט מיין זיידן און חזר די דרשה. אַבער מיינע געדאַנקען זיינען אַלץ פאַרנומען מיט דער „גרויסער באַבע“ מיינער, און מיט די חזק־רייד וואָס די אינגלעך אין חדר און אין גאַס רייצן זיך מיט מיר וועגן מיין ברוגז'ער באַבע. ווען איך דערצייל דעם זיידן מיינעם, רב נחומ'צע חנה דבורה'ס, וועגן מיין געשלעג מיטן אינגל פאַר דעם חזק־לידל, וואָס ער האָט מיר נאַכגעזונגען: „שלמה'ל זשאַבע, אַרויסגעטריבן די באַבע“... דערצייל איך עס ניט מיט אינגלשער באַרימערריי, נאָר מיט טיפן ווייטיק, מיט אַ טרערן־דערשטיקטן קול...

געדענק איך, ווי נאָר די סצענע האָט זיך געענדיקט ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג. און איך בין אַראָפּ פון דער בינע, האָב איך דערווען יעקב גאַרדין שטיין מיט מיין מאַמען. זי האָט געשפילט שיינדעלע, מיין מאַמע, אין דער פיעסע. גאַרדין האָט מיר אַ קוש געטאַן אין שטערן און געזאָגט: „דאָס איז פאַר דיין שפילן, צילי. דו האָסט מיין שלמה'לען זייער אַן איידעלע נשמה אַריינגעגעבן, דו האָסט מיר אַ סך פרייד פאַרשאַפט“.

מיין מאַמע האָט געקוקט אויף מיר מיט שיינענדיקע, גליקלעכע אויגן. אין אַ שפעטערדיקער סצענע זיין איך אויף דער בינע מיט מיין טאַטן, יאָסעלע, דוד קעסלער. איך האָב שוין געהערט, אַז מיין „גרויסע באַבע“

וויל צו מיין בר-מצוה ניט קומען, איך דערפרעג זיך ביי אים ווער עס איז באמת שולדיק אין דעם לאַנגיאַריקן ברוגו. ער פראוויט עס מיר דער-קלערן, וואָרפט די שולד אויף זיך און אויף אַלעמען. פון זיינע רייד קומט אַרויס זייער קלאַר, אַז עס איז שוין זיכער אַז די באַבע וועט צו מיין יום-טוב ניט קומען. און ווי צו טרייסטן מיך, נעמט ער אַרויס פון זיין קעשענע אַ גאַלדענעם זייגער מיט אַ קייט און זאָגט: „אַבער זע ווי זי האָט דיך ליב; זי האָט דיר געשיקט אַט-דעם זייגער מיט דער קייט. „די דרשה“, זאָגט זי, „וועל איך טאַקע ניט הערן, אַבער אַ מתנה פון מיר דאַרף ער האָבן“. ער גיט מיר דעם זייגער.

זיך איך און האַלט דעם זייגער אין מיינע הענט, אַבער איך קוק ניט אויף דעם. מיינע אויגן קוקן פאַראויס, אין דער ווייט, און מאַך ווי איך טראַכט. און פּלוצלונג טו איך זיך אַ שטעל-אויף, ווי איך האָב עפעס באַשלאָסן. איך זאָג מיין טאַטן מיט זיכערקייט אין מיין קול: „טאַטעניו, איך וועל אַליין גיין צו איר; איך וועל איר זאָגן: אַז איר ווילט ניט הערן מיין דרשה, באַבעניו, וויל איך ניט אייער זייגער... און איך וועל איר נאָך אַ סך, אַ סך זאַכן זאָגן... זי וועט קומען מיט מיר“.

נאָך דער פאַרשטעלונג, אויף דער בינע, האָט מען לאַנג אַפּלאַדירט. דער פאַרהאַנג האָט זיך אַ סך מאַל געהויבן. יעקב גאַרדין איז געווען זייער אויפגעלייגט. ער האָט יעדן שוישפּילער באַזונדער שטאַרק קאַמפּלימענטירט. מיך האָט ער פון זיך ניט אַפּגעלאָזן. ער האָט מיר געגעבן אַ „שטרוענעם שאַכטל מיט שאַקאַלאַד“, מיך שטאַרק געלויבט פאַר דער סצענע מיטן זייגער: „ווען דו האַסט זיך פאַרקוקט פאַראויס, האָב איך אין דיינע אויגן געקענט זען ווי דיין מוח'ל אַרבעט און פּלאַנט אויס אַלץ וואָס דו וועסט זאָגן דיין באַבען. איך בין זיכער, אַז דער גאַנצער עולם האָט עס אויך געזען אין דיינע אויגן... צילי, איך וויל אַז דו זאָלסט מיר צוזאָגן, אַז ווען דו וועסט אויסוואַקסן און ווערן אַ גרויסע שוישפּילערין — איך בין זיכער אין דעם — זאָלסטו שטענדיק געדענקען, אַז דער שוישפּילער מוז זיך באַציען מיט דר-אַרץ צו דעם וואָס דער אויטאָר האָט אָנגעשריבן... דאָס געשריבענע וואַרט זאָל ביי דיר קיינמאָל ניט ווערן הפּקר! געדענק עס, צילי“.

ער האָט מיר נאָכאַמאָל אַ קוש געטאָן אין שטערן. איך האָב מיטן גאַנצן האַרצן אים צוגעזאָגט. איך האָף, אַז איך האָב מיין צוזאָג געהאַלטן... עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד, ווען נאָר איך האָב געשפּילט אין זיינער אַ פּיעסע, פּלעגט ער מיר דערלאַנגען — פון טעאַטער אַרויף צו דער בינע — אַ שטרוענעם שאַכטל שאַקאַלאַד...

„די דריי-נינטלעך“ — דאָס איז ניט קיין נאָמען פון אַ פּיעסע, אין וועלכער איך האָב געשפּילט אַ קינדער-ראַלע. דער נאָמען האָט אָבער יאָ צו-טאָן מיט דער צייט וואָס איך האַלט איצטער אין באַשרייבן, די צייט ווען איך בין געווען אַ קינדער-ראַליסטקע אין אידישן טעאָטער. ס'האָט אויך צו-טאָן מיט אַ מאָמענט אין מיין לעבן, ווען איך האָב זיך געפונען פאַר דער שווערער פּראָבלעם, צו מאַכן דעם ריכטיקן אויסוואַל צווישן צוויי פּיערדיק-הייסע ליבהאַבער מיינע, וואָס יעדער איינער איז זיכער געווען, אַז אים, און נאָר אים, מוז איך שענקען מיין אומבאַגרעניצטע ליבע... אָבער גענוג מיט דער רעטעניש, אַט וועל איך איך קלאָר, דייטלעך און מיט אַ סדר דערציילן, וואָס דאָס איז אַזוינס.

פּאַפּאָ פּיינמאַן האָט אַרום יענער צייט, דאָס הייסט ווען איך בין אַלט געווען ניין יאָר, אויפגעפירט זיינע אַן אַפּערעטע מיטן נאָמען „די אידן אין מאַראַקאָ“.

איז ניט אַזוי וויכטיק וואָס אין דער אַפּערעטע אין פּאַרגעקומען, אָבער אין לעצטן אַקט קומט פאַר אַ באַל אין פּאַלאַץ פון סולטאַן, און ווי דער מנהג איז געווען אין די אַריענטאַלישע לענדער, ברענגט מען פאַר דעם הערשער אַלערליי פּאַרוויילונגען — האַלב באַקעטע, עקזאָטישע טענצערינס, קלעזומער מיט פּאַרציטיקע, פּרימיטיווע אינסטרומענטן, וואָס גיבן אַרויס מאַדנע קלאַנגען, צויבערער מיט גיפטיקע שלאַנגען, און כישוף-מאַכער מכל הסאַרטן... האָט פּיינמאַן אין יענעם אַקט פאַרן סולטאַן געבראַכט נאָך אַ סורפּריז: דריי אַראַבישע קינדער זינגען און טאַנצן אַ רעליגיעז-פּאַטריאָטיש ליד. די דריי קינדער זיינען געווען, אייבי סימאָנאָף (זיין פּאַטער איז געווען דער לאַנג-יאַריקער אַקטיאָר משה סימאָנאָף), היימי סימאָוויטש, דעם גאַרדעראַבער סימאָוויטש'עס אַ אינגל, און איך, צילי פּיינמאַן. די צוויי אינגלעך זיינען קיין אַקטיאָרן ניט געוואָרן.

דערפאַר איז אָבער אייבי'ס שוועסטער, בעטי סימאָנאָף, פאַר אַ לאַנגער צייט געווען אַ סטאַר-פּרימאָדאַנע אין אידישן טעאָטער. זי האָט באַמת פּאַרמאַגט אַ פּרעכטיקע שטימע.

אָבער, סיי-ווי, אין „די אידן פון מאַראַקאָ“ האָבן מיר דריי, פּאַרפּוצט אין שיינע אַריענטאַלישע קאַסטיומען, געזונגען אַט דעם טערצעט:

„אַ אַלאַ, אַלאַ, לעבן זאָל דער סאיִדנאַ אַלאַ — אַ — אַ !

„ווער האָט נאָך אַזאַ גאָט ווי מאַכאַמעד ?

„ער באַזאַרגט אונז אויך אפילו אין שלאָף מיט ראָזשינקעס אַפּפּילאַף (אַזאַ מאַכל

פון רייז).

איז אַט דער דרייליג — אייבי, היימי און איך — געוואָרן זייער פּאַפּולער

אין דעם אידישן טעאטער-וועלטל, אזוי אז מען האט אונז גענומען „פיטשורן“ ווי אַ ספעציעלע אַטראַקציע.

דער ערשטער דאָס צו טאָן איז געווען טאַקע דער אַקטיאָר משה סימאָ-נאָף. איר ווייסט דאָך, אַז אַקטיאָרישע בענעפיטן זיינען געווען אַ וויכטיקער טייל פון אַן אַקטיאָרס פרנסה פאַרן סעזאָן. די „סטאַרס“ און „האַלבע-סטאַרס“ פלעגן זייערע „בענעפיטס“ רופן מיטן שענערן נאָמען „ערן-אָוונט“... און דאָס איז זיי געקומען „פאַ קאָנטראַקט“, דאָס הייסט, ווען זיי האָבן מיטן טעאטער אָפגעמאַכט פאַרן סעזאָן, איז אין זייערע קאָנדיציעס אויך געווען אַריינגערעכנט אַ פרייער, אַדער האַלב-פרייער בענעפיט אָוונט. צווייטע אַדער דריטע-קלאַס אַקטיאָרן פלעגן זיך אַליין מאַכן אַזאַ אָוונט דורכן סעזאָן.

די מער אַמביציעזע אַקטיאָרן פלעגן עס טאָן, ווייל ביי זייער אָוונט האָבן זיי געהאַט די געלעגנהייט זיך צו ווייזן אין אַ ראַלע, וואָס זיי האָבן שטאַרק געוואַלט שפּילן, אָבער לויט זייער „סטאַזש“ אין טעאטער האָבן זיי צו דער ראַל אין געווייגלעכן גאַנג פון סעזאָן ניט געקענט צוקומען. ביי אַנדערע אַקטיאָרן איז עס פשוט געווען אַן ענין פון מאַכן עטלעכע הונדערט דאָלער, וואָס זיי האָבן נויטיק געדאַרפט. פלעגן זיי אַליין אַרומגיין צווישן קרובים, פריינט, לאַנדסלייט און פריינטלעכע אַרגאַניזאַציעס און פאַרקויפן די בילעטן. זיי האָבן געוואוסט, אַז זיי קענען ניט, ווי די „סטאַרס“, זיך פאַר-לאָזן, אַז דער עולם וועט אין גרויסע מאַסן קומן צו דער קאַסע קויפן בילעטן, בלויז דערפאַר ווייל ס'איז זייער „ערן-אָוונט“...

דער אַקטיאָר משה סימאָנאָף איז געווען אַ פראַקטישער מענטש, ער האָט געוואוסט, אַז זיין נאָמען איז ניט גענוג צו ברענגען דעם עולם. ס'איז אים אָבער געווען דערווידער צו גיין „פּעדלען“ מיט די בילעטן. איז אים איינגעפאַלן, אַז חוץ דער פּיעסע, וואָס ער האָט פאַר זיין אָוונט אַנאַנסירט, זאָל ער אויך צוגעבן אַן אַקט פון אַ באַרימטער אָפּערעטע, געשפּילט פון באַרימטן „דריילינג“.

וועל איך נאָך האָבן צו דערציילן פון אונזער שפּילן אין „שולמית“, „בר-כוכבא“ און אַנדערע אָפּערעטעס אין יענע יאָרן. מיר זיינען אַלע דריי דאָן געווען 9-יאַריקע קינדער, ווען מען האָט אונז באַטיטלט מיטן טשי-קאָון נאָמען „די דריי-נינטלעך“. דערווייל האָבן זיך אי אייבי, אי היימי, שטאַרק פאַרליבט אין מיר און איינער דעם צווייטן געזוכט איבערשטייגן און אַרויסווייזן זייער שטאַרקע ליבע צו מיר. אָבער ווען אַט דער הייסער געיעג זייערער האָט דערגרייכט צו אַ פונקט, ווען ס'איז שיעור געקומען צו אַ מלחמה צווישן זיי — אפשר אַ „דועל“, ניט דאָ געדאַכט — האָט זייער לאַנג-יאַריקע חבר'שאַפט זיי צום שכל געבראַכט, און ס'איז ביי זיי

געבליבן, אז זיי זאלן עס אינגאנצן לאזן צו מיר. דאס הייסט, איך אליין זאל באשטימען ווער ס'געפעלט מיר בעסער . . . זיי האבן זיך געגעבן א תקיעת-כף, אז מיין באשלוס וועט ביי זיי זיין הייליק — דער פארלירער זאל, ווי א „ווארער ספארט“, אנטעמען זיין נידערלאגע זייער גרויסמוטיק . . . איך, אבער, בין, הפנים, געווען קליגער פון זיי ביידן. מיך האט נישט געארט, אז יעדער פון זיי זאל דענקען, אז ער, און נאר ער, איז מיין גע-קרוינטער. למאי זאל איך איינעם פארלירן? איך האב זיי מיין ענטגילטיקן ענטפער קיינמאל נישט געגעבן. מיט די פארשוואונדענע קינדער-יאָרן איז דער גוואלדאָוונער ליבעס-געיעג אויך ערגעץ נעלם געוואָרן.

פון יענעם פעריאָד האָבן זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון צוויי זייער טשיקאָוע עפיוזאָדן. דער ערשטער באלאנגט צו דער קאטעגאָריע פון אומ-גליקלעכע בינע-צופאלן, צו וועלכע אַקטיאָרן זיינען פון צייט צו צייט אונ-טערוואָרפן, וועלכע שטעלן זיי אַפט אַוועק אין אַ זייער נאַרישער לאַגע פאַרן עולם. די הויפט-ראָלן אין דעם עפיוזאָד האָבן געשפּילט, די אומפאַרגעסלעכע, די באַרימטע פּרימאָדאַנע אונזערע, רעגיאָ פּראָגער, און דער באַליבטער זינגער, קלמן יאַוועליער. די פּראָגער איז אין פּריוואַטן לעבן געווען זייער אַ פרומע אידישע פּרוי. ליכט בענטשן איז ביי איר געווען איינע פון די מצוות, וועלכע זי האָט זייער, זייער אַפּגעהיט. האָט עס געמוזט טרעפן אין איינעם פון די שפּעטע פּרילינג-פּרייטיקס, ווען די זון גייט אונטער גאַנץ שפּעט, אַזוי, אַז ביז עס איז געקומען די צייט פון ליכט-בענטשן, איז שוין געווען אַ סך שפּעטער ווי זי גייט געוויינלעך אַוועק אין טעאָטער. איז זי געקומען אין טעאָטער גאַר שפּעט.

אין דער פּיעסע איז זי געווען די שיינע ליבהאַבערין, און דער ליבהאַבער איז געווען מוראָדיק פּאַרליבט אין איר. שטייט דער פּאַרליבטער אויף דער בינע, און וואָרט אויף זיין האַרצנס-געליבטער, קוקט זיך נעבעך די אויגן אויס, אין דער זייט דורך וועלכער זי דאַרף זיך באַווייזן. איז אַט האָט ער שוין אַפּגעזאָגט די לעצטע ווערטער פון זיין ראַמאַנטישן ליבעס-אויסגוס, זי דאַרף שוין אַריינקומען און אַריינפאַלן אין זיינע אַרעמס — אַבער, זי איז נישטאָ. די סעקונדן אויף דער בינע ציען זיך לאַנגע. יאַוועליער האָט נישט וואָס צו זאָגן . . . ער איז אַבער זיכער, אַז אַט, אַט, און די פּראָגער וועט זיך באַווייזן . . . שטעלט ער אָן די האַנט אַריבער די אויגן, און שוין מיט אייגענע ווערטער לאָזט ער וויסן דעם עולם: „אַט זע איך זי שוין . . . אַט גייט זי . . . אַט קומט זי . . .“

אַבער די פּראָגער, קומענדיק שפּעט אין טעאָטער, האָט ערשט זיך גע-

דארפט גרימירן, אנטאן אלטמאדישע קליידער, זיך איבערטאן פון קאפ ביז די פיס... דאס האט איר גענומען א היפשע צייט...

ווען זי איז ענדלעך אין גרעסטן אימפעט ארויסגעלאפן פון איר גארדעראב, וויסנדיק, אז זי האט זייער פארשפעטיקט, האט זי כאטש געוואלט איינשפארן א פאר סעקונדן פון לויפן אויף דער צווייטער זייט בינע, וואו יאוועליער האט שוין געלאזט וויסן דעם עולם, אז אט זעט ער זי און האלט שוין אויסגעצויגן זיינע ארעמס צו איר (הינטער די קוליסן לאזט מען אים וויסן, אז זי קומט), איז זי אבער אריינגעלאפן אויף דער בינע פונקט פון דער אנטקעגנדיקער זייט... איר קענט זיך אליין שוין פארשטעלן יאוועליער'ס פארלעגנהייט...

דער צווייטער עפיואד האט שוין צו טאן פון איין זייט מיט אקטיארי-שער שוואכקייט, און, פון דער צווייטער זייט, מיט שוישפילערישער גאונות... איינער פון די צוויי איז דוד קעסלער, דעם נאמען פון צווייטן וועלן מיר פארשווייגן. אויף דער זייט פון גאונות שטייט, פארשטייט זיך, דוד קעסלער. אין דער אפערעטע איז געווען א סצענע, וואו אן אלטער גענעראל פירט זיין ארמיי צו דעם סולטאן, ער זאל זיי געבן זיין אויסצייכנונג. די גאנצע ראַלע פון דעם גענעראל באשטייט אין דעם, וואס ער גייט דורך די בינע, מושטירנדיק זיין ארמיי מיטן באַרימטן ריטם — „איינס-צוויי“, „איינס-צוויי“. איי, פארשטייט זיך, אט די קליינע ראַלע אַנגעקומען איינעם פון די ווייניק-באוואוסטע אַקטיאָרן. ס'זיינען שטענדיק געווען אַזעלכע אין יעדער טרופע.

וויל איך דא אונטערשטרייכן, אז צווישן דעם סאַרט אַקטיאָרן זיינען אויך דא צווייערליי קאַטעגאָריעס: איינע באַשטייט פון אַקטיאָרן מיט אַמביציע, ווען ניט איז, זיך אַרויסהויבן פון דער קאַטעגאָריע. אַקטיאָרן וואָס האָבן אין זייערע קליינע ראָלן געפראַווט זוכן עפעס מיט וואָס זיך אַרויסצואַווייזן, געזוכט אַרויסצוברענגען עפעס אַ פונק פון טאַלאַנט. און אַ סך האָבן טאַקע מיט דער צייט זייער אַמביציע דערגרייכט. אַ צווייטע קאַטעגאָריע באַשטייט פון שוישפילער וואָס האָבן זיך קיינמאַל ניט געגעבן די מינדסטע מי אפילו זייערע קליינע ראָלן אַפּשפּילן ווי ס'באַדאַרף צו זיין, ס'איז שוין ביי זיי אַ פאַרפאַלענע זאַך. אַלע זיינען אויסן זיי מאַכן צו גאַרניט... ס'לוינט זיי ניט זיך אַנצושטרענגען אויסצולערנען די עטלעכע ווערטער אפילו... זיי זיינען זיכער ביי זיך, אז וואָלט מען זיי נאָר געלאָזט שפּילן למשל אַזאַ ראַלע ווי דוד משה'לעס אין „קעניג ליר“ אָדער בן-ציון אין „מטורף“, וואָלטן זיי אַדלער'ן „פאַרשטעקט אין גאַרטל“... אָדער גיט זיי, אדרבא, די ראַלע

פון הערשעלע דובראָוונער אָדער שלמה'קע שאַראַטאַן, און זיי וועלן קעס-
לער'ן מאַכן אַ וואַנע"...

דער אַקטיאָר אין מיינ עפּיזאָד, וואָס האָט געדאַרפט שפּילן דעם אַלטן
גענעראַל, איז געווען פון אַט דער צווייטער קאַטעגאָריע... קעסלער האָט
נאָר וואָס געענדיקט דעם צווייטן אַקט. דער עולם האָט אים שטורמיש
אַפּלאַדירט. אַראָפּגייענדיק פון דער בינע אַ צופּרידענער, טרעפט ער זיך
אַן מיטן אַקטיאָר וואָס שטייט שוין גרימירט און אָנגעטאַן פאַר זיין ראַל
פון אַלטן גענעראַל, וואָס האָט זיין סצענע אין אָנהויב דריטן אַקט. זאָגט
ער צו קעסלער'ן:

„אַט אייך, מר. קעסלער, איז גוט. ווי נאָר איר קומט אַרויף אויף דער
בינע, פאַלט אויף אייך באַלד אַ „ספּאַט (ליכט-שטראַם). דאַרפט איר אַריבער-
גיין אויף דער צווייטער זייט בינע, דער „ספּאַט“ גייט אייך נאָך. איר טוט
זיך אַ שטעל אַוועק און קנאַקט אָפּ אַ מאַנאַלאָג, וואָס איז אָנגעפּיקעוועט
מיט פּראָזן און ווערטער, וואָס דער עולם מוז אַפּלאַדירן... איז אייך גוט און
וואויל... קענט איר אַוודאי זיין דער גרויסער דוד קעסלער... אָבער וואָס
האַב איך? וואָס קען איך טאָן מיט דער ראַלע מיינער, וואָס איז גרויס ווי
אַ געניץ... מיט „איינס-צוויי, איינס-צוויי“ קען איך ביים עולם אַרויסרופן
אַפּלאָוז? ... ווען איר קריגט אַזעלכע ראַלן, וואָלט איר אויך קיין אַפּלאָוז
ניט געקראָגן“...

דווקא דאָן איז קעסלער געווען אין אַ גוטער שטימונג און אים האָט זיך
געוואַלט דעם אַקטיאָר טרייסטן. ער האָט אים ערנסט געפרוואוּט דערקלערן,
אַז מ'קען אין יעדער ראַלע, ווי קליין זי זאָל ניט זיין, געפינען עפעס מיט
וואָס זיך צו ווייזן. אָבער דער אַקטיאָר איז געבליבן ביי זיינס. קעסלער לאָזט
אָבער ניט אָפּ, ער טוט מיטאַמאָל אַ פּרעג דעם אַקטיאָר: „זאָגט מיר, איך
בעט אייך, איר קענט דאָך גוט דעם אידישן אַלף-בית, איז אַט הערט“.

און קעסלער האָט גענומען שפּילן דעם „אַלף-בית“. ער האָט אַריינגעלייגט
אַזוי פּיל פּאַטאַס אין יעדן אות, אַזוי פּיל דראַמע, טראַגיקום, נשמה-אויסגוס,
ווי ער וואָלט איבערגעלעבט די שווערסטע מאַמענטן פון אַ מענשעלעך לעבן
— אַלץ, זאָגנדיק בלויז דעם „אַלף-בית“.

דער אַקטיאָר האָט טאַקע געווישט די טרערן פון די אויגן, אָבער ער
האַט זיך ניט אונטערגעגעבן: „דאָס מיינט נאָך גאַרניט. דאָס איז אַן אַקטיאָ-
רישע קונצעלע אַזאַ... אַ סך אַקטיאָרן קענען דאָס באַווייזן... אפשר איך
אויך“.

קעסלער האָט אָבער אויך ניט געוואַלט זיך אונטערגעגעבן — ער מוז אים
ווייזן עפעס וואָס ער וועט מוזן זיך אונטערגעגעבן.

„זעט איר, איך קום ערשט אריין צום שלום פון אַקט. איך האָב איצט צייט. גיט מיר אייער מונדיר. איך וועל אַרויפגיין אין אייער ראַלע. דער עולם וועט ניט וויסן, אַז דאָס בין איך קיין ספּאַט וועט אויף מיר ניט פּאַלן, וועלן מיר זען“.

און קעסלער איז אַרויף אַלס דער אַלטער גענעראַל. ער האָט אפילו די ווערטער „איינס-צוויי, איינס-צוויי“ אויך ניט אַרויסגערעדט, נאָר זיין גאַנצער קערפּער, יעדער אבר באַזונדער האָט זיך געהויבן און אַראַפּגעלאָזט לויטן ריטם פון „איינס-צוויי“, וואָס איז מיט אַ פּאַרמאַכטן מויל ביי אים אַרויסגעקומען ווי געמוטשעטע גאַרגל-קלאַנגען... זיין גאַנצע דערשיינונג איז געווען אַזוי נעבעכדיק-קאַמיש, אַז ביז ער האָט דערגרייכט בלויז אַ העלפט פון זיין מאַרשרוט — ער איז קוים געווען אין דער מיט פון דער בינע — האָט דאָס טעאַטער געשטורעמט מיט אַפּלאַדיסמענטן. מיר זיינען שוין אַלע געשטאַנען און אים באַוואונדערט.

ווייס איך ניט אויב יענער אַקטיאָר האָט עפעס געלערנט דערפון... איך, אָבער, האָב אין אָנהויב פון מיין קאַריערע קעסלער'ס לעקציע שטענדיק געהאַלטן טייער... .

די רעפּוטאַציע פון אונזער פּיקאַנטן „דריילינג“ איז זייער שנעל געוואַקסן. די „דריי ניינטלעך“ זיינען פון חודש צו חודש געוואָרן מער און מער באַוואוסט. משה סימאָנאָו'ס געוואַנטער איינפּאַל, אונז אויסצונוצן ביי זיין „בענעפיט“, האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס זייער געלונגען. נאָך עטלעכע אַקטיאָרן האָבן דאָס אויפּגעכאַפט. האָבן מיר טאַקע יענעם סעזאָן צוגעדינט עטלעכע בעניפיציאַנטן מיט גוטע הכנסות ביי זייערע „בענעפיטס“. מיר האָבן געבראַכט צו דער קאַסע מער עולם ווי זיי האָבן זיך עס אין חלום פּאַרגעשטעלט. האָט מען זיך געוויצלט אויף אונזער חשובּון, אַז די „דריי ניינטלעך“ האָבן געצויגן צו אַ פּול-הויז... ווי איר ווייסט מן הסתם, איז דאָס אַ טערמין אין קאַרטן-שפּיל.

פאַר די בענעפיציאַנטן איז דאָס גאַר געווען אַ גליק. אונזער „דריילינג“ האָט זיי כמעט גאַרניט געקאַסט. ערשטנס, איז אַנגענומען אין דער פּראָפּעסיע, אַז צו אַן אַקטיאָר'ס בענעפיט, קומען אפילו די גרעסטע „סטאַרס“ פאַר בלויז אַ דאַנק.

פאַר אונז דרייען איז עס בכלל געווען אַן אַנגענעמער שפּיל. איר דאַרפט ניט פאַרגעסן, אַז די „ליבע“ האָט דאָן צווישן אונז שטאַרק געברענט... דערצו נאָך איז איינעם פון די בענעפיציאַנטן איינגעפּאַלן, און ער האָט אונז

אלע דריי באגליקט מיט קליינע מתנות, זיינען מיר שוין אודאי געווען אין זיבעטן הימל.

ביי איינעם פון די „בענעפיטס“ האָט אונזער „דריילינג“ געשפילט דעם ערשטן אַקט פון גאַלדפּאַדענ'ס „שולמית“. איז עס אַודאי אַ געוואָגטער שריט צו אָנפאַרטרויען ניין-יעריקע קינדער אַזעלכע ראָלן, אַזעלכע גע-זאַנגען... מיר האָבן עס אָבער זייער טיכטיק איינגעשטודירט. אייבי סימאָנאַף האָט געשפילט אַבשלום; היימי סימאָויטש איז געווען זיין שוואַרצער האַלב-ווילדער צינגעטאַנג; איך, פאַרשטייט זיך, בין געווען שולמית.

וויסט איר דאָך, ווי די פאַרבלאַנדזשעטע שולמית אונטער דער הייסער מדבר-זון ליידט געבעך פון אַ שרעקלעכן דורשט. קיין וואַסער איז ניטאָ. זי בעט ביי גאָט ער זאָל מיט איר טאָן אַזאַ נס ווי מיט אונזער מוטער שרה'ס אַרויסגעטריבענער דינסט הגר און זי ראַטעווען פון איר ברענענדיקן דורשט. דער נס געשעט טאַקע. זי דערזעט אַ ברונעם. איז דאָך שוין גאַר גוט, טויג עס ערשט ניט. דער ברונעם איז טאַקע אַ ברונעם, און טיף אין ברונעם איז זיכער דאָ פּרישע, קאַלטע וואַסער, אַ שטריק, אַ לאַנגע, איז אויך צוגעטשעפעט צום ברונעם. אָבער קיין עמער אויף אַנצושעפּן דאָס וואַסער איז ניטאָ... שולמית'עס פאַרצווייפלונג איז זיכער זייער גרויס. אָבער דער ווילן צום לעבן איז, הפנים, שטאַרקער פון אַלין. זי באַשליסט זיך אויף אַ זייער געוואָגטן שריט. זי וויקלט זיך אַרום מיטן שטריק, און לאַזט זיך אַראָפּ אין דער טיפעניש פון ברונעם. שטילט זי טאַקע דאָרט איר דורשט, אָבער אַרויס פון ברונעם צוריק קען זי, געבעך, ניט. רופט זי פון דער טיפעניש נאָך הילף.

איז, ווי איר זעט, אַזאַ ראַלע, פאַר אַ 9-יאָריק מיידעלע, גאַר ניט אַזאַ לייכטער ענין. און איר וויסט דאָך, מן הסתם, אַז די גאַנצע סצענע גייט אין געזאַנג.

אין דער ערשטער לאַזשע אין טעאטער איז געזעסן מיין מאַמע, און מיט איר — די באַרימטע בערטאַ קאַליש. אין יענע יאָרן איז די קאַליש געווען פאַררעכנט פאַר איינע פון די גרעסטע פּרימאָדאַנעס אין אונזער טעאטער און אין דער ראַלע פון שולמית האָט זי זיך באַרימט געמאַכט. זי איז געווען אַזוי באַגייסטערט, וואָס איך האָב אַט-די שווערע סצענע אַזוי פּינקטלעך דורכגעפירט, סיי מיט מיין שפּילן, סיי מיט די אַלע שווערע געזאַנגען, אַז זי האָט מיך שטאַרק אַפּלאַדירט. דער עולם, זעענדיק ווי די קאַליש אַפּלאַ-דירט, איז אַנגעשטעקט געוואָרן פון איר באַגייסטערונג. דער טעאטער האָט ממש געשטורעמט מיט די אַפּלאַדיסמענטן, אויף מיינע בעסטע פּריינט געזאַנגט געוואָרן.

אָבער לאַמיר דערווייל ניט פאַרגעסן, אַז שולמית איז נאָך אַלץ אין דער טיפעניש פון ברונעם, און מען דאַרף זי ראַטעווען. איז אַט באַווייזט זיך אַבשלום, מיט זיין דינער צינגעטאַנג. אַבשלום נעמט זיך צייט. ער זינגט אָפּ דאָס באַרימטע קלאַסישע ליד „ראַזשינקעס מיט מאַנדלעך“. דאָן זאָגט ער: „אַביסל געגעסן, אַפילו ניט אַזוי זאַט — פאַרטרינקען מיט וואַסער וואַלט אויך ניט געשאַדט“. לאַזט ער זיך צום ברונעם, דערהערט פון דאָרט אַ קול: „אַך, וואָס הער איך אַ קול פון אַ רוח“... ער ווערט דערשראָקן. געוויס איז דאָס אַ שד, אַ ניט־גוטער, ניט דאָ געדאַכט. אָבער ער איבערצייגט זיך שנעל, אַז זי איז טאַקע אַ לעבעדיקער מענטש; ער שלעפט זי אַרויס פון ברונעם, דערזעט פאַר זיך אַזאַ וואונדערלעך־שיינע מיידל. פאַרשטייט איר דאָך, אַז ער ווערט תיכף פאַרליבט אין איר. זי אין אים אויך. מען נעמט שווערן אייביקע ליבע, מען זינגט דעם באַרימטן דועט „דער ברונעם און די קאַץ“. אַבשלום דאַרף זי אַרומנעמען, זי קושן.

איז, אָבער, דער פֿיאַריקער אייב, זייער אַ שַעמעוודיקער. ער וואַגט זי ניט אַנצורירן. האָב איך אים גענומען זיין אַרעם און אַרומגעוויקלט אַרום מיין טאַליע.

וויס איך ניט צי דער עולם האָט עס געזען, אָבער די קאַליש און די מאַמע אין לאַזשע האָבן עס געזען. די קאַליש האָט זיך אַזוי היסטעריש צעלאַכט, אַז זי איז ממש פון איר בענקל אַראַפּגעפאַלן.

וויל איך אייך דאָ דערמאָנען, אַז היימי, וועלכער האָט געשפּילט צינגעטאַנג, איז דאָך געווען פאַרליבט אין מיר; ער האָט כסדר קאָנקורירט מיט אייב'ן פאַר מיין ליבע. אים איז גאַרניט געווען צום האַרצן וואָס אייבי איז איצט אויף דער בינע מיין געליבטער. לויט זיין ראַלע דאַרף ער אַרומלויפן ווילד און שרייען, אַז ער וויל אויך „אָזוינס, אַזעלכעס, אַזאַ מיידל“... איז ער מיט די געשרייען אַריין צווישן אייב'ן און מיר, אַנגעכאַפט מייעע ביידע הענט און אַרומגעוויקלט אַרום זיין האַלז. דער געלעכטער, וואָס ער האָט דערמיט אַרויסגערופן ביים עולם, איז אויף אַלע קאַמיקער געזאָגט געוואָרן.

מיין מאַמע, וויסנדיק פון דער שטענדיקער קאָנקורענץ צווישן מייעע צוויי „ליובאַווינקעס“, האָט פון היימי'ס איינפאַל גאַר אַנגעקוואַלן. סיי־ווי איז, הפנים, היימי'ס „פאַרליבעניש“ אין מיר געווען אַ כַך דויערהאַפּטער ווי אייבי'ס. כ'האַב אייך שוין געזאָגט, אַז ביידע האָבן ניט געמאַכט קיין קאַריערע פון טעאַטער; אייבי איז געוואָרן אַ לאַיער, און היימי — אַ גרויסער „ריעל עסטעיטניק“. אייבי'ן האָב איך אַלס דערוואַקסענער כמעט קיינמאַל ניט געטראָפּן. אָבער היימי, כאַטש זיין געשעפט איז אַזש אין קאַליפּאָרניע,

איז ווען נאָר ער קומט קיין ניו־יאָרק רופט ער מיך אָפּ. מיר טרעפן זיך און פאַרברענגען עטלעכע שעה אין זיסע דעראינערונגען פון אַמאָל. מיר זינגען איבער אַ סך פון די אַמאָליקע טעאטער־לידלעך. טשיקאָווע איז, וואָס ער זאָגט מיר קיינמאָל ניט זיין נאָמען ווען ער רופט מיך. ווי נאָר ער דערהערט מיין קול אויפן טעלעפאָן, הויבט ער תיכף אָן זינגען אַ ליבלינגס לידל אונזערס פון יענער צייט :

סדר־נאָכט איז אַ פּראַכט פאַר אונז אידעלעך.

טרינקען וויין, זינגען פֿיין שיינע לידלעך.

דערפאַר וואָס גאָט, באַפֿרייט אונז האָט פון גלות מצרים, געבראַכט קיין ירושלים.

ווי נאָר איך דערהער די ערשטע ווערטער, ווייס איך שוין, אַז היימי איז אין שטאָט, און טאַקע גלייך אויפן טעלעפאָן כאַפּ איך אויף מיינע טענער אין דעם דועט, און ערשט צום סוף פון לידל פרעג איך : «היימי, ווען ביזטו געקומען?» ...

נאָך אונזער ריזיקן דערפאַלג אין «שולמית», האָט אָן אַנדער בענעפיציאַנט אונז אַנאַנסירט אויף אַ ספעציעלן אַפיש, «דאָס באַרימטע קינסטלער דריילינג, די דריי באַליבסטע קינדער־סטאַרס, צילי פיינמאַן, אייבי סימאָנאָף און היימי סימאָוויטש, אין ערשטן אַקט פון «בר כוכבא».

אייבי סימאָנאָף האָט געשפילט דעם העלד בר כוכבא, היימי סימאָוויטש — די זייער קאַמישע ראָלע פון פּאַפּוס, און איך — דינה, ווייסט איר דאָך, אַז איך בין געוואָלדיק פאַרליבט אין בר כוכבא. ער אין מיר — אויך, מיר האָבן זינגענדיקע ליבעס־סצענעס.

ווידער, הייסט עס, איך מיט סימאָנאָפֿן, היימי — פּאַפּוס, ליידיט, נעבעך, ווידער. דערצו כאַפט ער נאָך גאָר אַ מיאוס'ע מפּלה, טאַקע תיכף אין ערשטן אַקט. איך, דינה, שטיי און זינג דאָס זייער טרויעריקע ליד וועגן חורבן בית המקדש, «קלאַגט־זשע אַלע ציוניס טעכטער — וויינט־זשע שוועסטער אַלע ביינאַנד». הינטער מיר שטייט דער גאַנצער כאָר — טאַקע ווי אַ «רעגעלע פּרימאָדאַנע» ...

פּאַפּוס־סימאָוויטש, קומט אַרויף און נעמט זיך אויסזינגען זיין ליבע צו מיר, צו דינה. ווייסט איר דאָך, מן הסתם, אַז פּאַפּוס איז נעבעך ניט קיין געראַטענער. גאָט האָט אים געשטראַפּט מיט אַ סך חסרונות. ער איז בלינד אויף איין אויג, איז קרום אויף איין פּוס און איז, בכלל, אַ מיאוס'קייט. ער איז כלומרשט אַ הענדלער פון אַלערליי טייערע צירונג. אָבער אין דער אמת'ן איז ער אַ שפּאַן פאַרן רוימישן קעניג, און אַלע האָבן מורא פאַר אים. זיין האַרץ גייט אָבער אויס פון ליבע צו דינה'ן, ער ווייסט, אַז זי איז פאַרליבט אין דעם העלדישן בר־כוכבא.

איז ווי קען ער, א מיאוס'ער קאליקע נעבעך, קאנקורירן קעגן דעם שיינעם, שלאנקן און העלדישן בר-כוכבא? נעמט ער צו הילף זיין צירונג. ער לייגט איר צו די פיס דימענטן און בריליאנטן, אז זי זאל אים כאטש שנקען א פריינטלעכן בליק. אבער זי לאכט זיך אויס פון אים, ווארפט אים דאס צירונג אין פנים אריין, פארשעמט אים, הייסט עס, פארן גאנצן עולם. ארעמער היימי, נעבעך, אין זיין זשאנער אלס קאמיקער, איז ער שטענדיק געווען דער געקרייודעטער.

קען זיין, אז דערפאר טאקע איז אונז ביידן, היימי'ן און מיר, אזוי אנגעגעם און מיר זיינען גערן צו פארברענגען פון צייט צו צייט עטלעכע שעה אין דער פארגאנגענהייט...

דערמאן איך זיך זייער א טשיקאוון אינצידענט ביי אינעם פון די דאזיקע בענעפיטס, ווען מיר האבן געדארפט שפילן „בר-כוכבא“. דעם אינדערפרי פון דער פארשטעלונג האב איך זיך אויפגעכאפט מיט הויכן פיבער. עס איז, פארשטייט זיך, געווען אויסגעשלאסן אז איך זאל קומען שפילן. ווען דער בענעפיציאנט האט באקומען די בשורה, אז איך בין קראנק, איז ער א פארצווייפלטער געקומען צו לויפן. ער האט זיך געוואלט איבער-צייגן, אז איך וועל זיכער ניט קענען שפילן. עס האט אים אוודאי געערגערט וואס איך בין, נעבעך, קראנק. אבער אים האט מער געדרייט דער מוח וואו קען ער קריגן א קינד צו שפילן מיין ראָלע יענעם אָונט.

האבן מיר דאך א גוטן גאט. אין יענע צייטן האט ארום די טעאטערס און ארום די אקטיארן זיך ארומגעדרייט א דארינקער בחורל מיט גרויסע, לעבעדיקע אויגן — א זשוואווע אינגל פון ארום דרייצן-פערצן יאָר, טשאַרלי האט ער געהייסן. דער פארצווייפלטער בענעפיציאנט האט ביי אלעמען אין טעאטער געזוכט הילף. האט מען ביי דעם דארינקן טשאַרלי'ן גע'פועל'ט, אז ער זאל שפילן דינה. זיין קול'כל איז געווען אזוי פאלצעטיש און ער האט פון זען א סך מאָל „בר-כוכבא“ געקענט כמעט אלע ראָלן.

הקיצור, באין ברירה, האט דער דארער טשאַרלי יענעם אָונט געשפילט מיין ראָלע. טשאַרלי האט זיך מיט דער ראָלע גאנץ פיין געספראָוועט. איך ווייס אפילו ניט, אויב דער עולם האט יענעם אָונט געוואוכט, אז צילי פיינמאן איז גארניט צילי פיינמאן, נאָר זי איז גאר טשאַרלי, טשאַרלי קאָן, טאקע דער שפעטערדיקער דערפאלגרייכער קאמיקער אגוזערער, טשאַרלס קאָן, וועלכער האט אויך אויף דער ענגלישער וואָדעוועיל-בינע זיך געמאכט א נאָמען. דער זעלבער טשאַרלי קאָן, וואָס איז צענדליקער יאָרן געווען דער פינאנץ-סקערעטאר פון דער אידישער אַקטיאָרן-יוניאָן, ווי אויך סערקע-טאָר פון דעם אידישן טעאטער-עלאַיענס,

אגב, געדענק איך פון יענעם פיבער, וואָס איך האָב געהאַט, אָן איינדרוק אַז פון אַלע פענסטער אַנטקעגן מיין בעט האָבן זיך צו מיר געצויגן מאַדנע ווייסע באַשעפענישן אַלץ מער און מער... זיי האָבן דאָס גאַנצע צימער אַנגעפילט, זיך אַלע געדרייט אַרום מיר אין אַ קרייז... זאָל עס האָבן געווען די ווייסע וועש אויף דער „לאַיז“ געבלאָזן פון ווינט? ...

דער געדאַנק פון אויסנוצן די קליינע צילי פיינמאַן צו „אַקטיאַרישע בענעפיטן“ איז דערגאַנגען גאַר ווייט. איין אַקטיאַר איז איינגעפאַלן גאַר אַ נייעס: ער האָט צו זיין אַוונט געשטעלט אַ באַרימטע אַפערעטע פון יענער צייט, „די ציגיינערין“, פון פראַפעסאָר הורוויטש. אַזוי טאַקע האָט ער זיך גערופן פראַפעסאָר משה הורוויטש. די הויפט־ראַלע אין „די ציגיינערין“ האָט געשפילט בערטאַ קאַליש. איז אים איינגעפאַלן, אַז צו זיין בענעפיט, ווי אַ ספעציעלע אַטראַקציע, זאָל איך שפילן די הויפט־ראַלע אָנשטאַט בערטאַ קאַליש.

זי האָט ניט נאָר צוגעשטימט, נאָר זי האָט זיך אונטערגענומען מיט מיר די ראַלע איינצושטודירן. געדענק איך ווי געטריי און מיט וויפל ליבע זי האָט זיך מיט מיר אָפגעגעבן. זי האָט מיט מיר די ראַלע אַזוי גוט איינגעשטודירט, אַז זי האָט ממש אָנגעקוואַלן ווי אַזוי איך האָב ביי די לעצטע פראַבן די ראַלע געשפילט. אין דעם אַוונט פון דער פאַרשטעלונג האָט זי אַליין מיך גרימירט און אָנגעטאַן. זי האָט זיך גאַרנישט געקענט זאַט אָנקוקן אין מיר, ווי שוין איך האָב אויסגעקוקט אַלס „די ציגיינערין“. אין ערשטן אַקט איז זי פון דער בינע ניט אָפגעטראָטן. ווען איך בין מיטן אַקט פאַרטיק געוואָרן, האָט זי און די מאַמע מיך געהאַלט און געקוּשט.

אַבער דאָ איז געקומען עפעס אויף וואָס מיר האָבן זיך קיינער גאַר ניט געריכט. עמיצער האָט גע'מסר'ט צו דער „גערי סאַסייעטי“, וואָס פאַרוערט קינדער אונטער 14 יאָר צו שפילן ביינאַכט טעאָטער אָן זייערער אַ דערלויבעניש. איינער פון זיי איז אַריין אין טעאָטער, און מיטאַמאַל האָט אַ שטאַפעט פון דער קאַסע פון טעאָטער געלאָזט וויסן הינטער דער בינע, אַז צילי פיינמאַן זאָל מען באַהאַלטן, ער קומט זי אַרעסטירן און נעמען מיט זיך. מען האָט מיך אַריינגעשטופט אין אַ קליידער־שאַפע און כדי צו זיין נאָך זיכערער, האָט די שווישפילערין מערי עפשטיין, וואָס האָט פאַרמאַגט אַ גאַר היפשע פיגור, זיך אַוועקגעשטעלט פאַר דער שאַפע, אַזוי אַז מען האָט די שאַפע אינגאַנצן ניט אַרויסגעזען. דער באַאַמטער האָט געזוכט „דאָס קינד“, געפאָדערט מען זאָל זי אַרויסגעבן. ער האָט עס ניט געקענט געפינען. ער איז אַבער באַשטאַנען, אַז עס איז דאָ אַ קינד, ער האָט עס געזען, ער וועט יצאן אין טעאָטער ביזן סוף. פאַרשטייט זיך, אַז אַזוי

שנעל ווי ער איז אַראָפּ פון דער בינע, האָט מען מיך פון הינטער דער בינע אַרויסגעגאַנגען און געבראַכט אַהיים. די קאַליש האָט אויף שנעל געמוזט ווערן „די ציגיינערין“ און זי האָט די פּיעסע געענדיקט.

ווען איך טראַכט פון יענע יאָרן מינע אַלס קינדער-ראַליסטקע אין אידישן טעאַטער, ספּעציעל אין עלטער פון ניין ביז אַרום עלף-צוועלף יאָר, נעמט מיך אַרום אַזאַ זיסע, וואַרעמע בענקעניש... אין דער זעלבער צייט טוט מיר טרויעריק-באַנג... איך פּיל, אַז איך האָב געהאַט אַ גרויסע זכּיה, וואָס איך בין געווען אַזאַ נאָענטער עדות צום סאַמע הויך-פּונקט פון יעקב גאַרדינ'ס שפּערישקייט — אַט די גערעטעניש זיינע, וואָס האָט געבראַכט צו דער אַזוי גערופּענער „גאַלדענער עפּאַכע“ פון אידישן טעאַטער.

מיר ווילט זיך דאָס באַצייכענען ווי „די ערשטע גאַלדענע עפּאַכע“, ווייל מיר איז אויך באַשערט געווען צו האָבן אַ סך אַ נאָענטערע שייכות מיט אונזער „צווייטער גאַלדענער עפּאַכע“ ווען מיר האָבן אָנגעהויבן דעם „אידישן קונסט טעאַטער“. איך האַלט, אַז יענע צייט אין אידישן טעאַטער פאַרדינט דעם נאָמען „די צווייטע גאַלדענע עפּאַכע“.

וואַרט איך שוין אַליין מיט גרויס אוּמגעדולד ווען איך וועל אין מינע באַשרייבונגען צוקומען צו אַט דעם טייל פון מיין קאַריערע. אין יענע קאַ-פּיטלען האָב איך אַ סך צו דערציילן פון מינע לאַנג-אַריקע קאַלעגן שוין שפּילער, סיי די וואָס זיינען שוין, ליידער, פון אונז ווייט אָפּגעשיידטע, סיי יענע, זיי צו לאַנגע יאָר, וואָס, פּונקט ווי איך, לעבן אין בענקעניש און קוויקן זיך מיט זיסע זכּרונות. אַט די „באַנער-טרעגער“ פון דער „צוויי-טער גאַלדענער עפּאַכע“ — זייער צאָל איז זייער גרויס — האָבן זייער פּיל באַרייכערט דעם גאַנג פון מיין קאַריערע. איך וועל זיך באַזונדער אָפּשטעלן אויף יעדן פון זיי.

איצט בין איך ערשט אין דעם סאַמע מיטן פון דער „ערשטער גאַל-דענער עפּאַכע“. אין די פּאַר יאָר פון מיין עלטער, וואָס איך האַלט איצט אין באַשרייבן, האָט גאַרדין באַרייכערט דאָס אידישע טעאַטער מיט אַזעלכע ריזיקע דערפּאָלגן ווי די שוין דערמאָנטע „מירעלע אפרת“ און דאָן נאָכאַנאָד: „די שחיטה“, „גאַט, מענטש און טייוול“, „די שבועה“, „סאַפּאַ“ און „קרייצער סאַנאַטאַ“.

אַט די זעקס פּיעסן זיינען געשאַפּן געוואָרן אין קורצן משך פון עפּעס מער ווי דריי יאָר. און כאַטש איך אַלס קינד האָב געשפּילט אין בלוז דריי

פון די זעקס — אין „מירעלע אפרת“, „די שבועה“ און „סאפאָ“ — קען איך אָבער ניט און וויל ניט באַגרעניצן מיינע דעראינערונגען פון יענע שפּעֿדיקע יאָרן אין אידיש טעאטער בלויז צו מיין שפּילן. אַ דאַנק יענע פּיעסן זיינען אויפגעשוואומען ריזיקע שוישפּילערישע כוחות, וואָס האָבן דאָס אידישע טעאטער דערהויבן צו גאָר אַ הויכער מדריגה. ניט נאָר האָבן די פּיעסן און דאָס שפּילן באַגייסטערט אונזער אייגענעם בעסערן עולם, נאָר די גאַנצע אַמעריקאַנער טעאטער־וועלט, און די אַמעריקאַנער אינטעליגענץ האָט דאָן אונזער טעאטער געלויבט און באַוואונדערט.

וועגן דעם וואָס יעקב גאַרדין האָט אויפגעטאָן פאַר די מערסטע אידישע שוישפּילער פון יענער צייט, וואָס זיינע פּיעסן, זיינע פרעכטיק געמאַלענע כאַראַקטערן האָבן געמיינט פאַר זיי — איז כדאי דאָ צו ברענגען אַן אויסצוג פון דעם באַקאַנטן ליטעראַטור־קריטיקער און טעאטער מבין, דעם וועטעראַן, יואל ענטיין, ז"ל.

„ערשט גאַרדין האָט פאַנאַנדערגעוויקלט אַדלער'ס גראַנדיאָיטעט, אַרויס־געבראַכט די טיפּקייט פון קעסלער'ס טעמפּעראַמענט, די וואַרהייטלעכקייט פון סאַראַ אַדלער, אויסגעאיידלט מאַגולעסקאָ'ן ראַמאַנטיש באַשיינט בערטאַ קאַליש און קעני ליפּצין, און לסוף שפּאַגל ניי באַשאַפּן די טאַרנבערגס, די מאַשאַוויטשעס, די בלאַנקס“.

דאָס זיינען געווען די מיינונגען פון די מערסטע קריטיקער און רעצענזענטן. ניט נאָר די צווייט־קלאַסיקע אַקטיאָרן, נאָר אפילו די גרעסטע און אַנערקענטסטע סטאַרס פון יענע יאָרן האָבן אין גאַרדינ'ס פּיעסן געפונען זייער תּיקון.

איך וויל דאָ ספּעציעל זיך אַפּשטעלן אויף דער וואונדערלעכער בערטאַ קאַליש. זי האָט אין אָנהויב פון איר קאַריערע געמאַכט איר גרויסן דערפאַלג אַלס פּרימאַדאַנע, פּריער אין אייראָפּע און דערנאָך אין אַמעריקע. זי האָט זיך באַרימט געמאַכט אין די אָפּערעטן פון גאַלדפּאַדן און אַנדערע. איר האָט אָבער שטאַרק געצויגן צו ווערן אַ דראַמאַטישע שוישפּילערין. זי האָט געמאַכט עטלעכע פּרוואון פון דעם סאַרט, אָבער ערשט אין גאַרדינ'ס פּיעסן איז זי באַרימט געוואָרן אַלס ערשט־קלאַסיקע דראַמאַטישע שוישפּילערין.

איר ערשטע ראַלע אין גאַרדינ'ס רעפּערטואַר האָט זי געהאַט אין „גאַט, מענטש און טייוול“, שפּילנדיק די ראַלע פון פּריידעניו. זי האָט, הפּנים, אויף גאַרדינ'ען געמאַכט אַ טיפּן איינדרוק מיט איר שפּילן, ווייל שוין צום סוף פון זעלבן סעזאָן האָט ער ספּעציעל פאַר איר אָנגעשריבן די פּיעסע „סאפּאָ“. זי איז אין אַט דער ראַלע פון אַלעמען באַוואונדערט געוואָרן. איר גראַציעזע פּיגור, איר וואונדערלעכער אָרגאַן און איר ביז דאָן ניט אַנטפּלעקטער

דראַמאַטישער כח, האָבן זי דערהויבן צום סאַמע אויבן-אַן אַלס דראַמאַטישע קינסטלערין אין אידישן טעאַטער. זי איז באמת געווען די איינציקע פון איר מין, ווי ס'גייט דער אַמעריקאַנער אויסדרוק: „אין עי קלעס ביי האַר-סעלף“.

און איך דאַרף אייך ניט דערציילן, אַז אין יענער צייט האָבן מיר זיך כלל ניט געהאַט צו באַקלאַגן אויף שווישפּילערישע פּרויען-כחות אין אונזער טעאַטער. קעני ליפּצין, סאַראַ אַדלער, בעסי טאַמאַשעפּסקי, דייענע פּיינמאַן, סאַפי קאַרפּ זיינען צייטנווייז, און מיט רעכט, פאַרגליכן געוואָרן מיט די גרעסטע שווישפּילערינס פון דער וועלט-בינע, אַזוי אַז בערטאַ קאַליש'ס דערהויבן ווערן צום סאַמע אויבן-אַן, איז געווען אַ גוואַלדיקע דערגרייכונג. אַז זי האָט פאַרדינט דעם בכבוד'יקן אַרט וואָס זי האָט פאַרנומען, האָבן סיי די קריטיקער, סיי דער עולם, סיי די גאַנצע אידישע טעאַטער-משפּחה אַנערקענט.

איך האָב צו בערטאַ קאַליש געהאַט גאַר אַ ספּעציעלע באַציאונג. ערשטנס, טראַגט זי דירעקט די שולד, אַדער דעם קרעדיט, וואָס איך בין געבליבן ביי דער בינע, וועגן דעם דערצייל איך אויספירלעך אין דעם קומענדיקן טייל פון מיינע באַשרייבונגען, וואָס הייסט „צילי פּיינמאַן — צילי אַדלער“. צווייטנס, האָט זי די עטלעכע יאָר פון מיין קינדער-קאַריערע צו מיר אַרויס-געוויזן אַ סך וואַרעמקייט, אַ סך געטריישאַפט. האָב איך אין דעם לעצטן קאַפּיטל דערציילט ווי זי האָט מיט מיר געלערנט די ראַלע פון דער „צי-גיינערין“, און ווי זי האָט זיך מיט מיר אָפּגעגעבן.

איך האָב פון דער קאַליש אַ סך געלערנט. און ניט איינמאַל אין מיינע יאָרן אַלס שווישפּילערין פלעג איך ביים שטודירן אַ ראַלע טראַכטן און דער-מאַנען בערטאַ קאַליש: „ווי אַזוי וואָלט זי די אַדער יענע סצענע דורכגע-פירט?“ אין די גאַר אַנפאַנג-יאָרן מיינע, אַלס דערוואַקסענע אַקטריסע, ווען זי פלעגט אַמאַל זיין אין טעאַטער ביי אַ פאַרשטעלונג וואו איך האָב גע-שפּילט, פלעג איך ספּעציעל וועלן איר געפּעלן. דערמאָנט זיך מיר אַ זייער אינטערעסאַנטער עפּיזאָד בוגגע דער קאַליש.

דאָס האָט פאַסירט אַרום 1921. איך האָב יענעם סעזאָן געשפּילט אין פּילאַדעלפּיע ביי מיין זייער ליבן און האַרציקן פּריינט אַנשלאַ שאַר. אגב, האָט מען אַנשלאַ שאַר אין דער אידישער טעאַטער-וועלט באַטיטלט מיטן נאָמען „דער ביסמאַרק פון אידישן טעאַטער“. איך בין שוין דאַמאַלסט געווען אַ מאַמע פון אַ קליין אינגעלע.

בכלל, איז אַ פּראָווינץ-שטאָט. אפילו אַזא שטאָט ווי פּילאַדעלפּיע, אַ סך

שווערער פאָר אַ שווישפילער ווי צו זיין אין ניו יאָרק. דאָרט בייט מען אָפטער די פּיעסן. דאָס מיינט שטענדיקע פּראָבען, טאָג-אין, טאָג-אויס. דערצו האָט פּילאָדעלפּיע געהאַט אַ ספּעציעלע פּראָבלעם. דאָרט האָט מען זונטיק ניט געטאָרט שפּילן. פּלעגן מיר דאָרפן יעדן זונטיק פּאַרן שפּילן צוויי פּאַרשטעלונגען אין איינער פּון די פּיר שטעט: נואַרק, אַטלאַנטיק-סיטי, באַלטימאָר, וואַשינגטאָן. איז איצט מאָלט אייך אויס: איך בין דער „סטאַר“, מ'שטיינס געזאָגט. יעדע נייע ראָלע איז לאַנג ווי דער גלות, און זייער שווער. און כמעט יעדע וואָך מוז מען איינשטודירן אַ נייע ראָלע אַזאַ און אַמאָל אַ צווייטע צו אַ ספּעציעלער פּאַרשטעלונג. איז נאָך אַ וואָך שווערער אַרבעט, שפּילן, מאַכן פּראָבען און שטודירן און באַזאָרגן נייע קליידער, דאָרף מען ערשט זונטיק אויפשטיין גאַנץ פּרי, זיך פּאַקן, זיך אַנטאָן, לויפן צו דער באַן און קומען שפּילן צוויי פּאַרשטעלונגען. גלויבט מיר, ס'איז זייער שווער פיזיש און אַ מוראדיקע אַנשטרענג גונג גייסטיק.

איך האָב אייך שוין אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל דערציילט, אַז אַנשלאַ שאַר האָט זיין טעאָטער געפירט מיט אַ שטרענגער דיסציפּלין. יענעם זונטיק זיינען מיר געפאַרן קיין וואַשינגטאָן. איך האָב געהאַט זייער אַ שווערע וואָך אין טעאָטער. מיין זעליג'ל האָט ביי מיר אויך צוגענומען עטלעכע שעה שלאָף. ווען איך בין אַריינגעפאַלן אין טעאָטער יענעם זונטיק בייטאָג, בין איך געווען אויסגעשעפט פּון יעדער ביסל ענערגיע, וואָס מיין קליינע און ניט גאָר קרעפטיקע פיגור האָט פּאַרמאָגט.

אַנשלאַ האָט געזען ווי מיד איך בין און מיטגעפילט מיט מיר. ער האָט אַרויסגעשיקט נאָך אַ הייסע גלאַז שאַקאָלאַד פאַר מיר.

געדאַרפט האָב איך יענעם מאָטינע שפּילן ניט ווייניקער ווי די „יתומה“, פּון יעקב גאַרדין. כ'האַב זיך גאַרניט געקענט פּאַרשטעלן ווי אזוי איך וועל קענען אין מיין צושטאַנד דורכפירן אַזאַ שווערע קאַמפּליצירטע ראָלע ווי „כאַשע“. אַנשלאַ איז אַריינגעקומען צו מיר אין גאַרדעראַבע וואו איך האָב אָן חשק, אָן מוט זיך גרימירט און געגרייט צו דער פּאַרשטעלונג. ער האָט מיך דערמוטיקט, געפרוואוט מיך אויפמונטערן.

איך הער ווי די אַקטריסעס ריידן פּון דער קאַליש. איך האָב זיך דערמאַנט אין די גרויסע בילדער און פּלאַקאַטן ביים אַריינגאַנג פּון טעאָטער וואו מען מעלדעט וועגן בערטאַ קאַליש'ס אויפּטריט אין ענגליש אין מעטער-לינק'ס באַרימטער פּיעסע, „מאַנאַ וואַנאַ“.

טאַקע מאָרגן הויבט זי אָן אין דעם זעלבן טעאָטער. זי וועט זיך מן הסתם גרימירן אָט פאַר דעם זעלבן שפּיגל. מיר קומט אפילו ניט אויפן

זינען, אז איך שפיל היינט אַ ראָלע וואָס די קאַליש אין געווען די ערשטע צו שפילן.

איך בין ענדלעך פאַרטיק. אַט שטיי איך שוין ביי דער טיר וואו איך דאַרף מאַכן מיין ערשטן אויפטרטיט אויף דער בינע. וואָרט אויף דעם רעפליק. אין דער לעצטער מינוט זע איך אַנשליען אַריינלויפן פון טעאַטער אויף דער בינע. ער לויפט צו צו מיר און זאָגט מיר שטיל אין איילעניש: „איך האָב געטראַכט אפשר ווילסטו דאָס וויסן — די קאַליש איז נאָר-וואָס אַריינגע-קומען אין טעאַטער. איך מוו, האָט זי געזאָגט, זען מיין ציליין, אין מיין ראָלע“.

אַן עלעקטרישער שטראָם איז ווי דורכגעלאָפן דורך מיין רוקנביין. איך האָב אויף אים געקוקט מיט גרויס-צעפענטע אויגן. אָבער אַט שוין איז מיין רעפליק — ער האָט מיך כמעט אַרויפגעשטופט אויף דער בינע. אין די עטלעכע סעקונדן, וואָס דער עולם האָט מיך באַגעגנט מיט דעם אַפלאַז, וואָס איז שוין אַ געוואוינהייט צו געבן דעם „סטאַר“ ביי זיין ערשטן אויפ-טריט, האָבן מיינע ליפן געמורמלט: — „גיב מיר כוח, גאַטעניו, איך זאָל איר ניט פאַרשעמען“...

פון מינוט צו מינוט האָב איך דערפילט ווי איך וואָרעם זיך אָן אין דער ראָלע. כ׳האָב אויך גענומען שפירן די וואָרעמקייט פון עולם צו מיין שפילן. דאָס איז אַ גוואַלדיקער סטימול פאַר אַ שוישפילער.

די סעקונדע וואָס דער פאַרהאַנג איז געפאלן נאָכן ערשטן אַקט איז אַנשל אַ שיינענדיקער אַרויף און מיר געוויזן אויף וועלכער זייט די קאַליש זיצט. האָב איך זיך ספעציעל גענויגט צו איר און געוואָרפן אַ קוש. און איך האָב נאָר געקלערט צי איך געפעל איר.

מיט דעם גאַנג פון דער פיעסע האָב איך אַליין גענומען פילן אַ סאָרט צופרידנקייט מיט מיין שפילן. נאָך יעדן אַקט איז אַנשל אַ גליקלעכער גע-קומען און מיר געוויזן אויף וועלכן זייט די קאַליש האָט זיך איבערגעזעצט איצט. איך האָב זיך אַהיין גענויגט. נאָכן לעצטן אַקט האָב איך זיך גענויגט צום צענטער פון טעאַטער, ווייל אַנשל האָט מיר געזאָגט, אַז זי זיצט דאָרט.

איך האָב געקראָגן אַ שלל מיט אַפלאַדיסמענטן. דער פאַרהאַנג האָט זיך ווידער און ווידער געהויבן, ביז ענדלעך איך בין אַריינגעפאלן אָן כוחות אין שאַר׳ס הענט. ער האָט מיך פאַר אַלעמען אין די אויגן אַ קוש געטאָן:

„דעם קוש וואָלסטו געקראָגן פון דער קאַליש, פאַר דיין היינטיקן שפילן, ווען זי וואָלט געווען אין טעאַטער. אָבער זי האָט דיך היינט ניט געקענט זען. צילי, זי איז נאָך אפילו אין וואַשינגטאָן ניטאָ. דאָס איז געווען מיינער אָן

איינפאל דיך ארויסצושלעפן פון דיין אפאטיע. אַניט וואָלסטו היינט די ראָלע ניט געקענט דורכפירן. איז זיי מיר מוחל וואָס איך האָב דיך אָפגענאַרט". איך בין אויף אַ וויילע געבליבן אַ געפלעפטע, ווי איך וואָלט פון הימל אַראָפגעפאלן. איך בין אָבער גיך צו זיך געקומען, און דערפילט זיין גרויסן אויפטו, זיין קלוגן איינפאל: „איך בין דיר דאַנקבאַר, אַנשול, פאַר דיין חכמה — ניט אומזיסט רופט מען דיך דער ביסמאַרק פון אידישן טעאטער".

איך בין שוין געווען איבער צען יאָר אַלט, ווען איך האָב געשפילט די ראָלע פון דזשעניטשקע אין יעקב גאַרדינ'ס „סאַפּאַ".

וויל איך דאָ, ראשית, צוליב געשיכטלעכן אמת, קאַרעגירן אַ טעות, בנוגע דער דאָזיקער ראָלע. סיי אין טעאטער-לעקסיקאָן, סיי אין דער פראַכט-אויסגאַבע פון יעקב גאַרדינ'ס צען דראַמעס, וואָס זיינען אַרויסגע-געבן געוואָרן אין 1911, פון „סוירקעל פון יעקב גאַרדינ'ס פריינט", ווערט אָנגעגעבן, אַז ביי דער ערשטער אויפפירונג האָט די ראָלע געשפילט מיין שוועסטער פרענציס אַדלער. ווייס איך ניט ווער ס'איז שולדיק אין דעם טעות. ס'איז אָבער אַ פאַקט, אַז די ראָלע האָב איך געשפילט. אַזוי איז אויך אין לעקסיקאָן דאָ אַ טעות בנוגע מיינער אַ צווייטער ראָלע. ווען ס'ווערט אויסגערעכנט דער פערסאָנאַל פון דער ערשטער אויפפירונג פון גאַרדינ'ס פיעסע „די שבועה", אָדער „ראניע די פאַטשאַרקע", איז אָנגעגעבן, אַז די קינדער-ראָלע פון „בן-ציון" איז געשפילט פון צילי אַדלער. דער נאָמען האָט דאָן ניט עקזיסטירט... עס דאַרף שטיין „צילי פיינמאַן".

מיין וואונטש, אַז די וועלט זאָל וויסן, אַז איך בין געווען די ערשטע צו שפילן די ראָלע פון דזשעניטשקע, איז ניט חלילה צוליב באַרימעריי. אַט לאַמיר אייך דאָ אויסזאָגן אַ סוד, וואָס איך האָב ביו איצט קיינמאַל פאַר קיינעם ניט אַרויסגעזאָגט. איך געדענק, אַז אַלס 10-יאַריק מיידעלע איז מיר מיין ראָלע אין „סאַפּאַ" ניט געווען צום האַרצן. עס איז געבליבן קלאַר איינגעקריצט אין מיין זכרון, אַז איך בין ניט געווען גליקלעך וואָס איך, דזשעניטשקע, בין אַ מזמר... דאָס איז מיר ניט געפעלן...

אַט לאַמיר אייך בקיצור איבערגעבן די סיטואַציע פון דער פיעסע בנוגע דעם קינד דזשעניטשקע, כדי איך זאָל זיין זיכער, אַז איר אַלע ווייסט פון וואָס איך רעד:

די עכט-אינטעליגענטע און פרייגעזאָגענע סאַפיע פינגערהוט, גרייט זיך

צו איר חתונה מיט איר געליבטן חתן, באַריס סטאַוּראַפּאַלסקי. אַבער פּונקט דעם טאָג פאַר דער חתונה געפינט זי אויס, אַז ער איז גאַר פאַרליבט אין איר אינגערער שוועסטער, ליזע. געטריי צו אירע פּרינציפּן און איר שטאַלצער נאַטור, זאָגט זי זיך אַפּ חתונה צו האָבן מיט אים כאַטש זי ווייסט, אַז זי איז שוין טראַגעדיק פון אים. זי דערקלערט אַליץ אַפּן פאַר אַלעמען. זי צווינגט אים, אַז אַנשטאַט מיט איר, זאָל ער מאַרגן חתונה האָבן מיט איר שוועסטער.

סאָפּיע'ס קינד, וואָס ווערט געבוירן מיט עטלעכע חדשים שפּעטער, דאַס בין איך דזשעניטשקע. כאַטש די האַנדלונג פון דער פּיעסע שפּילט זיך אַפּ אין דער באַרימטער רוסישער שטאַט אַדעס, די פּרייע אַדעס, וואָס האָט אינספּירירט דאַס וואוּל-באַקאַנטע אידיש-ווערטל, „ער לעבט ווי גאָט אין אַדעס“, איז פּונדעסטוועגן סאָפּיע'ס לעבן דאָרט. נאָך דער געשיכטע, ניט גאַר אַנגענעם. זייער געלונגען דריקט עס אויס איר פּעטער אין דער פּיעסע, דער פּיט-הענדלער, מלך שטעמפל, אַ פּרעכטיק געמאַלענער כאַראַקטער פון גאַרדינען, און באמת וואוּנדערלעך געשפּילט פון מאַריס מאַשקאַוויטש. זאָגט וועגן איר מלך שטעמפל אויף זיין פּישערישן לשון: „זי איז זייער אַ בידאַווע (אַ ליידנדיקע), אַט די סאָפּיע. פון אַנפּאַנג, ווען זי איז אַרויס מיט דער ריבאַלאָוויטוואַ (פּיט-פּאַנגעריי), איז איר געווען זייער שווער. זי האָט זיך געשלאַגן ווי אַ פּיש אין אייז. געלאַכט האָבן פון איר אי זשוק אי זשאַבע“...

דער טיפּ וואָס מאַשקאַוויטש האָט אין דער ראַלע געשאַפּן, איז פאַר אַט דעם פּיינעם שווישפּילער געווען גאַר אַ גרויסע דערגרייכונג. מלך שטעמפל איז געווען איינע פון די פּערל אין דער רייכער גאַלעריע פון זיינע שווישפּי-לערישע שאַפּונגען.

ניט נאָר סאָפּיע אַליין האָט פון איר האַנדלונג געליטן. איך, איר קינד, האָב אויך געהאַט מיין פּעקל צרות. איז אַט ווי דזשעניטשקע באַקלאַגט זיך אויף איר דאָליע: „מ'לאָזט ניט די קינדער שפּילן זיך מיט מיר. דאַס שיינע אינגעלע וואָס וואוינט דאָ אַנטקעגן האָט מיר היינט געזאָגט, אַז איך בין געבוירן געוואָרן אונטער אַ פּלויט. זיין מאַמע האָט עס אים דער-ציילט. וואָס הייסט אַ פּלויט, טיאַטיע סאָפּיע? איך בין דען ניט אַזוי געבוירן ווי אַנדערע קינדער?“

געדענק איך זייער קלאַר, אַז ווען איך האָב אַט-די רייד געזאָגט צו סאָפּיע'ן, וואָס איז מיין מאַמע, און איך רוף זי גאַר „טיאַטיע“ (מומע), האָב איך ניט נאָר אויסגעדריקט קינדערישע נאַאיוויטעט און רחמנות, למאי די שכנישע קינדערלעך באַהאַנדלען מיך אַזוי שלעכט, איך האָב אויך אין מיינע

רייד אריינגעלייגט אַ סאַרט פאַרדרוס, אַ טענה און קריוודע צו סאַפיע'ן למאן דאָס שיינע אינגעלע רעדט אַזוי צו מיר. און כאַטש יעקב גאַרדין האָט מיר געמאַכט קאַמפּלימענטן, געקניפט אין בעקל און געבראַכט שיינע קעסטלעך שאַקאַלאַד, בין איך מיט דער ראַלע ניט געווען צופּרידן.

איך האָב דאָן אין מיין יונג מוח'ל זיך געראַנגלט מיט נאָך אַ געדאַנק. ווען איך האָב געשפּילט די ראַלע שלמה'לע אין „מירעלע אפרת“, האָט מיין מאַמע געשפּילט די ראַלע פון שיינדעלע, די שלעכטע שונר. געדענק איך, אַז איך בין ניט געווען גליקלעך למאי מיין גוטע, ליבע מאַמע, דיינע פיינמאַן, איז אַזאַ שלעכטע שונר און טוט אָן אַזוי פיל צרות דער גוטער, דער ליבער „מירעלע אפרת“. איך האָב פונקט ווי דער עולם אין טעאטער, מיטגעפּילט און מיטגעליטן מיט דער ליידנדיקער מירעלע.

אין „סאַפּאַ“ האָט מיין מאַמע אויך געשפּילט. זי איז געווען מאַניעטשקע, די געזעצלעכע ווייב פון אַפּאַלאַן זאַנענשיין, מיט וועמען סאַפּיע פירט אַ גוואַלדיקע ליבע. אין דריטן און אין פערטן אַקט קומען פאַר שטאַרקע סצענעס צווישן מאַניעטשקע'ן און סאַפּיע'ן. מאַניעטשקע זידלט סאַפּיע'ן, פאַרשאַפט איר אַ סך צרות און האַרצווייטיק. דער עולם אין טעאטער פילט מיט מיט סאַפּיע'ן און האָט פיינט אַלע וואָס טוען איר שלעכטס. איך, אַבער, האָב ניט געפּילט קיין פאַרדרוס צו מיין מאַמען, למאי אין איר ראַלע פון מאַניעטשקע איז זי שלעכט צו דער ליידנדיקער סאַפּיע. האָב איך זיך דאָן אַפט געוואונדערט פאַרוואָס איך פיל אַזוי. איך געדענק זייער גוט, אַז אין יענע יאָרן פלעגן מיינע סימפּאַטיעס שטענדיק זיין מיט די ליידנדיקע העלדן ניט ווייניקער ווי דער עולם אין טעאטער...

אַט די טעמע, „דער טעאטער עולם“, זיינע וואַרעמסטע סימפּאַטיעס צו גוטע העלדן פון אַ פּיעסע און זיין ביז גאַר פיינטלעכע באַנעמונג צו די שלעכטע, איז שוין היפּשלעך באַשריבן געוואָרן אין אונזער טעאטער-ליטע-ראַטור. ווילט זיך מיר דאָ ברענגען עטלעכע זייער כאַראַקטעריסטישע אויסצוגן פון איינער פון אונזערע גאַר פיינסטע טעאטער-שילדערונגען, געשריבן פון דעם העכסט-טאַלאַנטפולן זשורנאַליסט, לאַנג-יאַריקער אַנגעזעענער מיט-אַרבעטער פון „פאַרווערטס“, מ. אַשער-אַוויטש. איך שאַץ זייער אַפּ זיין פאַרשטענדעניש פאַר טעאטער און בין אים ביז גאַר דאַנקבאַר פאַר זיין וואַרעמער און האַרציקער באַציאונג צו שוישפּילער. וויל איך דאָ ציטירן פון זיין העכסט-געלונגענעם בוך „דוד קעסלער און מוני ווייזענפריינד, צוויי דורות אידיש טעאטער“. אין זיין מייסטערהאַפּטער שילדערונג פון דוד קעסלער, קומט אים אויס צו רעדן וועגן טעאטער-עולם. ברענגט ער דאָרט אַ פּאַל, וואָס דער באַקאַנטער רוסישער רעזשיסאָר טאַאיראַוו האָט דערציילט:

„ביי א פארשטעלונג פון שעקספיר'ס „אטעלאָ“, איז איינער פון די צושויער געוואָרן אזוי אין כעס אויף דעם אַקטיאָר, וועלכער האָט גלענצנדיק געשפילט די ראָלע פון יאַגאָן דעם אינטריגאַנט, אַז ער האָט אַרויסגעכאַפט אַ רעוואָלווער און אים דערשאָסן אויף טויט. באַלד אַבער האָט ער זיך געכאַפט וואָס ער האָט דאָ געטאָן, האָט ער מיטן זעלבן רעוואָלווער זיך אַליין אויך דערשאָסן. די צוויי טויטע האָט מען דערנאָך אין איין קבר באַגראָבן. אויף זייער מצבה האָט מען אויסגעקריצט אַזאַ אויפשרייט: 'דאָ ליגן צוויי — אַ טאַלאַנטפולער אַקטיאָר און אַ טאַלאַנטפולער צושויער'...“

און אַשעראַוויטש זאָגט: „אזעלכע טאַלאַנטפולע צושויער פון דעם מין האָט דאָס אידישע טעאַטער געהאַט אַ סך. און עס איז ממש מיט נסים וואָס די בעסערע אַקטיאָרן אונזערע, זיינען ניט געפאַלן קיין קרבנות פון זייערע הענט... און אפשר איז ניט געקומען דערצו דערפאַר, וואָס די בעסערע אַקטיאָרן אונזערע פון יענער צייט, די זיילן פון דער אידישער בינע, האָבן ניט געוואָלט שפילן קיין ראָלן פון שלעכטע כאַראַקטערס, ווייל זיי האָבן זיך ניט געוואָלט איינרייסן מיטן פּובליקום, ווי זיי פלעגן זיך געוויינלעך אויסדריקן. און די קאַליקעס, די הילצערנע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן אויף דער בינע יאָ פאַרגעשטעלט אזעלכע כאַראַקטערס, האָבן געשפילט אזוי שוואַך און אזוי שלעכט, אַז זיי האָבן אַפילו ניט פאַרדינט מען זאָל זיי שייסן.“

ווייל איך דאָ דערציילן צוויי חנ'עוודיקע עפיזאָדן בנוגע דעם ענין, וואָס זיינען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַרן אידישן צושויער. איין עפיזאָד האָט פּאַסירט טאַקע מיט מיין טאַטן, יעקב פ. אַדלער, און דער צווייטער מיט מיין מאַמען, דיינע פיינמאַן. פּאַסירט האָבן די עפיזאָדן אין צוויי באַזונדערע וועלט־טיילן. מיין טאַטנס עפיזאָד איז געשען אין קאַנאַדע. מיין מאַמע'ס — אין לאַנדאָן. באַווייזט עס הפנים, אַז אומעטום פאַרמאַגט דער אידישער טעאַטער־גייער זיין ספעציפיש־אידישן צוגאַנג.

איז, ראשית, דער עפיזאָד מיט מיין טאַטן. דאָס איז געווען ביי אַ פאַרשטעלונג פון גאַרדינ'ס „דער אידישער קעניג ליר“ אין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע, אין „מאַנומענט נעשאַנאַל טעאַטער“. אין דריטן אַקט, מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, אַלס דוד משה'לעס, גייט אַרום אַ הונגעריקער. ער געפינט זיך דאָן אין שטוב פון זיין עלטסטער טאַכטער עטעלע. אַן ענג־האַרציקע און געלט־גייציקע, זשאַלעוועט זי אים דעם ביסן אין מויל, כאַטש, ווי איר ווייסט, האָט ער זיינע קינדער אַוועקגעגעבן זיין גאַנץ פאַרמעגן. שמאי, זיין געטרייער משרת, אַן איבערגעגעבענער פריינט, בעט זיך ביי עטעלע'ן זי

זאל דעם הונגעריקען טאטן געבן עפעס עסן; „ער האָט דאָך נאָך היינט אין זיין מויל ניט געהאַט“... אָבער זי צעשרייט זיך: „נאָר עסן ליגט זיי אין זינען. אַ מענטש זאָל נאָר טראַכטן פון עסן... קענסט זיך ניט אַוועקזעצן און אַריינקוקן אין אַ ספר?“

פאַרשטייט זיך, אַז דער עולם אין טעאטער איז שטאַרק אויפגעבראַכט אויף דער שלעכטער טאַכטער, און זייערע הערצער גייען אויס פון רחמנות צום הונגעריקן דוד משה'לעס, נעבעך. מיין טאַטע פלעגט אין דער סצענע זייער בולט אַרויסווייזן זיינע הונגער־ליידן. זיינע גרויסע, איינדרוקספולע אַדלער־אויגן האָבן געריסן שטיקער האַרץ ביים עולם. איין איד אין טעאטער האָט שוין דאָס לענגער ניט געקענט אויסהאַלטן. ער האָט זיך מיטאַמאַל אויפגעשטעלט, און אַן אויפגערעגטער זיך געלאָזט גיין צו דער בינע, און גייענדיק האָט ער געשריען אויף די העכסטע קולות: „האַב איר טיף טייער, יאַנקל, די טאַכטער דיינע, די מרשעת... זעסט דאָך שוין, אַז דו וועסט ביי איר היינט קיין ביסן אין מויל ניט קריגן. זי האָט דאָך אַ שטיין אַנשטאַט אַ האַרץ. גיב אַ שפיי אויף איר, יאַנקל, און קום צו מיר! מיין אידענע וועט דיר דערלאנגען אַ וועטשערע, אַז דו וועסט זיך מחיה זיין. קום, יאַנקל! זאָל זי דערוואַרגן ווערן, די פאַסקודסטווע, די טאַכטער דיינע. קום צו מיר!“...

דער עפיזאָד מיט מיין מאַמען איז געשען אין פּאַויליאַן טעאטער אין לאַנדאָן, און ווידער, ביי גאַרדינ'ס אַ פּיעסע, „די יתומה“. הפנים, אַז ער האָט געהאַט דעם טאַלאַנט אַזוי אויסצומאַלן אַ דראַמאַטישע סיטואַציע, אַז עס זאָל רירן אידישע הערצער. מיין מאַמע האָט געשפּילט די הויפט־ראַלע, כאַשע די יתומה.

ווייסט איר דאָך, כאַשע איז אַ דינסט ביי איר רייכער מומע. דער מומע'ס זונדל, וולאַדימיר, פאַרליבט זיך אין כאַשע'ן. זי איז אַוודאי אין זיבעטן הימל. זי האָט אים ליב מיט איר גאַנצן האַרץ, מיט איר נשמה. הקיצור, די „פאַרליבעניש“ גייט אַוועק צו־ווייט. ווען די מומע דערוויסט זיך ווי ווייט ס'איז אַוועק, טרייבט זי כאַשע'ן אַרויס. וולאַדימיר'ס געוויסן דערלאָזט אים ניט ער זאָל זיך אַפּטרייסלען פון איר אין אַזעלכע אומשטענדן און ער האָט מיט איר חתונה. קעגן דעם ווילן פון זיינע עלטערן.

איז אַט שפּילט מען דעם פּערטן אַקט. כאַשע האָט שוין געהאַט דאָס קינד. וולאַדימיר, דער צעבאַלעוועטער רייכער זונדל, קען ניט און פּוילט זיך עפעס צו טאָן, זיי זאָלן האָבן פון וואָס צו לעבן. די רייכע עלטערן ווילן זיי ניט העלפּן. וואוינט ער מיט כאַשע'ן און מיטן קינד אין אַ זייער

אַרעמער דירה, און מאיז אויף גרויסע צרות. ער האָט שוין חרטה אויפן גאַנצן עסק.

קומט ער אַהיים שפעט בינאַכט. ער איז שיכור'לעך און צערייצט. ער רעדט זייער גראָב צו כאַשע'ן, איז ביז אויפן קינד. כאַשע נעבעך וויינט און פילט איר גרויסן אומגליק. דער עולם אין טעאַטער קריצט מיט די ציין אויף וולאַדימיר'ן און וויינט מיט מיט כאַשע'ן.

מיטאַמאַל פאַרגלוסט זיך וולאַדימיר'ן צו הייסן כאַשע'ן אים אַראַפּציען די שטיוויל. דאָס האָט איינער פון די צושויערינס שוין דערלאַנגט אין דער זיבעטער ריפּ. דאָס, האָט זי באַשלאָסן, קען זי שוין ניט פאַרשווייגן. כאַטש זי איז געזעסן העט־העט אויף דער גאַליאַרקע, האָט איר קוויטשעדיקע שטים זיך צעטראָגן איבערן גאַנצן טעאַטער: „ניטע, דיינע, לאָז זיך ניט אַזוי דערנידעריקן פון דעם גאַרניט שב'גאַרניט. ער איז ניט קראַנק אַליין אַראַפּציען זיינע שטיוויל... טו עס ניט, דיינעלע!“

ווי איר זעט, אידישע צושויער שיסן ניט מיט רעוואָלוציע־קוילן. זיי שיסן מיט רייד — זיי נעמען זיך אָן די קריוודע פון זייערע באַליבטע שוישפילער...

ערשט איצט, שרייבענדיק די זכרונות מיינע פון יענע יאָרן אלס קינדער־ראַליסטקע אין אידישן טעאַטער, הויב איך אָן פילן, אַז איך האָב נאָך וואָס צו בענקען. איך האָב ביז איצט שטענדיק געהאַט דאָס געפיל, אַז איך האָב ניט וואָס מיר זאָל פאַרדריסן הלמאי מיינע קינדער־יאָרן זיינען אַוועק. עס זיינען טאַקע אַזוי פיל וואונדערלעכע לידער געשריבן געוואָרן פול מיט בענקעניש צו „די זיסע, ליבע, קינדער־יאָרן, וואָס מ'האַט זיי אַזוי שנעל פאַרלאָרן“... איך בין אָבער קיינמאַל ניט גערירט געוואָרן פון דעם. מיין פאַרפלאַנטערט משפּחה־לעבן, ווי איר ווייסט שוין, האָט מיינע קינדער־יאָרן ניט פאַרויסט.

ווען איינער פון די פאַלקס־דיכטער אונזערע האָט זיך צעלאָזט:

„מיט פערד און וואָגן, גיכער פאַרן,

אפּשר וועט ער נאָך דעריאָגן, זיינע קינדער יאָרן...“

בין איך דערצו געבליבן קאַלט. און ווען ער בעט זיך ביי זיינע יונגע

יאָרן זיי זאָלן קומען צוריק, און זיי — די יונגע יאָרן, הייסט עס — ענטפערן:

„ניין, מיר וועלן זיך ניט אומקערן,

ס'איז ניטאָ צו וועמען,

האַט איר פריער ניט געזאָלט

אונז אַזי פאַרשעמען...“

האָב איך אַנשטאַט פֿילן זיך שולדיק קעגן מיינע „יונגע יאָרן“, גאָר געפֿילט, אַז ניט איך, נאָר זיי דאַרפֿן זיך פֿילן שולדיק. זיי — מיינע „יונגע יאָרן“ — האָבן גאָר מיך פֿאַרשעמט.

איצט, אָבער, זיך פֿאַרטיפֿנדיק אין די יאָרן מיינע, וואָס איך האַלט איצט אין באַשרייבן, האָב איך פֿלוצלונג גענומען פֿילן אַ בענקעניש. איך לייען אַרויס פֿון מיין זכרון איינדרוקן און דעראינערונגען, וואָס פֿילן אָן מיין האַרץ מיט פֿרייד, וואָס וואַרעמען מיין נשמה. איך זע באַשיינפֿערלעך ווי דאָ, אין די יאָרן פֿון ניין ביז אַרום צוועלף-דרייצן, האָט מיין טעאָטער-באָוואָסטזיין זיך צו מיר אַנטפֿלעקט. איך האָב דאָן דערשפֿירט דעם צויבער פֿון טעאָטער. איך האָב זיך ממש דערפֿילט ווי אַ טייל פֿון אַ טעאָטער-דינאַסטיע, וואָס באַפעסטיקט זיך שטאַרקער און ברייטער פֿון טאָג צו טאָג.

דווקא דאָן, אַלס לייכטזיניק, ניט דערוואַקסן מיידעלע, האָב איך ממש מיט מיינע אויגן געזען, מיט די הענט אַנגעטאַפֿט דעם ריזיקן בנין, וואָס ווערט אַזוי צויבערהאַפֿט באַשאַפֿן, וואָס ווערט פֿון טויזנטער און טויזנטער באָוואָנדערט.

שטעלט זיך דאָך די פֿראַגע: ס'טייטש, אָט די אויסגערעכנטע געפֿילן האָבן זיך דאָך געדאַרפֿט אַנטפֿלעקן צו מיר שפעטער, ווען איך האָב אַלס צילי אַדלער זיך אַרויסגעלאָזט אויף די אומזיכערע וועגן, אין שווערן גאַנג צו מיין קאַריערע. דאָן, אַלס דערוואַקסענע, מיט אַ מער-ווייניקער רייפֿן פֿאַר-שטאַנד, דאָן ערשט האָב איך געדאַרפֿט דערפֿילן מיין באָרום.

ליגט אָבער דער ענטפֿער ווי אויף דער האַנט. ווען איך האָב אַלס דערוואַקסענע, אַלס צילי אַדלער, גענומען מאַכן מיינע ערשטע טריט, בין איך שוין געוואָרן אַריינגעכאַפֿט אין קלעם פֿון דער קליינלעכער הינטער-קוליסן פֿאַליטיק...

בין איך שוין געלעגן אויף די צינגער פֿון די גיפֿטיקע אייפֿערזיכטיקע רכילות-טרייבער... איך האָב זיך גלייך דערפֿילט אין דער לאַגע פֿון די איצטיקע קיבוץ/ניקעס אויף די גרענעצן אין ישראל — אין איין האַנט דעם אַקער, אַדער דעם האַמער צום שאַפֿן און בויען, אין דער צווייטער האַנט די ביקס זיך צו פֿאַרטיידיקן.

ווי ביי אַ יונגער אַקטריסע, האָבן מיינע ראַלן געפֿאַדערט די גאַנצע אַנשטרענגונג, מיין לעצט ביסל פֿאַרשטענדעניש און פיאיאָקייט. אָבער גלייכ-צייטיק האָב איך כסדר געדאַרפֿט האַלטן מיינע אויגן אויף אַלע זייטן, אויב עמיץ זוכט ניט מיר אונטערצושטעלן אַ פֿיסל; קוקן הינטער זיך, אויב עמיץ שטייט ניט מיט אַ גיפֿטיקער שפֿיז הינטער מיין רוקן. אין אַזאַ לאַגע זעט מען

ניט דאָס גאַנצע, פילט מען ניט וואָס עס ווערט געשאַפן, מען איז פאַרנומען בלויז מיט זיך, מען האָט אין זיגען צו היטן די אייגענע הויט. אָבער דאָן, אַלס יונג מיידעלע, דאָן איז געווען גוט. ווייט פון פאַליטיק און רכילות האָט דאָס קינדישע, נאַאיווע אויג, דאָס ניט צו־אַנטוויקלט קעפל געקענט אָן מורא, אומגעשטערט פאַרכאַפט ווערן פון דער גרויסער זאָך. און כאָטש מיין פאַרשטענדעניש פאַר טעאַטער איז געווען פרימיטיוו און ווייט ניט אַנטוויקלט, האָב איך אָבער געפילט די ריזיקע דערגרייכונגען אין דער גאַרדין־עפאַכע פון קאַליש און קעסלער, פון מאָגולעסקאַ און טאַרב־בערג, פון מאַשאַקאוויץ און ליפּצין, פון דיינע פיינמאַן און בלאַנק. בענק איך שטאַרק נאָך יענע יאָרן. נאָך יענע יאָרן וואָלט איך זיך אויך וועלן „לאָזן יאָגן מיט פערד און וואָגן“.

אַט געדענק איך זייער קלאַר די גרויסע פרייד מיינע, ווען פון העלער הויט איז אונזער טעאַטער באַגליקט געוואָרן מיט אַ ריזיקן שוישפילערישן כח. פון דער פרעמד איז ער צו אונז געקומען. איך האָב אים ביז דאָן קיינמאַל ניט געזען, אַפילו ניט געהערט פון אים. מיין האַרץ האָט אַזש גע־שפרונגען פון פרייד, ווען איך האָב דערזען אויף די אַפישן די גרויסע מעלדונג, אַז ביי אונז אין טעאַטער וועט באַלד אויפטרעטן „דער קייזער־קעניגלעכער שוישפילער מאַריס מאַריסאָן“. איך האָב זיך געפרייט וואָס אונזער טעאַטער ווערט באַרייכערט מיט אַזאַ באַרימטקייט. און ס'האַט מיר אַזש פאַרכאַפט דער אַטעם ווען מען האָט מיר געלאָזט וויסן, אַז אין זיין ערשטע פיעסע, „זי איז וואַנזיניק“, דאַרף איך שפילן אַ קינדער־ראַלע.

טליעט נאָך איצט אין מיין זכרון די האַרציקע וואַרעמקייט וואָס מאַריסאָן האָט אונז אַלעמען אַרויסגעוויזן. צו מיר האָט ער עפעס ספעציעל געהאַט אַזאַ געטרייע, כמעט פאַטערלעכע באַציאונג. אַזוי קלאַר און פאַרשטענדלעך האָט ער מיר אויסגעטייטשט דאָס דאַרפס־אינגל, וואָס איך האָב געדאַרפט שפילן, אַז שוין ביי דער דריטע אַדער פערטע פראַכע, האָב איך שוין מיין ראַל אַזוי געשפילט, אַז ער האָט עטלעכע מאָל מיר גערופן „באַקפישעלע“. כאָטש ער האָט עס אַרויסגעזאָגט מיט אַ סך ליבע, איז עס מיר עפעס ניט געווען צום האַרצן... איך האָב געפילט פריקע פון אַזאַ צונאַמען ווי „באַקפישעלע“. ער האָט הפנים דערפילט, אַז איך בין ניט צופרידן דערמיט. האָט ער מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אויף דער דייטשער בינע איז דאָ אַזאַ זשאַנער ראַלע, וואָס ווערט באַטיטלט מיטן נאַמען „באַקפיש“... „דו ציליקן, וואָלסט אין אונזער דייטשן טעאַטער באַרימט געוואָרן אַלס „באַקפיש“ שוישפילעריין“.

ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג געדענק איך אַ מורא־דיקע שרעק, וואָס

איך האָב איבערגעלעבט. אין זיין ראָלע אין יענער פּיעסע שטאַרבט ער אין לעצטן אַקט. דער אַקט ענדיקט זיך מיט זיין שטאַרבן. ווי נאָר דער פּאַרהאַנג איז געפּאַלן, איז ער גלייך אַראָפּגעלאָפּן פּון דער בינע. דער עולם אַפּלאַ-דירט. דער פּאַרהאַנג הויבט זיך עטלעכע מאָל, אַלע שוישפּילער נויגן זיך, מאָריסאָן איז ניטאָ. דער עולם שרייט און רופט מאָריסאָן. אַלע שטייען אויף דער בינע, רופן און קוקן אין דער ריכטונג וואו ער איז אַוועק.

ווען מאָריסאָן האָט אין זיין גאַרדעראַב דערהערט דעם טומל, ווי מען שרייט זיין נאָמען אויס, האָט ער אַרויסגעשיקט זיין „דרעסער“ אויסגעפינען וואָס זיי שרייען אַזוי. זיי האָבן אים, דעם דרעסער, געזאַגט אַז דער עולם וויל מאָריסאָנען. ער זאָל אַרויסקומען זיך נויגן פאַרן עולם. דער „דרעסער“ איז צוריקגעלאָפּן צו מאָריסאָנען און באַלד באַווייזט ער זיך ווידער, שרייט און וואַרפט מיט די הענט: „ער זאַגט אַז ער קען זיך ניט נויגן, ער איז טויט“.

איך האָב, הפּנים, פּאַרהערט דעם דרעסערס ערשטע ווערטער. איך האָב בלויז געהערט די ווערטער „ער איז טויט“, און אַן אַטעם בין איך אַ פּאַר-צווייפּלטע אַריינגעלאָפּן אין מאָריסאָנס גאַרדעראַב. ערשט ער זיצט פאַרן שפּיגל, און נעמט אַראָפּ זיין גרים. איך בין כמעט אַרויפגעפּאַלן אויף זיין האַלז און מיט אַ פּאַרשטיקט קול קוים אַרויסגעזאַגט, וויזנדיק אויפן „דרע-סער“: „ער האָט געזאַגט, אַז איר זייט טויט“...

מאָריסאָן האָט זיך שטאַרק צעלאַכט מיט זיין ברוסטיקן געלעכטער: „נון, יא, מיינ קליינע, ענדע שטיק בין איך יא טאָדט“...

ערשט שפּעטער האָב איך אויסגעפונען, אַז אין אַ ראָלע וואו ער שטאַרבט אויף דער בינע, קומט ער זיך קיינמאָל ניט נויגן...

פאַרענדיקן וויל איך דעם טייל פון מיינ „קינדער-ראָלן“ פּעריאָדע מיט גאָר אַ טשיקאָון עפּיזאָד.

אין יענער צייט האָבן מיר אַרגאַניזירט אַ קלוב פון אַקטיאָרישע קינדער. עס האָבן באַלאַנגט לילי קאַליש, איידאַ קעסלער, דזשאָו פּיינמאַן, פּרעדי בערנשטיין, אייבי סימאָנאָף, היימי סימאָוויטש, ווילי ווילענסקי, טעסי און ראָזו אַבראַמאָוויטש און אַנדערע. כּדי צו שאַפּן אַביסל געלט פאַר דער קאַסע פון קלוב, האָבן מיר באַשלאָסן צו אַראַנזשירן אַ פּאַרשטעלונג. מיר האָבן געדונגן גען דעם טעאָטער-זאָל פון „עדיוקיישאָנאַל עליענס“ אויף איסט בראַדוועי און דזשעפּערסאָן סטריט. מיר האָבן באַשלאָסן צו שפּילן אויף ענגליש, די באַרימטע ענגלישע פּיעסע „די בעללס“.

מיר האָבן עס טיכטיק איינגעשטודירט. מיר האָבן עס אַליין אַנאַנסירט צווישן די סקול-קינדער אין די פּאַרשידענע סקולס וואו מיר זיינען געגאַנגען.

די בילעטן האָבן געקאָסט פינף און צוואַנציק סענט. און, וואונדער איבער וואונדער, דעם אַוונט איז דער גאָר גרויסער זאַל געווען איבערגעפאַקט. און אַט קומט די צייט ווען די פאַרשטעלונג דאַרף זיך אָנהויבן. די דירעקטאָרשע פון אַלייענס לאָזט אונז וויסן, אַז איידער מיר וועלן אויפֿ-הויבן דעם פאַרהאַנג, דאַרף זי אַרויסגיין עפעס זאַגן דעם עולם. די בליקן אירע מיט וועלכע זי האָט אונז אַלע, אַזוי פון אויבן אַראָפּ, באַקוקט און באַטראַכט, האָבן ביי אונז עפעס אַרויסגערופֿן אַ פאַרדאַכט. האָבן מיר אָנגע-שפיצט די אויערן, צו הערן וואָס זי וועט זאָגן דעם עולם.

און אַט הערן מיר אין אַ זייער „פענסי ענגליש“, ווי זי זאָגט :

„מיינע הערן און דאַמען, אַלס דירעקטאָרשע פון פאַרווילונגס-אַפטיי-לונג פון דער עדיוקיישאַנאַל אַלייענס האַלט איך עס פאַר מיין פליכט איך צו מעלדן, אַז מיר טראַגן ניט קיין שום פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער היינטי-קער פאַרשטעלונג. די חברה וואָס שפילן פאַר איך היינט, האָבן ביי אונז דעם זאַל געדונגען, באַצאַלט דעם פולן פרייוו. זיי טראַגן די גאַנצע אחריות פון דער פאַרשטעלונג. אויב עמיץ פון איך, וויל איצט, נאָך מיין דערקלע-רונג אָפנעמען זיין געלט און אוועקגיין, וועל איך זען, אַז מ'זאַל איך אייער געלט אָפגעבן“.

איר קענט זיך שוין פאַרשטעלן ווי מיר האָבן געפילט הערנדיק אַט די דיסקרעדיטירנדיקע רייד. אונזער פאַרצווייפלונג איז געוואקסען פון מינוט צו מינוט. עטלעכע פון אונז האָבן אויסגעדריקט כעס און פאַרדרוס. אָבער וואָס טוט מען?! ווייס איך ניט וואו ס'האַט זיך צו מיר גענומען דער מוט — אין מיינע שפעטערדיקע יאָרן האָב איך קיינמאַל אויף אַזאַ אופן ניט רעאַגירט אין ענלעכע סיטואַציעס. אָבער דאַן האָב איך פלוצלונג זיך געגעבן אַ שטעל אויף, מיט גרויסע צעעפנטע אויגן אַלעמען באַטראַכט און, ניט זאָגנדיק אַ וואָרט, בין איך אַרויס פאַרן עולם. איך האָב אַ וויילע געוואָרט, ביז ס'איז שטיל געוואָרן. איך קען שווערן, אַז איך געדענק מיין רעדע וואָרט אין וואָרט. איך האָב דווקא גערעדט אין אידיש :

„הויכגעשעצטעס פובליקום, איך ווייס ניט וויפיל פון איך קענען מיד. איך בין די טאָכטער פון דיינע פיינמאַן און יעקב פ. אַדלער און איך וויל בלויז, אַז איר זאָלט וויסן, ווער ס'איז „די חברה“ וואָס שפילן דאָ פאַר איך, ווי די דירעקטאָרשע האָט זיך דאָ אויסגעדריקט. לילי איז די טאָכטער פון בערטאָ קאַליש; איידאָ, די טאָכטער פון דעיוויד קעסלער; דזשאָו, דער זון פון זיגמונד פיינמאַן; פרעדי, דער זון פון בערל בערנשטיין; טעסי און און ראָזי, די טעכטער פון בינאָ אַבראַמאָוויטש — קינדער פון עלטערן וואָס איר אַלע קענט, וועמען איר האָט אַלע ליב. דענקט איר ניט, אַז איר

קענט זיך פארלאזן אויף אונזער פאראנטווארטלעכקייט? איך פארזיכער אייך, אז מיר וועלן אייך געבן א פארשטעלונג וואס וועט ניט פארשעמען די נעמען פון אונזערע עלטערן. אפשר ווייסט דאס ניט די דירעקטארשע, אבער איר, בין איך זיכער, ווייסט עס זייער גוט."

מיינע רייד זיינען דערטרונקען געווארן אין א כוואליע פון אפלאדיס-מענטן. קיין איינער איז ניט געגאנגען נעמען זיין געלט צוריק...

פון מיינע לעצטע קינדער-ראלן

צילי פיינמאן — צילי אַדלער

פון מיינע יוגנטלעכע ראָלן אַלס צילי פיינמאן

עס איז ענדלעך געקומען די צייט ווען דאָס טעאָטער האָט פאַר מיר קיין אַרט ניט געהאַט — כ'בין געוואָרן צו אַלט צו שפּילן קינדער־ראָלן, צו יוגן צו שפּילן דערוואַקסענע.

בכלל, זיינען די יאָרן פון דרייצן־פּערצן ביז אַרום זיבעצן־אַכצן, סיי ביי מיידלעך, סיי ביי אינגלעך, יאָרן פון אומזיכערקייט, יאָרן פון פאַרשיי־דענערליי פאַרלאַנגען. דאָס זיינען די יאָרן ווען אַ קינד הויבט אָן ווערן אַ דערוואַקסענער מענטש. און זייער אָפט קומען פאַר אין יענע יאָרן מאַדנע ענדערונגען, טראַנספּאַרמאַציעס, וואָס בייטן דעם גאַנצן כאַראַקטער, ברענגען אַרויס נייגונגען אַזעלכע, וואָס מ'האַט זיי פריער גאַרניט באַמערקט.

בין איך ניט געווען קיין אויסנאַם אין דעם פאַל. אויך אין מיר איז עפּעס פאַרגעקומען, וואָס איך קען עס ביז איצט זיך ניט דערקלערן. איך האָב פּלוצים פאַרלוירן מיין גאַנצן אינטערעס פאַר טעאָטער. פון דער העלער הויט האָב איך אין זיך דערפּילט אַ זייער שטאַרקן ווידערווילן צו טעאָטער. איך האָב אָפּילו ניט געהאַט די נייגעריקייט צו גיין זען אַ טעאָטער־פאַרשטעלונג. אָפּגערעדט, אַז איך האָב גאַרניט געוואָלט טראַכטן פון ווערן אַן אַקטריסע. איך געדענק זייער קלאַר, אַז איך האָב עס געהאַלטן פאַר אַ גליק, וואָס איך קען מער קיין קינדער־ראָלן ניט שפּילן. אין מיין גאַנצן באַוואוסטזיין האָב

איך דערפילט דעם פעסטן און זיכערן באַשלוס, אַז איך וויל ניט, און וועל ניט מער שפּילן קיין טעאַטער.

וויפּיל איך האָב זיך שוין געגריבלט אין דער דעמאָליטיקער צייט, געזוכט און גענישטערט די אורזאַכן וואָס האָבן ביי מיר אַרויסגערוּפּן דעם ווידערווילן צו טעאַטער, האָב איך גאַרניט געפונען. אפשר זיינען דאָ פּסיכאָ-לאָגן אַזעלכע וואָס קענען דאָס פאַרטייטשן. איך, אָבער, האָב מורא. אַז איך וועל דאַרפן וואַרטן אויף אליהו הנביא — ער, זאָגט מען דאָך, וועט פאַר-ענטפערן אַלע קשיות.

איך געדענק זייער קלאַר, אַז איך האָב אין זיך דערפילט אַ זייער שטאַרקע נייגונג צו ווערן אַ לערערקע. איך האָב אויך מיט גרויס אַמביציע זיך געלערנט פּיאַנאָ שפּילן, און געהאַט אַספּיראַציעס צו ווערן אַ פּיאַנאָ-לערערין.

האָב איך אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל געזאָגט, אַז בערטאַ קאַליש טראָגט די שולד אַדער דעם קרעדיט, וואָס איך בין געבליבן ביי דער בינע. איז אַט ווי אַזוי דאָס איז געשען:

די קאַליש האָט דאָן שוין עטלעכע יאָר געשפּילט מיט גרויס דערפאַלג אויף דער ענגלישער בינע. איר מאַן לעאַפּאַלד שפּאַכנער, איז געבליבן דער מענעדזשער פון דעם ווינדזאָר טעאַטער אויף דער באַוערי און קאַנאַל סטריט. האָט ער גע'פּוועל'ט ביי זיין פּרוי, בערטאַ קאַליש, זי זאָל בלוזי שפּילן פינף פאַרשטעלונגען אין אידיש צו דערעפענען דעם נייעם סעזאָן אין זיין טעאַטער — פינף פּיעסן פון איר אידישן רעפּערטואַר.

צווישן די פינף פּיעסן איז אויך געווען זודערמאַנ'ס באַרימטע דראַמע, „די היימאַט“, אַדער „מאַגדאַ“. די קאַליש האָט מיט יאָרן פּריער, אין אידישן טעאַטער, אין דער ראַלע פון „מאַגדאַ“ געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג. ווען מ'האַט זיך גענומען צום אויסטיילן די ראַלן אין „מאַגדאַ“, האָט מען זיך אַנגעשלאָגן אויף אַ שווערער סיטואַציע. אין דער פּיעסע איז דאָ אַ ראַלע פון אַ זעכצן יאָריק מיידל, מאַרי, דאָס אינגערע שוועסטערל פון דער הויפט העלדין, מאַגדאַ. צו יענער צייט איז דאָס אין אידישן טעאַטער קיין פּראָבלעם ניט געווען. יעדע אידישע אַקטריסע, האָט אין יענע יאָרן געשפּילט אַזעלכע ראַלען ווען מ'האַט געדאַרפּט. ווער האָט זיך עס גערעכנט מיט פיגור, אַדער עלטער? אַלץ וואָס די אַקטריסע האָט באַדאַרפּט, איז אַראָפּלאָזן אירע אייגענע האָר אין אַ צאַפּ, פאַרבוּיגן דאָס קליידל אויף עטלעכע אינטשעס, און אַט איז זי שוין געווען דאָס יונגע מיידעלע. אַי, זי איז מיט עטלעכע צענדליק פונט צו שווער און פון פאַרקירצטן קלייד זעען זיך אַרויס אירע פּיס, ווייט פון יונג-מיידעלשע? . . . איז וואָס? . . . ס'עט חלילה קיינעם ניט שאַטן.

די קאליש, אבער, האט זיך אין די עטלעכע יאר אויף דער ענגלישער בינע אפגעוואוינט פון אזעלכע טעאטער-פארברעכנס. דארט איז מען אפ-געהיט אין די ענינים. הכלל, זי איז באשטאנען, אז פאר דער ראלע מוז מען קריגן א יונגעטשקע אקטריסע. אין דער טרופע פון יענעם טעאטער, איז אזא ניט געווען, שפאכנער האט געפרואווט איר איבערריידן. ס'האט ניט געהאלפן. מ'האט זיך גענומען ברעכן די קעפ — וואס טוט מען? האט די קאליש א זאג געטאן: — „פארוואס זיך ניט ווענדן צו צילי פיינמאן? זי איז פונקט די יארן, און האט דעם פאסיקן אויסזען וואס די ראלע פאדערט?“ איר מאן, שפאכנער, איז געקומען און גערעדט מיט מיין מאמע'ן, זי זאל מיך לאזן גיין שפילן די ראלע. די מאמע האט אים געזאגט, אז אויב איך וויל, האט זי זיכער גארניט דאקעגן. מ'האט מיך אריינגערופן. איך בין געווען איבערראשט צו זען שפאכנער'ן ביי אונז אין שטוב. מיר האבן זיך געקענט, זיין טאכטער לילי איז געווען מיין בעסטע חבר'טע. איך פלעג אפט זיין ביי זיי אין שטוב און זי — ביי אונז. אבער שפאכנער איז ניט געווען פון די צוגעלאזענע מענטשן. ער איז שטענדיק געווען דער געשעפטס-מאן.

מיר האבן זיך באגריסט און ער זאגט מיר: „צילי, וועסט מארגן עלף אזייגער אינדערפרי קומען אין ווינדזאר טעאטער צו פראבע.“ איך האב צעעפנט די אויגן מיינע, פארוואונדערט א קוק געטאן אויף דער מאמע'ן און אים געזאגט: „איר מאכט א טעות, מר. שפאכנער. וואס האב איך צו טאן מיט פראבע? איך שפיל ניט מער. ניט איך קען, ניט איך וויל.“

איך האב ווידער געקוקט צו דער מאמע'ן, זי האט עפעס אזוי מאדנע געשמייכלט.

שפאכנער האט מיך אנגעקוקט, ווי איך וואלט עפעס ניט געווען ביים זינען. „וואס איז דאס פאר א נארישקייט?! נא דיר גאר! איך קום דין איינלאדן צו שפילן מיט בערטא קאליש אין „מאגדא“... דו פארשטייסט וואס דאס מיינט? ס'איז א וויכטיקע ראלע, צילי; די צווייטע ראלע צו בערטא קאליש. גיי, מאך זיך ניט נאריש. קום מארגן צו פראבע, וועסט זיך דארפן אוינטערגארטלען צו שפילן אזא ראלע.“

די לעצטע ווערטער האט ער געזאגט מיט אזא זיכערקייט, ווי עס וואלט שוין געווען אן אפגעמאכטע זאך. איך האב ווידער געכאפט א קוק אויף דער מאמע'ן, אויף איר פנים איז נאך אלץ געווען דער מאדנער, קלוגער שמייכל. איך האב מיט א זיכערן טאן געזאגט: „עס פארדריסט מיך זייער, מר. שפאכנער, וואס איר האט זיך גענומען

די מי צו קומען צו מיר. איך דארף אייך ניט זאגן ווי איך האב ליב מאדאם קאליש, און ווי הויך איך שעץ זי. אבער איך בין ניט קיין אקטריסע; איך האב מער ניט צו טאן מיט טעאטער. איך האב ניט בדעה ווען עס איז צו שפילן. איך האב אין גאנצן אנדערע אמביציעס. זייט מיר מוחל...".

איך בין אַוועק צו זיך אין צימער. איך בין געווען זייער צופרידן וואָס איך בין דאָס איבערגעקומען. איך בין געווען זיכער, אַז דערמיט האָט זיך עס געענדיקט. איך האָב אַבער אַ טעות געהאַט. הפנים אַז ס'איז שוין ערגעץ געווען באַשטימט און פאַרזיגלט, אַז מיין גורל איז פאַרבונדן מיטן אידישן טעאָטער.

אויף מאָרגן אינדערפרי בין איך ממש אויסער זיך געווען פון איבער-ראַשונג, ווען די שיינע, גראַציעזע, מאַיעסטעטישע בערטאָ קאליש איז אַריינגעקומען צו אונז. מיר האָבן זיך זייער האַרציק צוקוּשט. זי האָט באַ-וואונדערט ווי שיינ איך בין אויסגעוואַקסן. זי האָט מיך שוין עטלעכע יאָר נישט געזען.

„ציליקו, דו ווייסט גאַרניט ווי וואונדערלעך דו ביזט צוגעפאַסט צו דער ראַלע פון מאַרי אין „מאָגדאָ“. לעאַפּאַלד זאָגט מיר, אַז דו ווילסט מער ניט שפילן, האָסטו מן הסתם דיינע אורזאַכן דערפאַר. וויל איך, חלילה, דיין באַשלוס ניט ענדערן. אַבער, טייערינקע, שפילן מיט מיר די איינע פאַרשטעלונג דאַרף דאָך ניט ענדערן דיין באַשלוס. איך בעט דיך, צילינקע, מיר טאָן די טובה... מיר האָבן זיך דאָך אַמאָל זייער ליב געהאַט“...

איך האָב איר ניט געקענט אַפּוּזאָגן. איך האָב דאָך זי ממש פאַרגעטערט, אין די יאָרן ווען איך האָב מיט איר געשפילט די קינדער-ראַלן. איך האָב שטענדיק געדענקט די וואַרעמקייט מיט וועלכע זי האָט זיך באַצויגן צו מיר אין יענע יאָרן. בערטאָ קאליש בעט זיך ביי מיר — איך האָב זיך ניט געקענט קעגן שטעלן. נו, טאַקע, איין פאַרשטעלונג דאַרף דאָך ניט ענדערן מיין באַשלוס... .

איך האָב געשפילט מיין ערשטע ראַלע אַלס דערוואַקסענע. ווי געזאָגט, איז מיין ראַלע אַ זעכצן-יאָריק שוועסטערל פון דער הויפט-העלדין, מאָגדאָ. אונזערע עלטערן זיינען אַלט-מאָדיש, אַ שטרענג-רעליגיעזע, אַריסטאָקראַטישע משפּחה. דער פּאָטער איז אַ געוועזענער מיליטער-מענטש אין דער הויפט שטאַט פון אַ פּראָווינג. מאָגדאָ איז אין אירע פּריע יאָרן אַוועק פון דערהיים, געוואָרן אַן אַקטריסע. דער פּאָטער איז איר ניט מוחל.

מאָגדאָ באַווייזט זיך ערשט אין צווייטן אַקט. דער שלום פון ערשטן אַקט ווייזט, ווי מאַרי, מאָגדאָ'ס יונגע שוועסטערל, דערווייט זיך אַז איר

עלטערע שוועסטער, וועלכע זי האָט שוין צען יאָר ניט געזען, איז געוואָרן אַ באַרימטע פּרימאָדאָנע, איז געקומען צוריק אין שטאָט. אָט זעט זי דורכן פענסטער די קאַרעטע מיט איר שוועסטער צופאַרן צו זייער הויז — אָט זעט זי איר באַרימטע שוועסטער אַרויסשטייגן. וועט זי אַריינקומען? וועט איר שטרענגער פּאָטער זיך מיר איר איבערבעטן?

דאָס איז אַ סצענע וואָס איז דער גרעסטער וואונטש פון שוישפילער — האָבן פאַר זיך דעם שלוס־אַקט. מאַרי ציטערט און פּלאַטערט מיט יוגנט־לעכן ענטוויאָזם. זי ציטערט און פּלאַטערט מיט האַפּנונג, מיט וואַקסנדיקן עקסאַז — אַ שטילע תּפילה, אַז איר וואונטש זאָל מקוים ווערן — דער פאַרהאַנג פּאַלט...

דער טעאַטער האָט געשטורמט מיט אַפּלאַדיסמענטן.

איך וויל אַראַפּלויפּן פון דער בינע — עמעצער שרייט אויס: „בלייב שטיין, צילי, נויג זיך“. איך בלייב איינע אַליין אויף דער בינע. דער פאַר־האַנג הויבט זיך עטלעכע מאָל. מ'שרייט און מ'רופּט מיין נאָמען. איך שטיי ווי פאַרגליווערט, מיט צוגעמאַכטע אויגן, אַ דערשראָקענע. דאָס האַרץ קלאַפּט, קלאַפּט...

ווען איך בין ענדלעך אַראָפּ פון דער בינע האָט די קאַליש מיך אַרומגע־נומען, מיך זייער האַרציק געקושט און געדריקט צו זיך. זי האָט מיך אַריינגעפירט צו זיך אין גאַרדעראַב, מיך אַוועקגעזעצט אויף איר שטול און שטיי ענדיק פאַר מיר האָט זי געזאָגט: „איך ווייס ניט, צילי, פאַרוואָס דו האָסט געוואָרפן אַן אומ'חן אויף טעאַטער־שפּילן. איך זאָג דיר, קינד, דו ביזט געבענטשט מיט אַ סך טאַלאַנט און בינע־חן. דו טאַרסט ניט אויפגעבן די בינע. דיר דערוואַרט אַ גרויסע קאַריערע אין טעאַטער“...

אַ פאַרגליווערטע בין איך געזעסן פאַר איר, געקוקט אויף איר מיט פאַרוואונדערטע אויגן. איך האָב קיין וואַרט ניט געקענט אַרויסריידן. איך האָב נאָר געפילט ווי אַן עלעקטרישער שטראָם איז דורכגעגאַנגען דורך מיין גאַנצן קערפּער...

טעג און וואָכן האָבן אירע ווערטער מיר געברענגט דעם מוח. אירע גרויסע, ערנסטע אויגן, ווען זי האָט די ווערטער געזאָגט, האָבן מיך ניט צורו געלאָזט... איך האָב צו זיך ניט געקענט קומען. ביז איך האָב ענדלעך דערפילט אַ גוואַלדיקן באַגער צום טעאַטער. בערטאַ קאַליש האָט מיך באַזיגט. אָבער זי האָט דאָך ניט געטראָפּן; זי האָט געמאַכט אַ טעות. צילי פיינט מאַן האָט קיין גרויסע קאַריערע אויף דער בינע ניט געמאַכט. געמאַכט אַ קאַריערע האָט צילי אַדלער.

כדי צו זיין פולשטענדיק גערעכט, מוז איך צוגעבן צו בערטאָ קאַליש נאָך צוויי „מיטשולדיקע“ פאַר מיין אומקערן זיך צוריק צו אַ טעאַטער-קאַר-יערע. די צוויי זיינען: מיין מאַמע און אַ טעאַטער-שרייבער אין „פאַרווערטס“ פון יענע יאָרן, וועמענס נאָמען איך ווייס ניט עד היום.

דאָס פּיערל, וואָס די כמעט אויף מיר אַרויפגעצוואונגענע פאַרשטעלונג פון „מאַגדאַ“ האָט אין מיר אָנגעצונדן, האָט שטילערהייט געטליעט אין מיין האַרצן. מיין מאַמע האָט מיט עטלעכע טעג שפּעטער מיר אָנגעוויזן אויף אַ טעאַטער-נאַטיץ אין „פאַרווערטס“, און אַלץ מיט איר קלוגן, גוט-מוטיקן און פּיל-באַדייטנדיקן שמייכל מיר געזאָגט:

„איך האָב שוין אַ סך מאָל געהערט פון דיר, אַז דו האָסט מער ניט קיין אינטערעס פאַר טעאַטער. האָסט עס זייער קלאָר דערקלערט שפּאַכנער'ן און עס ווידערהאַלט צו בערטאָ קאַליש. פונדעסטוועגן מיין איך, אַז דיר וועט אפשר אינטערעסירן צו לייענען וואָס מען שרייבט וועגן דיר אין „פאַר-ווערטס“.

איך האָב ניט געפּראַווט באַהאַלטן מיין נייגעריקייט און מיט אינטערעס גענומען לייענען.

רעדט דאָרט דער שרייבער וועגן דעם אָנגעהויבענעם טעאַטער-סעזאָן, און דערמאָנט אויך די גאַסטראָלן פון בערטאָ קאַליש. ער שטעלט זיך אָפּ אויף „מאַגדאַ“ און זאָגט צווישן אַנדערעס: „די צווייטע איבערראַשונג איז דאָס אויפטרעטן פון באַרימטן און באַליבטן „קינד“ פון אונזער טעאַטער, מיס סילי פיינמאן, אַלס רעגעלע אַקטריסע. סילי פיינמאן האָט אַ סך יאָרן געשפּילט קינדער ראָלן אויף דער אידישער בינע. זי האָט שטענדיק אַרויס-גערופן לויב און באַוואונדערונג. זי איז אַנערקענט געוואָרן סיי ביים עולם, סיי ביי טעאַטער-שרייבער אַלס „קינד פון אידישן טעאַטער“. אָבער איצט איז שוין דאָס „קינד“ אַ פּריילין פון זעכצן יאָר... אין איר ערשטן אויפטרטיט אַלס דערוואַקסענע גיט זי אונז די גרויסע האַפּנונג, אַז אונזער טעאַטער וועט אין איר געווינען אַ זייער טאַלאַנטפולע שווישפּילערין. עס איז גאָר קיין פּראַגע ניט, אַז זי וועט מיט דער צייט פאַרנעמען אַן אָנגעזעענעם אַרט צווישן אונזערע גרויסע פּרויען-„סטאַרס“. מיר ווינטשן איר דעם גרויסן דערפאַלג וואָס זי פאַרדינט“.

איך האָב ניט לאָנג צוריק געפונען אַט דעם אויסשניט אין מיין מאַמעס טעאַטער-אַרכיוו. איז מיר באמת אַ שאַד וואָס דעם שרייבערס נאָמען איז ניט אָנגעגעבן, אויך איז ניטאָ קיין דאַטום. מען זעט אָבער קלאָר, אַז ס'איז אַן אויסשניט פון „פאַרווערטס“, איך האָב זייער געוואָלט מאַכן אַ פּאַטאַסטאַט פון אַט דעם אַלטן נאַטיץ, אָבער דאָס צייטונג-פאַפּיר, דורך די באַלד פּופּציק

יאָר וואָס עס איז געלעגן באַהאַלטן, איז אין אַזאַ צושטאַנד איצט, וואָס ווי נאָר מען רירט עס אָן, ווערט עס צעפאַלן. איך האָב קוים מיט צרות אַרויס-געלייענט די עטלעכע שורות וועלכע איך האָב דאָ איבערגעגעבן.

איך בין אַוודאי זייער, זייער צופרידן וואָס איך האָב דעם נאָטיץ געפונען. ראשית, איז מיר זייער אנגענעם זיך צו קענען באַרימען מיט אַזעלכע קאָמפּלימענטן, וואָס ווערן דאָרט געזאָגט וועגן מיר. איך וואָלט דאָך גאָר קיין מענטש ניט געווען ווען איך זאָל אַנדערש פּילן, צווייטנס האָט דער נאָטיץ מיר דערמאָנט די גאַנצע סצענע, וועלכע איך האָב שוין געהאַט אינגאַנצן פאַרגעסן. דערמאָן איך זיך טאַקע, אַז ווען איך האָב איבערגעלייענט די שיינע לויב-ווערטער פון „פאַרווערטס“-שרייבער, האָב איך אַ שיינענדיקע אויפגע-הויבן מיינע אויגן צו דער מאַמע. איר קלוגער שמייכל האָט נאָך אַלץ געשוועבט אויף איר זיסן פנים. איך בין איר געפאַלן אויפן האַלז און האָב זיך צעוויינט. דאָס זיינען זיכער געווען טרערן פון פּרייד, טרערן פון גליק, איך האָב געפילט ווי עפעס האָט זיך אין מיר אויפגעלייזט, ווי איך וואָלט באַפּרייט געוואָרן פון ניט קיין אַנגענעמער לאַגע.

אויב מיין געפיל איז פאַר מיר ניט אינגאַנצן קלאָר געווען, האָט עס מיין קלוגע מאַמע פון מיר אַרויסגעלייענט. זי האָט מיר, ווי אַ קינד געצערטלט און מיר אין אויער אַריינגערעדט:

„לאַז זיך וואוילגיין, קינד מיינס. דאָס זיינען גוטע טרערן. דו האָסט דיין קריזיס בייגעקומען. איך האָב זיך ניט אַריינגעמישט. איך האָב די גאַנצע צייט קיין וואָרט ניט געזאָגט; איך האָב אָבער געוואוסט וואָס דער סוף וועט זיין. ווען איך האָב דיך געזען שפּילן מיט דער קאַליש, בין איך נאָך מער איבערצייגט געוואָרן, אַז איך בין גערעכט. אַ מיידל, וואָס האָט אַנדערע אַמביציעס ווי די בינע, וואָלט ניט געקענט אַריינלייגן אַזוי פיל האַרץ און נשמה אין איר שפּילן, און אַוודאי ניט אַזוי פיל טאַלאַנט און שווישפּילערישע פּיאיאקייטן. האָסט געפונען דיין וועג, זאָל דיר וואויל באַקומען. זאָלסט אָבער געדענקען, אַז דו אַליין האָסט דעם וועג געפונען.“

איך האָב זיך אויפגעהויבן פון מיין מאַמעס שוים ווי אַ דערלייטערטע, און קוקנדיק איר גלייך אין די אויגן האָב איך מיט אַ סאָרט טראַציקייט געזאָגט:

„פאַרגעס ניט מאַמע איך בין דיין טאַכטער שוין איבער זעכצן יאָר. איך קען דיין יעדע מינע. ווען איך האָב זיך געראַנגלט מיט שפּאַכנערן, מיט דער קאַליש, איז מיר דיין שמייכל געשטאַנען פאַר די אויגן. האָסט, ניט רעדנדיק אַ וואָרט, מיר געזאָגט, אַז איך מאַך זיך נאַריש. איך האָב ערגעץ אין זיך דער-פילט אפילו, אַז דו ביזט גערעכט... אָבער איך בין געווען צופרידן וואָס

דו האָסט גאַרניט געזאָגט. איז ווי דו זעסט, מאַמע, בין איך אויך ניט קיין נאַר. איך דאַרף דאָך מיט עפעס זיין געאַרטן אין דיר...“

איז אַט, ווי איר זעט, האָב איך גאַנצע דריי מיטשולדיקע מיט מיר אין דעם וואָס איך האָב געמאַכט דאָס טעאַטער פאַר מיין קאַריערע. סיי די רייד פון דער קאַליש, סיי די געדרוקטע שורות אין „פאַרווערטס“, סיי מיין מאַמעס פאַרטייטשן מיינע אייגענע געפילן — דאָס אַלץ האָט געדינט ווי אַן אַרויסרוף, וואָס איך האָב מיט פרייד אָנגענומען. מיין אינטערעס צו ווערן אַ לערערקע, מיין אַמביציע צו פּיאַנאָ און מוזיק זיינען מיטאַמאַל ווי אויסגעוועפט געוואָרן. זייער אַרט האָט פאַרנומען אַ גוואַלדיקער באַגער צום טעאַטער, אַ בענקעניש צו דער בינע. מיין שלוס־אַקט פון „מאַגדאַ“ האָט מיך מוראַדיק געצויגן און גע'כישופ'ט. איך האָב דערפילט, אַז טעאַטער מוז ווערן אַ טייל פון מיין לעבן, אַז מיין לעבן מוז ווערן פאַרבונדן מיט טעאַטער.

צי ס'קומט מיר שטראַף אַדער לויב פאַר יענעם באַשלוס, איז שוין אַ פאַרפאלענע זאַך. איך ווייס נאַר, אַז חוץ די קנאַפע זעקס צענדליק יאָר, וואָס איך האָב זייט דאָן דער בינע אַוועקגעגעבן, האָב איך געטריי געדינט דעם טעאַטער, און אַפּעגעבן אַלץ וואָס איך האָב געהאַט אין זיך צו געבן. צי ס'האָט זיך געלוינט? !!! מיינע באַשרייבונגען וועלן אויף דעם ענטפערן.

ווען דער פאַרהאַנג איז געפאלן אויפן לעצטן אַקט פון „מאַגדאַ“ יענעם אַוונט אין ווינדזאַר טעאַטער, האָט דער עולם שטאַרק אַפלאַדירט. דער פאַרהאַנג האָט זיך אַ סך מאָל געהויבן; די שוישפילער האָבן זיך גענויגט, די קאַליש האָט מיך כסדר געהאַלטן ביי דער האַנט. זי האָט מיך ניט אַפּגע־לאָזט אפילו ווען אַלע שוישפילער זיינען אַראָפּ פון דער בינע און בלויז זי און קעסלער זיינען געבליבן זיך צו נויגן. האָט זי קעסלער'ן געהאַלטן מיט איר רעכטער האַנט, און מיך מיט דער לינקער. איז עס אַוודאי פון דער קאַליש געווען אַ פיינער און נאַבעלער זשעסט מיר צוצוטיילן אַזאַ כבוד. אפשר האָט זי מיט דעם געוואַלט ביי מיר אַוועקגעמען דעם אומ'חן, וואָס איך האָב דאָן געהאַט געוואָרפן אויפן טעאַטער.

ווען איך טראַכט אַבער איצט פון יענער פאַרשטעלונג און פון מיין נויגן זיך פאַרן עולם גלייך מיט זיי ביידן, קען איך זיך ניט מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך געלאָזט מיטשלעפן. קאַליש און קעסלער האָבן אין זייערע ראַלן אין יענער פּיעסע זיך דערהויבן צו גאָר אַ הויכע מדרגה פון שוישפילערישער דערגרייכונג. ביידע האָבן שוין דאָן דאָס אידישע טעאַטער אַזויפיל באַרייכערט מיט אַן אַ שיעור קאַלירפולע געשטאַלטן און קינסטלעריש געמאַלענע כאַראַקטערן. צוויי פון די קרעפטיקסטע זיילן פון אונזערע טעאַטער, וואָס זיינען אַזוי באַליבט און געאַכטעט — זיי וויל דער עולם צוטיילן כבוד. פאַר זיי זיינען

געמיינט די שטורמישע אפלאַדיסמענטן. איז איך, א צוציק, קוים אין מיין ערשטע ראַלע אַלס דערוואַקסענע, איך לאַז זיך מיטשלעפן... ווי זינגט זיך דאָס לידל — „וואו צוויי בין איך א דריטע...“ אַזוי האָבן אפשר אויך געטראַכט אַ סך מענטשן פון עולם. באמת, איך שעם זיך ווען איך טראַכט דערפון — וואו איז געווען מיין שכל?!

איז לאַזט מיך שוין דאָ פאַר אייך זיך מודה זיין, אַז אַט די פּראַגע — „וואו איז געווען מיין שכל?“ — איז מיר אויסגעקומען אַ סך מאָל זיך צו שטעלן. אַזוי, למשל, האָט אייער „קלוגע“ צילי אַדלער אַמאָל אַפּגעטאַן אַזאַ „חכמה“: דאָס איז געשען מיט אַ דריי אַדער פיר יאָר שפּעטער. שוין אַלס צילי אַדלער, מיר איז אויסגעקומען צו שפּילן אין פּילאַדעלפּיע, אין אַ זייטיק טעאַטער, וואָס האָט קוים אויסגעהאַלטן אַ פאַר חדשים. די באַלעבאַטיים פון טעאַטער זיינען געווען סאַל דיקשטיין און איינער אַ פּראָווינץ-אַקטיאָר, פאַר מיר דאָן אַן אומבאַקאַנטער נאָמען אין דער טעאַטער וועלט, מאָריס שוואַרץ. יאָ, יאָ, טאַקע דער מאָריס שוואַרץ — דער אמת'ער מאָריס שוואַרץ — דער דירעקטאָר פון אידישן קונסט-טעאַטער, און נאָך אַ טויט טיטול, וואָס ער קריגט געוויינלעך פאַר זיינע גרויסע פּאַרדינסטן פאַרן אידישן טעאַטער. דאַרף איך דאָך אייך ניט זאָגן, אַז אין גאַנג פון מיין קאַריערע וועט שוואַרץ זיין גאָר היפּשלעך פאַרטראַטן. איצט, אַבער, טרעף איך אים, ווי געזאַגט, אַלס פּראָווינץ-אַקטיאָר... „ערשט נאָרוואָס פון נאָדל אַרויס“.

וועל איך זיך ניט אַפּשטעלן דאָ, אויף זיינע שווישפּילערישע פּיאַיקייטן, וואָס ער האָט דאָן פאַרמאַגט, די סימנים פון זיין שפּעטערדיקער גרויסקייט. איצט וויל איך בלויו אייך דערציילן פון מיינער אַ נאַרישקייט, אין וועלכער מאָריס שוואַרץ איז נעבעך געווען דער קרבן. מיר זיינען נאָך דאָן ביידע געווען יונגע צוציקעס, שנעקעס. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס מיר האָבן זיך געטראָפּן.

איז כדאי פאַר אַ וויילע אייך אַפּמאַלן דאָס לעבן פון אַ טרופּע שווישפּי-לער אויף דער פּראָווינץ. די מערסטע פון זיי זיינען צונויפּגעפּאַרענע פון פּאַרשידענע שטעט אין אַמעריקע. אַ סך, ווי שוואַרץ און איך, למשל, טרעפּן זיך צום ערשטן מאָל. אין יענע יאָרן — דאָס אידישע טעאַטער אין אַמעריקע איז דאָן אינגאַנצן אַלט געווען עפעס מער ווי צוואַנציק יאָר — איז דער פּראַצענט פון די, וואָס האָבן זיך געטראָפּן צום ערשטן מאָל, געווען אַ גאַנץ היפּשער. ס'זיינען דאָן אויך געווען אַ סך יונגע מענטשן ביים אידישן טעאַטער. אַ היפשע צאָל ניט פּאַרהייראַטע. איז אַט טרעפּן זיך צונויף אַ צאָל מענטשן אין אַ נייער שטאַט. מען באַקענט זיך. מ'איז צוואַמען טאַג-איין, טאַג-אויס.

מיט פראַבען און פאַרשטעלונגען איז מען אינאיינעם דעם גרעסטן טייל פון טאָג. ווערט מען זייער נאָענט, כמעט איין משפחה.

פאַרשטייט זיך אז מענטשן האָבן פאַרשידענע ניגונגען. ווי זאָגט גאַרדינ'ס פישער, מלך שטעמפל, אין „סאַפּאַ“: „ראַזנע פיש און ראַזנע מענטשן“. טיילן זיך אויס נאָענטע און נאָענטערע גרופעס. ווערט טאָקע געשלאָסן אין אַזעלכע פראַווינץ-טרופעס לאַנג-יאַריקע פריינטשאַפט, לאַנגע און קורצע פאַרליבענישן, אפילו שידוכים און חתונות. שוואַרץ האָט אין יענע יאָרן אַר-מעטום שטאַרק אויסגענומען מיט זיינע אימיטאַציעס פון „די גרויסע דריי“ — אַדלער, קעסלער און טאַמאַשעפסקי. איך פלעג גוואַלדיק הנאה האָבן פון דעם, זיך ממש פאַרגיין אין געלעכטער ווען ער פלעגט פאַר מיר מאַכן זיינע אימיטאַציעס.

ער איז בכלל געווען זייער אַמוזאַנט, אַנגענעם און אינטערעסאַנט. מיר זיינען געוואָרן פריינט. שוואַרץ האָט נאָך מיר אַנגעהויבן „אוכאַזשעווען“. מיר האָבן אַנגעהויבן „אויסגיין“. ער האָט זיך ערנסט פאַרליבט אין מיר, און מיר האָבן אַנגעהויבן ריידן פון חתונה האָבן. דאָס באַלאַנגט שוין צו אַן אַנדער קאַפיטל. געדענקט, אז דאָ דאַרף איך אייך בלויז דערציילן פון מיינער אָן. אַזוי גערופענער, נאַרישקייט. איר מיינט דאָך ניט, אַז ליבע איז חלילה אַ נאַרישקייט...

איז האַלט איך איצט ביים „אויסגיין“. מיר פלעגן זיך זייער אָפט טרעפן פאַר „לאַנטש“. שוואַרץ, הייסט עס, פלעגט מיך „אויסנעמען“. מערסטנס פלעגן מיר גיין אין דעם שיינעם גראַמען און זייער פענסײַ טשאַילד'ס רעסטאָראַן. אין צייט פון עסן האָט מען צייט געהאַט צו קוקן מיט „אויגן פאַרליבטע“, ריידן פון אַ „גלאַררייכער צוקונפט“ סיי אין אונזער קאַריערע, סיי אין אונזער פערזענלעכן לעבן. איך האָב גאַרניט באַמערקט, אַז נאָכדעם ווי ער האָט מיר געהאַלפן באַשטעלן פון שענסטן און בעסטן, פלעגט ער פאַר זיך נעמען בלויז אַ קאַפע, אַמאָל אַ קאַפע און קעיק. אַז איך האָב עס אַמאָל באַמערקט, פלעגט ער מיר זאָגן, אַז ער איז ניט הונגעריק.

ערשט לאַנג שפעטער איז מיר קלאָר געוואָרן, אַז נאָכדעם ווי איך האָב אים געלאָזט פאַר מיר באַשטעלן, איז אים ניט געבליבן ענוג געלט צו באַשטעלן עפעס רעכטס פאַר זיך—דער „דזשענטעלמאַן“ מוז דאָך באַצאָלן... און זיינע פאַרדינסטן אין טעאַטער אַלס באַלעבאַס זיינען געווען זייער קלאָר געדיקע. קען איך זיך עד היום ניט מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך באַצייטנס ניט געכאַפט, און איך שריי שוין ווידער: „וואו איז געווען מיין שכל, צו אַלדי גוטע יאָר?“

איך געדענק אפילו, אַז ער איז צו מיר איינמאָל געקומען מיט אַ נייעס.

ס'איז געווען ניט לאנג נאך דעם „דזשעפריס דזשאנסאָן העווי-וועיט טשעמ-פאנאָשיפ פייט“, ווען דער נעגער דזשאנסאָן האָט באַזיגט דעם ווייסן דזשעפריס. איז דאָן געמאַכט געוואָרן אַ צייכנונג פון דזשאנסאָן, וואָס איז געווען בלויז פון דריבענע שטריכן, וואָס האָבן זיין טונקעלע פאַרב ניט אַרויסגעבראַכט. בלויז די צייכנס פון זיין פנים. האָט שוואַרץ באַשלאָסן, אין זיין פרייער צייט — איך גלויב עס איז געווען דורך די זומער-מאַנאַטן — אַרומצוגיין פאַר-קויפן דאָס בילד. ער האָט הפנים געזוכט אַ וועג ווי אַזוי צו מאַכן אַ פאַר-זייטיקע דאַלער, ער זאָל זיך קענען פאַרגינען עפעס צו עסן. מיר האָבן ביידע באַשלאָסן, אַז די בעסטע פלעצער צו קריגן קונים פאַר אַזאַ אַנטיקל, זיינען אין די ביר סאַלונס.

ווייסט איר דאָך, אַז יענער זיג דזשאנסאָנ'ס האָט אַרויסגערופן אַ סך ראַסן-ראַיאָטן. די ווייסע האָבן ניט געקענט מוחל זיין די שוואַרצע, פאַר צונעמען „די טשעמפאנאָשיפ“ פון דער ווייסער ראַסע. ווען שוואַרץ איז אַריינגעקומען אין ערשטן סאַלון און פאַרן היפשן עולם טרינקער געוויזן דאָס בילד, האָט עס די ווייסע אויפגערעגט, וואָס מען רייצט זיי מיטן באַזיגער פון דזשעפריס-ריסן. די שוואַרצע האָט פאַרדראָסן, למאי דאָס בילד ווייזט ניט דזשאנסאָנ'ס שוואַרצקייט... בקיצור, שוואַרץ איז קוים אַנטלאָפן מיטן לעבן.

איז אַט, ווי איר זעט, האָט מיין נאַרישקייט, און דאָס וואָס איך בין אַזאַ „צעטראַגענער מלאך“, מאַריס שוואַרצ'ן שיר ניט אומגעבראַכט . . .

נאָך יענער פאַרשטעלונג פון „מאַגדאַ“, האָט מיין נאַרישקייט חלילה קיינעם ניט געטאָן קיין שאַדן. מיר אָבער פאַרדריסט עס ווען איך טראַכט דערפון. איר דאַרפט וויסן, אַז דאָס נויגן זיך פאַרן עולם נאָך אַ פאַרשטעלונג, איז אין דער טעאַטער-וועלט אַ גאַנץ ערנסטער ענין. ביי די גויים, דאָס הייסט אויף בראַדוועי, מאַכט מען אפילו ספעציעלע פראַבען ווי אַזוי דאָס נויגן זיך זאָל גיין — וויפיל מאָל דער אַדער יענער אַקטיאָר אַדער אַקטריסע מעג זיך נויגן, ווען און ווי אַזוי זיי מוזן פון דער בינע פאַרשווינדן — ביז ענדלעך דער „סטאַר“ אַדער „סטאַריכע“ בלייבט אַליין אויף דער בינע זיך צו נויגן.

שטעל איך מיר פאַר, אַז דער עולם באַוואונדערט אַפט ווי דאָס אַלץ קלאַפט ווי אַ זייגער. ווען דער פאַרהאַנג האָט זיך געהויבן צום ערשטן מאָל נאָכן שלום, נויגט זיך אויף דער בינע די גאַנצע טרופע, אַ היפשע צאָל שווי-שפילער, ס'ווענדט זיך ווי גרויס דער פערסאָנאַל פון דער פיעסע איז. דער פאַרהאַנג לאָזט זיך אַראַפ, און הויבט זיך ווידער אויף אין דער זעלבער רגע, אָבער אויף דער בינע זיינען שוין בלויז עטלעכע וויכטיקע ראַליסטן, און באַלד דערנאָך צוויי אַדער דריי, און ענדלעך דער „סטאַר“ אַליין, — צו

באקומען זיינען פארדינטע אפלאדיסמענטן. קיינער פון עולם באמערקט ניט ווען און ווי אזוי זיי ווערן ניט. עס איז איינגעלערנט און אויסגעמאסטן. אין אידישן טעאטער, איז דאס נויגן זיך פארן עולם ניט אזוי דיסציפלינירט, ניט מיט אזא פינקטלעכקייט איינגעשטודירט. טרעפט טאקע אמאל, אז דער פארהאנג הויבט זיך אויף, און דער עולם זעט ווי איינער אדער מער פון די שוישפילער האלטן אין אפלויפן פון דער בינע. אבער פארט איז דא א האנט אדער אן אויג, וואס פאסט אויף אז די מער אנערקענטע שוישפילערס און סטארס זאלן קריגן צוגעטיילט דאס קאפעטשקע מער כבוד ביים נויגן זיך. און ניט איינמאל באמערקט מען קנאה/דיקע בליקן ביי אקטיארן הינטער די קוליסן, בשעת אנדערע נויגן זיך נאך.

און לאמיר שוין דא אויך צוגעבן, אז ס'זיינען פאראן „סטארס“ און „אונטער-סטארס“, וואס האבן זיך שטארק געריסן נאך דעם דאזיקן קאפעטשקע כבוד, אן דער מינדסטער באשיידנקייט. ווילט זיך מיר דא ווידער ארויס-שטעלן אונזער גרויסן דוד קעסלער, פאר זיין גרייטקייט צו געבן אנערקע-נונג, און אפילו פארקוקן אויף זיין אייגענעם כבוד, צו יונגע שוישפילער, וואס האבן אים מיט זייער שפילן צופרידנגעשטעלט.

דאס איז געשען אין יאר 1919. די אידישע טעאטער-יוניאנס האבן אראפ-זשירט א ספעציעלע „מאטינע“ פארשטעלונג לכבוד דעם בארימטן ארבעטער-פירער דאן סעקרעטאר פון די פאראייניקטע אידישע געווערקשאפטן, מאקס פיינ. מ'האט געשפילט יעקב גארדינ'ס „די שחיטה“, מיט אזויפיל פון אריגינעלן „קעסט“ וויפיל מען האט געקענט צונויפקלייבן. ליפצין איז שוין געווען טויט. האט מען מיך איינגעלאדן צו שפילן די הויפט-ראלע, „אסתר/קע“. איך האב קיינמאל די ראלע פריער ניט געשפילט. די פיעסע, ווי די מערסטע גארדינ'ס פיעסן מיט די הויפט פרויען-ראלן, איז געווען דאס אייגנטום פון קעני ליפצין. אין אמעריקע האט זיי קיינער ניט געמארט שפילן. איז עס א גרויסע אנט-שטרענגונג פאר אן אקטריסע איינצושטודירן אזא ראלע, בפרט אז יענעם סעזאן איז אונטער דער דירעקציע פון דעם בארימטן רעזשיסאר עמאנועל רייכער געעפנט געווארן „דאס נייע אידישע טעאטער“ אין אלטן מעדיסאן סקווער גארדן, מיט יעקב בן-עמי, לאזאר פריד, יחיאל גאלדסמיט, גרשון רובין, בינא אבראמאוויטש, חנה אפעל, סאניא גורסקי, הענריעטא שניצער און מיין ווייניקייט. איז איינצושטודירן אזא ראלע ווי „אסתר/קע“ פאר אן איינמאליקער פארשטעלונג אויף מיר געפאלן זייער שווער. אבער סיי דער צוועק פון דער פארשטעלונג, סיי די געלעגנהייט פון שפילן אזא ראלע מיט דוד קעסלער, איז פאר מיר געווען זייער אנציענד.

האבן צוויי איינצידענטן פון יענער פארשטעלונג מיר שטארק אימפאנירט

און זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון. צוערשט ביי די פראָבען. רעזשיסירט די פיעסע האָט פאַרשטייט זיך קעסלער. ביי אַ געוויסער סצענע קומט צו מיר צו איינע פון די מיטשפילער־נס, יעטאַ טאַביאָס, וועלכע האָט יאָרן־לאַנג געשפילט מיט דער ליפצין, און זאָגט מיר זייער פריינטלעך: „צילי, ביי דער סצענע איז די ליפצין געשטאַנען אַט־אַ דאָ“. (איך בין געזעסן).

קעסלער האָט זיך האַסטיק אַ קער געטאַן צו איר און געזאָגט: — זאָגט איר ניט וואָס אַן אַנדערע האָט געטאַן. לאַזט איר שפּילן ווי זי פּילט. זי ווייסט וואָס זי טוט. ס'מוז ניט דווקא זיין ווי די ליפצין האָט געטאַן. זי שפּילט ווי צילי אַדלער זעט די ראָל. אַז זי פּילט ווי צו זיצן, איז בעסער זי זאָל זיצן.

מיד האָט קעסלער'ס ענטפער דאָן אימפּאַנירט צוליב צוויי אורזאַכן. ערשטנס, וואָס ער האָט אַזוי פּיל צוטרוי צו מיר; צווייטנס, און דאָס איז געווען וויכטיקער, אין אידישן טעאַטער האָט עקזיסטירט אַן אַנגענומענער צוגאַנג, אַז געשפּילטע ראָלן מוזן פּינקטלעך נאָכגעפּאַלט ווערן ווי דער ערשטער אַקטאַר אָדער אַקטריסע האָבן זיי געשפּילט — מיט יעדן פּיצעלע. אפילו מיטן גרים און קליידונג.

איז אַנגענומען געוואָרן זייער אַ באַקאַנט ווערטל אין דער טעאַטער־וועלט: „אַזוי גייט שלום דיין“. שלום דיין איז אַ כאַראַקטער פון „ישיבה בחור“. ווען אַ נייער אַקטאַר האָט אין דער ראָלע געפרוּאוּוט עפעס אַנדערש אין זיין אַנטוועכץ, איז געוואָרן אַ גוואָלד: „אַזוי גייט שלום דיין!“ דאָס ווערטל איז שוין געוואָרן אַ סינאָנים אויסצודריקן פּראַטעסט קעגן אַנגענומענע מעטאָדן. איז מיר דאָן שטאַרק געפּעלן געוואָרן וואָס קעסלער איגאָרירט דעם אַנגע־נומענעם צוגאַנג.

דער צווייטער אינצידענט איז געווען שוין ביי דער פּאַרשטעלונג, נאָכן דריטן אַקט. מיר האָבן זיך שוין אַלע עטלעכע מאָל גענויגט פאַרן עולם און זיינען אַראָפּ פון דער בינע. אָבער דער עולם האָט נאָך אַלץ אַפּלאַדירט. דער פּאַרהאַנג הויבט זיך ווידער. די אַקטאַרן רופן קעסלער'ן, מיר זאָלן זיך ווידער אַלע גיין נויגן. אָבער קעסלער שטעלט אַלעמען אָפּ: „ניין, איר הערט דאָך, דער עולם רופט צילי אַדלער. גיי, צילי, דער פּאַרהאַנג איז דיינער, פאַר דיר אַליין. האָסט עס כשר פּאַרדינט...“

קעסלער האָט מיט פּרייד געלאָזט צוטיילן כבוד אַ יונגער אַקטריסע . . .

אין יענעם סעזאן, ווען איך האָב געמאַכט מיין אויפטריט מיט דער קאַליש, האָט פּאַפּאָ פיינמאן גאַסטראָאָלירט אין לאַנדאָן. האָב איך שוין אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל דערציילט, אַז ער האָט אַזוי שטאַרק אויסגענומען ביים לאַנדאָנער אידישן טעאַטער-עולם, אַז די אייגנטימער פון פּאַויליאָן טעאַטער האָבן אים איבערגעגעבן דאָס טעאַטער פאַר דעם קומענדיקן סעזאן. אַזוי, אַז די מאַמע, מיין שוועסטערל לילי און איך, האָבן זיך שוין געגרייט צו פאַרן קיין לאַנדאָן. איך האָב שוין אויך דערציילט וועגן אונזער געזעגענונגס-סצענע אויף דער שיף, ווען צו אונזער אַלעמענס איבערראַשונג, איז מיין טאַטע, יעקב פּ. אַדלער, זיך געקומען געזעגענען מיט אונז. איר ווייסט שוין אויך פון מיין ערשטער ים-רייזע, און וועגן דער טשיקאַווער באַגעגעניש מיינער מיטן געפיטשן יונגמאַן, וועלכער האָט מיר געמאַכט אַ הייראַטס-פּאַרשאַג. איך האָב אויך באַשריבן אַ פאַר מיטגלידער פון אונזער טרופּע דאָרט, און עטלעכע טשיקאַווע עפיזאָדן פון יענעם סעזאן. איך האָב אייך אָבער צוגעזאַגט דאָן, אַז אַלס דערוואַקסענע וועל איך אַוודאי האָבן וואָס צו זאָגן און דערציילן פון יענעם סעזאן. איז איצט געקומען די צייט.

איך האָב קיינמאַל ניט געקענט פאַרשטיין פון וואַנען ס'האַט זיך גענומען דער באַגריף, אַז „ס'איז גוט צו זיין אַן אַקטיאָר ווייל מ'קען שלאָפּן שפּעט“. בכלל, איז אין אַ סך קרייזן געווען אַנגענומען די מיינונג, אַז אַקטיאָרן האָבן אַ לייכט לעבן, אַ לעבן פון פּוילענצער־יי. איך קען דאָס בשום אופן ניט באַ-שטעטיקן. מ'קען אפשר אַמאַל, אַמאַל געפינען אַ טראַפּעלע אמת אין דעם, ווען אַ פּיעסע אין אַ ניו יאָרקער טעאַטער רייסט אָן, מ'שפּילט זי יעדע נאַכט נאַכ-אַנאַנד אַ האַלבן אָדער אַ גאַנצן סעזאן. ניטאָ קיין פּראַבען, ניטאָ קיין נייע ראַלן צו שטודירן. איך האָב אין מיין לאַנגער קאַריערע כמעט קיינמאַל אַזאַ גליק ניט געהאַט. אַוודאי ניט אין די ערשטע פאַר צענדליק יאָר פון מיין שפּילן טעאַטער. דאָן האָט מען געשפּילט די אַזוי-גערופּענע נייע פּיעסע בלויז פּרייטיק, שבת און זונטיק. אינמיטן וואָך האָט מען געשפּילט פּיעסן פון אַלטן רעפּערטוואַר.

דאָס האָט געקענט מיינען יעדע וואָך כאַטש איין נייע ראַלע, אַמאַל צוויי אָדער דריי. מ'קען ניט איינשטודירן צוויי אָדער דריי ראַלן אַ וואָך און פירן אַ לעבן פון אַ פּוילענצער. איך האָב עס אַליין ניט געקענט דערווייזן. איך האָב אויך ניט געקענט קיין שווישפּילער אַזעלכע וואָס האָבן עס געקענט טאָן. ס'פּאָדערט זייער שווערע אַנגעשטרענגטע אַרבעט. אמת, דאָ און דאָרט האָט זיך יאָ באַוויזן איינער, וואָס האָט זיך אונטערגענומען דאָס צו טאָן. אַזוינע זיינען אָבער געווען קנאַפע שווישפּילער. דער סופּליאַר האָט פאַר זיי די ראַלעס געזאַגט ... זייער „שפּילן“ איז אפילו צום סופּליאַר-קאַסטן

ניט דערגאנגען. ניין, טייערינקע, אן אקטיאר אָדער אַקטריסע וואָס האָט אַן ערנסטע באַציאונג צום טעאַטער, קען ניט פירן קיין לייכט לעבן.

דאָס וואָס אויף מיין מזל איז אויסגעפאַלן צו מאַכן מייע ערשטע טריט אלס דערוואַקסענע דווקא אין לאַנדאָן, איז פאַר מיר געווען אַ גליק און אַן אומגליק. די טעאַטער-לאַגע אין לאַנדאָן איז בכלל געווען אַנדערש ווי אין ניו יאָרק. דאָ אין ניו יאָרק זיינען די אַרבעטס-באַדינגונגען, אפילו אין יענע צייטן, שוין געווען אַזעלכע, אַז אַן אַרבעטער האָט אפילו אין מיטן וואָך זיך געקענט דערלויבן צו גיין אין טעאַטער. חוץ דעם איז געווען אַ היפשער מיטל-קלאַס, וואָס האָט זיך עס אַוודאי געקענט דערלויבן. די פאַרקער-מיטלען זיינען אויך געווען זייער לייכט און באַקוועם. טעאַטער איז ביי די אידן געווען אַ טייל פון זייער לעבן. האָבן זיי בוכשטעבלעך געשטראַמט אין אידישן טעאַטער. אין לאַנדאָן, פאַרקערט, איז דאָן אַלץ געווען אַנדערש. סיי די אַרבעטס-שטונדן, סיי דער שווערער פאַרקער, האָבן פאַר אַ סך אי-דישע אַרבעטער כמעט אוממעגלעך געמאַכט צו גיין אין טעאַטער אין אַן אַרבעטס-טאַג. דאָס האָט די צאָל פון אידיש-טעאַטער גייער זייער באַגרענעצט, אַזוי אַז מיר האָבן כמעט יעדע וואָך געמוזט שטעלן אַ נייע פיעסע פאַר פרייטיק און שבת. זונטיק האָט מען ניט געשפילט. ס'פלעגט זונטיק אָונט געגעבן ווערן אַ סאַרט קאַנצערט. אין מיטן וואָך פלעגט מען סיי צו די בענע-פיסט, סיי אַן בענעפיסט, שפילן פאַרשידענע פיעסן פון רעפערטואַר.

איז איצט טוט אַקאַרשט אַ חשבון אויס: איך, אַן אַנפאַנגעריין, אין מיין ערשטן סעזאָן, יעדע פיעסע — סיי די נייע, סיי פון אַלטן רעפערטואַר — זיינען פאַר מיר אַלע געווען נייע ראָלן. מערסטנס, זיינען מייע ראָלן געווען די צווייטע פרויען-ראָל אין דער פיעסע. איז מיר אַפט אויסגעקומען אויסצו-לערנען פינף ראָלן אַ וואָך. חוץ דעם האָב איך אַמאָל אויך געדאַרפט עפעס אויסלערנען פאַר דעם זונטיק-קאַנצערט. האָט איר אַ באַגריף וואָס פאַר אַ „קאַטאַרזשנע“ אַרבעט דאָס איז.

איך וויל דאָ אויך אונטערשרייבן אַז איך האָב דאָן אין לאַנדאָן נאָך אַלץ געשפילט אונטערן נאָמען צילי פיינמאַן. דער נאָמען פיינמאַן איז אין לאַנדאָן געווען זייער באַליבט און געשעצט. אַזוי, אַז חוץ מיין אייגענער אַמביציע די ראָלן צו שפילן אויפן בעסטן אופן, אַרויסצוברענגען אַלץ וואָס די ראָלן פאַרמאָגן, האָב איך שטאַרק געדאַרפט היטן די רעפוטאַציע פון דעם נאָמען פיינמאַן... האָב איך דאָ פריער געזאָגט, אַז דאָס וואָס מיין מזל האָט מיר צוגעשפילט, אַז מייע ערשטע טריט אלס דערוואַקסענע אַקטריסע זאָלן דווקא זיין אין לאַנדאָן, איז געווען אַ גליק און אַן אומגליק...

דעם אומגליק זעט איר אויבן-אויף — שווער, מורא'דיק שווער. דאָס גליק

איז אָבער טיפּער, ברייטער און האָט אַזוי צו צוזאָגן, מיך דיסציפּלינירט, וואוּנ-
דערלעך צוגעגרייט פאַר מיין לאַנג-יאָריקער קאַריערע אין אידישן טעאַטער.
איך האָב, אַזוי צו צוזאָגן, דורכגעמאַכט אַ פיזישן און גייסטיקן עקזאַמען, וואָס
איז מיר בייגעשטאַנען אין די שפּעטערדיקע יאָרן. איך האָב אין יענעם איינ-
ציקן סעזאָן דורכגעמאַכט דאָס וואָס אַנדערע אַקטריסעס מאַכן דורך אין
אַ סך, אַ סך יאָרן — דעם גאַנצן רעפּערטואַר פון גאַרדין, און די ווייניקער
אַנערקענטע פּיעסן-שרייבער פון יענער צייט, ווי אויך די וועלט-פּיעסן, ווי
„דעבאַראַ“, „קאַמעליען דאַמע“, אוריאל אַקאַסטאַ“ און אַנדערע — אַן אַ שיעור
ראַלן און מאַכערייקעס אַזעלכע וואָס איך געדענק אפילו ניט זייערע נעמען.
פיינמאן האָט אין דער טרופּע געהאַט אַ פאַרפּאַלק, זיין נאָמען איז געווען
מאַרקאַווויטש, איר נאָמען — בעקי גאַלדשטיין. זי איז געווען אַ פרעכטיקע
מוטער-ראַליסטיין. ער האָט געשריבן פּיעסן, אַז מ'האַט געדאַרפט, און אין
לאַנדאָן יענעם סעזאָן, האָט מען גאַר אַפט געדאַרפט. האָט ער געקענט יעדע
וואָך צושטעלן אַ נייע פּיעסע ...

מיין יונגער קאַפּ איז מיר גוט צונויף געקומען, איך האָב זייער שנעל
געקענט אויסלערנען די ווערטער פון אַ ראַלע. אָבער, ווי איך האָב שוין
ביי אַ געלעגנהייט געזאָגט אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל, די ווערטער פון אַ ראַלע
איז נאָך ניט די ראַלע. מ'דאַרף זוכן און געפּינער די נשמה, דעם „פאַרוואָס
און פאַרווען“ פון דער ראַלע. איר מוזט זיך קענען דערקלערן און באַרעכ-
טיקן יעדן גוטן אָדער שלעכטן טאַט אירן. מ'דאַרף זיך גריבלען, זוכן און
נישטערן — ס'איז גאַרניט אַזוי לייכט. אַזעלכע וויכטיקע ראַלן, למשל, ווי
די שלעכטע שיינדעלע אין „מירעלע אפרת“, די פאַרשייטע צילי אין „קרייצער
סאַנאַטאַ“, די חנ'עוודיקע ציפּעניו אין „גאַט, מענטש און טייוול“, די נאַאיווע
און צערייצטע מאַניעטשקע אין „סאַפּאַ“ — אַז איר דערגרונטעוועט ניט די
אורזאַכן, אַז איר געפּינט ניט דעם פאַרוואָס פון זייער שלעכטסקייט, פאַר-
שייטקייט, אָדער צערייצטקייט, וועט אייך דער עולם גלאַט פיינט האָבן, אָבער
ער וועט אייך ניט גלויבן.

דערצו זיינען די אַלע ראַלן געשפּילט געוואָרן, און זייער גוט געשפּילט
געוואָרן, פון מיין מאַמען אין גיו יאָרק, איך האָב געהאַט אַ שווערן, זייער
שווערן פאַרמעסט ... יענער סעזאָן האָט פאַר מיר זייער אַ סך אויפגעטאַן ...
כמעט צום ערשטן מאל אין מיין לעבן אויף דער בינע האָב איך איבער-
געלעבט די ביד-גאַר אינטערעסאַנטע סצענע די באַגעגעניש פון אַ נייער טרופּע
צום ערשטן מאל. אין אַזאַ שטאַט ווי לאַנדאָן, וואו עס טרעפּן זיך שווישפּילער
פון דער גאַרער, ברייטער און צעשפּרייטער אידישער וועלט, האָט אין זיך
אַזאַ באַגעגעניש אַוודאי און אַוודאי אַ פּיל-זייטיקן אינטערעס. מ'באַגעגענט

זיך, מ'באקענט זיך מיט מענטשן, וועלכע איר האָט קיינמאָל ניט געזען און מיט וועמען איר דאַרפט די קומענדיקע 6 אָדער 8 חדשים לעבן און פאַר-ברענגען דעם גרעסטן טייל פון אייער צייט.

האַב איך איך שוין פריער באַקענט מיט דער אויסטערלישער, כמעט לעגענדאַרישער פערזענלעכקייט — פאַניאַ וואַדיאַ עפשטיין; אויך מיט אונזער ליבהאַבער-זינגער גאַזאַפסקי, וועלכער האָט מיר אזוי געטריי געדינט און געהאַלפן אין מיין באַרימט געוואָרענער „איירעשע שולמית“. אויך די היפּשלעך באַוואוסטע פרימאַדאַנאַ פרידאַ זיבעל; יאַזעף מאַרקאַוויטש און זיין פרוי בעקי גאַלדשטיין; נייטן אייזיקאַוויטש; אַ פאַרל — דזשעק גאַלדשטיין און זיין פרוי; האַמבורגער; דער לוסטיקער פויגל שערמאַן. איך האָב אויך דערמאַנט דעם נייעם, פיינעם, יונגן שוישפילער, באַריס ראָזנטאַל, וועלכער איז שפעטער אַ היפשע צאָל יאַרן געווען פאַרבונדן מיטן בעסערן אידישן טעאַטער אין אַמעריקע; און דעם יונגן שוישפילער בעני שיינגאַלד, אַ ברודער פון מיין באַרימטן שוואַגער יוסף שיינגאַלד, מיין שוועסטער פּרענסעס' מאַן.

דער סופליאַר פון אונזער טרופע איז געווען אייזיק-יאַנקל לובריצקי. אַלע דריי קינדער זיינע זיינען שפעטער באַרימט געוואָרן אין דער טעאַטער-משפּחה דאָ אין אַמעריקע. איר קענט זיי. זיי האָבן אַ סך יאַרן פאַרנומען אַ זייער אַנגעזעענעם אָרט אין אונזער טעאַטער דאָ — די אַלייטיקע שווי-שפילערינס, פעני און גאַלדע לובריצקי און דער בוף-קאָמיקער דייוו לובריצקי. ווי איר זעט, אַ פּולע, פאַרשינדאַרטיקע טרופע, צו וועלכער עס ווערן שפעטער צוגעצויגן נאָך צוויי זייער אַנגעזעענע פאַרלעך. וועט מיר נאָך אויסקומען אין מיינע ווייטערדיקע באַשרייבונגען פון יענעם סעזאָן זיך אַפּצו-שטעלן אויף די צוגעקומענע. דאָ וועל איך איך איבערגעבן בלויז וועגן אַ מאַדנעם פענאַמען, וואָס האָט מיך, אַלס יונגע אַנפאַנגערין, אַזוי-צו-זאָגן, שטאַרק שאַקירט און אַריינגעבראַכט אַ מאַדנעם פּלאַנטער אין מיין מוח.

איז עס דאָך באַקאַנט, אַז ווען מ'שטעלט-פאַר מענטשן, איינעם פאַרן צווייטן, רופט מען אָן יעדן ביים נאָמען און מ'באַקענט זיך. אַזוי האָט פאַפּאַ פיינמאַן געטאָן. אָבער מיטאַמאָל האָט ער אַנגעוויזן אויף איין מענטשן און געזאָגט: „דאָס איז די געברידער פיינבערג“.

ווייל איך, ראשית, איר זאָלט וויסן, אַז דאָס וואָרט „געברידער“, איז זייער אָפט גענוצט געוואָרן אַנשטאַט דעם פשוט'ן וואָרט „ברידער“. אַזוי, למשל, האָט יעקב גאַרדין זיין צווייטע אָדער דריטע פיעסע גערופן „די געברידער לוריע“, אַנשטאַט „די ברידער לוריע“. אָבער וואָס מיך האָט געוואונדערט, איז: ווי אַזוי קען איין מענטש הייסן „די געברידער פיינבערג“? איז דאָס, זעט איר, פאַרבונדן מיט אַ זייער מאַדנער סיטואַציע אין דער

לאַנדאָנער טעאַטער־וועלט פון יענע יאָרן. עס האָבן דאָרט געלעבט צוויי ברידער, העריס און יאַשקע פיינבערג. זיי זיינען געווען ווי אַ פירמע פאַר זיך אַליין. זייער „פירמעשקייט“ איז באַשטאַנען אין עפעס וואָס האָט שטאַרק דערקוטשעט דעם דאָרטיקן אידישן טעאַטער. ביידע האָבן קיין שום באַרעכ־טיקונג ניט געהאַט צו שפּילן טעאַטער. ס'האַט אין זיי ניט געשפרודלט דער גרויסער טאַלאַנט. דערצו זיינען זיי ביידע געווען זייער ווייט פון אינטעלי־גענץ. אָבער אין די יאָרן, ווען אין לאַנדאָן איז ניט געווען גרינג צו קריגן שוישפּילער, האָבן זיי זיך אַריינגעכאַפט אין אידישן טעאַטער.

נאָכדעם ווי זיי האָבן עטלעכע סעזאָנען כמעט פאַרדינט אויף אַ לעבן צו מאַכן, האָבן זיי זיך אַליין פּראַקלאַמירט ווי אַ פירמע און ניט דערלאָזן אַז אידיש טעאַטער אין לאַנדאָן זאָל עקזיסטירן אָן זיי. ווען אין די שפּעטער־דיקע יאָרן האָבן מער פאַראַנטוואָרטלעכע טעאַטער־אונטערנעמער און דירעק־טאָרן איבערגענומען דאָס אידיש טעאַטער אין לאַנדאָן, האָבן זיי בשום אופן פון דער פירמע „די געברידער פיינבערג“ זיך ניט געקענט באַפרייען. די „פירמע“ האָט געפונען אַלערליי מיטלען ווי אַזוי זיך אַרויפצוצווינגען אויף די טעאַטער־פאַרוואַלטערס. קיין מיטל איז פאַר זיי ניט געווען צו־שווער אָדער צו־אומריין. דער אידישער טעאַטער אין לאַנדאָן האָט זיך כמעט שטענדיק געהאַלטן אויף שוישפּילער פון אַנדערע לענדער, און זיי, „די גע־ברידער פיינבערג“, האָבן געסטראַשעט, אַז קיין אויסלענדער וועט ניט קענען שפּילן, ביז זיי, אַלס לאַנדאָנער אַקטיאָרן, זיינען ניט אַנגאַזשירט.

ווייסט איר דאָך דעם אידישן אויסדרוק, אַז „אפילו אַ קאַץ קען קאַליע מאַכן“. האָט קיין מענעדזשער ניט געוואַלט קעגן זיי אַרויסגיין אין אַן אָפענעם קאַמף, און מ'האַט זיי אַנגעשטעלט. פיינמאן איז ניט געווען קיין אויסנאַם. ער האָט אָבער געפרוואוּט פּוועל'ן ביי זיי, אַז זיי זאָלן זיצן אין דער היים, און מ'וועט זיי צושיקן זייערע גאַזשעס. ביי העריס'ן, דעם עלטערן ברודער, האָט ער עס זייער לייכט גע'פּוועל'ט, אָבער ניט ביי יאַשקע'ן.

יאַשקע האָט שוין געשפּילט דעם אַקטיאָר אין לעבן. ער האָט געהאַט אַ פיינע פיגור. ער האָט זיך אויסגעפּוצט אין דער אַנערקענטע אַקטיאָרישער טראַכט פון אַמאָל — אַ צילינדער, אַ פעלערינע און אַ שטעקן, אפילו מיט אַ בלום אין לאַץ. ער האָט פּולשטענדיק פּערזאָנאַפּיצירט דעם אַנגענומענעם באַגריף „העם עקטאָר“; דער אידישער אויסדרוק איז אַ סך פשוט'ער — „אַן אַקטיאָר אַ פּלאַקן“. ער איז באַשטאַנען אויף זיין רעכט צו שפּילן טעאַטער. דערפאַר ווען פּאַפּאָ פיינמאן האָט פאַר אונז פאַרגעשטעלט יאַשקע פיינבערג, האָט ער אים באַטיטלט: „די געברידער פיינבערג“. ער האָט געוואוסט, אַז

חויץ יאָשקע'ן דאַרף ער נאָך שיקן געהאַלט צו העריס'ן, וועלכער זיצט אין דער היים.

ס'זיינען דאָ אַ סך עפיזאָדן אַרום די „געברידער פיינבערג“. צוויי פון זיי מוז איך אייך איבערגעבן. אין דעם ערשטן עפיזאָד פּיגורירט אונזער גרויסער דוד קעסלער. דאָס האָט פּאַסירט ניט לאַנג נאָך דעם סעזאָן אין לאַנדאָן, וואָס איך באַשרייב איצט. דוד קעסלער האָט דאָן געמאַכט איינעם פון זיינע געאיילטע וויזטן קיין אייראָפּע. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין לאַנדאָן בלויז אויף צוויי וואַכן. די לאַנדאָנער טרופּע איז גראַד געווען זייער קליין אין צאָל, איבערהויפּט אין מענער פּערסאָנאַל. קעסלער האָט געדאַרפּט אויפּפירן „גאַט, מענטש און טייוול“. ער האָט שוין געקענט „די געברידער“, אָבער ווען ער האָט געדאַרפּט אויסקלייבן איינעם צו שפּילן די וויכטיקע ראַלע פון „אוריאל מזיק“, האָט ער ניט געהאַט קיין אויסוואַל. ער האָט שוין געזען, אַז קיין האַניק וועט ער ניט לעקן פון זיין גאַסטראָל. ניט האַבנדיק קיין ברירה, האָט ער באַשלאָסן: זאָל כאַטש זיין אַ פּאַסיקע פיגור... די פּאַסיקע פיגור איז געווען יאָשקע פיינבערג. בפרט נאָך ווען מען האָט אים פּאַרזיכערט, אַז יאָשקע איז אַ געשפּילטער אין דער ראַלע.

ביי דער ערשטער פּאַרשטעלונג, אין פּראָלאָג, וואו קעסלער שפּילט ניט, איז ווי יאָשקע האָט דאַרט דערלאַנגט די ראַלע פון טייוול, האָט עס קעסלער'ן ניט געשטערט. אין ערשטן אַקט, ווען ער קומט אַריין שוין אַלס אוריאל מזיק צו הערשעלע דובראָוונער אין שטוב, אים צו פּאַרקויפּן אַ צעטל, האָט יאָשקע ניט קיין צופּיל פּראָזע דירעקט מיט קעסלער'ן. אין צווייטן אַקט אָבער, ווען אוריאל מזיק און הערשעלע האָבן אַ לאַנגע דיסקוסיע וועגן גאַט און מענטש, און אוריאל מזיק דאַרף אים באַווייזן אַז אַנשטאַט אָפּט זינדיקן מיט די געדאַנקען, וועט זיין בעסער ער זאָל איינמאַל פּאַר אַלעמאַל אָפּ'גוט'ן זיין אַלטע ווייב פּעסעניו און חתונה האָבן מיט זיין יונגער פּלימעניצע „פּריידע-ניו“, איז קעסלער פון מינוט צו מינוט אַלץ מער אויפּגערעגט געוואָרן פון די אומגעלומפּערטע טענער און פון יאָשקע'ס הילפּלאַזיקייט ביים ציען ווערטער פון סופּליאַר-קאַסטן.

קעסלער האָט אַלע זיינע יאָרן מורא'דיק געליטן ווען ער האָט זיך אַנגע-טראַפּן אויף דער בינע מיט טאַלאַנטלאַזיקייט און אַ הפּקד'דיקע באַצאָונג צו אַ ראַלע. דאָס פּלעגט אים ברענגען אין אַזאַ ווילדן צושטאַנד, אַז ער פּלעגט פּאַרלירן יעדן קאַנטראָל איבער זיך. אין אַזעלכע מאַמענטן פּלעגט קעסלער קענען אָפּטאָן די ווילדסטע זאַכן. יאָשקע האָט אין יענער ראַלע אים דערפירט צו אַזאַ צושטאַנד. קעסלער האָט גענומען רייסן פון זיך די קלאַפּן פון זיין סורדוט, געביסן זיינע אייגענע פּויסטן ביז בלוט. ער האָט אין די גרעסטע

מאָטערנישן קוים דערצויגן צום שלוס־אַקט, ווען ער ליגט פאַר פעסעניוין אויף די קני און זאָגט איר די ווערטער: „וויין ניט פעסעניו. איך האָב ניט די ווערט דיינע כשר'ע טרערן — זיי מיר מוחל, זיי מיר מוחל... אָבער ווי נאָר ער האָט דערפילט, אַז דער פאַרהאַנג איז געפאַלן, איז ער ווי אַ ווילדער אויפגעשפרונגען פון זיינע קני און מיט אויגן וואָס האָבן געברענט מיט האָס און רציחה, היסטעריש געשריען: — „באַהעלפער, פורצע, אַ רוח אין דיין טאַטנס ערד אַרײן“.

ער האָט זיך מיט אימפעט אַ לאַז געטאָן צו יאַשקע'ן:

„דו וועסט מיר מער מיינע יאָרן ניט פאַרקירצן!“

אסתר וואַלערשטיין, וועלכע האָט געשפילט די ראַליע פון פעסעניו — און האָט געזען קעסלער'ס יסורים וואָס יאַשקע האָט אים פאַרשאַפט, איז גלייך מיט קעסלער'ן אויפגעשפרונגען, זיך געוואָרפן אויף זיין האַלז, מיט דער גרעסטער אַנשטרענגונג אים געפרואווט צו באַרואיקן און ניט דערלאָזט, אַז זיין אויסברוך זאָל דערגיין צום פובליקום, אָדער זאָל זיך, חלילה, ענדיקן מיט אַ טראַגעדיע.

קעסלער האָט אָבער באַלד געפאָדערט פון מענעדזשער, אַז היינט נאָך ביז ער ענדיקט די פאַרשטעלונג, מוז ער אים ברענגען אַן אַנדער אַקטיאָר אויף דער ראַלע פאַר די אַנדערע פאַרשטעלונגען. נאָך דעם לעצטן אַקט, ווען קעסלער איז געזעסן אין זיין גארדעראַב, אַראָפּגעענדיקט זיין גרים, האָט דער מענעדזשער, אַ דערשראָקענער, אַריינגעפירט אַ יונגערמאַן און געזאָגט: — מר. קעסלער, דאָס איז אַ זייער פייאיקער יונגער שפילער. איך האָף, אַז ער וועט אייך געפעלן. און ער איז אַרויס.

קעסלער האָט בלויז פון דער זייט געוואָרפן אַ בליק אויף דעם יונגמאַן און אַנגייענדיק מיט זיין אויס־גרימירן זיך, האָט ער מיט זייער ווייניק צוטרוי אַ פּרעג געטאָן:

„האַט איר אַמאָל געשפילט די ראַלע פון אוריאל מוזיק?“

„ניין, מר. קעסלער. געשפילט האָב איך די ראַלע קיינמאַל ניט, אָבער גע'חלומ'ט פון דער ראַלע האָב איך. איך קען אפילו אַ טייל פון דער ראַלע. אויב איר וועט מיר דערלויבן, וועל איך פאַר אייך זאָגן אַ פאַר מאַנאָלאָגן פונם פּראָלאָג.“

קעסלער האָט מיט אַ טאָן פון באינ־ברירה אים געזאָגט, אַז ער איז גרייט צו הערן. דער יונגערמאַן, שטייענדיק אויף זיין אַרט, האָט אַנגעהויבן דעם ערשטן מאַנאָלאָג. נאָך די ערשטע עטלעכע פּראָזן, האָט זיך קעסלער האַסטיק אויסגעדרייט צו אים און מיט גרויסע שטראַלנדיקע אויגן אים באַטראַכט. דער יונגערמאַן איז אַנגעגאַנגען מיט דעם מאַנאָלאָג. קעסלער'ס באַגייסטערונג

איז אלץ מער און מער געשטיגן. די לעצטע ווערטער פון ערשטן מאָנאָלאָג זיינען: — „די געטער קענען זיין מענטשן און ווילן ניט, און די מענטשן ווילן זיין געטער און קענען ניט“.

דאָ דאַרף די שטימע פון גאָט אים עפעס פרעגן און ער ענטפערט. קעסלער האָט אַ מינוט ניט טראַכטנדיק אים געגעבן דעם רעפּליק:
 „שטן, פון וואָנען קומסטו איצט?“ ...
 און דער טייוול רעדט ווייטער.

נאָך עטלעכע מינוט איז קעסלער אויפגעשטאַנען. מיט ביידע הענט האָט ער אָנגענומען דעם יונגמאַן ביי זיינע אַקסלען און אַ זאָג געטאָן אַזוי איבער-לעך-דראַמאַטיש, ווי נאָר קעסלער האָט געקענט:
 „ווער זייט איר, יונגערמאַן? וואו שפילט איר?“

„איך פיר אַן מיט אַן אַמאַטאָרן קלוב דאָ אין לאַנדאָן.“
 „איר האָט טאַלאַנט, יונגערמאַן — אַ סך אינטעליגענץ און פאַרשטענ-דעניש פאַר טעאַטער. איך בין זיכער, אַז איר קענט האָבן אַ גרויסע צוקונפט אויף דער אידישער בינע. מיר דאַרפן אַזעלכע יונגעלייט ווי איר אין אונזער טעאַטער. אין אַמעריקע איז דאָ פּלאַץ פאַר אייך — אויב איר וועט ווען עס איז קומען קיין ניו יאָרק, קומט מיך זען.“

דער יונגערמאַן איז געשטאַנען אַ גערירטער און קוים אַרויסגעשטאַמלט:
 — „איך בין אייך דאַנקבאַר, מר. קעסלער, אייערע רייד זיינען פאַר מיר אַ קוואַל פון דערמוטיקונג.“

„דענקט איר, אַז איר וועט קענען די ראַלע פאַר מאָרגן מאַטינע?“
 „אין דעם קענט איר זיכער זיין, מר. קעסלער... ווען זאָל איך קומען צו פּראַבע?“

„קומט 10 אַזייגער אין דער פּרי.“
 „איך וועל זיין אין צייט. און נאָכאַמאַל פאַרזיכער איך אייך, אַז איך וועל די גאַנצע ראַלע קענען אויסווייניק. און ווידער אַ האַרציקן דאַנק... צום ווידערזען מאָרגן 10 אַזייגער.“

„יא, ווי הייסט איר?“
 „מיין נאָמען איז סעמועל גאַלדנבורג.“

קען איך כאַטש פאַר איין זאָך דאַנקבאַר זיין „די געברידער“ — פאַר געבן מיר די וואונדערלעכע געלעגנהייט אַריינצוברענגען צום ערשטן מאָל אין מיין באַשרייבונג אויף אַזאַ פיינעם און טשיקאַווין אופן דעם באַרימטן, ראָ-מאַנטישן שוישפּילער, וועלכער האָט פיל יאָרן פאַרנומען דעם סאַמע אויבן-אָן פון אידישן טעאַטער אין אַמעריקע. — מיין ליבן האַרציקן פּריינט, סעמועל

גאלדנבורג, וועלכער איז, ליידער, פון אונז אזוי פריצייטיק אוועקגעריסן גע-
וואָרן. דאָרף איך אייך ניט זאָגן, אָן איך וועל האָבן זייער פיל צו דערציילן
אין מיינע ווייטערדיקע באַשרייבונגען וועגן סעמועל גאלדנבורג, סיי פון
אונזער לאַנגיאַריקן צוזאַמענשפּילן, סיי פון אונזער אינטימער, האַרציקער
פריינטשאַפט און ליבע...

איצט מוז איך אייך איבערגעבן דעם צווייטן עפּיזאָד פון „די געברידער“.
דער עפּיזאָד האָט אין זיך זייער אַ סך פון דעם ספּעציפּישן אַדלערישן
חן און אַדלערישער כאַראַקטעריסטיק, אין דעם עפּיזאָד פיגורירט פּראָמינענט
מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער.

ווייסט איר אַלע, אַז אין די ערשטע פּאַר צענדליק יאָר פון מיינ טאַטנס
קאַריערע איז ער געווען אַן אַפּטער גאַסט אין לאַנדאָן. ער האָט זייער גוט
געקענט די „פּירמע“... ער האָט פון זיי אַ סך מאָל געהאַט זיין „ערלעך
אַפּקומעניש“... זייער געדעכעניש איז אים געלעגן טיף אין זיינע געדע-
רעם... דער עפּיזאָד האָט פּאַסירט שוין אין זיינע שפּעטע יאָרן. איך בין
כמעט ווי זיכער, אַז דאָס איז געווען איינער פון זיינע סאַמע לעצטע וויזיטן
קיין אייראָפּע. ער האָט געדאַרפּט גאַסטראָלירן אין לאַנדאָן אַפּאַר געצייל-
טע וואָכן.

דער פּאַרוואַלטער און אַ גאָר היפשער טייל פון דער טרופּע האָבן אים,
פּאַרשטייט זיך, אַפּגעוואַרט אויף דער באַרימטער וויקטאָריאַ באַן-סטאַנציע אין
לאַנדאָן. „די געברידער“ האָבן זיך ניט באַוויזן, וואו זיינען „די געברידער“?
זיי זאָלן דורכלאָזן אַזא געלעגנהייט! געשען איז אָבער דאָס פּאַלגנדע:

זיי האָבן הפּנים געוואַלט זיכער זיין, אַז זיי וועלן זיין די סאַמע ערשטע
אים צו באַגעגענען. האָבן זיי געפונען אַ וועג, ווי אזוי אַריינצוגיין אויף
דער פּלאַטפּאָרמע, וואו די באַן שטעלט זיך אָפּ. און ווי גאָר מיינ טאַטנס
פּרעכטיקער ווייסער קאַפּ האָט זיך באַוויזן ביי דער געעפנטער טיר פון
וואַגאָן, זיינען יאַשקע און העריס צו אים צוגעלאָפּן, מיט זיגרייכע פּנימער
און יאַשקע האָט אויף זיינע העכסטע אַקטיאַרישע טענער אויסגעשריען:
„זייט ווילקאַמען, גרויסער דזשעיקאַב פ. אַדלער!“ מיינ טאַטע האָט זיך אַזש
מיט ביידע הענט אַנגעכאַפּט ביים קאַפּ, זיינע גרויסע אויגן ברייט צעעפנט
קוקנדיק אויף זיי, פּרעגנדיק: „וואָס!! איר לעבט נאָך!!! אוי, וויי איז
מיר!!!“

אונזער ערשטער סעזאָן אין לאַנדאָן האָט קיין ספּעציעלע עפּיזאָדן
אַרום „די געברידער“ ניט געשאַפּן, וועלן מיר זיי אַפּלאָזן.

די טרופּע האָט זיך ביסלעכווייז איינגעשטעלט און איז אַריין אין דעם
נאַרמאַלן, רוטינעם גאַנג פון טעאַטער-אַרבעט. פאַר מיר, ווי אַן אַנפּאַנגערין,

איז, פארשטייט זיך, יעדע נייע פיעסע, יעדע נייע ראָלע, געווען אַ געשעעניש. בין איך געווען אויסער זיך פון דעם שטענדיקן פלוס פון נייע און נייע פיעסן. דער גאַנצער גאַרדין רעפערטואַר, די אַנדערע פיעסן פון אַמעריקע, — אַלץ איז אויפגעגעסן געוואָרן. איך האָב מיט באַוואונדערונג געקוקט אויף אונזער מאַרקאָוויטש, וועלכער האָט מיט אַזאַ לייכטקייט פאַבריצירט נייע פיעסן, כמעט אויפן פאַרלאַנג. דערמאָנט עס מיך, ווען איך האָב בייגעוואוינט אַ סצענע צווישן אים און אַ צושייער :

דאָס איז געווען נאָך אַ פאַרשעלונג פון זיינער אַ נייער מאַכערייקע. שטיי איך אַזוי אין דער „לאַבי“ פון פּאַויליאַן טעאַטער מיט מאַרקאָוויטש'ן. קומט צו צו אונז אַ מיטל-יאַריקער איד און ווענדט זיך צום דראַמאַטורג : „איר זייט דאָך דער מחבר מר. מאַרקאָוויטש ? איך האָב ליב צו זיין אַפּנהאַרציק. איך האָב אַלע מאָל הנאה פון אייערע פיעסן. אָבער היינט מוז איך אייך זאָגן, אַז אייער פיעסע איז מיר ניט געפּעלן. עפעס פעלט, ווי זאָגט מען עס, עס פעלט דאָרט די ראַזשינקע...“

מאַרקאָוויטש איז ניט נתפעל געוואָרן און רופט זיך אָפּ צום אידן :

„זאָגט מיר, וואָס איז אייגנטלעך אייער באַשעפטיקונג?“

„אַ, איך בין אַ שניידער.“

„איר ניט נייע מלבושים?“

„אָודאי!“

„איז שטעלט זיך פאַר, ווען איך, אַדער מיין ווייב, זאָלן ביי אייך באַ- שטעלן אַ זייער טייערן נייעם מלבוש און מיר זיינען גרייט באַצאָלן דעם פרייז וואָס איר פאַרלאַנגט. מיר באַשטייען אָבער, און מיר צווינגען אייך דעם מלבוש פאַרטיק צו מאַכן, זאָגן מיר, אין משך פון צוויי שעה. ווי וואָלט דער מלבוש אַרויסגעקומען?“

„איך וואָלט זיך אַזאַ זאָך ניט אונטערגענומען.“

„אי, די פאַר צענדלינק פונט?“

דער איד האָט זיך געפונען ווי אין עפעס אַ פאַרלעגנהייט. מען האָט ממש געקענט זען אויף זיין פנים ווי ער שלאָגט זיך מיט דער דעה, און ראַנגלט זיך מיט דעם גרויסן פּראָבלעם פון מקריב זיין די פאַר צענדליק פונט. אָבער ער ענטפערט מיט עקשנות :

„ניין, ניין! איך קען ניט אָננעמען... ס'עט ניט טויגן!“

„זייט איר אַ גליקלעכער מענטש. איר האָט געבראַכט אַ קרבן די פאַר צענדליק פונט. איך, אָבער, האָב ניט אַזאַ ברירה. ביי מיר האַנדלט זיך עס ניט אין מיינע עטלעכע פונט. אויף מיין באַשלוס הענגט אַמאָל אָפּ אַ וואָך פרנסה

פאר ארום צוויי צענדלינג משפחות. איך מוז מיין באשטעלונג דורכפירן. זייט מיר מוחל אויב אמאל געפעלט אייך ניט מיינע א פיעסע . . . ”
 דער איד האט דאס אלץ געכאפט און פארשטאנען, און מיט פרייד צעעפנט די אויגן, געדריקט מארקאוויטש'ס האנט:
 „א, מר. מארקאוויטש, איך דארף גאר אייך בעטן איר זאלט מיר מוחל זיין, איר פארדינט גרויס אנערקענונג. ס'איז גוט אזוי. טוט ווייטער וואס איר טוט. איר האט מיינע בעסטע ברכות“.

איך האב זינט דאן שטענדיק געהאט א טיפן מיטגעפיל פאר דירעקטארן און שוישפילער, וועמעס גורל האלט זיי לאנגע יארן אין פראווינץ שטעט, וואו זיי מוזן כמעט יעדע וואך האבן א נייע פיעסע, און איך האב קיינמאל ניט באשולדיקט זיי, ווען זיי האבן אויף א ניט ארענטלעכן וועג ארויס-געקראגן א פיעסע פון די הויפט-טעאטערס פון ניו יארק. פארשידנערליי מיטלען זיינען דערפונדן געווארן, ווי אזוי צו קאפירן א נייע פיעסע אן דעם וויסן פון אויטאר, אדער טעאטער-מענדזשער. און איך וויל זיך דא פאר אייך מודה זיין, אז איך אליין בין שולדיק אין אזא סארט גנבה.

דאס איז געווען עטלעכע יאר שפעטער פון דער צייט וואס איך באשרייב איצט. איך האב דאן געשפילט אין באַריס טאמאשעפסקי'ס פילם טעאטער, מיין צווייטן סעזאן אין ניו יארק אלס צילי אדלער. מ'האט דאמאלסט אויפ-געפירט ז. ליבינס, די פרעמדע קינדער, וואס האט געהאט א גרויסן דער-פאלג. די ביז גאר חנוודיקע, עכט-באצויבערנדיקע בעסי טאמאשעפסקי, וועלכע האט פארמאגט אזא פארשידנארטיק רייכן טאלאנט, סיי אין קאמישע, סיי אין טיף-דראמאטישע ראָלן, וועלכע זי האט אזוי מייסטערהאפט, אויף איר אייגנארטיקן אופן אַרויסגעבראַכט, האט אין „פרעמדע קינדער“ גע-שפילט די הויפט-ראָלע. איך האב געשפילט די צווייטע פרויען-ראָלע, איר אינגערע שוועסטער. איך האב אלעמאל, איבערהויפט אין יענע ערשטע יארן מיינע, פארמאגט אן אויסערגעוויינלעכן זכרון און אויך די פיאיאקייט זייער לייכט איבערצונעמען ניט נאר מיין אייגענע ראָלע, נאר כמעט די גאַנצע פיעסע. איז דערפאר מיר ניט שווער אָנגעקומען, ווען ס'פלעגט זיך מאַכן אין יענעם סעזאן, אז איך האב פלוצלונג געדארפט אַריינשפּרינגען, ווי מען זאָגט, אין די הויפט פרויען-ראָלן אין די פיעסן ביי טאמאשעפסקי'ן.

דאס איז געווען א פאר יאר נאך זיגמונד פיינמאן'ס טויט. מיין מאמע איז דאן אין לאַנדאָן געווען די הויפט שוישפילערין ווען זי האט מיר געלאָזט וויסן, אז עס פעלט איר פיעסן, איך זאל פראוון איר באַזאָרגן כאַטש מיט איינער. האב איך זיך דערמאָנט אין מיין ערשטן סעזאן אין לאַנדאָן, ווען איך האב בייגעוואוינט דעם געיעג נאך נייע און נייע פיעסן — איך האב געוואָלט

מיין מאמען העלפן, נאר וואו זיך וועגן דעם צו ווענדן האב איך בשום אופן ניט געוואוסט. ליביני'ס נייע פיעסע, „פרעמדע קינדער“, איז געווען זייער צוגעפאסט פארן לאַנדאָנער עולם, און בעסי טאַמאַשעפּסקי'ס ראָלע איז געווען ווי ספעציעל געשריבן פאַר מיין מאַמען.

עס קען מעגלעך זיין, אַז ווען איך וואָלט געבעטן באַריס טאַמאַשעפּסקי'ן, אַז ער זאָל מיר ערלויבן שיקן אַ קאַפּיע פון דעם שטיק צו דער מאַמען, וואָלט ער מיר ניט אָפּגעזאָגט — אפשר יאָ, און אפשר ניט. איך האָב אָבער געפּילט, אַז דאָס וואָלט געווען אַ צו שווערע פּאָדערונג, חוץ אַ סך קאַמפּליקאַציעס מיטן מחבר, ז. ליביני. אָבער מיין מאַמע דאַרף אַ פּיעסע... האָב איך זיך באַשלאָסן אויף אַ געוואָנטן שריט. אויך בין עטלעכע נעכט לאַנגע שעה'ן געזעסן און פון מיין זכרון די פּיעסע איבערגעשריבן און זי אַוועקגעשיקט דער מאַמען. איך האָב, פאַרשטייט זיך, איר געלאָזט וויסן אויף וועלכן אופן איך האָב די פּיעסע איבערגעשריבן.

ענדע סעזאָן האָב איך געקראָגן פון דער מאַמען אַ היפּשן „מאַני אַרדער“, איבערצוגעבן ז. ליביני'ען. אבי דער מחבר איז געווען באַפּרידיגט, האָב איך זיך ניט געפּילט שולדיק. איז אפשר כּדאי דאָ צו פאַרצייענען, אַז מיט אַ סעזאָן שפּעטער, אויף מיין טור מיט טאַמאַשעפּסקי'ן איבער איראַפּע, האָבן מיר אין פּאַויליאַן טעאַטער אויפּגעפירט „פרעמדע קינדער“. איך האָב געשפּילט די הויפּט-ראָלע. מיין מאַמע איז געזעסן אין טעאַטער. זי האָט שוין ביז דאָן די פּיעסע געשפּילט אַ סך מאל. נאָך דער פאַרשטעלונג איז די מאַמע אַריינגעקומען צו מיר אין גאַרדעראַב, מיך געקושט, און מיט פאַרוואונדערטע אויגן מיר געזאָגט: ציליקו, אין דעם טעקסט, וואָס דו האָסט מיר געשיקט, וואָס דו האָסט געשריבן פון דיין זכרון, האָט גיט געפּעלט קיין וואַרט, קיין רעפּליק פון קיינעם ראָלע“. האָט עס מיר הנאה געטאָן. און אויב איר, אַדער עמעצער אין דער פּראַפּעסיע, וועט עס מיר פאַררעכענען פאַר אַן אומרעכט, בין איך גרייט אויף אַ שטראַף.

אגב, אַרום דעם ענין פון גנב'נען פּיעסן, מוז איך אייך איבערגעבן אַ זייער טשיקאַוון אינצידענט, אין וועלכן עס פיגורירן די צוויי פּאַלגענדע צדדים: אויף דער גערעכטער זייט — מיין טאַטע — יעקב פ. אַדלער; אויף דער אומגערעכטער זייט — מיין צווייטער מאַן, יעקב קאַן. ניט מיין מאַן, ניט איך אַוודאי, האָבן דעמאָלסט געוואוסט, אַז ער קעמפט קעגן זיין צוקונפטיקן שווער.

דאָס איז געשען אין 1894. יעקב קאַן איז דאָן אַלט געווען אַרום זיבעצן יאָר. ווי אַן אָנפאַנגער, האָט ער געזוכט אַ וועג ווי אַזוי צו דערגיין צו דעם

פראפעסיאנאלן אידישן טעאטער. דער זייער טאלאנטירטער קאמיקער יעקב פּרענק און ער האָבן אַראָנזשירט אַ פּאַרשטעלונג אין יאָנקערס, אין אַ האַל, פאַר אַ זונטיק.

יעקב קאן האָט שוין ביז דאָן געוויון צוויי זאַכן: ערשטנס, זיין אַמביציע צו שפּילן הויפּט־ראָלן און, צווייטנס, זיין נאַטירלעכע נייגונג צו דער גע־שעפּטלעכער זייט פונם טעאטער. האָט ער אויסגעקליבן אויפצוטערעטן ביי יענער פּאַרשטעלונג אין דער הויפּט־ראָלע פון יעקב גאַרדינ'ס „דער אידישער גלח“, וועלכער איז דעמאָלסט געשפּילט געוואָרן מיט גרויס דערפאַלג פון מיין טאַטן, יעקב פ. אַדלער, אין ניו יאָרק.

וואו יעקב קאן האָט באַקומען אַ קאַפּיע פון דער פּיעסע, ווייס איך ניט. ער האָט אַרויסגעלאָזט גרויסע רעקלאַמען, אַז עס וועט געשפּילט ווערן דזשע־קאָב פ. אַדלער'ס גרעסטער דערפאַלג, „דער אידישער גלח“. אויף עפעס אַן אופן איז די רעקלאַמע דערגאַנגען צו מיין טאַטן. ער איז געוואָרן אויסער זיך; ווי וואָגן אינגלעך אויף אַזאַ אופן אויסנוצן זיין נאָמען און זיין פּיעסע?! ער וועט זיי אַנלערנען.

איז ער אַוועק, ראשית, אַרויסגעקראָגן אַ סאַמאַנס און אַוועקגעפאַרן יענעם זונטיק קיין יאָנקערס. באַשלאָסן, אַז אַזוי וועט ער די פּאַרשטעלונג זיכער אָפּשטעלן.

יעקב קאן האָט אָבער געוואוסט, אַז זונטיק איז קיין סאַמאַנס ניט גילטיק. ער האָט זיך אויך באַוואָרנט מיט אַ פאַרוואַלטער, אַז ער זאָל די פּאַרשטעלונג ניט שטערן. דער נאַאיווער אַדלער האָט דאָס אַלץ אויסגעפונען צו שפּעט. זיין סאַמאַנס איז ניט גילטיק און „דער מענעדזשער“ האָט אים פאַרויכערט, אַז ערשט מאָרגן, מאָנטיק, קען ער אים העלפן.

דאָ ווערט שוין שפּעט, און אַדלער האָט געמוזט זיין אין זיין טעאטער צו דער מאַטינע פּאַרשטעלונג. מיין טאַטע איז, נעבעך, געווען הילפלאַז און מיטן סאַמאַנס אין קעשענע האָט ער געמוזט פאַרלאָזן דעם „קאַמף־פּלאַץ“. ער האָט אַ היפשע צאָל יאָרן געהאַט פאַראיבל אויף יעקב קאָן, אָבער מיט דער צייט האָט ער זיך איבערגעבעטן.

יעקב קאָן האָט אַ סך יאָרן געשפּילט מיט מיין טאַטן, און אין די שפּע־טערדיקע יאָרן געווען אויך זיין געשעפּט־פירער אויף די טורן איבער דער פּראָווינץ, נאָכן סעוואָן. מיין טאַטע האָט צו אים געהאַט דעם פּולסטן צוטרוי און אים שטאַרק אָפּגעשאַצט פאַר זיין אומבאַגרעניצטער ליבע און איבער־געגעבנקייט צו אידיש טעאטער. איך האָב אַ היפשע צאָל בריוו פון אַדלער'ן צו קאָנען, אין וועלכע ער דריקט אויס זיין אַנערקענונג צו אים.

די ערשטע פיעסע יענעם סעזאן אין לאַנדאָן איז פאַר מיר געווען אינ-גאַנצן פרעמד, אינגאַנצן ניי. כ'האַב זי קיינמאָל פריער ניט געזען, און מיר דוכט זיך אפילו ניט געהערט פון איר. דאָס איז געווען די וועלט-באַרימטע ראַמאַנטישע טראַגעדיע „דעבאַראַ“, פון דר. בן-ציון מאָזענטאַל. די דאָזיקע טראַגעדיע איז אויף דער וועלט-בינע געווען פאַררעכנט אין איין ריי מיט אַזעלכע וועלט-באַרימטע דראַמעס ווי „קאַמעליען דאַמע“, „מאַריאַ סטואַרט“, „מעדעאַ“ און אַנדערע פון דעם סאַרט.

אַלע וועלט-באַרימטע דראַמאַטישע שווישפילערניס פון לעצטן יאָרהונ-דערט האָבן עס געהאַלטן פאַר זייער גרעסטער אַמביציע צו שפילן די טראַגישע ליבעס-ראַלע, דעבאַראַ. דער אידישער מאַטיוו, וואָס איז דער הויפט-אינהאַלט פון דער דראַמע, האָט אַדי פיעסע געמאַכט זייער צוגענגלעך פאַרן אידישן עולם און גערייצט מיין מאַמעס אַמביציע אין דער ראַלע זיך צו ווייזן.

אין דער פיעסע, איז די העלדין, דעבאַראַ, אַ אידישע טאַכטער פון אונגאַרן, אין דער צייט פון גרויסע אידישע פאַרפאַלגונגען. אַ גרופע אידן, צווישן זיי די שיינע, יונגע דעבאַראַ, ראַטעוועט זיך פון די פאַגראַמען, גייט אַריבער די גרענעץ קיין בעהמען, און באַהאַלט זיך אין אַ וואַלד ניט ווייט פון אַ דאָרף. מיט איר פּרעכטיקן אויסזען, איז דעבאַראַ די וועלכע געפינט וועגן און מיטלען, ווי אַזוי צו קריגן שפייז פאַר אירע מיטליידנדיקע. אין דאָרף דערזעט איר דער זון פון דעם פרומען קריסטלעכן דאָרפס-ריכטער, אַ פיינער, איידעלער יונגערמאַן, יוזעף. זי דערציילט אים, וואָס זי און די אַלע אַנטלאַפּענע אידן מיט איר האָבן איבערגעלעבט אין אונגאַרן און אין וועלכער לאַגע זיי געפינען זיך איצט. דער איידעלער יוזעף ווערט זייער גערירט. ער העלפט איר קריגן שפייז, קליידער און מעדיצינישע הילף.

דאָרף איך אייך שוין ניט דערציילן, אַז צווישן זיי אַנטוויקלט זיך אַ גרויסע ליבע, וועלכע פאַרכאַפט זיי ביידן. אין די יונגע פאַרליבטע הערצער פאַרשווינדט דער אייביק מורא'דיקער אַפּגרונט צווישן איד און קריסט. זיי חלומ'ען פון אַ גליקלעכער צוקונפט צוזאַמען. אָבער ניט אַזוי איז זייער גורל אָנגעצייכנט. עס צעפלאַקערט זיך אַרום זיי דער שטענדיקער קאַמף פון קריסט און איד. דער יונגער יוזעף פאַלט אַ קרבן פון אינטריגעס און מסירות. ער ווערט געצוואונגען צו פאַרשטויסן דעבאַראַ'ן.

די אַנטווישונג ברענגט איר אין אַ צעמישטן צושטאַנד. זי וואַנדערט אַרום ניט וויסנדיק וואוהין זי גייט. און אַט געפינט זי זיך אין אַ לבנה'דיקער נאַכט לעבן קלויסטער פון דאָרף פּונקט ווען דאָרט קומט פאַר אַ חתונה-צערעמאָניע. זי הערט די טענער פון אַרגל, דאָס בענטשט מען צוויי גליק-לעכע הערצער, און אירע ליפן מורמלען אַ ברכה פאַר דעם נייעם גליקלעכן

פאַר. זי דערנענטערט זיך צום פענסטער פון קלויסטער; זי וויל כאַטש הנאה האָבן צוועענדיק דאָס גליק פון אַנדערע, און זי דערזעט, אַז איר יוזעף איז דער חתן, און די חתונה צערעמאָניע איז צווישן אים און אַננא, וועלכע איז זייט זיינע קינדער-יאָרן געווען פאַררעכנט אַלס זיין כלה . . . איר אַנטוישונג דערגרייכט די העכסטע שטופע.

ביז היינט שטייט מיר פאַר די אויגן איר וואונדערלעכע געשטאַלט ווען זי באַווייזט זיך אין שיינ פון דער לבנה — מיין מאַמעס פּרעכטיקע קופּער-רויטע לאַנגע האָר, צעוואָרפן איבערן העל-גרויען כאַלאַט, איר זיסער אומ-שולדיקער פנים, אירע זוכנדיקע אויגן, געווענדט צום הימל, שרייען אָן ווערטער, דער אייביקן פאַרוואַס" . . .

ווען איך דערמאָן זיך איצט איר שפילן אין דער סצענע, פיל איך אין זיך די גרויסע איבערצייגונג, אַז אין דער ראַלע פון דעבאָראַ האַט מיין מאַמע אויסגעשפילט איר אומבאַרענעצטע ליבע און שרעקלעכע אַנטוישונג. אפשר האַט זי עס אַליין ניט געמיינט, און איך נעם זיך ניט אונטער צו פאַרטייטשן אין וואָס איך האָב עס דערזען. אָבער איך בין טיף איבערצייגט, אַז אין יענע גרויסע סצענעס אירע פון טיפער ליבע און שרעקלעכער אַנטוישונג, האַט זי אויסגעשפילט איר אייגענע צעווייטיקטע נשמה . . . איך בין דערפאַר גאַרנישט איבערראַשט, וואָס די ענגלישע פּרעסע אין לאַנדאָן האַט זי אַזוי באַוואונדערט אין דער ראַלע און זי באַטיטלט „די אידישע עלענאַראַ דוזע“ . . . אגב, דערמאָן איך זיך, אַז זייער אַפט אין איר לעצטער קראַנקייט פלעגט זי אין שלאַפּלאַזע נעכט מורמלען און איבער-חזר'ן אירע גרויסע מאַנאַלאַגן פון ליבע און אַנטוישונג פון „דעבאָראַ“ . . .

דער אידישער עולם אין לאַנדאָן האַט זי זינט יענער ראַלע ממש פאַר-געטערט. און איך געדענק סצענעס ווען זי איז פון טעאַטער געגאַנגען אַהיים, איז זי באַגלייט געוואָרן ניט פון צענדליקער נאָר ממש פון הונדערטער טעאַ-טער-גייער — אַ גאַנצע פּראַצעסיע . . . זיי האָבן זי ניט געוואַלט פאַרלאָזן אפילו ווען זי איז שוין אַריין צו זיך אין הויז. זיי זיינען געשטאַנען פאַר איר הויז און געשריען: „לעבן זאָל אונזער דיינע“.

דער לאַנדאָנער „באבי“ (פּאָליציימאַן) איז אַריין אין שטוב און זיך גע-בעטן ביי דער מאַמען, זי זאל דורכן פענסטער אַפּעלירן צום עולם, זיי זאָלן זיך צעגיין . . . ער קען עס ביי זיי ניט פועל'ן . . .

טראַכט איך איצט וועגן מיין געשפרעך מיט מיין מאַמען ביי מיר אינדער-היים, וואָס איך האָב איבערגעגעבן אין דעם ערשטן קאַפיטל פון מייע באַשרייבונגען, און איך זע קלאָר ווי דער טאַג, אַז מיין מאַמעס גרויסע ליבע צו מיין טאָטן האַט אין דער אמת'ן קיינמאַל ניט אויפגעהערט. איך פאַרשטיי

ערשט איצט, אז אויך מיין טאטע האָט קיינמאָל ניט אויפגעהערט ליב צו האָבן זיין „דיינע“ . . . ווערט מיר ערשט קלאָר, סיי זיין פּלוצלינגדיקער קומען צו דער שיף זיך געזעגענען כלומר'שט מיט מיר, סיי זיין פאַרברענגען מיט דער מאַמען די גאַנצע צייט פון זיין וויזיט אויף דער שיף. . . זיינע פאַר-וויינטע אויגן . . . איך דערמאָן דאָ די סצענע וואָס איך האָב באַשריבן אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל, ווען מיין מאַמע, מיין שוועסטער לילי און איך האָבן זיך געזעצט אויף דער שיף פאַר אונזער נסיעה קיין לאַנדאָן צום סעזאָן וואָס איך באַשרייב איצט. אין אַ סך פון זיינע ברייף צו מיין מאַמען און מיר האָט ער אינצוווישן די שורות, מער ווי אין די ווערטער, אויסגעדריקט זיין אייביקע ליבע צו איר. דער איצטיקער פּאַטאַסטאַט קען דינען ווי אַ ביישפּיל. אויב איר פאַרשטייט „צווישן-שורות“ שפּראַך, וועט איר, אזוי ווי איך, דאָס קענען אַרויסלייענען.

אין דער פּיעסע „דעבאָראַ“ האָב איך געשפּילט די ראַלע פון אַננא, וואָס האָט חתונה מיט דעבאָראַ'ס געליבטן יוזעף . . . איז דאָ כדאי צו פאַרציכנען, אז ס'זיינען מיר זייער גוט צונויץ געקומען אין מיין ווייטערדיקער קאַריערע די איבערלעבונגען אין יענער ראַלע מיינער, מיין ערשטע ראַלע ווי אַן אַקט-ריסע אין אַ טרופּע. איך געדענק זייער קלאָר, ווי ביי דער ערשטער פאַר-שטעלונג האָב איך זיך פאַרלוירן אין מיין באַוואונדערונג פון מיין מאַמעס שפּילן און אין מיין גערייטקייט פון מיין מאַמעס דעבאָראַ-טראַגעדיע. איך האָב דערפּילט דאָן, אַז אַ שוישפּילערין דאַרף זיך ניט אזוי פאַרלוירן — אַ שוישפּיל-לערין טאָר זיך ניט לאָזן פאַרטראַגן פון סענטימענטן פאַר אַן אַנדער ראַלע אין דער פּיעסע און פון באַוואונדערונג פון אַן אַנדער שוישפּילערס טאַלאַנט. קומט מיר אויפן זינען אַ ראַלע, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו שפּילן עטלעכע יאָר שפּעטער מיט דעם געניאַלן שוישפּילער רודאָלף שילדקרויט. דאָס איז געווען אין טאַמאַשעפּסקי'ס פּיפּלס טעאַטער אין ליביני'ס אַ פּיעסע, „דער געדאַנקען לייענער“. די אומשטענדן פון מיין שפּילן מיט שילדקרויט'ן זיינען פאַרבונדן מיט אַ גאָר וויכטיקער ווענדונג אין מיין יונגער קאַריערע. מיר וועט נאָך אויסקומען איבערצוגעבן אַ סך איינצלהייטן און מערקווירדיקע עפּיזאָדן צווישן מיר און דעם גרויסן רודאָלף שילדקרויט. דאָ בין איך אויסן אייך בלוז צו באַווייזן, ווי וויכטיק עס איז דאָס וואָס איך האָב געלערנט פון יענעם ערשטן סעזאָן, ספּעציעל פון יענער ערשטער ראַלע מיינער.

אין דער ראַלע פון „געדאַנקען לייענער“ האָט שילדקרויט סצענעס, וואו ער האָט געלעגנהייט צו באַווייזן זיין רייכע פאַרשידנאַרטיקן טאַלאַנט. און כאַטש איך האָב מיט שילדקרויט'ן עטלעכע מאָל געשפּילט, האָט ער מיך ממש געפלעפט מיט נייע און אַלץ נייערע אויסדרוקן פון גרויסן שוישפּילערישן

TELEPHONE, BOWERY 478

JACOB P. ADLER'S PEOPLE'S THEATRE

ADLER & EDELSTEIN, INC.

JOSEPH EDELSTEIN, Gen'l. Mgr.
ABE ADLER, Mgr.

201 BOWERY

New York

191

פריינד!

זען. דיא געזעלס זי פרויזן און
די גוט א פרויזן פון צום און ווי
זי זאל קען מווייניג און זען

אויב זען שטראן, דיא און און
צום פערטן א פליג און און
און און און און און און

און און

און און און און און און
און און און און און און
און און און און און און

און און און און און און

און און און און און און

און און און און און און

און און און און און און

און און און און און און

און און און און און און

טאלאנט. געדענק איך, ווי שטייענדיק אויף דער בינע, האָב איך זיך מער ווי איינמאָל געפונען ביי דער סאַמע גרענעץ פון פּאַרלויִרנִקייט פון דער ראָלע מיינער און באַוואַנדערונג פאַר שילדקרויט'ס געניאַלן טאלאַנט. און איך האָב זיך געכאַפּט זאָגנדיק צו זיך אַליין: „מען טאָר ניט! דאַרפסט אין זינען האָבן דיין אייגענע ראָלע!“ דאָס האָט מיר געהאַלפּן...

איז כדאי צו פאַרצייכנען אַ טשיקאַוון עפיזאָד, וואָס האָט פאַסירט ביי איינעם פון די לעצטע פּראָבען פון „געדאַנקען ליינער“. ליבין איז צו יענער פּראָבע געקומען אַביסל אַ פאַרקילטער. זיצנדיק ביי דער פּראָבע האָט ער זיך באַקלאַגט פאַר טאַמאַשעפּסקי'ן, אַז ער פילט זיך עפעס ניט מיט אַלעמען... האָט אים טאַמאַשעפּסקי געפרעגט: „אַפּשר ווילט איר זיך צולייגן ביי מיר אין גאַרדעראַב? איך האָב דאָרט אַ זייער פיינע קושעטקע, איך וועל אַיך צודעקן מיט מיינ פּעליץ“... ליבין האָט זיך ווי אַנגעכאַפּט און זיך געלאָזט גיין אין טאַמאַשעפּסקי'ס גאַרדעראַבע... טאַמאַשעפּסקי האָט אים אַפּגע־שטעלט:

„וואָרט אַ ווילע מר. ליבין, איידער איר גייט, מיינ איך, אַז איר דאַרפט דאָס וויסן: ביי די לעצטע פּראָבען פון „בן־עמי“, האָט אברהם גאַלדפּאַדען, זיך דערפילט ניט מיט אַלעמען. האָב איך אים אוועקגעלייגט אויף דער קו־שעטקע און אים גוט צוגעדעקט מיט מיינ פּעליץ. ליגנדיק אויף מיינ קושעטקע האָט ער זיך דערפילט אַ סך בעסער; אין אַ פאַר טעג אַרום איז ער גע־שטאַרבן... ביי איינער פון די פאַרשטעלונגען פון גאַרדינ'ס לעצטער פּיעסע, „דעמענטיאַ אַמעריקאַנאַ“, איז יעקב גאַרדין אַריינגעקומען צו מיר אין גאַר־דעראַבע זייער אַ בלאַסער, זיין גאַנצער קערפּער האָט געפיבערט... ער האָט זיך אוועקגעלייגט אויף דער זעלבער קושעטקע און געזאָגט: טאַמאַשעפּ־סקי, איך פיל ניט גוט... עס פיבערט מיך, מיר ווערט קאַלט און הייס... איך וויל דאָ ביי איך אַביסל ליגן — אפּשר וועט מיר בעסער ווערן“...

„אָוודאי... איך וועל אַיך איינדעקן מיט מיינ פּעליץ“... איך האָב אים גוט איינגעדעקט. „אַפּשר אַ גלאַז טיי מיט ראָם? ... און איך וועל אויסלעשן די עלעקטריק און איר וועט אַיך דאָ גאַנץ רואיק ליגן... נאָך דעם דריטן אַקט וועל איך אַיך אויפוועקן!... איך האָב מיט אברהם גאַלדפּאַדען אויך געטאַן דאָס זעלבע...“ יעקב גאַרדין איז אויפגעשפרונגען און, צוואוואַרפּ־דיק מיר עטלעכע רוסישע מי־שברכ'ס, איז ער אַנטלאָפּן... עטלעכע טעג שפעטער איז יעקב גאַרדין געשטאַרבן... איצט, אויב איר ווילט, מר. ליבין, קענט איר זיך לייגן ביי מיר אין גאַרדעראַב אויף דער קושעטקע און זיך צודעקן מיט מיינ פּעליץ...“

ליבין האָט זיך צעלאַכט, מיט זיין דריבנינקן געלעכטער, און געזאָגט:

„א שיינעם דאנק אייך, מר. טאמאשעפסקי; איך וועל זיך שוין בעסער באגיין אן אייער קושעטקע; און אייער פעלץ בין איך אייך אויך מוחל... זייט מיר געזונט, איך לויף אהיים...“

ליבין האט געלעבט נאך וואסערע פינף-זעקס-און-פערציק יאר נאך יענעם עפיזאד... ער איז געשטארבן אין דער היים פאר עלטערע מיטגלידער פון ארבעטער-רינג, אין יאר 1955.

אין דער קורצער צייט פון עפעס מער ווי צוויי חדשים, האבן מיר אין

פאוויליאן טעאטער אין לאַנדאָן, אויפגעפירט, אַ חוץ די מערסטע פיעסן פון דעם גארדין רעפערטואַר און גאַר אַ היפשע צאָל פיעסן פון פאַרשידנאַרטיקן אַלטן אידישן רעפערטואַר, אויך עטלעכע פון פאַפּאַ פיינמאַנ'ס דערפאַלגרייכע אַלטע פיעסן. עס איז געווען אַ שווערע אַנגעשטרענגטע אַרבעט פאַר אַלע אין דער טרופע. דאָס האָט געמיינט לאַנגע פּראָבן יעדן טאַג, שווערע פאַרשטעלונגען יעדן אָונט, און אין צווישן-צייט שטודירן, חזר'ן און דערגרונטעווען נייע ראָלן.

שווערער פון אַלעמען איז די אַרבעט געפאַלן אויף דער מאַמען, וועלכע האָט אין די אַלע פיעסן געשפּילט די הויפט-ראָלן, אמת, זי איז אין די מערסטע פאַלן געווען אַ געשפּילטע, אַבער בלויז דאָס שפּילן זעקס אָדער זיבן ראָלן אַ וואָך אין פאַרשידענע פיעסן, איז אַ גוואַלדיקע אַנשטרענגונג, בפרט פאַר אַ שוישפּילערין, ווי די מאַמע איז געווען. זי האָט פאַר יעדער פאַרשטעלונג איבערגעלעבט אין אַ גרויסער מאַס דעם נערוועזן ציטער פון אַן ערשטער פאַרשטעלונג. אַט-די מעלה, אָדער חסרון, האָב איך פולשטענדיק גע'ירשנ'ט פון מיין מאַמען, איך האָב די ירושה געטריי געטראָגן די אַלע יאָרן פון מיין קאַריערע.

יענע ערשטע וואָכן אין לאַנדאָן האָבן זיך טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון צוליב עטלעכע טעמים. ערשטנס, די שווערע אַרבעט, פאַר מיר איז יעדע ראָלע געווען ניי, און דאָס זיינען געווען ניט אַבי-וואָסערע ראָלן, דאָס זיינען כמעט שטענדיק געווען די צווייטע פרויען-ראָלן פון דער פיעסע. פאַר אַן אַנפאַנגערין איז עס ניט קיין געוויינלעכע דערשיינונג. אוודאי קען איך ניט פאַרקוקן דעם פאַקט, אַז דאָס האָב איך געהאַט אַזאַ אויסערגעוויינלעכע געלעגנהייט, בלויז דערפאַר וואָס מיינע טאַטע-מאַמע זיינען געווען די באַלע-באַטים. זייער ווייניק יונגע שוישפּילעריןס האָבן די זכיה אין זייערע אַנפאַנג-יאָרן צו קריגן צוגעטיילט אַזעלכע ראָלן, קען מען עס צושרייבן צו דער

פאַרטייאַשיקייט פון מיינע עלטערן. פאַר מיר אָבער איז צו דער שווערער אַרבעט פון שטודירן און שפּילן אַזוי פּיל נייע און וויכטיקע ראָלן אויך צוגעקומען די גרויסע אַחריות, די אַמביציע צו באַרעכטיקן דעם צוטרוי, וואָס מיינע פאַרטייאַשישטע טאַטע-מאַמע האָבן צו מיר געהאַט.

אַז מייך שווערע אַרבעט האָט זיך געלוינט, וועל איך פאַר אייך ציטירן פון אַן אויסשניט פון דעם „פאַרווערטס“ מיט אַ פאַר יאָר שפּעטער. שרייבט מען אויף דער טעאַטער-זייט — „וואָס וועט זיין מיט צילי פיינמאן-אַדלער? זי איז געשטעלט געוואָרן אויף אַ פּראָבע אויב זי באַזיצט טאַלאַנט און קען שפּילן אויף דער בינע. זי האָט די פּראָבע נאָך מער ווי אויסגעהאַלטן. זי האָט די טעאַטער באַזוכער איינפאַך באַצויבערט מיט איר טאַלאַנטפולן שפּילן, אַזוי גוט ווי מיט איר יוגנטלעכן חן. אַז זי איז אַ טאַלאַנטפולע שווישפּילערין, האָט מען נאָך פּריער געוואוסט צוליב דעם דערפאַלג וואָס זי האָט געהאַט אין לאַנדאָן אין גאַרדינ'ס פּיעסן, און אין אַנדערע ראָלן, וועלכע זי האָט פאַרטרעפּלעך דורכגעפירט, און דאָך האָט זי קיין מענעדזשער גיט אַנגאַ-זשירט... עס זיינען פאַראַן אַ פאַר טעאַטערס וואָס וועלן צוליב „פּאָליטיקס“ די דאָזיקע שווישפּילערין גיט „צולאָזן צום פּסוק“.

ווי איר זעט, האָט מייך שווערע אַרבעט יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן זיך אָפּגערופּן אין יאָר 1911 אַזש אין ניו יאָרק. איך וויל אייך אויך פאַרזיכערן, אַז אין מייך קאַריערע און מייך שפּילן האָט מיר יענער סעזאָן אין לאַנדאָן גאַר, גאַר פּיל געהאַלפּן.

וויל איך זיך דאָ אָפּשטעלן בלויז אויף איין ראָלע מיינער, וואָס איך האָב אין יענע ערשטע וואָכן געשפּילט, טאַקע אַ גאַרדין ראָלע. עס זעט אויס, אַז מייך ערשטע ראָלע אין אַ גאַרדין פּיעסע, איך מייך דאָ די קינדער-ראָלע אין „מירעלע אַפּרת“, וואָס איך האָב באַשריבן אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל, האָט מיך עפּעס ווי פאַראייניקט מיט דער משפּחה פון דער פּיעסע. די ראָלע וועגן וועלכער איך גיי אייך איצט דערציילן, איז מייך צווייטע ראָלע וואָס איך האָב אין דער פּיעסע געשפּילט, די ראָל פון שיינדעלע, די מאַמע פון דער קינדער-ראָלע. קען זיין, אַז דערפאַר ציט עס מיך אַזוי צו ריידן וועגן מייך ראָלע, שיינדעלע, פון ערשטן בליק איז זי גיט מער ווי אַ ראָלע פון דער אַנגענומענער „שלעכטער שוור“. אירע שלעכטע האַנדלונגען ווערן אָפט אַקצענטירט און געוויסער מאָסן איבערטריבן, כדי אַרויסצורופּן ביזע געפּילן צו איר, און נאָך מער, כדי צו דערוועקן מער רחמנות און מיטגעפּיל צו מירעלע אַפּרת.

אָבער ווען מ'פאַרטיפּט זיך אין דער ראָלע, זוכט מען ענטפּערס אויף רייד און האַנדלונגען, וויל מען דערגרונטעווען אַלע „פאַרוואָסן און פאַרווענען“. אַז אַט-די פאַרטיפּונגען קען מען די ראָל גיט שפּילן ווי ס'באַדאַרף צו זיין,

קען מען דעם כאַראַקטער ניט אַרויסברענגען... מען דערזעט דאָן ערשט, אַז די ראָלע פֿון שיינדעלע איז גאַרניט אַזוי אויבנאָויפֿיק, אַז זי האָט אַ זייער קאָמפּליצירטן כאַראַקטער. זי איז ניט גלאַט אַ „שלעכטע שנוור“; זי ליידיט פֿון דעם וואָס מיר רופן אָן אַ מינדערוויכטיקייט קאָמפּלעקס. מיט דעם קאָמפּלעקס אירן קעמפט זי מיט ציין און נעגל קעגן דעם איבערוויכטיקייט (סופּעריאָריטי) קאָמפּלעקס, וואָס איר שוויגער, מירעלע אפּרת, באַזיצט אין גאָר אַ היפּשער מאָס.

מיט איר זייער באַגרענעצטער אינטעליגענץ איז שיינדעלע הילפּלאָז אין איר קאָמף קעגן איר גרויסער שוויגער, מיט אירע אַדיוטאַנטן, וועלכע דינען איר געטריי און שאַפֿן אַרום איר כמעט אַ קעניגליכע אַטמאָספּערע. ווערט זי פּאַרלוירן אין אירע קאָמפּס-מיטלען און זיי דריקן זיך אויס אין נאַרישע שלעכטסקייטן, אין זייער פּרימיטיווע יאָכנעשע טענות. איין פּראָזע, כמעט ביים שלוש פּיעסע וואָס עס זאָגט מירעלע אפּרת, האָט פאַר מיר ווי געעפּנט אַ טיר צו שיינדעלע'ס קאָמפּליצירטן כאַראַקטער. מירעלע זאָגט: „איך וועל זאָגן דעם אמת, שיינדל, מער פֿון אַלע האָסטו מיר היינט מיין האַרץ צע-בראַכן“.

דאָס האָט געעגבערט מיין מוח: פאַרוואָס האָט מירעלע אַזוי געפּילט? עס האָט צו איר גערעדט און ביי איר זיך געבעטן איר זון יאָסעלע, וועלכן, ווי זי דריקט זיך אויס, זי האָט ליב מער ווי איר לעבן, עס האָט פאַר איר גערעדט און געוויינט, איר אייניקל שלמה'לע, אַ נאָמען נאָך איר מאָן, גערעדט קלוגע קינדערשע און האַרציקע רייד. עס האָבן זיך ביי איר געבעטן אירע געטרייע לעבנס-פּריינט שלמון און מחלה. און דאָך גיט זי צו, אַז מער פֿון אַלעמען האָבן איר האַרץ צעבראַכן די געבעט-רייד פֿון שיינדעלע'ן.

האָב איך זיך גענומען גריבלען אין יענער סצענע פֿון לעצטן אַקט, ווען שיינדעלע קומט זי איבערבעטן, זאָגט שיינדעלע, צווישן אַנדערעס:

„עס קען זיין, אַז איך האָב טאַקע אַ שלעכטן כאַראַקטער, אָבער פאַרגעסט ניט, אפּילו אַזעלכע קינדער וואָס זיינען דערצויגן געוואָרן ביי אַ מאַמע ווי מירעלע אפּרת, זיינען אויך ניט אי-אי-אי. און מיין מאַמע איז ניט מער ווי חנה'דבורה, און אויסגעוואַקסן בין איך אין נחומ'צ'ס הויז...“ ווייטער זאָגט זי: — „איר מיינט, איך האָב אייך אומיסטן געוואַלט שלעכטס טאָן. איך האָב אייך און אייער פּריינט אומיסטן געטאָן אויף צו-להכעיס, ווייל איך האָב געפּילט אַז איר רעכנט מיך זייער נידעריק, און קוקט אויף מיר ווי אויף גאַרניט...“

איז שיינדעלע ניט אינטעליגענט גענוג צו קענען פאַרשטיין איר „אינ-“

פיריאָריטי קאָמפּלעקס", אָבער ער שרייט אַרויס פון איר יעדן ריר און קער. פאַר מיר איז דאָס געווען דער שליסל צו דער ראַלע. איך האָב דערפאַר אפשר אינגאַנצן אַנדערש געשפּילט. אַזוי, למשל, האָב איך טאַקע אין יענער סצענע, פון וועלכער איך האָב אויבן ציטירט, גאַנץ אַנדערש באַטאַנט שיינ־דעלע'ס ערשטע רייד צו מירעלע'ן, ווען זי קומט זי איבערבעטן. זי זאָגט: „שוויגער, כ'האַב צען יאָר מיט אייך ניט גערעדט. איך האָב אייך אפילו ניט געזען פון דער נאַענט, און איצט בין איך געקומען. ווען דאָס זאָל זיך האַנדלען פון מיר, מעגט איר מיר גלויבן, איך זאָל אפילו וויסן אַז איך שטאַרב, וואָלט איך קיינעם אין דער וועלט ניט געגאַנגען בעטן. קיינעם גיט. מיינע שונאים זאָלן עס ניט דערלעבן...“

בעטן זיך די רייד געזאָגט צו ווערן מיט טראַציקייט, מיט נאַרישן און פּוסטן שטאַלץ. עס באַרעכטיקט מירעלע'ס ענטפּער: „מ... מ... מ... דער אַלטער נוסח דיינער, וועלכן איך האָב שוין אַזאַ צייט ניט געהערט“. דערויף ענטפּערט שיינדעלע:

„עס איז אָבער יאָסעלע... ער האָט גרויסע יסורים, האַרצווייטיק — ער איז אויס מענטש. איך וויל ניט ער זאָל מיינען, אַז איך אַליין בין שולדיק...“

אַט־די אויסטייטשונג שיינדעלע'ס, האָט מיך געבראַכט דערצו, אַז איך זאָל די פּריערדיקע רייד אירע ניט זאָגן מיט טראַציקייט און שטאַלצקייט, גאָר מיט אַ צעבראַכן, פאַרשטיקט קול, ווי איינע וואָס עפנט אויף איר האַרץ און ווייזט איר שוואַכקייט, מיט וועלכער זי שעמט זיך און פאַר וועלכער זי ליידט. איך האָב, געטריי צו מיין צוזאָג צו יעקב גאַרדין, קיין זילבע, קיין אות אין דער ראַלע ניט פאַרביטן. אָבער מיט די טענער מיינע און מיט דעם אופן פון מיין האַלטונג, האָב איך די ראַלע אַנדערש אַרויסגעבראַכט.

בין איך ניט אויסן, חלילה, זיך צו באַרימען מיט דעם וואָס איך גיי איצטער זאָגן. ווען איך האָב געענדיקט די אויבן־דערמאַנטע סצענע, פּלעג איך אָפּגיין מיט אַן אַפּלאָוז, וויפּיל מאָל איך האָב די פּיעסע געזען פּריער, האָט דאָס ניט פּאַסירט. דאָס האָט מיר געגעבן מוט און באַפּרידיקונג — מיר איז געלונגען איבערצוגעבן דעם עולם מיין אויסטייטשונג פון שיינדע־לע... דאָס האָט מיך אויך איבערצייגט, אַז דאָס זוכן און דערגרונטעווען אַ ראַלע איז פאַר אַ שוישפּילער אַ גרויסע דערגרייכונג און ווערט אָפט אָפּגעשאַצט.

מיר וועט נאָך אויסקומען מיט אייך זיך דורכצוריידן וועגן דער ראַלע פון מירעלע אפּרת, וואָס איך האָב מיט יאָרן שפּעטער געשפּילט.

דערפון קענט איר זען, אַז שאַפּן אַ גרויסע צאָל נייע ראַלן, ווי מיר איז

אויסגעקומען אין די ערשטע פאָר חדשים אין יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן, איז פאָר מיר געווען זייער אַ שווערע און אַנגעשטרענגטע אַרבעט. פאַפּאָ פיינמאַן האָט ניט געקענט גלייכגילטיק צווען ווי עס פאַלט שווער די אַרבעט אויף מיין מאַמען און אויף מיר. ער האָט געזוכט אַ פרימאַדאַנע, מיט וועלכער ער זאָל צו זיין צופרידנקייט קענען אויפפירן די גאַלדפאַדן און אַנדערע אַפערעטעס וואָס ער האָט געהאַט אין זיין טעאַטער־באַגאַוש.

ער האָט פון זיינע גאַסטראָלן אין לעמבערג גוט געדענקט די דאָן נאָך גאָר יונגע און וואונדער־שיינע באַגאַבטע פרימאַדאַנע, רעגינאַ צוקערבערג, און אים איז געלונגען צו ברענגען אין פאָויליאָן טעאַטער פון לעמבערג רעגינאַ און זיגמונד צוקערבערג. אַזוי ווי פיינמאַן האָט ליב געהאַט צו טאָן זאכן מיט דער ברייטער האַנט, האָט ער מיט זיי אויך אַראַפּגעבראַכט נאָך צוויי אַפערעטן־פאַרלעך, מאַרק שילינג, אַ באַרימטער קאָמיקער, און זיין פרוי, רוזשע בריי, אַ זייער פעאַיקע סוברעטיין, ווי אויך אַדאַלף מעלצער און זיין פרוי אַנזשע בריי.

אָודאי האָט דאָס באַרייכערן אונזער טרופע מיט אַזוי פיל מענטשן אַ סך פאַרגרעסערט די הוצאות פון טעאַטער. דאָס האָט אָבער געגעבן אַ מעגלעכקייט מיין מאַמען אַפּצוכאַפּן דעם אָטעם. און אויך מיר האָט עס היפּשלעך פאַרלייכטערט. דאָס האָט אים אויך געגעבן די מעגלעכקייט צו קענען אויף אַ ברייטן פאַרנעם אויפפירן אַ רייע באַרימטע אַפער־רעטן, אין וועלכע רעגינאַ צוקערבערג האָט זיך געקענט ווייזן פאַרן לאַנדאָנער עולם.

געדענקט זיך מיר אַ טשיקאַווע זאך פון גאַלדפאַדנ'ס, „שולמית“ ביי אונז אין טעאַטער צו יענער צייט. ווייסן אַלע, אַז אין די ערשטע יאָרן פון אידישן טעאַטער פלעגן צוליב מאַנגל אין פרויען פּערסאָנאַל, אַ סך פרויען־ראָלן געשפילט ווערן פון מענער שוישפילער. פאַפּאָ פיינמאַן האָט באַוווּן דאָס פאַרקערטע. איך האָב אייך שוין דערציילט, אַז אין אונזער טרופע יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן איז געווען די פרימאַדאַנע פּרידע זיבל. אַחוץ איר שטאַרקע שטימע האָט זי פאַרמאַגט אַ ריזיקע פיגור. איז פיינמאַנען אַיינגעפאַלן ווי־אַזוי דער צאַרטער צוקערבערג אַלס שולמית, צו לאָזן דער זיבל שפילן די ראָלע פון אבשלום.

האָט ער שוין באַשלאָסן די גאַנצע אַפערעטע אויפפירן בלויז מיט פרויען. איז שוין געווען אַ ווייבערשער צינגעטאַנג, אַ ווייבערשער מנוח, און אפילו די דריי חתנים, נתן הכהן, יואב הגרעוני און אבינדב, זיינען אויך געווען פרויען. יענע אויפפירונג פון „שולמית“ איז געווען אַ סענסאַציע.

ער האָט דאָן מיט דער ריזיקער טרופע ספעציעל אויפגעפירט זיין אייגענע אָפּערעטע „שבת קודש“, וועלכע ער האָט אָריגינעל אויפגעפירט אין ווינדזאָר טעאָטער אין ניו יאָרק אונטערן נאָמען „דער איד אין סאָב-יעסקי'ס צייטן“. די אָפּערעטע האָט אין לאַנדאָן געהאַט אַ גוואַלדיקן בייפאַל און געגאַנגען עטלעכע וואָכן. דעם גרעסטן דערפאַלג אין דער אָפּערעטע האָט געהאַט דווקא זיגמונד פיינמאן אליין. מיר איז דאָן אויסגעקומען צום ערשטן מאָל צו זען די גוואַלדיקע באַגייסטערונג פון עולם פאַר זיגמונד פיינמאן. אין דער אָפּערעטע האָט ער געשפילט אַן אָריענטאַלישן אידן, רב לייב ספרדי. זיין מאַיעסטעטישער אויסזען, זיין מאַגנעטישע פּערווענלעכקייט, זיין פיינע, וואַרעמע באַסאָווע שטימע, זיין האַרציק-נאַטירלעכער טאָן האָבן אַרויסגערוּפן גרויס באַוואַונדערונג ביים עולם און אויך ביי מיר.

יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן איז הפנים באַשערט געווען דעם אידישן עולם דאָרט נאָכאַנאַנד צו זען ווי אידן לויפן פון פאַרפאַלגונגען. פּונקט ווי אין „דעבאָראַ“ איז אויך אין „שבת קודש“ דאָ אַ סצענע אין דריטן אַקט, וואו אַנטלאַפּענע אידן באַהאַלטן זיך אין אַ וואַלד און ביים שיין פון דער לבנה שטייען אויף אַלע אידן פון זייער באַהעלטעניש. פיינמאן אין זיין פאַ-טריאַרעאַלער ראַלע אַלס רב לייב ספרדי, וויקלט זיך איין אין אַ תּלית און זינגט „יהי רצון מלפניך“. ער גיסט אויס זיין האַרץ אין אַ תּפילה צום רבנו של עולם, ער זאָל די אידן ראַטעווען פון דער פינצטערער גזירה.

ער האָט אין דער סצענע דערגרייכט אַזאָ הויכן עקסטאַז, אַזאָ הייליקע התלהבות, אַז דער עולם איז ממש געזעסן אַ פאַרציטערטער. און ווען ער איז אין זיין געבעט זיך פאַרגאַנגען אין טענער פון האַרצרייטנדיקע לילות, האָבן זיך פון אַלע ווינקלען פון טעאָטער געהערט שלוכצן און היסטערישע געוויינען. ווייס איך פון אַ סך לאַנדאַנער טעאָטער-גייער, וואָס פלעגן נאָך עטלעכע מאָל זען די פּיעסע, קומען אין טעאָטער נאָכאַמאָל בלויז צום דריטן אַקט, באַצאָלן, פאַרשטייט זיך, פאַר אַ בילעט, כדי בייצוואוינען די סצענע פון „יהי רצון“. זיין פּאָפּולאַריטעט אין יענער סצענע האָט דערגרייכט די העכסטע שטופע.

איז עס דערפאַר גאַר קיין וואונדער ניט, וואָס מיט קנאַפע צוויי יאָר שפּעטער, ווען די שרעקלעכע בשורה פון פיינמאָ'ס פּלוצלונגדיקן טויט אויף דער בינע פון „וויעלקי טעאָטער“ אין לאָדזש האָט דערגרייכט לאַנדאָן, האָט עס דעם עולם צעטרייסלט און ס'האַט זיך תּיכּף אָנגעהויבן אַ באַוועגונג עפעס צו טאָן, צו פאַראייביקן דעם נאָמען פון זיגמונד פיינמאן, פאַרן לאַנג-דאַנער טעאָטער-עולם. ס'האַט זיך געגרינדעט אַ געזעלשאַפט מיטן צוועק צו שאַפן אַ פּאַנד אויף אויפצובויען אַ טעאָטער אויף זיין נאָמען.

גאר וויכטיקע פראַמינענטע פּערזענלעכקייטן פון דער לאַנדאָנער אידישער וועלט זיינען געווען אָנגעשלאָסן אין דעם קאָמיטעט. זיי האָבן געהאַט אַ זייער ערנסטע באַציאונג צו זייער אויפגאַבע, און סוף 1912 איז פאַרטיק געוואָרן די פּרעכטיקע טעאַטער־געביידע אונטערן נאָמען „פּיינמאַן פּיפּלס טעאַטער“.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין דער געשיכטע פון ענגלאַנד, וואָס אַ טעאַטער־געביידע איז ספּעציעל אויפגעבויט געוואָרן פאַר אידיש טעאַטער. דער בנין האָט זיך געפונען אויף קאָמירשל ראָוד אין לאַנדאָן. דער לאַנדאָנער אידישער טעאַטער־עולם האָט דורכגעלעבט צוויי זייער געהויבענע מאָמענטן אַרום דעם פּיינמאַן פּיפּלס טעאַטער. צוערשט — דאָס לייגן דעם ווינקלשטיין פאַר דער געביידע. סער פּרענסיס מאָנטעפיאָר אַליין איז געווען דער הויפּט־גאַסט ביי דער צערעמאָניע פאַר זייער אַ גרויסן עולם. ער האָט אויף אַ זייער בכבודיקן אופן פאַרבונדן דעם נאָמען פון זיגמונד פּיינמאַן מיט דער אויסער־געווענלעכער געשעעניש.

דער צווייטער הויך־פונקט איז געווען ווען דער טעאַטער האָט זיך דאָס ערשטע מאָל געעפנט. ביי זייער גאַנצן ערנסט זיינען די הויפּט טוער פון דער געזעלשאַפט ניט געווען קיין טעאַטראַלן און האָבן קיין שום אָנונג ניט געהאַט פון דער געשעפטלעכער זייט פון אַזאַ טעאַטער. זייער אַבזיכט איז געווען דער בעסטער. זיי האָבן זיך געשטעלט די אויפגאַבע, אַז דער פּיינמאַן פּיפּלס טעאַטער זאָל זיין די היים סיי פאַר קינסטלערישע אָפּעראַ, סיי פאַר אַ ריין ליטעראַריש טעאַטער. זיי האָבן אָבער בכלל ניט געהאַט קיין פּראַקטישן באַגריף וועגן דער אָנפירונג פון אַזאַ אינסטיטוציע. מיט זייער גרויסן ערנסטן פאַרנעם האָבן זיי צוגעצויגן דעם באַרימטן רוסישן אָפּעראַ־זינגער, מאַרק מעדוועדיעוו, דער קיזער־קעניגלעכער טענאָר, אויף אָנצור־פירן מיט דער אָפּעראַ־אָפּטיילונג פונם טעאַטער.

צופעליק האָט זיך דאָן אין לאַנדאָן געפונען אויף זיין ערשטער רייזע קיין אַמעריקע דער אייגנאַרטיקער דיכטער און דראַמאַטורג פּרץ הירשביין, וועמענס באַרימטע פּאָלקס־פּיעסן „דאָס פאַרוואַרפענע ווינקל“, דעם שמידס טעכטער, „די גרינע פעלדער“ און די „פּוסטע קרעטשמע“ זיינען באמת געווען דער ווינקלשטיין פאַר דעם אידישן קונסט־טעאַטער. ביי אים האָט די געזעל־שאַפט פון דעם פּיינמאַן פּיפּלס טעאַטער געזוכט עצות וועמען איבערצוגעבן די אָנפירונג פון דער טעאַטער־אָפּטיילונג. זיי האָבן אים פאַרזיכערט, אַז זייער צוועק איז, אַז דער טעאַטער זאָל שטיין אויף דער העכסטער הויך פון ליטעראַטור און קונסט. הירשביין האָט זיי געענטפערט, אַז ער האָט דעם פּאַסיקן מענטשן. ער וועט זיך שטעלן מיט אים אין פאַרבינדונג. ער

וועט זיי לאָזן וויסן אין עטלעכע טעג. ער האָט אָנגעשריבן אַן אויספירלעכן בריוו צו זיין גוטן פריינט, איינער פון די זיילן פון דער הירשביין טעאָטער-טרופע פון רוסלאַנד און פוילן, דעם יונגן, זייער באַגאַבטן שוישפילער און רעזשיסאָר יעקב בן-עמי. און אַט ווי בן-עמי האָט מיר איבערגעגעבן דעם אינצידענט:

„איך, אַ צוציק פון צוואַנציק יאָר מיט אַ פּאַר חדשים, בין געווען אין ווילנע, זיך צו שטעלן צום פריזיוו, ווען איך האָב געקראָגן פון הירשביינ'ען דעם בריוו. מיך האָט שטאַרק אימפּאַנירט דער ערנסטער פּאַרנעם, — די פּראָגראַם וואָס די געזעלשאַפט אין לאַנדאָן האָט זיך געשטעלט. הירשביין האָט דאָס מיט וואַרעמקייט באַשריבן אין זיין בריוו און מיר געראַטן איך זאָל ערנסט טראַכטן פון קומען אַהין. אין מיין ענטפּער צו הירשביינ'ען האָב איך אויסגעדריקט מיין אינטערעס אין דעם לאַנדאָנ'ער אויפטו, און איך האָב אין קורצן באַקומען אַ קאָנטראַקט פון דער געזעלשאַפט.

„איך בין געקומען קיין לאַנדאָן. איך בין באמת באַגייסטערט געוואָרן פון דעם פּרעכטיקן טעאָטער-בנין, מיט די באַקוועמסטע, מאַדערנסטע איינ-ריכטיגגען. כאָטש דער טעאָטער האָט געהאַט זיך-פלעצער פאַר נאַענט צו טויזנט מענטשן, איז ער אָבער געבויט געוואָרן אויף אַ זייער אינטימן אופן, און מיך האָט שטאַרק גערייצט די מעגלעכקייט וואָס מען קען אויפּטאָן אין אַזאַ טעאָטער. זיינען אָבער די אַנפירער געווען אידן, וואָס זיינען בכלל גיט געווען באַהאַונט אין דעם ענין, אַזוי, למשל, האָט מיר דער הויפט-אַנפירער זייערער, אַ איד וואָס פלעגט קומען צו די זיצונגען פון ליטעראַריש-קינסט-לערישן ביראַט פון טעאָטער, מיט אַ צילינדער-הוט, אַ פּרעג געטאַן: — מר. בן-עמי, וואָס פאַראַ פּיעסן זיינען פאַראַן אין אידיש? איך בין געווען איבערראַשט און אַנטוישט וואָס זיי ווייסן אַזוי ווייניק פון דער אידיש-דראַ-מאַטישער ליטעראַטור. דאָס זיינען געווען ערנסטע, וואוילמיינענדיקע אידן, אָבער אַן דעם מינדעסטן באַגריף ווי אַזוי צו באַלאַנסירן די פינאַנציעלע אחריות פון אַזאַ אינסטיטוציע. אין די ענינים האָבן זיי שרעקלעך געבלאַנד-זשעט. זיי האָבן באַשווערט דעם טעאָטער מיט ריזיקע הוצאות, וואָס דער טעאָטער האָט ניט געקענט אויסהאַלטן. בכלל, איז דער שידוך פון אָפּעראַ און טעאָטער ניט קיין געראַטענער געווען. איז טאַקע דער ערשטער קרבן געפאַלן די אָפּעראַ.

„אַרום יענער צייט איז קיין לאַנדאָן געקומען דער באַוואוסטער דראַ-מאַטורג און טעאָטראַל מאַרק אַרנשטיין. ער האָט שטאַרק געוואַלט ווערן דער רעזשיסאָר פון דעם טעאָטער. מיר האָבן אים געגעבן די געלעגנהייט אויפצופירן זיין באַרימטע דראַמע „דער ווילנער באַלאַבעסל“. אין אונזער

טרופע צו יענער צייט איז געווען סעמיועל גאלדנבורג, וועלכער איז געווען אַנגעשטעלט אי פאַר אָפּעראַ, אי פאַר טעאַטער; לאה בעמי און פריילין ליפשיץ, וועלכע זיינען מיט מיר געקומען פון דער ווילנער טרופע. מיר האָבן אויך אויפגעפירט „געטאָ מויערן“, פון הערמאַן הייערמאַן. דער פינאַנציעלער צושטאַנד פון טעאַטער איז שוין אָבער דאָן געווען זייער אַ קלאַגעדיקער.“

וואונדערט אייך אַודאי וואָס דער פּיינמאַן פּיפּלס טעאַטער האָט זיך געעפנט אָן דיינאַ פּיינמאַן. אין דעם איז אויך געווען די שולד פון די אומ־פּראַקטישע אָנפירער, וועלכע האָבן זיך ניט צוזאַמענגעשריבן באַצייטנס מיט דער מאַמע, און זי איז געוואָרן קאַנטראַקטלעך פאַרבונדען מיט אַ טעאַטער אין באַלטימאָר. אין מיטן סעזאָן איז מיין מאַמע ערנסט קראַנק געוואָרן, און זי איז אָפּערירט גע וואָרן אין דעם באַוואוסטן דזשאַנס האַפּקינס שפיטאַל.

די אָפּעראַציע האָט אויך מיר געקאָסט אַ סך אומזיסטע האַרץ־ווייטיק. אַ טעלעגראַמע, וואָס איז צו מיר אָנגעקומען פון באַלטימאָר בנוגע דער אָפּעראַציע, האָט מיר שיר אָפּגעטאָן דאָס, וואָס דער שטן האָט אָפּגעטאָן אונטער מוטער שרה, ווען ער האָט איר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז איר גע־ליבטער זון יצחק „איז געקוילעט געוואָרן שיר“. ווייסט איר, אַז אונזער מוטער שרה האָט ניט דערלעבט צו הערן דעם „שיר“... איך האָב יאָ באַוויזן איבערצוליינען די טעלעגראַמע, וואָס האָט זיך געלייענט: „מאָדהער אָפּערעיטעד אַנסאַקסעספּול“.

אין מיין גרויסער שרעק האָב איך זיך פונדעסטוועגן ניט פאַרלוירן און תּיכּף טעלעפּאָנירט צו דזשאַנס האַפּקינס שפיטאַל אין באַלטימאָר. שטיי־ענדיק ביים טעלעפּאָן האָב איך אין מיין נערוועזיטעט און פאַרצווייפלונג מיט מיין פּויסט געהאַלטן אין איין קלאַפּן אין דער וואַנט און שרייען: „נו, ענטפּערט שוין!“... עס האָט גענומען היפשע עטלעכע מינוט ביז איך האָב געקראַגן דעם האַספּיטאַל אין באַלטימאָר. איך האָב מיט מייע לעצטע כּוחות אַלץ געקלאַפט אין וואַנט. איך בין נאָכדעם שיינע עטלעכע טעג אַרומגעגאַנגען מיט אַ באַנדאַזשירטער האַנט. די האַנט איז געווען געשוואַלן און פול מיט בלויע, ברוינע צייכנס. ענדלעך האָט מען מיך פאַרוזיכערט, אַז מיין מאַמע איז בשלום איבערגעקומען די אָפּעראַציע.

איך האָב גלייך גענומען די באַן קיין באַלטימאָר. אין מיין אונטער־באַוואוסטיין איז נאָך אַלץ געלעגן דער איינדרוק פון דער טעלעגראַמע... ווען איך בין אַריין צו מיין מאַמען אין צימער און זי האָט מיך באַגעגנט מיט איר ליבן שמייכל, בין איך געפאַלן חלשות. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז דער „קלוגער“ צוזאַמענשטעלער פון דער טעלעגראַמע האָט טעלעפּאָניש

געגעבן די דאָזיקע טעלעגראַמע אויף פּאָלגנדיקן אופן: „מאָדהער אָפּערעיִטעד ענד סוקסעספּול“. יענער האָט פון די ווערטער „ענד סוקסעספּול“ געמאַכט, פאַר מיין טובה וועגן, „אַנסוקסעספּול“...

ווען מיין מאַמע איז צו זיך געקומען, איז זי מיט מיין שוועסטער לילי תיכף אַוועקגעפאַרן קיין לאַנדאָן.

דערווייל זיינען באַצויגן געוואָרן געסט פון אַמעריקע. איינער פון די געסט איז געווען מאַריס מאַשקאוויץ, וועלכער איז אויפגעטראָטן אין „דער פּאָטער“, פון א. סטרינדבערג. אָבער מיט דער האַפּענונג צו קריגן עטלעכע גוטע אייננאַמעס האָט מען פאַרקוקט די ריין ליטעראַרישע זייט און מען האָט זיך געפרוּווט ראַטעווען מיט מעלאַדראַמעס, וואָס ער האָט געבראַכט פון אַמעריקע.

מיין מאַמע איז ענדלעך געקומען און איז אויפגעטראָטן אין „קאַמעליען דאַמע“. און יעקב בן-עמי האָט געשפּילט די הויפט מענער-ראַלע, איר גע-ליכטער אַרמאַנד. ס'איז אָבער געווען צו-שפּעט דעם טעאַטער צו ראַטעווען. כדי צו זיין בכוח מער-ווייניקער נאַכצוקומען די פּינאַנציעלע פאַרפליכטונגען, מיט וועלכע די געזעלשאַפט איז געווען באַלאָדן נאָך דעם אומגליקלעכן סעזאָן, זיינען זיי געצוואונגען געווען די טעאַטער-געביידע צו פאַרקויפן צו אַ פּילם-געזעלשאַפט. אַלס אַזעלכע עקזיסטירט זי עד היום הזה.

מיין מאַמע מיט מיין שוועסטער לילי זיינען אַוועקגעפאַרן שפּילן אויף אַ טור איבער אייראָפּע. און וואָס איז געוואָרן מיט בן-עמי'ן? אַט ווי ער האָט עס מיר איבערגעגעבן:

„פון דאָרט בין איך איינגעלאָדן געוואָרן צו קומען קיין אַמעריקע אין אַ טעאַטער, וואָס האָט זיך גערופן „נאָוועלטי“, אין וויליאַמסבורג, אין ברוקלין. די באַלעבאַסטע איז געווען סאַראַ אַדלער, וועלכע איז זיך דאָן צעגאַנגען מיט אַדלער'ן, איך האָב גערעכנט צו פאַרן צוריק קיין רוסלאַנד און אפשר ווידער אויפלעבן די הירשביין-טרופּע, וואָלט איך געפּאָלגט יענעם אינ-סטינקט, וואָלט איך דיר, צילי, איצט ניט געקענט דאָס אַלץ דערציילן, ווייל איך וואָלט שוין אינגאַנצן אָן גרים געלעגן ערגעץ אין אַ מאַסן-קבר אין רוסלאַנד, אַדער פּוילן, אָבער, הפּנים, אַז מיר איז אַנדערש געווען באַשערט.“

„ביז איר טויט האָט מיין מאַמע זיך שטענדיק געטרייסט מיטן געדאַנק, אַז איר צוליב בין איך געקומען קיין אַמעריקע, און אַז זי האָט מיך געראַ-טעוועט פון זיכערן אומקום אין רוסלאַנד אַדער אין פּוילן. כ'האַב ביי מיין מאַמען דעם גלויבן ניט געוואָלט צונעמען, און איך האָב איר קיינמאַל ניט דערציילט צוליב וועמען איך בין געקומען קיין אַמעריקע. און ווער עס האָט מיך באמת געראַטעוועט פון דעם גורל, וואָס איז באַפּאַלן די אידן אין דער

צייט פון דעם גרויסן חורבן. אין די פארהאנדלונגען מיט דעם „נאָוועלטי“ טעאַטער, האָב איך פּלוצלונג אויסגעפונען, אַז דער הויפט מענער-שווישפּילער אין יענעם טעאַטער איז דער גרויסער רודאַלף שילדקרויט. דאָס האָט מיך אימפּאַנירט און מיך אַט געצויגן די מעגלעכקייט צו קענען לערנען פון רודאַלף שילדקרויט. איך האָב די איינלאַדונג אָנגענומען. אַזוי איז גאַר רודאַלף שילדקרויט דער וואָס האָט מיך געראַטעוועט...“

איז כדאי דאָ צו פאַרצייכענען אַן עפיזאָד מיט דעם גרויסן רודאַלף שילדקרויט פון יענעם סעזאָן אין נאָוועלטי טעאַטער. אין דעם עפיזאָד שפּילט אַ ראַלע איינער, וואָס איז אַ סך יאָרן געווען זייער באַליבט ביים אידישן טעאַטער-עולם. דער חנ'עוודיקער, קוועקזילבערדיקער קאַמיקער, דער האַר-ציקער סעם קעסטין.

אין יענעם סעזאָן, אין נאָוועלטי טעאַטער, האָט רודאַלף שילדקרויט געשפּילט די אַריגינעלע „קרייצער סאַנאַטאַ“ פון טאַלסטאַי. סעם קעסטין האָט געשפּילט זיין דינער אין דער פּיעסע. איז דאָרט דאָ אַ סצענע, ווי דער העלד פּאַזדנישעוו, געשפּילט פון שילדקרויט'ן, קומט פון אַ ריזע. ער טרעפט ניט זיין ווייב אין דער היים, און עפעס פּלאַנטערט זיך שוין ביי אים אין די געדאַנקען די אייפּערזוכט, וועגן דעם וואָס עס קומט פאַר צווישן זיין פּרוי און דעם מוזיקער טרוכאַטשעווסקי. זיין דינער, יעגאַר, דאַרף אַריינקומען און ער דאַרף פון אים אויסגעפינען וואו זיין פּרוי איז. קעסטין, שפּילנדיק דעם דינער האָט געהאַט אַ לאַנגן אָפּרו ביז צו דער סצענע. אין אַזאַ פּאַל זיצט מען אין גאַרדעראַב, און אַז עס איז דאָ מיט וועמען, שפּילט מען דערווייל אַ קערטל. אַוודאי איז קעסטין ניט געווען קיין געמבלער, אָבער ער האָט זיך פאַרשפּילט. אַזוי ווי די פּיעסע איז שוין געגאַנגען די צווייטע אָדער די דריטע וואָך, האָט שוין דער סטעיַדזש מענעדזשער אָפּגעלאָזט די „לייצעס“, פאַרלאָזנדיק זיך, אַז יעדער אַקטיאָר ווייסט שוין פּינקטלעך זיין אויפּטריט. שילדקרויט שטייט אויף דער בינע אין זיין אייפּערזוכטיקן צושטאַנד, וואָרט אויף זיין דינער יעגאַר, און קעסטין איז ניטאָ.

האָב איך שוין אַ סך מאָל אין מיינע באַשרייבונגען אונטערגעשטראַכן, וואָס עס מיינט לידיקע צייט אויף דער בינע. סעקונדן ציען זיך ווי אייביקייטן. אין דעם צושטאַנד זיינעם, ווען ער האָט געדאַרפט וואַרטן כמעט צוויי מינוט ביז קעסטין איז אַריינגעקומען, איז ער ממש ווילד געוואָרן. און ווען קעסטין איז ענדלעך אַ פאַרסאַפּעטער אַריינגעלאָפּן, האָט שילדקרויט אים אַראָפּגע-לאָזט אַ פּאַטש. דאָס האָט ניט פּאַזדנישעוו געשלאָגן יעגאַר'ן, נאָר שילדקרויט האָט אַ פּאַטש געטאָן קעסטינ'ען...“

דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, אין דער סצענע ניט געדאַרפט פאַרקומען. קעסטין איז געוואָרן שטאַרק אויפגערעגט און זיין ערשטער אימפולס איז געווען שילדקרויט'ן צוריקצושלאָגן. אָבער סיי זיין שוישפילערישער אינסטיגנט, סיי דער געפיל פון שולדיקייט, וויסנדיק, אַז ער האָט פאַרשפּעטיקט אויף צוויי אַדער מער מינוטן, האָט אים געמאַכט צו באַהערשן זיין כּעס און אַנשטאָט צו ענטפּערן מיט פעטש, איז ער געפאַלן אויף די קני און אין גייסט פון דער פּיעסע געכאַפט קושן די האַנט פון זיין בייזן, צאַרנדיקן באַלעבאַס. שילדקרויט, וועלכער איז דערווייל געקומען צו זיך, האָט זיך פאַרשעמט פאַר קעסטינ'ען און אויס דאַנקבאַרקייט וואָס יענער האָט אויף אַזאַ פּאַסיקן אופן פאַרווישט זיין ווילדן אויסברוך, איז ער צוגעפאַלן צו קעסטינ'ען און אים געכאַפט קושן.

דער טעאַטער האָט ממש געקראַכט פון אַפּלאַדיסמענטן.

אין מײן לעבן איז מיר אויסגעקומען צו הערן אַלערליי מיינונגען און איינדרוקן וואָס אַמעריקאַנער טוריסטן האָבן זיך געשאַפן וועגן ענגלאַנד. הויבט זיך עס אָן מיט אַפּלאַכן פון די צערעמאָניעס אַרום באַקינגהעם פּאַלאַץ און דער אויסערגעוויינלעך־קאַמישע, כּמעט קינדעריש־נאַרישע, פּראָצעדור־רע פון דעם וואָס איז באַוואוסט אונטערן נאָמען „טשעינדזשינג אָוו די גאַרדס“. פאַר די פון אייד, וואָס האָבן עס קיינמאַל ניט געזען, איז אפשר כּדאי איך זאָל אייך אין קורצן אַפּמאַלן די דאָזיקע סצענע.

אַרום באַקינגהעם פּאַלאַץ, וואו די קעניגן פון ענגלאַנד וואוינען, גייען כּסדר אַרום שומרים (גאַרדס). זייער גאַנג דערמאַנט שטאַרק אין הילצערנע סאַלדאַטן. מוז עס אַרויסרופן גרויס געלעכטער זעענדיק די מאַשינאַווע באַ־וועגונגען. גאַנץ אָפט קריגט איר דעם איינדרוק, אַז דאָס זיינען באמת ניט קיין לעבעדיקע מענטשן. זיי שטייען אָפט אַזוי באַוועגלאָז פאַר אַ לאַנגער צייט, אַז איר קריגט חשק זיי אַנצורירן מיט די הענט, זיך צו איבערצייגן אויב זיי זיינען ניט קיין סטאַטוען.

דאָס קאַמישסטע איז אָבער די עטלעכע מינוטן, ווען איין גרופּע ווערט פאַרביטן פון אַ צווייטער. די צערעמאָניע דערביי איז עפעס וואָס גלויבט זיך אייך ניט אַז דערוואַקסענע מענטשן קענען זיך אויפפירן אַזוי נאַריש. דאָס מערקווירקדיקסטע אָבער איז, אַז ווען איר קוקט אויף זיי אַ לענגערע צייט, דערוועקט זיך אין אייך אַ געפיל פון אַפּשיי, פון ווירדע. איך האָב אין דעם כּסדר געזען „טעאַטער שפּיל“, און איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, אַז זיי

מוזן פארברענגען היפשע שטונדן אין מאכן פראבען, כדי צו קענען אזוי פערפעקט זיך פארוואנדלען פון לעבעדיקע מענטשן אין מאַשינאַווע פיגורן. אויך איז באַוואוסט ווי מ'לאַכט פון דעם וואָס אויף טריט און שריט באַגענגט מען זיך מיט געשיכטע פון טויזנט אָדער מער יאָרן. און זייער אָפט האָב איך געהערט דעם אויסדרוק: „גיט מיר אַ מאַדערנעם, באַקוועמן שאַוער (שפּריץ) און איך בין אייך מוחל די פּופּצן-הונדערט-יאָריקע געשיכטע“. אָבער עס בלייבט ביי אייך עפעס פון דעם אָפּשיי און דרך-אָרץ פאַר דער באַרימטער ראַיעלטי. אַ סך אידיאָמען אין דער שפּראַך, אפילו אין אידיש, העלפן, אַז איר זאָלט ווערן פּיל-וויניציק באַהערשט פון אַט די געפּילן, געדענקט איר, למשל, ווען איך האָב באַשריבן די סצענע פון דעם זאָגענאַנטן ווינטער-מאַנטל, וואָס פּיינמאַן האָט מיר געקויפט, און די מאַמע האָט מיך באַגענגט מיט דעם אויסדרוק: „דו קוקסט אויס — אין באַקינגהעם פּאַלאַץ קען מען קיין שענערס ניט זען...“. אַט אַזעלכע און ענלעכע אידיאָמען הערט איר אין דער גע-וואוינטלעכער, טאַג-טעגלעכער שפּראַך.

ווי אַ זיבעצן-יאָריקע אַמעריקאַנער מיידל, בין איך קיינמאָל ניט באַ-גייסטערט געוואָרן און ניט געהאַט דעם חשק אפילו אַריבערצוגיין אויף דער צווייטער זייט פון גאַס אָנצוקוקן אימעצן פון דער „ראַיעלטי“ (קעניג-לעכער פּאַמיליע). אין דער זעלבער צייט אָבער, האָב איך אָפט באַוואונדערט די דעמאָקראַטישקייט מיט וועלכער די „ראַיעלטי“, וועלכע איך האָב געטראָפּן, באַציט זי צו די אַרומיקע מענטשן. פון מיינע פּילע וויזיטן קיין לאַנדאָן, האָט זיך ביי מיר געשאַפּן דער איינדרוק, אַז טראָץ דער ראַיעלטי, איז די דעמאָקראַטישקייט אין לאַנדאָן גאַר אויף אַ הויכער שטופּע.

געדענקט זיך מיר אַ סצענע אויף ווייטשעפּל ראָוד אין לאַנדאָן, די גאַס וואָס איז פאַררעכנט כמעט ווי די אַמאָליקע איסט סייד אין ניו יאָרק. עס איז געווען אַ פּרילינגס-טאַג פון יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן, וואָס איך האָלט איצט אין באַשרייבן. עס איז געפּייערט געוואָרן דער יערלעכער „סי מענ'ס דעי“. דאָס איז אַ טאַג געווידמעט צו דער זאַמלונג פון פּאַנדן פאַר אלמנות און יתומים פון מאַטראָזן און אַנדערע שיף-אַנגעשטעלטע.

ווי איר געדענקט, איז מיין מאַמע, אַלס מיידעלע פון אַכט יאָר, געקומען קיין לאַנדאָן און דאָרט געלעבט ביז נאָך איר חתונה מיט מיין טאַטן יעקב פ. אַדלער. איינע פון אירע נאָענטע חבר'טעס האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיט אַ לאַנדאָנער אידישן בחור, הערי קאַסקי. אַ פאַר יאָר פאַר יענעם סעזאָן אין לאַנדאָן איז הערי קאַסקי דערהויבן געוואָרן אַלס „מעיאָר“ פון דער לאַנדאָנער פּאַרשטאַט וואָס הייסט שטעפּני. דאָס איז, פאַרשטייט זיך,

א זייער בכבוד'יקער אַמט. אין זייער הויז האָט מען געקענט אַ ליאָדע טאָג זיך באַזעגענען מיט „לאָרדן“ און לעידיס“ פון אַלערליי סאַרטן.

האַט אַט דער הערי קאַסקי אָנגעפירט מיט דער צערעמאַניע פון דעם „סי-מענס דעי“, וואָס ער האָט צוגעגרייט אין דעם אידישן געגנט פון לאַנדאָן. ס'איז אויסגעבויט געוואָרן אַ פּלאַטפּאָרמע פון וואַנען די אַלע רעדעס זיינען געהאַלטן געוואָרן. פאַרשטייט זיך, אַז אויף דער פּלאַטפּאָרמע זיינען בלויז דערלויבט געווען געקליבענע וויכטיקע פּערזענלעכקייטן, צווישן זיי האָט מיין מאַמע פאַרנומען דעם אויבנאָן. אַן באַרימער יי מעג איך צוגעבן, אַז איר נאָמען, וואָס איז שטאַרק פּראַקלאַמירט געוואָרן אין דער פּרעסע, האָט געהאַלפּן ברענגען אַ היפּש-ביסל אידישן עולם. די צערעמאַניע איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס אַ קליינער מאַדעל פון אַ שייף, אַרום צוויי-און-אַ-האַלב-דריי פוס די לענג, און היפּשלעך טיף, איז געגאַנגען פון האַנט צו האַנט צווישן ברייטן עולם. אין אַ געוויסן אַרט אויפן דעק פון דעם מאַדעל איז געווען אַ שפּאַלט אויף אַריינצוואַרפּן מטבעות. פון דער פּלאַטפּאָרמע, אין דער זעל-בער צייט, האָבן די וויכטיקע פּערזענלעכקייטן גערעדט און אַפּעלירט צום עולם ער זאָל ברייטהאַרציק ביישטייערן צו דעם זייער וויכטיקן פּאַנד.

דער קלימאַקס פון דער צערעמאַניע איז געווען, ווען דער פּרינץ אָו וועילס, דאָן אַ יונגער בחור, אין זיין אכצענטן יאָר, איז מיט גרויס פאַראַד אַרויפגעפירט געוואָרן אויף דער פּלאַטפּאָרמע, און דער „מעיאָר אָו סטעפּני“, הערי קאַסקי, האָט אים באַגריסט מיט די אָנגענומענע צערעמאַניעס. ער האָט פאַר אים שטאַרק געלויבט די איבערגעגעבנקייט און געטריישאַפט פון די לאַנדאַנער אידן און אים איבערגעגעבן די מתנה פון דער „איסט ענד“ צו דעם סי-מענס“ פּאַנד. דאָס שיפל איז שוין ביז דאָן געווען שווער פון די אַריינגעוואַרפענע מטבעות, אַז דער פּרינץ, ניט דערוואַרטנדיק אַז דאָס שיפל איז אַזאַ שווערע משא, האָט עס שיר ניט געלאָזט אַרויספאַלן פון זיינע הענט. איינער פון זיין סוויטע האָט עס אויף שנעל פון אים איבערגענומען.

דער פּרינץ האָט אין זייער האַרציקע און פשוט'ע ווערטער געדאַנקט דעם גרויסן עולם פאַר זייער ברייטהאַרציקן אַפּרוף. די באַגייסטערונג פון עולם פאַר זייער פּרינץ האָט דערגרייכט די העכסטע שטופּע, און זיי האָבן אויסגעדריקט זייער ליבע צו אים מיט האַרציקע אַפּלאַדיסמענטן און וואַרעמע אויסרופּן. הערי קאַסקי האָט דאָן פאַר אים פאַרגעשטעלט די עטלעכע געסט אויף דער פּלאַטפּאָרמע, צווישן זיי, פאַרשטייט זיך, אויך זיין פרוי. מיט אַ באַזונדער צערעמאַניע האָט ער דאָן צום פּרינץ אָו וועילס צוגעפירט מיין מאַמען און איר פאַרגעשטעלט אַלס די פּראָמינענטסטע שוישפּילערין אין לאַנדאָן, דער ליבלינג פון לאַנדאַנער אידישן עולם — דיינאַ פיינמאַן. דער

פרינץ און וועילס האָט זיך העפלעך פאַרנויגט. דער מאַמענט האָט ביים עולם אַרויסגערופן דעם העכסטן עקסטאַז — די אויסרופן און זייערע הילכיקע אַפלאַדיסמענטן האָבן אויסגעדריקט זייער צופרידנקייט. זייער ליבע צו זייער דייענע און צו „זייער פרינץ“...

פאַר מיין מאַמען, וואָס אַ דאַנק אירע יוגנט־יארן אין לאַנדאָן, האָט זי אָפט זיך געפילט כמעט ווי אַן ענגלענדערין, איז יענער מאַמענט אויף לאַנגע יאָרן געבליבן אין איר זכרון. זי האָט גאַנץ אָפט גערעדט מיט שטאַלץ פון איר באַגעגעניש מיטן פרינץ און וועילס. געדענק איך, אַז שטייענדיק דאָרט ביי דער פּלאַטפאָרמע, האָב איך זיך שטאַרק געפרייט און געווען גליקלעך וואָס מיין מאַמען ווערט צוגעטיילט אַזאַ כבוד. אָבער מיין איינגע-בוירענע אַמעריקאַנישקייט אין מיר האָט בשום אופן מיר ניט געגעבן דאָס געפיל ניט פון מיין מאַמען, ניט פון ברייטן עולם צו זייער פרינץ. איך האָב פאַר זיך געזען אַ צאַרטן, איידעלן יונגן בחור, און מיין ראַמאַנטיש יונג-מיידלש האַרץ האָט וועגן אים גאַר אַנדערע חלומות גע'חלומ'ט. איך געדענק אויך, אַז מיך האָבן שטאַרק געוואונדערט די צעשראַקענע בליקן זיינע ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאַר עפעס אומדערוואַרטעטעס.

איך האָב שפעטער פאַר הערי קאַסקי אויסגעדריקט אַט דעם געדאַנק מייענעם. קאַסקי האָט מיר דערקלערט, אַז דאָס איז געווען זיין ערשטער אַרויס-טריט צווישן אַזאַ ריזיקן, פרעמדן, פשוט'ן עולם. און ער האָט טאַקע זיך געפילט דערשראַקן. ניט איך, ניט דער עולם, ניט ער אַליין האָבן דאַמאַלט געהאַט דעם מינדעסטן פאַרדאַכט, אַז אים וועט שפעטער אין זיין לעבן אויסקומען אַריינצושרייבן אין דער וועלט־געשיכטע אַזאַ הערלעך געזאַנג צו דער ליבע, ווען ער האָט אויפגעגעבן דעם טראַגן פון דער גרויסער בריטישער אימפעריע צוליב זיין ליבע פאַר דער אַמעריקאַנער פרוי וואָלי סימפּסאָן, און האָט זיך באַנוגנט מיט אויסלעבן זיינע יאָרן אַלס דער דיוק און ווינדזאָר ...

אומדירעקט האָט די געשיכטע פון מיין מאַמעס באַגעגעניש מיט דעם פרינץ און וועילס געפירט צו אַ זייער טראַגישן אינצידיענט אין איר לעבן ... ווען מיין מאַמעס מאַמע, צירעלע די צנועה, איז געשטאַרבן, האָט זי חוץ מיין מאַמען איבערגעלאָזן נאָך צוויי יתומים, אַ מיידל מיט אַ אינגל. מיין מאַמע איז געווען די בעיבי. ווען די משפּחה איז געקומען קיין לאַנדאָן און מיין מאַמע האָט זיך פאַראינטערעסירט אין טעאַטער, האָט זי זיך אַזוי ווי אַפּעטיילט פון איר שוועסטער. און איר לעבן האָט איר אַוועקגעפירט, ווי איר ווייסט, אין גאַר אַנדערע דרכים. די שוועסטער, שיינדל, האָט אין לאַנדאָן חתונה געהאַט און געוואוינט אין אַ ווייטער פאַרשטאַט פון לאַנדאָן.

דורך די אַלע וויזיטן, וואָס מיין מאַמע האָט געמאַכט קיין לאַנדאָן, נאָך אירע ערשטע יאָרן אין אַמעריקע, איז איר כמעט קיינמאָל ביט אויסגעקומען צו טרעפן זיך מיט דער שוועסטער... אַ סך מאָל האָט זיך שיינדל געריסן צו קומען קיין לאַנדאָן, ווען מיין מאַמע האָט דאָרט גאַסטראָלירט. אָבער יעדעס מאָל האָבן זיך געמאַכט אַנדערע אומשטענדן וואָס האָבן איר גע- צוואונגען אָפצולייגן די רייזע.

יענעם סעזאָן האָט שוין מיין מאַמע מער ווי צען יאָר זיך ניט געזען מיט איר שוועסטער שיינדל. נאָך יענער סצענע מיטן פרינץ אָו וועילס, וועלכע די צייטונגען האָבן שטאַרק אויפגעשפּילט, איז אין עטלעכע צייטונגען געעוון דאָס בילד ווען מיין מאַמע איז פאַרגעשטעלט געוואָרן פאַרן פרינץ. דאָס האָט, הפנים, מיין טאָנטע שיינדל איבעראַנייעס גערייצט איין מאָל פאַר אַלע מאָל צו קומען זען איר באַרימטע שוועסטער דינה'שי, און זי האָט די נסיעה געמאַכט.

מיר האָבן דאָמאַלסט געשפּילט אַ מאַטינע. צו מיין מאַמעס איבעראַשונג האָט זי יענעם פרימאָרגן געפונען אַ קאַרטל אין טעאַטער פון מיין טאָנטע שיינדל, אַז זי קומט היינט צום טעאַטער, און וועט מיט איר קענען פאַר- ברענגען עטלעכע שעה. דאָס וועט זיין דאָס ערשטע מאָל וואָס זי וועט זען מיין מאַמען שפּילן. דאָס האָט מיין מאַמען שטאַרק גערעגט, און צו איר געוויינלעכער נערוועזיטעט פון אַ פאַרשטעלונג, איז צוגעקומען די דערוואַר- טונג וואָס פאַר אַן איינדרוק איר שוועסטער וועט האָבן זעענדיק זי שפּילן צום ערשטן מאָל.

מיר האָבן אומגעדולדיק געוואַרט. ס'איז געקומען די צייט פון אָנהויבן די פאַרשטעלונג, די טאָנטע שיינדל איז ניטאָ, די מאַמע האָט פריער אָנגע- זאָגט ביי דער קאַסע אַז זי דערוואַרט איר שוועסטער; מען זאָל זי ווי געהעריק באַהאַנדלען, און פאַר איר האַלטן אַ פּלאַץ אין דער ערשטער ריי און איר מעלדן ווען די שוועסטער וועט קומען. די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן. די מאַמע האָט מיט די אויגן פון דער בינע געזוכט אין דער ערשטער ריי און ביי יעדער געלעגנהייט געפרעגט הינטער דער בינע, אויב די שוועסטער איז שוין דאָ.

ווען מיין מאַמע איז אַראָפּ פון דער בינע נאָכן ערשטן אַקט, האָט פאַפּאָ פיינמאָן געוואַרט אויף איר. זי האָט אים געפרעגט, צי ווייסט ער, אויב איר שוועסטער איז געקומען. ער האָט גענומען פּלאַנטערן מיט דער צונג און פירן מיין מאַמען צו איר גאַרדעראַב. ער האָט דערביי צו מיר אַ וואונק געטאָן צו מיטגיין מיט זיי. ערשט ווען ער האָט זי אַוועקגעזעצט אויף איר שטול אין גאַרדעראַב, האָט ער אונז דערציילט וועגן דער שרעקלעכער טראַגעדיע.

אריבערלויפנדיק די גאס, אין סאמע פראנט פון טעאטער, איז די מומע איבערגעפארן געווארן פון א לויפנדיקער מאשין. זי האט מיט די לעצטע כוחות ארויסגערעדט די צוויי ווערטער, „דיינע פיינמאן“...

מיין מאמע איז געבליבן ווי פארשטיינערט. זי האט געקוקט אויף פיינ-מאנען ווי זי וואלט ניט פארשטאנען, וואס ער האט איר געזאגט. איך בין געשטאנען הינטער איר, זי געהאלטן ארומגענומען. אירע הענט האבן זיך געקלאמערט אין מיינע. זי האט ענדלעך אויסגעבראכן אין א געוויין. איך נעם זיך ניט אונטער פאר אייך איבערצוגעבן, מיט וואס פאר א געפיל מיין מאמע און מיר אלע האבן יענע פארשטעלונג געענדיקט. דאס איז שוישפילערישע דיסציפלין, וואס מען קען דאס ניט געבן צו פארשטיין — „די פארשטעלונג מוז אָנגיין“...

דער טראגישער טויט פון מיין מומע שיינדל, האט אונז אלעמען זייער שטארק צעטרייסלט. פארשטייט זיך, אז מער פון אלעמען האט עס געטראפן מיין מאמען. נאך פון אירע קינדער-יאָרן איז ביי איר צו דער שוועסטער שיינדל געבליבן א זייער ווארעמער און צארטער געפיל. מיין מאמע, ווי איר ווייסט שוין, האט געהאט א שטארקן כאראקטער. זי האט איר טרויער, איר פייך געטראגן אין זיך, קיינמאל איר ווייטיק ניט אויסגעשריען, ניט אויס-געוויינט אירע יסורים אין דער הויך. דעם שוידערלעכן אומגליק מיט איר באַליבטער שוועסטער, האט זי אויך שטיל אין זיך באַוויינט. זי האט, אָבער, טעג און וואָכן נאָכן אומגליק זייער אָפט גערעדט און דערציילט פון דער מומע שיינדל.

פון יענע רייד האב איך אויסגעפונען, אז נאך זייער מאמעס יונגן טויט, האט שיינדל, סיי אין קליינעם שטעטל ליפנא, סיי אין די ערשטע יאָרן אין לאַנדאָן אַרויסגעוויזן מיין מאמען אַ סך געטריישאַפט, אַ סך ליבע, ווען מיין מאמע האט שפעטער, אין לאַנדאָן, בסוד פון איר הויזגעזינט אָנגעהויבן וועבן אַ טעאָטער-קאַריערע, האט איר מער ווי אַלץ געערגערט, הלמאי זי האט איר סוד אויך פון שיינדלען באַהאַלטן. ס'איז איר אויך ניט געווען צום הארצן, וואָס אזא שיינער, זיסער נאָמען ווי שיינדל איז אין לאַנדאָן פאַרביטן געוואָרן אויף שאַרלאַט. ניט שיינדל, חלילה, האט דעם נאָמען פאַרביטן; דאָס האָבן די האַלב-אויסגעגרינטע ליפנאָר לאַנדסלייט זי געקרוינט מיט דעם עכט-ענגלישן נאָמען. דאָס איז געווען דער ערשטער טראַט אין דעם פּראָצעס פון זיך אויסגרינען.

„מיילע, אז זיי האבן מיין נאָמען דינה פאַרביטן אויף דאַינע, איז עס נאָך געווען צו דערליידן, אָבער, פון שיינדל ווערן שאַרלאַט, דאָס איז מיר

געווען שווער צו פאַרדייען. איך קען זיי דאָס ביו היינט ניט מוחל זיין, פלעגט די מאַמע זאָגן.

געדענק איך, אַז פון מיין מאַמעס אַפטע רייד דאָן וועגן דער מומע שיינדל'ס טראַגישן טויט, האָב איך געקראָגן דעם איינדרוק, אַז די מאַמע פייניקט זיך מיט דעם געדאַנק, אַז זי איז שולדיק אין איר שוועסטערס טויט. איר שפילן טעאַטער האָט דער מומע שיינדל'ען דער'הרג'עט... ווען זי זאָל ניט געווען לויפן צו יענער מאַטינע פאַרשטעלונג, וואָלט זי נאָך גע- לעבט... שיינדל איז געפאַלן אַ קרבן פון דאַינע פיינמאַנ'ס דערפאַלג אַלס שוישפילערין... די מאַמע האָט עס דאָן ניט געזאָגט, אָבער איך האָב עס אַזוי אויסגעטייטשט.

ערשט אַ סך יאָרן שפעטער, אין אַמעריקע, אונטער זייער מאַדנע און טשיקאַווע אומשטענדן, האָט זיך עס ביי מיין מאַמען אַרויסגעכאַפט. דאָס איז געווען אין אַ סעזאָן, ווען מיר האָבן געשפילט אין פילאַדעלפיע, אין אַנשלאַש שאַר'ס אַרטש סטריט טעאַטער. איך האָב שוין יענעם סעזאָן דערמאַנט אין אַ פריערדיקן קאַפיטל. איך האָב דערמאַנט יענעם סעזאָן, דערציילנדיק וועגן מיין פלימעניצע צירעלע זאָץ מיט מישאַ גערמאַנ'ס קרומע פיס. אַנשלאַש שאַר'ס שותף אין אַרטש סטריט טעאַטער איז געווען דזשאַש גרובער, דער פאַטער פון דער זייער פיינער שוישפילערין מירעלע גרובער. גרובער'ס ווייב, דאָס הייסט, מירעלע'ס מאַמע, האָט אומדירעקט געפירט צו די אומ- שטענדן ווען ביי מיין מאַמען האָט זיך אַרויסגעכאַפט איר פּיין וועגן איר שוועסטער שיינדל'ס טויט. די מרס. גרובער האָט מיין מאַמע'ן דערציילט, אַז זי מיט אַ גרופע פון אירע פריינט גייען פון צייט צו צייט צו אַ סעאַנס. וואָס איז אַזוינס אַ „סעאַנס“? איך צווייפל צי אין אידיש איז אפילו דאָ אַ וואָרט פאַר דעם. עס האָט צו טאָן מיט כּישוף, צויבער, מיט אַרויסרופן גייסטער און זיך פאַרבינדן מיט יענער וועלט — ניט קיין אידישע זאָך. אָבער ווי גייט דאָס ווערטל: „ווי ס'קריסטלט זיך, אַזוי אידלט זיך“; קלעפט זיך עס דאָ און דאָרט אויך צו צו אידן.

האַט די מרס. גרובער איינגערעדט מיין מאַמען, אַז זי זאָל מיט איר מיטגיין צו אַזאַ סעאַנס, און די מאַמע האָט זיך געלאָזט איינריידן. זי האָט מיר געזאָגט: — „איך וויל פאַר אַ טשיקאַוועסט זען וואָס דאָס איז אַזוינס.“ דאָס האָט מיך אויך אַנגערעגט און מיר האָבן באַשלאָסן ביידע צו גיין מיט מרס. גרובער.

דאַרפט איר וויסן, אַז אין יענער צייט איז דאָס געווען אַ היפשלאַעך- פאַרשפרייטער ענין. שיינע פרעכטיקע סאַלאַנען פלעגן איינגעאַרדנט ווערן

אויף אַ זייער מיסטישן אופן — טונקעלע ליכט, שוואַרצע פאַרהאַנגען — אַלץ פאַרוויקלט אין געהיימניס.

נאָכדעם ווי איר באַצאָלט אייער אינטריט-געלט, פירט מען אייך אַריין אין אַ וואַרט-צימער, און שוין הויבט עס אָן צו ווירקן אויף אייער געמיט-צושטאַנד. ניט מען רעדט, נאָר מען שעפטשעט. איר קענט קוים זען אין דער זייער שוואַכער באַלייכטונג וויפיל נאָך מענטשן עס זיצן... איר פילט, אָבער, אַז ס'זיינען דאָ נאָך, ווייל איר הערט אַ שושקעריי. אין אַ ווילע אַרום, קומט זייער שטיל אַריין אַ יונגע פרוי און באַגריסט אונז זייער העפלעך און לאַדט אונז איין אין דעם הויפט-צימער, וואו דער "סעאַנס" דאַרף פאַרקומען. דאָס איז אַ היפשער צימער, כמעט אינגאַנצן אָן ליכט, נאָר אויף באַשטימטע פלעצער פאַלט אַ שייך ווי פון אַ "ספאַט" (ליכט-וואַרפער). דער צימער איז האַלב-קוילעכדיק, איינגעהילט אין שווערע זייער טונקעלע פאַרהאַנגען, אַ רייע בענקלעך, אויסגעשטעלט האַלב-קוילעכדיק. דאַרטן ווערן מיר באַזעצט, פונקט אַנטקעגן די שווערע פאַרהאַנגען.

אַ לענגערע שווערע פּוּזע; דאָן אַנטפלעקט זיך פאַר אונז פון צווישן די פאַרהאַנגען, די וואָס פירט אָן מיטן "סעאַנס" — אַ זייער אַנגענעמע פּערזענלעכקייט, אין אַ לאַנג שוואַרץ קלייד. אין אַ ראַם פון גלאַנציק-שוואַרצע האָר, שיינט אַרויס אַ זייער ליבלעך, וויסער פנים, מיט זייער קלוגע, בלישטשענדיקע אויגן. זי רעדט אין זייער סודות'דיקע טענער, און דריקט אויס די האַפענונג, אַז איר וועט געלינגען צופרידנזושטעלן אַלע געסט, וואָס זוכן פאַרבינדונג מיט זייערע ליכטע אַפגעשיידטע נשמות.

איר הויכע פיגור, האָט זיך ווי אויסגעצויגן, אירע זוכנדיקע אויגן, געצילט אין דער ווייטער ווייטקייט, האָבן גענומען בעטן און פאַרבעטן די אַפגעשיידטע נשמות, וואָס ווילן זיך אַנטפלעקן צו די, וואָס זיינען היינט געקומען אַהער זיי זוכן... אַ לאַנגע פּוּזע... אין אירע אויגן האָט זיך פּלוצ-לונג באַוווּזן אַ מאַדנער שייך. זי האָט זיך איינגעוויקלט אין דעם שאַל, וואָס איז געהאַנגען אויף אירע אַקסלען, ווי זי וואָלט פּלוצלונג דערפילט אַ קאַלטן ווינט... און אין אַ פּאָזע, ווי זי וואָלט תּפילה געטאָן, האָט זי מיט רחמנות-דיקע בליקן געקוקט אין איין פינטל... איר פנים האָט זיך צעשפּילט אין אַ גליקלעכן שמיכל און זי האָט געמאַלדן, אַז די נשמה פון דעם און דעם איז איצטער דאָ מיט אונז.

תיכּף האָט זיך דערהערט אַ שלוכצן פון איינעם פון די בענקלעך און זי באַראַיקט דער שלוכצנדיקער, אַז די נשמה לאָזט איר וויסן, אַז זי פילט זיך "דאַרט" זייער רואיק און צופרידן.

די מאַמע און איר, זיצנדיק איינע לעבן דער צווייטער, האָבן פון צייט

צו צייט, האלטנדיק זיך ביי די הענט, געלאָזט וויסן אָן מיר פאַרשטייען דעם שפּיל...

נאָך עטלעכע נשמות זיינען געקומען און אַוועק, און פון נאָך עטלעכע בענקלעך, האָבן מיר געהערט שלוכצנדיקע אויסברוכן, איך האָב באמת באַ-וואונדערט די שווישפּילערישע פעאיקייטן פון דער פּרוי. ווי איבערצייגנדיק זי האָט איר ראָלע דורכגעפירט.

און אַט האָט זי, מיט אויגן פאַרוואונדערטע, אָנגעשטרענגט געקוקט אין איין פּינטל, און אָנגעהויבן רעדן (איך גיב עס איבער אין אידיש): „עפעס אַ מאַדנע דערשיינונג, ווי פון ווייטן, ווייטן אַמאָל, אַ פּרויען פּיגור... אַזוי אויסטערליש אָנגעטאָן... אַ לאַנג קלייד מיט אַ סך פּאַלדן, אַ קאַפּטל, זייער אַלטמאַדיש... אַ ווייס זיידן טיכל אויפן קאַפּ... דערקענט זי עמעצער פון דעם טראַכט?“

„קיינער רופט זיך ניט אָן. אַלע זיינען אָנגעשטרענגט, אַ שווערע פּויזע... זי בעט זיך: „די נשמה פּילט זיך זייער שלעכט, פאַרוואָס מען דערקענט זי ניט.“ מען פּילט די אָנגעשטרענגטקייט פון עולם. „וואַרט, וואַרט, מיר דוכט זיך אָן איך הער אַ נאָמען... דוכט זיך, שאַרלאַט... דערקענט עמעצער דעם נאָמען? שאַרלאַט, שאַרלאַט...“ פּלוצלונג האָב איך דערפּילט אַ שטאַרקן דרוק אין מיין האַנט, און די מאַמע האָט שטיל געשעפּטשעט: — „אפשר שיינדל?!... מיין אַרעמע שוועסטער... דער'הרג'עט געוואָרן ביים טע-אַטער צוליב מיר...“ אַ שטילער שלוכצן האָט דערשטיקט מיין מאַמעס רייד.

די פאַרמיטלערין זאָגט: „די נשמה איז זייער צופּרידן וואָס איר האָט זי דערקענט.“

ווען מיר זיינען אַרויס אויף דער גאַס, האָב איך נאָך אַלץ ניט געוואוסט ווי אַזוי צו רעאַגירן אויף מיין מאַמעס אויפּרעגונג. אָבער זי אַליין האָט עפעס ווי זיך אַליין פאַרענטפּערט: — „איך קען דאָס ניט פאַרשטיין... אַזוי קלאַר אויסגעמאַלן איר טראַכט... אפילו איר נאָמען... ווי אַזוי טוט זי עס? עס איז דאָך ביט צום גלויבן... איך קען דאָך דאָס ניט גלויבן... און דאָך בין איך אַזוי פאַרכאַפט געוואָרן...“

מיר האָבן דערפון מער ניט גערעדט. איך האָב אָבער אַ סך מאָל גע-קלערט צי איז דאָס פּשוט'ער טעאַטער-שפּיל פון אַ פעאיקן מענטשן, צי איז טאַקע דאָ אַזאָ כּוח פון לייענען דעם מענטשנס געדאַנקען, אפילו ווען מאַקען זי ניט... כ'האָב ניט קיין ענטפּער... .

איך וויל זיך נאָך אַפּשטעלן אויף איין ראָלע, וואָס איך האָב יענעם

סעזאן געשפילט אין לאַנדאָן. איך וויל זיך אָפּשטעלן אויף דער ראַלע, ווייל איך האָב זיך מיט דער ראַלע געקריגט.

ווען איך האָב געשפילט די ראַלע פון „שיינדעלע“ אין „מירעלע אפרת“, האָב איך אייך דערציילט, אָז איך האָב געזוכט אין דער ראַלע און געפונען אַ פאַרענטפערונג אויף אירע שלעכטע האַנדלונגען. די ראַלע פון וועלכע איך וויל איצט דערציילן, איז די ראַלע פון „ציליע“ אין גאַרדינ'ס „קרייצער סאַנאַטאַ“. איך האָב בשום־אופן גיט געקענט געפינען די מינדעסטע באַרעכטיקונג פאַר אירע האַנדלונגען. וואָס מער איך האָב זיך אין דער ראַלע פאַרטיפט, אַלץ מער האָב איך געזען, אָז זי איז פשוט אַ מענטש מיט זייער אַ שלעכטן כאַראַקטער.

ציליע הויבט אָן איר לעבן אין דער פיעסע ווי אַן אַכצן־יאָריק מיידל. אין איר יעדן ריר און קער, ווייזט זי שוין אַרויס איר פאַרדאַרבנקייט, איר צעלאָזנקייט און איר אויסערגעוויינטלעכע פרעכקייט.

געדענקט איר דאָך מן הסתם, אָז איר עלטערע שוועסטער עטי, די הויפט־העלדין פון דער פיעסע, איז פאַרכאַפט געוואָרן פון אַ שטאַרקער, הייסער ליבע מיט אַן אָפיציר, אַ קריסט. זיינע עלטערן דערלאָזן ניט צום שידוך, און ער, ווי אַ געוויסנהאַפּטער מענטש, זעט פאַר זיך גיט קיין אַנדער אויסוועג ווי באַגיינ זעלבסטמאָרד. צו איר גרויסער פאַרצווייפלונג מיט איר געליבטנס טויט, קומט נאָך צו די ביטערע לאַגע אין וועלכע ער לאָזט זי איבער... זי וועט אַ מאַמע ווערן... זי האָט אַ גוואַלדיקן דרד־אַרץ און טיפע ליבע צו איר טאַטן, דעם דאָמינרנדיקן ראַפּאַיל פרידלענדער. זיינען אירע ליידין נאָך טיפּער, זעענדיק די יסורים וואָס זי האָט מיט איר האַנדלונג איר טאַטן פאַרשאַפט.

עטי איז פונקט דער קעגנזאַץ צו ציליע'ן — אַ פיינע, אינטעליגענטע, איידעלע און מיטפילנדיקע... און ווען דער טאַטע איז דערשיטערט פון דעם וואָס עס האָט געטראָפּן עטי'ן, דריקט ער זיך אויס: — „ווען זי, די דאָזיקע, ציליע, זאָל עס טאָן, וואָלט איך פאַרשטאַנען...“

כדי ווייניג־איז, אַרויסנעמען עטי'ן פון איר שווערער לאַגע, מאַכט ער זי חתונה „אַבי מיט וועמען“, מען שיקט זי אַוועק קיין אַמעריקע, כדי דאָס קינד וואָס עטי וועט האָבן, זאָל האָבן אַ טאַטן. דער „אַבי וועמען“ אין דעם פאַל, איז אַ מוזיקער, גרעגואַר, אַ קלעזמערס אַ זון, זייער שלעכט דערצויגן, אַ גוואַלדיקער עגאָאיסט, כמעט אַ געוויסנלאָזער מענטש. ס'איז שוין גיט בוטיק צו דערציילן, אָז צווישן ציליע'ן און גרעגואַר'ן אַנטוויקלט זיך אַ פאַרשייטע ליבעס־אָוואַנטירע. זייער פשוט דריקט זיך אויס גרעגואַר, אין איינער פון זיינע פאַרשייטע סצענעס מיט ציליע'ן זאָגט ער איר גאַנץ אָפּן:

— „נאָך ווען איך האָב עטיגן גענומען, האָב איך שוין אַ טראַכט געטאָן — די שוועסטער וועט אויך זיין מיינע“ ...

ציליע'ס געוויסנלאָזער כאַראַקטער שטעלט זיך ניט אָפּ — ס'אַרט איר ניט וועמען אירע האַנדלונגען מאַכן אומגליקלעך. זי פאַרפלייצט אַרום זיך סם מיט וועמען זי קומט נאָר אין באַרירונג. אפילו עטי'ס אומשולדיק קינד, וועמען אַלע געמען אָן פאַר אַ געזעצלעך קינד פון עטי און גרעגואַר, שאַנעוועט זי ניט. ציליע געפינט שוין געלעגנהייטן, ווי אַזוי דעם סוד אַרויסצוטראַגן אין דער עפנטלעכקייט. עס אַרט איר כלל ניט, וואָס זי צעברעכט דערמיט דעם קינדס יונג הערצל. עטי, וויסנדיק און זעענדיק וואָס דאָ קומט פאַר, שטיקט עס אין זיך בלויה, כדי ניט צוצונעמען ביי איר באַליבטן טאַטן די אילוויע, אַז זי, עטי, פירט אַ גליקלעך לעבן.

דער קלימאַקס פון דער פיעסע איז אין פערטן אַקט. עטי האָט אויסגע- פונען, אַז ציליע האָט געהאַט אַ קינד פון איר מאַן. איז זי ניט אַזוי שאַקירט פון דעם עצם טאַט, ווי דער געדאַנק, וואָס ציליע האָט געקענט אַזוי גלייכ- גילטיק דאָס קינד ערגעץ איבערלאָזן און ווייטער אַנגיין מיט איר פאַרשייטן לעבן. עס פייניקט איר אויך דער געדאַנק, וואָס זי דריקט אויס: — „מיין אַרעמער פאַפּאָ, אַ שיינעם עלטער דערלעבט, אַ שיינעם גחַת פון קינדער; צוויי טעכטער, און ביידע ... ווי קומען צו אַזאַ פאַטער אַזעלכע קינדער? ...“ עפעס צינדט זיך אָן ביי עטיגן אין מוח. זי נעמט די לאַגע אין אירע אייגענע הענט. זי שיסט זיי ביידן.

איך האָב אין דער ראָל פון ציליע אַריינגעלייגט אַזוי פיל גאַל און גיפט וויפיל נאָר איך האָב געקענט אין מיין יונג האַרץ אַנזאַמלען. איך האָב עפעס ווי געפילט אַ באַפרידיקונג אין אַרויסברענגען וואָס בלוט'ער ציליע'ס פאַרדאַרבנקייט, איר פּרעכקייט, אירע געוויסנלאָזע האַנדלונגען קעגן די אַלע וואָס קומען מיט איר אין באַרירונג. איך האָב זיך געפלייסט צו ווייזן פאַרן עולם, אַז איך האָב ממש הנאה פון דעם, וואָס איך קען ברענגען מער ער- גערניש, וואָס מער שלעכטס צו מיין ליידנדיקער שוועסטער עטי ...

געדענק איך, ווי זייער אָפט, אין דער צייט ווען די פיעסע איז געשפילט געוואָרן, ווען איך פלעג אַרויסגיין נאָך דער פאַרשטעלונג און מיר פלעגט אויסקומען דורכגיין די „לאַבי“ צווישן געדיכטן עולם, פלעגן זיך מענטשן ווי אַפּרוקן פון מיר, ווי זיי וואַלטן זיך ניט געוואַלט אַנרירן אין מיר און מיך באַגלייט מיט שטעכיקע בליקן. אין זייער פרימיטיוון טעאַטער-באַגריף, האָבן זיי מיר ניט געקענט מוחל זיין, וואָס איך, אַן „אייגענע טאַכטער“ פון זייער באַליבטער דאַינע, קען איר פאַרשאַפּן אַזוי פיל ווייטיק און צער אין איר ליידנדיקער ראָלע פון עטי פרידלענדער.

געדענק איך אַ סצענע, ווען איך בין איינמאָל אַרויסגעגאַנגען פון טעאַטער מיט דער מאַמע, האָבן זיך געהערט פאַרשידענע אויסדרוקן: — „זע נאָר, זי גייט נאָך מיט איר!“ איינע האָט אפילו זיך מן הסתם ניט געקענט איינ-האַלטן און אויסגעשריען: — „שטיי ניט אין אירע ד' אמות, דאַינע! שי איז נאָר גוד!“...

איך האָב זיך אָפגעשטעלט אויף די צוויי גאַרדין-ראָלן, שיינדעלע אין „מירעלע אפרת“ און ציליע אין „קרייצער סאַנאַטאַ“, ווייל איך האָב דאָס געפיל, אַז ס'איז דאָ אַ שייכות צווישן די צוויי ראָלן און מיין פּערזאָן. ערשטנס, האָב איך זיך אין ביידע פּיעסן דערפילט ווי אַ טייל פון דער משפּחה וועלכע זיי באַשרייבן. פּונקט ווי איך בין געוואָרן אַ תּושב אין דער אפרת משפּחה, שפּילנדיק דריי ראָלן, — שלמה'לע, שיינדעלע און מירעלע, — האָב איך אויך אין דער משפּחה פּרידלענדער אין „קרייצע סאַנאַטאַ“ געשפּילט די צוויי קעגנגעזעצטע ראָלן פון ביידע שוועסטער, צילי און עטי. צווייטנס, פּונקט ווי איך האָב געפילט צו זוכן אין שיינדעלען אַ באַרעכטיקונג צו פאַרגלעטן אירע אָפטע אומגעלומפּערטע האַנדלונגען, האָב איך אין ציליע'ן געזוכט דאָס פאַרקערטע. מיר איז אין ביידע פּאַלן געלונגען.

קומט מיר אויפן זינען אַן עפּיזאָד פון דער פּיעסע „קרייצער סאַנאַטאַ“, וואָס גייט אַריין אין דער קאַטעגאָריע פון אומדערוואַרטעטע צופאַלן אויף דער בינע און די פעאיקייט פון דעם באַטרעפּנדן שווישפּילער אָדער שווי-שפּילערין דעם אומגליקלעכן צופאַל צו פאַרגלעטן. דאָס האָט פּאַסירט אין שיקאַגאָ, וואו איך האָב געשפּילט פאַר סאַראַ אַדלער'ס ברודער, לואיס. ער האָט זיין אייגנס געהאַט אַ ווייב, די מרס. לואיס, וואָס האָט געקוואַקעט אויף אַ גרויסער שווישפּילערין. דער פּאַקט וואָס איר מאַן איז געווען דער באַלעבאַס און פאַרוואַלטער, האָט איר געגעבן דאָס רעכט צו שפּילן הויפּט-ראָלן.

זי איז געווען געבענטשט מיט דעם וואָס מ'רופט אַ קאַרפּולענטע פיגור; אין פּשוט'ן אידיש — אַ גרויסע פּעטע פּרוי. עס קענען קיין צוויי מיינונגען ניט זיין, אַז איר פיגור האָט זיכער ניט געפּאַסט פאַר דער צאַרטער און איידעלער עטעניו, אין „קרייצער סאַנאַטאַ“, אָבער דעם מאַנס „ליס“ אויפן טעאַטער האָט די אומפּאַסיקייט אָפּגעווישט. וועל איך גיין אַביסל ווייטער און זאָגן, אַז זי איז געווען אַ קנאַפע שווישפּילערין, די ראָלע פון עטעניו ביים קלימאַקס אין לעצטן אַקט פּאַדערט אַ שווישפּילערין, ניט נאָר מיט גרויס טאַלאַנט, נאָר איינע וואָס באַזיצט אַ סך בינע-דערפּאַרונג, און ביז גאָר אַ גרויסע מאַס אינטעליגענץ.

איך האָב דאָן געשפּילט די ראָלע פון ציליע; די ראָלע פון גרעגואַר האָט געשפּילט דער ליב־האַרציקער, לאַנג־יאָריקער פּריינט מיינער, מישאַ גערמאַן. האָט מען ווייַעס־איו דערשלעפט די פּיעסע ביון קלימאַקס פון לעצטן אַקט, כאַטש ס'האַט געהאַלט דערביי, אַז גאָר אין אָנהויב פון ערשטן אַקט זאָל געשען אַ קאַטאַסטראָפּע. די סיטואַציע איז דאָרט אַזאָ:

דער טאַטע, ראַפּאַיל פּרידלענדער, רופט אַריין זיין טאַכטער עטעניו, זי צוצוגרייטן צו דעם געפלאַנטן שידוך מיט גרעגואַרן אויף צו פאַרגלעטן די שווערע לאַגע אירע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך דעם זעלבסטמאָרד פון איר קריסטלעכן געליבטן. זי קומט אַריין אַ זייער טרויעריקע, אַ פאַרווייניטע, מיט אַ בוך אין האַנט. זי האַלט דעם בוך שטאַרק צוגעדריקט צו איר ברוסט. ערשט שפּעטער געפינען מיר אויס פאַרוואָס זי דריקט אַזוי דעם בוך צו איר האַרצן. עס ווייסט דערפון ניט קיינער, אַז אין דעם בוך ליגט דער לעצט־טער בריוו פון איר געליבטן פאַר זיין זעלבסטמאָרד, מיט זיין בילד. האַבן מיר אייך אויסגעזאָגט דעם סוד. דער טאַטע פּרעגט איר: „וואָס איז דאָס פאַר אַ בוך ביי דיר? ...“ זי ענטפּערט זייער צעשטרייט: „דאָס איז דער עלפּטער באַנד פון טאַלסטאָייס ווערק... דאָ אין בוך איז דאָ... איך וועל דיר זאָגן דעם אמת, פּאַפּאַ...“

ער זאָגט: „זע נאָר, וועגן אַ בוך מעגסטו דאָך זיין רואיקער... וואָס איז דאָ?“

זי ענטפּערט: דאָ?... דאָ איז זיין... דאָס איז קרייצער סאַנאַטאַ... איך האָב ערשט עטלעכע קאַפיטלעך געלייענט... דאָס מאַכט אַזוי מיאוס דאָס לעבן, נאָך מיאוס־ער ווי איך האָב פּריער געפּילט.“

ראַפּאַיל זאָגט: „אַ בוך קען דאָס לעבן ניט מיאוס מאַכן, דער מענטש מאַכט מיאוס דאָס לעבן, אַט האַסטו גענומען און זיך דאָס גאַנצע לעבן מיאוס געמאַכט... אַהער גיב דאָס בוך“... ער רופט אַריין ציליע, זי זאָל צו־נעמען דאָס בוך.

איך האָב אויספירלעך איבערגעגעבן די סצענע, ווייל דער בוך שפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אויך שפּעטער אין אַקט.

ציליע דאַרף דאָס מאָל דעם בוך פאַרגעסן אויפן טיש. זי נוצט עס אויס פאַר אַ תּירוץ אַריינצוקומען שפּעטער, ווען גרעגואַר איז שוין דאָ, און עס גייט אָן אַ וויכטיקער געשפּרעך וועגן דעם בוך. אָבער קיינער האָט גיט באַמערקט, אַז מרס. לואיס האָט ניט טראַכטנדיק מיטגענומען דאָס בוך ווען זי איז אַרויסגעגאַנגען... ווען איך קום שפּעטער אַריין מיטן תּירוץ צו נעמען דעם בוך, איז דער בוך ניטאָ. וויסנדיק אַז אַן דעם בוך וועט די סצענע ווייִטער ניט קענען גיין, האָב איך נאָך איידער דער טאַטע האָט צייט געהאַט

מיך צו פרעגן, וואָס איך דאַרף דאָ, זיך שנעל צוגעשארט צו דער טיר, וואו איך האָב געזען שטיין הינטער די קוליסן לויט גערמאַן, וועלכע האָט געשפּילט די ניאָניאַ נאַטאַשאַ, און איר אַ שעפטשע געטאַן: „ס'איז ניטאָ דער בוך“... ס'האָט לאַנג ביט גענומען און נאַטאַשאַ האָט זיך אַריינגעשלייכט אויף דער בינע, ווי עפעס זוכנדיק און, ניט באַמערקט פון קיינעם, אויפן טיש איבערגעלאָזט דעם בוך... אַזוי האָבן מיר ביידע געראַטעוועט די סיטואַציע.

אַ סך ערגער אָבער איז געווען ביים קלימאַקס אין לעצטן אַקט, טייל-ווייז דורך דער מרס. לואיס' אומבאַהאַלפּנקייט, וואָס האָט דעם דראַמאַטישן שלום שיר ניט פאַרוואַנדלט אין אַ קאַמעדיע. פריער אין דעם אַקט, קומט אַריין ראַפּאַיל פרידלענדער מיט עטי'ס אינגעלע אַלבערט. זיי זיינען געקומען פון זייער פאַרם, און אויפן וועג אויך איינגעקויפט עטלעכע זאַכן, אויף מיטנעמען צוריק אויפן פאַרם. צווישן די זאַכן אין געווען אַ פּלאַש „קאַרבאַליק עסיד“.

זיי טראָגן אַלץ אין אַ רענצל. זיי שטעלן עס אַוועק אויפן טיש און ראַפּאַיל געפינט פאַר גוויטיג צו וואַרענען, אַז מ'זאַל זיין פאַרזיכטיק מיט דעם. דער-ביי ווייזט ער אָן אויף אַ סלאַי אַיינגעמאַטן אין רענצל. דער אינגל אַלבערט ווייזט דערביי אָן, אַז אין רענצל ליגט אויך דער געלאַדענער רעוואַלווער, וועלכן ראַפּאַיל פירט שטענדיק מיט זיך.

דאָס איז אַלץ צוגעגרייט געוואָרן, כדי עטי זאַל אין איר קלימאַקס פון אַקט, וויסן וואו זי קען קריגן דאָס וואָס זי דאַרף. איז אַט קומט דער קלימאַקס. ציליע'ס פרעכער געלעכטער רייצט נאָך מער אויף איר שוועסטער'ס געפלאַצטן געדולד, און עטי שרייט אויס: „איר האָט ביידע געמיינט אַז איך בין אַ מענטש אָן אַ גאַל, און איר האָט זיך צופיל דערלויבט... ניט אַלע מאָל וועל איך שווייגן... ניט אַלץ וועל איך דולדן!“

זי לויפט צו צום רענצל, כאַפט די פּלאַש „קאַרבאַליק עסיד“ און לאָזט זיך צו ציליע'ן. ציליע שרייט אין שרעק: „וואָס איז דאָס? וואָס ווילסטו טאָן?“ ענטפערט עטי: „דאָס איז קאַרבאַליק, איך וועל דיר פאַרברענען, איך וועל אויסברענען דינע אויגן, זאַלסט ניט קענען קוקן אויף פרעמדע מענער. אַז דו וועסט ביט זיין מער ווייב, וועסטו זיך דערמאַנען אַז דו ביזט אַ מאַמע...“

זי מאַטערט זיך אויפצופענען די פּלאַש. ציליע און גרעגואַר ראַנגלען זיך מיט איר, ער רייסט ביי איר אַרויס די פּלאַש און פאַרשטעקט זי ערגעץ. אָבער עטי שרייט: „דאָס וועט אייך ניט העלפן, קיין זאַך וועט אייך איצט ניט העלפן.“

זי כאַפט אַרויס פון רענצל דעם רעוואַלווער און דערשיסט זיי ביידן.

אונזער עטיניו אין שיקאגא, די מרס. לואיס, ווען זי האָט געכאַפּט דעם רעוואָלוצער, האָט ניט געוואוסט ווי אַזוי צו שיסן.

שטייט זי נעבעך, די מרס. לואיס מיט דעם רעוואָלוצער אין ביידע הענט; גרעגואַר און איך זיינען גרייט צו פאַלן טויט, אָבער עס שיסט ניט. שרייט זי פון דער בינע צו איר מאַן אין די קוליסן אַריין: „יאַשע, עס שיסט ניט!“ עמעצער שרייט צו איר פון אונטן: „נעמט צוריק די פּלאַש קאַרבאָליק“... האָט אָבער גערמאַן-גרעגואַר די פּלאַש קאַרבאָליק ערגעץ פאַרשטעקט, מען זעט זי ניט און אַוודאי קען ער עס איר ניט אונטערטראַגן... לויפט זי אַרום זוכן די פּלאַש. געוויס האָבן מיר ביידע, גערמאַן און איך, דורך דער צייט געקענט אַנטלויפן פון דער בינע און זיך ראַטעווען פון „אַ שרעק“ לעכן טויט“, אָבער מיר מוזן דאָך ביידע שטאַרבן, אַז ניט, קען דער פאַרהאַנג ניט פאַלן... .

שטייען מיר ביידע אין פאַרשידענע ווינקלען, מיט די פּלייצעס צום עולם, מיט די הענט פאַרשטעלן מיר אונזערע אויגן, ערשטנס, כדי נישט צו קוקן איינס אויפן צווייטן, מיר זאָלן ניט אויסשיסן מיט אַ געלעכטער, און צווייטנס, כדי ניט צו זען מרס. לואיס' הילפּלאַזיקייט. די ליידיקע סעקונדן אויף דער בינע ציען זיך ווי אייביקייטן, וואָס וועט פאַרט זיין דער סוף? זי קען ניט געפינען דעם קאַרבאָליק... . זי לויפט צום רענצל, כאַפּט אַרויס דעם סלאַי איינגעמאַכט און טוט פון דעם אַ שפּריץ אין מיין וויגקל.

איך האָב שוין לענגער ניט געקענט וואַרטן און בין פון דעם שפּריץ אַוועקגעפאַלן „טויט“. אַ זיסער טויט... דער שפּריץ איינגעמאַכטס אויף מיר האָט געהאַט אַזאַ גיפטיקן כּוח, אַז אויך גערמאַן אין זיין ווינקל אויף דער צווייטער זייט בינע, איז אַוועקגעפאַלן טויט... דער משיח, דער פאַרהאַנג האָט זיך ענדלעך אַראָפּגעלאָזט.

די מינוט וואָס דער פאַרהאַנג איז געפאַלן האָט דער סטעיַדזש-מענעדזשער געכאַפּט דעם רעוואָלוצער און האָט אויסגעשאַסן פינף מאָל, ווי איינער רעדט, „אַז מען ווייסט ווי אַזוי, שיסט עס יאָ...“

דערמאַנענדיק זיך אין דער וואונדערלעכער ראַלע פון עטי אין „קרייצער סאַנאַטאַ“, קומט מיר אויפן זינען די צייט ווען איך האָב געשפּילט מיט קעסלער'ן. דאַרף איך אייך ניט זאָגן, אַז ראַפּאַיל פּרידלענדער איז געווען איינע פון זיינע קרוין-ראַלן. מיר האָט ער שטאַרק אימפּאַנירט נאָך ווען איך האָב אים געזען מיט דער קאַליש, ווי אַזוי ער האָט, טראַץ זיין כּעס און ביטערן פאַרדרוס אויף עטי'ן, וואָס זי האָט אים פאַרשאַפט אַזוי פּיל יסורים און האַרצווייטיק, דאָך באַוויון מיט אַ בליק, אַ מאַך מיט דער האַנט, אַ

שטילן קעסלערישן טאָן, אַזוי לייכט אויסדריקן זיין טיפע ליבע און געטריי-
שאַפט צו איר ...

דערפאַר ווען איך האָב די ראַלע געלערנט, האָב איך געזוכט אויף ענ-
לעכע אופנים אַרויסווייזן עטי'ס ליבע און גוואַלדיקן דרך-אַרץ וואָס זי האָט
צום בייזן דאָמינירנדיקן פּאַטער אירן. געדענק איך ווי קעסלער האָט אַזוי
לייכט דערפילט און רעאַגירט אויף די באַהאַלטענע אויסדרוקן מיינע, און ווי
גליקלעך איך האָב זיך געפילט, ווען ער האָט מיר באַוויזן מיט זיין שפּילן
אַז ער האָט אויפגעכאַפט יעדן מאַמענט אַזאַ וואָס איך האָב פּאַרטראַכט.
ס'האַט זיך איינגעקריצט אין מיין מוח די סצענע אין לעצטן אַקט, ווען עטי
געפינט אויס, אַז די מאַמע אירע האָט געוואוסט, אַז די שוועסטער ציליע
האַט געהאַט אַ קינד פון איר, עטי'ס, מאַן. די מאַמע האָט איבערגעלאָזט
דעם טאַטן אַליין אויף דער פּאַרם, און ווי נאָר ער, דער פּאַטער, קומט אַריין,
שלעפט עטי דער מאַמען מיט כוח צום פּאַטער און זאָגט צווישן אַנדערעס:
„זי זאָגט אַז אַ פּרוי וואָס האָט אַליין קיין שכל ניט צו לעבן, איז נאָר דאָן
אַ שטיקל מענטש, ווען זי איז אונטערן שוץ פון אַזאַ מאַן ווי דו, פּאַפּאַ“ ...
ווערן אַט די רייד געווענלעך געזאָגט מיט אַ שטראַפּנדיקן, שרייענדיקן,
כמעט דעקלאַמאַטאָרישן טאָן. נעמט זיך דער פּאַטער אָן דער מאַמעס קריוודע,
ביזערט זיך אויף עטי'ן למאי זי וואָגט אַזוי צו רעדן וועגן דער מאַמען,
און ענדיקט מיט אַ שטאַרקן פּאַרוואָרף: „דרך-אַרץ, דו“.

איך האָב אָבער אין די רייד אַריינגעלייגט אַזוי פיל געטריישאַפט און
ליבע, ניט איך האָב געשטראַפט דער מאַמען, נאָר אין שטילע טענער ווי
אויסגעוויינט איר פּאַרלירנדיקייט. קעסלער האָט עס תיכף דערפילט און עס
איז אים הפנים געפעלן געוואָרן. אין זיין „דרך-אַרץ, דו“, האָט זיך גיט
געהערט קיין פּאַרוואָרף, נאָר גאָר אַ סך פון זיין באַהאַלטענער ליבע צו
„עטי'ן“.

ווי איר וויסט, איז קעסלער געווען אַ מאדים אויף געבן אַקטיאָרישע
צונעמענישן. ער האָט מיך אויך געקרוינט מיט אַ צונאַמען פאַר מיין עטי.
זייענדיק געוואוינט צו שפּילן מיט גרויסע, הויכע „עטיניוס“ — די קאַליש,
די לאבעל, אסתר-רחל קאַמינסקי — האָט ער מיך גערופן: „מיין עטי-
ניונטיקל!“ ...

ווען איך בין פון יענעם דערפאלגרייכן סעזאן אין לאַנדאָן געקומען קיין אמעריקע, איז פאַר מיר קיין אַרט ניט געווען אין אידישן טעאַטער.

ווי איך האָב שוין דערמאָנט אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל, האָט דער טעאַטער־שרייבער פון פאַרווערטס זייער טרעפלעך סומירט די באַציאונג פון די אידישע טעאַטער־פּירמעס צו מיר: „געוויסע טעאַטערס וועלן צוליב פּאַליטיק, די יונגע שווישפּילערין צילי פיינמאָן אָדער צילי אַדלער בשום אופן ניט אַנגאַזשירן“.

ווען אַ שיקאַגער מענעדזשער, יאַשע לואיס, סאַראַ אַדלער'ס ברודער, האָט מיך ענדלעך אַנגאַזשירט פאַר אַ סעזאָן, איז ער באַשטאַנען אויף דעם איך זאָל זיך רופן צילי אַדלער. אַזוי איז צילי פיינמאָן, אַזוי צו זאָגן, ערגעץ אין ים אויפן וועג פון לאַנדאָן קיין אמעריקע פאַרשוואונדן אין די גרויסע כוואַליעס.

איז מיר ניט גרינג געווען זיך צו שיידן מיטן נאָמען צילי פיינמאָן. קנאַפע אַכצן יאָר האָב איך מיט דעם נאָמען אָפּגעלעבט. אַלערליי קינדערשע זכרונות זיינען ביי מיר מיט דעם נאָמען פאַרבונדן — יאָרן פון „פּאַבליק־סקול“, מיט אַלע שטיפערייען, וואונדערלעכע אַנטדעקונגען, און קינדערשע חן־פּינטלעך; „האַי־סקול“ יאָרן, אַנגעפיקעוועט מיט יוגנט־פּראָבלעמען, פאַר־וויקלטע לייכטע אינטריגעס, נאַאיווע ראַמאַנטישע בלאַדזשענישן, יוג־מיידלשע חלומות און האַפּענונגען; די ערשטע טריט אויף דעם אומפאַרמייד־לעכן וועג פון ליבע, וואָס דערוועקט אין יוגע הערצער אַזוי פיל געמישטע געפילן פון פּרייד און פּיין, פון גליק און אַנטווישונג... דאָס אַלץ האָט אין מיין לעבן געטראָגן דעם נאָמען צילי פיינמאָן. קען מען ניט אין איין הרף־עין זיך שיידן מיט דעם נאָמען.

ס'האַט מיך אַפט געוואונדערט ווי אַזוי עס פילט דאָס מיידל, וואָס תּיכּף נאָך דער חופּה־צערעמאָניע ווערט פאַרשוואונדן דער נאָמען מיט וועלכן זי האָט אַזוי פיל יאָרן געלעבט. איז עס אַבער אין פאַל פון חתונה, גאָר עפעס אַנדערש — דאָס איז דאָך די שטרעבונג פון יעדען מיידל דעם מאַמענט צו דערגרייכן, דאָס איז אַ נאַטירלעכע דערשיינונג...

איך אַבער, האָב זיכער קיינמאָל ניט געטראַכט צו בייטן מיין נאָמען צילי פיינמאָן אויף צילי אַדלער. דער נאָמען צילי פיינמאָן האָט ביי מיר געמאַנט עפעס. אַ היפשע פאַר יאָר האָט דער נאָמען פיגורירט ביים אידישן טעאַטער, סיי אַלס „סטאַר קינדער־דאָליסטקע“, אין אמעריקע, און סיי דעם לאַנגן, שווערן סעזאָן אין לאַנדאָן, אַלס דערוואַקסענע. האָט דאָך דער נאָמען זיך אַן אַרט געשאַפן; ערגעץ אין געדעכעניש פון טעאַטער־גייערס האָט זיך

דער נאָמען צילי פיינמאַן געמוזט איינקריצן. און אָט וועט ער פלוצלונג
ניט ווערן...

דערמאָן איך זיך טאַקע, ווען איך האָב מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, שוין
אַלס צילי אַדלער, געשפּילט איינע פון מיינע דערפּאָלגרייכע ראָלן, די ראַלע
פון „סאַניטשקע“ אין אָסיפּ דימאַוו'ס „אייביקער וואַנדערער“, אַ מיידעלע פון
פּערצן יאָר. נאָך אַ פּאַרשטעלונג האָט אַ יונגערמאַן מיך אָפּגעוואָרט ביים
אַרויסגיין פון טעאַטער. ער האָט זיך פּאַרגעשטעלט פאַר מיר, מיך באַגלייט
אַ שטיק וועג אויף דער עוועניו.

וועל איך דורכלאָזן די גוואַלדיקע קאַמפּלימענטן וואָס ער האָט פאַר מיר
אויסגעגאַסן אופּן חשבון פון יענער ראַלע מיינער. אָבער טיף אין מיין זכרון
האָט זיך איינגעקריצט זיין פּלוצלינגדיקע ווענדונג צו מיר: „איר וויסט,
מיס אַדלער, אייער שפּילן היינט אין דער ראַלע פון סאַניעטשקע האָט מיך
שטאַרק דעמאָנט אין אַ געוויסער יונגער אַקטריסעלע, וואָס האָט מיט יאָרן
צוריק געשפּילט קינדער-ראָלן אין די אידישע טעאַטערס. צילי פיינמאַן האָט
זיי געהייסן. אַ וואונדער וואָס פון איר איז געוואָרן. איר האָט זי מן הסתם
קיינמאַל ניט געזען. איר זייט צו יונג צו קענען געדענקען צילי פיינמאַן“...

געדענק איך, ווי אויף אַ וויילע האָט זיך ווי אַ קנויל ביי מיר אין האַלז
פאַרקליבן... איך האָב געפּילט, אַז אין האַרצן ווילט זיך מיר באַוויינען די
פאַרשוואונדענע צילי פיינמאַן. פאַרוואָס איך האָב מיין באַגלייטער ניט
געזאָגט דעם אמת — קען איך זיך ביז היינט ניט דערקלערן. אפשר איז
עס געווען דער נאַרישען פּרויען-אינסטינקט צו פאַרלייקענען די אמת'ע
יאָרן? אפשר האָט זיין אילחיע וועגן מיין יונגקייט מיר געשמייכלט? צי
אפשר גאַר האָט זיך מיר ניט געוואָלט פאַר אים אויפקלערן מיין משפּחה-
פּלאַנטער, כדי צו דערקלערן די צוויי-נאַמענדיקייט מיינע?

אויב דער יונגערמאַן לעבט נאָך און געדענקט אוינזער געשפּרעך פון
יענעם אָוונט, מיט איבער פּערציק יאָר צוריק, זאָל ער מיר מוחל זיין, וואָס
איך האָב אים ניט אַנטפּלעקט דעם סוד פון צילי פיינמאַן.

איך האָף אַז מיר איז געלונגען פאַר אייך אויפצודעקן די סענטימענטן
מיינע צום נאָמען צילי פיינמאַן. וועט איר אפשר איצטער בעסער פאַרשטיין
מיין גרויסע אַנטוישונג, מיין פאַרדרוס און האַרצווייטיק וואָס איך האָב געפּילט
נאָך מיין קומען פון לאַנדאָן צוריק אַהיים, קיין ניו יאָרק. פאַר דעם אידישן
טעאַטער דאָ האָב איך, צילי פיינמאַן, ווי ס'האָט אויסגעזען, גאַר קיין ווערט
ניט געהאַט. ניט מיינע לאַנג-יאָריקע דערפּאָלגן אַלס קינדער-ראַליסטקע,
ניט מיינע אַנגעשטרענגטע דערגרייכונגען אין לאַנדאָן אַלס דערוואַקסענע,
האַבן דאָ עפּעס געמיינט. עס זיינען אַוועק וואַכן און חדשים, — מיין פאַר-

צווייפלונג איז גרעסער און גרעסער געוואָרן. דערצו האָט נאָך צוגעהאַלפּן די קלאַגעדיקע פּינאַנציעלע לאַגע, אין וועלכער מיר האָבן זיך געפונען. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַריינכאַפּן אין מיין באַוואוסטזיין דער צווייפּל, דער חשד, אַז אפּשר איז דאָס שוין דער סוף פון מיין טעאַטער-קאַריערע.

ווען איך טראַכט איצטער פון יענער צייט, וואונדערט עס מיך שטאַרק, פאַרוואָס ס'איז מיר אפילו אויפן געדאַנק ניט געקומען צו זוכן אַ קאַריערע אויף דער ענגלישער בינע אין אַמעריקע. אַ הי־געבוירענע, האָב איך באַהערשט די ענגלישע שפּראַך ווי די מערסטע אַמעריקאַנער-געבוירענע. איך האָב געוויס געהאַט אַ רעכט צו גלויבן, אַז איך פאַרמאָג אין אַ געוויסער מאָס טאַלאַנט פאַר דער בינע. פאַרוואָס איז מיר אפילו ניט איינגעפאַלן, אין מיין אַנטישוונג, צו זוכן באַפּרידיקונג פאַר מיין שטאַרקער בענקעניש נאָך טעאַטער, אויף דער ענגלישער בינע?

איך האָב אויף דעם צוויי ענטפּערס. דער ערשטער ענטפּער, אַ פשוט'ער, אַן אויבנאויפיקער: איך בין קיינמאַל ניט געווען געבענטשט מיט דער פּע-איקייט צו זיין אַן אויפטוערין, צו האָבן אייגענע איניציאַטיווע, צו קענען פאַר זיך זוכן אַ וועג.

דער צווייטער ענטפּער איז אַ טיפּערער. איך האָב אינסטינקטיוו געפילט, אַז מיין באַפּרידיקונג צו שפּילן טעאַטער ליגט נאָר אין שפּילן אידיש טעאַטער. נאָר אין אידיש קען איך זיך אויסלעבן... בלויז אין אידיש קען מיין טאַלאַנט קריגן זיין תּיקון... אַט דעם געפיל האָב איך אויך געהאַט אין די שפּעטערע יאָרן, ווען איך האָב אַ פאַר מאָל געקראָגן די געלעגנהייט צו שפּילן אויף דער ענגלישער בינע. איך געדענק זייער גוט, אַז שטודירנדיק מיין ראַלע אין ענגליש, האָב איך געטראַכט ווי אַזוי וואָלט איך די פּראַזע געזאַגט אין אידיש; ווי אַזוי וואָלט איך אַזאַ סצענע געשפּילט אין אידיש.

איז עס אַוודאי אַ גרויסע רעטעניש. אין מיין פּריוואַטן לעבן רעד איך מערסטנס ענגליש — אין שטוב, אין גאַס, כמעט ביי יעדער באַגעגעניש מיט פּריינט, מיט באַקאַנטע, מיט משפּחה. און דאָך, אויף וויפיל ס'איז דאָ שעפּערישקייט אין שווישפּיל קונסט, פיל איך, אַז איך קען אַט די שעפּעריש-קייט דערגרייכן בעסער אין אידיש. אויפקלערן די רעטעניש נעם איך זיך ניט אונטער. מן הסתם זיינען גערעכט די וואָס זאָגן, אַז שפּראַך איז ניט נאָר די ווערטער, אפילו ניט דער אויסדרוק, אַדער דער קלאַנג. שפּראַך האָט אויך אַ נשמה... און די נשמה פון דער אידישער שפּראַך האָט מיך הפנים באַהערשט, זיך איינגעקריצט אין מיין באַוואוסטזיין, פאַרכאַפט אַלע מיינע חושים.

זיכער איז עס, אַז דאָן, אַלס אַכצן-יאָריק מיידל, איז מיר אפילו ניט

איינגעפאלן צו זוכן אן אַרט פאַר זיך אויף דער ענגלישער בינע. האָב איך זיך אין דער שטיל געערגערט, למאי ס'איז פאַר מיר קיין אַרט ניטאָ אויף דער אידישער בינע... און אנדערע אויף מיין אַרט וואָלט אַוודאי „אָפּגעקלאַפּט די טירן“ פון די אידישע טעאַטער-מענדעזשערס. אפשר אויך פון די אידישע צייטונגען. מיר איז עס אפילו אויפן געדאַנק ניט געקומען. מיר האָבן, זעט אויס, געפעלט שטאַרקע עלנבויגנס.

איך האָב מיין ערגערניש, חלילה, פאַר קיינעם ניט אַרויסגערעדט, אפילו ניט פאַר מיין געטרייער און איבערגעגעבענער פייגע. מיין מאַמע און פאַפּאָ פיינמאַן האָבן געוואַנדערט איבער אייראָפּע. מיין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, האָט געהאַט זיין טענה, אַז באַשר איך רוף זיך צילי פיינמאַן, איז ער ניט מחוייב צו זאָרגן פאַר מיר. איז מיר געבליבן דער איינציקער אויסוועג, נעמען געבן פיאַנאַ לעקציעס.

דאָן איז פאַר מיר געקומען די שרעקלעכע צעטרייסלונג, די שוידערלעכע בשורה פון פיינמאַנס פלוצלינגדיקן טויט. עטלעכע וואָכן האָב איך צו זיך ניט געקענט קומען. ס'האַט פאַר מיר גאַרניט עקזיסטירט מער. קיין זאַך האָט פאַר מיר קיין אינטערעס ניט געהאַט, ביז מיין מאַמע איז געקומען אַהיים, געקומען אַליין...

קען איך ביט און וויל ניט פאַר אַיך שילדערן מיין מאַמעס באַגעגעניש מיט מיין שוועסטער לילי, פייגע'ן און מיר ווען מיר האָבן זי אָפּגעוואַרט ביי דער שיף... איך מוז דאָ ווידער באַוואַנדערן מיין מאַמעס שטאַרקן כאָ-ראַקטער, איר קענען טראַגן אין זיך איר טרויער און פּיין.

קלינגען מיר נאָך אין די אויערן אירע ווערטער צו מיר אַ פאַר טעג נאָך איר קומען: „ציליקו, מיין קינד, אַ מענטש טאָר ניט פאַרגיין אין טרויער, זיך לאָזן פאַרלוירן גיין אין יסורים... דאָס איז אַ גרויסע זינד...“ איך האָב זיך פאַרשעמט פאַר איר, איך האָב זיך געפילט שולדיק קעגן איר. צו איר אייגענעם טיפּן צער, דאַרף זי נאָך מיך מונטערן, מיך טרייסטן, געדאַרפּט האָט עס זיין פאַרקערט.

געווען איז עס סוף זומער. די אידישע טעאַטערס האָבן זיך געגרייט צום נייעם סעזאָן. כאַטש ס'איז שוין געווען שפעט, די מערסטע טעאַטערס האָבן שוין זייערע טרופּעס צוזאַמענגעשטעלט, האָט מיין מאַמע געקראַגן אַ פיינעם פאַרשלאַג פון פּילאַדעלפּיע, און זי האָט מיטן טעאַטער אָפּגעמאַכט. און עטלעכע טעג שפעטער האָב איך פּלוצלונג געקראַגן אַ מעלדונג, אַז סאַראַ אַדלער'ס ברודער, יאַשאַ לואיס, האָט זיך נאָכגעפּרעגט אויף מיר.

געזאָגט האָט עס מיר פייגע. איר האָט עס געזאָגט אונזער גוטער-פריינט משה'לע פיינמאַן. איך האָב אים שוין דערמאָנט אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל.

ווען די מאַמע האָט עס געהערט, האָט זי מיר דערציילט, אַז מען רעדט צווישן טעאַטער־מענטשן אויף דער „עוועניו“, אַז ער, לואיס, גרייט זיך עפענען אַ צווייטן טעאַטער אין שיקאַגאַ.

דער אַזוי־גערופענער סטאַבילער טעאַטער דאָרט איז געווען גליקמאַנס פּאַלאַס טעאַטער. עליאַס גליקמאַן איז צענדליקער יאָרן געווען דער אָפּט־רופּוס פּון אידיש טעאַטער אין שיקאַגאַ.

טאַקע יענעם בייטאַג איז צו אונז אין הויז אַריינגעלאָפּן יאַשאַ לואיס. די מאַמע איז גראַד אין הויז ניט געווען. ס'איז טאַקע אמת וואָס די מאַמע האָט געהערט. ער האָט גענומען דעם מעטראָפּאליטען טעאַטער, אין דער סאַמע אידישער געגנט אין שיקאַגאַ. ער שטעלט איצט צוזאַמען אַ טרופּע. ער וויל מיך אַנגאַזשירן אַלס די „לידינג לעידי“ פאַר זיין טעאַטער.

איך האָב מיינע אויערן ניט געגלויבט. יאַשאַ לואיס, סאַראַ אַדלער'ס ברודער, וויל מיר, צילי פיינמאַן, אַלס הויפט שוישפּילערין פאַר זיין טעאַטער! מיין קעפל האָט עס ניט געקענט באַנעמען. אָט די צעמישעניש מיינע האָט ער אויסגעטייטשט, אַז איך בין קאַלט צו זיין פאַרשלאַג. האָט ער גענומען אויסמאַלן, ווי אַזוי ער וועט מיך אַנגאַנסירן מיט אַזעלכע אותיות — ער צע־שפּרייט די הענט אין דער הויך, מיט אַ גרויס בילד — ווידער צעשפּרייט די הענט. ער וועט מיר צאַלן וועידזשעס ווי אַ גרויסן „סטאַר“ — פּופּציק דאַלער אַ וואַך!

מיך האָט אַזש דער אַטעם פאַרכאַפט. איך האָב נאָך אַלץ קיין וואָרט ניט אַרויסגערעדט.

„איך האָב אָבער איין באַדינג, צילי: רופּן וועסטו זיך צילי אַדלער“

מיר האָט עפעס אַ קלאַפּ געטאַן אין האַרצן. צילי אַדלער גאָר? מאַדנע געפילן האָבן זיך צעשפּילט אין מיר, מיך גערעגט. אין דער זעלבער צייט האָב איך אָבער געפילט, אַז אַפּאָגן טאָר איך ניט. איך ווייס ביז היינט ניט ווי אַזוי ס'איז מיר איינגעפאַלן דער קלוגער געדאַנק אים צו זאָגן, אַז איך וועל זיך איבערטראַכטן; איך וועל אים מאַרגן געבן אַן ענטפּער. דאָס איז דאָך כמעט אַן ענטפּער פּון אַ געזעצטן געשעפטס־מענטש. איך האָב אים ניט געוואַלט זאָגן, אַז אַן דער מאַמען קען איך אַזאַ זאָך ניט באַשליסן.

נאָך אַ סך, אַ סך יאָרן האָב איך ביי יעדן וויכטיקן באַשלוס פּריער גע־מוזט וויסן ווי מיינ מאַמע פילט וועגן דעם — אַזאַ סאָרט טאַכטער בין איך געווען. איז עס געווען גוואַלדיקער צוטרוי צו איר געזונטער לאַגיק? מיינ ליבע צו איר? טיפּער גלויבן, אַז איר ליבע צו מיר איז אַן אַ גרענעץ? צי אפשר איז עס געווען מיינ הילפּסלאַזיקייט, מיינ אומזיכערקייט צו מאַכן מיינע אייגענע באַשלוסן?

אין לויף פון מיין באשרייבונג וועט עס מן הסתם קלאר ווערן פאר אונז אלעמען.

מיין מאמע האט מיך שטארק צוגערעדט דעם פארשלאג אַנצונעמען.

„אויב דו האָסט בדעה בויען דיין קאַריערע ביים אידישן טעאַטער, איז אַזאַ געלעגנהייט פאַר דיר ווי געוואונטשן. שוין ביי דיין צווייטן סעזאָן אַלס דערוואַקסענע שווישפּילערין וועסטו פיגורירן אַלס לידינג לעידי, אפילו ווען דאָס איז ניט אין אַזאַ וויכטיקן טעאַטער. בנוגע דעם נאָמען — דיין נאָמען איז צילי אַדלער, דער נאָמען געהערט צו דיר פונקט ווי צו די אַנדערע אַדלער-קינדער, פונקט אַזוי ווי ליליק'ס נאָמען איז פּיינמאַן. ביי זיין לעבן האָט זיגמונד געהאַט אַ גרויסע באַפּרידיקונג, וואָס דו האָסט זיך גערופן פּיינמאַן. איצטער אָבער... איך ווילנטש דיר, זאָלסט געפּינען אַזוי פיל חן ביי מענטשן מיט דעם נאָמען צילי אַדלער, ווי דו האָסט געהאַט טראַגנדיק דעם נאָמען צילי פּיינמאַן.“

מיין ערשט בילד אַלס צילי אַדלער

מיין לעצט בילד אַלס צילי פּיינמאַן

האַרצווייטיק און דערפאלג

איך און מיין קינד

„אַז מען לעבט, דערלעבט מען.“

איז אַט קומען מיר צו דעם וואָס איך האָלט פאַר דעם וויכטיקסטן טייל פון מיינע באַשרייבונגען — מיין קאַריערע. ווי איר ווייסט שוין, האָב איך געהאַט די זכיה צו זיין אַ נאַענטער עדות ביי דער ערשטער „גאַלדענער עפּאָכע“ פון אידישן טעאַטער. איך האָב אויך זוכה געווען צו זיין פון די גאָר נאַענטע שמידער פון דעם וואָס איך באַצייכן „צווייטע גאַלדענע עפּאָכע“. האָף איך, אַז עס וועט מיר געלונגען אַריינצואוועבן אין דעם גאַנג פון מיין קאַריערע די וויכטיקסטע עטאַפּן, וואָס אונזער טעאַטער האָט דורכגעמאַכט דורך די קנאַפע פינף צענדליק יאָר, וואָס מיין קאַריערע אַלס דערוואַקסענע האָט זיך געצויגן. איך האָף אויך, אַז אַלע קאַלעגן מיינע, וועלכע האָבן געטריי געדינט אונזער טעאַטער, וועלן זיך אין מיינע באַשרייבונגען אַנזען מיט ווירדע, ווי זיי האָבן עס פאַרדינט.

איך וויל אָבער, ראשית, זיך אויף אַ וויילע אָפּשטעלן אויף דעם „ווי אַזווי“ און פאַרוואָס איך האָב דעם טייל באַטיטלט מיט דעם דראַמאַטישן נאַמען האַרצווייטיק און דערפאַלג... מיר דוכט, אַז קיין דערפאַלגרייכע קאַריערע, אין וועלכן פעלד עס זאָל גיט זיין, קען גיט דערגרייכט ווערן אַן געוויסער מאָס האַרצווייטיק... דערפאַלג קומט בכלל גיט אַן גרינג.

נאך מער אמת איז עס אין פאל פון א קינסטלערישער קאריערע. דער סענסיטיווער קינסטלער באַזיצט אַ סאָרט אומזיכערקייט אין זיך, אַ שטענדיקן שרעק פאַר דורכפאַלן... דערצו קומט אויך אַריין אַ געוויסע מאָס קנאה... דאָס זיינען אַלץ עלעמענטן, וואָס טראָגן אין זיך אַ היפשע דאָזע האַרצווייטיק... קנאה, אייפערזוכט צווישן שוישפילער זיינען, זעט אויס, אומפאַרמיידלעך.

דערצו איז די טעאָטער־וועלט געשטראַפט מיט דער שוואַכקייט פון רכילות. ווייסן אַלע, אַז אייפערזוכט און רכילות זיינען צוויי זייער וויכטיקע טרעגער פון האַרצווייטיק. אין אונזער אידישן טעאָטער זיינען אַט די צוויי עלעמענטן אַנטוויקלט ביז גאַר־גאַר אַ הויכער מדרגה. קומט טאַקע אויס אַ סך שוישפילער צו לייַדן האַרצווייטיק.

מיר אָבער איז באַשערט געווען, אין די ערשטע יאָרן פון מיין קאַריערע אין ניו יאָרק, פאַרכאַפט צו ווערן אין אַ שרעקלעכן שטורעם־ווינט, אַן אמת'ן געווינטער, פון בייזער קנאה און גיפטיקע רכילות. עס איז טאַקע מיט גסים, אַז איך האָב עס איבערגעלעבט. פאַרוואָס איך האָב פאַרדינט אַזאַ אויפנאַמע, ווייס איך באמת ניט. אפשר וועט איר געפינען דעם ענטפער פאַרוואָס? איך פיל דערפאַר, אַז דעם אויבן־אָן אין מיין טיטל פון דעם טייל פאַרדינט דער עלעמענט „האַרצווייטיק“.

עס איז אפשר אויך כדאי דאָ צו פאַרצייכענען דעם פאַקט וואָס איך האָב שוין אין מייע באַשרייבונגען אַנגערירט, אַז פאַר אַ פרוי צו שטייגן הויך אין איר שוישפילערישער קאַריערע אין אונזער טעאָטער איז ניט געווען גענוג איר טאַלאַנט אַליין. זי האָט צום טאַלאַנט געמוזט האָבן די פראַטעקציע פון איינעם וואָס האָט פאַרנומען אַ הויכע פאַזיציע ביים טעאָטער, אין דעם געשעפטלעכן טייל, אַדער אין דעם שוישפילערישן טייל. ווייסט איר אַלע די הויכע מיינונג וואָס איך האָב פון אונזערע געניאַלע שוישפילערינס פון די ערשטע יאָרן פון אונזער טעאָטער. עס איז אָבער אַ פאַקט, וואָס איז באַוואוסט אין דער טעאָטער־וועלט, אַז בערטאַ קאַליש וואַלט איר הויכע פאַזיציע ניט דערגרייכט אָן איר מאַן לעאַפּאַל שפּאַכנער; קעני ליפצין — אָן איר מאַן מאַיקל מינץ; סאַראַ אַדלער, אָן יעקב אַדלער; בעסי טאַמאַשעפּסקי, אָן באַריס טאַמאַשעפּסקי, און אַזוי כּסדר.

פרויען וואָס זיינען ניט געווען געבענטשט מיט מענער פון דעם סאָרט, האָבן זייער גאַנצן לעבן געפירט אַ פאַרצווייפלטן קאַמף. אין מייע באַשרייבונגען וועט איר עס קלאַר אַרויסזען.

אָבער איצט דאַרפן מיר פאַרן קיין שיקאַגאָ צו מיין ערשטן סעזאָן

אלס דערוואקסענע אַקטריסע אין אַמעריקע, און אַלס „לידינג לעידי“ דערצו.

עס איז דווקא אויסגעפאלן אויף שיקאַגאַ, די שטאָט וואָס איז באַרימט איבער גאַנץ אַמעריקע מיט אירע שטאַרקע ווינטן. איר ווייסט דאָך מן הסתם, אַז שיקאַגאַ ווערט באַצייכנט אַלס די „ווינדי סיטי“ (די ווינטיקע שטאָט). אמת, אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָרן פירט די אונטער-וועלט אָן אַ שטאַרקן קאַמף מיט די שיקאַגער ווינטן. די מעכטיקע העלדן פון דער דאָרטיקער אונטערוועלט ווילן צונעמן די באַרימטקייט פון שיקאַגאַ אינגאַנצן פאַר זיך. אַזאַ באַרימטקייט ווי „סקאַרפּעיס“ אַל קאַפּאַנע האָט זיך שטאַרק אַריינגעשניטן אין שיקאַגאַ'ס באַרימטקייט און שיר צוגענומען די קעניגרייך פון ווינט. זינט דאָן באַרימט זיך שיקאַגאַ מיט אירע אונטער-וועלט „העלדן“ ניט ווייניקער ווי מיט איר ווינט.

איז, הייסט עס, אויף דער שטאָט שיקאַגאַ געפאלן דער גורל מיך צו קרוינען מיט אַ נייעם נאָמען. איך ווייס ניט פאַרוואָס, נאָר אַט די שיינע שטאָט וואָס וואַשט זיך אין מישגיגען לעיק, האָט ביי איר ערשטער באַגעגעניש מיט צילי פיינמאַן געוואָרפן אויף איר אַ שטאַרקן אומ'חן, כמעט אַ שנאה.

געדענקט איר דאָך אַוודאי, אַז איך האָב צום ערשטן מאַל דערפילט שיקאַגער ווינטן, ווען איך בין געווען אַ קינד, קוים פיר יאָר אַלט. בין איך איר נאָך דאַמאַלסט ניט געפעלן, און זי האָט מיך אַוועקגעלייגט מיט זייער אַ שווערער אַסטמאַ. די שטאָט האָט זיך קנאַפּ געזאָרגט פאַר מיר און פאַר מיין געזונט, און ווי איר געדענקט, האָבן די דאָרטיקע שפּיטאַלן און דאָקטוירים גאָר אָן צערעמאַניעס צילי פיינמאַן אָפּגעזאַגט איר לעבן... האָב איך זיי אָבער געהערט ווי המן דעם גראַגער, זיך אויסגעלאַכט פון זיי און פון מלאַך המות, און זיי אויף צולהכעיס בין איך געזונט געוואָרן.

האַט שיקאַגאַ, ווי עס זעט אויס, דאָס מיר ניט געקענט מוחל זיין, איך, אַזאַ פּיצל, זאָל ניט וועלן פּאַלגן די דאָקטוירים אירע, זיך אָפּזאָגן פון ווערן אַ בר-מינן, ווי זיי האָבן פאַר מיר באַשטימט. הקיצור, זיי האָבן מיך ניט פאַרגעסן און געפאלן אויף גאָר אַ טייוועלשן פּלאַן. זיי קענען צילי פיינמאַן ניט אויברענגען קערפּערלעך, וועלן זיי איר אינגאַנצן אָפּווישן פון ערד-קוגל — מאַכן אַזוי אַז זי זאָל ניט ווערן — זיי האָבן מיר געגעבן אַ נייעם נאָמען, און שוין! אויס צילי פיינמאַן, ווער ווייסט, אפשר שטעקט אין דעם עפעס אַ פּרוידיאַנישער שפּיל... אָבער סייווי, שיקאַגאַ האָט אירס אויסגעפירט — ניטאָ מער צילי פיינמאַן, איך בין פון העלער הויט געוואָרן צילי אַדלער.

קען איך ניט זאגן, אז דער נאָמען צילי אַדלער האָט מיר געקלונגען פרעמד. עס מאַכט זיך מיט מענטשן וואָס צוליב איין אורזאך אָדער אַ צווייטער בייטן זיי זייערע נעמען, טרעפט אָפט, אַז ס'איז זיי ניט גרינג זיך צו צוגעוואוינען צום נייעם נאָמען. מיר האָט דער נאָמען צילי אַדלער געקלונגען גאַנץ אייגן. זייער זעלטן האָט זיך געטראָפֿן, אַז שרייבנדיק, ווען איך האָב געדאַרפט אונטערשרייבן מיין נאָמען, האָב איך נאָך צילי שיר ניט אָנגעהויבן שרייבן פּיינמאַן, אָבער, בכלל, סיי אין מיין טעאַטער־לעבן, סיי אין מיין פּריוואַטן לעבן אין שיקאַגאַ, האָט מיר דער נאָמען צילי אַדלער זייער אָנגענעם געקלונגען, און איך האָב זיך מיט דעם נאָמען זייער גוט געפּילט.

דער מעטראָפּאָליטען טעאַטער אין שיקאַגאַ, וועלכער האָט מיר אָנגעטאָן דעם כבוד, שוין דעם צווייטן סעזאָן מיינעם אַלס דערוואַקסענע שוישפּילערין, צו קרוינען אַלס „סטאַר“, וואָלט איך באַטיטלט אַלס ווינקל־טעאַטער. אפילו די איינשטעלונג, די פּראָגראַם פונם טעאַטער, האָט זיך ניט געקענט באַרימען מיט דער סטאַביליטעט פון אַ לעגיטימען טעאַטער. די פּראָגראַם איז געווען איינגעאָרדנט אויפן פּאָלגענדן אופן:

יעדע וואָך איז די פּאַרשטעלונג באַשטאַנען, צום אָנהויב, פון אַ מוזיקאַלישן איינאַקטער, אין וועלכן איך האָב געדאַרפט שפּילן די סוברעטיין, זינגען און טאַנצן און מאַכן דעם עולם צום לאַכן; דאַן אַ מעלאָדראַמאַטישער דרייאַקטער, אין וועלכן איך האָב געדאַרפט שטאַרק דראַמאַטעווען און מאַכן דעם עולם צום וויינען. דער גרויסער געהאַלט פון פּופּציק דאַלער אַ וואָך, האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר גאַר ניט אַזוי גרויס. וואָלט איך געדאַרפט וואוינען אין אַ האַטעל, וואָלט עס געווען זייער קליין.

איז מיר, אָבער, געלונגען צו קריגן אַ וואוינונג ביי אַ יונגן דאַקטאָר, וועלכער האָט זיין אָפּיס געהאַט אין זיין דירה, אין וועלכער ער האָט גע־וואוינט מיט זיין פּרוי און קינד. זיי האָבן פאַר מיר אָפּגעטיילט אַ צימער. איך האָב מיט זיי צוזאַמען געגעסן, און גערעכנט האָבן זיי מיר אַ מי־נימאַלן פּרייז.

בכלל איז זייער באַציאונג צו מיר געווען זייער פּריינטלעך. זיי האָבן מיך געמאַכט צום פּילן ווי איינע פון זייער משפּחה.

מיין הויפּט־הוצאה איז געווען קליידער. ווי אַ יונגע שוישפּילערין, האָב איך מיין אייגנס קיין רייכע גאַרדעראַב ליידער ניט געהאַט. די מעלאָ־דראַמעס זיינען מערסטנס געווען היינט־וועלטיקע, און אַזוי ווי מיר איז אויסגעקומען צו שפּילן יונגע פּרויען אָדער מיידלעך, האָב איך זיך געדאַרפט קליידן לויט דער לעצטער מאָדע. פּלעגט מיר אָפט אויסקומען אין איין

פאַרשטעלונג צו נוצן צוויי אָדער דריי קליידער, און מ'קען דאָך ניט וואָך־
 איין וואָך־אויס טראָגן די זעלבע קליידער. האָב איך געדאַרפט זיך איינשאַפן
 אַ היפשע פאַרשידנאַרטיקע גאַרדעראַבע, אַריינגערעכנט „איווינג גאַונס“
 (באַל קליידער) און אויך מאַנטלעך, שיד און היטעלעך. דאָס האָט אַרייַג-
 געטריבן אין אַ גרויסער הוצאה, אפילו אין יענע צייטן.

דערצו האָט מיין מאַמע, וועלכע האָט געהאַט אַ נויגונג צו שפּאַרעווען-
 דיקייט, אויך אין מיר געוואָלט איינפלאַנצן די געוואוינהייט צו לעבן מיט
 חשבון. האָט זי מיר געזאָגט פאַרן אַוועקפאַרן:

„ציליקו, וויפיל דו וועסט קענען דעם סעזאָן אַפּשפּאַרן, וועל איך
 צולייגן פּונקט אַזוי פיל און דיר דערלאַנגען דיין ערשטן באַנק־ביכל“.
 האָט עס מיך גערייצט, און איך האָב געפרוּאוּט זיין שפּאַרעוודיק.
 די אַרבעט אין טעאַטער איז געווען נאָך שווערער ווי אין לאַנדאָן,
 פשוט דערפאַר, ווייל מיר האָט געפּעלט די באַפרידיקונג. איך האָב קיין
 פאַרגעניגנס ניט געהאַט פון מיינע ראָלן.

מיין אַנגעשטרענגטע אַרבעט אין טעאַטער האָט געווינקט אויף מיין
 געזונט. האָב איך דערפאַר שטאַרק אָפּגעשאַצט די געטריישאַפט וואָס עס האָט
 צו מיר אַרויסגעוויזן די „מאַמע“ פון אונזער טרופּע, די האַרציקע עני
 שאַפּיראַ, די באַבע פון דער באַוואוסטער שוישפּילערין שאַרלאַט גאַלד־
 שטיין. זי האָט מיך אָפּגעהיט ווי אַ געטרייע מאַמע. איך האָב אָבער אַנגעהויבן
 ליידן פון שלאַפּלאַזיקייט. דערצו האָט זי מיר שוין ניט געקענט העלפן.
 גאַנצע נעכט האָב איך זיך געקאַטשעט אויף מיין געלעגער, ניט קענענדיק
 איינשלאָפן.

ביי אַ געלעגנהייט האָב איך זיך באַקלאַגט פאַר מיין באַלעבאַס, דעם
 דאָקטאָר. איך האָב פאַרשטאַנען פון זיין אויסדרוק, אַז ער האַלט עס פאַר
 אַן אַקטיאַרישער איבערטרייבונג. ווען איך בין צוגעשטאַנען צו אים, בעטנדיק
 אים ער זאָל מיר עפעס געבן צום שלאָפן, האָט ער שמייכלענדיק געזאָגט:

„דער סוף וועט זיין, צילי, אַז איך וועל אַמאָל אין מיטן נאַכט אַרייַג-
 קוקן צו אייך אין צימער, און איך בין זיכער, אַז איך וועל אייך טרעפן
 שלאָפן ווי אַ גע'הרג'עטע. אַזוי איז שוין די טבע פון מענטשן, ווען עס
 נעמט זיי אַ פאַר מינוט לענגער איינצושלאָפן, גייען זיי שוין אַרום און
 טענה'ן, אַז זיי שלאָפן ניט גאַנצע נעכט. איר אַרבעט אַזוי שווער, אַז איר
 מוזט שלאָפן. די אַקטריסע אין אייך איבערטרייבט עס אַביסל“.

ער האָט זיין וואָרט געהאַלטן. מיט אַ פאַר נעכט שפעטער זיינען זיי
 — ער און זיין פרוי — געקומען פון אַ שמחה שפעט ביינאַכט. האָט ער

גענומען זיין ווייב ווי אן עדות, כדי צו קענען מיך איבערצייגן, אז ער איז גערעכט. ווי נאָר זיי האָבן געעפנט די טיר, האָב איך זיי באַגעגנט מיט אַן אויסגעצויגענעם „העלאָו!“

— איר שלאָפט טאַקע ניט?

ער האָט מיר אַריינגעבראַכט אַ „פּיל“. די פּיל האָט אירס געטאַן. איך בין איינגעשלאָפן. דאָס איז געווען פּרייטיק ביינאַכט.

פּלוצלונג האָב איך דערפּילט ווי עמעצער טרייטלט מיך. ווען איך האָב מיינע אויגן אויפגעריסן, האָב איך דערזען די דאָקטאָרשע שטיין לעבן מיר, און אין דער אָפענער טיר אַן אָנגעשטעלטער פּון טעאַטער. איך האָב ניט געוואוסט אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. קוים מיט צרות האָב איך אָנגעהויבן באַגרייפן וואָס דאָ טוט זיך:

— ווי שפּעט איז?

— עס איז שבת, צוויי אַזויגער.

— ווי איז מיר, די „מאַטינע“!

איך האָב שוין קיין צייט ביט געהאַט זיך אָנצוטאַן. איך האָב אַרויפ־געכאַפט אַ פאַר שידך און מיט אַ מאנטל איבער די פּאַדזשאַמאַס האָט מען מיך אין אַ טעקסי געבראַכט אין טעאַטער. איך האָב זיך אָבער געפּילט זייער אויסגעשלאָפן.

ווען מען שפּילט אָפּ אַ גאַנצן סעזאָן אין אַ פּראָווינץ־שטאָט איז מען, ווילנדיק צי ניט־ווילנדיק, דעם גרעסטן טייל פון דער צייט אין ענגן קרייז פון דער טעאַטער־טרופּע. אייער פּריוואַטער לעבן איז כמעט אינגאַנצן פאַרבונדן און פאַרקניפּט מיט די קאַלעגן. זייער לעבן ווערט פאַר אייך אַן אָפענער בוך. אייער לעבן איז פאַר קיינעם פון זיי קיין סוד ניט. דעם גרעסטן טייל פון יעדן טאָג זייט איר מיט אַלעמען אין די ד' אמות פון דער בינע, ביי פּראָבן אָדער פאַרשטעלונגען.

דאָס וואָס איר רופט אייער היים אין אַ פּראָווינץ־שטאָט — דער צימער ביי אַ פּריוואַטער פּאַמיליע, אָדער אין אַ האַטעל — נוצט איר בלויז די עטלעכע שעה פון איבערשלאָפן. כמעט יעדן פּרימאָרגן, ווי נאָר איר עפנט די אויגן, מוזט איר שוין אין גרויס איילעניש זיך אַנטאָן און לויפן צו פּראָבע. דאָרט, אויף דער בינע, עפנט איר ערשט אייערע בריוו, וואָס איר האָט גע־קראָגן, און דאָרט שרייבט איר אייערע ענטפּערס; דאָרט קריגט איר אייערע פּריוואַטע טעלעפּאָן־קאָלס, דאָרט מאַכט איר אייערע טעלעפּאָנישע פאַרבינד־דונגען. מיט איין וואָרט, איר פירט אייער גאַנצן פּריוואַטן לעבן אין אַ „רשות הרבים“, איר האָט כמעט ניט קיין פּריוואַטן אינטימן לעבן. איז עס זייער פאַרשטענדלעך, אז פון אזאָ סעזאָן שטעלן זיך ביי אייך אָפּ אַלערליי דעראַי־

בערונגען, אָנגענעמע און ליבע זכרונות, און אויך אַזעלכע וואָס איר ווילט זיי וואָס גיכער פאַרגעסן. אויך אַ סך נאַרישקייטן בלייבן אין אַייער זכרון. יענער סעזאָן, מיין ערשטער אין אַן אַמעריקאַנער פּראָווינץ־שטאַט, איז ניט געווען קיין אויסנאַם, וויל איך דאָ פאַרצייכענען עטלעכע דעראַינערונגען פון יענעם סעזאָן. מיר דוכט, אַז עס איז כדאי זיי צו דערציילן, ווייל דאָס וועט אייך געבן אַ קלאַר בילד פון דעם טאַג־טעגלעכן לעבן פון דער אַקטיאַ־רישער וועלט.

וויל איך אָנהויבן מיט עטלעכע נאַרישקייטן, ווייסט איר דאָך, אַז אין יעדער מעלאַדראַמע מוז זיין אַן אינטריגאַנט. אין אונזער טרופּע איז געווען אַ שוישפּילער, וואָס האָט, אַזוי צו זאָגן, געהאַט די אַרענדע אויף די אינ־טריגאַנטן ראָלן. איך, אַלס די העלדין פון דער מעלאַדראַמע, די אומשולדיקע מיידל, אָדער די הילפּלאַזע ווייבל, בין עס שטענדיק געווען די, נאָך וועמען דער אינטריגאַנט האָט זיך געיאָגט. פּלעגט ער אָפט אין זיין יאָגעניש דאַרפן מיך קושן. געדענק איך, אַז איך בין באַהערשט געווען פון צוויי געפילן: מיין יונג־מיידלשע טוגענד האָט ווי עפעס ניט דערלאָזט מיך זיך צו לאָזן קושן אויף אַן אמת; אויך איז דער שוישפּילער, וואָס האָט געהאַט די אינטריגאַנט־ראָלן, מיר עפעס ניט געווען צום האַרצן גענוג אויף צו לאָזן זיך פון אים קושן אויף אַן אמת. האָב איך געמאַכט מיין אייגענע דערפּינדונג. ווען ער האָט מיך געדאַרפט קושן, פּלעגט ער געפּינען עטלעכע פּינגער מינע צווישן זיין מויל און מינע ליפּן. דאָס האָט אים שטאַרק פאַרדראָסן. ער האָט ניט געוואָגט מיר אויסצוריידן דערפאַר. אָבער ביזן סוף סעזאָן האָב איך געשפּילט מיט אַ ברודן־אינטריגאַנט. איך קען ניט זאָגן, אַז עס האָט מיך שטאַרק געערגערט. דערפאַר האָט די צווייטע נאַרישקייט מיך שוין גאָר שטאַרק געערגערט. ווי איר ווייסט שוין פון אַ פּריערדיקן קאַפיטל, האָט דער באַלעבאַס מינער, יאַשאַ לואיס, געהאַט אַ פּרוי, וועלכע האָט זיך געריסן צו ווערן אַ סטאַר שוישפּילערין. זי האָט זיך שטאַרק מתקנא געווען אין איר שוועגערין, סאַראַ אַדלער, און ביי זיך באַשלאָסן, אַז עס איז גענוג וואָס איר מאַן איז סאַראַ אַדלער'ס ברודער, דערצו דער באַלעבאַס פון טעאַטער, אַז זי זאל ווערן כאַטש, להבדיל, אַ צווייטע סאַראַ אַדלער. האָט זי זיך פון צייט צו צייט איינגעשפּאַרט און ער האָט איר געמוזט נאַכגעבן, זי צו לאָזן שפּילן די הויפּט־ראַלע אין אַ מעלאַדראַמע. פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אין דער פּיעסע ניט געשפּילט.

ווייסט איר שוין אויך, אַז אין איר פּיגור איז זי געווען מיט אַ פּינף־זעקס „סאַיזעס“ גרעסער און דיקער פון מיר. אין מיין נייעם קליידער־גאַרדעראַב, וואָס איך האָב יענעם סעזאָן איינגעהאַנדלט, האָב איך געהאַט דאָס וואָס מען רופּט אַ גראַנד־דאָמע קלייד. איך האָב עס געקויפּט, ווען איך

האָב געדאַרפט אזאָ ראָלע שפּילן, כדי אויסצוקוקן מיט מיין יונג-מיידלשער פיגור מער גראַנד-דאַמיש, פּלעג איך פאַר דער דאָזיקער ראָלע אויסבעטן מיין פיגור. איך האָב, פאַרשטייט זיך געקויפט אַ קלייד מיט דריי „סייזעס“ גרעסער ווי איך בין.

די פּיעסע וואָס מרס. לואיס האָט געשפּילט, האָט מען געשטעלט פאַר פּרייטיק, שבת און זונטיק. דאָס זיינען געווען די ערשטע פאַר טעג אין יענעם סעזאָן, וואָס איך האָב געקענט אָפּכאַפּן דעם אָטעם.

האָט זיך אזוי געמאַכט, אַז אין יענער וואָך האָט אין גליקמאַנס פּאַלאַס טעאַטער אין שיקאַגאָ, גאַסטראָלירט דער קייזער-קעניגליכער שווישפּילער מאָריס מאָריסאָן, מיט זיין וועלטלעכן רעפּערטואַר. האָב איך שוין דערציילט, אַז מאָריס מאָריסאָן האָט מיר אַרויסגעוויזן אַ סך וואַרעמקייט, ווען איך האָב אין מיינע קינדער-יאָרן געשפּילט אַ דאַרפּס-אינגל אין זיינער אַ פּיעסע. ער איז מיר זינט דאָן געוואָרן זייער ליב סיי אַלס שווישפּילער, סיי אַלס מענטש. האָב איך מיט פּרייד אויסגענוצט די געלעגנהייט פון מיין פּרייער צייט און יענעם סוף-וואָך פאַרבראַכט כמעט ביי יעדער פאַרשטעלונג אין פּאַלאַס טעאַטער, אזוי, אַז איך בין אפילו אין אונזער טעאַטער ניט געווען.

ווען איך בין מאָנטיק אין דער פּרי געקומען אין אונזער טעאַטער צו דער פּראָבע און אויף אַ וויילע אַריין אין מיין גאַרדעראַב, איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. מיין איין-און-אינציק פּרעכטיק-שיין גראַנד-דאַמע קלייד איז געהאַנגען אויף דער וואַנט צעפליקט און צעריסן. איך האָב זיך אַזש צעווייגט פון פאַרדרוס. דאָס האָט די מרס. לואיס, אַן מיין וויסן און צושטימונג, זיך דערלויבט מיין קלייד אַרויפצושלעפּן אויף איר פיגור. פאַר-שטייט זיך, אַז די עטלעכע סאַיזעס, וואָס איר פיגור איז געווען גרעסער פון דעם קלייד, האָבן עס ניט דערלאָזט, און דאָס קלייד האָט געפלאַצט. איך בין ביי מיין ערגערניש, ביי מיין פאַרדרוס און מיינע טרערן געבליבן עס איז מיר אפילו ניט איינגעפאַלן, אַז זי דאַרף מיר אָפּקויפּן אַן אַנדער קלייד. איך האָב עס פון איר אפילו ניט געפאַדערט.

ביז היינט קען איך ניט פאַרשטיין, פאַרוואָס די מרס. לואיס האָט אויף מיר געטראָגן אזאָ באַהאַלטענע שנאה. איך קען ניט געדענקען קיין איין איבעררייד וואָס איך זאָל האָבן מיט איר געהאַט, אַדער אַז איך זאָל איר האָבן מיט עפעס אַנגעטראָטן. פאַרקערט, ווען זי האָט צו איר זאָגענאַנטן ערן-אָונט געשטעלט גאַרדינ'ס „קרייצער סאַנאַטאַ“, און פאַרשטייט זיך, גע-שפּילט די הויפּט-ראָלע, עטי, בין איך געווען צופרידן צו שפּילן די צווייטע ראָלע, די ראָלע פון ציליע. האָף איך אַז איר געדענקט וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן ביי יענער פאַרשטעלונג, ווען איין שפּריץ איינגעמאַכץ האָט סיי מיך,

סיי גערמאַנען אָוועקגעלייגט אויף טויט. דעם איינציקן ענטפער וואָס איך קען געבן איז, אַז מיין גייער נאָמען, צילי אַדלער, איז איר געלעגן אין די געדערעם, ווי עפעס אַן אַנזאָג, אַז קיין צווייטע סאַראַ אַדלער וועט זי שוין נישט ווערן.

אַבער איין זאַך איז זיכער, זי האָט אויף מיר געטראָגן אַ שרעקלעכע שנאה, טאַקע אַ שנאת חינוּם, אַבער מיט אַ סך גיפּט. געדענק איך אַ סצענע, ווי זי האָט איר שנאה צו מיר דערטריבן צום גרעסטן אַבסורד. אין איינער פון די דאָזיקע מאָלאַדראַמעס, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו שפּילן, האָב איך געהאַט אַ ראָלע פון אַ רעוואָלוציאַנערקע. עס איז געווען אַ צייט־פּיעסע פון אַ געוויסער פּאַסירונג אין רוסלאַנד. איך האָב אין דריטן אַקט געהאַט עטלעכע באַמבאַסטישע מאָנאָלאָגן, וואו איך גיס אויס מיין גאַנצן פּראָטעסט קעגן דער עקזיסטירנדיקער אַרדענונג; איך נעם זיך שטאַרק אַן די קריוודע פון דעם אַרבעטער־קלאַס — די סאַרטן מאָנאָלאָגן, וואָס מוזן אַרויסרופן אַ שטורמישן אַפּלאָוז. האָט טאַקע ביי דער ערשטער פּאַרשטעלונג, פּרייטיק ביינאַכט, דער טעאַטער זיך ממש געטרייסלט פון הילכיקע פּעטש און פּוס־טופּעניש, וואָס דער עולם האָט אויסגעדריקט צו מיר און צו מיינע מאָנאָלאָגן.

אויף מאַרגן, שבת בייטאָג, איז דער טעאַטער געווען געפּאַקט. עס קומט דער דריטער אַקט, איך האָב זיך אַנגעשטאַלט און אַפּגעשאַסן מיינע מאָנאָלאָגן נאָך מיט מער כוח און שטאַרקייט ווי ביי דער ערשטער פּאַרשטע־לונג. איך האָב שטאַרק אונטערשטראַכן די טיילן וואָס האָבן געדאַרפט דעם עולם באַגייסטערן, און אַט וואָרט איך אויף דעם שטורעם אין טעאַטער, אַבער אַנשטאַט דעם האָט דער עולם אויסגעשאַסן אין אַ הילכיקן געלעכטער. אַ פּאַרצווייפּלטע בין איך געוואָרן. איך האָב נישט געקענט פּאַרשטיין, וואָס אַזוינס האָט אין מיין שפּילן היינט ביים עולם אַרויסגערופן געלעכטער. איך נעם זיך באַקוקן מיין קלייד, אפשר איז עפעס נישט אין אַרדנונג.

און אַזוי דרייענדיק זיך, האָב איך דערזען די פּאַלגענדיקע סצענע: דאָס פּיר־יאַריקע טעכטערל פון די לואיס'עס לויפט אַרום אַ צעמישטע, מיט צע־שראַקענע אויגעלעך, מיט מורא פאַר דעם שטורעמדיקן לאַכן פון גרויסן עולם און זוכט אַן אַרט וואוהיין צו אַנטלויפן. די מרס, לואיס שטייט ביי דער אַפּענער קוליסע און רופט זי צוריק.

בסוד־סודות האָט מיר דער בינע־פאַרוואַלטער דערציילט, אַז דאָס האָט זי אומיסטן פּלוצלונג אַרויפגעשטופּט דאָס מיידעלע אויף דער בינע, ווען איך האָב געהאַלטן אין ענדיקן מיין שטאַרקן מאָנאָלאָג.

פאַרשטייט זיך, אַז דער עולם האָט שוין פאַרגעסן מיר צו געבן מיין

אָוואַציע ...

איך ווייס ניט צי דאָס וואָס איך גיי אייך איצט דערציילן, דאָרף אויך אַרײַנגיין אין דער קאַטעגאָריע „נאַרישקייטן“. אפשר מאַכט עס מיין אויפֿ-פירונג אין דעם אינצעדענט אַזוי, אַז ער שטייט אויף דער גרענעץ פון נאַרישקייט...

יענעם סעזאָן איז קיין שיקאַגאַ געקומען גאַסטראַלירן פאַר בלויז עטלעכע געציילטע פאַרשטעלונגען די באַרימטסטע שוישפּילערין אין דער וועלט, סאַראַ בערנהאַרדט. מיר האָט זיך זייער שטאַרק געוואַלט זען אירע פאַרשטעלונגען. אָבער אפילו פאַר די מאַטינע פאַרשטעלונגען אין מיטן וואָך, די איינציקע פאַרשטעלונגען וואָס מיין צייט האָט מיר דערלויבט צו זען, זיינען די בילעטן געווען זייער טייער. איך האָב ביי זיך ניט געקענט באַשטימען, צי מעג איך זיך דערלויבן אויסצוגעבן די היפשע סומע געלט כדי צו זען סאַראַ בערנהאַרדט, און ווי שטענדיק, האָב איך זיך אָנגעפרעגט ביי מיין מאַמען.

איך האָב אויף שנעל אַוועקגעשיקט אַ „ספעשל דעליווערי“ צו איר, קיין פּילאָדעלפּיע, און איר דערציילט מיין דילעמאַ... אויף מאַרגן פרי האָב איך באַקומען אַ טעלעגראַמע, האָט די טעלעגראַמע זיך אַזוי געלייענט: „זע סאַראַ בערנהאַרדט שפּילן אַזוי אָפט ווי די צייט לאָזט דיר; שפאַר ניט אויף די בעסטע בילעטן; ס'איז בלויז דאָ איין סאַראַ בערנהאַרדט“. איך האָב זיך מחיה געווען. איך האָב געזען כמעט יעדע פיעסע וואָס זי האָט געשפּילט. ביז היינט פיל איך נאָך דעם צויבער, וואָס האָט מיך אַרומגענומען, זעענדיק איר אין „קאַמעליען דאַמע“, אין „דער אַדלערל“ און אין „טאַסקאַ“. מיט איר שפּילן האָט זי ווי באַקרעפטיקט מיינע גע-דאַנקען וועגן דער גרויסער קונסט, וואָס איז באַהאַלטן אין שוישפּיל. זי האָט די קונסט באמת דערהויבן צו דער העכסטער מדרגה.

כ'בין איר געווען ביז גאָר דאַנקבאַר פאַר דער באַנייטער אַמביציע וואָס זי האָט אין מיר דערוועקט צו דער שוישפּיל-קונסט. ניט מער, וואָס איר שפּילן האָט מיר נאָך מער פאַרמיאוס'ט דאָס וואָס מיר האָבן גערופן טעאַטער-שפּיל אין יענעם ווינקל-טעאַטער אונזערן...

איז עס באמת געווען אַ ברכה פון גאָט, וואָס בלויז מיט אַ פאַר וואָכן שפּעטער האָט אונזער טעאַטער גענומען אינגאַנצן אַן אַנדער ווענדונג. ראשית, איז כמעט די גאַנצע טרופע איבערגעביטן געוואָרן. עס איז אָנגעקומען צו אונז אין טעאַטער דער באַוואוסטער סטאַר-שוישפּילער, יעקב זילבערט, און גאָר אַ יונג פאַרפאַלק, פריש פון פּוילן און רוסלאַנד, מישאַ און לויסי גערמאַן. אונזער ווינקל-טעאַטער האָט באַקומען אַ לעגיטימען סטאַזש. מיר האָבן אָנגעהויבן שפּילן די בעסטע פיעסן פון אידישן רע-

פּערטואַר. איך האָב ווידער דערפילט אין זיך כוח און ענערגיע און די גרויסע אַמביציע צו וועלן זיך דערהויבן צו שוישפילערישע דערגרייכונגען, צו שוישפילערישע פולקאָמענקייט. מיין אומצופרידנקייט, דער ווידערווילן, וואָס אונזער ווינקל־טעאַטער האָט ביי מיר אַרויסגערופן די ערשטע פּאַר חדשים, איז אַוועק מיטן ווינט. און פון דעם צווייטן האַלבן סעזאָן זיינען מיר פאַרבליבן ביז היינט־צו־טאָג זייער אַנגענעמע, זיסע דעראינערונגען.

אין יענע עטלעכע חדשים איז צעמענטירט געוואָרן אַ האַרציקע, לאַנגיאַריקע פּריינטשאַפט און חבֿר'שאַפט צווישן די גערמאַנס און מיר. איך האָב ביז היינט־צו־טאָג דעם געפיל פון גוואַלדיקער באַפרידיקונג, וואָס מישאַ גערמאַן און איך האָבן יענעם סעזאָן געשפילט אין גאַרדיניס „קרייצער סאַנאַטאַ“ — ער האָט געשפילט „גרעגואַר“ און איך „ציליע“ — אין צווייטן אַקט, ווען מיר דאַרפן שפילן אין צווייטן די „סאַנאַטאַ“, האָט גערמאַן באַמת געשפילט אויפן פידל און איך אויף דער פּיאַנאָ.

איז דאָך דאָס אַ זעלטנהייט. געווענלעך, ווען אימעצער דאַרף שפילן אויף אַן אינסטרומענט, ווי פידל אָדער פּיאַנאָ, אויף דער בינע, שטעלט מען זיך אַוועק אַזוי, אַז דער עולם זאָל וואָס ווייניקער קענען באַמערקן, אַז דער אַקטיאָר אַליין שפילט ניט, נאָר אימעצער שפילט הינטער די קוליסן און ער מאַכט בלויז דעם אַנשטעל מיטן סמיטשיק אַז ער שפילט... דער עולם ווייסט, אַז ער אַליין שפילט ניט; דער אַקטיאָר פילט זיך אומ־באַקוועם; און אַפּטמאַל מאַכט עס אַ לעכערלעכן איינדרוק. דאָס זעלבע איז אויך מיטן שפילן אויף דער פּיאַנאָ. מען שטעלט דעם קלאַוויר אַוועק אַזוי, אַז ווי ווייט מעגלעך, זאָל דער עולם ניט זען ווי די הענט באַוועגן זיך ניט ווי מען דאַרף.

דאָ אַבער, האָבן מיר זיך ניט געדאַרפט פאַרלאָזן אויף דער הינטער־קוליסן מוזיק. מיר האָבן ביידע געשפילט פאַרן עולם. זיי האָבן דאָס אַנערקענט און אונז האַרציק אַפּלאַדירט.

מישאַ גערמאַן איז בכלל געווען אַ פיינער מוזיקער. אין אַן אַפּערעטע, אין וועלכער ער האָט ניט געשפילט, פלעגט ער דיריגירן דעם אַרקעסטער. איך האָב שטאַרק הנאה געהאַט פון זיין וואונדער־שיינעם אויסזען, פאַרפּוצט אין אַ טאַקסידאַ. זיין זיס, חנ'עוודיק פנים מיט זיין געדיכטן קאַפּ פּעך־שוואַרצע האַר, שטייענדיק מיטן שטעקעלע פאַר אונז און דיריגירן דעם אַרקעסטער — יא, די דעראינערונגען פון צווייטן האַלבן סעזאָן ליגן מיר נאָך אין טעם ביז היינט... איך קען עס נאָר ניט פאַרשטיין, ווי עס קומט, וואָס די רכילות, וואָס זיינען געווען אַזאַ אַנגענומענע זאָך ביים אידישן

טעאטער, האָט אונזערע באַציאונגען ניט אויסגעטייטשט אויף אַ ביליגן און גיפטיקן אופן...

איך בין דאָן געווען כמעט אַ שיינע יונגע מיידל. איך בין קוים 19 יאָר אַלט געווען. מישאַ גערמאַן איז געווען אין זיינע פריע צוואַנציקער, און, ווי איך האָב שוין געזאָגט, איז ער געווען באמת אַ פּרעכטיק־שיינער יונגערמאַן, אַ ביז גאָר ליבלעכער, וואַרעמער מענטש. אַלס דער ליבהאַבער פון דער טרופּע, פלעגט ער כמעט אין יעדער פּיעסע שפּילן מיין געליבטער אָדער מיין מאָן. מיר פלעגן זיך אָפט קושן.

און פונקט ווי מיר האָבן ניט געמאַכט קיין אַנשטעל ווען מיר האָבן געדאַרפט, אין „קרייצער סאַנאַטאַ“, שפּילן — ער אויפן פּידל און איך אויף דער פּיאַנאָ — אַזוי איז אויך געווען מיט אונזער קושן זיך. ס'איז מיר געווען אַנגענעם אים צו קושן, און אפשר נאָך מער אַנגענעם פון אים געקושט צו ווערן. אונזער אמת'דיק קושן זיך אויף דער בינע איז ביי אונז געוואָרן אַ סאָרט שפּיל. לויט גערמאַן, וועלכע האָט געשפּילט מיט אונז אין יעדער פּיעסע, האָט רעאַגירט אויף אַ זייער קאָמישן אופן אויף יעדן קוש אונזערן. צי זי איז ביי אונזער ליבע סצענע פון קושן זיך געווען אויף דער בינע, צי הינטער דער בינע, איז דאָס געווען איר אויסדרוק נאָך אַ שטאַרקן קוש: „אוי-וואָ, דאָס איז אַ קאַנאַן!“

איז דאָס געווען אַ מין ספּאָרט-שפּיל פאַר דער גאַנצער טרופּע. לויט'ס באַמערקונג האָט ביי מיר שטענדיק אַרויסגערופן היסטערישע געלעכטערס... איך בין בכלל געווען אַ שטאַרקע לאַכערקע אויף דער בינע. פלעג איך זייער אָפט זיך ניט קענען קאַנטראָלירן, און כמעט ביזן סוף סצענע פלעג איך שוין ניט קענען אַרויס פון דעם לאַכן, וואָס עס איז מיר באַפּאַלן. מישאַ גערמאַן פלעגט מיר אָפט זאָגן: „דו כאַכאַטשעסט ווי אַ קאַטשקעלע...“ און ווען ער האָט געזען, אַז איך קען זיך ניט קאַנטראָלירן פון לאַכן, פלעגט ער צוטוליען מיין קאָפּ צו זיין שולטער, כדי דער עולם זאָל ניט באַמערקן מיין לאַכן, און ער פלעגט מיר זאָגן: „נו, לאַך זיך אויס, קאַטשקעלע...“ דער איינציקער פון דער טרופּע וואָס האָט ניט הנאה געהאַט פון אונזער „שפּיל“ איז געווען דער פּריער דערמאָנטער אינטריגאַנט אונזערער. ער איז געווען איינער פון די, וואָס זיינען פאַרבליבן מיט אונז פון דער ערשטער טרופּע. הפנים, אַז אים האָט פאַרדראָסן אונזער אַרט קושן זיך, ווייל, ווי איר געדענקט, פלעג איך שטענדיק פאַרשטעלן מיינע ליפן מיט מיינע פינגער, ווען ער האָט אין דער פּיעסע מיך געדאַרפט קושן. האָט ער איינמאַל אויפּמערקזאַם געמאַכט יעקב זילבערט, וועלכער האָט פיגורירט אַלס סטאַר, רעזשיסאָר און דער פּירער פון דער טרופּע, אויף מיין לאַכן.

איז זילבערט צוגעקומען צו אונז און שטילערהייט, שטרענג און ערנסט אַ זאַג געטאַן: — „דו לאַכסט גאַר?...“ איך, אין מיין טיפסטן געלעכטער, האָב תיכף אַ הויב געטאַן מיין קאַפּ פון גערמאַניס שולטער. אויף מיין פנים איז ניט געווען קיין סימן פון געלעכטער און מיט אַ זייער ערנסט, באַלידיקטער מינע אים שטיל געענטפערט: — „ווער לאַכט?!“

ער האָט זיך אַנטשולדיקט און געזאָגט: — „כ'האַב געמיינט אַז דו לאַכסט.“

אַט דער שפּיל אונזערער און אונזער דעמאָנסטראַטיווער קושן זיך, איז, דוכט מיר, דער איינציקער פּאַל אין אידישן טעאַטער וואָס האָט ניט געפירט צו ביזע רכילות'ן. עס וואונדערט מיך טאַקע ביז היינט, וואָס די רכילות-טרייבער האָבן אונז דרייען: מישאַן, לוסין און מיך, ניט אַרייַנגענומען אין די מיילער. די באַציאונג אונזערע איז, הפנים, געווען אַזוי חבר'יש, אַזוי אָפּן, אַזוי אומשולדיק, אַז זייער רכילות-קונסט איז געבליבן הילפלאַז.

סיי מישאַן, סיי לוסין, האָבן זיך צו מיר באַצויגן ווי צו אַ קליין שוועס-טערל. און איך האָב טאַקע אָנגעקוואַלן פון מישאַן, ווי פון אַ גרויסן ברודער. מישאַן, וועלכער איז ניט לאַנג פריער געקומען פון רוסיש-פוילן, האָט נאָך אין זיין לשון געטראָגן אַ סך רוסישע אידיאָמען און אויסדרוקן. ער האָט מיך קיינמאַל ניט גערופן מיס אַדלער, אויך ניט צילי. ער פלעגט מיך רופן אויפן עכט-רוסישן אופן „ציליאַ יאַקאוֹליעוונאַ“.

אין די „גרינע יאַרן“ זיינע איז גערמאַן געווען שטאַרק באַהערשט פון אַ זייער ערנסטער שטימונג. קען זיין, אַז דאָס האָט געהאַט צו טאָן מיט זיינע זאָרגן ווי אַזוי זיינע און לוסין'ס קאַריערעס וועלן זיך אויספורעמען אין אַמעריקע. אין אייראָפּע האָט ער שוין דערגרייכט דעם סטאַזש פון אַן אָנגעזענעם שוישפּילער און אפילו אַ רעזשיסאָר. פלעגט זיך טאַקע זעלטן ווייזן אַ שמיכל אויף זיין פנים, און איך האָב אים קיינמאַל ניט געהערט לאַכן, אויסער אין זיינע ראַלן אויף דער בינע.

געדענק איך, אַז זייער אָפט ווען מיר פלעגן ביידע אַראַפּגיין פון דער סצענע פריילעכע, לאַכנדיקע, פלעג איך ממש שטויבען ווי שנעל זיין שטימונג האָט זיך געענדערט. ווי נאָר מיר האָבן איבערגעטראָטן די שוועל פון דער בינע, איז ער תיכף ווידער אַריין אין זיין ערנסטער שטימונג, און איך געדענק ווי איך בין באַהערשט געוואָרן פון אַן אַמביציע אים צו זען לאַכן. איך האָב אַזאַ געלעגנהייט געקראָגן.

עס זיינען געקומען די פריילעכסטע יום־טוב'דיקע טעג אין אַמעריקע — ניי־יאָר. איז עס שוין אַ מנהג ערב ניי־יאָר צו פראַווען שמחות. האָט די טרופע באַשלאָסן אויך צו מאַכן אַזאַ שמחה.

מיר האָבן גע'פּוּעל'ט ביים אייגנטימער פון סאַלון, וואָס איז געווען אונטער אונזער טעאַטער, אַז ער זאָל אונז לאָזן נוצן דעם זאָל פון סאַלון, וואָס האָט זיך געמוזט שליסן, לויט די געזעצן אין שיקאַגאַ, צוועלף אַזויגער. דאָרט האָבן מיר געפּייערט אונזער שמחה. דער אייגנטימער איז נאָך געווען פריינטלעך גענוג, אונז צו באַזאָרגן מיט די געטראַנקען. מען האָט אויס־געשטעלט אַ לאַנגן טיש מיט אַלערליי צובייסנס, און מיר האָבן זיך געלאָזט וואוילגיין.

לויט גערמאַן האָט אין דער פּיעסע ניט געשפּילט. איז ווי פאַרברענגט אַ שוישפּילערין ווען זי האָט אַ פּרייען אָוונט? זי גייט זען שפּילן טעאַטער. זי איז אַוועק אין פּאַלאַס טעאַטער זען אַ אידישע פאַרשטעלונג. זי האָט זיך הפנים פאַרעדט מיט די שוישפּילער דאָרט, און ווען אונזער שמחה האָט זיך אַנגעהויבן, איז זי נאָך ניט געווען. גערמאַן האָט אַנגעגאַסן צוויי גלעזלעך און געטרונקען צו מיר. איך בין געזעסן אַנטקעגן אים.

— ס'נאָוויס גאָדאָם, ציליאַ יאַקאָוועוואַ! (צום נייעם יאָר!).

ער האָט שנעל זיין גלעזל אויסגעטרונקען.

ער האָט ניט באַמערקט, אַז איך האָב מיין גלעזל באַהאַלטענערהייט אויסגעגאַסן. איך קען ניט טרינקען און איך האָב ניט געוואָלט מאַכן אַ וועזן דערפון.

— טרינקען מיר נאָך איינס, ציליאַ יאַקאָוועוואַ?

— אַוודאי!

איך האָב דערפּילט, אַז איצט איז די געלעגנהייט אים צו מאַכן לאַכן. ער האָט ווידער אַנגעגאַסן. מיר האָבן ווידער אַנגעשלאָגן די גלעזלעך. ער האָט זיינס אויסגעטרונקען און איך האָב מיינס אויסגעגאַסן. ווען ער האָט אויסגעגלייכט דעם קאַפּ פון איינשלינגען דעם געטראַנק און באַמערקט דאָס ליידיקע גלעזל אין מיין האַנט, האָט ער צעעפענט די אויגן מיט באַ־וואונדערונג און געזאָגט:

— ביזט דאָך גאָר אַ כוואַט! טרינקען מיר נאָך איינס?

ער איז אויך געווען פון די שוואַכע טרינקערס, און נאָכן דריטן גלעזל האָט ער אַנגעהויבן לאַכן.

איך בין געווען אַזוי צופרידן צו זען אים לאַכן, אַז איך האָב אים שוין געטריבן צו טרינקען. נאָך יעדן גלעזל איז מישאַ גערמאַנס געלעכטער געוואָרן שטאַרקער און פּרייער. זיין געלעכטער איז געווען אַזאַ, אַז די

גאַנצע טרופע איז אָנגעשטעקט געוואָרן סיי פון זיין לאַכן, סיי פון דעם שפּיל, ווי אַזוי איך האָב אויסגעליידיקט די גלעזלעך.

דאָס האָט שוין געמוזט זיין נאָכן זעקסטן אָדער זיבעטן גלעזל. מישאַ גערמאַנס' געלעכטער האָט געקלונגען איבערן גאַנצן זאַל, ווען אין טיר האָט זיך באַוויון די פּאַרשפעטיקטע לוסִי גערמאַן.

לוסי האָט צעעפנט די אויגן פון גרויס איבעראַשונג, זעענדיק ווי גערמאַן שטייט מיט אַ גלעזל אין האַנט און לאַכט אויפן קול. איר פנים איז ערנסט געוואָרן און מיט אַ געוויסער שטרענגקייט, וואָס איז געווען אַ טייל פון איר כאַראַקטער, איז זי צו אים צוגעגאַנגען און געזאַגט :

— גערמאַן, עס פאַסט דיר ניט.

ער און דער גאַנצער עולם האָבן זיך נאָך שטאַרקער צעלאַכט. ער האָט אָנגעגאַסן אַ גלעזל און איר דערלאַנגט, זאָגנדיק :

— ס'נאָוויס גאָדאָם, ליאַשאַ, טרינק מיט מיר צום נייעם יאָר! טרינק, ליאַשאַ! לאַך מיט מיר צוזאַמען!...

לוסי האָט אויסגעטרונקען, גענומען שמייכלען, פאַרלוירן איר שטרענג-קייט און מיר האָבן צוזאַמען פאַרבראַכט אַ וואונדערבאַרן אָונט.

מיר איז, הפנים, ניט באַשערט געווען קיין גרינג לעבן אין שיקאַגאַ. מיין שטימונג האָט זיך שטאַרק דערהויבן אַ דאַנק דער ענדערונג אין גאַנג פון אונזער טעאַטער. מיט דעם נייעם שוישפילער פּערסאָנאַל, וועלכער איז מיר געווען אַזוי צום האַרצן, האָט זיך אויף מיר פּלוצלונג אָנגערוקט אַ צרה פון גאָר אַן אַנדער זייט. די משפּחה וואו איך האָב געוואוינט, דער דאָקטאָר מיט זיין ווייבל, האָבן דערוואַרטעט אַ צווייט קינד. זי איז שוין געווען אין די גאָר הויכע חדשים, און זיי האָבן געדאַרפט מיין צימער פאַר זייער עלטער קינד. איך האָב געמוזט זוכן אַ נייע דירה.

די שפּאַרעוודיקייט, וואָס מיין מאַמע האָט אין מיר געזוכט איינצופלאַנצן, האָט מיך נאָך ניט באַהערשט. איך האָב גאָך ביז דאָן קיין „קניפּל“ ניט געהאַט, אַזוי, אַז ווען ס'האַט זיך מיר געמאַכט אַ דירה — ניט צו ווייט פון טעאַטער, אין גלייכן געלט, האָב איך זי גענומען.

איך האָב זיך גאַרניט פאַרטראַכט, אַז מיר וועט אפשר אויסקומען ליידן קעלט אין מיין צימער. די דירה איז באַהייצט געוואָרן פון אַ גרויסן אויוון, וואָס איז געשטאַנען אין קיך. מיין צימער איז געווען ווייט פון קיך, און ווען איך פלעג קומען אַהיים שפעט ביינאַכט, נאָך אַ פּאַרשטעלונג, איז ביי מיר אין צימער געווען שטאַרק קאַלט.

שיקאַגאַ, ווי איר ווייסט, איז, בכלל, חוץ אירע ווינטן, אויך געבענטשט מיט גרויסע פרעסט. יענער ווינטער איז ניט געווען קיין אויסנאַם, וואָכן

און חדשים איז דער הויכער שניי געלעגן אויסגעשפרייט איבער דער שטאָט. איך בין, בכלל, וואָס מ'רופט אַ „פאַרפרוירענע נשמה“. איך קען ניט פאַר-טראַגן קיין קעלט. איך לאָז איך עס איבער צו אַיער פּאַנטאַזיע, זיך פאַרצור-שטעלן דאָס בילד.

איך גיי שפעט ביינאַכט פון טעאַטער אַהיים. די קאַלטע שיקאַגער ווינטן לאָזן זיך וואוילגיין איבער מיר. איך קריך אין טיפע שנייען. דער שטאַרקער פּראָסט נעמט מיר דורך און דורך. ווי נאַענט מיין דירה איז צום טעאַטער, דאַרף איך אַלץ גיין צופוס פון אַכט ביז צען היפשע בלאַק... בין איך שוין האַלב פאַרפרוירן, איידער איך קום אַריין אין הויז. ערשט איצט, אַריינקומענ-דיק אין מיין קאַלטן צימער, איז בלויז דער געדאַנק פון דאַרפן זיך אויסטאַן און אַריינקריכן אין אַן אייז-קאַלטער בעט, מאַכט מיך צו ציטערן.

פלעג איך טאַקע בלויז אַראָפּוואַרפן דעם אויבערמאַנטל און די שיד און מיטן גאַנצן אַנטוועכץ אַריינקריכן אין בעט און אונטער דער קאַלדרע ערשט זיך גענומען אויסטאַן. איך פלעג זיך איינקנולן און ציטערנדיק זיך עטוואָס אַנוואַרעמען.

איז דאָס שטיקל אַרט, וואו איך בין אַן איינגעקנילטע געלעגן, שוין געוואָרן אַ ביסל אַנגעוואַרעמט, מ'שטיינס געזאַגט. איך בין דאָך אַבער אַ לעבעדיקע באַשעפעניש, און מ'גיט זיך אַמאָל אַ דריי, אַדער אַ ריר פון שלאָף, אַדער עס ווילט זיך אויסציען די איינגעקראַמפטע פיס. פלעג איך זיך אַנ-טרעפן אויף אַזעלכע אייז-קאַלטע פלעצער, אַז ס'האַט מיך פון דעם שלאָף אויפגעריסן... .

איך האָב זיך באַקלאַגט פאַר מיין באַלעבאַסטע, זי איז געווען זייער אַ האַרציקע אידענע; זי קען מיר אַבער ניט געבן דאָס וואָס זי האָט ניט. פונ-דעסטוועגן האָט זי געטאַן וואָס עס איז איר געווען מעגלעך. איידער זי איז געגאַנגען שלאָפן האָט זי באַוואָרנט, אַז אַ הייסער טשייניק מיט הייס-קאַכע-דיקע וואַסער זאל זיין אַנגעגרייט פאַר מיר. זי האָט מיר געראָטן צו קויפן אַ גומענעם וואַסער-בייטל (האַט-וואַטער בעג), און ווען איך בין געקומען אַהיים, האָב איך אַנגעפילט דעם גומענעם בייטל מיט הייס-קאַכעדיקע וואַסער. דאָס אַליין האָט מיר שוין אַביסל אַגעוואַרעמט. איך פלעג דעם הייסן בייטל אַריינלייגן אין בעט און איך נאָך אים אונטער דער קאַלדרע, און ווי-ניט-איז זיך אויסטאַן, דערנאָך אַראָפּגערוקט דעם בייטל צו מיין צופוסנס, און אין אַט דער „באַקוועמלעכקייט“, מ'שטיינס געזאַגט, פלעג איך ווי-ניט-איז איינ-שלאָפן.

אַבער אפילו דאָס איז מיר לאַנג ניט באַשערט געווען.

אין אַ שיינער, קאַלטער נאַכט, האָט דער הייסער גומענער בייטל רעוואָ-

טירט קעגן דעם זודיק-הייסן וואסער, וואס מען האט אין אים נאכט-אין, נאכט-אויס אריינגעגאסן. האט ער געפלאצט, און דאס זודיקע וואסער האט מיר אפגעפארעט די פיס. מיינע קוויטשערייען האבן אויפגעוועקט דאס גאנצע הויז. מיינע פיס זיינען זייער ערנסט אפגעברייט געווארן.

אלע אין הויז האבן מיר געפרוואווט העלפן. אבער די שרעקלעכע שמערצן פון מיינע אפגעברייטע פיס האבן זיי ביי מיר ניט געקענט צונעמען. די וויי-טיקן זיינען געשטיגן פון מינוט צו מינוט. דאס איינציקע שטיקל גליק איז געווען, וואס דער צווייטער בארדער, וואס מיין באלעבאסטע האט געהאלטן, האט שטודירט אויף אן אפטייקער, און ווען ער האט באטראכט מיינע אפ-געברייטע פיס, האט ער אנגערופן מיטן נאמען א מעדיצין וואס איז נויטיק צוצולייגן אין אזא פאל.

איז בלויז א פראגע, וואו קריגט מען די מעדיצין האלב נאך איינס, צוויי אזויגער ביינאכט. ער האט ניט געקענט צווען די ווייטיקן וואס איך לייד, האט ער זיך אנגעטאן און זיך ארויסגעלאזט זוכן אן אפענעם אפטייק. כאטש מיינע שמערצן האבן ניט אויפגעהערט, האט אבער דער באוואוסטזיין און די ריכטיקע הילף וועט באלד קומען, מיך ארויסגענומען פון מיינ פאר-צווייפלונג. ס'האט דער באלעבאסטע גענומען א היפשע וויילע איבערצובייטן מיין פיש-נאסע בעט, כדי איך זאל זיך קענען צוריק אוועקלייגן.

איך האב שוין איצט אליין אויף מיינע פיס צום בעט ניט געקענט צוגיין. די באלעבאסטע האט מיך כמעט צוגעטראגן און אריינגעלייגט אין בעט. איך האב שרעקלעך געליטן ליגנדיק אין בעט און זיך געטרייסט מיטן געדאנק, אז אט-באלד קומט די ישועה. די באלעבאסטע איז מיט מיר געזעסן און מיך אויך געטרייסט, אז אט, אט קומט ער שוין.

די צייט האט זיך געצויגן — עס איז שוין דריי, עס איז שוין פיר, עס איז שוין באלד פינף. ביי אונז ביידן האט זיך אנגעהויבן אן אנדער פאר-צווייפלונג: וואו איז ער? פארוואס קומט ער ניט? שוין באלד דריי שעה אוועק... וואו איז ער? ...

ביינאכט אין שיקאגא פאסירן זאכן... ווער ווייסט וואס מיט אים איז געשען? ... דער געדאנק אז איך בין שולדיק אין דעם אומגליק, וואס מיט אים האט אפשר פאסירט, האט מיך שטארק גענומען באאומרואיקן, און איך האב כמעט פארגעסן אין מיינע גרויסע ווייטיקן...

ס'איז שוין געווען באלד זעקס, ווען ער איז א מידער, א פארפרוירענער אריינגעפאלן אין שטוב. ס'איז מיר אראפ א שטיין פון הארצן. איך האב זיך אזש צעשמייכלט, פארגעסנדיק מיינע פיס... ער האט פון אונזערע פנימ'ער אראפגעלייענט וואס מיר ווילן פרעגן, דער איינציקער אפטייק וואס איז

אָפֿן אַ גאַנצע נאַכט איז עטלעכע מייל ווייט, אַזש אין דער „לופּ“, ווי יענער טייל שיקאַגאַ ווערט אָנגערופֿן. ער איז צו־פֿוס געגאַנגען אַהין און צוריק, אָבער ער האָט די מעדיצין געבראַכט.

ער האָט פֿאַכמעניש באַנוצט די מעדיצין, וואָס מען האָט געדאַרפט אָפֿט איבערבייטן, ווי מיד ער איז געווען, איז ער געשטאַנען ביי מיין בעט און געהאַלטן אין איין איבערבייטן די קאַמפרעסן. איך בין ענדלעך איינגע־שלאַפֿן...

אָבער דערווייל בין איך אַן אַקטריסע. און סע ווייסן דאָס שוין קינדער אין די וויגן, אַז „דאָס שפּיל מוז אָנגיין“ — אַן אַקטריסע קען זיך ניט דער־לויבן לאַנג צו קרענקען...

מיינע ווייטיקן זיינען געווען אומדערטרעגלעך ווען איך פלעג אַראָפֿ־לאָזן די פּיס. פלעגט מען קומען פון טעאַטער, מיך אַראָפֿגעטראָגן פון הויז, מיך אַריינגעזעצט אין אַ טעקסי, מיך אַריינגעטראָגן אין מיין גאַרדעראַב, וואו איך האָב זיצנדיק, האַלטנדיק די פּיס אויף אַ בענקל, מיך גרימירט, מיך גרייט געמאַכט צו דער פֿאַרשטעלונג. איך האָב אָבער אויף דער בינע ניט געקענט אַרויפגיין. מען האָט געמאַלדן דעם עולם, ביי יעדער פֿאַר־שטעלונג, וואָס מיט מיר איז געשען. האָב איך מיין ראַלע געשפּילט האַלב־ליגנדיק אויף אַ קושעטקע.

מיינ איינציקע באַלוינונג פֿאַר די יסורים פון מיינע אָפּגעפֿאַרעטע פּיס איז געווען דאָס, וואָס מישאַ גערמאַן פלעגט מיך אַרויפֿטראָגן און אַראָפֿ־טראָגן ביי יעדער פֿאַרשטעלונג...

אין טעאַטער איז אַליץ געגאַנגען כּשורה; אַזוי אויך אין מיין אייגענעם פּערזענלעכן לעבן. הפּנים, אַז שיקאַגאַ האָט באַשלאָסן, אַז זי האָט מיר שוין צוגעטיילט גענוג צרות און האַרצווייטיק, סיי אַלס צילי פּיינמאַן, סיי אַלס צילי אַדלער.

האָב איך די לעצטע פֿאַר חדשים פון ווינטער, און דעם גאַנצן פּרילינג זייער פּיין פֿאַרבראַכט. איך האָב פֿאַרגעסן אַלע מיינע צרות און שווערע אי־בערלעבונגען פון די ערשטע חדשים, דערפּילט אַן אמת'ע באַפּרידיקונג אין מיינע טעאַטער־דערגרייכונגען. איך האָב געהאַט אַ סך פֿאַרגעניגן פון דעם אופן ווי די טרופּע האָט זיך צו מיר באַצויגן, און פון דער ליבע וואָס דער עולם האָט מיר אַרויסגעוויזן.

איז אונז אַלעמען שווער געווען דאָס שיידן זיך, ווען דער טעאַטער

האַט זיך געשלאָסן סוף מאי. האָבן מיר דערפאַר זיך גאַר שטאַרק געפרייט, וואָס ס'איז אַראַנזשירט געוואָרן אַ קורצער טור פאַר אונז אויפן וועג אַהיים. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט פאַר עטלעכע פאַרשטעלונגען אין דעטראַיט, קליולאַנד, פיטסבורג, באַסטאָן און אין אַ פאַר קלענערע שטעט. מ'האַט אונז אומעטום פֿיין אויפגענומען און מיר האָבן שטאַרק הנאה געהאַט פון אונזער קורצן טור. ס'איז אָבער באַשערט געווען דער אידישער טעאַטער־וועלט און די אידן אין אַמעריקע בכלל, יענעם זומער איבערצולעבן אַ שטאַרקע אויפֿטרייסלונג. אונז האָט עס דערגרייכט, דוכט מיר, אין קליולאַנד. האָט עס אויף אַלעמען אָנגעוואָרפֿן אַ מרה שחורה און אַ טרויער. אָבער, מער פון אַלעמען, האָב איך זיך געפֿילט צערודערט און דערשיטערט.

דעם 10טן יוני, 1909, האָט דער טויט באַרויבט דאָס אידישע טעאַטער פון זיין בעסטן כוח. צוגענומען ביי אידישע שוישפֿילער זייער בעסטן פֿריינט. עס איז געשטאַרבן יעקב גאַרדין. דורך די יאַרן פון מינע קינדער־ראַלן האָט זיך ביי מיר אַנטוויקלט אַ שטאַרקע ליבע, אַ שטאַרקער דרך־ארץ, אַ טיפע געטריישאַפט צו יעקב גאַרדין. איך געדענק ווי דערהויבן איך פֿלעג זיך פֿילן ביי פּראָבען, ביי פאַרשטעלונגען אין זיין נאַענטקייט. איך האָב ממש געאַטעמט מיט זיין פּערוזענלעכקייט. דאָס גרעסטע גליק איז פאַר מיר געווען, ווען איך האָב אים מיט עפעס געקענט באַדינען, אים עפעס דערלאַנגען, אים עפעס צוטראַגן.

דאַרף איך אייך ניט זאָגן, אַז זיינער אַ קאַמפֿלימענט, זיינס אַ גוט וואָרט וועגן מיין שפֿילן, האָט מיר פאַרשאַפט דעם גרעסטן פאַרגעניגן. געדענק איך, ווי איינמאַל ביי אַ פּראָבע, אין אַ הייסן טאַג, האָט ער געוואָלט אַ קאַלטן טרונק. עס איז געווען ביי אַ פּראָבע פון „מירעלע אַפּרת“. מיין מאַמע, ווי איר געדענקט, האָט געמאַכט פּראָבע אויף דער ראַל פון „שיינדעלע“. זי האָט מיך שטילערהייט אַרויסגעשיקט צו ברענגען פאַר אים אַן „אייז־קריס סאָדאַ“. ווען איך האָב עס אים צוגעטראַגן, האָט ער מיט ליבע מיך באַטראַכט, מיך אַ קוש געטאָן און געזאָגט :

„אַז דו וועסט אויסוואַקסן און ווערן אַ גרויסע אַקטריסע, וועל איך פאַר דיר ספעציעל אַנשרייבן זאַר ראַלע, אַז דו זאָלסט מיט איר באַרימט ווערן איבער דער גאַנצער וועלט“.

אַט דער צוואַג זיינער האָט זיך שטאַרק איינגעקריצט אין מיין מוה. איך האָב אָפּט געטראַכט דערפון און שטאַרק געהאַפּט, אַז דאָס וועט מקוים ווערן. גאַרדינ'ס לעצטע ווערטער, „פֿיניטאַ לאַ קאַמעדיאַ“, האָבן ניט נאָר געענדיקט זיין לעבן, זיי האָבן זיכער צוגענומען אַ שטיק לעבן פון אידישן טעאַטער און פאַר'יתומ'ט אַ היפשע צאָל אידישע שוישפֿילער. עס האָבן אים

באוויינט הונדערטער טויזנטער אידן. ער האָט געהאַט די גרעסטע לוויה וואָס ניו יאָרק האָט ווען געזען. אידן פשוט'ע, יונגע, מיטליאַריקע און עלטערע, האָבן געוויינט מיט ביטערע טרערן, ווי מען באַוויינט אַ נאָענטן אייגענעם. ערשט איצט האָט מען דערזען און דערפילט ווי די אידישע מאַסן, אַרבעטער און פּאַלקס-מענטשן, האָבן אים פאַרערט און ליב געהאַט. עס איז ערשט איצט קלאַר געוואָרן וואָס יעקב גאַרדין איז געווען פאַרן אידישן טעאַטער-עולם.

אַ סך איז געשריבן געוואָרן וועגן יעקב גאַרדין, סיי ביי זיין לעבן, סיי נאָך זיין טויט. געדענק איך וויפל עגמת-נפש איך האָב געהאַט פון דעם וואָס אַ היפשע צאָל איראַפּעאַישע אידישע שרייבער און טעאַטער-קריטיקער, האָבן געשריבן מיט ביטול, מיט גרינגשעצונג וועגן אים און וועגן זיין קאַ-לאַסאַלן בייטראַג צום אידישן טעאַטער. מיט פאַרדרוס האָב איך זייער שרייבן געלייענט. מיין פאַרדרוס אויף זיי איז ביי מיר געבליבן ביז היינט. איך האָב אינטואַטיוו דערפילט אַ ניט-אויפריכטיקייט אין זייער שרייבן, אַ סאַרט סנאַביזם. בכלל, האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, אַז זייער באַציאונג, סיי צום טעאַטער, סיי צו די שוישפילער, איז געווען אַ פון-אויבן-אַראַפּיקע. זיי האָט געפעלט די ליבע צום טעאַטער, די פאַרשטענדעניש פאַר דער נשמה פון דעם שוישפילער.

האַב איך, דערפאַר, מיט אַ סאַרט נקמה-געפיל געלייענט, ווי איינער פון יענע, אַן אַנערקענטער טעאַטער-שרייבער, האָט זיך באַקלאַגט נאָך גאַר-דינ'ס טויט: „גאַרדינ'ס טויט האָט געטראַפֿן דעם אידישן טעאַטער ווי אַ דונער. ווען מיר איז אויסגעקומען צו ריידן מיט אידישע אַקטיאָרן וועגן גאַרדינ'ען, האָבן זיי זיך צעוויינט ווי קליינע קינדער, ווי קינדער וואָס האָבן פאַרלוירן דעם טאַטן, דעם שפּייזער. ליטעראַטור האָט ביי זיי געהייסן גאַרדין טעאַטער האָט ביי זיי געהייסן גאַרדין — אַלץ גאַרדין.

ער לאַכט אויס אסתר-רחל קאַמינסקי: „פאַר אסתר-רחל'ען איז גאַרדין געווען ניט בלויז אַ דראַמאַטורג. איר גייסטיקייט האָט זי געשעפט פון זיינע דראַמען. גאַרדין איז געווען איר משיח. זי צעוויינט זיך און הויבט אים אָן צו באַקלאַגן, ווי עלטערע פרויען באַקלאַגן אַ ליבן בר-מינן: אונזער טאַטע איז ער דאָך געווען, אונזער שטאָליך און אונזער האַפּענונג. אויף וועמען האָט ער אונז איבערגעלאָזט? עלנטע יתומימ'לעך זיינען מיר דאָך איצט. שעפעלעך אָן אַ פאַסטוך“.

ער האָט נעבעך ניט געקענט און ניט געוואָלט פאַרשטיין, יענער טעאַטער-שרייבער, די אויפריכטיקע געפילן פון דער אידישער טעאַטער-משפּחה צו

יעקב גאַרדין. אַ גליקלעכער אויסנאַם דאַרט איז געווען נח פּרילוצקי. אַט ווי ער באַציט זיך צו גאַרדינ'ס בייטראַג צום אידישן טעאַטער:

„יעקב גאַרדין האָט באַשאַפן די אידישע דראַמע. ער האָט דער ערשטער אַרױפגעפירט אויף דער אידישער סצענע דאָס ווירקלעכע לעבן... ער איז דער גייסטיקער טאַטע פון אידישן דראַמאַטישן אַרטיסט... דער גייסטיקער טאַטע פון אונזער אינטעליגענטיש טעאַטער־פּובליקום... גאַרדין האָט זייער אַ סך געשריבן, האָט ער ניט ווייניק שוואַכע זאַכן, אָבער אפילו זיי זיינען סצעניש. תמיד איז ביי אים די בינע אין באַוועגונג, און די באַוועגונג איז ביי אים ניט קיין געקינצלטע. גאַרדינ'ס פּיעסן זיינען כמעט אַלע טעאַטער־שטיקער אין פּולסטן זיין פון וואָרט, און אין דעם שטעקט טאַקע דער סוד פון זיין קאָלאָסאַלן דערפאַלג אין אַמעריקע, ווי אין רוסלאַנד... ער איז געווען ביי אונז דער ערשטער, וואָס האָט אַזוי טיף אַרױנגעדונגען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער פּרוי“.

אונזער אַמעריקאַנער שרייבער־משפּחה האָט, אָן אויסנאַם, געהאַט צו גאַרדינ'ען אַ באַצאָונג פון אויפריכטיקייט און דרך־אָרץ. זיינען אַוודאי געווען שטרענגערע און מילדערערע קריטיקער. די חסרונות זיינע האָט מען ניט פאַרשוויגן. פאַרקערט, זיי זיינען בולט אונטערגעשטראַכן געוואָרן. אָבער אַלע, אפילו די שטרענגסטע, האָבן אַנערקענט זיין גרויסן בייטראַג צום אידישן טעאַטער. שרייבט ב. גאַרין:

„די גרעסטע און וויכטיקסטע פאַרדינסטן פון יעקב גאַרדין באַשטייען אין דעם, וואָס ער האָט פאַרוואַנדלט אַ באַלאַגאַן, ווי ער האָט דאָס טעאַטער געטראַפן אין אַמעריקע, אין אַ טעמפל פון קונסט, קינסטלער — און גרויסע קינסטלער... ער האָט קיינמאַל ניט פאַרגעסן, אַז ער שרייבט פאַר אַ טעאַטער מיט אַ לעבעדיקן פּובליקום... האָט ער תמיד געשטרעבט צו שאַפן אַלץ בעסערס און העכערס“.

שרייבט אַב. קאַהאַן:

„זיינע ווערק זיינען געשטאַנען אַ סך העכער ווי די פּריערדיקע אידישע דראַמעס, און פון אַלע זייטן האָט מען אים באַגריסט אַלס אַ טאַלאַנט, אַלס דער גרויסער אויפהויבער פון דער אידישער בינע. איז זיין קורס צווישן די אינטעליגענטן הויך געוואַקסן... ער איז געווען דער צענטער פון דער אידישער בינע־וועלט. ער איז געווען פאַפּולער און וויכטיק... עס האָט ניט געקענט זיין קיין ספק, אַז ער האָט טאַלאַנט, הומאַר, און אַז ער פאַרשטייט די בינע אויסגעצייכנט“.

שרייבט דוד פּינסקי:

„ער ברענגט אַרױן אין דער אידישער דראַמע דעם עיקר־הדבר פון

דער קונסט. כמעט אין יעדן ערשטן אַקט פון זיינע דראַמעס ווערן מיר באַקאַנט מיט לעבעדיקע מענטשן, אַפּגעפּאַטאַגראַפירטע פון דער ווירקלעכקייט, מיט לעבנספּולע אינדיווידואַליסטן, מיט פון לעבן אַפּגעקאַפּירטע טיפּן... גאַרדין מאַכט שולע... מען הויבט אים אָן נאַכצומאַכן. די נאַכמאַכער אָבער זיינען אַלע שוואַכער פון אים, מיט קלענערן טאַלאַנט... זיי שטייען אַלע אונטער אים... זיין ריכטונג האָט דעראַבערט דאָס אידישע טעאַטער. איז ער געוואָרן דער אויבערהאַר פון דער אידישע בינע."

די גרינטלעכסטע און אַלזייטיק־טיפּסטע אַפּשאַצונג פון גאַרדינ'ען גיט אונז דער לאַנגיאַריקער קריטיקער פון ליטעראַטור און טעאַטער, אונזער וועטעראַן יואל ענטין, ז"ל:

"די אידישע בינע האָט אין גאַרדינ'ען געפונען איר רעפּאַראַמאַטאָר, איר נאַוואַטאָר, איר דערלייזער... אַ לאַנגע, לאַנגע טיפּן־גאַלערייע האָט אונז גאַרדין געגעבן — געזונטע, פאַרביקע, סקולפּטורנע, בולט'ע כלל־פיגורן, פאַרשטייער פון גאַנצע סאַרטן און קלאַסן... אַ לאַנגע גאַלערייע: פאַרשי־דעגע גינאַנסן פון פּראַסטן חיוּקיים; דעם ערד־מענטש — פונם הויזלעכן דעספּאָט; פון דער פּאַלקס־פּרוי; פון דעם סוחר'ישן מענטשן; פון דעם אינ־טעליגענט; פון דער יונגער אידישער פּרוי; פונם גרויס־שטאַטישן הפּקר־מענטשל... גאַרדינ'ס דיאַלאָג פון דער צאַפּלדיק־ווערבירנדיקן, ליידנשאַפט־לעך־דראַמאַטישן ריטם... זיינע סיטואַציעס גליען מיט שטרייט, פּלאַקערן מיט ליידנשאַפט, צינדן, רייסן מיט אמת־דראַמאַטישן אימפעט... יעקב גאַרדין איז נאָך אַלץ אונזער בעסטער, גרעסטער דראַמאַטורג. ער האָט געהאַט באַ־דייטנדיקע ליטעראַרישע פעלערן, ער איז אָבער געווען אַ גאַט־געבענשטער דראַמאַטורג, ער איז געווען אַ מייסטער פון דער טיפּער בינע־טעכניק."

און אַט נאָך עטלעכע מיינונגען פון שוישפּילער. האָט מין טאַטע, יעקב פ. אַדלער, געשריבן נאָך גאַרדינ'ס טויט:

"ווען איך צוזאַמען מיט מיינע קאַלעגן שוישפּילער, שרייען נאָר גאַרדין, מיינט דאָס ניט, אַז מיר פאַרלייקענען די אַנדערע, די נייע, די מאַדערנע... אָבער דער פּאַקט בלייבט, אַז גאַרדין איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט פאַרשטאַנען דאָס אידישע פּובליקום... זיינע טיפּן פון אידישן לעבן האָט דאָס פּובליקום דערקענט."

בערטאָ קאַליש: "אַ וואַרעמקייט האָט געשלאָגן פון אים. יעדעס וואָרט וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט איז פאַר מיר געווען אַ שטיק תּורה... ער איז געווען דער איינציקער מענטש אין טעאַטער צו וועמען אַלע האָבן אַרויפ־געקוקט..."

בעסי טאַמאַשעפּסקי איז אירע זכּרונות זאָגט: "מיר האָבן אַלע הנאה

געהאַט צו ריידן אַזאַ זיסע פּראָזע ווי גאַרדינ'ס... גאַרדין האָט פּיל געמוזט דורכמאַכן ביים אידישן טעאַטער. קעמפּן ווי אַ נביא, אי מיט די אידישע שווישפּילער, אי מיטן אידישן פּובליקום, עס זאָל זיי ביידן צו קיין גנאי ניט זיין."

עס ווערן אויך דערציילט אַ פּאַר קאַמישע עפּיזאָדן פּון זיין לווייה. צווישן די הספּדים זאָגט איינער: "יעקב גאַרדין איז ניט געשטאַרבן, יעקב גאַרדין לעבט — ער איז אומשטערבלעך"... דער צווייטער גאָך אים שרייט אויס דראַמאַטיש מיט אַ קול פּאַרשטיקט פּון טרערן: "יעקב גאַרדין איז געשטאַרבן! פּאַר'יתומ'ט זיינען מיר אַלע"... אַ איד אויף דער גאַליאַרקע פרעגט ביי זיינע אַרומיקע: "זאָגט מיר, כ'בעט איך, וואָס טוט זיך דאָ? איז גאַרדין געשטאַרבן אָדער איז ער בייט געשטאַרבן?"...

צווישן די וואָס האָבן ביי דער לווייה געמאַכט הספּדים איבער יעקב גאַרדין, זיינען אויך געווען מיין טאַטע יעקב אַדלער און דוד קעסלער. מיין טאַטע האָט זיין הספּד באַגלייט מיט אַ סך געוויין. ער האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן... ער האָט עטלעכע מאָל זיך געמוזט אָפּשטעלן, ווייל זיין געוויין האָט די ווערטער דערטרונקען. דער עולם האָט, פּאַרשטייט זיך, מיטגעוויינט. קעסלער, פּאַרקערט, האָט קיין איין טרער ניט פּאַרגאַסן, אָבער זיין צעבראַכנ־קייט, זיין טיפע גערירטקייט האָט אַרויסגעשריען פּון יעדן וואָרט, פּון יעדן ריר, פּון יעדער מינע. דער עולם אין טעאַטער, איז ממש געוואָרן היסטעריש אין צייט פּון זיין ריידן.

ד זפּנים, אַז קיין גוואַלדיקן רושם אויף די טעאַטער-מענעדזשערס אין ניו יאָרק, האָט די נייע סטאַר-שווישפּילערין, צילי אַדלער, ניט געמאַכט. ס'האָט זיך גאָך מיר קיינער ניט געיאָגט. זיי האָבן מיך ניט געדאַרפּט, אָדער פּשוט ניט געוואָלט.

וועט דאָס אפשר ניט זיין באַשיידן פּון מיר, אָבער איך מוז דאָ אַרויס-זאָגן עפעס, וואָס האָט מיך אין יענער צייט שטאַרק פּאַרדראָסן. איך האָב יענעם סעזאָן אין שיקאַגאָ, בפרט אין דעם צווייטן טייל, ווען אונזער טעאַטער האָט געקראָגן מער-ווייניקער אַ לעגעטימן סטאַזש, פּון יעדן שטאַנדפּונקט אויסגעהאַלטן דער עקזאַמען פּון אַ הויפּט-שווישפּילערין. אויך פּון דער ווייטער לאַנדאָן האָט מיין דאָרטיגער דערפּאָלג אַזש דערגרייכט אויף די טעאַטער-שפּאַלטן פּון "פּאַרווערטס", געדענקט איר דאָך ווי איך האָב אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל געבראַכט די טענות פּון דעם "פּאַרווערטס"-שרייבער צו די טעאַטער-

מענעדזשערס. האָב איך, דוכט מיר, געהאַט אַ רעכט צו גלויבן, אַז פון שיקאַגאַ, וואָס איז אַ סך נענטער צו ניו יאָרק, האָט מיין דערפּאָלג אַוודאי דערגרייכט צו די טעאַטער-מענעדזשערס פון ניו יאָרק, פאַרוואָס-זשע האָט מען מיך ניט געוואָלט? ...

ווען דער סעזאָן האָט זיך געענדיקט אין שיקאַגאַ, האָב איך נאָך קיין שום באַגריף ניט געהאַט, וואָס מיט מיר וועט געשען קומענדיקן סעזאָן. נאָך דעם קורצן טור, וואָס אונזער טרופּע האָט געמאַכט אויפן וועג פון שיקאַגאַ, בין איך פאַרפאַרן קיין פּילאָדעלפּיע צו מיין מאַמען.

די מאַמע איז שוין געווען אַנגאַזשירט אין פּילאָדעלפּיע אויך פאַרן קומענדיקן סעזאָן. פּילאָדעלפּיע האָט זיך געגרייט אַריינשרייבן אַ נייעם קאַפיטל אין דער געשיכטע פון אידישן טעאַטער. מיין מאַמע האָט עס געוואוסט נאָך העט, אינמיטן סעזאָן, אַזוי אַז זי האָט זיך איינגעאַרדנט אַ שטיקל היים אין פּילאָדעלפּיע, און אַהין בין איך געקומען.

קיין גרויסן קניפּל האָב איך פון שיקאַגאַ'ר סעזאָן ניט געבראַכט ... אָבער עטלעכע הונדערט דאָלער האָט זיך מיר אָפּגעשטעלט. האָט די מאַמע איר וואָרט געהאַלטן, די סומע פאַרטאַפּלט, און מיך דערלאַנגט מיין ערשטן באַנק-ביכל. איז עס אַוודאי אַנגענעם צו וויסן, אַז ערגעץ אין אַ באַנק איז פאַרשריבן עטלעכע הונדערט דאָלער אויף נאָמען פון צילי אַדלער. דעמאָלט אָבער וואָלט איך דעם אַנגענעמן געפּיל מיט פאַרגעניגן פאַרביטן אויף אַ צעטל פון אַ ניו יאָרקער טעאַטער, וואָס זאָגט, אַז איך וועל דאָרט שפּילן דעם קומענ-דיקן סעזאָן ...

מיר איז אויסגעקומען לאַנג צו וואָרטן אויף אַזאַ צעטל. דערווייל בין איך אַרומגעגאַנגען פּוסט-און-פּאַס אין פּילאָדעלפּיע, און אפּילו אויב איך זאָג עס אייך ניט, פאַרשטייט איר אַליין, אַז איך האָב געפּילט, מילד גערעדט, זייער פּאַסקודנע ...

אין וואָס איז באַשטאַנען דאָס נייע קאַפיטל טעאַטער אין פּילאָדעלפּיע? פאַר לאַנגע יאָרן איז דער קאָלאַמביאַ טעאַטער געווען דער סטאַבילער אידישער טעאַטער אין פּילאָדעלפּיע. ער האָט זיך געפונען אין האַרץ פון דער אידישער געגנט. האָט מיטאַמאָל מאַיק טאַמאַשעפּסקי, דער ברודער פון באַריס טאַמאַשעפּסקי, איבעראַשט פּילאָדעלפּיע — ער האָט אָפּגעדונגען דעם אַרטש סטריט טעאַטער, אַ גרויסער טעאַטער אין צענטער פון שטאָט, כדי אים צו מאַכן פאַר אַ אידישן טעאַטער. ביז דאָן האָבן דאָרט שטענדיק געשפּילט גרויסע ענגלישע סטאַרס ווי אויך רעפּערטואַר קאַמפּאַניעס. דער טעאַטער איז געווען אַ סך מאַדערנער, נייער, גרעסער און שענער פון דעם קאָלאַמביאַ טעאַטער.

דאָס האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין פּילאָדעלפּיע, און פאַר איבער פיר צענדליק יאָר האָט דער אַרטש סטריט טעאַטער פאַרשריבן וויכטיקע קאָפּילען אין דער געשיכטע פון אידישן טעאַטער.

מאָיק טאַמאַשעפּסקי האָט אַנגאַזשירט אַ זייער אָנגעזעענע טרופּע שוין שפּילער. חוץ מיין מאַמע, האָבן יענעם סעזאָן אין אַרטש סטריט טעאַטער געשפּילט דער באַוואָוסטער דראַמאַטישער שווישפּילער מאַקס ראָזנטאַל מיט זיין פּרוי סאַבינאַ, די לאַנג־יאָריקע פּרימאַדאַנאַ קלאַראַ ראַפּאַלאַ מיט איר מאָן גאַלדבערג, דער זייער טאַלאַנטירטער קאָמיקער יעקב פּרענק, דער פּיינער כאַראַקטער־שווישפּילער דוד באַראַץ און אַ יוגער פּראָווינץ־אַקטיאָר מאָריס שוואַרץ.

איך בין, ווי די מערסטע אידן אין פּילאָדעלפּיע, געווען אַן אָפּטער באַזוכער אין אַרטש סטריט טעאַטער און האָב באמת הנאה געהאַט פון דעם פּיינעם שפּילן. איך קען אָבער ניט לייקענען, אַז איך האָב גלייכצייטיק געהאַט האַרצווייטיק — הלמאי איך שפּיל ניט.

דער קאַלאַמביאַ טעאַטער איז אויך ניט געבליבן לידיק. דער שווישפּילער און טעאַטער־אונטערנעמער סאַל דיקשטיין האָט איבערגענומען דעם קאַלאַמ־ביאַ טעאַטער פאַר אידישן וואַדעוויל און „פּיקטשורס“. קען מען זיך פאַר־שטעלן, אַז קיין גרויסע קאָנקורענץ צום אַרטש סטריט טעאַטער איז עס ניט געווען.

האַט אָבער דער גורל געוואַלט, אַז סיי דער קאַלאַמביאַ טעאַטער, סיי איך זאָלן גלייכצייטיק געהאַלפּן ווערן. אין פּילאָדעלפּיע האָט אויסגעבראַכן אַ גענעראַל־סטרייק פון אַלע טראַמוויען. דער אַרטש סטריט טעאַטער איז געווען צו ווייט פון דער אידישער געגנט, האָט דער סטרייק שטאַרק גע־שלאָגן די געשעפטן אין יענעם טעאַטער. מאָיק טאַמאַשעפּסקי איז געווען געצוואונגען פאַר דער צייט פון סטרייק צו פאַרמאַכן זיין טעאַטער. סאַל דיקשטיין האָט דערזען אַ מעגלעכקייט צו העלפּן זיין געשעפט אין קאַלאַמביאַ טעאַטער, האָט ער זיין לאַנג־יאָריקן, אינטימן חבר מאָריס שוואַרץ איינגערעדט ער זאָל צוטערעטן ווי אַ שותף אין זיין טעאַטער אַלס סטאַר און העלפּן אים פאַרוואַנדלען דעם קאַלאַמביאַ טעאַטער אין אַ לעגיטימן טעאַטער.

שוואַרץ האָט דעם פאַרשלאָג אָנגענומען. ער האָט מיר פאַרגעלייגט צו ווערן זיין „לידינג־לעידי“, מיטן געהאַלט פון פינף און צוואַנציק דאָלער אַ וואָך. איך האָב זיך ניט געשטעלט אויף דער פּיל קלענערער סומע, ווי איך האָב באַקומען אין שיקאַגאָ און זיין פאַרשלאָג אָנגענומען.

מיר האָבן פאַר אַ וויילע פאַרגעזעצט די פּאָליסי פון טעאַטער, מיר

האַבן געשפילט סקעטשעס פון די פאַטענטירטע סקעטש־שרייבער, ליליען און גילראָד. דאָס איז אַבער ניט געווען שוואַרצ'ס אַמביציע. שוואַרץ האָט שוין דאָן געהאַט אַ גוואַלדיקן גלויבן אין זיך. אין זיינע אָפטע געשפרעכן מיט זיין חבר און פריינט סאַל דיקשטיין, האָט ער זייער אָפט אויסגעדריקט דעם געדאַנק: „וועסט זען, איך וועל נאָך אַמאָל זיין גרעסער פון אַדלער'ן, קעסלער'ן און טאַמאַשעפּסקי'ן“. און כאָטש דיקשטיין האָט מן הסתם אויף אים געקוקט ווי אויף אַ פּאַנטאַזיאַר, און זיכער געטראַכט, אַז אפשר איז מיט אים „ניט אַלץ אין אַרדענונג“, ווייסן מיר, אַבער, איצט, אַז שוואַרצ'ס נביאות זיינען געווען מער באַרעכטיקט ווי דיקשטיינ'ס צווייפל. מיר וועט שפּעטער נאָך אויסקומען זיך אַפּצושטעלן אויף שוואַרצ'ס פּאַזיציע אין אידישן טעאַטער, אין פּאַרגלייך מיט „די גרויסע דריי“.

דער פּאַרצויגענער סטרייק האָט צוגעשפילט דיקשטיינ'ען: קאַלאַמביאַ טעאַטער איז ווידער געוואָרן אַ לעגיטימער אידישער טעאַטער. מיר האָבן אַנגעהויבן שפּילן גאַנצע פּיעסן פון אידישן רעפּערטואַר, מיר האָבן אויפגע־פירט גאַרדינ'ס „דער אידישער קעניג ליר“; ליבינ'ס „געבראַכענע הערצער“ און „די ווילדע“ און אַנדערע פּיעסן פון בעסערן רעפּערטואַר. און ווידער האָט די בינע פון קאַלאַמביאַ טעאַטער געקראָגן איר תּיקון.

מיר זיינען געווען מערסטנס יונגע מענטשן אין דער טרופּע, און אונז איז דאָס טעאַטער ליב געוואָרן. געוויינלעך האָט אַ דירעקטאָר צרות, וואָס שווישפּילער קומען שפּעט צו פּראַכע, אויף אונז האָט מען זיך ניט געקענט באַקלאַגן. די מערסטע פון אונז פּלעגן קומען צולויפּן אין טעאַטער גיין אַזייגער אין דער פּרי, כאָטש די פּראַכען האָבן זיך ניט געדאַרפט אָנהויבן ביז עלף. האָבן טאַקע די פּילאַדעלפּיער אידן פון אונז הנאה געהאַט. רייסן זיך מיר ממש פון דער פען אַ פּאַר עפּיזאָדן פון יענעם זייער אַנגענעמען סעזאָן. מן הסתם דאַרפן זיי אַריינגיין אין דער קאַטעגאָריע פון נאַרישקייטן:

ווי אַ שותף פון טעאַטער, האָט שוואַרץ געהאַט אַ „בענעפיט“. עס איז שוין דעמאָלט אין אידישן טעאַטער געווען דער מנהג, אַז דער בענעפיציאַנט דאַרף קריגן פּרעזענטן אויף דער בינע פאַרן גאַנצן עולם אין די אויגן. פּאַר־שטייט איר דאָך, אַז ווען מיין געהאַלט אַלס „לידינג־לעידי“ איז געווען פינף און צוואַנציק דאָלער, וויפּיל עס האָט האָבן געקראָגן די אַנדערע אַקטיאָרן... איז קיינער פון אונז ניט געווען בכּה אויסצוגעבן געלט אויף מתנות. ווי אַ פּרעמדער אין פּילאַדעלפּיע, האָט שוואַרץ דאַרט קיין פּערזענלעכע פּריינט אויך ניט געהאַט.

מיר האָבן אַבער געפּילט, אַ עפּעס דאַרף געטאָן ווערן, אַז שוואַרץ זאָל

ניט פאַרשעמט ווערן פאַרן עולם — חלילה, ניט קריגן קיין פרעזענטן... האָבן דיקשטיין און איך, זיך גענומען די מי און איינגעפאַקט זייער שיינע פעקלעך און נאָכן דריטן אַקט אים דערלאַנגט אויף דער בינע אַ היפשע צאַל „פרעזענטן“...

נאָך דער פאַרשטעלונג, זיינען אַ פאַר פון מיינע פריינט אַרויפגעקומען הינטער דער בינע. איך האָב זיי אַריינגעפירט צו שוואַרצ'ן אין זיין גאַרדע-ראַב, ווייל זיי האָבן אים געוואָלט גראַטולירן. פונקט דאַמאַלסט, האָט שוואַרץ זיך געוואָלט נעמען עפענען די פעקלעך, כדי צו באַטראַכטן די מתנות. דיקשטיין און איך, וויסנדיק, אַז די פעקלעך זיינען ליידיקע, האָבן מיט גרויס מי אים קוים אָפּגעהאַלטן דאָס צו טאָן...

דער צווייטער עפיזאָד, איז געשען אין ליביניס „געבראַכענע הערצער“. גיטעלע, די אומגליקלעכע העלדין פון דער פיעסע, געפינט זיך אין אַ זייער טרויעריקער שטימונג. דער קאַמיקער פון דער פיעסע, ליביניס אַ גוטמוטיקער מענטשל, וויל גיטעלען אויפמונטערן. גייט ער אַרונטער און ברענגט אַרויף אַ „פאַינטעלע ביר“ און זיי לאָזן זיך וואוילגיין.

פרייטיק נאַכט, ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג איז טאַקע געווען אמת'ע ביר. אויף מאַרגן, שבת צו דער מאַטינע, נעמט גיטעלע אין דער סצענע אַנגיסן דעם ביר, אָבער אַנשטאַט ביר קומט אַרויס סאַדאַ-וואַסער. דאָס האָט פאַר-שטייט זיך, ביים עולם אַרויסגערופן גרויס געלעכטער. עס האָט מיר געשטעלט אין אַ זייער נאַרישער לאַגע.

נאָכן אַקט בין איך אַן אויפגערעגטע צוגעגאַנגען צום „פראַפּערטי מאַן“, וועלכער איז געווען טאַקע סאַל דיקשטייניס אַ ברודער, און האָב אים פאַרגעוואַרפן:

„וואָס האָט איר מיר געטאָן? וואו איז געווען דער ביר? נעכטן האָט איר געגעבן ביר, פאַרוואָס ניט היינט בייטאָג?“
 ער איז געבליבן זייער קאַלט צו מיין כעס, און האָט געענטפּערט:
 „נישקשה, פאַר אַ מאַטינע איז גענוג סאַדאַ-וואַסער“...

איך האָב שוין דערמאָנט אין אַ פריערדיקן קאַפיטל, אַז שוואַרץ האָט אין יענער צייט שטאַרק אויסגענומען מיט זיינע אימיטאַציעס פון „די גרויסע דריי“ — אַדלער, קעסלער, טאַמאַשעפּסקי. ער פלעגט אַרויסברענגען אַלע ניואַנסן און כאַראַקטער-שטריכן זייערע אויף אַ העכסט וואונדערלעכן אופן.

ווען מיר האָבן יענעם סעזאָן אין קאַלאַמביאַ טעאַטער געשפּילט „קעניג ליר“ און „געבראַכענע הערצער“, וואו שוואַרץ האָט געשפּילט אַדלער'ס

ראָלן, איז ער געווען אַ געטרייע קאָפּיע פון אַדלער'ן. זייער אָפּט אויף דער בינע, שפּילנדיק מיט אים אין די פּיעסן, האָב איך אין געוויסע סצענעס זיך געמוזט שטאַרק איינקוקן אין אים, כדי זיך צו איבערצייגן, אַז אונטערן גרים פון דוד משה'לעס איז ניט באַהאַלטן טאַקע מיין טאַטע, יעקב אַדלער.

געדענק איך, ווי זיינע פּאַרטעפלעכע קאַפּירונגען פון מיין טאַטן האָבן אין מיין זכרון אויפגעלעבט אַן אינצידענט, וואָס איך האָב שוין דאָן לאַנג געהאַט פּאַרגעסן. דאָס איז געשען מיט וואָסערע צען-עלף יאָר פּריער. איך בין דאָן געווען נאָך גאַר אַ קינד. געדענקט איר מן הסתם, ווען איך האָב דער-ציילט פון יענער צייט, אַז מיר האָבן זיך אַרויסגעצויגן קיין פּילאָדעלפּיע, ווייל מיין מאַמע און פּאַפּאָ פּיינמאַן האָבן געפּרוּווט זייער מזל אין יענער שטאָט פּאַר אַ סעזאָן. אויסגעלאָזט האָט זיך, דער טעאַטער האָט זיך קוים געהאַלטן עטלעכע חדשים צוליב שלעכטע געשעפטן. ווען דער טעאַטער האָט זיך געשלאָסן, זיינען מיר אַוועקגעפּאַרן קיין ראָוענהיים אויף אַ פּאַרם.

געשפּילט האָבן זיגמונד און דיינאַ פּיינמאַן די עטלעכע חדשים טאַקע אין דעם זעלבן קאָלאַמביאַ טעאַטער. די טעאַטער-געביידע האָט אויך פּאַר-מאַגט אַ שטיקל אַפּאַרטמענט, מ'שטיינט געזאַגט. האָבן מיר דאָרט געהאַט אונזער היים. די עטלעכע צימערן זיינען געווען צעוואָרפן אויף אַ מאַדנעם אופן. פון אונזער קיך, ל'משל, איז געווען אַ טיר, וואָס האָט געפּירט צו דער גאַליאַרקע פון טעאַטער. פון אַן אַנדער אַלקער, האָט מען געקענט אַרויפגיין גלייך אויף דער בינע. געדענק איך, אַז מיין טאַטע, יעקב אַדלער, איז געקומען אויף עטלעכע גאַסטראָלן צו אונז אין טעאַטער. האָב איך שבת צו דער מאַטינע-פּאַרשטעלונג פון אונזער קיך זיך אַריינגעכאַפּט אין טעאַטער אויף דער גאַליאַרקע, זיך באַזעצט אויפן ערשטן טרעפל פון דורכגאַנג און געזען די פּאַרשטעלונג.

געשפּילט האָט מיין טאַטע זיין באַרימטע ראָלע, למך, אין יעקב גאַר-דינ'ס „דער ווילדער מענטש“. האָב איך מיט מיין קינדערשן, קלינגענדיקן געלעכטערל אַנגעקוואַלן פון מיין טאַטן, ווי ער גייט אַרום אויף דער בינע מיט אַ קאַנטשיק און שמייסט ווער גאַר עס קומט אים אונטער דער האַנט. איז עס געווען באַוואוסט אין דער טעאַטער-פּראָפּעסיע, אַז אין יענער ראָלע פלעגט מיין טאַטע מיטן קאַנטשיק זיך אַפּרעכענען מיט אַקטיאָרן אויף וועלכע ער האָט עפּעס געהאַט אַ האַרץ אויף זיי. ער האָט, בכלל, געהאַט די שוואַכ-קייט הנאה צו האָבן עמעצן צו דערלאַנגען מיטן קאַנטשיק. ניט איין אַקטיאָר האָט געקראָגן שמיץ אַז אַ פּאַרוואָס און זיך געהאַט צו באַקלאַגן אויף די ווייטיקן. האָבן טאַקע אַ סך אַקטיאָרן אויף אַלערליי אופנים אויסגעמיטן צו זיין אין זיינע דלד אמות אין דער פּיעסע. איך אָבער, אויף דער גאַליאַרקע

אין דעם קאלאמביא טעאטער, האָב שטאַרק געלאַכט פון מיין טאַטנס שטיק מיטן קאַנטשיק.

נאָר אַט קומט דער לעצטער אַקט, וועלכער איז עכט־דראַמאַטיש און ענדיקט זיך זייער טראַגיש. למך רעכנט זיך אָפּ אויף אַ ווילדן אופן מיט זיין שטיף־מאַמע און דאַן דערשטעכט ער זיך אַליין. מיין טאַטע האָט דערביי גענוצט אַ זייער טשיקאַוון איינפאַל. ער האָט אויף זיין ברוסט, אונטערן העמד געהאַט אַ קליין אַנגעבלאַזן באַלונטשיקל, וואָס איז געווען אַנגעפילט מיט רויטע סאָדאַ־וואַסער, אָדער אַן אַנדער רויטע פליסיקייט, און ווען ער האָט זיך געשטאַכן, האָט ער מיטן שפיץ מעסער איינגעשטאַכן דאָס באַלונטשיקל און אַ רויטער שטראָם האָט אַרויסגעשאָסן פון אים. דאָס האָט אויסגעזען ווי בלוט שפּריצט אַרויס פון זיין געשטאַכענער ברוסט.

ווען איך האָב פון דער גאַליאַרקע דערזען דעם רויטן „שטראָם בלוט“, וואָס שפּריצט פון מיין טאַטן, האָב איך אַרויסגעלאָזן אַ שרעקלעכן קוויטש. איך האָב ווי אַ ווילדע זיך געלאָזט לויפן אַן אַן אַטעם פון דער גאַליאַרקע אין קיד, פון דער קיד אין אַלקער, פון אַלקער אויף דער בינע. ערשט מיין טאַטע שטייט אַ שמייכלענדיקער און נויגט זיך פאַרן עולם. נאָך איידער דער פאַרהאַנג האָט זיך אַראָפּגעלאָזן, בין איך צו אים צוגעלאָפן און אַ היס־טערישע גענומען טאַפן זיין צעכראַסטעטע ברוסט, פון וואָנען ס'האַט פּריער געשטראָמט דאָס „רויטע בלוט“... ער האָט מיך צוגעדריקט צו זיך און לאַכנדיק געזאָגט:

— וואָס־זשע, ציליקו, האָסט זיך דערשראַקן? האָסט געמיינט, אַז איך האָב זיך אויף אַן אמת'ן געשטאַכן. דו זשאַלעוועסט דיין טאַטן... .

אַ פאַרשעמטע האָב איך זיך שטיל צעוויינט. איך בין דאַן געווען אַ מויד פון אַ יאָר אַכט־ניין.

בין איך נאָך איצט שטאַרק דאַנקבאַר שוואַרצ'ן, וואָס זיינע פּרעכטיקע קאָפּירונגען פון מיין טאַטן יענעם סעזאָן האָבן מיך דערמאַנט אין דעם חני'עוֹר־דיקן עפיזאָד.

פּלוצלונג האָט אונז שוואַרץ געלאָזט וויסן, אַז ער מוז זייער נויטיק זיין עטלעכע טעג אין ניו יאָרק. ער האָט אונז קיינעם ניט געזאָגט צוליב וואָס, אפילו ניט זיין פּריינט, חבר און שותף סאָל דיקשטיין. ערשט ווען ער איז צוריקגעקומען האָט ער אונז דערציילט די אורזאַך פון זיין געאיילטן וויזנט קיין ניו יאָרק.

אין טהאַליאַ טעאָטער, ווי מאלווינאַ לאַבעל איז געווען דער פּרויען־סטאַר, האָט זי פאַר אַ ספּעציעלער פאַרשטעלונג געדאַרפט שטעלן די באַרימטע פּיעסע „מאָדאַם עקס“, ווי איר ווייסט, איז דאָס געווען איר גרעסטע און

דערפאלגרייכסטע ראָלע. עס האָט איר אָבער געפעלט אַ שוישפילער פאַר דער זייער וויכטיקער ראָלע פון דעם לאַיער, וואָס איז, אגב, טאַקע דער זון פון „מאַדאַם עקס“.

אין דעם זעלביקן טעאַטער האָט דאָן גאַסטראָלירט מאָריס מאָריסאָן. ווען זי האָט זיך פאַר אים באַקלאָגט אויף איר דילעמע, האָט ער זיך דערמאַנט אָן אַ וויזיט, וואָס אַ יונגער אַקטיאָר, מאָריס שוואַרץ, האָט אָפגעשטאַט ביי אים אין האָטעל. דער זייער שלאַנקער יונגערמאַן האָט זיך פאַר אים פאַר-געשטעלט אַלס אַ יונגער שוישפילער, וואָס קעמפט פאַר אַן אָרט אויף דער אידישער בינע און אויסגעדריקט דעם וואונטש, ווען עס איז צו האָבן די געלעגנהייט אויפצוטערעטן מיט מאָריס מאָריסאָן אין זיין רעפערטואַר.

מאָריסאָן האָט דאָס דערציילט מאַלווינאַ לאַבעל און געזאָגט :

— דער יונגע פּאָן פילאַדעלפּיאַ, מאַן זאָגט ער איז אַזוינס ווי אַזעלכעס.

ער פאַסט זיך זיכער פאַר דער ראָלע.

מאַלווינאַ לאַבעל האָט אָנגענומען מאָריסאָן'ס עצה און געשיקט נאָך שוואַרץ'ן. ער האָט אין איילעניש די ראָל איינגעשטודירט און אַזוי פרעכטיק געשפילט, אַז ער האָט זייער אויסגענומען. די ראָלע האָט אים געשטעמפלט אַלס איינעם פון די זייער פאַרשפרעכנדיקע יונגע שוישפילער. אַלס רעזולטאַט פון יענער ראָלע איז ער שפעטער אין יענעם סעזאָן אָנגאַזשירט געוואָרן פאַר אַ טור איבער דער פּראָווינץ מיט דער באַרימטער, באַ'ח'ניטער און ריינצנדיקער סוברעטיין, קלאַראַ יאַנג.

וויסט איר דאָך, אַז זי האָט אין די שפעטערע יאָרן ממש איינגענומען פּוילן און רוסלאַנד. זי איז געוואָרן דער ליבלינג סיי פון דעם דאָרטיקן טעאַטער-עולם, סיי פון דער שרייבער-משפּחה און דער אינטעליגענץ בכלל. זי איז, ליידער, אונטער פאַרדעכטיקטע אומשטענדן, געשטאַרבן אין סאָוועט-רוסלאַנד.

איר מאַן, דער זייער באַגאַבטער כאַראַקטער-שוישפילער בועז יאַנג, וועלכער איז אויך געווען אַ פעאַיקער און דערפאלגרייכער טעאַטער-אונטער-נעמער, האָט פאַרגעלייגט דעם יונגן מאָריס שוואַרץ אַ פיינע כאַראַקטער-קאַמישע ראָלע אין דער פּיעסע, מיט וועלכער זיי זיינען געפאַרן אויף דער פּראָווינץ.

יענער געהיימער, געאילטער וויזיט קיין ניו יאָרק פון אונזער קאָלאַמביאַ טעאַטער-סטאַר אין פילאַדעלפּיע איז זיכער געווען דער ערשטער שטאַפל אויפן לייטער פון שוואַרץ'ס דערפאלגרייכער קאַריערע.

וועל איך נאָך שפעטער אין מיינע באַשרייבונגען זיך זייער אָפט אומ-קערן צו מאָריס שוואַרץ'ן און זיין טעאַטער קאַריערע. דאָ, איצט, דאַרף איך

איך דערציילן וועגן שוואַרצ'ס פאַרליבעניש אין מיר, וועגן אונזער ראַמאַנ-סירן, ווי נאַענט איך בין געווען צו ווערן מאַדאַם צילי שוואַרץ-אַדלער, אַדער צילי אַדלער-שוואַרץ. עד היום, ווען איך טראַכט דערפון, ווייס איך ניט, און קען ניט באַשליסן, צי דאַרף איך חרטה האָבן, אַדער ניט, וואָס פון אונזער ראַמאַן האָט זיך אויסגעלאָזן אַ טייך...

האָב איך איך שוין דערציילט פון אונזער ערשטער באַקאַנטשאַפט, ווי מיר האָבן אָנגעהויבן „אויסגיין“, ווי ער פלעגט מיך „אויסנעמען“ צו „לאָגן-טשעס“ און אַליין בלייבן אַ הונגעריקער...

איך געדענק, ווי איך פלעג ביי מיין מאַמען באַרגן איינעם פון אירע דימענטענע רינגעלעך און אומיסטן אַזוי מאַכן, אַז ער זאָל זען און מיינען, אַז דאָס איז אַן „ענגעדיזשמענט רינג“ — ס'הייסט אַז איך בין שוין עמענס אַ כלה... פלעגט ער זיך נעבעך ערגערן און אויף פאַרשידענע אופנים פּרואוון אויסגעפינען ווער עס איז דער חתן. איך פלעג זיך מאַכן ניט-וויסנדיק...

איך האָב שוין אַמאָל זיך באַקלאַגט אין מיינע באַשרייבונגען, אַז דער פאַרשייטער מלאכ'ל מיטן פּייל-און-בויגן, וואָס שיסט זיינע ליבעס-פּיילן אין יונגע הערצער האָט מיך אינגאַנצן אינגאַריט. דעמאָלט, אין מיינע רייפע יאָרן אַלס גיינצן-צוואַנציק יאָריק מיידל, בין איך ניט פאַרכאַפט געוואָרן פון אַ הייסער פאַרליבעניש. איך האָב ניט געליטן פון ליבעס-ווייען, פון ליבעס-שמערצן. חוץ מיינע פאַר קינדערשע „האייסקול“ ראַמאַנען, וואָס זיינען, דוכט מיר, אַ נאַטירלעכער פּראָצעס אין לעבן פון כמעט אַלע מיידלעך און אינגלעך אין יענעם עלטער, איז דאָך שוואַרץ געווען דער ערשטער דערוואַקסענער, רייפער בחור וואָס האָט נאָך מיר, אַזוי צו זאָגן, 'אוכאַזשעוועט', אַרויסגעוויזן סימנים פון אַן ערנסטער פאַרליבעניש.

האָב איך ביי זיך אין האַרצן געזוכט דעם ענטפער אויף דער פּראַגע: „אָט דאָס איז עס טאַקע? אַזוי פּילט אַ יונג מיידל, ווען זי טרעפט אַן איר אמת'ן זיווג, ווען זי ווערט געשטעלט פנים-אל-פנים מיט אַן ערנסטער פאַר-ליבעניש?“

מיין האַרץ האָט מיר דעם ענטפער ניט געגעבן. ס'האָט מיך ניט פאַרכאַפט דער אַטעם... מיין שלאָף ניט גערויבט... מיין אַפעטיט ניט אָפּגעשוואַכט... אַזוי האָב איך געהערט און געלייענט פילן פאַרליבעטע. איך האָב די סימנים ניט געפילט...

שוואַרץ האָט זיינע ערנסטע געפילן צו מיר ניט באַהאַלטן. איך ווייס, למשל, אַז ווען אַרום יענער צייט האָט פאַר אַ וויילע דער דאָן יונגער, שיינער ליבהאַבער-שווישפּילער, יוסף שיינגאַלד, זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט אין

מיר, און ביי א געלעגנהייט געמאכט א פארווך צו ראמאנסירן מיט מיר, האט שווארץ, וועלכער איז געווען באפריינדעט מיט שיינגאלד'ן, ביי אים גע'פועל'ט, אז ער זאל אים, שווארצ'ן, אפטרעטן דעם וועג...

שווארץ האט ענדלעך גענומען ריידן פון ווערן חתן-כלה, געזוכט מיין גוטן ענטפער. איך האב שוין אויך גענומען ערנסט טראכטן פון געבן אים מיין צושטימונג. אבער אפילו דאן, אלס א מיידל, וואס איז שוין געווען ראוי-לחופה, האב איך ביי זיך ניט געקענט באשליסן צו געבן מיין צושטימונג, ניט-וויסנדיק מיין מאמעס געפילן צו אים. אפילו אין אזא וויכטיקן מאמענט, און אפשר גאר דווקא דערפאר, האב איך פריער געוואלט וויסן מיין מאמעס מיינונג. שווארצ'ן האב איך דאס ניט געזאגט. איך האב אים ניט געוואלט געבן קיין פאלשע האפענונגען, צי אפשר גאר זיך געשעמט מיט מיין אומאנט-שלאסנקייט, מיט מיין שוואכער זעלבסטשטענדיקייט... איך האב אים אבער מיין, "יא" ניט געגעבן. איך האב געזוכט א גינסטיקע געלעגנהייט צו ריידן מיט מיין מאמען.

דערווייל האט זיך אונטערגערוקט דער סוף פון סעזאן. אונזער טעאטער האט זיך געשלאסן. שווארץ איז אוועקגעפארן קיין ניו יארק, זיך צוצוגרייטן פארן פראווינקי-טור מיט קלארא און בועז יאנג. מיין מאמע, מיין שוועסטער לילי און איך האבן זיך גענומען גרייטן צו פארן קיין לאדז, צו שטעלן א מצבה אויף פאפא פיינמאנ'ס קבר.

נאך איידער מיין מאמע, לילי און איך האבן פארלאזן פילאדעלפיע איז שוין שווארץ געקומען מיט קלארא און בועז יאנג אין ארטש סטריט טעאטער אויף זייער פראווינקי-טור. פילאדעלפיע איז טאקע געווען די ערשטע שטאט אויף זייער לענגערן טור. געשפילט האבן זיי א קאמעדיע פון דעם באקאנטן שוישפילער, היימאן מיזעל.

איך בין זיכער אז א סך פון איידן געדענקען נאך גוט דעם פיינעם כאראק-טער-שוישפילער היימאן מיזעל. ער האט א היפשע צאל יארן געשפילט אין קונסט-טעאטער. אגב, איז זיין טאכטער לאנגע יארן געווען א פרימאדאנע אין אידישן טעאטער. מיט איר יוגנטלעכן אויסזען און פּרעכטיקער שטימע איז בעלא מיזעל געווארן א ליבלינג פון אידישן טעאטער-עולם. חוץ מיזעל'ס נייגונג צום בעסערן אידישן טעאטער, איז ער, בכלל, געווען אן אינטעליגענטער מענטש. און ווי גייט דער אויסדרוק: "געקענט האלטן א פען אין האנט".

ער האט אין לויף פון זיין קאריערע אויף דער בינע אָנגעשריבן עטלעכע פיעסן וואס זיינען געשפילט געווארן מיט דערפאלג. מערסטנס זיינען דאס געווען מוזיקאלישע קאמעדיעס און פּרעטענזיעס אויף ליטעראטור. אין זיינע

אינגערע יאָרן איז מייעל געווען סאַציאַליסטיש געשטימט און האָט אָנגע-
שריבן עטלעכע פּאָעמען פון סאַציאַלן כאַראַקטער. מ'האַט זיי אָפט דע-
קלאַמירט אויף סאַציאַליסטישע מאַסן-פּאַרזאַמלונגען.

דאָס איז געווען אין אָנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט, ווען די אידישע
אַרבעטער-באַוועגונג, די אידישע יוניאָנס זיינען נאָך געווען אין די וויקעלעך.
יונגע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער-פירער פון יענער צייט האָבן מיט פּאַר-
צווייפלטע כוחות געקעמפט קעגן דעם עקזיסטירנדיקן „סוועט-שאַפּ“ מיט
אַלע זיינע איבלען. זייער קאַמף האָבן זיי געדאַרפט פירן ניט נאָר קעגן די
באַלעבאַטים, נאָר אויך קעגן די אַרבעטער וואָס האָבן ניט פאַרשטאַנען און
אפילו מורא געהאַט פאַר דעם וואָרט יוניאָן, ניט ווייניקער ווי די אַרבעטס-
געבער. כמעט יעדן אַוונט פלעגן אויף איסט-בראַדוועי, ראַטגערס סקווער
און אַנדערע איסט סיידער גאַסן פאַרקומען גאַסן-פאַרזאַמלונגען, וואו אונזערע
אַרבעטער-פירער פלעגן זייער האַרץ אויסריידן, כדי אויפצוקלערן פאַר די
אימיגראַנטן-מאַסן די באַדייטונג פון יוניאָנס, „ווען די האַנט פון אַרבעט וויל,
בלייבן אַלע רעדער שטיל“...

דער באַוואוסטיין ביי די אַרבעטער-מאַסן איז אין יענע יאָרן געווען
זייער הינטערשטעליק. דערציילט מען, למשל, אַז ביי אַ גרויסער פאַרזאַמלונג
אַזאַ, ערב אַ סטרייק, האָט דער רעדנער אויסגערעכנט און קלאַר פאַרטייטשט
אַלע פּאָדערונגען וואָס מ'שטעלט די באַלעבאַטים : אַן אַכט-שטונדיקן אַרבעטס-
טאַג, שבת בלויז אַ האַלבן טאַג, אַ היפשע העכערונג אויף שכירות און
אַנדערע יוניאָן-באַדייטונגען. דער גרויסער אַרבעטער-עולם איז געבליבן
גאַנץ קאַלט, ניט אַרויסגעוויזן קיין באַגייסטערונג פאַר דעם רעדנערס האַרציקע
רייד. אָבער איין אידעלע איז געשטאַנען און אָנגעקוואַלן פון יעדן וואָרט, ממש
געצויגן די ווערטער פון רעדנערס מויל, צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ און בכלל
אויסגעדריקט זיין צופרידנקייט מיטן רעדנער. האָט עס דעם אַראַטאַר אַוודאי
געפרייט וואָס זיינע רייד האָבן אַ ווירקונג כאַטש אויף איינעם. ווען ער האָט
געענדיקט און איז אַראָפּ פון דער פּלאַטפּאָרמע, איז ער אַבזיכטלעך צוגע-
גאַנגען צו דעם אידן, געוואַלט מיט דעם באַוואוסטזיניקן אַרבעטער זיך
נענטער באַקענען. דער איד האָט אים געדריקט די האַנט און געזאָגט, קוקנדיק
מיט ביטול אויפן עולם : „זיי זיינען דאָך רעגעלע בהמות, פרעגט זיי בחרם,
זיי פאַרשטייען דען עפעס ? אַכט שעה אַ טאַג בלויז ! — איר פאַרשטייט —
איך וועל דאָך קענען אַרבעטן אויף צוויי דזשאַבס און שבת און זונטיק אויף
אַ דריטן דזשאַב“...

אַ „באַוואוסטזיניקער“ אַרבעטער ...

דער יונגער הימאַן מייעל פלעגט מיט זיינע סאַציאַלע דעקלאַמאַציעס

גאנץ אָפֿט אויפטרעטן ביי סאָציאַליסטישע פּאַרזאַמלונגען. זיין באַרימטע דעקלאַמאַציע איז געווען „דאָס קי'עלע“. דער אַרבעטער־קלאַס, הייסט עס, איז דאָס קי'עלע — ער לאָזט זיך מעלקן. ער וואָרנט אָבער דעם „קאַפיטאַל־ליסטישן קלאַסעלע“, אַז ווען דאָס „קי'עלע“ וועט ווערן בייז, וועט עס געבן אַ בריק מיטן פּיסעלע און וויי און ביטער וועט זיין די קאַפיטאַליסטעלעך ... „דאָס קי'עלע“ איז געוואָרן אַ שלאַגער ביי אַרבעטער־פּאַרזאַמלונגען.

אין מיזע'ל'ס מוזיקאַלישער קאַמעדיע וואָס די יאָנגס האָבן געשפּילט אויף זייער טור אין פּילאָדעלפּיע — געהייסן האָט עס „מיין וויבס מאַן“ — איז דער אַרבעטער־קלאַס גיט געווען פּאַרטראָטן.

שוואַרץ האָט אין דער פּיעסע געהאַט ניט קיין גרויסע ראָלע. ער האָט געשפּילט אַ נאַרישעוואַטן דייטשל, וואָס דערקלערט זיך אין ליבע צו דער הויפּט־העלדין, געשפּילט פון קלאַראַ יאָנג. ער האָט עס געמאַכט אזוי חנ'עוו־דיק־קאַמיש, אַז ער האָט אין דער קליינער ראָלע זייער אויסגענומען. מיר איז ער שטאַרק געפּעלן. פּאַרשטייט זיך, אַז נאָך דער פּאַרשטעלונג האָב איך אים געזען און אים שטאַרק געלויבט פאַר זיין שפּילן. עס איז ביי אים געווען זייער אַנגעלעגט. ער האָט מיר דאָן דערציילט בסוד, אַז ער איז כמעט זיכער, אַז קומענדיקן סעזאָן וועט ער שפּילן מיט דוד קעסלער אין דעם נייעם „קעסלער'ס סעקאָנד עוועניו טעאַטער“.

וויסנדיק אַז אין אַ פּאַר טעג אַרום פּאַר איך אָפּ קיין אייראָפּע, איז שוואַרץ צוגעשטאַנען אַז מיר זאָלן זיך דערקלערן פאַר חתן־כלה. איך האָב אָפּגעלייגט דעם ענטפּער ביז איך וועל צוריקקומען. ער האָט געוואַלט כאַטש עפעס אַ צוואַנג פון מיר. איך, אָבער, האָב נאָך ניט געהאַט די געלעגנהייט צו ריידן מיט מיין מאַמען, און איך האָב אים גיט געוואַלט לאָזן מיט פּאַלשע האַפענונגען. איך האָב, אָבער, זיך געגעבן דאָס וואָרט, אַז דורך אונזער ריזע זאָל איך מיט מיין מאַמען ריידן דערפון און קריגן איר ענטפּער.

איך האָב מיין וואָרט געהאַלטן. כ'האָב קיין צייט ניט פּאַרלירן. טאַקע באַלד אויף דער שיף, אזוי שנעל ווי מיר האָבן זיך איינגעאַרדנט. גערעדט האָב איך גיט, חלילה, וועגן ווערן חתן־כלה. איך האָב, בכלל, גענומען ריידן וועגן זיין שווישפּילערישן טאַלאַנט, אַז אפילו דוד קעסלער, זעט אויס, האַלט שטאַרק פון אים. ס'איז אַ סברה, אַז קומענדיקן סעזאָן וועט ער זיין אַנ־גאַזשירט אין קעסלער'ס נייעם סעקאָנד עוועניו טעאַטער; ער האָט אַ גוטע געלעגנהייט צו שטייגן אין זיין קאַריערע.

די מאַמע איז געזעסן אַ פּאַרטראַכטע, געקוקט אין דער ימיקער ווייט־קייט ... פון צייט צו צייט מיך ערנסט אַנגעקוקט ... זי האָט אָבער קיין וואָרט גיט אַרויסגעזאָגט. בין איך אַלץ געבליבן אַן אַן ענטפּער.

איך האָב אַבער ניט אָפגעלאָזט. דורך די זיבן־אַכט טעג אויף דער שיף האָב איך ביי יעדער געלעגנהייט, אויף איין אופן אָדער אויף אַן אַנדער אופן, פרובירט פאַרפירן אַ געשפרעך וועגן מאַריס שוואַרצ'ן, דערמאָנט זיינע וואונדערלעכע אימיטאַציעס פון וועלכע זי האָט אויך צווייטנווייז הנאה געהאַט. איך האָב איר דערציילט, ווי אַזוי ער האָט איינמאַל פאַר מיר אימיטירט דעם, דאַן אָנגעזענעם, שוישפילער עליאַס ראָטשטיין. איך האָב פאַר דער מאַמען געפרואווט נאָכמאַכן ווי אַזוי שוואַרץ מאַכט אים נאָך.

ווייסט איר דאָך, אַז עליאַס ראָטשטיין האָט געהאַט אַ געוויסע כאַראַקטע־ריסטיק אין זיין באַנעמען זיך אויף דער בינע. ער איז זעלטן געשטאַנען רואיק, כמעט שטענדיק געטרייסלט אַ פוס אָדער די אַקסלען. פלעגן גאַנץ אָפט זיינע רייד אַרויסקומען ציטערדיק, דורך דעם טרייסלען פון זיינע גלידער. אַט די כאַראַקטעריסטיק זיינע האָט טאַקע שוואַרץ שטאַרק אונטערשטראַכן אין זיין אימיטירן אים. ווען איך האָב עס איצט אויף דער שיף געפרואווט נאָכמאַכן פאַר דער מאַמען, האָט זי זיך געקאַטשעט פון געלעכטער.

איך האָב זיך קיין סך ניט געדאַרפט באַמיען צו מאַכן מיין מאַמע צום לאַכן. ווייסט איר דאָך, מן הסתם, דעם טעאַטער־אויסדרוק: „ער איז מיין משה“. מיט דעם מיינט מען צו זאָגן, אַז דער אָדער יענער איז באַגייסטערט פאַר מיר — ער איז „מיין משה“. מיין מאַמע איז שטענדיק געווען „מיין משה“. פון מיין יעדן ריר און קער פלעגט זי אָנקוועלן. גאַנץ אָפט שפאַצירן־דיק אין גאַס, פלעג איך מאַכן אַ באַוועגונג מיט דער האַנט, אַ נויג מיטן קאַפּ, אַ פאַרצי מיט די ליפּן, פלעגט זי זיך ממש פאַרגיין אין געלעכטער. איז דערפאַר קיין וואונדער ניט וואָס זעענדיק מיך נאָכמאַכן שוואַרצ'ן, ווי ער מאַכט נאָך ראָטשטיינ'ס טרייסלענדיקע גלידער, האָט זי זיך געקאַטשעט פון געלעכטער.

טראַץ דער דאָזיקער כאַראַקטעריסטיק זיינער, איז ראָטשטיין געווען אַנערקענט פאַר אַ וויכטיקן שוישפילער אין אַ טרופע. אַזוי האָט ער, למשל, אין איינער פון גאַרדינ'ס ערשטע פיעסן, „די געברידער לוריע“, געשפילט ווי־זאָווי טאַמאַשעפּסקי'ן אַלס איינער פון די ברידער.

ראָטשטיין האָט פאַרמאָגט נאָך אַ שוואַכקייט, וועלכע האָט זיך אויף דער בינע ניט געוויזן. ער האָט געהאַט אַ גוואַלדיקע נייגונג צו איבערטרײבן זאַכן וואָס האָבן מיט אים פאַסירט. פון דער שוואַכקייט זיינער זיינען דאָ זייער אַ סך מעשה'לעך, מאַנכע פון זיי עכט־קלאַסישע. אַזוי, למשל, פלעגט ער זיך באַרימען, אַז דער פוטערנער קאַלנער אויף זיין ווינטער־מאַנטל האָט גאַר אַ ספעציעלע אייגנשאַפט. יעדן סוף ווינטער, ווען ער פאַרפאַקט זיין מאַנטל פאַרן זומער, גיט ער דעם פוטערנעם קאַלנער אַ „העיר־קאַט“, ער שניידט אָפּ

די האָר ביזן גרונט. אָנהויב ווינטער, ווען ער נעמט אים אַרויס, זיינען די האָר אָנגעוואַקסן נאָך לענגער און געדיכטער ווי פריער.

אַקטיאַרן וואָס פלעגן פאַרן אין יענע יאָרן אויף דער פּראָווינץ, זיינען כמעט קיינמאָל ניט איינגעשטאַנען אין אַ האַטעל. אין יעדער שטאָט זיינען געווען פּאַטריאַטישע טעאַטער-ליבהאַבער, וועלכע פלעגן מיט פאַרגעניגן איינלאָדן אַ צאָל שווישפילער צו זיך אין הויז, זיי אויסהאַלטן מיטן שענסטן און בעסטן פאַר דער צייט פון זייערע גאַסטראָלן אין יענער שטאָט און זיי רעכענען דערפאַר גאָר אַ מינימאַלן פּרייז.

ראַטשטיי, אָבער, פלעגט זיך באַרימען, אַז ער האָט אין שיקאַגאָ אַ משפּחה וואו ער שטייט שטענדיק איין ווען ער קומט גאַסטראָלירן דאָרט. איז עס עפעס „ניט-דאָ-געוועזן“. אינדערפרי, ווען ער שטייט אויף און ער זעצט זיך צום עסן „ברעקפּעסט“ — „איז, מילא, די וואַרעמע זעמעלעך קריכן דיר ממש אַליין אין מויל אַרײן. היינט די אַלערליי געזאַלצענע פּאַ-טראַוועס, וואו זעט מען עס גאָר! און דאָס פיינע קאַשקעלע מיט סליווקעס, איז פון דעם רייד איך שוין ניט... נאָר אַט קומט די צייט פאַר די אייער... באַרימט איר זיך דאָך אַלע מיט די פּרישע אייער וואָס איר עסט, קומט עס אָבער ניט צו די אייער וואָס איך קריג ביי מיין באַלעבאַסטע אין שיקאַגאָ. עס שפּרינגט אַרויף אויפן טיש אַ שניי-ווייסע הונ, זי מאַכט דריי מאָל קור-קור און עס לאָזט זיך אַרויס אַ פּרישינקע איי... נאָך אַמאָל קור-קור און ווידער אַ פּרישינקע איי“...

„שיקאַגאָ איז איבערהויפּט געווען מיין שטאָט“ — פלעגט ער זיך באַרימען. — „פאַריקן סעזאָן, ווייסט איר דאָך, האָב איך געשפּילט אין גליקמאַנס טעאַטער. מילא, אַז צו מיין ערן אַוונט זיינען צענדליקער טויזנטער מענטשן געגאַנגען צוריק, דאָס דאַרף איך אייך ניט דערציילן. אָבער אַזאַ כבוד ווי דער מעיאָר האָט מיר צוגעטיילט, דאָס האָט נאָך קיין לעבעדיקער אַקטיאַר ניט דערלעבט. ס'איז געווען אַ וויכטיקע פּאַליטישע דעמאָנסטראַציע. דער מעיאָר האָט מיך איינגעלאָדן צו זיין זיין גאַסט. עס איז געווען אַ גרויסער אויטאָ-מאָביל-פּאַראַד... פון ביידע זייטן אויף די טראַטוואַרן זיינען געשטאַנען מענטשן אין די הונדערטער טויזנטער... דער מעיאָר און איך זיינען געפאַרן אין פאַראויס אין דעם מעיאָרס גלעזערנעם אויטאָמאָביל“...

ווען ער פלעגט דערציילן די מעשיות האָט ער קיין סימן ניט געגעבן, אַז דאָס זיינען גוזמאות. ער האָט באמת געגלויבט אין אַלץ וואָס ער האָט דערציילט. ער איז אין פּריוואַטן לעבן געווען אַן איידעלער, פיינער מענטש. זיין באַנעמונג צו קאַלעגן-שווישפילער איז געווען מיט האַרציקער פּריינד-שאַפט. זיין קאָואַליערישע באַנעמונג צו די פּרויען אין טעאַטער און אין

זיין פּריוואַטן לעבן אין געווען אַ שם־דבר. איך קען פון אים אַנדערש ניט טראַכטן ווי פון אַ פּיינעם, האַרציקן מענטשן — ווי דער אַמעריקאַנער זאַגט : „עי פּוירפּעקט דזשענטלמען“...

איך האָב איבערגעשלאָגן מיין ערנסטן פּאַרווך אויסצוגעפּינען מיין מאַמעס מיינונג וועגן שוואַרצ'ן, וואָס האָט מיך דאָן זייער אינטערעסירט, און זיך פּאַררעדט וועגן עליאַס ראָטשטיין. מיין קאָלעגיאַלער געפּיל צו חברים־שווישפּילער לאָזט מיך ניט לייכט פּאַרבייגיין אַ נאָמען וואָס איך דערמאָן. עס ווילט זיך מיר אָפּשטעלן אויף די כּאָראַקטעריסטישע שטריכן זייערע, אויף זייער פּערזענלעכקייט. איך האָב דעם געפּיל, אַז מיט דעם שטעל איך ניט נאָר זיך צופּרידן, נאָר אויך די לייענער, סיי די וואָס געדענקען די מענטשן, וועלכע האָבן אַוועקגעגעבן דעם גרעסטן טייל פון זייער לעבן פּאַרן אידישן טעאַטער, סיי די פּאַר וועמען די נעמען זיינען אינגאַנצן פּרעמד. וועלן מיר זיך איצטער אומקערן צו מיין מאַמע און צו שוואַרצ'ן. מיינע אַלע באַמיאונגען אויף דער שיף אויסצוגעפּינען אויב מיין מאַמע פּאַרשטייט וואוהיין איך ציל, זיינען מיר ניט געלונגען. איך האָב פון איר וועגן דעם קיין וואָרט ניט אַרויסגעקראָגן.

אונזער ערשטער אָפּשטעל אין אייראָפּע איז געווען לאַנדאָן. דאָרט האָט די מאַמע זיך פּאַרבונדן מיטן דירעקטאָר פון פּאַוויליאַן טעאַטער און אַראַנזשירט אַ צאָל גאַסטראָלן פּאַר אונז, אויפן וועג צוריק אַהיים. מיין מאַמעס פּריינט, וועלכע איך האָב שוין אַ פּאַר מאָל אין מיינע באַשרייבונגען דערמאָנט, הערי און עני קאַסקי, האָבן זיך מיט אונז אָפּגעגעבן די עטלעכע טעג וואָס מיר האָבן דאָרט פּאַרבראַכט. ביים געזעגענען זיך אין איר „מילינערי שאַפּ“, האָט עני קאַסקי מיר אָנגעטאָן אַ קליינטשיק שוואַרץ שטרויען היטעלע וואָס ווערט געטראָגן אויפן שפּיץ קאָפּ, באַצירט מיט אַ רויטער בלום. דאָס איז געווען די נייעסטע פּאַריזער מאָדע צו טראָגן קליינע היטעלעך. שפעטער אויף אונזער רייזע האָט דאָס קליינע היטעלע געשפּילט אַ היפשע ראָלע.

פון דאָרט האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אויף עטלעכע טעג אין פּאַריז. דאָרט האָב איך ספּעציעל געהאַט אַ זייער פּאַרגעניגנדיקן אָונט, ווען מיין מאַמע, לילי און איך זיינען געבראַכט געוואָרן אין דעם באַרימטן פּאַריזער קאַבאַרעט „מולאַן רוזש“. איך האָב דאָרט ווידער געטראָפּן מיין ליבן ברודער טשאַרלי אַדלער. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס איך האָב אים געזען אַלס טענצער. ער איז געווען זייער געשיקט און חנעוודיק און איך האָב זיך איבעראַניס פּאַרליבט אין אים. אַבער אויך דאָרט האָב איך מיט אים לאַנג ניט געקענט פּאַרברענגען.

אויף מאָרגן האָבן מיר פאַרלאָזט פאַריז אויפן וועג קיין לאַדן.
 מיר האָבן אויך עטלעכע טעג פאַרבראַכט אין בערלין. אַנטקעגן אונזער
 האַטעל איז געווען איינער פון די פּאָפּולערע דייטשע רעסטאָראַנען, „אַשינגער“.
 געדענק איך ווי מיר האָבן געקוקט אין דער שפייז־קאַרטע און געזוכט וואָס
 צו באַשטעלן צום עסן, האָבן מיר, געטריי צו מיין מאַמעס שפּאַרעוודיקייט,
 פריער געקוקט אויף די פרייזן. ביים פרייז „הונדערט“, וואָס איז געווען דער
 העכסטער פרייז, איז מיר דווקא דער מאכל געפעלן. האָב איך געקוקט אויף
 מיין מאַמע און אויף דער שפייז־קאַרטע, און ניט געקענט באַשליסן. ווען
 די מאַמע האָט מיך געפרעגט, אויב איך האָב שוין געפונען וואָס איך וויל,
 האָב איך איר אָנגעוויזן די שפייז־קאַרטע, צודעקנדיק דעם „הונדערט“ מיטן
 פינגער: „אַט דאָס וואָלט איך געוואָלט, אָבער...“ און האָב אַראַפּגענומען
 מיין פינגער. די מאַמע האָט זיך אַזש אַ צאַפּל געטאַן: „הונדערט? ! הונדערט
 וואָס? וויפיל איז דאָס אויף אונזער געלט?“

איך האָב צוגערופן דעם הויפּט־קעלנער. אויסגעלאָזט האָט זיך, אַז
 אויף אונזער געלט איז דאָס אַ גאַנצער „קוואַדער“. די מאַמע האָט לייכט
 אָפּגעאַטעמט און זייער שטאַלץ באַשטעלט: „דריי פאַרציאָנען, ביטע“.

מיטאַמאָל דערהער איך פון אַ טיש הינטער אונז פאַרשיקטע געלעכטערס
 און אַ סאָרט שושקען זיך. איך פאַר־גנב'ע אַ קוק, וואָס אַזוינס האָט ביי
 זיי אַרויסגערופן געלעכטער. ערשט איך זע, אַז איך טאַקע, איך בין די
 אורזאַך פון זייער לאַכן. ס'הייסט ניט איך גופא, נאָר מיין פּראַנצויזיש היטעלע.
 זיי האָבן אַלע געטראָגן אַזעלכע גרויסע, ברייטע שטרויענע היטלען, אַז
 זיצנדיק אַרום טיש האָט זיך געשאַפן ווי אַ דאַך אַרום און אַרום. איך האָב
 זיך געפילט זייער געטראָפן און פאַרשעמט. מיין געפיל פון דאָנקבאַרקייט
 צו עני קאַסקי פאַר דעם שיינעם פאַריזער היטעלע האָט זיך אָנגעהויבן
 אויסוועפן.

דער הויפּט־קעלנער האָט באַמערקט מיין פאַרלעגנהייט. איז ער צוגע-
 קומען צו מיר און שטילערהייט געזאָגט: „מאַכן זי זיש נישטס דאַפּאַן.
 די וויסט יאָ גאַרנישט פאַן דער לעצטער מאָדע“.

דערמיט האָט זיך די ראַלע פון מיין היטעלע נאָך ניט געענדיקט. פון
 „אַשינגערס“ זיינען מיר אַוועק אויף דער הויפּט־גאַס פון בערלין, „אונזער
 דען לינדען“. די מאַמע האָט געוואָלט קויפן עפעס אַ שיינע ספּעציעלע מתנה
 פאַר דער פרוי זאָנדבערג. איר מאַן איז געווען דער דירעקטאָר פונם אידישן
 טעאַטער אין לאַדן.

שטייענדיק אַזוי ביי איינעם פון די געשעפטן, דערהער איך פלוצלונג
 נעבן זיך אַ דיקן, חווק'דיקן געלעכטער, צווישן וועלכע עס איז אַרויסגע-

קומען אזא סאַרט פראַזע: „זאָגן זי מיר, פרייליך, וואָרום טראָגן זי זאָ איין קליינען הוט?" איך קוק אים אָן אַ פאַרוואונדערטע און אַ פאַרלירענע. די מאַמע און לילי, וועלכע זיינען אַביסל ווייטער אַוועק, האָבן זיך אומגעקוקט. דערזעענדיק ווי איך קוק אַזוי פאַרלירן אויפן הויכן דייטש, רופט זי צו מיר פון ווייטן: „וואַס'ס די מעדער, צילי?" (וואָס איז געשען, צילי?).

ענטפער איך איר: „הי דאָזנט לאַיק מאַי ליטל העט!" (אים געפעלט ניט מיין היטעלע).

ווי אָן ענטפער אויף מיינע רייד, דערהער איך אַ לאַכעדיקן, פריינטלעכן טאָן אין ענגליש: „אַי טהינג איט'ס ווערי פרייט!" (איך מיין ס'איז זייער שיין).

איך האָב זיך דערפרייט מיט אָן אַמעריקאַנער לאַנדסמאַן.

ווען מיר זיינען געקומען קיין לאָדו, זיינען שוין דאָרט געווען צוגעגרייט עטלעכע וואַכן גאַסטראַל-פאַרשטעלונגען פאַר מיין מאַמען. איך און לילי האָבן מיטגעשפילט. געדענק איך, אַז עס איז געשפילט געוואָרן קאַברייב'ס „דער פאַרלירענער גן-עדן", אַ פיעסע, אין וועלכע באַריס טאַמאַשעפּסקי האָט זיך באַרימט געמאַכט.

די מאַמע, פאַרשטייט זיך, האָט געשפילט די הויפט פרויען-ראַלע, אַ פרוי וועלכע פאַרלאָזט איר זייער איידעלן מאַן, בעני ליידמאַן, מיט אירע קליינע קינדער און גייט אַוועק מיט אַ געליבטן. זי נאָרט זיך אָפּ אין אים. דער געליבטער ווייזט זיך אַרויס צו זיין גאַרניט וואָס זי האָט געמיינט ער איז. זי ליידט, זי האָט חרטה, אָבער זי איז ניט שטאַרק עננג פון אים אַוועקצוגיין. און אַודאי פילט זי, אַז זי האָט גיט די ווערט, אַז איר איידעלער מאַן זאָל זי צוריק נעמען. אין פערטן אַקט דערגרייכן אירע ליידן צו דער העכסטער שטופע און אין איר פאַרצווייפלונג באַשליסט זי ענדלעך צו מאַכן אַ סוף פון אירע ליידן און יסורים — דערשיסן איר געליבטן און דאָן זיך אַליין.

האַט ביי איינער פון יענע פאַרשטעלונגען פאַסירט דאָס וואָס עס גע- שעט אָפט אויף דער בינע — דער רעוואָלווער האָט זיך אָפגעזאָגט צו שיסן. וויל איך אייך ניט איבער'חזר'ן נאַכמאַל די פאַרצווייפלונג פון אַ שוישפיר- לערין אין אזא פאַל. מיר אַלע, שטייענדיק אונטער דער בינע, זיינען געווען אויסער זיך, מיר האָבן זיך ניט געקענט פאַרשטעלן ווי אַזוי די מאַמע וועט אַרויס פון דער סיטואַציע און קענען ענדיקן דעם אַקט. די מאַמע אויף דער בינע האָט געמאַכט אַלע אַנשטרענגונגען, אַז דער רעוואָלווער זאָל זיך איבער- בעטן און טאָן זיין פליכט, ס'האַט אָבער ניט געהאַלפן. דער רעוואָלווער איז געבליבן איינגעשפאַרט, ער שיסט ניט. האָט זיך די מאַמע אויסגעצויגן,

העכער ווי זי איז, און קוקנדיק מיט פאַראכטונג אויף איר געליבטן, האָט זי מיט ביטערקייט געזאָגט:

„אַה, ניין, דו האָסט נישט די ווערט אַזאַ שיינעם טויט ווי שיסן דיך... און פאַרוואָס זאָל איך פאַרלירן מיין לעבן צוליב אַזאַ נידעריקע בריאה ווי דו ביזט?... ניין, איך וויל לעבן. איך גיי צוריק זיין אַ מאַמע צו מינע קינדער, איך גיי צוריק צו מיין ליבן מאַן...“

דער פאַרהאַנג איז ענדלעך געפאַלן מיט אַ שטורעם פון אַפלאַדיסמענטן... יצחק זאַנדבערג איז אַ היפשע צאָל יאָרן געווען אַן אַנגעזעענער שווי-שפילער אין אייראָפּעאישן אידישן טעאַטער. אין 1905, האָט ער איבערגענומען דעם לאַדזער גרויסן טעאַטער.

ער האָט זיך אינגאַנצן איבערגעגעבן זיינע פליכטן אַלס דירעקטאָר און אויפגעגעבן זיין שפּילן, זיין פּרוי, יוליאַ זאַנדבערג, איז אויך אַ צאָל יאָרן געווען פּאָפּולער, סיי אַלס פּרימאָדאַנאַ אין דעם גאַלדפּאַדן רעפּערטואַר, און שפּעטער אויך אין מאַדערנעם רעפּערטואַר. ווען איר מאַן איז געוואָרן דירעקטאָר פון דעם לאַדזער טעאַטער, האָט זי זיך אַפּגעגעבן מיט דער גע-שעפּלעכער זייט פון טעאַטער.

דירעקטאָר זאַנדבערג איז געווען זייער אַ ליבער מענטש און געהאַט זייער אַ פּיינע באַציאונג צו מיין מאַמען און צו אונז. ער האָט געהאַט אַ גוואַלדיגע הויכע מיינונג וועגן פּאַפּאָ פּיינמאַן, וועלכער האָט ביי אים זייער אַפּט געשפּילט און איז אויף זיין בינע געשטאַרבן. ער פּלעגט נאָך יעדער פאַרשטעלונג אונז נעמען אין אַ קאַבאַרעט.

פאַרשטייט איר דאָך, אַז נאָך אַ פאַרשטעלונג, ביז מ'פּלעגט פאַרטיק ווערן, איז מען שוין געקומען אין קאַבאַרעט גאַנץ שפּעטלעך. זאַנדבערג האָט זיך געפירט מיט דער גרויסער האַנט און פאַר אונז באַשטעלט פון זען, הערן און געדענקען. און ביז מען האָט דערלאָנגט, געגעסן און געטרונקען און אַפּגעזען די עטלעכע נומערן פון פּראָגראַם, איז שוין געווען נאָך צוויי דער זייגער. איך האָב זיך געפּילט זייער מיד און שלעפּעריק — אַבער איך זע, אַז זאַנדבערג טראַכט אפילו נישט פון אַנהויבן גיין אַהיים. איך האָב זיך ענדלעך אַנגענומען מיט מוט און אים געזאָגט:

„הער זאַנדבערג, ווען גייען מיר אַהיים? ס'איז אַזוי שפּעט?...“

„וואָס רעדסטו, קינדעלע? עס איז דאָך נאָך פּינצטער אין דרויסן, אַ

מורא אַרויסצוגיין, ס'וועט ווערן ליכטיק, וועלן מיר גיין...“

דאָרט איז עס געווען אַן אַנגענומענע זאָך, צו פאַרברענגען ביז טאָג.

טראַכט איך איצט מיט ווייטיק ווי פאַר שווישפּילער און קינסטלער און

אידן בכלל, איז די לעבעדיקע, פּריילעכע שטאַט לאַדזן איצט מער נישט...“

דער מאָנומענט פאַר פיינמאַנ'ס קבר און די צערעמאָניע, זיינען געווען זייער איינדרוקספול.

וועל איך דורכלאָזן מיין מאַמעס און אונזערע געפילן, וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט אין יענעם טרויעריקן מאַמענט.

מיר האָבן אין לאָז געשפּילט עטלעכע וואָכן.

איז אַט זיצן מיר אין טעאַטער אויף דער בינע ביי אַ פּראַבע אין דער צייט פון אַן איבעררייס. פון דער העלער הויט טוט זיך מיין מאַמע אַ זאַג, צו דער גאַנצער טרופּע :

„איר וויסט, ווען מיר וועלן קומען צוריק קיין ניו יאָרק, וועט מיין ציליקו, אם ירצה השם, ווערן אַ כלה פאַר אַ זייער יונגן, באַגאַבטן שווישפּילער, מאַריס שוואַרץ...“

דער אַטעם האָט מיר אַזש פאַרכאַפט. איך האָב מיינע אויערן ניט גע- גלויבט. הייסט עס, אַז מיינע באַמיאונגען אויף דער שיף און דורך דער גאַנצער רייזע, זיינען ניט געווען אַרויסגעוואַרפן... וואָס מיך האָט אַזוי פאַרכאַפט דעם אַטעם, איז וואָס זי האָט מיט קיין שום מינע אַדער אויסדרוק ניט געגעבן אַנצוהערן, אַז זי טראַכט אפילו דערפון.

אַלע אין דער גרופּע האָבן מיר געוואונטשן גליק. איך, אַבער, האָב געווכט די ערשטע געלעגנהייט און בין אַוועק אין אונזער האַטעל און תּיכּף אַנגע- שריבן אַ בריוו צו שוואַרצ'ן מיט דער גוטער בשורה. אין אַ פּריילעכער אויפ- רעגונג בין איך געלאָפּן אויף דער פּאַסט אַוועקשיקן וואָס גיכער דעם בריוו. דעם טאַג וועל איך קיינמאַל ניט פאַרגעסן. איך בין שוין יענע נאַכט ניט געשלאָפּן. אין מיין פּאַנטאַזיע האָב איך געזען מאַריס שוואַרץ דערהאַלטנדיק מיין בריוו, קלאַר געהערט זיין אויסגעשריי פון פּרייד, אים באַשיינפּערלעך געזען אַרומלויפן צו אַלע זיינע פּריינט, אַנזאַגן זיי די גרויסע, גליקלעכע ניס.

אויף מאַרגן אינדערפרי, ווען מיר זיינען אַראָפּ פון האַטעל און מ'האַט אונז דערלאָנגט אונזער קאַרעספּאַנדענץ, האָב איך דערזען אַ בריוו צו מיר פון מאַריס שוואַרץ. כאַטש מיין גאַנצער באַוואוסטזיין האָט מיר געזאַגט, אַז דאָס קען נאָך ניט זיין קיין ענטפּער אויף מיין בשורה, האָב איך פּונ- דעסטוועגן מיט גרויס דערוואַרטונג געעפנט דעם בריוו. עס איז אין קאַנווערסט ניט געווען קיין געשריבן וואָרט. איך האָב פון דאָרט אַרויסגענומען אַ חתונה-איינלאָדונג — מאַריס שוואַרץ פאַרבעט מיך צו זיין חתונה מיט איוואַ ראַפּאַלאַ...“

איך האָב געקוקט אויף דער איינלאָדונג נאָך אַמאַל און נאָך אַמאַל, כ'האַב איבערגעלייענט די נעמען... יא, אַזוי שטייט טאַקע — איוואַ ראַפּאַלאַ צו מאַריס שוואַרץ...“

אויב איר האָט פּאַנטאַזיע, לאָז איך דאָס צו אייך צו פּאַרשטיין, ווי איך האָב געפילט... איך האָב מיט אַן אַפּן מויל, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן מיין מאַמען געגעבן די איינלאָדונג... מיר האָבן מער דערפון קיין וואָרט ניט גערעדט...

אין ניט גאַר קיין פריילעכן געמיט האָבן מיר פּאַרלאָזן לאָדו. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין וואַרשע פאַר עטלעכע פּאַרשטעלונגען. אין מיין זכרון איז איינגעקריצט דער מאָדנער איינדרוק וואָס ס'האָט אויף מיר געמאַכט מיין ערשטע באַגעגעניש מיט מיליטערישע אוניפּאַרמען, די הענגענדיקע שווערדן זייערע און די מיליטערישע דיסציפּלין. ווי אַן אַמע-ריקאַנער מיידל, האָב איך אין יענע יאָרן דאָס אין אַמעריקע קיינמאַל ניט געזען.

זיצנדיק אין וואַרשע אין האָטעל, וואָס איז געווען אין סאַמע צענטער שטאָט, האָב איך, קוקנדיק פון פענסטער, מיט נייגערייקייט גאַנצעפּאַלגט די סאַלוטיר-צערעמאָניע, וואָס פּראָסטע סאַלדאַטן מאַכן דורך ווען זיי באַגע-גענען העכערע מיליטערישע באַאַמטע, דאָס אויסציען זיך זייערס, דאָס האַסטיקע אויפהויבן די האַנט צום היטל, האָט אויף מיר געלאָזט אַ שווערן איינדרוק. אָן אַ פּאַרוואָס, האָב איך רעוואָלטירט קעגן דעם. איך האָב דערפילט אַ מורא פאַרן שיקוואַל פונם סאַלדאַט, טאַמער פּאַרפעלט ער געבן דעם סאַלוט...

די פּאַרשטעלונגען אונזערע אין וואַרשע זיינען געווען אַ קאַלאַסאַלער דערפּאָלג. מיר האָבן זיך באַקענט מיט אַ היפשער צאַל נייע שוישפילער און, בכלל, געכאַפט אַ בליק אויף דער קולטורעלער אידישער משפּחה. פיל איך ווייטער אַ צייטער אין האַרץ ווען איך טראַכט וואָס פון זיי אַלע איז דאָרט געוואָרן און וואָס עס איז, בכלל, געבליבן פון דער בריוונדיקער, שאַפּנדיקער אידישער וואַרשע...

מיר זיינען ענדלעך געקומען קיין לאַנדאָן, דאָרף איך אייך ניט דערציילן, ווי מיין מאַמע איז פון דאָרטיקן טעאַטער-עולם אויפגענומען געוואָרן. עטלעכע טעג נאָך אונזערע גאַסטראָלן אין לאַנדאָן, אין פּאַוויליאָן טעאַ-טער, איז אַהינצו געקומען גאַסטראָלירן מיין טאַטע, יעקב פּ. אַדלער, מיט סאַראַ אַדלער. זייער ערשטע פיעסע איז געווען ליבינ'ס „גאַטס שטראַף“.

אויף מאָרגן נאָך אַדלער'ס קומען זיינען מיר איבעראַשט געוואָרן ווען אין דער טיר פון אונזער האָטעל-צימער, וואָס איז געווען אַנטקעגן דעם

פאוויליאָן טעאָטער, האָט זיך באַוויזן די מאַיעסטעטישע פיגור, דאָס קלאַסישע פנים, דער וועלט־באַרימטער וויסער קאַפּ פון מיין טאַטן. ווען איך האָב געזאָגט „איבעראַשט געוואָרן“ האָב איך גענוצט אַ זייער מילדן אויסדרוק... איך האָב ממש מיינע אויגן ניט געגלויבט.

אפילו אין מיין מאַמעס געוואוינטלעך רואיקער נאַטור, האָט זיך אויך גע־פילט אַ געוויסע אויפֿרעגונג. זי האָט מיט אַ טאָן פון פאַרוואורף אים געפֿרעגט: „וואָס איז? וואָס ווילסטו דאָ?“

מיין טאַטע האָט ווי מיט אַ רחמנות־פנים, מיט פאַרשולדיקטע אויגן געענטפֿערט:

„איז עס דען אַזוי ווילד, וואָס איך בין געקומען אייך זען? איז עס אַזוי קרום? איך דאַרף ביי דיר בעטן אַ טובה, ביי דיר און ביי ציליין. מיר פעלט אַן אַקטריסע, צו שפילן מיין טאַכטער אין „גאַטס שטראַף“. אין גיו יאַרק האָט עס געשפילט מיין נוינע. וויל איך דיר בעטן זאָלסט לאָזן ציליין זי זאָל שפילן די ראַלע.“

„אויב צילי וויל, האָב איך ניט דאַגעגן.“

„וועסטו זיין מאַרגן פרי צו פֿראַבע, צילי?“

„יא, פֿאַפּא...“

מיט אַ מאַדנעם געפיל בין איך אויף מאַרגן אינדערפרי געגאַנגען צו פֿראַבע. צוויי מיט אַ האַלב יאָר בין איך אַלט געווען ווען איך בין מיט מיין טאַטן דאָס לעצטע מאָל געווען אויף דער בינע... געדענקט איר דאָך מיין צוגעשריבענע קינדער־ראַלע אין „קעניג ליר“. און איר ווייסט, אַז איך האַלט דאָס ניט פֿאַר אַ געשפילטער ראַלע מיינער. וואָס ווייסט אַ קינד פון צוויי און אַ האַלב יאָר? איצט, אַלס פול־דערוואַקסענע, פֿאַרשטייענדיק דעם גאַנצן פלאַנטער פון מיין משפּחה־לעבן, גיי איך צום ערשטן מאָל זיך גרייטן שפילן מיט מיין גרויסן טאַטן. אין מיין האַרץ האָט זיך גענומען קלייבן אַ געוויסע נערוועזיטעט.

ווען איך בין אַרויפֿגעקומען אויף דער בינע צו פֿראַבע, וואו סאַראַ אַדלער האָט אויסגעמיטן מיך צו באַגריסן, איז מיין נערוועזיטעט נאָך מער געשטיגן. מיין טאַטע איז זייער זאָללעך צוגעטראַטן צו דער פֿראַבע — מיר געגעבן מיין ראַלע, ווי עס וואַלט דאָ ניט געווען קיין אויסערגעוויינלעכע סיטואַציע. די ראַלע איז מיר געפֿעלן, איך בין פֿלייסיק צוגעטראַטן צום שטודירן און פֿרובירן זי.

איך האָב דורך די עטלעכע טעג פֿראַבען אינגאַנצן אינגאַרירט די גלייכ־גילטיקייט וואָס סאַראַ אַדלער האָט מיר אַרויסגעוויזן. עס איז געקומען די

ערשטע פֿאַרשטעלונג. די בינע שטעלט פֿאַר דאָס הויז פונם ראַבינער — אַ רייך צימער, מיט הויכע טרעפּ וואָס פירן צו די אויבערשטע צימערן. דער ראַבינער, מיין טאַטע אין דער פּיעסע, ווערט געשפּילט פון יעקב אַדלער. זיין פרוי, מיין מאַמע אין דער פּיעסע, ווערט געשפּילט פון סאַראַ אַדלער.

און אַט קומען מיר ביידע, זי און איך, אַראָפּ פון די טרעפּ; איך — פֿאַראַויס, זי — נאָך מיר. מיט אַמאָל האָב איך דערפּילט די באַרירונג פון איר האַנט אויף מיין פּלייצע... איך האָב זיך אינסטינקטיוו אָפּגעשטעלט... דאָס האָט זי פֿאַרקנעפּלט מיין קלייד, וואָס איך האָב אין איילעניש מן הסתם געלאָזט אָפּ. ניט זי, ניט איך האָבן דערביי אַרויסגעוועדט אַ וואָרט. מיר זיינען דאָך שוין אויף דער בינע פֿאַרן עולם. איך האָב אָבער געהאַט אַ מאַדנעם געפּיל — אַ סאַרט דרך־אַרץ פֿאַר איר בינע־פּליכט און געטריישאַפּט צו איר שווישפּילערישן אינסטינקט.

מיין מאַמע איז געווען אין טעאַטער ביי דער פֿאַרשטעלונג. זי איז גע־זעסן אין אַ לאַזשע. זייט איר שוין באַקאַנט מיט דער באַציאונג וואָס דער לאַנדאַנער עולם האָט צו איר געהאַט. גאָר אַ גרויסער טייל פון עולם האָט געוואוסט די גאַנצע געשיכטע פון מיין מאַמעס לעבן. האָבן זיי מיט גרויס נייגעריקייט באַטראַכט מיין מאַמען, געוואַלט דערגיין וואָס פֿאַר אַ ווירקונג עס האָט אויף איר דאָס שפּילן פון יעקב פּ. אַדלער. עס האָט זיך געפּילט אַ נערוועזע אָנשטרענגונג אין טעאַטער. און אפשר צום ערשטן מאל אין מיין טאַטנס לעבן, אויף דער בינע, איז אים אויסגעקומען צו ליידן, אַזוי ווי אומצאָליקע שווישפּילער אויף פֿאַרשידענע בינעס פּלעגן ליידן, ווען ער פּלעגט זיצן, מיט זיין וויסן קאָפּ אין אַ לאַזשע אין טעאַטער, און אָפּציען די אויפּמערקזאַמקייט פון עולם צו זיך. אים האָבן שטענדיק געשמייכלט אַזעלכע מאַמענטן אין טעאַטער, און ער האָט קיינמאל ניט געפּילט וואָס פֿאַר אַ שטערונג דאָס איז פֿאַר די שווישפּילער אויף דער בינע. ער האָט געשיקט בעטן דער מאַמען, צו טאָן דאָס וואָס אַ סך מענעדזשערס פּלעגן זיך ביי אים בעטן צו טאָן — זיך באַהאַלטן הינטערן פֿאַרהאַנג פון דער לאַזשע... מיין מאַמע האָט אים צוליב־געטאָן...

בין איך אַוודאי געווען צופּרידן, ווען מיין טאַטע האָט אין לויף פון די פֿאַרשטעלונגען מיך עטלעכע מאל קאַמפּלימענטירט פֿאַר דעם אופן ווי איך האָב די ראַלע געשפּילט. איך האָב אָבער זייער שטאַרק אָפּגעשאַצט די קאַמפּלימענטן אָן ווערטער, וואָס איך האָב געפּילט אין סאַראַ'ס בליקן אויף מיר, אין דער ראַלע. איך בין זיכער, אַז אירע בליקן האָבן מיך ניט אָפּגע־נאַרט. הפּנים, אַז איר שווישפּילערישער אינסטינקט איז געווען שטאַרקער פון אירע פּערזענלעכע געפּילן.

א פאַר טעג נאָך דער לעצטער פאַרשטעלונג פון „גאַטס שטראַף“ האָבן מיר זיך געזעצט אויף דער שיף צוריק קיין ניו יאָרק.

דאָס מאָל האָב איך אויף דער שיף ניט געזוכט צו פירן געשפרעכן מיט מיין מאַמען... איך בין געווען פאַרנומען מיט זיך. וואָס מער מיר האָבן זיך דערנענטערט צו ניו יאָרק, איז מיין אומרואיקייט אַליץ מער געוואַקסן. נאָכאַמאָל און ווידעראַמאָל האָב איך געפרוואווט אַנאַליזירן די האַנדלונג פון מאַריס שוואַרץ. ווי האָט גאָר געקענט אַזאַ זאָך פאַסירן? אַט, נאָר קאַרגע צוויי אָדער דריי חדשים צוריק, איז ער געווען אַזוי פאַרליבט... אַזוי שרעקלעך אומגליקלעך מיט זיין אומזיכערקייט מיט מיר... זיך געצאַפלט אַרויסצוקריגן פון מיר אַ גוטן ענטפער... און אַט איז ער שוין אַ פאַרהיי-ראַטער מאַן...

כ'האָב עס בשום-אופן ניט געקענט צעקייען... עפעס איז דאָך דאָ ניט אין אַרדנונג... עפעס איז דאָך דאָ קרום... איז זיין ליבע געווען אַ קרומע? ווי אַזוי וועל איך אים באַגעגענען?... וואָס וועל איך אים זאָגן ווען איך וועל אים טרעפן? וואָס וועט ער מיר זאָגן? דאַרף איך זיין ברוג, אָדער אים ווייזן אַז ס'אַרט מיר ניט? איז מיין פרויען-שטאַלץ דאָ באַלידיקט? איך האָב ביי זיך דעם ריכטיקן ענטפער ניט געפונען...

ביים אַראַפגיין פון שיף, צווישן אַלע אונזערע פריינט וואָס האָבן אונז אַפגעוואַרט, איז אויך געווען שוואַרצ'ס חבר, לעאָן בערגער. מיר האָבן זיך איינער דעם אַנדערן אַנגעקוקט. ער האָט, ווי אַן ענטפער אויף מייע בליקן, צעשפרייט די הענט און געצויגן מיט די אַקסלען, ווי איינער זאָגט: „וואָס קען איך דיר זאָגן?“...

ווען מיר זיינען פאַרטיק געוואָרן מיט די „קאַסטאַם“-באַאַמטע און ער האָט צו מיר געקענט ריידן אויג אויף אויג, האָט ער מיך ענדלעך דערציילט ווי שוואַרץ פילט און אַז ער וויל מיך זען. איך האָב צוערשט אַפגעזאָגט, אָבער בערגער האָט מיך ניט אַפגעלאָזן און אַזוי לאַנג גערעדט איבער מיר, געבעטן, ביז איך האָב נאָכגעגעבן.

ער איז טאַקע דעם זעלבן אַוונט געקומען צו מיר. שטעל איך מיר פאַר, אַז אַזוי מוז אויסזען אַ מענטש וועמען מ'פירט צו דער הינריכטונג. אַזוי האָט שוואַרץ אויסגעזען ווען ער האָט געעפנט די טיר, אין זיינע אויגן איז געלעגן אַזוי פיל שולדיקייט — ער האָט ניט געקענט אויפהויבן די אויגן... זיין גאַנצער אויסזען האָט אויסגעדריקט אַ פאַרשעמטקייט, אַן אומצופרידנקייט מיט זיך, אַ פאַרצווייפלונג, ווי ער וואָלט געשטאַנען פאַר אַן אַפגורנט...

ער האָט זיך אַראַפגעלאָזט אויפן ערשטן שטול און האָט אַ היפשע ווילע

קיינ וואָרט ניט גערעדט. איך האָב רואיק געקוקט אויף אים, אים באַטראַכט, און אויך קיינ וואָרט ניט גערעדט.

קען איך ניט זאָגן אַז זיין צושטאַנד האָט ביי מיר אַרויסגערוּפֿן רחמנות אַדער מיטגעפיל, אויב מיין פנים אַדער מיינע אויגן האָבן עפעס אויסגעדריקט, איז עס אפשר געווען בלויז וואָס איז געווען אין מיינע געדאַנקען: „וואָס און ווי אַזוי איז דאָס געשען? ...“

עס האָט אים גענומען אַ היפשע צייט ביז ער האָט אָנגעהויבן ריידן. זיינע ערשטע ווערטער זיינען געווען וועגן זיין מורא'דיקער פאַרצווייפלונג ווען ער האָט מיין בריוו געקראָגן. ערשט נאָכדעם האָט ער מיר דערציילט, ווי אַזוי עס איז געשען.

איך האָב אין זיין דערקלערונג בשום־אופן ניט געקענט געפינען קיין שום באַרעכטיקונג פאַר זיין האַנדלונג. אינסטינקטיוו האָב איך דערפילט אַז עפעס איז „פויל אין דענמאַרק“... אַט דאָס געפיל איז ביי מיר פאַרבליבן. ערשט איצט, מיט עטלעכע חדשים צוריק, איז מיר אויסגעקומען זיך עטלעכע מאָל צו טרעפן מיט שוואַרצ'ס יוגנט־פריינט, זיין שותף אין קאָלאַמביאַ טעאַטער, סאל דיקשטיין. איך האָב געדאַרפט פעסטשטעלן געוויסע דאַטעס און פאַסירונגען פון יענעם סעזאָן. ריידנדיק מיט מיר פון יענער צייט האָט ער מיר געזאָגט:

„ווייסט איר כאַטש, צילי, ווי שוואַרץ איז געווען פאַרליבט אין אייך? ער איז געווען משוגע פאַר אייך... די צרה איז נאָר געווען, וואָס ער איז שוין צוויי יאָר געווען אַ חתן פאַר איוואַ ראַפּאַלאַ פון סינסינעטי!“

מיין געפיל, אַז עפעס איז „פויל אין דענמאַרק“, איז געווען אַ ריכטיקער...“

ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער טעאַטער־סעזאָן פון 1910-1911. אַריינגע־
 רעכנט ברוקלין האָט ניו יאָרק דאָן געהאַט זעקס אַדער זיבן אידישע טעאַטערס. צווישן זיי איז געווען דער טהאַליאַ טעאַטער מיט יעקב און סאַראַ אַדלער, דער פּיפּלס טעאַטער מיט באַריס און בעסי טאַמאַשעפּסקי, דער ליפּצין טעאַטער מיט קעני ליפּצין און מאַריס מאַשאַקאוויטש, קעסלעריס ליריק טעאַטער מיט מאַלווינאַ לאַבעל, ליבערטי טעאַטער אונטער דער דירעקציע פון עדווין אי. רעלקין.

פאַר מיר, ווי עס זעט אויס, איז אין די אַלע טעאַטערס קיין פּלאַץ נישט געווען. הפנים, אַז דער שרייבער פון „פאַרווערטס“ האָט געוואוסט וואָס ער האָט געשריבן, ווען ער האָט אויסגעדריקט זיין מיינונג, אַז „צוליב

טעאטער פאליטיק וועט מען צילי אַדלער נישט צולאָזן צום פסוק. האָב איך אפשר אינסטינקטיוו געפילט, אַז ער איז גערעכט. איך האָב עס אָבער בשום אופן נישט געקענט פאַרשטיין. דער פאַקט איז געבליבן — איך בין נישט געווען אַנגאַזשירט.

האָב איך זיך געמוזט צופרידנשטעלן מיט גיין זען טעאטער. יענעם סעזאָן האָט דער באמת געניאַלער שוישפילער רודאָלף שילדקרויט געשפילט אין טאַמאַשעפסקי'ס פּיפּלס טעאטער. געדענק איך דעם טיפּן איינדרוק, וואָס זיין שפּילן האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך האָב אים געזען דאָס ערשטע מאָל. איך בין ממש געווען אין זיבעטן הימל. איך האָב בוכשטעבליך נישט געפילט קיין זאָך אַרום מיר. מיט אַלע מיינע חושים בין איך געווען פאַר-טראָגן אויף דער בינע, פאַרנומען בלויז מיטן געניאַלן שפּילן פון רודאָלף שילדקרויט. איך האָב דאַמאַלסט געפילט, אַז איך האָב אַזוינס פריער אין מיין לעבן ניט איבערגעלעבט. איך געדענק קלאָר, אַז לאַנג נאַכדעם ווי די פאַרשטעלונג האָט זיך געענדיקט בין איך אַ געפּלעפטע געבליבן זיצן און האָב זיך ניט גערירט פון מיין אַרט.

דער טעאטער איז שוין כמעט געווען אויסגעליידיגט, ווען איך האָב זיך ענדלעך אויפגעוהויבן אַרויסצוגיין. איך בין קיינמאַל ניט פאַרכאַפט גע-וואָרן פון קיין רעליגיעזע געפילן, אָבער אין מיין זכרון איז אַיינגעקריצט אַ תפילה, וואָס מיינע ליפּן האָבן פון זיך געשעפטשעט נאַכאַנאַנד, דורך דער פאַרשטעלונג: „העלף מיר, גאַטעניו, איך זאָל אַמאַל דערלעבן די זכיה צו שטיין אויף איין בינע מיט דעם גאַט-געבענטשטן קינסטלער רודאָלף שילד-קרויט“.

וועט דאָס אפשר קלינגען מעלאָדראַמאַטיש, אַדער אפשר זיך גרענעצן מיט שונד, אָבער געשען איז עס אַזוי: אַ צוויי, העכסטנס דריי, טעג שפּע-טער האָב איך פּלוצלונג געקראָגן אַ טעלעפּאָן פון פּיפּלס טעאטער, אַז איך זאָל צוקומען אין אָפּיס פון טעאטער, מר. טאַמאַשעפסקי וויל מיך זען. איך ווייס ניט צי ס'האַט ווען עס איז פריער אַזוינס פאַסירט אין אי-דישן טעאטער. אָבער אַזוי האָט טאַמאַשעפסקי צו מיר גערעדט:

„איך האָב ניט קיין ספּעציעלע ראַלע פאַר דיר. און מיין טרופּע איז פאַרפּולט. איך וויל דיר אַנגאַזשירן, ווי מ'רופּט עס אין ענגלישן טעאטער, ווי אַ „סאָבסטיטוט“. אין פּאַל אַן אַקטריסע ווערט קראַנק, אַדער קען דורך אַן אַנדער סיבה ניט קומען שפּילן, דאַרפסטו זיין גרייט אַריינשפּרינגען אין איר ראַלע. דאַרפסט זיך גוט באַקענען מיט אַלע פּיעסן פון מיין רעפּערטואַר. פאַרשטייסט דאָך, אַז איך קען דיר קיין סך דערפאַר ניט צאָלן. איך וועל דיר געבן פינף און צוואַנציק דאָלער אַ וואָך“.

ווי געזאגט, איז אזוינס פריער אין אידישן טעאטער ניט געווען. אלבן פאלס, איך האב פון דעם ניט געוואוסט, אזוי, אז ווען טאמאשעפסקי האט צו מיר גערעדט, איז מיין קאפ געווען פארנומען מיט דער פראגע, פארוואס טוט ער עס? צו וואס דארף ער מיך? איך האב ניט געקענט גלויבן, אז מיין שטילע תפילה, בעת איך האב געזען שלידקרויטן שפילן, האט פאר- אורזאכט אט די מאדנע אנגאזשמא טאמאשעפסקי'ס.

דער סוד איז פאר מיר אנטדעקט געווארן מיט א פאר וואכן שפעטער. מ'האט מיר אנגעוויזן אויף עטלעכע נאטיצן פון אידישע צייטונגען, אריינגערעכנט דעם נאטיץ וואס איך האב פריער דערמאנט פון „פארווערטס“, אויך א ספעציעלן לענגערן ארטיקל, געשריבן פון דעם באוואוסטן פאר- וואלטונגס-רעדאקטאר פון „מארגען זשורנאל“, יעקב פישמאן. אלע האבן זיי געהאט איין טענה: פארוואס אנגאזשירט מען ניט צילי אדלער... האט זיך ניט אפגערופן מיין טאטע יעקב פ. אדלער; האט עס ניט געוויקט אויף דוד קעסלער און אוודאי ניט אויף די מענעדזשערס פון די אנדערע טעאטערס. דער איינציקער, וועלכער האט דערפילט, אז די טענה איז א גערעכטע, אז די טאכטער פון יעקב אדלער און דיינע פיינמאן פארדינט, אז זי זאל קריגן די געלעגנהייט צו קענען באווייזן, אז זי באלאנגט צום אידישן טעאטער, איז געווען באריס טאמאשעפסקי.

אט דעם סענטימענט זיינעם האב איך טיף אפגעשאצט אלע יארן פון מיין טעאטער קאריערע. שרייבנדיק איצט וועגן דעם פאל, פיל איך ווי צו נוצן דעם באקאנטן אידישן אויסדרוק: „זאל אים די ערד גרינג זיין“.

דער געשריי פון די צייטונגען איז פאר מיר געווען די גרעסטע איבעררא- שונג. איך האב צו יענער צייט כמעט קיין איינעם פון די טעאטער-שרייבער ניט געקענט. איך ווייס אויך ניט מיט וואס איך האב פארדינט אזא אויפמערק- זאמקייט מצד דער אידישער פרעסע. אבער איך בין ביז גאר דאנקבאר די, וועלכע האבן זיך דאמאלסט פאר מיר איינגעשטעלט.

און לאמיר שוין ביי דער געלעגנהייט אויסדריקן מיין טיפסטן דאנק צו דער פרעסע בכלל, פאר די אלע צענדליקער יארן וואס מען האט מיך דארט אויף אזא פיינעם און וואונדערלעכן אופן באהאנדלט. אזוי ווי דער איינ- ציקער ארטיקל וואס איז געשריבן געווארן אונטער א נאמען איז געווען דאס, וואס יעקב פישמאן האט געשריבן, האב איך אים מיט עטלעכע טעג שפעטער געשריבן א דאנק-בריוועלע, און פון אים אויך באקומען אן ענטפער, אז „א שוישפילערין דארף ניט דאנקען קיין טעאטער רעצענזענט פאר שרייבן א גוטע מיינונג וועגן איר“. ... איך האב פון אים די עצה אנגענומען. איך האב עס קיינמאל מער ניט געטאן.

אומדירעקט האָבן יעקב פישמאַנ'ס אַרטיקל און זיין ענטפער אויף מיין דאַנק־בריוול צו אים, געפירט צו אַ זייער האַרציקער און לאַנג־יאַריקער פריינטשאַפֿט צווישן אונז. פישמאַן איז געווען אַ זייער פיינער און בנעימות־דיקער מענטש. איך ווייס ניט, צי האָט מען אין יענע יאָרן פון אונזער פריינט־שאַפֿט אים שוין געקענט באַצייכענען ווי אַן אַלטן בחור. אָבער ער איז געווען און געבליבן אַ בחור ביזן סוף פון זיין לעבן. ער איז געווען נאָענט מיט פילע שוישפילער פון בעסערן אידישן טעאַטער, געהאַט זיינע פעסטגעשטעלטע מיינונגען וועגן טעאַטער און שוישפיל־קונסט, געהאַט אַ וואונדערלעכן חוש פאַר הומאָר. ס'איז געווען זייער אַנגענעם צו זיין אין זיין געזעלשאַפֿט, אַ פאַר־געניגן מיט אים צו פאַרברענגען. די סאַמע וויכטיקסטע פרויען־סטאַרס זיינען געווען זיינע נאָענטע פריינט. ער האָט אָבער קיינמאַל ניט געשפילט דעם קאָואַליער. חוץ זיין אַנגעשטרענגטער אַרבעט אין „מאַרגען זשורנאַל“ אַלס פאַרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר איז ער געווען אַן אַנגעזעענער ציוניסטישער פירער און האָט זייער אַפֿט אַנטיילגענומען אין די ציוניסטישע קאָנגרעסן.

געדענקט איר דאָך די שרעקלעכע בשורה פונם 22טן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, שווייצאַריע, וועגן זיין פּלוצלונגדיקן טויט. ערשט דאָן, פון די אומציייליקע נעקראָלאָגן און חיים וויצמאַנ'ס הספד ביים קאָנגרעס, האָבן זיך אַנטפּלעקט זיינע פילע מעלות און זיין באמת פיינע פּערזענלעכקייט.

ווען איך וועל אין מיינע באַשרייבונגען קומען צו די צוואַנציקער יאָרן פון איצטיקן יאָרהונדערט, וועל איך ווידער דערמאָנען דעם ליבהאַרציקן יעקב פישמאַן, ווי איינעם פון די „דריי דזשעקס“, וועלכע האָבן דורך אַ צאָל יאָרן מיט זייער אויפריכטיקער פריינטשאַפֿט מיין לעבן דערהויבן און פאַר־שענערט.

איצט אָבער שטייען מיר ערשט ביי די לעצטע חדשים פון 1910, ווען איך בין געוואָרן אַן אַנגעשטעלטע אין פיפֿלס טעאַטער. איך האָב געהאַט די באַפרידיקונג צו זיין אין דעם זעלבן טעאַטער מיט רודאָלף שילדקרויט. זיינען מיינע געדאַנקען נאָך אַלץ געווען פול מיט דעם וואונטש צו האָבן די געלעגנהייט מיט אים צו שפילן. מיין ערשטע געלעגנהייט צו שטיין אויף דער בינע אין פיפֿלס טעאַטער, איז געווען אין ליבינס „גערעכטיקייט“. אַ שוישפילערין איז פּלוצלונג קראַנק געוואָרן און מיר איז אויסגעקומען צו שפילן די צווייטע ראָלע צו בעסי טאַמאַשעפּסקי'ן, אַן פּראַכע.

אין לעצטן אַקט בין איך אין געריכט־זאַל, וואו איך בין געווען אַן עדות ביי אַ משפּט וועגן מיין טויטער מאַמע. נאָכן עדות זאָגן דאַרף איך בלייבן זיצן צווישן עולם אין געריכט, אָן אַ וואָרט, ביזן שלוס־אַקט. אין די פאַר־האַנדלונגען ברענגט מען אַרויס די טראַגישע איינצלהייטן וועגן מיין מאַמעס

טויט. אינסטינקטיוו האָב איך אַרויסגעלאָזט אַ פאַרשטיקטן שלוכן־געוויין. באַריס טאַמאַשעפּסקי און לעָאָן בלאַנק האָבן זיך האַסטיק אויסגעדרייט אין מיין ריכטונג צו זען פון וואַנען עס קומט דער געוויין. ביידע האָבן מיך מאַדנע אַנגעקוקט, און דאָן האָבן זיי ביידע באַדייטונגספול געקוקט איינער אויפן צווייטן. איך האָב ניט געוואוסט צי איך האָב געטאָן אַ גוטע זאַך מיט מיין אויסברוך צי ניין. ווען דער פאַרהאַנג איז געפאַלן, זיינען זיי ביידע צוגעקומען צו מיר און מיך געלויבט פאַר יענער סצענע: „דיין אויסברוך איז געווען זייער אַ גוטער איינפאַל, דאָס איז דאָך אַזוי נאַטירלעך, אַז אַ טאַכטער זאָל ניט בלייבן זיצן גלייכגילטיק ווען מען מאַלט אָפּ איר מאַמעס טויט... ביז איצט איז עס ניט געטאָן געוואָרן“... מיינע אַקציעס האָבן זיך דורכדעם אַביסעלע געהויבן.

די צווייטע וויכטיקע געשעעניש פאַר מיר יענעם סעזאָן האָט זיכער אויך געהאַט אַ באַדייטענדע ווירקונג אויף דעם ווייטערדיקן גאַנג פון מיין קאַריערע. דורך יענעם צופאַל האָט טאַמאַשעפּסקי געקראָגן די פולע איבער־צייגונג, אַז מ'קען מיר אַנפאַרטרויען וויכטיקע ראָלן. דאָן האָב איך עס געהאַלטן פאַר מיין שוואַרצן פרייטיק, כאַטש אין דער געשיכטע פון מיין קאַריערע איז עס געווען אַ ליכטיקער שיינענדיקער בלאַט.

אַ פרייטיק נאָכמיטאָג איז עס געווען, ס'איז צו מיר געקומען אַ שליח פון טעאַטער, מיר געגעבן אַ טעאַטער־טעקסט פון אַ פיעסע, מיט אַ צעטעלע פון טאַמאַשעפּסקי'ן: — מען שפילט עס מאַרגן מאַטינע, בעסי טאַמאַשעפּסקי קען ניט שפילן מאַרגן, מוז איך, הייסט עס, איר פאַרטרעטן אין דער ראָלע. מאַרגן 11 אַזייגער, וועט טאַמאַשעפּסקי מיט מיר איבערגיין די מיוזאָן־סצענעס.

איך עפן דעם טעקסט, און עס פאַלט מיר איין דאָס האַרץ. איך האַלט אין דער האַנט אַסיפ דימאָו'ס באַרימטע דראַמע „שמע ישראל“. איך האָב די פיעסע קיינמאָל ניט געזען שפילן, אָבער איך האָב זיך דערמאַנט פון די קריטיקן, ווען די פיעסע איז אויפגעפירט געוואָרן, אַז די הויפט פרויען־ראָלע איז אַ גרויסע, זייער אַ קאָמפליצירטע און עכט־דראַמאַטישע, אַ ראָלע וועלכע פאָדערט טיפע פאַרטראַכטונג, אַ סך גריבלעניש, כדי זיך אַריינ־צולעבן אין איר און אַרויסברענגען אַלץ וואָס דער מחבר האָט אין איר אַריינגעלייגט. ווי קען איך דאָס אַלץ דערווייזן אין אַ משך פון שטונדן? אָבער אַזוי איז מיין מוזל — מיין ערשטע גרויסע ראָלע אין ניו יאָרק, דאַרף איך אויף אַזאַ מאַשינאַוון אופן צוגרייטן.

כ'האָב זיך אַריינגעזעצט אין בעט, מיט אַ קישן הינטער דער פלייצע און אַ קישן אויף מיין שויס, כדי דער טעקסט זאָל מיר זיין נאָענט צו די

אויגן. איך האב באשלאסן פריער איבערצוליינענען די גאנצע פיעסע, כדי זיך צו באקענען מיט דער אומגעבונג אין וועלכער מיין ראָלע דאַרף זיך אַרײַב־פאַסן. די דראַמאַטישע און טראַגישע סצענעס און די אויסערגעוויינלעכע, האַרצרייסנדיקע מאַנאַלאָגן פון דער העלדן, חנה, האָבן ביי מיר אַרױסגעצויגן אַ סך טרערן. צו דער טראַגעדיע פון דער פיעסע, האָב איך אויך געפילט מיין אייגענע טראַגעדיע, וואָס איך מוז אַזאַ ראָלע, אויף אַזאַ געאיילטן און טאַנדעטנעם אופן אויסלערנען. איך האָב זיך ענדלעך גענומען אין די הענט — איך מוז די ראָלע קענען אויף מאַרגן אינדערפרי.

איך לערן די ראָלע, און די טרערן גיסן זיך אָן אויפהער. פאַרשטייט זיך, אַז איך בין שוין די נאַכט ניט געשלאָפן, אָבער איך האָב מיין ראָלע געקענט אויף אויסנווייניק, מיט אַלע רעפליקן פון די מענטשן אַרום מיר. ווען איך בין עלף אַזױגער געקומען אין טעאַטער, איז ב. טאַמאַשעפּסקי מיט מיר עטלעכע מאָל איבערגעגאַנגען די סצענעס — וואו אַרײַנגיין, אַרױס־גיין, וואו שטיין, וואו זיצן, איך האָב דערפילט אַ שרעקלעכע נערוועזיטעט. דאָס אַרײַנגיין און אַרױסגיין, דאָס ריכטיקע אַרט וואו צו שטיין און זיצן, דאָס אַלץ איז אַ גרויסע הילף פאַר דעם גאַנג פון דער פיעסע און פאַר אַלע אַנטיילנעמער. מיין ראָלע איז אָבער דערפון פאַר מיר ניט קלאָרער געוואָרן; איך האָב פאַר מיין שפּילן, זייער ווייניק געוואונען.

פאַסירן אָבער אין טעאַטער מערקווירדיקע טשיקאָועסטן. אומצײליקע גרויסע דערפאַלגן, סיי פון אַ גאַנצער פיעסע, סיי פון איינצלע ראָלן, קומען אַרױס אַ דאַנק אַזעלכע טשיקאָועסטן. איינע פון די דראַמאַטישע סצענעס אין דער פיעסע „שמע ישראל“ קומט פאַר אין דריטן אַקט. ווען איך דערצײל פאַר מיין טאַטן, אהרן שײפּער, וואָס מיט מיר איז געשען אין צײט פון פאַגראָם. איינער פון די צעיושעטע פאַגראַמסטשיקעס האָט זי פאַרגוואַלדיקט. זי איז אַ כלה פאַר איינעם פון די אַנגעזעענע יונגעלייט פון שטאָט, יעקב ענמאַן, און איצטער דאַרף מען זיך גרייטן צו דער חתונה. זי איז אָבער פון די ריינע און ערלעכע נאַטורן, און פון יענער שענדלעכער פאַסירונג פילט זי זיך אינערלעך אַזוי באַפּלעקט, אַזוי דערנידעריקט, אַז זי האַלט זיך פאַר אומווירדיק צו ווערן די פרוי פון אַזאַ איידעלן, פיינעם מענטשן ווי יעקב ענמאַן איז.

איך, ביי יענער סצענע, זיך ביי מיין טאַטנס צופוסנס — גיס אויס מיין האַרץ, שריי אויס מיין ווייטיק, דערצײל מיין טאַטן פון דער שרעקלעכער געשעעניש. כאַטש איך האָב די ווערטער געקענט זייער פליסיק, אָבער איבער מיין שרעקלעכער נערוועזיטעט און דער געדריקטער שטימונג פון יענעם מאַמענט, האָט זיך ביי מיר פאַרהאַקט דער אַטעם. איך

האָב געוואָלט ריידן, איך האָב געעפנט און פאַרמאַכט דאָס מויל, אָבער קיין קלאַנג איז פון מיין מויל ניט אַרויס. טאַמאַשעפּסקי, פּילנדיק די טרייסלעניש פון מיין קערפּער ביי זיינע פּיס, האָט צו מיר שטילערהייט געשעפטשעט: „באַרואיק דיר, זיי ניט אַזוי גערוועזן“.

איך האָב אָבער מיין מויל און מיין האַלז ניט געקענט קאַנטראָלירן. מיר איז מיט גרויס אַנשטרענגונג, האַלטנדיק מיין פנים אין מינע ביידע הענט, כדי פּיל־ווינציק איינהאַלטן דאָס גערוועזע טרייסלעניש פון מיין מויל, ענדלעך געלונגען, אין אַ קול וואָס האָט געקלונגען ווייט און פּרעמד, אַרויסשטאַמלען דעם גרויסן ווייטיק וואָס איז דאָן געלעגן טיף אין מיין האַרץ. ווען עס איז מיר ענדלעך געלונגען דערגיין צום סוף, בין איך געוואָרן שרעקלעך היסטעריש. מיין הילפּלאַזיקייט, מיין שרעקלעכע גערוועזן־טעט, וואָס האָט פאַראורזאַכט דעם מאַדנעם צושטאַנד פון מיין מויל און האַלז, האָט זיך מערקווירדיק אַריינגעפאַסט אין דער שטימונג פון מיין ראַלע און פון דער אומגעבונג אין יענער סצענע. און אַזוי איז מיר געלונגען אַרויס־צוברענגען אַלץ וואָס די ראַלע האָט אין זיך געהאַט באַהאַלטן.

דער שטורעמדיקער, כמעט ווילדער, אַפּלאַוז פונם עולם האָט מיך טייל־ווייז באַפּרידיקט פאַר די לייזן און פּיין וואָס איך בין דורכגעגאַנגען אין יענע שרעקלעכע מינוטן מינע אויף דער בינע. טאַמאַשעפּסקי'ס אויסדרוק צו מיר, פאַרן עולם ביים נויגן זיך, האָט מיך גאָך מער באַלוינט פאַר די ביטערע שעה'ן וואָס איך האָב געהאַט, זייט איך האָב ביי מיר אין שטוב געקראָגן דעם טעקסט פון „שמע ישראל“...

דער טעאַטער האָט זיך געגרייט אויפּפירן אַ נייע אָפּערעטע פון באַריס טאַמאַשעפּסקי. פאַר דער צייט האָט רודאָלף שילדקרויט געזאָלט מאַכן אַ פּראָווינץ־טור מיט שאַמער'ס „אייקעלע מזיק“.

ווען די פּיעסע איז אָנהויב סעזאָן געשפּילט געוואָרן אין ניו־יאָרק, האָט די הויפט פּרויען־ראַלע געשפּילט בעסי טאַמאַשעפּסקי. פאַר דער פּראָווינץ האָט שילדקרויט שוין עטלעכע וואָכן געמאַכט פּראָבע מיט אַן אַנדער אַקטריסע. איצט, ווען מינע אַקציעס אין טעאַטער זיינען געשטיגן, איבערהויפט גאָך מיין שפּילן אין יענער פּאַרשטעלונג פון „שמע ישראל“, האָט דאָס טעאַטער געוואָלט, אַז איך זאָל איבערנעמען בעסי'ס ראַלע.

איידער זיי האָבן פון זייער באַשלוס געמאַלדן שילדקרויט'ן האָבן יוסף איידעלשטיין און גאַלדבערג, די פּאַרוואַלטער, מיך איין טאַג אַריינגערופן

אין אַפּיס און מיר געלאָזט וויסן וואָס זיי ווילן. איידעלשטיין האָט מיר געזאָגט:

„דו וויסט, צילי, דער דייטש דאַרף איצטער אַרויספאַרן אויף דער פּראַווינץ מיט „אייקעלע מזיק“. מיר וואַלטן געוואַלט, אַז דו זאָלסט שפּילן בעסי טאַמאַשעפּסקי'ס ראַלע. נעם די ראַלע, לערן זי אויס און מיר וועלן זען, אַז דער דייטש זאָל דיך פאַרהערן“.

מיין האַרץ איז מיר שיר ניט אַרויסגעשפּרונגען פון פּרייד ווען איך האָב דאָס דערהערט. דער בלויוער געדאַנק פון אַ מעגלעכקייט צו שפּילן מיט שילדקרויט'ן, טאַקע שפּילן, ניט נאָר שטיין מיט אים אויף איין בינע — ווי איך האָב תּפּילה געטאָן ווען איך האָב אים דאָס ערשטע מאָל געזען שפּילן — שפּילן אַ הויפּט־ראַלע מיט אים, שטיין פּנים־אַל־פּנים מיט דעם גרויסן רודאָלף שילדקרויט — וועגן דעם האָב איך דאָך אַפּילו ניט געוואָגט צו חלוּמ'ען. איך האָב גענומען די ראַלע, בין געלאָפּן אַהיים און אַנגעהויבן לערנען. איך האָב געפּילט, אַז דאָס איז מיין גרויסע געלעגנהייט.

איך מוז די ראַלע גרינטלעך אויסשטודירן, אַריינדרינגען אין יעדן וואָרט, אין יעדער סצענע, אַריינלייגן אַלץ וואָס איך פאַרמאָג. ניט נאָר איז דאָס אַ ראַלע וואָס בעסי טאַמאַשעפּסקי האָט געשפּילט, נאָר מיין גאַנצער וועזן איז געווען פול מיט דעם באַוואוסטזיין וואָס עס מיינט צו האַלטן עקזאַמען פאַר רודאָלף שילדקרויט. איך האָב פאַרגעסן, אַז איך דאַרף עסן, שלאָפּן — מיינע אַלע חושים זיינען געווען פאַרנומען מיט דער ראַלע...

אין עטלעכע טעג האָב איך געלאָזט וויסן יוסף איידעלשטיינ'ען, אַז איך בין גרייט. ער האָט געשיקט לואי גאַלדבערג, אַז ער זאָל מיט מיר גיין צו שילדקרויט'ן אין זיין היים.

איך בין זיכער, אַז אַ סך פון אייך זיינען געוויסע צייטן פון אייער לעבן געשטאַנען פאַר וויכטיקע עקזאַמענס, וואָס האָבן אפּשר געדאַרפט באַשטימען דעם ווייטערדיקן גאַנג פון אייער לעבן. איך צווייפל, אָבער, אויב עמיץ האָט ווען עס איז דורכגעלעבט אַט־די ציטערניש וואָס האָט מיך אַרומגענומען אויפן וועג צו רודאָלף שילדקרויט. ווען איך טראַכט איצט פון יענעם גאַנג מיינעם, קומט מיר אויפן זינען מיין מאַמע'ס שטענדיקע ברכה, וואָס זי האָט מיר נאַכגעשיקט, אויב זי איז געווען דערביי, ווען איך האָב זיך געלאָזט גיין צו אַ פּרעמיערע פון אַ נייער ראַלע: „זאָלסט געפּינען חן ביי מענטשן אין די אויגן“... מיין איך, אַז איך וואַלט דאָן געווען אַ סך זיכערער ביי זיך ווען מיין מאַמע'ס ברכה וואַלט מיך באַגלייט... .

גייענדיק, בין איך אין געדאַנק איבערגעגאַנגען מיין ראַלע, און אויב איר וועט מיך ניט באַשולדיקן אין באַרימעריי, וועל איך איך זאָגן, אַז איך

בין געווען צופרידן מיט זיך. איך האָב געפילט, אַז איך מוז מיט דעם אופן, ווי איך האָב די ראָלע אויפגעפאַסט, געפעלן רודאָלף שילדקרויט'ן. האָבן מיינע ליפן געמורמלט אַ שטילע תפילה. ביז היינט נאָך, ווען איך גיי פאַרביי יענע הויז אויף סעינט מאַרקס פּלעיס, שווימט פאַר מיר אַרויס בולט יענע סצענע.

מיט געמישטע געפילן בין איך נאָכגעגאַנגען גאַלדבערג'ן אויף די הויכע טרעפּ צום ערשטן שטאַק, וואו שילדקרויט האָט געוואוינט — אַ פּריידיק געפיל פאַר דעם וואָס מיך דערוואַרט, אַ צופרידענער גלויבן, אַז איך בין פולשטענדיק צוגעגרייט פאַר דעם עקזאַמען, אָבער גלייכצייטיק אַ ציטערנדיקער צווייפל — ווער ווייסט, צי וועל איך נישט חן זיין?

מאָדאָם שילדקרויט האָט אונז געעפנט די טיר, זייער פּריינטלעך אונז באַגריסט. גאַלדבערג האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר איר און איר געזאָגט צוליב וואָס מיר זיינען געקומען. זי איז געווען זייער אַ ליבלעכער און פּריינטלעכער מענטש. אירע וואַרעמע בליקן האָבן מיך טיילווייז באַרואיקט. זי האָט אונז געבעטן זיצן און זי איז אַוועק אונז מעלדן פאַר איר מאַן. און אַט הער איך איר האַרציקן קול:

— אייקעלע, דער הער גאַלדבערג איזט היר, מיט איינע יונגע דאַמע. איך האָב פאַרוואונדערט געקוקט אויף גאַלדבערג'ן. ער האָט מיר אויפֿגעקלערט, אַז זי רופט אים שטענדיק מיט דעם נאָמען פון דער ראָלע אין וועלכער ער שפּילט. אין עטלעכע מינוט אַרום, איז זי צוריקגעקומען. מיט אַ פאַרשולדיקטער מינע האָט זי געזאָגט: — עס טוט מיר זייער לייד, אָבער ער זאָגט ער וויל מער ניט פּרובירן מיט איינע אַנדערע שוישפּילערין, אַנטשולדיקען זי...

אויף דעם האָב איך זיך ניט געריכט — ער וויל מיך אַפילו ניט זען... מיך אַזוי פאַרשעמען... גייענדיק אַראָפּ פון די טרעפּ, האָבן זיך מיינע טרערן געגאַסן אַן אויפהער ווי ביי אַ קליין קינד. איך האָב זיך דערפילט אַזוי קליין, אַזוי דערנידעריקט. גאַלדבערג האָט מיך געפרואווט טרייסטן:

— נעם זיך ניט אַזוי צום האַרצן, צילי. עס איז דאָך ניט, ווי ער וואָלט דיך אויסגעהערט און דיך, חלילה, אַפגעזאָגט. וואָס קען מען טאָן? אַזוי איז ער — איינגעשפאַרט ביז גאָר. — גודבאי.

איך בין געבליבן אַליין. אַזאַ טיפער ווייטיק האָט מיך אַרומגענומען. אַט־די מעגלעכקייט האָב איך זיך גאַרניט פאַרגעשטעלט. איך בין אַוועק אַהיים, און די קישן אויף מיין בעט וואָלט איך אפשר אַמבעסטן געקענט איבערגעבן מיינע געפילן יענעם טאַג...

איך וויל האָפּן, אַז יעדער פון אייך קען אויף זיין אופן זיך פאַרשטעלן וואָס ס'האַט זיך געטאָן ביי מיר אין האַרצן. פאַרשידענע געדאַנקען האָבן זיך געפלאַנטערט אין מיין מוח, געדאַנקען פון פאַרצווייפלונג. כ'האַב זיך בשום אופן ניט געקענט פאַרשטעלן, ווי אַזוי איך וועל ווייטער קענען אָנגיין, ווי אַזוי איך וועל קומען אין טעאָטער, ווי אַזוי איך וועל די מענטשן קענען קוקן אין די אויגן.

איז, אַפּנים, אמת דאָס אַלט־באַקאַנטע ווערטל: „אַ מענטש איז שטאַרקער פון אייזן און שוואַכער פון אַ פליג“. איך האָב זיך ווי עס איז אויסגעטשוּכעט פון מיין דריקנדיקער שטימונג, און ווען, מיט צוויי וואָכן שפּעטער, האָט זיך דער טור פון „אייקעלע מוזיק“ אָנגעהויבן אין נואַרק פרייטיק ביינאַכט, האָט עס מיך געצויגן צו זען יענע פאַרשטעלונג. מיט מיינער אַ חברטע בין איך אַוועקגעפאַרן קיין נואַרק.

געשפּילט האָט ער אין איינעם פון די גרעסטע טעאָטערס. דאָס טעאָטער איז געווען געפאַקט. ווען דער פאַרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן, האָב איך דערפילט אַ מאַדנע האַרצקלאַפעניש. איך האָב אָנגעשפיצט מיינע אויגן און אויערן צו הערן יעדעס וואָרט, אויפכאַפן יעדע מינע און באַוועגונג פון „מיין ראַלע“.

אומגליקלעכערווייז האָט די שוישפּילערין געהאַט זייער אַ שוואַכן קול, און דער ריזיקער טעאָטער איז געווען צו גרויס פאַר איר שטימע, וואָס האָט ניט דערגרייכט ווייטער ווי די ערשטע עטלעכע רייען. איז תיכף געוואָרן אַן אומרויאַקייט אין טעאָטער. עס האָבן זיך דערהערט געשרייען און אויס־רופן: העכער, מען הערט ניט! דאָס האָט אָנגעהאַלטן די מערסטע צייט פון יעדן אַקט. ביים שלום איז עס כמעט געוואָרן אַ שטורעמידיקע דעמאָנסטראַציע. ס'האַט מיר וויי געטאָן דאָס האַרץ, סיי פאַר דער אַקטריסע, סיי פאַר דער פאַר־שטעלונג. ווי נאָר עס האָט זיך געענדיקט, בין איך מיט מיין חבר'טע אַוועק פון טעאָטער, און זיך געאיילט צו פאַרן צוריק קיין ניו־יאָרק.

אין יענע יאָרן איז דער הויפּט־פאַרקער קיין נואַרק געווען מיט דער „פערי“. איך האָב בשום אופן ניט געוואָלט באַגעגענען זיך מיט די שוין־שפּילער פון דער טרופּע. האָב איך געהאַפּט, אַז אונז וועט געלינגען צו כאַפּן די „פערי“ פאַר זייער אָנקומען. ס'איז מיר אָבער ניט געלונגען. ווען מיר זיינען צוגעקומען האָט די „פערי“ נאָרוואָס פאַרלאָזט דעם ברעג. מיר האָבן געמוזט וואַרטן אויף דער צווייטער פערי. דערווייל איז די גאַנצע טרופּע, אויך רודאַלף שילדקרויט, אָנגעקומען. אַלע שוישפּילער האָבן מיך זייער פריינטלעך באַגריסט. אַ טייל פון זיי האָבן זיך מיט מיר גאַר אַרומ־געכאַפּט.

שילדקרויט איז געשטאנען מיט איידעלשטייני'ס זון איזידאָר. דערהער
איך פלוצים איזידאָר'ס קול רעדנדיק צו שילדקרויט'ן:

„דאָס איז דאָך צילי אַדלער, וועמען מיר האָבן געשיקט צו אייך צו
שפילן די ראַלע. איר האָט זי אָפילו ניט געוואָלט זען“.

איך האָב זיך געפילט זייער אומבאַקוועם. איך האָב מיין חבר'טע אַ
שלעפּ געטאָן, ווי איך האָב זיך געוואָלט מיט איר פאַרשטעלן, און זיך
אַלץ ווייטער אָפגערוקט צו דער „געײט“ אויף אַרױפצוגיין אויף דער „פּערי“.
ווי נאָר די „געײט“ האָט זיך געעפנט, זיינען מיר כמעט אַרױפגעלאָפן און
אַוועק צום „פּראַנט“ פון דער שיף. דאָרט, אין אַ זײט, האָבן מיר זיך
אַוועקגעזעצט.

אַבער איזידאָר און שילדקרויט האָבן זיך דווקא געזעצט פונקט אַנטקעגן
אונז. איך האָב געפילט אויף זיך זיינע שאַרפע בליקן. איך האָב אויך
געפילט, אַז איך רױטל זיך און ניט געוואוסט וואוהיין צו קוקן, כדי אויסצו-
מײדן זײן כסדר'דיקן קוקן אויף מיר.

מיין חבר'טע האָט שעפּטשענדיק מיר געהאַלטן אין איין באַריכטן:
„ער קוקט אויף דיר, זײ רעדן פון דיר“.

איך האָב קוים דערלעבט ווען די „פּערי“ האָט זיך דערנענטערט צום
ברעג... האָב איך צוריק געשעפּטשעט צו מיין חבר'טע: „קום וואָס שנעלער.
לאַמיר זײן די ערשטע אַראָפּצוגיין“.

איז אונז געלונגען צו זײן די סאַמע ערשטע בײ דער „געײט“, געוואָרט.
אַז די שיף זאָל זיך אָפּשטעלן און די „געײט“ זאָל זיך עפּענען און מיך
ראַטעווען פון מיין פאַרלעגנהײט.

און פלוצים דערהער איך הינטער מיר אַ בעטנדיקע, פאַרשולדיקטע,
כמעט קינדערישע שטימע: „איש ביטע זי, פרייליך אַדלער, שפילען זי
מיט מיר“...

באַשרײבנדיק איצט דעם אינצידענט פון מיין ערשטער באַגעגעניש מיט
רודאַלף שילדקרויט, זוך איך ווערטער ווי אַזוי אויסצודריקן מײנע געפילן
פון יענעם מאַמענט ווען איך האָב דערהערט הינטער זיך, ווי ער בעט זיך,
אַז איך זאָל שפילן מיט אים... מיר דוכט זיך, אַז אַ שרייבער מיט מער
טאַלאַנט ווי מײנער, וואָלט געהאַט אַ סך מער אויסצודריקן וועגן דעם מאַדנעם
שפיל, וואָס איז פאַרוויקלט אין דעם אינצידענט. איז עס ניט צום באַוואונדערן
וואָס אין דעם זעלבן אינציקן אינצידענט איז מיר אויסגעקומען איבערזעלעבן
כמעט די טיפּסטע פאַרצווייפלונג, מיין ביטערסטע אַנטוישונג און אויך מיין
גרעסטע פרייד, און אפשר דעם גליקלעכסטן מאַמענט אין מיין לעבן, אינם
גאַנג פון מיין קאַריערע... איך האָב ניט דעם שרייבערישן כח אייך איבער-

צוגעבן אפילו די מינדסטע אנדייטונג פון דער יובלענדער פרייד, וואָס האָט אויפגעברויזט אין מיין גאַנצן וועזן, ווען איך האָב דערהערט די צאַרטע. לאַשטשענדיקע רייד זיינע: „איש ביטע זי, פריילין אַדלער, שפּילען זי מיט מיר“...

איך וויל ניט זיין מעלאַדראַמאַטיש און איך וויל זיך בפּירוש אויסהיטן פון איבערטרייבונגען. אָבער גלויבט מיר, אַז אין יענעם מאָמענט איז ניט געווען קיין גליקלעכערער מענטש פון מיר אויף דער גאַנצער וועלט. מאָמענטן, אַזעלכע ווי דער מיט רודאַלף שילדקרויט, זיינען געווען געציילט-טע אין מיין לאַנג-יאַריקער קאַריערע; אָבער זיי האָבן מיר פּולשטענדיק פאַר-גיטיקט פאַר די צרות און האַרצווייטיק וואָס מיין באַרוף האָט מיר צוגעטיילט. איז דאָס אַפּשער די שולד פון דער סענסיטיווער און קאַמפּליצירטער נשמה פון שוישפּילער, וואָס ער קען אַזוי לייכט אַראָפּ אין דער טיפּסטער פאַר-צווייפּלונג און זיך דערהויבן צו דעם העכסטן עקסטאַז פון פרייד. דוכט זיך מיר, אַז עמיצער האָט אַמאָל געזאָגט: „אַקטיאָרן זיינען ווי קינדער; מ'קען זיי לייכט מאַכן וויינען און לאַכן“...

ו **ו ר ך ד ע ם ג א ן צ ן ג א ן ג** פון מיין קאַריערע קען איך זיך ניט דערמאַנען אין אַן ענלעכער צייט, וואָס איך זאָל האָבן זיך געפּילט אַזוי פּולשטענדיק באַפּרידיקט, ווי בעת איך האָב געשפּילט מיט רודאַלף שילדקרויט. עס איז פשוט שווער צו גלויבן, אַז עס איז מעגלעך דורכצולעבן טעג, וואָס און חדשים נאַכאַנאַנד וואָס זאָלן זיין אַזוי כּולו יום-טובּ, אַן דער מינדסטער ערגערניש.

רודאַלף שילדקרויט איז געווען אַ וואונדערלעכע פּערזענלעכקייט, אַ האַרציקער, אמת-וואַרעמער קאַלעגע און חבר. זיין ריזיקער טאַלאַנט איז אים קיינמאָל ניט געשטאַנען אין וועג צו אַנערקענען זיינע מיטשפּילער. מיט דער גאַרער באַרימטקייט זיינער איז ער געווען אַזוי נאָענט צו אייך, ער האָט זיך געשטעלט אַזוי גלייך מיט אייך, אַז איר האָט זיך געמוזט פּילן זייער דערהויבן. ער האָט שטאַרק אָפּגעשאַצט און אַנערקענט די פיאיאקייט און דעם טאַלאַנט וואָס קאַלעגן פון זיין טרופּע האָבן ביי געלעגנהייטן אַרויסגעוויזן.

האָב איך זיך טאַקע געפּילט זייער געשמייכלט, ווען שילדקרויט האָט זיך ביי אַ געלעגנהייט אויסגעדריקט צום שלום פון אונזער טור; „איך וועל פאַר צילי קיין זאַק באַרשטש ניט נעמען“... איך קען מיר קיין בעסערן קאַמפּלימענט ניט פאַרשטעלן.

אין פארלויף פון שפילן קומען פאר פארשידענע צופאלן. און מיין שפילן מיט שילדקרויט'ן אין „אייקעלע מזיק“ איז ניט געווען קיין אויסנאם. זיין רעאגירן אויף אינצדענטן אַזעלכע, און זיין באַהערשן די בינע, האָבן צו זיך ניט קיין גלייכן.

געדענק איך אַ סצענע צווישן אים און מיר :

אויף אונזער טור פון „אייקעלע מזיק“ איז אונז אויסגעקומען צו שפילן ערגיץ אין אַ קליינער שטאָט, אין אַ טעאָטערל מיט אַ זייער נידעריקער בינע. דער עולם איז געזעסן כמעט גלייך מיט די אַקטיאָרן אויף דער בינע. אין דעם ערשטן אַקט זיצן מיר ביידע ביים טיש, מיר טרינקען קאָווע, און מיר רעדן צווישן זיך. אין דער ערשטער ריי, פונקט אַנטקעגן אונז, זיצן צוויי פרויען, וואָס האָבן געקייט און כסדר גערעדט, איבערגעזאָגט כמעט יעדעס וואָרט, וואָס מיר האָבן צווישן זיך גערעדט. פאַרשטייט זיך, אַז מיך האָט זייער אויפפירונג זייער געקיצלט צום לאַכן.

ווי איך האָב אייך שוין אַמאָל געזאָגט, בין איך בטבע אַ גרויסע לאַך-כערקע. איך האָב זיך אָבער מיט גרויס מי באַהערשט און בין אַנגעגאַנגען מיט דער סצענע. האָב איך אין מיין פראָזע די פאַלגענדע טענה צו אייקעלע'ן :

„זאָג מיר, אייקעלע, פאַרוואָס לאַכסטו קיינמאָל ניט?“

דאַרף ער מיר ענטפערן :

„איך האָב פיינט צו לאַכן, און איך האָב פיינט צו זען ווי יענער לאַכט“ ...

איך האָב אים מיין פראָגע געשטעלט און ער, האַלטנדיק אין האַנט דאָס טעפעלע קאָווע צום מויל, האָט געענטפערט :

„איך האָב פיינט צו לאַכן און איך האָב פיינט צו זען...“

מער האָט ער ניט געקענט רעדן. זיין האַרציקער אויסברוך פון געלעכטער איז אַריינגעשאָסן געוואָרן אין אַ טעפעלע קאָווע... נו, דאָס האָט ביי מיר אויפגעלייזט אַלע לאַך-מוסקולן, איך האָב ווייטער ניט געקענט ריידן.

באַלד נאָך דער סצענע ביים טיש דאַרף ער זיך אַנטאָן פאַרן שפיגל זיין קאַלנער. ער קען אים ניט צוטשעפען צום העמד, און ער הייסט מיר דאָס טאָן פאַר אים, און דערביי פירן מיר אַ וויכטיקן געשפרעך. בין איך צו אים צווגעגאַנגען, געפרוואווט, הייסט עס, אים העלפן, אָבער רעדן האָב איך ניט געקענט — איך שטיק זיך פון לאַכן. מיינע ענטפערס זיינען, אָבער זייער נויטיק, אַן זיי קען די סצענע זיך ניט רירן פון אָרט. איך רייד ניט איך לאַך... ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם קאַלנער, און מיט זיין גאַנצן כוח מיר אַ שמיץ געטאָן מיטן קאַלנער איבערן פנים. איך האָב דערפילט אַ שניידן-דיקן ווייטיק, אָבער עס האָט מיך אַרויסגעשלאָגן פון מיין געלעכטער, און מיר האָבן געקענט ענדיקן די סצענע.

ווען איך בין אריין צו זיך אין גארדעראַב און אַ קוק געטאָן אין שפיגל, האָב איך זיך ערשט דערשראַקן. אַ רויטער שראַם פון שטערן ביז מיין גאַמבע האָט ווי איבערגעשפאַלטן מיין פנים. איידער איך האָב צייט געהאַט זיך צו באַדויערן, אָדער האָבן פאַראיבל אויף שילדקרויט'ס שמיץ, איז ער שוין געווען אין מיין גארדעראַב און קניענדיק פאַר מיר זיך גענומען בעטן... כאַטש אויף דער בינע האָט ער גערעדט אַזאַ זאַפטיקן אידיש, פלעגט ער, אָבער, ווי נאָר ער איז אַראָפּ פון דער בינע, ריידן דורכאויס דייטש. האָט ער זיך ביי מיר געבעטן אויף דייטש. איך גיב עס אייך איבער אויף אידיש:

„זיי מיר מוחל, ציליקו, כ'האָב זיך ניט געקענט העלפן. די סצענע האָט דאָך ווייטער ניט געקענט גיין... איך האָב דיך געמאַכט צום לאַכן. האָב איך קיין אַנדער וועג ניט געהאַט ווי אַזוי דיין געלעכטער אָפּצושטעלן, כדי צו ענדיקן די סצענע. זיי נישט ביזו אויף מיר...“

איך האָב אים געמוזט צוגעבן, אַז ער איז גערעכט. טראָץ מיין ווייטיק האָב איך אים פון גאַנצן האַרצן מוחל געווען. אַנדערש וואָלט דער אַקט רואינירט געוואָרן.

נאָך אַ גרויסע באַפרידיקונג האָט מיר רודאָלף שילדקרויט צוגעטיילט ביי אַ שפעטערדיקע געלעגנהייט יענעם סעזאָן. ער איז געווען אויף אַ טור מיט שעקספיר'ס „שיילאַק“. מיטאַמאַל, — ס'איז געווען אַרום עלף אַזייגער אינדערפרי, ווען איך בין גראָד געווען צוליב עפעס אין אַפּיס פון פיפּלס טעאַטער — ערשט עס קלינגט דער טעלעפּאָן. יוסף איידלשטיין ענטפערט. איך הער ווי ער זאָגט:

„פון וואַנען רעדט איר, מר. שילדקרויט, פון פיטסבורג? וואָס עפעס אין מיטן דרינען בייטן? וועמען זאָל איך אייך שיקן? נישטאַ ביי אונז אַ געשפּילטע פאַרשא... וועמען? די קליינע? ווער איז די קליינע? צילי אַדלער פאַר פאַרשא... פאַרשאַ דאַרף זיין אַ הויכע...“

איך הער דורכן טעלעפּאָן דייטלעך שילדקרויט'ס שרייען:
 „שיקט מיר זאַפּאַרט די קליינע. זאַנסט גיבט הויטע קיינע פאַרשטע-
 לונג...“

איידלשטיין האָט אויפגעהאַנגען:

„אַ משוגע'נער דייטש!... ווי געפעלט עס דיר, צילי? דאָס איז ער אויפן וועג פון פיטסבורג קיין פּילאָדעלפיע, וואו ער דאַרף היינט נאַכט שפּילן אין אַקעדעמי אַזו מיוזיק... ער וויל דו זאָלסט שפּילן די ראָלע פון פאַרשאַ. אַניט שפּילט ער ניט. ער קען עס אויך טאָן, אַזאַ דייטש...“

איך האָב זיך דערשראַקן. שוין, היינט נאַכט, פאַרשאַ! כ'האָב דאָך פון

דער ראַלע קיינמאָל ניט געטראַכט... אָבער טיף אין מיר האָט מיין האַרץ געקוואַלן פון דעם וואָס דער גרויסער שילדקרויט האָט צו מיר אַזאַ אומבאַ-גרענעצטן צוטרוי.

מ'האָט מיך תיכף באַזאָרגט מיט דער ראַלע.

איך בין אַוועק אַהיים לערנען. איך האָב זיך מער ניט געשראַקן פאַרן אויסלערנען און קענען די ראַלע. איך בין געווען מער באַזאָרגט וועגן די קליידער פון פאַרשאַ, וואָס ווערט געשפּילט פון הויכע פרויען. איך האָב זיך דערפאַר באַמיט אַנצוקומען קיין פּילאַדעלפּיע מיט צוויי שעה פריער — אי צו מאַכן פּראַבע מיט שילדקרויט'ן, אי צו זיין זיכער, אַז די קליידער זאָלן ווי געהעריק ווערן צוגעפאַסט פאַר מיר.

געדענק איך אויך, אַז אין דער אויפּרעגונג האָב איך פּונדעסטוועגן דערזען אַ היפש ביסל הומאָר, וואָס איך, „די קליינע“, ווי ער רופט מיך, פאַר צו אים שפּילן די הויכע פאַרשאַ... אַ צייט לאַנג האָבן אַקטיאָרן, וואָס האָבן געוואוסט, אָדער געהערט פון דעם אינצידענט, מיך גערופן: שילדקרויט'ס קליינע פאַרשעלע...

עס ווייזט אויס, אַז שילדקרויט'ן האָט די פיגור בכלל ניט געשטערט. אין דער צייט וואָס מען האָט מיר צוגעפאַסט די לאַנגע קליידער, איז ער מיט מיר אויף שנעל דרוכגעגאַנגען די סצענעס פון שיילאַק און פאַרשאַ. ער האָט עטלעכע מאָל אין לויף פון דער געאייילטער פּראַבע מיך קאָמפּלי-מענטירט פאַר אַזוי שנעל אויסלערנען די ראַלע.

די הויפט סיבה פון זיין בייטן די ראַלע פון פאַרשאַ, איז געווען צוליב זיין שטאַרקער סצענע אין לעצטן אַקט אין געריכט. אויף אַט דער סצענע האָט ער זיך מער אָפּגעשטעלט. פון זען אים שפּילן „שיילאַק“ אין פּיפּלט טעאַטער האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון זיין גוואַלדיקע נאַטירלעכ-קייט, זיין פשוט'קייט אין יענעם אַקט. ער האָט שטאַרק אונטערגעשטראַכן און מיר אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז מיינע טענער אין יענעם דיאַלאָג מוזן האַר-מאַנירן מיט זיינע מענטשלעכע טענער. מיר איז דאָס מן הסתם געלונגען און ער איז געווען צופרידן.

קען איך ניט דורכלאָזן די געלעגנהייט איך צו דערציילן נאָך אַן עפּי-זאָד פון שילדקרויט'ן אין „שיילאַק“. דאָס איז טאַקע געווען יענעם סעזאָן. באַזעצנדיק דעם פּערסאָנאַל, האָט טאַמאַשעפּסקי באַשטימט פאַר דער ראַלע פון ריכטער אין פּערטן אַקט דעם שוישפּילער לייבוש גאַלד. ביי אַ געלעגנ-הייט האָט יוסף איידלשטיין געזאָגט צו לייבוש גאַלד'ן:

„פאַרעס ניט, אַז דו גייסט שפּילן מיטן דייטש, זע, אַז דו זאָלסט קענען

דיין ראַלע...“

„איר דאַרפט זיך ניט זאָרגן, מר. איידלשטיין. איך קען מיין ראָלע ווי אַ וואַסער. איך בין דאָך אַ געשפּילטער. איך האָב די ראָלע געשפּילט אזוי פּיל מאָל מיט יעקב אַדלער'ן אליין!“

און אָט איז געקומען די פּרעמיערע. שיילאַק קומט אַריין אין געריכט און דעם ריכטערס ערשטע ווערטער צו אים זיינען:

„ווי איז דיין נאָמען?“

שילדקרויט ענטפּערט:

„שיילאַק...“

לייבוש גאַלד האָט ווייטער ניט גערעדט... ס'האַט גענומען אַ היפשע וויילע ביז מ'האַט אים פון אַלע זייטן אונטערגעטראָגן זיינע ווייטערדיקע ווערטער...

נאָך דער פּאַרשטעלונג איז איידלשטיין אָנגעפּאַלן אויף גאַלד'ן:

„אזוי האָסטו געקענט דיין ראָלע? גלייך ביים צווייטן רעפּליק האָסטו

ניט געוואוסט אַ וואָרט! ווי שעמסטו זיך ניט?...“

„גלויבט מיר, מר. איידלשטיין, אַז איך קען מיין ראָלע אויף אויסנווייניק. אָבער דער דייטש האָט דאָך מיר פּאַרפּירט... ווען אַדלער קומט אַרויף אויף דער בינע, מיט זיינע פּרעכטיקע קליידער פון סאַמעט און זיד, מיט זיין שטאַלצן פּאַטריאַרכאַלישן אויסזען, און איך טו אים אַ פּרעג: ווי איז דיין נאָמען? ענטפּערט ער שטאַליק, מיט ווירדע: שיילאַק איז מיין נאָמען... אָבער דאָ, זע איך, קומט אַרויף אַ פּאַרשמאַדערט אידל, אָנגעטאַן אין שמאַ-טעס, מיט אַ געלער לאַטע, און איך פּרעג אים: ווי איז דיין נאָמען? און ער טוט אַ זאָג אַרויס אזוי פשוט, און געפּאַלן, בלויז דאָס וואָרט „שיילאַק“ — איך האָב זיך פּאַרלוירן... איר גלויבט מיר ניט אַז איך קען מיין ראָלע? אָט זאָג איך עס אייך אָפּ אינגאַנצן...“

און לייבוש גאַלד שטעלט זיך אַוועק און זאָגט אָפּ דעם גאַנצן מאַנאַלאָג פון דער אָפּערעטע „בלימעלע“...

עס איז געווען באַוואוסט אין דער טעאַטער פּראָפּעסיע, אַז איידלשטיין איז קיינמאַל ניט געווען באַקאַנט מיט די ראָלן פון פּיעסן. ווען גאַלד האָט אים אָפּגעזאָגט דעם מאַנאַלאָג פון „בלימעלע“, האָט אים איידלשטיין אַ קלאַפּ געטאַן אין פּלייצע און געזאָגט:

„דו קענסט דאָך טאַקע די ראָלע“...

ויל איך דא, איצט מיט פארגעניגן, אריינפירן אין מיינע באשרייבונגען דעם דריטן מיטגליד פון דער שילדקרויט-משפחה. ער איז שוין פאר די לעצטע דריי צענדליק יאר ניט ווייניקער בארימט ווי דער געניאלער רודאלף שילדקרויט אליין. איך מיינ דא דעם עכט-פיינעם, צארטן און ראמאנטישן סטאר, פון בראדוועי און האליוואוד, יאזעף שילדקרויט, דעם זון פון רודאלף שילדקרויט.

אמת, אין גאנג פון מיינ טעאטער-קאריערע, האט יאזעף שילדקרויט קיין שום ראָלע ניט געשפילט. אונזערע וועגן אויף דעם פעלד האָבן זיך קיינמאל ניט באַגעגנט. אָבער אין די יאָרן מיינע, וואָס איך האָלט איצט אין באַשרייבן, האָט זיך יוסף שילדקרויט אויף אַ וואונדערלעך ראַמאנטישן אופן אַריינגעשלייכט אין מיינ יונג מיידעלשן לעבן. ער איז געווען אַ זייער סענסיטיווער און וואונדער-שיינער בחור. איז צו מיינ גליק פון יענע חדשים, שפילנדיק אויף איין בינע מיט דעם גרויסן רודאלף שילדקרויט, צוגעקומען נאָך אַן אינערלעכע פרייד און אַ פאַנטאַסטישער יונג-מיידלשער, אנגענעמער חלום.

דער צארטער, יונגער איראָפּעאישער קאָואַליער, האָט זיך פאַרליבט אין מיר. אויף אַ זייער מאַדנע-טשיקאָון אופן האָט ער זיין ליבע צו מיר אַרויסגעוויזן. יעדן פרימאָרגן, פלעגט ער קומען צו מיר אין שטוב און אַנקלאַפּן אין טיר פון מיינ שלאַפּציער. אויף מיינ פּראַגע — ווער איז דאָס? — איז געקומען אַ זייער שטילער, טיילווייז שעמעווידיקער ענטפּער: — דאָס בין איך, בובי.

דאָס איז געווען זיין פאַרצערטלער צונאַמען. פלעג איך שוין אַראָפּ-שפּרינגען פון בעט — עטוואָס עפענען די טיר און באַלד האָט זיך באַוויזן זיין האַנט מיט עטלעכע פּרישע רויזן. איך האָב קוים באַוויזן אַרויסנעמען די בלומען פון זיין האַנט און שוין איז ער אַן אַ וואָרט פאַרשוואונדן, ניט וואַרטנדיק אַפילו אויף מיינ דאַנק.

מיט אַ פאַר חדשים איידער איך האָב אַנגעהויבן מיינע איצטיקע באַשרייבונגען, איז מיר אויסגעקומען מיט אים צו רעדן אין זיין גאַרדעראַב נאָך אַ פאַרשטעלונג פון זיין בראַדוועיער דערפּאָלג, „דער טאַג-בוך פון אַנאַ פּראַנק“. איך האָב אים דערציילט, אַז איך הויב אַן די באַשרייבונג פון מיינ לעבן אין „פאַרווערטס“, און אים געפרעגט, צי מעג איך דערציילן פון זיין יוגנט-ליבע צו מיר ער האָט מיך האַרציק אַרומגענומען און געענטפּערט מיט די ווערטער:

„וואָס פאַר אַ פּראַגע, צילי טייערע. איך בין שטאַלץ דערמיט. איך

טראַכט אָפּט מיט גרויס פאַרגעניגן פון יענער צייט.“

איך קען אָבער ניט זאָגן, אַז איך האָב קיינמאָל ניט געשפּילט מיט יאָזעף שילדקרויט, ווייל עס איז דאָ אַ באַווייז אין דער דייטשער ניו־יאָרקער „שטאַטס־צייטונג“, אַ באַשרייבונג פון אַן ערן־פּאַרשטעלונג יענעם סעזאָן אין פּילס טעאַטער לכּבוד רודאָלף שילדקרויט, אין וועלכן זיין זון יוסף שילדקרויט האָט געמאַכט זיין שוישפּילערישן דעביי. איך האָב אין דער פּיעסע געשפּילט אַן אַנגעזעענע ראַלע אַלס זיין פּאַרפּירערין.

דער קריטיקער אין דער „שטאַטס־צייטונג“ האָט אַ גאַנץ לאַנגן אַרטיקל וועגן יענער פּאַרשטעלונג. געהייסן האָט דאָס שטיק אין אידיש, לויט דעם רעצענזענט פון „שטאַטס־צייטונג“, „גאַט און זיין משפּט איז גערעכט“, שאַמער'ס אַ באַאַרבעטונג פון אַן אַלט־דייטש שטיק אונטערן נאָמען „טראַומו־לוס“, וואו רודאָלף שילדקרויט האָט געהאַט אַ פּרעכטיקע ראַלע פאַר זיין אויסערגעוויינלעך־גרויסן טאַלאַנט. דער רעצענזענט דערציילט אונז, אַז דער יונגער שילדקרויט איז בלויז מיט עטלעכע חדשים צוריק, ווי אַ יונגער דייטשער גימנאַזיסט געקומען קיין אַמעריקע, און אַז דאָס איז זיין ערשטער פאַרווך אויפן געביט פון טעאַטער־שפּילן.

אין דער פּיעסע שפּילט ער טאַקע דעם יונגן זון פון דעם הויפּט־העלד, וואָס ווערט געשפּילט פון זיין פּאַטער, רודאָלף שילדקרויט. כאַטש די גאַנצע פּיעסע איז, פאַרשטייט זיך, געשפּילט געוואָרן אין אידיש, האָט אָבער דער יונגער שילדקרויט גערעדט זיין ראַלע אין אַ פּרעכטיקן דייטש.

ער ווייזט אַרויס סימנים, ווי דער רעצענזענט דריקט זיך אויס, „ווי אַ יונגער צווייג פון דעם אַלטן שטאַם“. ער לויבט זייער שטאַרק דעם טאַטן רודאָלף שילדקרויט. ער נוצט אַפּילו דעם אויסדרוק, אַז שילדקרויט'ס קומען אויף דער אידישער בינע, האָט עטוואָס פאַרטונקלט דעם גרעסטן אידישן שוישפּילער יעקב פּ. אַדלער, און ער מאַכט דערביי די פּאַלגנדע באַמערקונג: „עס איז אַ מאַדנער שפּיל פון צופּאַל, ווי־זאָווי שילדקרויט'ס זון, שפּילט אַ טאַכטער פון יעקב פּ. אַדלער, צילי אַדלער, די הויפּט־פרויען ראַלע, די פּאַרפּירערין... און אויך זי באַווייזט זיך אַלס „עי טשיפּ אָוו דעי אַלד בלאַק“.

ווייל איך זיך ניט אָפּשטעלן אויף די גרויסע קאַמפּלימענטן, וואָס דער רעצענזענט טיילט מיר צו אין דער ראַל. ער דערציילט אויך אין דער רעצענזיע, אַז צום שלום פון פּאַרשטעלונג האָט רודאָלף שילדקרויט, פאַרן גאַנצן עולם, געקושט אַדלער'ס טאַכטער. און אין אַ געשפּרעך מיט אים, האָט ער דעם רעצענזענט געזאָגט: „מיין זון נעמט זיך איצט שטודירן די ענגלישע שפּראַך, און ער וועט זוכן אַ קאַריערע אויף דער ענגלישער בינע“. דאַרף איך אייך ניט זאָגן, אַז דער זון האָט דערגרייכט, אפּשר אַ סך העכער

ווי זיין טאטע האָט זיך געקענט פאַרשמעלן. איך האָב אַ פאַרדאַכט, אַז יענע פּיעסע, מיט מיר אַלס זיין פאַרפירערין, איז אפשר געווען דער ערשטער שריט צו יאָזעף שילדקרויט'ס פאַרליבעניש אין מיר...

וויילט זיך מיר דאָ אויך דערמאַנען, אַז מיט אַ סך יאָרן שפּעטער, ביי איינער פון די יערלעכע פאַרשמעלונגען פון אונזער „אידישן טעאַטריקעל אַלאַיענס“, וואו מיר זיינען ביידע אויפגעטראָטן, האָט יאָזעף שילדקרויט בפרהסיה פאַר דעם גאַנצן עולם דערציילט פון יענער ערשטער ליבע זיינער, ווען ער איז מיטן גאַנצן פּיער פון זיין יונג בחור'ישקייט געווען גוואַלדיק פאַרליבט אין צילי אַדלער.

זעט אויס, אַז ס'האַט זיך מיר געלוינט צו בלייבן יענעם סעזאָן דווקא אין ניו-יאָרק, אַן דער אויסזיכט צו ווערן אַנגאַזשירט אין וועלכן ס'איז טעאַטער. איך האָלט יענעם סעזאָן פאַר דעם אמתן אָנהויב פון מיין קאַריערע אַלס דערוואַקסענע... די פּריערדיקע צוויי סעזאָנען, אין שיקאַגאָ און אין פּילאַדעלפּיע, האָב איך געשפּילט, ווי איך באַצייכן עס, אין ווינקל-טעאַטערס. האָב איך אפשר געהאַט מאַמענטן פון באַפּרידיקונג, פון פּערזענלעכע דער-פאַלגן. זיינען זיי אָבער געבליבן דערפאַלגן פון וועלכע קיינער האָט קיינעם ניט דערציילט. איז עס אַוודאי אמת, אַז ביי מיר איז איבער אַלעס שטענדיק געווען מיין אייגענע באַפּרידיקונג פון מיינע שוישפּילערישע דערגרייכונגען.

עס ליגט שוין אָבער אינם בלוט פונם שוישפּילער צו וועלן זען און הערן ווי מ'דערציילט פון זיינע דערגרייכונגען אין דער עפּנטלעכקייט. קריגט מען אפשר אַ באַפּרידיקונג, ווען קאַלעגן שוישפּילער און פּריינט רעדן צו דיר מיט לויב, וועגן דער אַדער יענער ראַלע. עס איז אָבער שטענדיק דאָ דער חשק, און מ'וואַרט מיט אומגעדולד אויף וואָס די צייטונגען וועלן זאָגן וועגן דיר, ווי דער אַדער יענער קריטיקער וועט זיך אָפּשטעלן און אונטערשטרייכן דאָס, וואָס דו האָסט מיט אַ סך מי געזוכט אין דער ראַלע אַרויסצוברענגען. אין די ווינקל-טעאַטערס, וואו איך האָב ביז דאָן געשפּילט, האָב איך די אַנרעגונג ניט געהאַט. אונטערשטרייך איך דערפאַר אַזוי פיל מאַל, מיין גליק יענעם סעזאָן, וואָס כאַטש ער האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ „צוליב-אַנגאַזשמאַ“, האָט ער מיר געבראַכט אַזוי פיל אינערלעכע פּרייד און פאַרגעניגן, כמעט אַן דער מינדסטער ערגערניש אין מיינע שוישפּילערישע דערגרייכונגען, מיט דעם אויסנאַם פון מיין אַנטווישונג אין דער געפּלאַנטער ערשטער באַגעגעניש מיט רודאַלף שילדקרויט ביי אים אין שטוב.

דער גוטער מזל מיינער פון יענעם סעזאָן האָט מיר ניט פאַרלאָזט ביזן סוף. עס איז צוגעגרייט געוואָרן אַ גאָר היפּשער פּראָווינץ-טור פון טאַמאַשעפּסקי'ן מיט דער טרופּע פון פּיפּלס טעאַטער. בעסי טאַמאַשעפּסקי

איז דאן אַוועקגעפאָרן קיין אייראָפּע, האָב איך אויף דעם טור געדאַרפֿט פּאַרטעטן אַלע אירע ראַלען. איך האָב באַמט אויף דעם טור זייער שווער געאַרבעט. דער טור איז באַשטאַנען, ניט פון איין דערפּאָלגרייכער פּיעסע, ווי מ'פלעגט עס טאָן אין די שפּעטערע יאָרן, נאָר פון דעם גאַנצן טאָמאַשעפּסקי-רעפּערטואַר.

אַזוי איז מיר אויסגעקומען כּסדר צו שטודירן נייע און נייע הויפּט-ראַלען. געדענק איך ווי בינאָ אַבראַמאָוויטש און עני טאָמאַשעפּסקי, באַריס'עס שוועסטער, פּלעגן מאַכן שפּאַס פון מיר. — „צילי מיט דער ראַלע“, האָבן זיי מיך באַטיטלט... וואַרטנדיק אויף דער סטריט־קאַר, זיצנדיק אין רעסטאָראַן, גייענדיק אויפן וועג צו און פון טעאַטער — „צילי מיט דער ראַלע“. ליגנדיק אין בעט — „צילי מיט דער ראַלע“. איך האָב קיין ברירה ניט געהאַט. מיר פּלעגט אויסקומען צו דאַרפן איינשטודירן דריי אָדער פיר ראַלען אַ וואָך... איז מיר טאַקע זייער גוט צונויץ געקומען די דערפּאַרונג פון מיין סעזאָן אין לאַנדאָן, וואָס איך האָב באַשריבן.

האָב איך די שווערע אַרבעט געטאָן מיט צופרידנקייט, איך קען אַפילו זאָגן, מיט ליבע. מיין גוטער יונגער זכרון האָט מיר צוגעדינט. אַז די אַטמאָספּערע מיט אַלץ אַרום איז אייך צום האַרצן, קען מען אַלץ דערווייזן.

יענער טור איז מיר געווען שטאַרק צום האַרצן מיט אַ סך אַנגענעמע איבערראַשונגען. שוין די ערשטע וואָך, ווען איך האָב געקראָגן מיינע שכירות, האָט מיך פּאַרכאַפּט מיין אַטעם. אַנשטאַט פּינף און צוואַנציק דאָלער, וואָס איך האָב געקראָגן אין ניו־יאָרק, האָב איך אין קאַנווערט געפונען גאַנצע זעכציק דאָלער. עס האָט מיר אויסגעוויזן צו זיין אַזוי פּיל. איך בין אַרומגעגאַנגען און האָב זיך געגוידערט... ווער איז צו מיר גלייך געווען? אומגעבעטן, מיט אַמאָל, אַזאַ העכערונג אויף מיינע שכירות, מער ווי צוויי מאָל אַזוי פּיל!

אָודאי דאַרף איך זיך שעמען אייך דאָס צו דערציילן, ווייל עס ווייזט וואָס פּאַראַ ווילדע, נאַרישע ציג איך בין געווען. מיינע שכירות זיינען אַפילו מיט איין דאָלער ניט געהעכערט געוואָרן. די צוגעקומענע פּינף און דרייסיק דאָלער זיינען מיר געקומען — יעדער שוישפּילער, פּאַרנדיק אויף אַ פּראָווינץ־טור, האָט געדאַרפֿט קריגן אַ מינימום פון פּינף דאָלער אַ טאָג אויף הוצאות... איצט רעכנט אויס: זיבן מאָל פּינף איז פּינף און דרייסיק. אַבער איך, וואָס האָב איך געוואוסט?... אַבער סיי־ווי־סיי, איך בין געווען גליקלעך.

מיין גרעסטע איבערראַשונג איז געקומען אומגעפער אין מיטן פון אונזער טור. אין שיקאַגאָ איז דאָס געווען. איך האָב צום ערשטן מאָל, אין גרויס איילעניש, איינגעשטודירט און געשפּילט „אַפּעליאַ“ מיט באַריס טאָמאַשעפּסקי

אלס האַמלעט. ווי אַ באַליוונג פאַר אַפּשפּילן מיין ראַלע צו זיין גרעסטער צופּרידנקייט, האָט ער מיך נאָך דער פּאַרשטעלונג אַריינגערופן צו זיך אין גאַרדעראַב, וואו ער און יוסף איידעלשטיין האָבן מיט מיר אונטערגעשריבן אַ קאָנטראַקט פאַרן קומענדיקן סעזאָן אין פּיפּלס טעאַטער. מיין געהאַלט — גאַנצע זעכציק דאָלער!

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, אין מיין יונגער קאַריערע, ווען איך האָב אַזוי לאַנג פּאַראַויס שוין געוואוסט וואָס מיין גורל איז אין קומענדיקן סעזאָן. איז דאָס באמת געווען אַן עכט־פּאַסיקער שלום פון מיין מזל־דיקסטן סעזאָן אין מיין קאַריערע ביז איצט.

ווי איר וויסט שוין פון די פּריערדיקע קאַפּיטלען האָט די שטאַט שיקאַגאָ מיר צוגעטיילט אַ סך צרות און האַרצווייטיק, סיי אַלס צילי פּיינמאַן, סיי אַלס צילי אַדלער. האָב איך עס אָנגענומען פאַר אַ גוטער פּאַרגיטיקונג, וואָס אין שיקאַגאָ האָב איך אונטערגעשריבן מיין ערשטן קאָנטראַקט אַלס אַן אַנערקענטער מיטגליד אין אַ הויפּט־טעאַטער אין ניו־יאָרק.

שפּילנדיק אין שיקאַגאָ דריי אַדער פּיר וואַכן — פּלעגן מיר אָפט נאָך אַ פּאַרשטעלונג גיין ערגעץ כאַפּן אַ ביים און, בכלל, אַביסל פּאַרברענגען. איז אויף דער צווייטער אַדער דריטער וואַך אין איינעם פון די „נאַיט־קלאַבס“ אין שיקאַגאָ, געקומען גאַסטראָלירן די באַרימטע בעל בעיקער, ווייטט איר עס מן הסתם — זיכער ווייסן עס די אַמאָליקע טעאַטער־גייערס — אַז בעל בעיקער האָט איר טעאַטער־קאַריערע אָנגעהויבן אין אידישן טעאַטער, טאַקע אין מיין טאַטנ'ס גרענד טעאַטער אין יעקב גאַרדינ'ס „אָן אַ היים“. האָט טאַמאַשעפּסקי, געטריי צו זיינע סענטימענטן, פאַר די וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות מיטן אידישן טעאַטער, נאָך אַ פּאַרשטעלונג אונז פּאַרגעלייגט מיר זאָלן גיין אין יענעם נאַכט־קלאַב.

בעל בעיקער איז באמת געווען איבערראַשט ווען זי האָט אונז דאָרט דערזען, און מיט אונז פּאַרבאַכט איר גאַנצע פּרייע צייט.

ס'איז גראַד דאָן שטאַרק פּאַפּולער געווען אַ ליד פון אונזער אוירווינג בערלין, וואָס ער האָט אָנגעשריבן נאָכן טויט פון זיין ערשטער פּרוי — אַ זייער האַרציקע מעלאָדיע. די ווערטער פון רעפרעיִן ענדיקן זיך: „וואָהן אי לאַסט יו“ (ווען איך האָב דיך פּאַרלוירן). בעל בעיקער האָט ווי דאָס לעצטע ליד פון איר פּראָגראַם געזונגען דאָס און אין די אויבן־דערמאָנטע ווערטער פון יעדן רעפרעיִן דירעקט געצילט צו אונזער טיש. ווען זי איז צוגעקומען צו אונזער טיש, האָט זי זיך מיט אונז אַלעמען אַרומגעכאַפט און אין זייער אַ סענטימענטאַלער שטימונג, מיט אונז געזונגען אַ סך פון די האַרציקע, אַמאָליקע אידישע טעאַטער־לידלעך...

ווען איך טראַכט איצט וועגן מיין צוריקקומען אַהיים, פון מיין ערשטן טור מיט אַ לעגייטימער ניו יאָרקער טרופע, וואונדער איך זיך באמת, וואָס פאַר אַ קליינע פרעטענזיעס איך האָב דאָן בכלל, געהאַט. איך האָב קיין סך ניט געפאָדערט אויף צו זיין צופרידן. איך האָב זיך געפילט גליקלעך מיט אַזוי ווייניק. וואָרים, לאַמיר זיך ניט נאַרן, אין וואָס איז באַשטאַנען מיין גרויס גליק? איך, אַ טאַכטער פון יעקב אַדלער און דיינע פיינמאַן, האָב שוין אויף פאַרשידענע אופנים, אין אייראַפע און אין אַמעריקע, באַוווּן, אַז מיין אָרט איז אויף דער בינע. האָב איך געקראָגן אַן אַנגאַזשאַמאַ אין אַ ניו יאָרקער טעאַטער פאַר זעכציק דאָלער אַ וואַך. אמת, אין יענער צייט איז זעכציק דאָלער ניט געווען קיין גאַר קליינע שכירות. אָבער זיך שטאַרק גרויסן דער-מיט האָט מען ניט געדאַרפט.

איך, אָבער, האָב ממש געשוועבט אין די הימלען. איך וועל, אָסור, איי-בערטרייבן ווען איך וועל זאָגן, אַז אַלץ אין מיר האָט געוואָגען און זיך גע-פרייט. אַ שטראַלנדיקע האָב איך באַגעגנט מיין מאַמע, מיט אַזאַ שטאַלצער מינע ווי עס דריקט זיך זייער גוט אויס «מאָטיע שטרייכל», דער כאַראַקטער קאָמיקער אין יעקב גאַרדינ'ס «יתומה». זיין רייכע שוועגערין, מאַדאַם טראַכטנ-בערג, האָט אים געגעבן עטלעכע אַלטע אָפּגעטראָגענע קליידער. פאַקט ער עס אין זיין זאַק און איז גליקלעך מיטן געדאַנק וואָס זיין יונגע צווייטע ווייב, טאַלצע, וועט זיין צופרידן: «כאַטש איינמאַל קומען צו טאַלצע'ן מעשה מענטש»...

איז אַט דער אויסדרוק גאַרדינ'ס ווי אַ סך אַנדערע, אַנגענומען אין דער טעאַטער-וועלט. ווען עמיצער וויל אויסדריקן אַז כאַטש איינמאַל איז אים עפעס געלונגען, זאָגט ער: «כאַטש איינמאַל קומען צו טאַלצע'ן מעשה מענטש». איך האָב דאָן אויך געפילט, אַז צום ערשטן מאַל קום איך נאָך אַ טעאַטער סעזאָן צו מיין מאַמע מעשה מענטש, מיט אַ צעטל אין קעשענע. די עטלעכע וואָכן וואָס מיין מאַמע, לילי און איך, האָבן פאַרבראַכט אין אַ זומער-פלאַץ, האָב איך אַ גליקלעכע הנאה געהאַט יעדער מינוט.

ס'האַט מיך געוואַרעמט דאָס געפיל, אַז איך האָב מיט מינע אייגענע כוחות פאַר זיך געשאַפן אַן אָרט אין אידיש טעאַטער. איך האָב, אַזוי צו זאָגן, בייגעקומען דעם אומפאַרשטנדלעכן, אומדערקלערלעכן שטילן חרם אויף צילי אַדלער, מצד די «אונטער קוליסן פּאָליטיקער» פון אידישן טעאַ-טער... האָב איך מיט אַ סך גוטע האַפּנונגען און אינערלעכער פרייד געוואַרט אויף דעם אָנהויב פון סעזאָן, מיט גרויס אומגעדולד. ווען איך בין געקומען קיין ניו יאָרק נאָך מיין זומער-וואַקאַציע, האָב איך מיט מיין

גאנצן יוגנטלעכן פייער, זיך אריינגעווארפן אין דער רוטין פון א נייעם טעאטער סעזאן.

אין יענע יארן פלעגט מען געוויינלעך די ערשטע עטלעכע וואכן שפילן רעפערטואר. ז. ליבין איז געווען דער אויטאָר אין דעם טעאטער. זיין ערשטע פיעסע יענעם סעזאן איז געווען דער „געדאנקן לייענער“, מיט רודאָלף שילד-קרויט אין דער הויפט ראָלע. איך האָב אויך מיטגעשפּילט.

אַבער די פיעסע האָט ניט אָנגעריסן; זי איז באַלד אַראָפּ פון די ברעטער. מ'האָט אין איילעניש גענומען פּראָבירן ליבינס צווייטע פיעסע, „די בלינדע ליבע“. די הויפט פּרויען-ראָלע אין דער פיעסע איז געשריבן געוואָרן ספּעציעל פאַר בעסי טאַמאַשעפּסקי.

איז אַט באַשטעלט מען אַ לעזע-פּראָבע, מ'הייסט מיר אויך קומען. פאַר דער פּאַרלעזונג טיילט מען אויס אַלעמען די ראָלן. איך קריג אויך אַ ראָלע. אויפגעשריבן אויף מיין ראָלע איז דער נאָמען „לעאַנאָראָ“. ליבין הויבט אָן לייענען די פיעסע. איך גלויב ניט מיינע אויערן און מיינע אויגן — איך האַלט אין האַנט די הויפט פּרויען-ראָלע. איך קען דאָס ניט פאַרשטיין — וואָס איז געשען? איך זיך ממש „אויף הייסע קוילן“, אַ גליק וואָס צווישן אַקטיאָרן דאַרפט איר לאַנג ניט וואַרטן עפעס אויסצוגעפינען. איר דאַרפט אפילו ניט פּרעגן.

ווען די פּאַרלעזונג האָט זיך געענדיקט און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן פון אונזערע פּלעצער, האָבן צו מיינע אויערן זיך דערטראַגן שטילע שעפּ-טשערייען פון אַלע זייטן: — „בעסי פאַרלאָזט דעם טעאטער“... „בעסי וויל ניט שפּילן“... „בעסי גייט אַוועק פון טאַמאַשעפּסקי“... .

די ראָלע איז אַ טיפע, אַ שווערע, אַ קאָמפּליצירטע. דאַרף איך אייך ניט זאָגן, אַז איך האָב מיט מיין גאַנצער ענערגיע און מיט מיין גאַנצן טעאטער-באַוואוסטזייך, זיך אַרויפגעוואָרפן אויף דער ראָלע.

צום ערשטן מאָל צו שפּילן אַ הויפט-ראָלע אין ניו יאָרק אין אַ נייער פיעסע, זיין די ערשטע צו אַנטוויקלען אַ כאַראַקטער לויט די אייגענע כוחות — דאָס איז די גרעסטע געשעעניש אין דעם לעבן פון אַ יונגער שוישפּיל-לערין. וויסנדיק אַז קריטישע אויגן וועלן קוקן, ניו יאָרקער אידישע אינטע-ליגענץ וועט בעאַבאַכטן, די טעאטער פּראָפעסיע וועט משפּט'ן — דאָס לייגט אויף דיר אַ שווערע פאַראַנטוואָרטלעכקייט. דעם ערשטן מאָל האָב איך איבערגעלעבט דעם פיבער, וואַרטנדיק אויף די קריטיקן.

ביים אידישן טעאטער איז דאָס אָפט אַ לאַנגער וואַרטן — די פרע-מיערע איז געוויינלעך פּרייטיק אַוונט; קומט אַמאָל אויס צו וואַרטן אַ גאַנצע וואָך אויף די קריטיקן. דאָס איז אַ שווערע וואָך צו איבערלעבן כאַטש

די נאָענטע אַרום טעאָטער זאָגן מיינונגען, מאַכן קאָמפּלימענטן. איז אָבער פאַרן שוישפּילער דאָס געשריבענע וואָרט, די וואַגיקע מיינונג פון די קריי-טיקער די סאַמע הויפטזאַך. איך האָב דערפאַר מיט מער אייפער מיין ראַלע שטודירט.

אַלע ווייסן, אַז באַריס טאַמאַשעפּסקי איז געווען זייער אַ שטרענגער רעזשיסאָר. ער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט דעטאַלן פון יעדער ראַלע. ווען איך טראַכט איצט פון די גרויסע דריי — אַדלער, קעסלער און טאַמאַשעפּסקי — איך האָב מיט זיי אַלע געשפּילט — האָב איך די טיפע איבערצייגונג, אַז אַלס רעזשיסאָר איז טאַמאַשעפּסקי געווען מיט קעפּ העכער פון די אַנדערע צוויי. ער האָט געהאַט רעזשיסאַרישע פּאַנטאַזיע, געוואוסט באַשטימט וואָס ער וויל אין דער פּיעסע און וואָס יעדער כאַראַקטער דאַרף אַרויסברענגען. ער האָט געהאַט וואונדערבאַרע נאַטירלעכע איינפאַלן.

און נאָך עפעס וויל איך דאָ אַרויסברענגען. טאַמאַשעפּסקי'ס אמת'ן שוישפּילערישן טאַלאַנט, האָט מען געקענט זען ביי די פּראָבען בעסער ווי ביי דער פּאַרשטעלונג. זיינע טענער ביי די פּראָבען זיינען געווען אזוי נאַטירלעך אזוי מענטשלעך, זיי האָבן ממש גערירט די טיפעניש פון אייער האַרץ. אָבער ווי נאָר ער האָט דערפּילט, אַז ער שטייט פאַר די עלעקטרישע לעמפלעך, איז ער עפעס גאָר אַנדערש געוואָרן. איר האָט געקענט פון אים הערן די אומ-נאַטירלעכסטע טענער, טענער וואָס האָבן זיך צייטנווייז געגרעניצט מיט לעכערלעכקייט. גערעכט זיינען געווען די קריטיקער, וואָס פּלעגן אים שטראַפּן פאַר די טענער זיינע. זיין נאַטירלעכן האַרציקן אידישן לשון פּלעגט ער אָפט פאַרוואַנדלען אין אַ שרייענדיקן, גרילצנדיקן דייטשמעריש. ניט איינמאַל לייענענדיק קריטיקן וועגן טאַמאַשעפּסקי, האָב איך זיך געוואונטשן, אַז די קריטיקער זאָלן אים זען און הערן ביי די פּראָבען. דאַמאַלסט וואַלטן זיי ערשט דערזען טאַמאַשעפּסקי'ס נאַטירלעכן שוישפּילערישן טאַלאַנט.

ביי די פּראָבען, נאָכדעם ווי טאַמאַשעפּסקי האָט אין אַלגעמיינע שטריכן מיר געזאָגט וואָס ער וויל אין מיין ראַלע אַרויסברענגען, האָט ער מיר גע-געבן פּולשטענדיקע פּרייהייט אין אויפפאַסן און אַרויסברענגען די ראַלע. זיין צוטרוי צו מיר האָט מיך שטאַרק דערמוטיקט.

פון די ערשטע פּאַרשטעלונגען האָט מען גלייך דערפּילט אַז די פּיעסע האָט „אַנגעריסן“. אַט דער געזונטער אינסטינקט פון דעם טעאָטער-עולם, מיט אומבאַשטרייטבאַרן אויטאָריטעט, פּעסטצושטעלן דעם דערפּאַלג פון אַ פּיעסע, איז פאַר מיר אין גאַנג פון מיין קאַריערע געבליבן אַן אייביקע רעטעניש. אַוודאי קען מען אָפט האָבן טענות צום געשמאַק פון עולם... וויל איך דאָ איצט, ערב דעם אַפרוץ פון דער פרעסע, אויף מיין ערשטן

אויפטריט אין גיו יארק, אין א הויפט־ראַלע, און אין אַ נייער פּיעסע, זיך איינפאַרשטיין מיט אייך וועגן אַט דעם ענין. כדי עס זאָל קלאָר אַרויסגע־בראַכט ווערן דאָס וואַקסן, דאָס שטייגן מיינס אין גאַנג פון מיין קאַריערע, מוז איך אין „מיין דערציילן“ ווייזן וואָס און ווי אַזוי, איך האָב דערגרייכט און אויפגעטאַן אין די צענדליקער ראָלן מיינע. קען איך ניט, און וויל ניט אַרויסזאָגן מיינע אייגענע מיינונגען און אַפּשאַצונגען פון צילי אַדלער... איך וועל דעריבער געבן אַפּשאַצונגען פון אַנערקענטע קריטיקער וועגן מיין שפּילן. סיי גוט, סיי שלעכט... איצט, אַז מיר פאַרשטייען זיך, קענען מיר גיין ווייטער.

איך שטעל זיך ספּעציעל אָפּ אויף מיין שפּילן אין דער ראַלע ווייל שפּע־טער וועט אייך אויסקומען צו זיין עדות צו אַ מאַדנער דערשיינונג. שרייבט מ. באַראַנאָוו אין „פאַרווערטס“ וועגן דער אויפפירונג פון „בלינדע ליבע“... איך ציטיר: — „די בעסטע ראַלע האָט ציליע אַדלער און זי שפּילט זי אויסגעצייכנט, צוליב איר אַליין איז כדאי צו גיין זען די פּיעסע“... שרייבט לואי מילער: „מיס ציליע אַדלער אַלס לעאַנאָראַ, יאַזעפּ'ס כלה, האָט גע־שפּילט די ראַלע אַזוי צאַרט און איידל, מיט אַזאַ גרויסאַרטיקער פּלאַסטיק און זעלטן שיינער טעכניק, מיט אַזעלכע גראַציעזע און האַרמאָנישע באַווע־גונגען, אַז מיר האָבן אַן איבערטרײַבונגען אין דיון נייעם שטערן געזען די צוקונפטיקע קעניגין פון דער אידישער בינע“... איך ציטיר נאָך אַ צייטונג: „צילי אַדלער האָט די הויפט פּרויען־ראַלע אין דער פּיעסע, אַ טיפּע שווערע פּסיכאָלאָגישע ראַלע, און די יונגע שוישפּילערין פּירט אויס די ראַלע אויסגעצייכנט. מ'קען גלייך דערזען דעם גרויסן אַדלער'ס אַ טאַכטער — מיט אַזאַ טאַכטער מעג מען שטאַלצירן. אונז דאַכט זיך, אַז דיזע יונגע שוישפּילערין אַנטוויקלט זיך אין אַ גרויסן באַדייטנדן טאַלאַנט“.

דערווייל זאָל זיין גענוג.

פאַרשפּאַר איך דאָ דערציילן ווי גליקלעך איך האָב געפּילט, ווי מיין האַרץ האָט ממש געשפּרונגען פון פּרייד, וואָס איך האָב אַרויסגערופּן אַזעל־כע מיינונגען, וואָס איך האָב געקראָגן אַזויפּיל אַנזען.

האַט אַבער שוין יענער ערשטער עפּנטעכער דערפּאָלג מיינער געדאַרפט ווערן געמישט מיט האַרצווייטיק, קום איך איצט צו דער מאַדנער דערשיינונג וואָס איך האָב פּריער דערמאַנט.

פינף וואָכן האָב איך געשוועבט אין די הימלען. פון איבערגעפּאַקטע טעאַטערס האָט עס אויסגעוויזן, אַז די פּיעסע וועט נאָך גיין וואָכן און וואָכן. נאָר גאָר פּלוצלונג, זונטיק נאַכט נאָך דער פינפטער וואָך, האָט מיר דער קאַסירער, ווי יעדן זונטיק, געבראַכט מיינע שכירות, אַבער אַנשטאַט אַרייַנ־

צוטראַגן מיין קאַנווערט צו מיר אין גאַרדעראַב, האָט ער מיך אַרויסגערוּפֿן און געבנדיק מיר דעם קאַנווערט, האָט ער, קוקנדיק אין אַ זייט, ניט דרייסט צו מיר געזאָגט: „צילי, נעקסטן וויק-ענד ביזטו פריי, בעסי קומט צוריק, זי וועט שפילן די ראָלע אין „בלינדע ליבע“... איך האָב קוים געפונען די טיר צו מיר אין גאַרדעראַב. מיינע טרערן האָבן מיר פאַרשטעלט דעם שיין פֿון מיינע אויגן... ס'איז געקומען אַזוי פּלוצלונג, אַזוי אומדערוואַרט. כ'האַב געפרואווט טראַכטן, געוואָלט ריכטיק פאַרשטיין, פאַרוואָס?! איך האָב אָבער אין מיין יונגן מוח אויף דעם קיין ענטפער ניט געפונען. איך האָב ניט געהאַט פאַר וועמען זיך אויסריידן... פאַר וועמען מיין ווייטיק אויסשריייען, פאַר וועמען מיין ביטער האַרץ אויסגיסן... מיין געדאַנק האָט מיר אונטער גערגעזאָגט, אַז דאָ ווערט קעגן מיר באַגאַנגען אַן עוולה, כאַטש איך האָב עס קלאָר ניט געקענט אויסטייטשן.

עס איז מיך באַפאַלן אַ געפיל פֿון בושה... איך האָב זיך עפעס גע-שעמט מענטשן קוקן אין די אויגן, איך האָב פֿון קיין איינעם פֿון די קאַלעגן אין טעאַטער ניט געקראָגן קיין טרייסט-וואַרט אָדער מיטגעפיל. האָב איך זיך אַליין אַרומגעטראַגן מיט מיין ווייטיק, זיך קיין אַרט ניט געקענט געפֿינען. כ'האַב געפרואווט אַנשרייבן אַ בריף צו מיין מאַמען אין באַלטימאָר, פֿון דערווייטנס זיך אויסוויינען אויף איר שויס. כ'האַב זיך אָבער, אויך דעם פאַרגינגן ניט דערלויבט — כ'האַב זי ניט געוואָלט ערגערן.

מיטאַמאָל איז מיין קומען אין טעאַטער צו די מיטן-וואָכעדיקע פאַר-שטעלונגען געוואָרן פאַר מיר אַ לאַסט. איך האָב געזוכט ווי ווייט מעגלעך מ'זאל מיך ניט זען אַריינקומען אין טעאַטער, און אויך ניט אַרויסגיין. ס'איז אָבער, הפנים, געווען אַן אויג וואָס קוקט און אַ האַנט וואָס פּאָדערט גערעכטיקייט. איז פאַר מיר געווען אַ פריידיקע איבערראַשונג, ווען מיט אַ וואָך אָדער צוויי שפעטער איז אין „פאַרווערטס“ דערשינען אונטערן קעפל „אין דער אידישער טעאַטער-וועלט“ אַ גאַנצע טענה וועגן דעם ענין אונטער געשריבן מיט די איניציאַלן א. ק.

ביי מיינע קנאַפע ידיעות פֿון דער צייטונג-וועלט האָב איך ניט געוואוסט וועמענס נאָמען די בוכשטאַבן א. ק. שטעלן פאַר. דעם אמת געזאָגט האָב איך דאָס ניט געוואוסט ביז מיט עטלעכע חדשים צוריק, ווען איך האָב שוין אַנגעהויבן מיינע באַשרייבונגען, אַז געשריבן האָט דעם אַרטיקל אַב. קאהאַן אַליין.

דאַרף איך ניט זאָגן, ווי דאַנקבאַר איך בין געווען דעם שרייבער, וויפּל איך האָב אין מיין האַרצן אים געבענטשט. פאַר מיר, אין יענע אומדערפאַרענע יאָרן מיינע, איז דאָס דערשיינען

פון יענעם ארטיקל ממש געווען אן אנטדעקונג. איך האָב זיך ניט געקענט פאַרשטעלן, אַז אַ מענטש אין אַ צייטונג זאָל האָבן דעם אינטערעס זיך אָנצו-
נעמען די קרייודע פון אַ יונגער שוישפילערין, וועלכע איז באַ'עוולט גע-
וואָרן. די ווירקונג פון אַ צייטונג איז פאַר מיר דערהויבן געוואָרן צו גאָר
אַ הויכער מדריגה.

איז עס אפשר אמת, אַז טיילווייז, ווייל איך בין געווען די געקרייודעטע,
האַט עס אויף מיר געהאַט אַזאַ ווירקונג. איך האָב אָבער אויך דערפילט
אין מיין אומדערפאַרנקייט, אַז ס'איז דאָ אַן אויג וואָס גיט אַכטונג.
איך געפין פאַר נויטיק איבערצוגעבן דעם גאַנצן אַרטיקל פון „פאַר-
ווערטס“, געשריבן פון א. ק. צוליב צוויי טעמים. ערשטנס, דער פאַקט,
וואָס אַזאַ וויכטיקער מענטש ווי אַב. קאהאַן, וועלכער האָט מן-הסתם געהאַט
גענוג צו טאָן, זייענדיק דער רעדאַקטאָר פון דער גרעסטער אידישער
צייטונג, חוץ זיינע אַנדערע ליטעראַרישע אַרבעטן, האָט זיך גענומען די צייט
און מי, אויסצודריקן זיין פּראָטעסט קעגן אַן עוולה וואָס איז באַגאַנגען
געוואָרן קעגן אַ יונגער אַקטריסע.

צווייטנס, ווי איך האָב אייך שוין געזאָגט, האָב איך קיין שום אָנונג
ניט געהאַט, ביז מיט אַ פאַר חדשים צוריק, אַז די בוכשטאַבן א. ק. מינען
אַב. קאהאַן. איך האָב ניט געוואָגט צו טראַכטן, אַז דער רעדאַקטאָר אַליין
גיט זיך אָפּ מיט אַזעלכע ענינים. אפילו איצט האָב איך זיך ניט געוואָלט
אינגאַנצן פאַרלאָזן אויף זייטיקע מיינונגען, געבראַכט דעם אַרטיקל צום
איצטיקן רעדאַקטאָר, הלל ראַגאַף, און ער האָט באַשטעטיקט, אַז דער אַרטיקל
איז געשריבן געוואָרן פון אַב. קאהאַן.

ווייל איך נאָך דערצו נאָכאַמאָל אונטערשטרייכן, אַז ביז דאָן און אַ היפשע
צאָל יאָרן נאָכדעם, האָב איך כמעט ניט געקענט קיין שרייבער פון קיין
אידישער צייטונג, שוין ניט רעדנדיק פון אַזאַ וויכטיקן צייטונגס-מענטש ווי
אַב. קאהאַן. אָפּגערעדט, אַז מיין פוס איז ביז דאָן און ווידער נאָך אַ היפשע
צאָל יאָרן שפעטער, ניט געווען אין אַ רעדאַקציע פון אַ אידישער צייטונג.
איך געפין עס פאַר נויטיק דאָס אַלץ אונטערצושטרייכן, כדי איר זאָלט
בעסער פאַרשטיין מיין האַרצווייטיק און מיין טיפע פאַרצווייפלונג פון די
ווילדע רכילות'ן און שמוציקע אינסיוואַציעס, וואָס געוויסע קאָלעגיס מיינע
האַבן זיך דערלויבט אויף מיין חשבון, אַלס רעזולטאַט פון דעם אַרטיקל
און אַנדערע ענלעכע אַרטיקלען און קריטיקן בנוגע מיין שפּילן. און אַט
איז דער אַרטיקל פון אַב. קאהאַן, ווי ער שטייט און גייט :

„מאָדאַם טאַמאַשעפּסקי, וועלכע האָט אַ געוויסע צייט ניט געשפּילט,
דערשיינט ווידער אויף דער בינע פון פיפּל'ס טעאַטער, זי שפּילט די

הויפט־ראַלע אין ז. ליבינ'ס פיעסע „בלינדע ליעבע“. ביז אהער האָט דיזע ראַלע געשפילט די יונגע שוישפילערין, ציליע אַדלער. דער שרייבער פון דיזע ציילן האָט די פיעסע נאָך ניט געזען. ער האָט קיין באַגריף ניט ווי אזוי מיס אַדלער שפילט דיזע ראַלע, אָבער אונזער גענ. באַראַנאָוו, וועלכער האָט וועגן דער פיעסע געשריבן אין „פאַר־ווערטס“, — וועגן דער פיעסע און וועגן דעם ווי אזוי זי ווערט געשפילט אין פּיפּל'ס טעאַטער — האָט זייער גינסטיק זיך אויסגעדריקט וועגן דיזער יונגער אַקטריסע. איצט אַלזאָ וועט זי שוין אין דיזער ראַלע מער ניט שפּילן, איר פּלאַץ וועט פאַרנעמען מאַדאַם טאַמאַשעפּסקי. די וואַרהייט זאָגנדיק, דערוועקט אַזאַ פּאַקט סימפּאַטיע צו דער יונגער שוישפילערין, ביי וועלכער מען נעמט די ראַלע אַוועק. אויב זי שפּילט גוט און מוז אַפּטרעטן דיזע ראַלע בלויז ווייל זי איז אין „פּיפּל'ס טעאַטער“ בלויז אַן אנגעשטעלטע, איז אַזאַ סימפּאַטיע גאַנץ נאַטירלעך. דאָס איז איינער פון די ביישפּילן פון דער הילפּלאַזיקייט פון אַ טאַלאַנט־פּולן שוישפילער קעגן אַ שוישפילער־באַס. דיזע ווערטער ווערן אויף קיין אַרט ניט געשריבן אין גייסט פון אומגינסטיקער קריטיק אין באַצוג אויף מאַדאַם טאַמאַשעפּסקי אַלס שוישפילערין. מיר האָבן איר אין וויכטיקע ראַלען געזען שפּילן מיט טאַלאַנט. אויך דאַרף מען האָבן אין זינען, אַז ליבין האָט לכתחילה געשריבן דיזע ראַלע פאַר איר, פאַר מאַדאַם טאַמאַשעפּסקי. אָבער ציליע אַדלער איז אין דיזער ראַלע דערשינען פיל מאָל, און זי האָט געמאַכט אַ גוטן איינדרוק, ווי עס ווערט באַריכטעט. פאַר אַ יונגער אַקטריסע צו האָבן דעם טשאַנס צו שפּילן אַ וויכטיקע ראַלע איז אַ גאַנץ אומגעוויינלעכע זאַך. זי האָט געהאַט דיזען טשאַנס. און ווי מען זאָגט, האָט זי גוט אויסגעהאַלטן דעם „עקזאַמען“. היינט פאַרוואָס קומט עס איר, אַז מען זאָל ביי איר פּלוצלונג די ראַלע צונעמען?

„מיר גלויבן, אַז מאַדאַם טאַמאַשעפּסקי, די פּרוי פון דעם מענעדזשער און אַליין די „סטאַר“ מיט אַ קאַריערע, וועלכע איז שוין פאַרזיכערט, מיר גלויבן — זאָגן מיר — אַז זי וואַלט געקענט אַפּאַרדן צו זיין גוטמוטיק צו געבן דער אינגערער, דער אַרעמערער שוישפילערין, דער אַנפאַנגערין פון איר קאַריערע, די מעגלעכקייט צו שפּילן דיזע ראַלע ווייטער. פאַר מיסעס טאַמאַשעפּסקי וועט מען שוין שרייבן אַנדערע וויכטיקע ראַלען, „נעווער מיינד“. ווי שיינ עס וואַלט געווען, אַז מאַדאַם טאַמאַשעפּסקי וויל איר יונגע קאַלעגין ניט שטערן.

„דאָס ברענגט אונז אַרויף אויף דעם געדאַנק די פּראַגע וועגן

דעם טשאנס, וואָס אַ טאַלאַנטפולער אַקטיאָר האָט ביי אונז זיך אַרויפֿ-
צואַרבעטן — ווי ווייט אונזערע סטאַר־מענדזשערס לאָזן זיי צו צום
פּסוק. נאָר וועגן דעם אַן אַנדערס מאָל. א. ק."

דער אַרטיקל איז געווען געדרוקט שבת, דעם 16טן דעצעמבער, 1911.
די ערשטע וואָך, וואָס בעסי טאַמאַשעפּסקי האָט געשפּילט די ראָלע. האָט
גענומען נאָך אַ גאַנצע וואָך, ביז די ווירקונג פון דעם אַרטיקל האָט דער-
גרייכט זיין ציל... מאַנטיק, דעם 25טן דעצעמבער, האָט טאַמאַשעפּסקי'ס
שוואַגער, עפשטיין, דער פאַרטערטער זיינער אין אַזעלכע ענינים, מיר טעלע-
פּאָניש געלאָזט וויסן, אַז קומענדיקן פּרייטיק נעם איך ווידער איבער די
ראָלע. האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז געווען די דירעקטע ווירקונג
פון א. ק.'ס אַרטיקל.

איז טעאָטער איז אַלץ געגאַנגען כּשורה, אַזוי ווי פּריער, גלייך ווי גאָר-
ניט וואָלט געשען. בלויז איין ענדערונג איז יאָ פאַרגעקומען — איך צווייפל
אויב דער עולם האָט די ענדערונג באַמערקט. מיר האָט זיך עס געוואָרפן
אין די אויגן. ווען מ'האַט אָנגעהויבן שפּילן די פּיעסע מיט מיר אין דער
הויפּט־ראָלע איז אין די צייטונגס־אַנאַנסן און אין די אַפּישן, געווען אויס-
גערעכנט דער פּערסאָנאַל — באַריס טאַמאַשעפּסקי, לעאַן באַלנק, סעם שנייער,
בינאַ אַבראַמאָוויטש, גאַלדע שאַפּיראַ, מאַדאַם וויינטרויב, בעסי מאַגולעסקאַ
און געענדיקט מיטן זאָגענאַטן „און סיליא אַדלער“. ווען מען האָט ביי
מיר די ראָלע צוגענומען, איז, פאַרשטייט זיך, פאַרשוואונדן דער „און
סיליא אַדלער“. ס'האַט זיך אָנגעהויבן מיט באַריס און בעסי טאַמאַשעפּסקי
און דאָן די נעמען פון אַלע אַקטיאָרן, אין „בלינדע ליבע“. ווען איך האָב
די ראָלע ווידער איבערגענומען, זיינען אַלע נעמען פאַרשוואונדן פון די
אַנאַנסן, אַפילו באַריס טאַמאַשעפּסקי'ס. בלויז „בלינדע ליבע“ איז פאַרבליבן.
האַלט איר עס אפשר פאַר נאַריש פון מיין זייט, וואָס איך דערמאָן דעם
ענין פון די אַנאַנסן. איר וועט עס אָבער בעסער פאַרשטיין, ווען איך וועל
איין דערציילן דעם פּאָלגנדיקן עפּיזאָד :

דאָס איז געווען אין סעזאָן פון 1914-1915, ווען נאָך מיין גרויסן דערפּאָלג
אין דימאָוו'ס „אייביקער וואַנדערער“, מיט אַ סעזאָן פּריער — בין איך
געבליבן ניט אָנגאַזשירט. האָט עס פּאַסירט, אַז אין אַ שבת־מאַטינע, האָט
דער נעשאַנאַל טעאָטער באַשלאָסן צו שפּילן „בלינדע ליבע“. מ'האַט מיך
געבעטן צו קומען שפּילן מיין ראָלע. מען האָט מיר פאַרגעלייגט פּופּציק
דאָלער פאַר דער איינער פאַרשטעלונג, און צוגעזאַגט, אַז מען וועט מיר
געבן ספּעציעלע רעקלאַמען. ניט זייענדיק אָנגאַזשירט, פאַרשטייט איר דאָך,

אז איך האָב זיך ניט געקענט דערלויבן אַפּזאָגן זיך פון פאַרדינען פּופּציק דאַלער. איך האָב עס אָנגענומען ניט מיט גרויס חשק.

עס איז געווען אַ געפאַקטע הויז. וויל איך זיך איינרעדן, אַז די ספּעציעלע רעקלאַמען „באַריס טאַמאַשעפּסקי און צילי אַדלער אין „בלינדע ליבע“, האָבן געהאַלפּן דערצו. נאָכן דריטן אַקט, וואו איך האָב מיין שטאַרקסטע סצענע, האָט דער טעאַטער געשטורעמט מיט אַפּלאַדיסמענטן, און ווען מיר האָבן זיך אַלע גענויגט פאַרן עולם, האָבן זיך נאָכאַנאַנד געהערט געשרייען: „צילי אַדלער!“ נאָך עטלעכע „קוירטען קאַלס“, ווען די געשרייען האָבן ניט אויפּגעהערט, האָט טאַמאַשעפּסקי מיך אַרויסגעשיקט, אַליין זיך צו נויגן פאַרן עולם. איז מיר שווער און עטוואָס אומאַנגענעם איך צו באַשרייבן די אויסערגעוויינלעכע אַוואַציע, וואָס דער עולם האָט מיר געגעבן, ווען איך בין אַליין געשטאַנען אויף דער בינע. מען האָט געשרייען „ספּיטש“! און טאַמאַשעפּסקי האָט געהייסן האַלטן דעם פאַרהאַנג און מיר געזאַגט איך זאָל עפעס זאָגן. איך האָב, אָבער, באַמערקט אין זיינע אויגן אַזאַ אָנגעשראַַ קענעם בליק — איך זאָל, חלילה, ניט זאָגן עפעס קעגן אים, וואָס נאָך אַזוי פיל דערפאַלגן ביי אים אין טעאַטער, האָט ער מיך ניט אָנגאַזשירט אויף דעם סעזאָן...

איך בין בכלל ניט קיין רעדנערקע. איך האָב, אָבער, ביי דער אויבן־דערמאָנטער פאַרשטעלונג — אינסטינקטיוו דערפילט, אַז דער עולם וויל פון מיר הערן, אפשר פונקט דאָס, פאַרוואָס טאַמאַשעפּסקי האָט זיך געשראַקן. איך האָב זיך געדאַרפט שטאַרק באַהערשן, אַז איך זאָל ניט אויסברעכן אין אַ געוויינ פאַרן עולם. איך האָב אין אַ פאַרשטיקטן קול, קוים אַרויס־גערעדט: „איר וויסט גאַרניט וואָס פאַר אַ מצווה איר האָט היינט אין מיר, איך דאַנק אייך“.

מער האָב איך ניט געקענט רעדן. די אַוואַציע איז געוואָרן נאָך שטאַרקער. איך בין געשטאַנען באַוועגלאָז, דער פאַרהאַנג האָט זיך געהויבן און אַראָפּ־געלאָזן עטלעכע מאָל, ביז איך בין ענדלעך אַראָפּ פון דער בינע.

אויף מיין וועג צום גאַדעראַב, האָב איך ממש געקענט זען אין טאַמאַ־שעפּסקי'ס אויגן אַ גוואַלדיקע דאַנקבאַרקיט און גלייכצייטיק אַ שולדיקייט, וואָס איך האָב אים ניט פאַרשעמט פאַרן עולם. וועט איר אפשר מיר איצט מוחל זיין, וואָס איך שטעל זיך אָפּ אַמאָל אויף זאַכן, וואָס פאַר געוויינלעכע לייצענער קענען זיי קלינגען נאַריש — אַ קאַמפּליצירטע נשמה די אַקטיאָרישע — שווער צו פאַרשטיין זייערע ליידן, זייערע האַרצווייטיקן, זייערע אינערלעכע אַנטוישונגען...

גייען מיר צוריק צום סעזאָן, וואָס איך האַלט איצט אין באַשרייבן.

איך האָב צוריק געקראָגן מיין ראָלע און, ווי געזאָגט, אין טעאַטער איז אַלץ געגאַנגען ווי גאַרניט איז געשען. אָבער איבערווייניק אין מיר האָט זיך פֿאַרט עפעס געענדערט. ניט געווען מער די פֿרייד און צופֿרידנקייט פֿון מיינע דערגרייכונגען. איך האָב דערזען ווי אומזיכער דער גאַנג פֿון אַ קאַריערע אין אונזער טעאַטער קען זיין. איך האָב זיך דערשראָקן.

דריי יאָר נאַכאַנאַנד האָב איך, אַ יונגע שוישפּילערין, זיך אויסגעצייכנט אין וויכטיקע ראָלען און אין הויפּט־ראָלען. די פּרעסע האָט מיך שטאַרק געלויבט, כמעט פֿאַר יעדן אויפֿטריט מיינעם, און דאָך, ווען דער טעאַטער האָט מיך פֿאַר אומפֿאַרשטענדלעכע אורזאָכן ניט מער אַנגאַזשירט, האָט מיך קיין אַנדער טעאַטער ניט געדאַרפֿט. ביי מיין גאַנצער יוגנט האָב איך שוין אָנגעהויבן פֿילן ווי הילפֿלאָז אַ פֿרויען־שוישפּילערין איז אין דעם געוועב פֿון טעאַטער־פּאָליטיק און הינטערקוליסן, איבערהויפּט אַזאַ הילפֿלאָזע, סענ־סיטיווע, אומפֿראַקטישע, ניט־דערוואַקסענע, ווי איך בין געווען.

איך מוז צוגעבן, אַז מיין אומדערפֿאַרנקייט און נאַאיוויטעט האָבן זיך זייער שטאַרק געגרענעצט מיט ניט־פֿאַרגעבלעכער נאַרישקייט. וועלנדיק זיין גוט צו זיך, וועל איך זיך אַנרופן אַ „צעטראַגענער מלאַך“, וואָס זעט ניט וואָס אונטער זיין נאָז טוט זיך.

איך מוז זיך נאָך אויף אַ ווייל פֿאַרהאַלטן ביי „בלינדע ליבע“. דאָס קאָ־מישע פֿאַרל אין דער פּיעסע איז געשפּילט געוואָרן פֿון דער מאַמישסטער מאַמע אין אידישן טעאַטער, בינע אַבראַמאַוויטש, און לעאַן בלאַנק.

געדענקט איר אַלע לעאַן בלאַנק פֿון די יאָרן ווען ער איז געווען אַ „סטאַר“, געשפּילט די הויפּט־ראָלן, מערסטנס אין שטאַרקע מעלאָדראַמעס, וואו ער איז געווען דער טראַגישער העלד און דראַמאַטעוועט אויף דעם ספּעציפּיש בלאַנקישן אופֿן. אין יענע יאָרן אָבער, וואָס איך האַלט איצט אין באַשרייבן, איז בלאַנק, אמת, געווען אַן אָנגעזעענער שוישפּילער, אָבער ניט קיין הויפּט־שוישפּילער אין טעאַטער.

די מערסטע פֿון אייך טראַכטן פֿון בלאַנק'ן בלויז אַלס דראַמאַטישער אַקטיאָר. ווער געדענקט אים ניט אין דער וואונדערלעכער שאַפּונג זיינער „כאַצקל דראַכמע“ אין גאַרדינ'ס „גאָט מענטש און טייוול“? בלאַנק איז גע־ווען פֿון די שוישפּילער, וואָס ווערן באַצייכנט פֿון דער קריטיק ווי „עי העווי“. אין אַלע זיינע דראַמאַטישע ראָלן, און אַוודאי אין זיינע שפּעטערדיקע סטאַר־ראָלן, האָט ער זיין דראַמאַטישקייט אויסגעשפּילט מיט יעדן אבר פֿון זיין היפּש־הויכער און ברייטיינערדיקער פּיגור. ער האָט אויך זיין קאַמיזם אויסגעשפּילט מיט אַלע אברים.

דורך דער צייט, וואָס ליבינ'ס „בלינדע ליבע“ האָט פֿאַרנומען דעם

אויבן־אָן אין אונזער טעאָטער, האָט טאַמאַשעפּסקי, דעם 28טן דעצעמבער, געהאַט זיין זאַגענאַנטן „ערן־אָוונט“. איז דאָס מן הסתם אַ פאַרדינסטפולער שטריך, און אפשר אַן אומפאַרשטענדלעכער פאַראַדאַקס, וואָס דווקא ער, ווע־מען מען האָט אַזוי פיל געטרייבערט פאַר דעם שלל נאַרישקייטן, מיט וועלכע ער האָט פאַרפלייצט דאָס אידישע טעאָטער, — דווקא ער, פלעגט צו זיינע ערן־פאַרשטעלונגען כמעט שטענדיק שטעלן ווערק פון אַנגעזעענע לי־טעראַטן פון דער אידישער און וועלטלעכער ליטעראַטור... יענעם סעזאָן האָט ער צו זיין „אָוונט“ געשפילט דר. טעאַדאָר הערצל'ס „די נייע געטאָ“, מיט אים און שילדקרויט'ן אין די הויפט־ראַלן.

דאָן זיינען געווען ליביב'ס פּראָדוקטיווע יאָרן. נאָך זיין גרויסן דערפאַלג פון זיין „בלינדע ליבע“, איז אין פּערבוראָר אויפגעפירט געוואָרן זיין „פרעמ־דע קינדער“, וואָס איז געוואָרן דער צווייטער גרעסטער דערפאַלג פון יענעם סעזאָן. די הויפט־ראַלן אין יענער פּיעסע זיינען געשפילט געוואָרן פון באָריס און בעסי טאַמאַשעפּסקי. איך האָב געשפילט די צווייטע פּרויען־ראַלע, בעסי'ס שוועסטער אין דער פּיעסע. אונזער שפּילן צוזאַמען האָט עטוואָס אָפּגעווישט דעם ניט אַנגענעמען אינצידענט מיט דער הויפט פּרויען־ראַלע אין „בלינדע ליבע“.

איר זייט מן הסתם נייגערדיק צו וויסן ווי זיינען געווען די באַציאונגען צווישן בעסי'ן און מיר, אין יענער צייט נאָך יענעם אינצעדענט. איז מיין ענטפער — קיינע באַציאונגען... ניט קיין פּריינטלעכע, און ניט קיין אומ־פּריינטלעכע. כאָטש דאָס איז שוין געווען מיין צווייטער סעזאָן אין איר מאַנס טעאָטער, האָבן מיר זייער ווייניק געלעגנהייט געהאַט זיך נאָענט צו באַקענען. דעם ערשטן סעזאָן, ווי איר געדענקט, בין איך אַנגעקומען ווי אַ „סאָבסטי־טוט“ אין טעאָטער. כ'האָב זיך מיט דער טרופּע, בכלל, געטראָפּן בלויז אַמאָל־אַמאָל, ווען מיר איז אויסגעקומען שפּילן עמיצנס אַ ראַלע. אַ היפשע צייט בין איך געווען אויפן טור מיט שילדקרויט'ן אין „אייקעלע מזיק“. דעם צווייטן סעזאָן, וואָס איך האָלט איצט אין באַשרייבן, איז בעסי נאָך די ערשטע עטלעכע וואָכן געווען אַ צייט אַוועק פון טעאָטער. ווען זי איז צוריקגעקומען און איבערגענומען מיין ראַלע האָב איך מיט אַ כיוון זי אויסגעמיטן. ערשט איצט, אין דער צייט פון די פּראָבען און די פאַרשטעלונגען פון „פרעמדע קינד־דער“, האָבן מיר זיך געזען אָפט. זיינען אונזערע באַציאונגען געווען, וואָלט איך געזאָגט, פאַרמעל, צירלעך־מאַנירלעך.

דער אונטערשייד אין יאָרן — בעסי איז מיט אַ יאָר פּופּצן־זעכצן עלטער פון מיר — און מן הסתם איר זיין פאַרוויקלט אין אירע אייגענע משפּחה פּראָבלעמען האָבן געהאַלפּן דערצו, אַז אונזערע באַציאונגען זאָלן

ניט דערגיין צו אַ נאַענטער פריינטשאַפט. איך האָב אָבער, חלילה, ניט באַמערקט קיין שום אומפריינטלעכקייט פון איר. פאַרקערט, איך געדענק זייער קלאָר, אַז אַפּט פּלעג איך זען ווי ער שטייט אין די קוליסן און קוקט זיך צו צו מיין שפּילן און אין אירע בליקן האָב איך באַמערקט איר אַנערקענונג פאַר מיין שפּילן, וואָס האָט מיך זייער געפּרייט.

ערשט מיט אַרום ניין-צען יאָר שפּעטער, זיינען מיר געוואָרן נאַענטער, און אפילו באַפריינדעט. די רעצענזיעס אין די צייטונגען זיינען געווען ביז גאָר גינסטיקע סיי וועגן דער פּיעסע, סיי וועגן שפּילן. בעסי און באָריס טאַמאַשעפּסקי האָבן געקראָגן אַ סך קאַמפּלימענטן און לויב געזאַנגען. אין יעדער רעצענזיע בין איך ניט ווייניקער געלויבט געוואָרן, און אין אַ צאָל רעצענזיעס, סיי אין דער אידישער פּרעסע, סיי אין דער ענגלישער, האָט מען מיר צוגעטיילט מער לאַרבער-קראַנצן ווי זיי מיט אַזעלכע אויסדרוקן ווי „צילי אַדלער׳ס שפּילן איז דאָס בעסטע אין דער פּיעסע“, „די קרוין פאַר- דינט צילי אַדלער פאַר שפּילן איר ראָלע“, אָדער אין ענגליש:

“However the laurels belong to Celia Adler”

האָב איך זיך שטאַרק געפּרייט מיט מיין דערפאַלג. פאַר אַ יונגער שוישפּילער- רין איז עס דאָך זייער אַ גרויסע דערגרייכונג. אונטער יענע אומשטענדן אָבער איז עס ניט געווען צו-געזונט אויף אַזא אופן געלויבט צו ווערן... דאָן האָב איך עס ניט געוואוסט, ניט פאַרשטאַנען...

איך וויל נאָר דאָ פאַרציכנען, אַז פאַרן שלום פון יענעם סעזאָן, האָט עטלעכע וואָכן גאַסטראַלירט ביי אונז אין פיפּלס טעאַטער דער קייזער- קעניגלעכער שוישפּילער מאָריס מאָריסאָן, אין זיין קלאַסישן רעפּערטואַר. געדענקט איך אַז איך האָב מיט אים מיטגעשפּילט, אין דער באַרימטער פּיעסע פון וועלט-רעפּערטואַר, „קין“, פון אַלעקסאַנדער דיומאַ, די הויפּט פּרויען-ראָלע, אַננאָ דענבי. איך דערמאָן דאָס ווייל אַרום דעם איז פאַרוויקלט מיין אַריינטרעטן אַלס מיטגליד אין דער אידישער אַקטיאָרן יוניאָן.

דורך יענעם סעזאָן האָט זי ווינטרויב, דער באַוואוסטער שוישפּילער און אַקטיאָר מיטגליד פון דער אַקטיאָרן יוניאָן, — עטלעכע יאָר איז ער אפילו געווען דער פּרעזידענט — זיך צו מיר געווענדט אַז ס׳איז צייט פאַר מיר אַריינצוטרעטן אַלס מיטגליד אין דער יוניאָן. עס איז געשען נאָך דעם אינצידענט פון צונעמען ביי מיר און דערנאָך צוריקגעבן די ראָלע אין „בלינדע ליבע“. ער האָט אין זיין געשפּרעך מיט מיר ניט רעאַגירט אויף דעם. אָבער אין זיין באַמערקונג „דו דאַרפסט די יוניאָן מער ווי די יוניאָן דאַרף דיך... דו ווייסט וואָס איך מיין...“ איז געווען אַן אַנצוהערעניש אויף דעם.

די יוניאן, פאַרשטייט זיך, האָט געהאַט אירע „רוּלס ענד רעגוליישאַנס“, די פון אייך וואָס זיינען עטוואָס באַקאַנט מיט דער געשיכטע פון אידישן טעאַטער, וויסן אַז ס'זיינען געווען צייטן ווען עס איז זייער שווער אָנגע-קומען פאַר אַ נייעם שווישפּילער אַריינצוטערעטן אין דער אידישער אַקטיאָרן יוניאָן, אַ היפשע צאָל קאַמפּן זיינען אָנגעפירט געוואָרן עפּנטלעך אין דער פרעסע אַרום דעם ענין, ווען געוויסע שווישפּילער זיינען דורכגעפאַלן ביי די זאַגענאַנטע פּראָבען, וואָס אַן אַקטיאָר האָט געדאַרפט דורכמאַכן אויף אַריינגע-נומען ווערן אַלס מיטגליד. דאָס געזעץ איז געווען, אַז כדי צו ווערן אַ מיט-גליד אין דער יוניאָן, מוז מען דורכמאַכן אַן עקזאַמען, וואָס באַשטייט פון אויפטרעטן פאַר די מיטגלידער פון דער אַקטיאָרן יוניאָן אין ראָלן פון דריי פאַרשידענע פּיעסן.

דאָס געזעץ איז געווען חל אויף אַלעמען. שווישפּילער מיט לאַנגיאַריקע רעפּוטאַציעס אין פאַרשידענע לענדער, האָבן, קומענדיק קיין אַמעריקע, געמוזט דורכמאַכן אַן עקזאַמען אויב זיי האָבן געוואָלט שפּילן אידיש טעאַטער. ווען דער קאַנדידאַט האָט דורכגעמאַכט זיין פּראָבע, האָבן די אַנוועזנדע מיט-גלידער אָפּגעגעבן געהיים זייערע שטימען, עס האָט זיך געפּאָדערט אַ צוויי דריטל מאַיאָריטעט, כדי אויפגענומען צו ווערן אַלס מיטגליד. האָבן געבעך אַ סך היינט באַרימטע שווישפּילער געהאַט אַ זייער שווערן קאַמף ביז זיי איז ענדלעך געלונגען, צום דריטן מאַל, דורכצומאַכן די זעלבע פּראָצעדורע און זיי זיינען אויפגענומען געוואָרן...

אַ סך האַרצווייטיק איז דערביי צוגעטיילט געוואָרן, און אַ סך, גוטע, לאַנגיאַריקע מיטגלידער פון דער יוניאָן, האָבן דאָס גערופן אַן אינקוויזיציע און האָבן געקעמפט קעגן דעם. דערפאַר אָבער זיינען געווען אַנדערע וואָס האָבן געפּילט אַז זיי דאַרפן היטן זייערע פּאָזיציעס, האָבן שטאַלצירט און זיך באַ-רימט, אַז אַלס מיטגלידער פון דער יוניאָן, האָבן זיי קיינמאַל קיין קאַנדידאַט ניט באַגליקט מיט זייער „יאָ“...

אין מיין געשפרעך מיט וויינטרויב'ן, האָט ער מיך צוגערעדט אַז איך זאָל שוין דעם סעזאָן אָנגעבן מיין אַפּליקאַציע און דורכמאַכן די פּראָצעדורע. „דו פאַרשטייסט דאָך, צילי, דאָס איז דאָך בלוז אַ פאַרמאַליטעט. דו דאַרפסט קיינעם פון אונז ניט איבערציגיגן, אַז דו ביזט אַ שווישפּילערין. אָבער געזעץ איז געזעץ. ווייסטו דאָך פּונקט ווי איך, די באַרימטע פּראָזע גאַרדינ'ס אין זיין „רוסישן איד אין אַמעריקע“, ווי דער יוניאָן דעלעגאַט זאָגט דאָרט: „וואָס טויג מיר שכל, אַז כ'האַב אַ קאַנסטיטוציע“. דו מוזט עס דורכמאַכן, צילי“.

איך האָב אים געגעבן מיין אַפּליקאַציע מיט דער פּאָדערונג: „אַזוי

ווי איר גיט צו, מר. וויינטרויב, אַז דאָס איז בלויז אַ פאַרמאָליטעט, מוזט איר מיט מיר מאַכן אַן אויסנאַם, אַז איך זאָל אויפטרעטן בלויז אין איין ראָלע, ניט אין דריי."

ער האָט מיר אָנגעקוקט מיט אַ באַדייטנדיקן קלוגן שמייכל, און געזאָגט:
— "אַלראַיט, צילי, איך וועל עס פאַר דיר דורכפירן..."

ווען איך בין אין באַשטימטן טאַג געקומען אין דער אַקטיאָרן יוניאָן, איז דער היפשער זאָל געווען גאַנץ געפאַקט.

דער ערשטער מיך צו באַגריסן מיט אַ רויז אין האַנט איז געווען מאָריס מאָריסאָן. ער האָט מיך אַ קוש געטאַן אין האַנט און מיר דערלאָנגט די בלום. איך האָב אים באַדאַנקט און גלייכצייטיק באַשלאָסן אין געדאַנק אין וועלכער ראָל איך זאָל פאַר מיין עקזאַמען אויפטרעטן...

עס זיינען דאָ פאַרשידענע מיינונגען בנוגע די געפילן פון אַ שווי-שפילער בעת ער שפילט פאַר אַן עולם צווישן וועלכע ס'געפינען זיך אַ סך אַקטיאָרן. איין מיינונג איז, אַז עס איז זייער לייכט צו באַווירקן בינע-קינסט-לער; עס איז לייכט זיי מאַכן צום וויינען אָדער ביי זיי אַרויסרופן געלעכטער. שווישפילער, הייסט עס, זיינען זייער סענסיטיוו.

אַנדערע האַלטן, אַז עס איז זייער שווער אויסצונעמען ביי אַן עולם פון שווישפילער. זיי אורטיילן סוביעקטיוו. יעדער איינער פון זיי שטעלט זיך פאַר אין דער ראָלע וואָס ער זעט און איז ביי זיך זיכער, אַז ער וואָלט דאָס בעסער געמאַכט. קוקן זיי דערפאַר זייער קריטיש, און אַודאי איז זיי שווער אַפצונאַרן מיט בינע "טריקס".

עס איז אויך דאָ אַ דריטע מיינונג — אַז שווישפילער זיינען ווי אַלע מענטשן — זיי קוקן אומפאַרטייאיש, זיינען זייער טאַלעראַנט — ניט מער, וואָס זיי פאַרשטייען טעאַטער אפשר בעסער ווי דער געוויינטלעכער צושויער.

ווען איך בין אויפגעטראָטן ביי מיין פראָבע אין דער אַקטיאָרן-יוניאָן, האָב איך פאַר זיך דערזען אַ גרויסן עולם פון לויטער שווישפילער, וואָס האָבן פאַרטראָטן אַלע דריי אויבנדערמאַנטע קלאַסן — און אפשר אויך אַ צאָל פון זיי וואָס האָבן געהאַט פערזענלעכע אינטערעסן...

איך מוז אָבער זאָגן, אַז דער עולם האָט מיך אויף אַ האָר ניט באַווירקט. מאָריס מאָריסאָן'ס וואַרעמע באַגריסונג, זיין ברייט-שמיכלענדיקער פנים, וואָס האָט געקוקט אויף מיר פון די ערשטע רייען, האָט ביי מיר אפילו צוגענומען די געווענלעכע נערוועזיטעט מיינע, וואָס איך האָב אַלע יאָרן געפילט פאַר אַן אויפטריט.

איך האָב גאַנץ געמיטלעך געמאַלדן, אַז "לכבוד אונזער ליבן מאָריס

מאַריסאַן וועל איך פאַר אייך אָפּשפּילן אַ סצענע פון מיין ראָלע אין זיין באַרימטן דערפאלג „קין“, די ראָלע פון „אַננאַ דענבי“...

מאַריסאַן האָט זיך תּיכּף אויפגעשטעלט אין זיין פּולער הויך און מיט זיין באַרימטן ברוסט־יקן „האַץ“ האָט ער זיך צו מיר פאַרנויגט. ווען איך בין שוין געווען גרייט אָנצוהויבן מיין סצענע, האָט זיך אויפגעשטעלט אַ שוישפּי-לערין און זייער דרייסט און מיט באַדייטונג אַרויסגעזאָגט מיט אַן עטוואָס פון באַז פאַרלייגטער שטימע:

„איך באַך אַ פאַרשלאַג, אַז ב'זאַל ניט אַפּלאַדירע...“ (איך מאַך אַ פאַר-שלאַג, אַז מ'זאַל ניט אַפּלאַדירן).

קיינער האָט ניט געקעמפט קעגן דעם פאַרשלאַג. ער איז אָנגענומען געוואָרן און דערמיט פּאַסירט, הייסט עס...

איך האָב אויף דעם רעאַגירט בלויז מיט אַ שמייכל און אָנגעהויבן מיין סצענע. דער מאַנאַלאַג איז זייער אַ דראַמאַטישער און אַ רירנדיקער. ווען איך האָב געענדיקט האָט מאַריס שוואַרץ אינגאַנצן פאַרגעסן אַן דעם פאַר-שלאַג און האָט שטאַרק אַפּלאַדירט. דאָס האָט אָנגעשטעקט דעם עולם און ס'איז געוואָרן אַ גרויסער אַפּלאַוז. די פאַרשלאַג-מאַכערין האָט זיך אויסגע-דרייט צו שוואַרצ'ן און ביז אויסגערופן:

„מ'האַט דאָך געמאַכט אַ פאַרשלאַג ניט צו אַפּלאַדירן!“

שוואַרץ האָט איר געענטפערט:

„גיי אַפּלאַדיר ניט, אַז ס'אַפּלאַדירט זיך פאַרט...“

דערווייל שטייט שוין מאַריסאַן נעבן מיר, נעמט מיד אַראָפּ פון דער בינעלע און איך ווער אַרומגערינגלט פון נאָך פריינטלעכע אַקטיאָרן. אין דער צייט גייט אַן די פּראָצעדורע פון שטימען. יעדער פון די אָנוועזנדע באַקומט אַ צעטל — ער דאַרף אָנשרייבן „יאַ“ אָדער „ניין“. ער לייגט עס צונויף און וואַרפט אַריין אין אַ פאַרמאַכטן קעסטל... נאָך דער באַשטימטער צייט נעמען צוויי שוישפּילער, וואָס זיינען דערוויילט געוואָרן דערפאַר, עפענען דאָס קעסטל און נעמען הויך אויסרופן די שטימען. יצט דערביי אַ סעקרעטאַר און פאַרצייכנט די „יאַ'ס“ און די ניני'ס, און אזוי ווערן די שטימען געציילט.

אין מיין פּאַל האָט זיך נאָכאַנאַנד געהערט „יאַ-יאַ-יאַ“. אָבער ענדלעך זיינען די מאַנאַטאַגע „יאַ'ס“ איבערגעריסן געוואָרן פון אַ שרייענדיקן „ניין“. מאַריס מאַריסאַן איז תּיכּף אויפגעשפרונגען און מיט אַנטריסטונג אויסגעשריען:

„ווער האָט עס געוואָגט צו האָבן דיזע פּרעשהייט?!“

מער קיין „ניינ'ס“ זיינען ניט געווען — און מען האָט מיך אָפּציעל דערקלערט אַלס מיטגליד פון דער אידישער אַקטיאָרן-יוניאָן.

שפעטער האָב איך זיך דערוואוסט ווער מיין „נייך“ איז געווען. זיין ווייב האָט געהאַט אַ געשעפט פון דאַמען-היטעלעך און איך בין ביי איר קיין קונה ניט געווען — אַ פאַרדינטער „נייך“...

אויף פסח פון יענעם סעזאָן איז אויפגעפירט געוואָרן באַריס טאַמאַשעפּ-סקי'ס אַ מוזיקאַלישע קאָמעדיע מיטן נאָמען „די רייזע נאָך אַמעריקע“. דאָס איז געווען אַ פּריילעכע און לוסטיקע קאָמעדיע אין וועלכער בלאַנק און אַבראַמאָוויטש, קעסטין און עני טאַמאַשעפּסקי האָבן ניט נאָר אַמוזירט דעם פּסח'דיקן עולם, נאָר אויך מיר אַקטיאָרן האָבן שטאַרק הנאה געהאַט און אַנגעקוואַלן פון זייערע חנ'עוודיקע שטיקלעך און איינפאַלן, אזוי אַז דער סעזאָן האָט זיך געשלאָסן אין גאָר אַ געהויבענער שטימונג פאַר אַלעמען.

בלויז איינע איז פון יענעם סעזאָן ניט אַרויס אין אַ צו-גוטער שטימונג. שטויסט איר זיך מן הסתם אָן — אַז די איינע אומצופרידענע בין איך געווען. איך האָב זיך, חלילה, ניט געהאַט צו באַקלאַגן, ניט אויף מייע ראַלן, ניט ווי אזוי די פרעסע און דער עולם האָבן מיך באַהאַנדלט. ווען מיר האָבן זיך געזעגנט נאָך דער לעצטער פאַרשטעלונג פון סעזאָן (אגב, איז דאָס אויך אַ סצענע וואָס איז ווערט באַשריבן צו ווערן — דאָס געזעגענען זיך פון אַ טרופע נאָך אַ סעזאָן — און איך וועל עס ביי אַ געלעגנהייט באַשרייבן), איז מיין געדאַנק געווען פאַרנומען בלויז מיט איין ברענענדיקער פּראַגע: פאַרוואָס בין איך ניט אַנגאַזשירט געוואָרן פאַרן קומענדיקן סעזאָן?

ס'האַט מיך ניט אזוי געערגערט די אומזיכערקייט — וואו וועל איך זיין דעם קומענדיקן סעזאָן? — ווי די פּראַגע: פאַרוואָס?

האָב איך דאָך, אַן צווייפּל, פּולשטענדיק דערפילט אַלע דערוואַרטונגען וואָס מ'קען שטעלן צו אַ יונגער שוישפּילערין אין אַנהויב פון איר קאַר-יערע. פאַרוואָס זשע האָט דאָס טעאַטער מיך ניט אַנגאַזשירט? וועל איך זיך ניט אַריילאָזן אייך איבערצוגעבן מייע צעווייטיקטע געפילן. איך בין געווען צופרידן וואָס מיין מאַמע און מיין שוועסטער לילי זיינען אין יענער צייט געווען אין לאַנדאָן, וואו מיין מאַמע האָט גאַסטראָלירט אין דעם ניי-געעפּנטן „זיגמונד פּיינמאַן פּילס טעאַטער“. האָב איך מיין שלעכטע שטימונג אַוועק-געפירט אין די בערג, געפאַרן זיך אַפּרוען און אפּשר דאָרט ביי די בערג, ביי דער שיינער נאַטור קריגן אַן ענטפּער אויף דער פּראַגע וואָס האָט מיך געמאַטערט אָן אויפהער — פאַרוואָס? פאַרוואָס קומט עס מיר? האָבן די בערג מיר קיין ענטפּער ניט געגעבן. אַבער אומדירעקט האָט די שיינע נאַטור

פון יענע מקומות געפירט צו דעם, אָו סיי מיין פּראָגע זאָל פּאַרענטפּערט ווערן און אויך מיין שלעכטע שטימונג זאָל אַוועק.

אין אַ שיינעם פּרימאַרגן איז דאָס געווען. מ'האַט מיר פּלוצלונג געלאָזט וויסן אין האַטעל, אָו עמעץ אין דרויסן וויל מיך זען. ווען איך בין אַרויסגע-קומען אויפן פּאַרטש, האָב איך דערזען אַ גרויסן, שוואַרצן, שיינעם אויטאָ-מאָביל מיט אַ אַוניפּאַרמירטן שאָופּער. דורכן אָפּענעם פּענסטער פון דעם לימוזין האָט מיך אַ האַנט גערופּן. ווען איך בין צוגעקומען בין איך איבעראַשט געוואָרן פונם זייער חשוב'ן קאָמיטעט וואָס איז געקומען צו מיר. אין דעם אויטאָמאָביל זיינען געזעסן לואי גאַלדבערג, יוסף איידלשטיין און באָריס טאַמאַשעפּסקי אַליין. זיי האָבן מיך איינגעלאָדן מיט זיי צו פּאַרן צו טאַמאַ-שעפּסקי'ס זומער־היים, וואָס איז געווען אין האַנטער, ניט ווייט פון טע-נערסוויל.

איך האָב אַ פּאַרוואַונדערטע די איינלאָדונג אָנגענומען און מיר האָבן פּאַרבראַכט אַ פיינעם נאָכמיטאַג דאָרט, אין דער פּרעכטיקער זומער־היים זייער. און ווען דער אַוניפּאַרמירטער שאָופּער האָט מיך, נאָך לאַנטש, געפירט צוריק צו מיין האַטעל, האָב איך שוין אין קעשענע געהאַט אַ קאַנטראַקט פאַר דעם קומענדיקן סעזאָן אין דעם נייעם נאַרוואַס פּאַרענדיקטן טאַמאַ-שעפּסקי'ס נעשאַנעל טעאַטער, אויף סעקאַנד עוועניו און האָוסטאָן סטריט. אַלע דריי — לואי גאַלדבערג, יוסף איידלשטיין און באָריס טאַמאַשעפּסקי, האָבן אין זייערע געשפּרעכן ביים פּאַרהאַנדלען מיט מיר, יעדער אויף זיין אופן, עפעס געגעבן אָנצוהערענישן און זיך ווי אַנטשולדיקט וועגן מיין כּסדר־דיקע פּראָגע צו זיי: פּאַרוואָס? ...

איז מיר ניט אינגאַנצן קלאָר געוואָרן דער „פּאַרוואָס“. ס'איז מיר בלויז לייכטער געוואָרן ווען זיי האָבן מיט זייער אַנטשולדיקונג צוגעגעבן אָו זיי האָבן מיך באַ'עוולה'ט. אָבער געקומען אין מיין האַטעל בין איך אין אַ סך אַ בעסערער שטימונג ווי ווען איך בין אַוועקגעפּאַרן מיט זיי.

דאָס ערשטע וואָס איך האָב געטאָן איז תּיכּף אַוועקגעשיקט אַ טעלעגראַמע קיין לאַנדאָן, צו לאָזן וויסן מיין מאַמען די גוטע ניס.

נאָך יענעם באַזוך מיינעם אין טאַמאַשעפּסקי'ס זומער־היים, האָט זיך ערשט באמת אָנגעהויבן מיין זומער־וואַקאַציע אין מיין האַטעל אין די בערג. ביז דאָן בין איך עפעס אַרומגעגאַנגען ווי אין אַ הינערפלעט — פון קיין זאָך ניט געהאַט קיין הנאה, קיין לוסט ניט געהאַט צו פּאַרברענגען מיט די עטלעכע זייער אָנגענעמע משפּחות וואָס זיינען דאָרט געווען צווישן די געסט. אַלע באַמיאונגען פון עטלעכע פון זיי מיך אויפצומנטערן זיינען זיי ניט געלונגען. אָבער שוין ביים סאַפּער יענעם פּאַרנאַכט האָבן מיינע טיש־מענטשן

זיך געפילט זייער געשמייכלט פון דעם וואָס זיי זיינען געווען די ערשטע אויסצוגעפינען צוליב וואָס דער באַרימטער באַריס טאַמאַשעפּסקי מיט זיינע מענעדזשערס האָבן אָפּגעשטאַט זייער וויזיט היינט אינדערפרי.

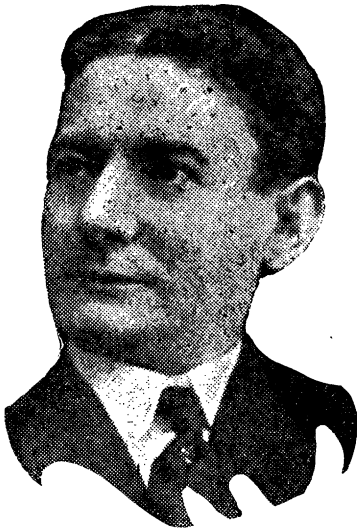
איך האָב אפילו ניט באַמערקט ווען און ווי אַזוי, אָבער אויף אונזער טיש האָט זיך באַוווּן אַ פּלאַש משקה. מ'האַט געטרונקען און מיר געוואונטשן גליק, און איידער דער מאַלצייט האָט זיך געענדיקט איז כמעט יעדער גאַסט אין עס-צימער צוגעקומען צו מיין טיש און מיך גראַטולירט. איז טאַקע פון דאָן אָן מיין וואַקאַציע אין די בערג דאָרט געוואָרן כולו יום-טוב. כמעט יעדן טאָג האָט אַן אַנדער משפּחה מיך גענומען אויף אַ "ראַיד" איבער די פּרעכטיק-שיינע לאַנדשאַפּטן פון די "קעטסקיל" בערג.

יעקב פ. אולער אלס „שיילאק“

דוד קעסלער אלס הערשעלע דובראוונער
אין גארדיניס „גאט, מענטש און טייוול“

זיגמונד מאגולעסקי

באָריס טאַמאַשעפּסקי

די גאוננים פון אמאל

סאַראַ אַדלער

בעסי טאַמאַשעפּסקי

בערטאַ קאַליש

קעני ליפצין אין איר קרוין־ראַלע „מירעלע אפרת“ פון יעקב גאַרדין

